

308 (498)
R74

un sat pentru mileniul III

ROȘCANI

Am pornit, lecturând manuscrisul acestei monografii, pe urmele pașilor înaintașilor mei, până acolo unde pașii, asemeni izvoarelor, se pierd în beznele istoriei.

Și iată cum, încă odată, înlăturând mantia socială care ne cuprinde, cu sau fără voia noastră, mă văd în mijlocul acestui eden pământesc care este Roșcaniul meu, cu râul Dobrii sub apele căruia stau ascunse imaginile copilăriei: jocurile ei neastâmpărate, biserica din piatră unde mergeam în fiecare duminică de mână cu mama și delișorul din spatele casei. Asupra lui stăruia o lumină veșnică. Aici am învâțat, după cuvintele pline de înțelepciune ale tatălui meu, că "picioarele dor la coborâre și nu la urcare". Mare înrăurire au exercitat asupra întregii mele existențe înțelepciunile culese din cărțile de aur nescrise, ale neamului meu.

Citez din Vasile Alecsandri: "Un rege alungat din țara lui își amintește mereu de tronul său aurit". Astfel îmi amintesc eu de satul copilăriei mele și mă întorc în el spre a meșteri pentru viitor alt "tron aurit", spre bucuria celor ce va să vină și a celor ce-și duc bucuriile și necazurile pe firul apei.

Fără a avea pretenția unei tratări exhaustive a izvoarelor pure de unde ne hrănim ființa, am trudit alături de ceilalți membrii ai Asociației MORALA CREȘTINĂ-ROȘCANI, și iată-ne în fața unui fapt împlinit: Monografia - Roșcani - un sat pentru mileniul trei.

Tuturor celor care ne-au fost alături în realizarea acestui demers cultural: - autori, fotografi, graficieni, editori, poligrafi, și nu în ultimul rând sponsori.

Gratitudinea noastră.

Președinte
Ioan Ovidiu Muntean
Doctor în Științe Tehnice

ROȘCANI

Roșcani

un sat pentru mileniul III

ROȘCANI - un sat pentru mileniul III

© Editura EMIA - 2000

Deva, 2700

Str. N. Bălcescu, Bl. N, ap. 16 parter

Tel/fax: +40-54-236246

ROMÂNIA

Toate drepturile sunt rezervate editurii Emia.

Nici o parte a acestei lucrări nu poate fi reprodusă sub nici o formă și prin nici un fel de mijloace, cu excepția unor extrase pentru recenzii de cărți, fără permisiunea prealabilă, în scris, a editurii.

Lucrare realizată

la inițiativa d-lui

Dr. ing. Ioan Ovidiu Muntean,

președintele

Asociației

Morala Creștină - Roșcani.

Lucrare realizată de un colectiv al Centrului Național al Creației Populare București coordonat de Narcisa Știucă.

Autori:

Dr. Narcisa Știucă (cap. 1.2.3.; 1.3.2.; 1.4.2.; 1.8.3.; 2.1.1.; 2.1.2.; 2.4.; 2.5.; 2.5.1.; 2.5.3.; 2.5.4.; 3.1.5.; antologie de texte folclorice)

Corina Mihăescu (cap. 1.1.1.; 1.2.2.; 1.5.2.; 1.8.1.; 1.8.2.; 2.2.1; 2.2.2; 2.3.; 3.2.2.; glosar)

Maria Socol (cap. 1.1.; 1.2.; 1.3.1.; 1.3.3.; 1.4.1.; 1.5.1.; 1.6.; 3.1.2.; 3.2.1; 4.2.3)

Ioana Ivan (cap. 1.2.1.; 1.7.; 1.8.; 2.1.; 2.5.2.; 3.1.1.; 3.1.4.; antologie de texte folclorice)

Dr. Iuliana Băncescu (cap. 3.1.2.; 3.1.3.)

Ilie Mașala (cap. 2.4. și transcrierile muzicale. Texte de: Narcisa Știucă)

Dr. Emanoil Știucă, Alexandru Petculescu și Diana Petculescu (Institutul de Speologie „Emil Racoviță” al Academiei Române) - studiu geo-ecologic.

Fotografiile de Pavel Laza, din Arhiva CNCP și din colecțiile familiilor: Caba, Mircea, Muntean, Ognean și Popa.

Traducere:

Zoa Onița - franceză și engleză

Teodora Onea - germană

Csatlós Erzsébet - maghiară

Consilier editorial: Paulina Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
ȘTIUCĂ, NARCISA ALEXANDRA
Roșcani : un sat pentru mileniul III / Narcisa
Alexandra Știucă. - Deva : Emia, 2000

424 p.; 30 cm.
Bibliogr.
ISBN 973-9425-45-3

I. Roșcani, sat
908(498 Roșcani)

Tiparul executat la
SC GRAPHO TIPEX SRL
Deva - 2700 Str. Barițiu Nr. 9
Tel: 054-234500, 234511, 234522

*Membrii Consiliului de
Administrație
al Asociației
Morala Creștină -
Roșcani:*

1. Dr. ing. Ioan Ovidiu Muntean - președinte
2. preot Victor Suiaga - vicepreședinte
3. învățător Octavian Ognean - secretar general
4. ing. Virgil Popovici - membru
5. ec. Valer Popa - membru
6. Mihai Coriciuc - membru
7. Ionescu Bentu - membru

Membrii fondatori ai Asociației Morala Creștină - Roșcani

CARTEA ROȘCANILOR

Într-un articol, publicat în toamna lui 1999, deplângeam lipsa de preocupare și responsabilitate a diriguitorilor culturii românești vis-a-vis de soarta civilizației noastre tradiționale în condițiile succesului de proporții obținut de Pavilionul românesc la „Festivalul obiceiurilor populare“ de la Washington, care a schimbat radical imaginea României în S.U.A. Subliniam totodată, eforturile singulare ale Centrului Național al Creației Populare de a organiza reuniuni științifice anuale (cele șase ediții ale *Colocviilor*), de a edita reviste de ținută europeană (*Datini*), de a întreprinde cercetări interdisciplinare în lumea satului contemporan, de a încununa cariera științifică a celor mai reprezentative personalități ale etnologiei cu prestigioasele premii *Ethnos*.

Și iată că aceleași instituții etnologia românească îi datorează finalizarea (înainte de sfârșitul mileniului) a uneia dintre cele mai moderne cercetări monografice întreprinsă în perioada postdecembristă – CARTEA ROȘCANILOR.

Așezată la interferența a două mari zone etnografice – Banatul și Pădureni Hunedoarei -, comuna *Roșcani*, asemenea celor mai multe sate românești, traversează una dintre cele mai profunde crize identitare din existența sa. O totală răsturnare a valorilor tradiționale – tipică, de altfel, majorității seismelor sociale și politice, asemănătoare celor pe care societatea românească le traversează – debusolează omul comunităților rurale, îl transformă într-o ființă vulnerabilă, nesigură. Legăturile actuale dintre oraș și sat (bulversate și ele de agresivitatea „culturală“ a celui dintâi), lipsa de echilibru a schimburilor de elemente dintre cele două entități, procesul de modernizare a satului, preluarea critică a valorilor rurale, conservarea elementelor tradiționale în satul modern și, nu în ultimul rând, necesitatea reconsiderării întregii problematice rurale -, iată o serie de elemente incitante cu care s-a confruntat echipa de cercetători la Roșcani și cărora a încercat să le răspundă în această monografie.

O provocare pe măsura vremurilor noastre, căreia echipa Marin Barbu, Iuliana Băncescu, Dănuț Dumitrescu, Ioana Ivan, Ilie Masala, Corina Mihăescu, Ioana Mirodoni, Maria Socol și Nora Vasilescu, coordonată cu aplomb și prudență de dr. Narcisa Știucă, i-a făcut față cu brio.

Beneficiind de experiența „Școlii monografice de la București“, cercetătorii de la Roșcani și-au structurat lucrarea pe cinci capitole în care se regăsesc, cu ușurință, atât *manifestările* vieții sociale (*economice, spirituale, moral juridice și politico-administrative*), cât și cunoscutele *cadre* gustiene: *cosmogonic* (geografic), *biologic*, *psihologic* și *istoric*. În reactualizarea acestui moment unic din știința românească, cercetătorii Centrului Național al Creației Populare au plecat de la ideea că între cadre și manifestări există o interacțiune, o interdependență și toate au

aceeași însemnătate în decodarea și înțelegerea vieții sociale. Fiecare dintre ele au fost atent studiate de specialiști, constituiți în echipe interdisciplinare (coregrafi, folcloriști, etnografi, operatori video, istorici etc.) în sensul că, atacând simultan aceeași problemă, și-au controlat neconținut punctele de vedere, rezultatele și opiniile, pregătind încă din faza analizei conceptuale și a uneltelor de lucru, sinteza finală.

Această strategie a fost necesară – spun autorii – datorită unei realități sociale și culturale de o complexitate nebănuită (zonă de interferență, cooperativizată din 1962, așezare multiconfesională, odinioară multiethnică etc.), dar și unor dificultăți de ordin teoretic, o seamă de concepte fiind inoperante. Așadar, *Cartea Roșcanilor* are toate datele unei monografii de factură gustiană, dar tratate prin prisma omului modern care „respectă intimitatea subiecților, operează cu eșantionări, oferă puncte de vedere diverse și stadii definitorii în dinamica faptelor de cultură analizate“ (*Argument*). Evitând maniera obișnuită de prezentare a ocupațiilor tradiționale (în monografiile clasice), autoarele au recurs la „reconstituirea“ faptelor prin dialogul direct cu performerii, abordând un ton cald și familiar, oferindu-ne astfel uluitoare *secvențe de viață tradițională, coduri, semne și gânduri* ale unei lumi agraro-pastorale pe care le-au deslușit cu știința și rafinamentul celui inițiat în „gramatica“ civilizației și culturii noastre populare. Reeditând legendarele campanii monografice ale școlii gustiene, cercetătorii Centrului Național al Creației Populare le-au adăugat – în contextul agresivei „civilizații Coca-Cola“ – o dimensiune aparte, aceea a *urgenței, a salvării și tezurizării* patrimoniului etnologic românesc, acum în derivă.

Bazată pe o cercetare de tip „participant“ (cercetătorii au locuit luni de zile în comunitate), imaginea Roșcanilor de astăzi a fost dăltuită din frânturi de amintiri, din evocări nostalgice, din reconstituiri anevoioase, din lecturi atente a bibliografiei, din informații de arhivă, din interviuri și raportări la realitate – o imagine care surprinde, ușor șocantă, în contururi de legendă și secvențe de film neorealist. Scriitura degajă neastâmpăr și neliniște, are ceva din omul grăbit al sfârșitului de mileniu, din nerăbdarea dar și oboseala omului contemporan.

Casa și gospodăria sunt privite ca importante componente ale culturii materiale, dar și „ca măsură a omului și a mentalității sale“, fiind comparate cu anatomia umană, conform relației om-casă-cosmos, definită de Mircea Eliade. Autoarea a reușit să surprindă *duhul casei* care „este făcută după chipul omului“ și tratată ca „loc de muncă și de odihnă, loc de bucurie și tristețe, loc în care iubești și ești iubit, dar unde «se spală uneori și rufele murdare», ca spațiu care corespunde afectiv familiei“ (M. Socol).

Pentru conturarea *elementelor de identitate* sunt reconstituite îndeletniciri abandonate cu decenii în urmă (prelucrarea cânepii, dulgherit, bocșerit, șindrilit), rețete culinare reprezentative („zama de lasce“) și obiceiuri de mult uitate. Dacă odinioară multe din sărbători erau controlate ceremonial și ritual de „ceata de feciori“ (*duba Crăciunului*), „astăzi participarea acesteia este mult mai puțin consistentă, fapt ce explică o anumită tensiune între generații, dar și o resemnificare a elementului festiv“ (N. Știucă). În mare parte, destrămarea acestei instituții tradiționale a atras

după sine dispariția celor mai multe manifestări ale satului, care făceau parte din configurația sărbătorilor de peste an.

Precisă și modernă – prezentarea industriei casnice textile, cu tehnicile și procedeele de lucru, cu un bogat inventar instrumentar – devine în concepția Corinei Mihăescu o pledoarie caldă pentru revenirea la îndeletnicirile tradiționale, și ele „semne identitare“ ale comunității rurale.

Cât privește viziunea asupra lumii pe care satul tradițional, cu ajutorul cercetătorilor, ne-o dezvăluie în cele mai intime semnificații, aceasta este cuprinsă în datele unui „cod comportamental ce include anihilarea forțelor ostile, dar și convertirea celor incerte, respectul pentru reprezentările benefice, pentru noi înșine și pentru propria noastră condiție“ (N. Știucă). Să mai subliniem că aici, ca în majoritatea satelor transilvănene, comportamentul tradițional are un puternic caracter *modelator și inițiativ*, omul din lumea rurală fiind încredințat că între *a spune* și *a face* este o relație genetică. Am convingerea că modelul uman propus de cercetători va sluji mâine drept element de raportare la echilibru și ordine, ori de câte ori acestea vor fi amenințate în Roșcani.

Păstrând în rânduiala vieții și a muncii tiparele tradiției „oamenii din Roșcani și Mihăești se înscriu în cursul unui timp (prezent) fluid încărcat de mit și substanță rituală, dar modificându-se mereu, imperceptibil, în sensul adaptării la configurația nouă a secolului în care trăim“ (I. Ivan).

Iată-ne, așadar, în fața unei cărți care se impune de la prima vedere prin *coeficientul ridicat de inedit*, prin suplețea interpretării, eliberată de orice tabuuri, în pas cu cele mai moderne idei și metode de cercetare din domeniul etnologiei și antropologiei. După *Cartea Roșcanilor* – sunt sigur, conceptul de monografie sătească va suferi importante modificări cu surprinzătoare redimensionări ale principalelor capitole, sau chiar eliminarea unora dintre ele.

Cartea pe care cercetătorii Centrului Național al Creației Populare o dăruiesc astăzi Roșcanilor este una care se situează în orizontul de așteptare al mileniului trei: o percutantă pledoarie științifică pentru identitate culturală și etnică, pentru integrarea satului românesc în ritmurile contemporane, ca demn păstrător și deținător al unor inestimabile valori culturale și identitare.

La capătul acestor rânduri – poate ușor sentimentale – să mulțumim Centrului Național al Creației Populare, condus cu atâta competență de eminentul om de cultură *Victor Parhon*, și celor 10 cercetători de elită care au conceput și materializat, într-un timp record, cea mai tulburătoare imagine a satului românesc de la sfârșitul mileniului doi – **ROȘCANI: un sat pentru mileniul III** – moment de referință în cercetarea etnologică românească.

Prof. dr. Ilie Moise
Universitatea „Lucian Blaga”
Sibiu

ARGUMENT

„Istoria” acestei cărți începe în primele luni ale lui 1998, când ni s-a propus realizarea unei monografii a satului Roșcani. Era o șansă pe care nu trebuia s-o ratăm; mai întâi pentru că puteam să reactualizăm experiența-etalon a Școlii Gusti ce tentează azi pe mulți dintre cercetători, apoi pentru că, prin natura sa, așezarea părea să ofere multe surprize.

Am înțeles încă de la primele deplasări că nu va fi ușor. Satul se află într-o zonă de interferență, copleșit de prestigiul „vecinilor”- Pădurenii și Banatul - uitat sau ignorat de specialiștii în cultură populară, alteori încadrat *a priori* într-o zonă sau într-alta. Este o așezare multiconfesională, iar odinioară a fost multietnică. Nu a fost antrenată înainte de 1989 decât în mică măsură în mișcarea artistică de masă. Acest fapt n-a împiedicat colectivitatea să renunțe la multe din formele tradiționale de expresie culturală.

Toate aceste date și încă multe altele au avut la început darul să ne descumpănească – ce puteam găsi și ce puteam arăta lumii?! A trebuit să schimbăm nu numai întreaga strategie și repartizarea temelor, ci și specializarea unora dintre membrii echipei, o dată cu metodele și tehnicile de investigare și de prelucrare a datelor. Desigur, au existat voci care ne-au îndemnat să renunțăm, dar era prea târziu: provocarea era mult prea puternică...

Dificultățile nu au fost numai de ordin teoretic, ci și mentalitar. Trebuia să luptăm și noi cu propriile rețineri și prejudecăți, să renunțăm la o seamă de concepte ce se dovedeau inoperante, să ne înfrângem dezamăgirile și să căutăm cauzele lucrurilor întâmplate și neîntâmplate, să descoperim, dincolo de aparențe și indiferență, sensibilitatea și nostalgia după alte vremuri a oamenilor. Cel mai greu lucru a fost să câștigăm atâta încredere în oameni încât să ni se destăinuie pentru că, la prima vedere, nici unul dintre obiceiuri, nici un meșteșug și nici o sărbătoare nu se mai aflau la locul știut. Știut de cine, știut de unde? Știut de noi, din cărți... Eram pentru prima oară în fața realității incontestabile a metamorfozei satului contemporan, dar acest lucru, din fericire, nu ne găsea complet nepregătiți.

Zeci de ore de filmare, sute de ore de înregistrări, interviuri, fotografii și transcrieri, toate se află astăzi în arhiva Centrului Național al Creației Populare din București. Treptat, ne-a încolțit în minte ideea că satul românesc n-a fost niciodată omogen, că tensiunile între păstrare și înnoire au fost dramatice, în fine, că imaginea idilică a acestei fascinante civilizații a fost dintotdeauna înzestrată cu incomparabil mai multe contraste. Ne-am dorit din acel moment să afirmăm și să demonstrăm acest lucru. Am făcut-o în modurile cele mai diverse și având un auditoriu specializat, din ce în ce mai larg: în august 1998,

la Simpozionul Național „Migrația semnelor culturale” de la Mangalia, în septembrie, același an, la Colocviile Centrului Național al Creației Populare cu tema „Cultura populară în perioada de tranziție” de la Vața de Jos, în mai 1999, la Festivalul Internațional de Videofilm „Ethnos” de la Bacău și apoi în toamnă, la Colocviile Centrului Național al Creației Populare cu tema: „Cultura populară actuală - repere și valențe urbane”.

O singură dată am avut prilejul să ne înfățișăm celor pe care i-am cercetat: în august 1999, la lansarea unui număr din revista de cultură «Datini» dedicat satelor investigate. Experimentul a fost revelatoriu pentru pozițiile pe care se găsesc astăzi cercetătorul și cei cercetați, ajutându-ne să reconsiderăm o seamă dintre coordonatele ce alcătuiau strategia noastră. Așa se face că, practic, sinteza pe care o propunem acum este și cel dintâi discurs complet și coerent adresat oamenilor din Roșcani și Mihăiești.

Volumul de față este deopotrivă întors cu fața către tradiția etnologică (are o antologie de texte și partituri, se bazează pe reconstituiri, pe descriptivism, pe comparativism), dar și către modernitate (are transcrieri „infidele”, ce respectă intimitatea subiecților, operează cu eșantionări, oferă puncte de vedere diverse și stadii definitorii în dinamica faptelor de cultură analizate). Mărturisim că ne-am dorit foarte mult o lucrare care să șocheze prin realitatea înfățișată așa cum este ea și cum ne-a surprins pe toți cei zece membri ai echipei ce a lucrat timp de doi ani la monografia satului Roșcani, să realizăm o radiografie necruțătoare – și prin aceasta alarmantă – a ceea ce se petrece astăzi în așezările rurale românești. Ar fi fost comod, ar fi fost ușor, dar pentru oamenii din satele cercetate nu rămânea decât atât: un fel de anatimizare... Am recurs apoi la reconstituiri și comparații și ne-am propus să găsim explicații și poate viitoare soluții pentru revigorarea tradiției cu atât mai mult cu cât un grup de intelectuali și-a propus să implementeze un program de turism rural. Riscant – ne-am spus – s-ar putea să nu meargă! Totuși, redescoperind valori uitate de puțin timp și mai cu seamă remarcând plăcerea și uneori entuziasmul oamenilor de a le etala, ne-am gândit că poate aprecierea noastră a fost pripită, de aceea am realizat lucrarea de față într-un timp record (redactarea propriu-zisă a durat mai puțin de șaiszeci de zile!).

Am scris mai ales pentru tinerii de azi, pentru urmașii lor și poate de aceea am scris altfel decât se exprimă de obicei cercetătorii. Am scris cu gândul că nu-i ușor să reclădești o așezare ce și-a pierdut multe valori ce o defineau și mai ales să faci ca acestea să impresioneze prin strălucirea lor într-o arie culturală renumită pentru vocația de păstrare a identității. Am vrut însă să arătăm că nu este prea târziu și nici imposibil ca generațiile de azi, punând mai mult preț pe zestrea moștenită de la cei de odinioară, să-și asume „riscul” de a o etala, înscriindu-se într-o lume a crizei de identitate cu un profil spiritual ferm. Dăruim așadar această carte strănepoților de azi și bunicilor de mâine.

Acum, când inegalabila noastră aventură la Roșcani și Mihăiești s-a încheiat, credem cu tărie că *satele noastre* pot păși în mileniul al treilea purtând dovada propriei redimensionări patrimoniale și că vor avea ceva de spus chiar în contextul rapidei și ireversibilei globalizări.

Toate acestea nu s-ar fi împlinit fără încrederea și generozitatea pe care ni le-a arătat domnul Ioan Ovidiu Muntean, inițiator al acestui proiect, și fără sprijinul Asociației Morala Creștină, precum și al domnului învățător Octavian Ognean, al doamnei profesoare

Ileana Ognean, al domnișoarei învățătoare Lenuța Caba, al preoților Victor Șuiaga și Dumitru Popa, al doamnelor Lucica Popa, Eleonora Mircea și Feliția Muntean, fără răbdarea și bunăvoința interlocutorilor noștri ce ne-au deschis porțile și inimile.

Aducem, de asemenea, mulțumiri domnului Victor Parhon, directorul Centrului Național al Creației Populare din București, pentru interesul constant și încurajarea colegială arătate pe durata derulării întregului proiect, tuturor colegilor noștri ce au lucrat alături de noi la finalizarea acestuia, profesorilor noștri de la universitățile din București, Sibiu și Cluj, precum și doamnei dr. Maria Bocșe, de la Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca, și domnișoarei lector dr. Otilia Hedeșan de la Universitatea de Vest din Timișoara, care au lecturat atent și competent lucrarea noastră. Colectivul ce a lucrat la acest proiect a fost alcătuit din: Marin Barbu (maestru coregraf), Iuliana Băncescu (cercetător), Dănuț Dumitrașcu (operator video), Ioana Ivan (cercetător), Ilie Mașala (muzicolog), Corina Mihăescu (cercetător), Ioana Mirodoni (fotograf), Maria Socol (cercetător), Narcisa Știucă (coordonator), Nora Vasilescu (consilier științific și tehnic).

PARTEA I – SPAȚIUL

1.1. Satul - prezentare generală

Locuințele și construcțiile gospodărești grupate în unități funcționale și structurate pe un teritoriu, denumit în general *vatră*, formează *satul*. El servește într-o anumită etapă drept spațiu adecvat de viață socială, economică și culturală a unei comunități rurale.

Satul și teritoriul aferent, denumit frecvent *hotar*, pe care se desfășoară activitatea economică a locuitorilor din areal, îi asigură principalele surse pentru existență și progres material și spiritual. Ca element permanent, sedentar și de continuitate, satului românesc i-a fost totdeauna caracteristică o fizionomie complexă, definită prin prezența unei vetre bine conturate, în care se concentrează locuințele și dependențele agricultorilor, precum și prin locul aflat în afara acesteia, obiectul muncii și spațiul de desfășurare al activităților productive de bază ale populației.

În accepțiunea lui S. Mehedinți „satele sunt grupări de locuințe și oameni care își scot mijloacele lor de existență dintr-un spațiu social determinat”, concentrarea locuințelor în vatra satului fiind impusă de „felul muncii, pentru a lăsa toată țarina liberă pentru necesitățile asolamentului”(S. Mehedinți, 1931, p. 973).

Atât prin activitățile productive ce au loc în vatră, cât mai ales prin acelea desfășurate extensiv sau intensiv pe teritoriul proprietate din afara ei, satul s-a afirmat totdeauna ca o veritabilă realitate economică. A considera sat numai vatra cu funcția sa de locuire, ignorând rolul factorilor economici în organizarea social-teritorială a vetrei sau a-l aprecia numai sub raportul specializării economice, eliminând acțiunea componentei geografice, ar constitui o disociere neștiințifică (V. Cucu, I. Băcănaru, 1972, p. 77).

În funcție de particularitățile și natura factorului geografic, de condițiile istorice și economice existente, se dezvoltă un anumit tip de așezare. Analizând așezările adunate românești, care nu sunt așa de compacte ca cele săsești constituite prin colonizare, Lucian Blaga afirmă că „Satele românești sunt așezate, nu mai întâmplător, dar mai firesc, ele cresc din peisaj atât de organic, că nici nu-ți poți închipui, ca ele să nu fi fost totdeauna acolo, unde sunt.” (L. Blaga, 1969, p.192).

Satele Roșcani și Mihăiești sunt situate pe valea râului Dobrii, la interferența a două zone etnografice bine definite, Ținutul Pădurenilor și Banat, investigate îndelung de cercetători. Legătura între așezare și râu este atât de strânsă încât forma satului este determinată de cursul râului și al afluenților săi.

„Râu’ Dobrii străbate satu’ și adună toate văile: Valea Cășagului, Valea Albă, Valea Strâmbului, Valea Pii, Valea Baniului, Valea Voicii, Valea Pancului. Șoseaua mere pe firu’ apei, prin Roșcani spre Muncel”(V.M.).

Șoseaua, care facilitează satului Roșcani accesul spre celelalte comunități rurale din această depresiune, urmărește cursul apei, iar casele sunt dispuse de-a lungul râului Dobrii și al afluenților săi, dând satului forma ramificată. Ansamblului de gospodării

care urmăresc Valea Dobrii, pe segmente de curs diferite, i se asociază dealurile, astfel încât structura satului este dependentă de componenta geografică.

„*Textura*, ordinea interioară a ulițelor și *structura*, gradul de densitate a gospodăriilor sunt categorii morfologice, de esență socială, care definesc partea concretă materială a vetrei satului, concentrată în punctul geografic optim al localizării” (V. Cucu, I. Băcănar, 1972, p.105).

Poziția geografică a satelor cercetate în vatra depresiunii a determinat concentrarea populației, întrucât aici existau facilități mai mari de valorificare a cadrului natural, comparativ cu zona montană.

Satul are structuri adunate de-a lungul drumului, dar și *nuclee* cu ulițe amenajate sumar, pe care le adună drumul principal.

Forma gospodăriilor prezintă în general, regularitatea celor din satele dispuse de-a lungul drumului, dar uneori și iregularitatea ogrăzilor din așezările îngrămădite. Din punct de vedere arhitectural se poate constata o *îmbinare de epoci*: există locuințe construite în perioada anilor '70, rânduie la drum și case de la începutul secolului nostru, rămase pe ulițele laterale.

Case rânduie la drum, în Roșcanii Mici

Casă veche din Roșcanii Mici

Numirea ulițelor mai lungi sau mai scurte, deseori încrucișate, și a părților de sat, atestă influența apelor: Valea Albă, Valea Pancului, Valea Strâmbului, Valea Pii, Valea Voicii, Valea Cășagului etc.

Gospodăriile, dispuse la o oarecare distanță una de cealaltă, sunt incluse între ulițe nu prea dese, pentru a dispune în spatele curților de grădini, iar spre uliță, de grădinițe cu flori. Textura aceasta a gospodăriilor facilitează administrarea și supravegherea terenurilor agricol-pastorale din cuprinsul hotarelor, relevând interacțiunea și convergența dintre vatră și hotar, dintre funcția sa rezidențială și cea productivă.

La Roșcani, *vatra satului* este divizată în două părți: Roșcanii Mari, partea de est a satului, „cu mai multe căși” (P.P.), rânduie pe partea dreaptă a râului și parțial pe malul stâng, și Roșcanii Mici pe Valea Pancului, partea de vest a satului.

Indicativele denumirilor de Roșcanii Mari și Roșcanii Mici, confirmă ipoteza că prin roiri s-a dispersat o parte din sat. Insuficiența terenurilor agricol-pastorale, i-a determinat pe localnici să se apropie de ogoarele situate mai departe de sat. Prin *roirea unei părți din populație*, care și-a păstrat rânduielele tradiționale, s-au întemeiat gospodării asemănătoare celor din vatra satului. În acest fel, părți ale vetrei sunt parcurse diferențiat, nu toți locuitorii folosind aceleași itinerarii.

În urmă cu peste o jumătate de secol, *spațiul de stat la sfat* al sătenilor din Roșcanii Mari era „la atelier”, iar al celor din Roșcanii Mici la Aurel Seleșan , la „răscrucea străzilor”.

În schimb *adunările obștești oficiale*, convocate prin „baterea dobei”, se făceau la primărie sau la școală și participa tot satul. De asemenea, în spațiul religios, în spațiul comercial sau în spațiul de distracție – „La Pădurari” – unde avea loc *hora*, în zilele de sărbătoare, se întâlnea toată comunitatea.

În prezent, vatra satului prezintă o vădită notă de modernizare. Multe din practicile tradiționale s-au diminuat ca importanță sau chiar au dispărut ca rezultat al transformărilor socio-economice produse în timp.

Dar, această parte de teritoriu, aleasă de roșcăneni pentru a-și construi locuințele, corespunde funcției rezidențiale și parțial de producție, pe care a îndeplinit-o pe plan istoric, vatra. Deci caracterul de rezidență va rămâne dominant cu scopul de a conserva patrimoniul cultural al satului, transmis din generație în generație, ca marcă identitară a comunității.

1.1.1. Denumiri și atestări

Denumirea **Roșcani** reprezintă un derivat cu sufixul – *an(i)* de la antroponimul **Roșca**, format în același mod cu alte nume de localități din diferite zone ale țării (Focșani, Pașcani, Iugani, Ciorani, etc.).

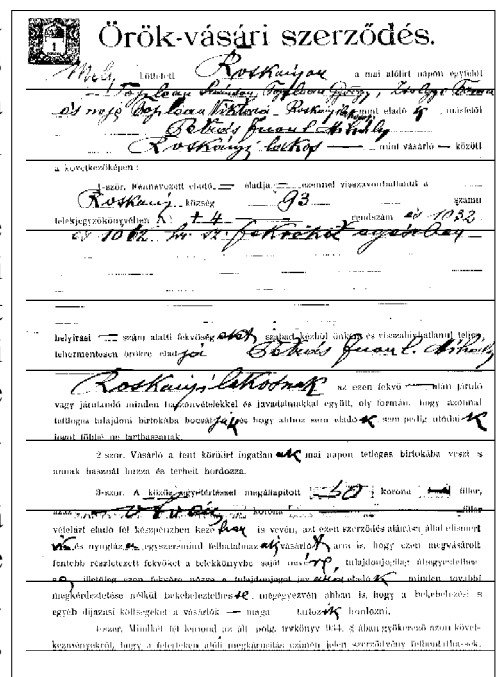
Mai departe este însă greu de precizat dacă **Roșu**, aflat la baza lui **Roșca**, de la care s-a ajuns ulterior la pluralul **Roșcani**, reflecta o notă caracteristică unei anumite persoane sau unui anumit loc.

După cum arată Iorgu Iordan, din punct de vedere semantic sufixul *-ani* „este mai cuprinzător decât *-ești*, căci un toponimic derivat cu el de la un antroponimic denumește pe toți locuitorii satului în discuție, indiferent de relațiile familiale sau de altă natură dintre dânșii” (Iordan, 1963, p.160).

Având în vedere baza cuvântului, înclinăm să credem că la origine **Roșcani** a însemnat așezare locuită preponderent de cei din neamul lui Roșca.

Cele mai vechi atestări ale acestei localități, conform dicționarului istoric al lui Coriolan Suci, sunt următoarele:

- 1491 **Roskan** (*Geografia Istorică a Ungariei pe timpul Huniazilor*, vol. V, Budapesta, 1913, p.132)
- 1601 **Roskany** (Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, VI, p.370, București, 1929 – 1939)
- 1733 **Ruskán** (conscripția Klein, 1733 – cf. Augustin Bunea – Episcopul Inocențiu Klein, Blaj 1900. (Anexe : *Statistica românilor din Transilvania în 1733*)

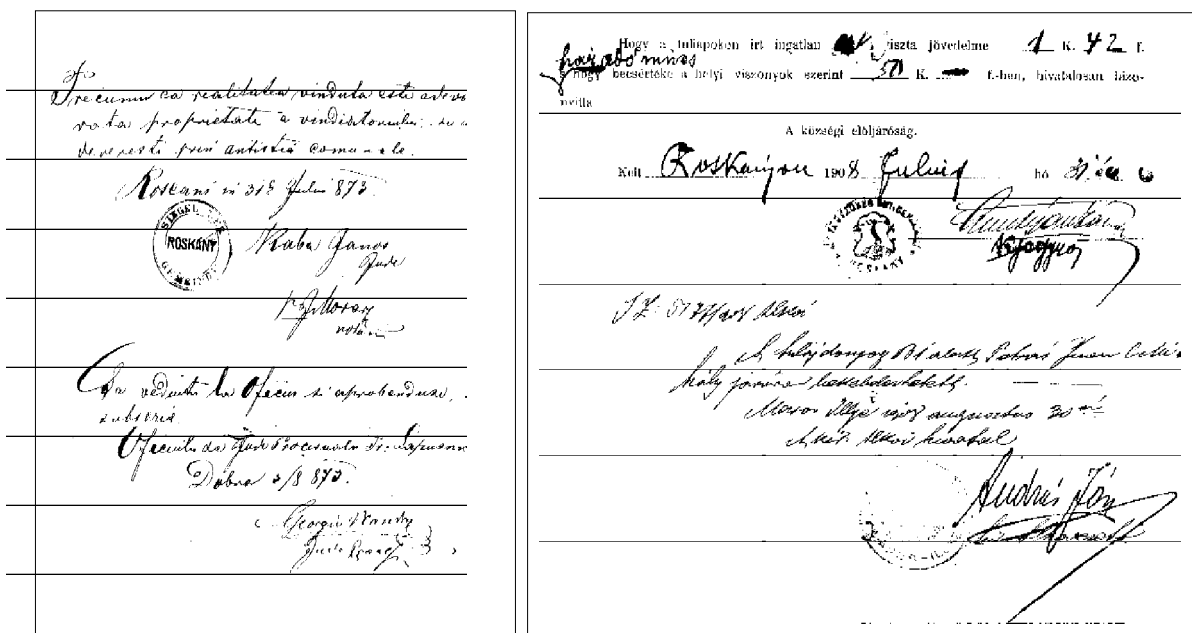

cf. Nicolae Iogan, *Statistica românilor din Transilvania*, în 1733, revista „Transilvania”, Sibiu 1893, nr. IX-X)

- 1750 **Roskány** (conscriptia Aron, 1750 – cf. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1771 până la 1764*, Blaj, 1902. Anexe: *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, făcută de Vicarul episcopesc Petru Aron)

- 1854 **Roskány** (Ludovicus Nagy, *Notitiae politico – geographico statisticae incltyti regni Hungariae partiumque lidem adnexarum*, tomus primus, Buda, 1858, tomus secundus, 1859 Istvan Kiss, 16 századi dezsmajegyzökek – Registre de dijme din secolul VI, Budapesta, 1960)

- 1854 **Roșcan** (*Buletinul Guberniului Provinciale pentru marele Principat Transilvania*, cursul anului 1854 – În colecția Mike Sándor, Arhiva Istorică a Academiei, Filiala Cluj) - (Suciu, 1966, p.84).

1.2. Casa și gospodăria

Mediul omului, în special mediul construit, este rezultatul creației arhitectonice populare. El este expresia directă și conștientă a unei culturi în forma sa materială, relevând calitatea arhitectonică deosebită a unor construcții ce ar putea părea la prima vedere umile dată fiind originea lor „populară”(P. Petrescu, 1981, p. 16).

Lucrată de meșteri care își transmit meseria de la o generație la alta, casa tradițională, încorporând valențe funcționale și artistice întemeiate pe știința prelucrării materialului, este deopotrivă mărturia ingeniozității constructive a țaranului și măsură a omului care o locuiește. Componentă importantă a culturii materiale, dar și a mentalității individuale și colective, ea a cunoscut în timp schimbări relevante în funcție de modificările esențiale ce intervin în materialul de construcție, planul și elevația sa. Trecerea de la folosirea lemnului la cărămidă pentru pereții casei și de la șindrilă la țiglă pentru acoperiș, ca și etapele parcurse de la locuința

monocelulară la cea cu 2-3 încăperi sau două nivele, au contribuit la apariția unor alte dominante constructive. Iată de ce, pentru a întreprinde un studiu eficient asupra locuinței – „spațiu social primar esențial”(S. Mehedinți, 1931, p.973) – din satele cercetate, considerăm oportun să prezentăm:

1. Analiza evoluției spațiului de locuire tradițional.

2. Sinteza mijloacelor de exprimare și a principiilor de realizare a arhitecturii tradiționale.

3. Remodelarea contemporană a sistemului tradițional.

Perioade istorice de relativă prosperitate sau condiții economice vitrege au determinat dezvoltarea sau restrângerea spațiului de locuit, opțiuni pentru anumite soluții tehnice ori materiale de construcție.

1. Spațiul interior al casei țărănești relevă o strictă ordonare funcțională, fiecare din încăperile locuinței îndeplinind anumite trebuințe solicitate de existența familiei. Studiul diviziunii spațiului legat de activitatea zilnică, al circulației în interiorul casei, precum și studiul semnificației diverselor unități spațiale oferă informații socio-culturale pertinente caracterizării modului de viață al locuitorilor din areal.

Casa cu două încăperi și „târnaț” la fațadă, una folosită ca odaie de locuit („casa”) și a doua pentru păstrat haine și alimente („cămara”), este cea mai răspândită dintre formele vechi de arhitectură ce caracterizează individualitatea comunității (planșa nr.1).

Ea aparține unor oameni bătrâni și singuri, care n-au putut să-și construiască o altă casă. Fiecare încăpere are o ușă de acces spre „târnaț”, iar între ele există uneori și comunicare directă. În acest fel, „târnațul cu săgeți” (prispa cu stâlpi) permite circulația între diferitele încăperi ale locuinței, precum și intrarea în pod, decupată în tavanul acestui spațiu situat aproape exclusiv la fațadă. Din acest tip de plan, numit de prof. Romulus Vuia „casa cu cămară, cu târnațul de-a lungul casei” se dezvoltă în timp altele(R. Vuia, 1926, p. 101).

Astfel, cămara se transformă, dimensiunile ei cresc, se amenajează piese de mobilier în interior; păstrând rostul de încăpere pentru adăpostit hainele, ea îl pierde pe acela de adăpost pentru alimente, devenind o a doua „casă”, neîncălzită, deosebită de prima, în care oamenii prepară mâncarea și locuiesc tot timpul. „Casa de la vale”, fiind opusă odăii de locuit, numită „casa de sus”, indică așezarea în plan și anume situarea ei spre uliță.

O altă formă rezultată din planurile de mai sus este locuința cu trei încăperi, cu intrare separată dinspre „târnaț” a fiecărei „case”, și parțial cu legături interioare directe.

Una dintre încăperi are rost de bucătărie, deși cuprinde în interior cele necesare pentru mâncat și dormit, a doua este

Casă cu două încăperi, moștenită de Gura Roman din Roșcanii Mici

„casa” obișnuită în care oamenii pot dormi și mânca, a treia este încăperea neîncălzită în care se păstrează hainele și mobilele, spațiu nelocuit ce amintește de vechea *cămară locală* (plansa nr. 2).

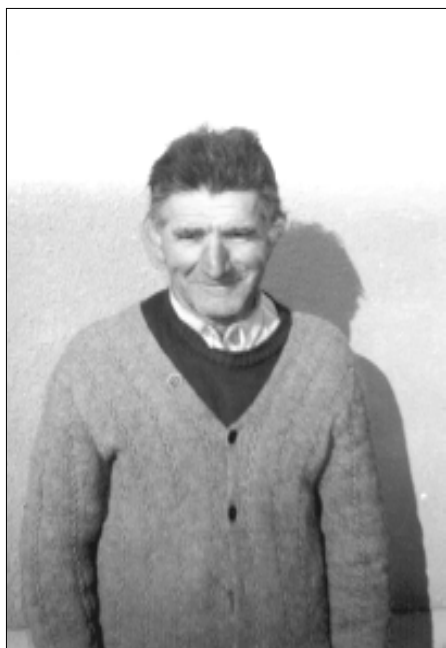
Pe terenul înclinat, casele sunt prevăzute, în partea dinspre vale, cu o temelie mai înaltă, săpându-se în partea ridicată spre a obține astfel o pivniță, spațiu de depozitare și păstrare a diferitelor produse.

Casă cu trei încăperi și târnaț cu săgeți la fațadă, Mihăiești

Din cele expuse mai sus, observăm că evoluția se face de la un spațiu limitat, cumulând toate funcțiile, către unul diversificat, cu încăperi specializate, care preiau funcții separate.

2. Efectul plastic exterior al locuinței roșcănene decurge din *modul de așezare în contextul gospodăriei și de încadrare în peisajul înconjurător, de armonia volumelor și proporțiilor, de valențele artistice ale unor soluții tehnice și nu în ultimul rând din punerea în valoare a materialului utilizat*. Având în vedere materialele folosite (lemn, piatră, cărămidă) cele trei registre componente – temelia, pereții, acoperișul – implică sisteme constructive diferențiate. Piatra de la Cariera Valea Voicii a fost folosită frecvent la construirea temelii și a soclurilor sau chiar a pereților și gardurilor. La casele construite din bârne, fundația era de cca. 50 cm la colțurile casei și de 10 cm în jur. În funcție de teren, care putea fi drept sau în pantă, temelia caselor vechi era joasă, din piatră de carieră fără liant sau înaltă de maximum 1 m din piatră, pământ și nisip; la locuințele actuale, piatra este folosită în combinație cu ciment. La casele cu pereți din piatră, „legătura” era de pământ cu nisip.

Petrică Pătraș, constructor de case, Roșcani

„Pereții caselor vechi, înalți de 2-2,20 m, erau din bârne de gorun, fag sau plop cioplite cu barda și prinse la capete în cheotori.

Peste bârne erau fixate leături din nuiiele, și apoi lipitură din pământ cu paie, urmând a fi văruiată cu albastru, iar în partea de jos cu brâu de culoare mai închisă”. Alteori, „pereții se făceau cu stâlpi vișuliți cu vișeu (daltă mică) numiți căței, prevăzuți cu un jgheab în care se fixau dobele. Deasupra pereților se puneă cosorăul din lemn de gorun și schiletul cășii era gata”(P.P).

„Acoperișul, pe măsura cășii, era din coarne (căpriori) cu distanța între ei de 80-100 cm și deasupra fixate leăturile. Învelitoarea cășii din

25.000-30.000 bucăți de șindrila, se făcea din lemn de brad, să crape frumos și să nu aibă noduri.” (R.C.).

În ceea ce privește raporturile și proporțiile, se remarcă, pentru casele vechi, o armonizare a planului cu volume înalte, din care acoperișul predomină. Ulterior, raportul se schimbă prin amplificarea planului și scăderea înălțimii acoperișului, ceea ce duce la dezvoltarea planului dreptunghiular, alungit. Țigla, care a înlocuit paie și șindrila, a impus consolidarea construcției acoperișului, transformarea lui din „patru ape” în „două ape” și reducerea înălțimii acestuia.

Bucătăriile de vară („comne”) și cămarile erau construite din bărne dispuse orizontal, în aceeași tehnică în care era ridicată casa.

Pentru a le asigura o bună aerisire, pereții construcției rămâneau nelipiți. În cămară, cerealele erau depozitate în „umbare” (hambare), iar piesele de port, pe „rude”. Uneori cămara și bucătăria de vară aveau în față, la intrare, ca și casa, un „târnaț cu săgeți” (planșa nr. 3).

Șura a avut o evoluție asemănătoare cu locuința în ceea ce privește materialul de construcție; cea de tip vechi era clădită din lemn și învelită cu paie, cea nouă este construită din cărămidă cu acoperiș în „două ape” și învelită cu țiglă.

„Mai înainte șura era din bărne, încercuită cu nuiele și lipită. Acoperișul o fost din paie or șindrila, da’ amu e cu țiglă. În șură țâneam fân și în grajduri animale; ca să dăm fân la animale, ridicam obloaca”.(B.I.).

Planul s-a menținut neschimbat, deoarece corespunde unor necesități economice; ca atare, utilul este factorul esențial al menținerii acestor forme tradiționale, iar dănuirea acestor construcții de-a lungul timpului s-a datorat unor activități de bază ale gospodăriei roșcănene: cultivarea pământului și creșterea animalelor.

3. Din relatările informatorilor noștri, după al doilea război mondial, două sunt reperele temporale care au marcat viața așezării: „de cîn’ s-o făcut colectiva” și „de la spargerea lui Ceaușescu”.

Dacă „pân’ s-o făcut colectiva”, valorilor economice gospodărești (construcțiilor anexe) li se acordă o atenție sporită, după acest moment, care a dus la pierderea proprietății asupra pământului, raportul se inversează, spațiul de locuit polarizează interesul major, determinând schimbarea gospodăriei țărănești.

Comne, bucătărie de vară

Comne, bucătărie de vară și cămară

După anul 1965, când industrializarea s-a intensificat, iar solicitarea forței de muncă în mediul urban s-a accentuat, mulți din locuitorii satului, atrași de oferta veniturilor superioare, au migrat spre oraș, la Deva și la Termocentrala de la Mintia, iar investițiile personale au fost dirijate în special spre construirea caselor și amenajarea interiorului. Noua mentalitate vizează un spațiu de locuire amplu, cu funcții diferențiate - dormitor, baie, hol etc. - (planșa nr. 4), care, prin dimensiunile și aspectul lui, constituie expresia unei anumite situații economice și sociale.

Remodelarea arhitecturii ca sistem se datorează impacturilor economice, de unde provin și anumite influențe ale mediului urban. Tendința de modernizare a caselor vechi cu pereți din lemn, constă în tencuirea cu ciment și zugrăvirea acestora, ca și în tencuirea la exterior a temeliei din piatră cu pământ. Este evidentă încercarea de transpunere a unor elemente de construcție și decor din arhitectura în lemn, la cea din zidărie.

Relicvă a unor timpuri apuse, Roșcani

„Târnațul cu săgeți” din lemn a fost înlocuit cu stâlpi zidiți în majoritatea cazurilor. La casele noi, târnațul devine parțial și se închide printr-o simplă arcadă. Casele de lemn au fost înlocuite cu clădiri solide de zid, dar fără personalitate. Cu toată diversitatea de planuri, arhitectura din ultimii 30 de ani relevă aspectul de uniformitate și masivitate a elevației, datorită noilor materiale de construcție ce le-au înlocuit aproape total pe cele vechi.

„De circa 20 de ani, la construirea caselor și a șurilor se folosesc BCA-urile pentru că sunt mai ieftine decât cărămida. Ele se zidesc mai repede și de aceea astăzi se fac și șurile din ele.”(R.C.).

„De la spargerea lui Ceaușescu”, procesul de urbanizare a scăzut, datorită incapacității industriei de a mai absorbi fluxul migrator din zonele rurale. Se prefigurează schimbarea sensului mișcării migratorii în favoarea ruralului.

„După '90, cei de la Deva au venit în sat, fie au cumpărat teren, fie l-au avut moștenit și și-au construit case noi. Localnicii nu și-au construit case, ci numai le-au reparat pe cele vechi.”(N.M.). Cele câteva case construite după 1990 relevă un proces de înlocuire a valorilor tradiționale ale satului cu elemente de arhitectură orășenească, potrivit unor inițiative individuale. Folosind materiale și procedee noi, angajații Trustului de Construcții Deva clădesc case cu colonete și ancadrame, cu arcade și verande din zidărie. Noi nu pledăm pentru o reconstrucție a trecutului, ci opinăm pentru păstrarea identității culturale, prin revitalizarea permanentă a tradiției. În acest sens, se cuvine să menționăm valorificarea pragmatică a unei șuri din satul Mihăiești, într-o casă de vacanță, ale cărei diviziuni spațiale au fost remodelate în funcție de solicitările actuale. Spațiul de depozitare al carului cu fân a devenit garaj, iar grajdurile laterale („poiețile”) au fost transformate de cei doi frați proprietari în două garsoniere moderne (planșa nr. 5).

În condițiile în care arhitectura tradițională din arealul cercetat oferă o bogată experiență constructivă transmisă din generație în generație, iar satul românesc cunoaște un proces complex de transformări, se impune stringent recuperarea și reevaluarea arhitecturii rurale prin relevarea adevăratelor valori care să influențeze viitoarele programe de arhitectură și rezolvarea lor.

Acest obiectiv nu poate fi realizat, fără o cunoaștere temeinică a manifestărilor de arhitectură populară și evitarea interpretărilor formale.

Așezarea înțeleasă ca o știință a spațiului de locuire umană, a spațiului individual, presupune și detalierea structurii de gospodărie. Indiferent de spațiul și timpul căruia i se încadrează, gospodăria a răspuns dintotdeauna unor trebuințe de ordin practic și social-cultural dezideratul major fiind menținerea potențialului economic al gospodăriei, care să asigure existența familiei, continuitatea ei în vatra casei.

În funcție de poziția geografică, de gradul de persistență a structurilor economice tradiționale și de valorificarea noilor direcții tehnico-economice, locuința oscilează de la tradiții arhaice la schimbări revelatorii. Multe din construcțiile gospodăriei sunt exemplare relevante de arhitectură tradițională ce definesc profilul ocupațional al arealului de unde provin. Ca și în alte zone cu ocupații mixte, agricultură și creșterea animalelor, la Roșcani s-a dezvoltat gospodăria cu curte dublă (V. Butură, 1989, p.85-89), menită să asigure desfășurarea fiecărei activități. Acest tip de gospodărie, care cuprinde pe lângă casă, în mod obișnuit, șura și construcțiile anexe, este structurat astfel: casa este perpendiculară pe uliță, având latura mică fie pe aliniere, fie retrasă de la drum.

În comparație cu celelalte construcții din gospodărie, casa își schimbă rar locul și orientarea față de uliță.

Șura și grajdurile laterale („poiețile”), într-un singur corp de clădire, sunt paralele cu ulița și despart ocolul din față de grădina din spate (planșa nr. 6). Dată fiind importanța sa economică, șura ocupă prim planul gospodăriei și domină curtea, prin dimensiunile și poziția ei. Spațiu de adăpostire a cailor, a uneltelor de muncă, dar și de depozitare a fânului, șura (împreună cu cotețele pentru porci și păsări), este un nucleu economic dominant al întregului ansamblu gospodăresc.

Deseori, *bucătăria de vară („comme”), cămara sau cuptorul din curte* sunt așezate paralel cu casa (planșa nr. 7).

Din structura spațiului de locuit, construcțiile anexe sunt ultimele care se schimbă, întrucât ele corespund întocmai unor solicitări economice. Chiar și în cazul refacerii lor, persistă ca sistem constructiv tipurile tradiționale.

Deci intravilanul unei proprietăți țărănești din Roșcani este împărțit în două: 1. partea dinainte, curtea propriu-zisă, numită ocol, incluzând casa și construcțiile anexe; 2. grădina cu pomi fructiferi ce ocupă partea dinapoi a intravilanului (planșa nr. 8).

Gospodăriile, perfect adaptate la mediu și la ocupațiile practicate de localnici, sunt delimitate de garduri, separând proprietățile din vatra satului. Elemente caracteristice ale configurației interioare a satului, construite cu scopul de a asigura securitatea proprietății familiei, *gardurile* s-au diferențiat în timp datorită materialelor folosite și tehnicilor de construcție.

La Roșcani, gardurile simple din nuiele împletite au fost înlocuite treptat, cu cele din lemn, piatră și cărămidă. Gardurile din nuiele împletite orizontal, pe pari

fixați în pământ, sub acoperiș de paie sau spini, se întâlnesc numai pe ulițele laterale, ca niște relieve ale unor timpuri apuse.

Lemnul de esențe diferite, despicat și cioplit sub formă de leături, dispuse vertical pe două rânduri de leături orizontale, fixate pe stâlpi, este întrebuințat și astăzi în mod frecvent. Piatra de râu sau cea extrasă de la Cariera Valea Voicii este folosită cu „legătură” de pământ și nisip, la clădit garduri, asemeni pereților casei. Se cuvine să menționăm că zidăria din cărămizi a caselor mai noi s-a extins și la garduri.

Accesul în gospodărie se face printr-o *poartă*, construită în general din aceleași materiale și tehnici ca și gardurile. Alături de poarta mare, pentru intrarea carelor, este și o porțiță pentru circulația oamenilor. În perioada interbelică, la Roșcani porțile de lemn erau decorate „cu tăieturi înflorate cu fierăstrăul și pe stâlpi sculptat anul construcției și numele proprietarului.”(I.R. Dimperiu, 1944, p.31).

În contemporaneitate, ele au fost înlocuite cu elemente prefabricate din beton și fier forjat.

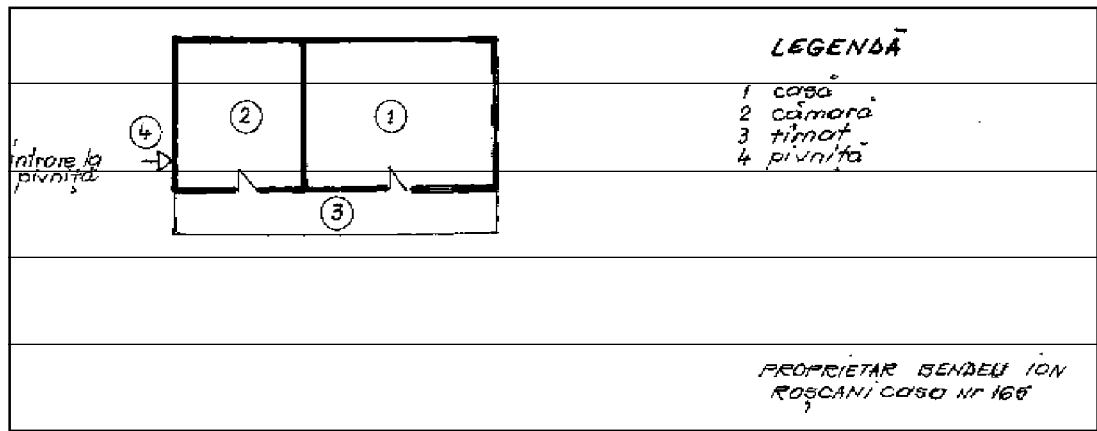
În concluzie, casa, curtea și pământul propriu sunt suportul material al familiei, spațiul ei vital menit să asigure îndeplinirea rosturilor firești ale acestui focar generator de viață. Locuința tradițională este „ imaginea armoniei unitare, în care simbolul și utilul, ansamblul și amănuntul, materia și concepția, opera și peisajul, omul și proporția, sufletul și ritmul se regăsesc toate laolaltă.” (G.M. Cantacuzino, 1977).

1.2.1. Amintiri despre întemeierea și risipirea caselor

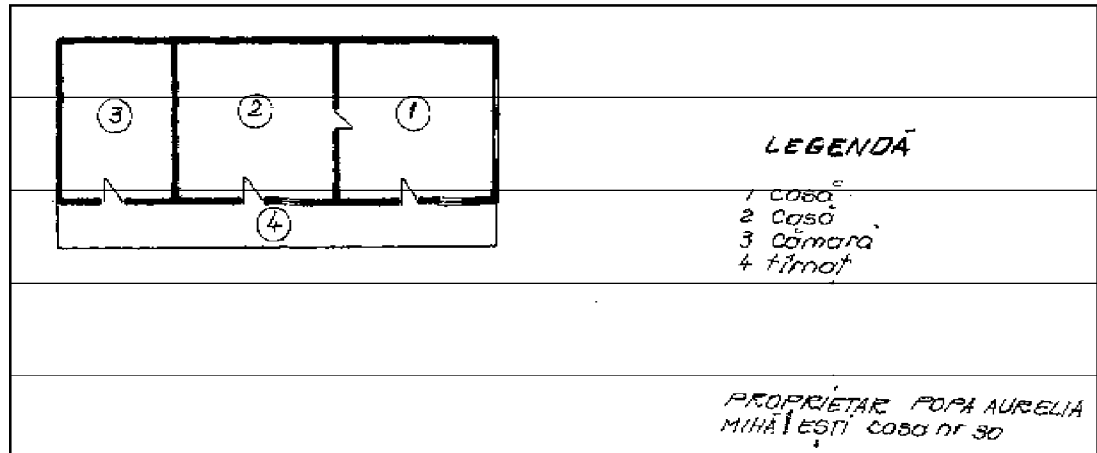
Printre casele Roșcanilor, una cu totul deosebită este moara de apă a lui Ion Muntean, de la care am aflat și câteva amintiri legate de vechimea construcției, schimbarea proprietarilor și folosirea ei până aproape de zilele noastre. *Moara... în tot cazul-i bătrână. Eu în '43 am venit aici, că eu-'s din altă casă, tot din sat de-aicea, da-'s venit aicea ginere. Dac' o fost tată-so, [Petru Șindea], tata socru, el o lucrat de când a fost mic, moara a cumpărat-o de la un neamț, moara e de sute de ani. (...) Eu tot am mai ținut-o, am reparat-o până s-a făcut colectiv ș-am purtat-o până-n '80.*

Povestea impresionantă a stabilirii în sat a familiei Capelini este legată de cumpărarea cu sacrificii a unei case în Roșcanii Mici, după cum ne-a povestit Maria Muntean Capelini: *Că și mama mea, săraca, tot așa l-o ținut din puterea ei când o cumpărat cășile ălea, cu o mie și cinci sute de zloți le-o cumpărat. O fost banii pe masă. Trei ani de zile o fost slujnică la tata. I-o spus așa: „Dacă-mi dai trei bănci și-o coroană pă lună, atuncea mai stau cu tine și dacă nu, nu.” Și i-o pus și ea în trei ani de zile o strâns șapte sute cinzăși de galbeni. Avea un nănaș la Dobra ș-ăla era comerciant, Petrovici. Și ăla în loc de banii ei, ea i-o dat pe-aia, îi pune galbeni. Când i-o scos de-o luat cășile atuncea, o fos' naintea lu' popa de la Rădulești. I-o pus 'naintea lui. Și șapte sute cinzăci o scos din bancă, tot mama s-a pus chezăș pentru el și iară ea o trebuit să plătească. Din păcate, după ce mama Mariei Muntean a murit, casele au fost vândute, iar familia s-a destrămat, frații mai mici fiind luați și crescuți de sora lor. Pentru Maria Capelini, siguranța casei părintești n-avea să mai fie regăsită niciodată.*

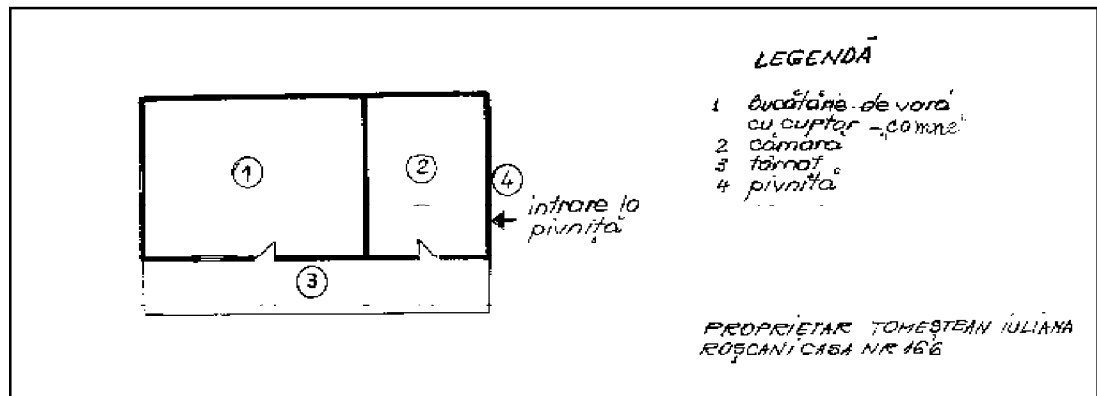
PLANȘA Nr. 1.

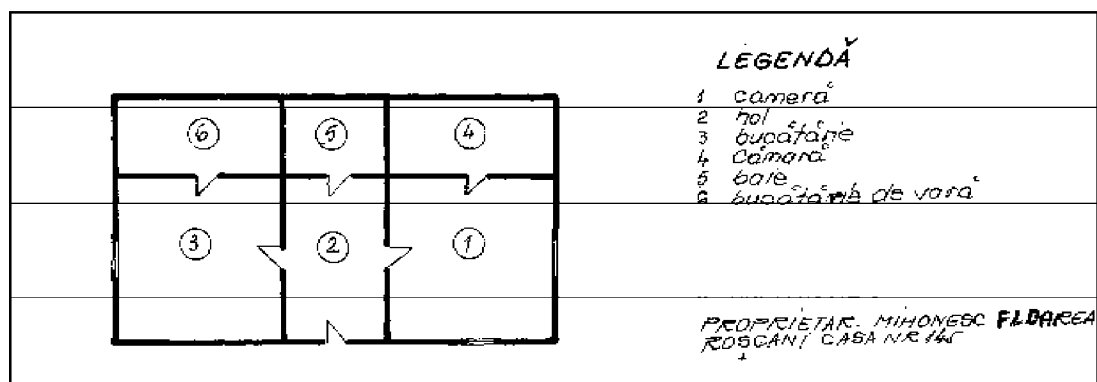
PLANȘA Nr. 2.

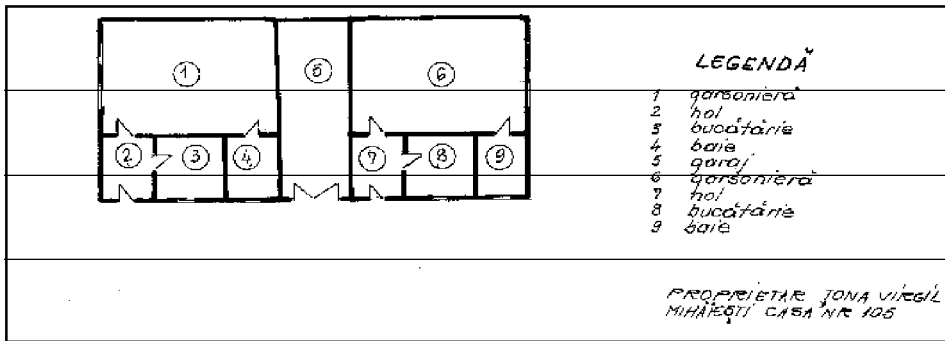

PLANȘA Nr. 3.

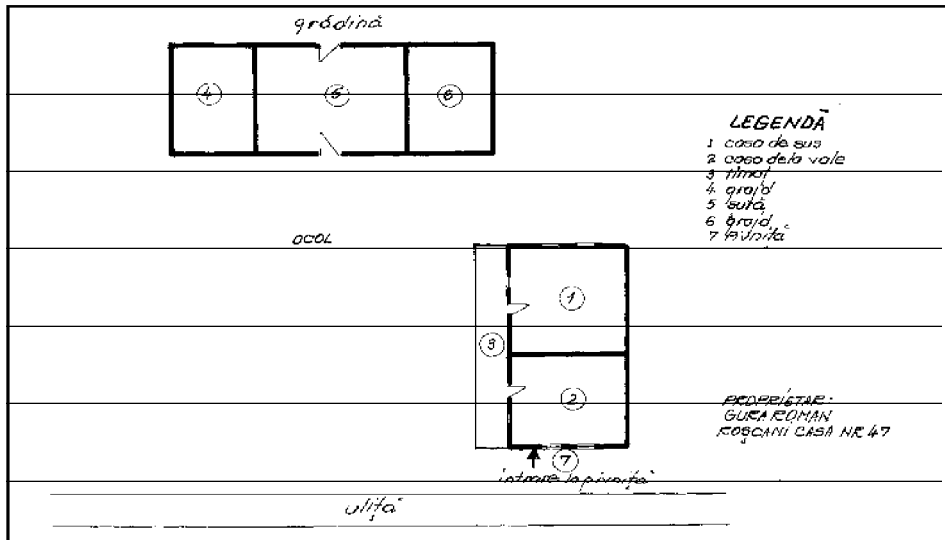

PLANȘA Nr. 4.

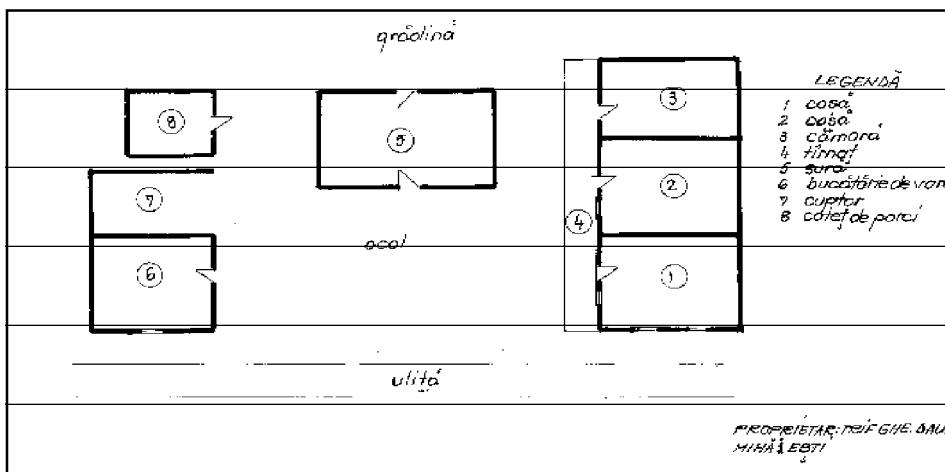

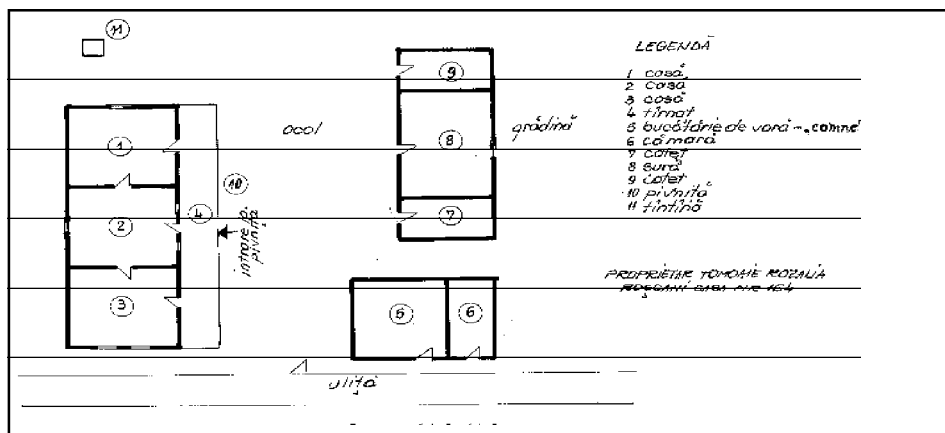
PLANȘA NR. 5.

PLANȘA NR. 6.

PLANȘA NR. 7.

PLANȘA NR. 8.

Ileana și Octavian Ognean ne-au povestit despre Suciu, omul de serviciu al școlii, un autodidact care citea mult și le împărtășea și copiilor curiozitățile pe care le găsea în lecturile lui. Printre alte preocupări, Suciu a fost și zidar în viața lui și a ținut un caiet în care scria data când ridica o casă sau un gard, precum și dimensiunile și descrierea construcțiilor. Din păcate, când bătrânul a murit, caietul (pe care îl numea *vocabularul* lui) a fost pus în sicriu cu el și astfel s-au pierdut multe date care ar fi completat imaginea noastră despre casele și oamenii satului. Neamul bătrânului Suciu s-a stins, și n-am mai putut găsi nici un consătean apropiat al lui cu care să stăm de vorbă.

1.2.2. Interiorul casei

Casa este făcută după chipul omului. Pe de o parte, ceea ce se referă la arhitectură corespunde trăsăturilor anatomice care, la scară umană, definesc tipuri variate, dar mai puțin numeroase în transformări, pe o perioadă determinată de timp, față de casa țărăneasca.

Arhitectura văzută ca anatomie deschide perspectiva tipologizării, în funcție de planuri și volume. O dată ridicate zidurile și fixat acoperișul, se naște un spațiu intim, concret, unde totul funcționează după reguli anume stabilite. Este aceasta ca un fel de fizionomie a omului având la bază o multitudine de mecanisme.

Pe de altă parte, interiorul casei corespunde mai degrabă sufletului omului, pentru că dacă zidurile exterioare se înalță cu efort fizic, spațiul sacru dinăuntru lor se constituie printr-o muncă mai puțin dură, dar constantă, făcută nu numai cu brațele, dar și cu imaginație și simț estetic.

Loc de muncă și de odihnă, loc de bucurie, dar și de tristețe, locul în care iubești și ești iubit, dar unde „se spală uneori și rufele murdare”, spațiul din interiorul casei corespunde afectiv omului și familiei deopotrivă.

Ferestrele și ușile, ca porți deschise către lume, creează osmoza dintre perechea de cuvinte înăuntru-afară.

Dar să pătrundem în casa roșcăneană, apăsând discret pe clanța care produce prin glasul ei metalic sunetul unei sonerii invizibile.

Am intrat în foarte multe case la Roșcani. Pot spune cu fermitate că principala lor notă comună și în același timp constantă este ordinea, atât în sensul curățeniei, cât și în acela conform căruia fiecare lucru are menirea și rolul său bine stabilit în gospodărie, pentru care a dobândit de-a lungul folosinței sale un loc aparte. Aceasta s-ar putea numi rânduiala casei.

Am simțit aici că interiorul în sine nu se definește prin acea aranjare stereotipă a acelorași obiecte într-o ordine prestabilită, nici prin mărimea sau forma camerelor, nici prin aspectul obiectelor, nici prin numărul mai mic sau mai mare de lucruri, ci înseamnă mai mult decât atât. Interiorul este o atmosferă, creată de bună seamă prin tot ce cuprinde el, în ordine materială, dar mai ales prin spiritul locurilor și al oamenilor. Acesta este semnul individualizator. Este „duhul” casei.

Dacă ai pătruns această taină, poți spune că te simți ca acasă la familia Ognean, că interiorul casei familiei Oprean îți evocă atmosfera casei copilăriei petrecută la bunici, că la Feliția Muntean ai putea sta o viață, că te simți ca vrăjit la moș' Tomoaie

acasă, că dacă ar fi să locuiești la Roșcani ca dascăl, locuința domnișoarei învățătoare Lenuța Caba ar fi numai bună, că ordinea din casa familiei Trif îți satisface toate exigențele, că interiorul sărăcăcios al casei Valeriei Pătrașc, prin lipsurile apăsătoare care evocă și imaginea suferinței te face ca „înăuntrul” să nu-ți mai fie prieten.

În casă la familia Trif (interior tradițional)

Sigur că scopul acestor rânduri nu este acela de a invoca povești legate de spațiul dinăuntrul casei, ci de a prezenta istoria alcătuirii lui, din trecut până azi, refăcând astfel „cadru” în care s-au născut și se mai nasc încă basmele.

Casa din trecut era mult mai simplă decât cea de astăzi, care de multe ori este înălțată însă pe vechile temelii. Iată, de pildă, una dintre cele mai vechi referiri

asupra inventarului unei case orășenești, în rândurile unei foi de moștenire a unui preot din Brașov, din 1557: „9 talere, 6 căni, 5 perne cu fețe, un covor, o masă cu laviță și tot calabalâcul”. (Mureșianu, 1932)

În ansamblul studiilor de artă populară nu s-a încheiat până acum o imagine exactă în această privință pe o perioadă îndelungată, datorită lipsei unui bogat material foarte vechi. Arhitectura locuinței poate fi numai dedusă din vestigii arheologice, din documentele existente sau din cele mai vechi mărturii păstrate.

Dacă la Roșcani au existat în organizarea și în arhitectura interiorului diferențieri de ordin social-economic între familii (și știm că au existat!), acestea fie că s-au accentuat în timp prin neputința de a atinge un anumit „standard”, fie au dispărut sau au fost depășite prin schimburile culturale cu alte comunități, prin procesul de aculturație din zonele de interferență, precum și datorită orașului care a exercitat o puternică influență asupra gustului estetic, concretizată în spargerea unității existente anterior.

La Roșcani, fondul cultural străvechi s-a păstrat în mare măsură, însă stilul zonal de astăzi reprezintă în esență expresia suprapunerii elementelor determinate de noile aspecte social-economice și istorice pe fondul străvechi inițial.

Unitatea interiorului ,manifestată în elementele de bază, precum numărul și destinația încăperilor, sistemele de încălzit, de iluminat („nea Ion Muntean a fost primul branșat; ei au pus pentru moară un dinam care producea curent și când au venit cu curentul în comună instalația era deja făcută” (G.T.) așezarea lavițelor, a patului, a meselor, a scaunelor, a lăzii de zestre este valabilă pentru casele în stil vechi, a căror concepție decorativ-estetică, evidentă prin „îmbrăcăminte casei”, este, de asemenea, unitară.

Nevoile stringente ale vieții au determinat omul să găsească alte modalități de viață înăuntrul casei, concretizate prin mai multe inovații funcționale.

Până a vorbi de acestea este necesară reconstituirea aspectului casei din mărturiile roșcănenilor. Trebuie să specificăm faptul că „istoria” cercetată de noi numără în stratificarea vremurilor și a amintirilor o perioadă de 60-70 de ani.

Este necesar de menționat că ceea ce nu s-a schimbat foarte mult în această așa-numită „zonă” a fost concepția de viață, înțelegând prin această sintagmă traiul în general, care a imprimat un anumit stil, pe care-l putem numi roșcănean. În ceea ce afirmăm ne sprijinim, în parte și pe rezultatele cercetărilor antropologice din ținutul Pădurenilor (Milcu, 1961), cuprins între Banat, Tara Hațegului, Valea Cernei și Valea Mureșului, ținut ce include după anumite criterii și clasificări, în unitatea sa etno-geografică și localitatea Roșcani.

Astfel, Nicolae Dunăre (Continuitate ..., 1967, p.390), asiduu cercetător al zonei în ansamblul ei, ne oferă lista localităților din zona Pădurenilor Hunedoarei, grupate pe subzone etnografice, în care este cuprinsă și comuna Roșcani (Valea Superioară a Cernei). De altfel, în capitolele următoare vom avea ocazia să comentăm această ipoteză și să analizăm situarea geografică și etnografică a localității.

Așadar, în studiul *Cercetări antropologice în Ținutul Pădurenilor – satul Bătrâna* s-a urmărit o analiză cât mai aprofundată a unui număr cât mai mare de indivizi, studiați nu numai din punct de vedere antropologic, dar și medico-biologic, adică din acele perspective ce privesc dinamica unor caractere, implicând deopotrivă elemente ale eredității individului.

Stilul de viață roșcănean, pe care l-am amintit anterior, constituie esența cercetărilor noastre, ale căror „fișiere” cuprind studiul populației satului, aspecte social-istorice, de structură socială, probleme de clase, forme de producție, nivelul economic, caracterul alimentației, condițiile de viață familială și individuală în interiorul colectivității și al casei, altfel spus, complexul mediului de viață în care se desfășoară procesul de formare și de transformare ce definește o anume colectivitate.

Pentru a înțelege mai bine concepția de viață și mentalitatea roșcănenilor ne vin în ajutor câteva concluzii trase în urma interpretării științifice a genealogiilor din amintitul studiu (Milcu ..., 1961): tendința endogamică (ce nu se mai respectă astăzi); majoritatea tinerilor între 20-40 de ani sunt plecați la oraș și s-au căsătorit cu persoane din zone foarte diferite; amestecul familiilor din sat în decursul generațiilor până la un grad destul de mare de consangvinitate.

O altă cauză care a produs păstrarea unui tradiționalism al interiorului (și nu numai!) o constituie și căsătoriile cu persoane din alte sate. Acestea s-au făcut strict în cadrul aceleiași microregiuni, astfel încât atât structura antropologică, cât și cea a mentalității nu s-au schimbat. Un exemplu elocvent în acest sens este familia Trif. Nora, Dorica Trif, venită din Lunca Cernii, cu peste 20 de ani în urmă, păstrează, într-o curățenie deplină, configurația internă de altădată a casei (care a devenit acum casă bătrânească). Aici s-ar putea scrie un fel de istorie a interiorului caselor din Roșcani, așa cum au fost ele în timpurile vechi. Doar ici-colo modernul transpare prin textilele noi, cumpărate sau lucrate după moda vremii.

Cu gândul la cele spuse până aici să facem un exercițiu de imaginație, pentru a resconstitui trecutul cu ajutorul întrebării: Cum arăta casa în interior?, adresată unora din cei mai credibili în materie de „cunoaștere a ceea ce a fost”.

Ion Muntean, morarul satului, ne spune: „Cășile vechi aveau două camere. Treceai dintr-una într-alta. Una dintre ele era și ca bucatărie, dar vara foloseau *comnea*.

Era vatră, cuptor pentru pită și pentru fiert mîncarea la porci. Mai târziu s-a făcut *șporul* care are sobă de cărămidă și plită pe care poți face mîncare. Cuptorul de cărămidă este acum în șopru.

În aceeași cameră cu șporul (o combinație între plită și sobă de cărămidă care îndeplinește două funcții, de încălzit și de gătit) sunt două paturi de o parte și de alta a camerei cu masă între ele și cu *canapei*. Acesta pe care stați dumneavoastră, îmi spune interlocutorul meu este de mult, eu aici l-am găsit, dar știu că este făcut de un neamț, Fedac îl chema și locuia la Dobra.

Cât țineau paturile (2 m) erau așezate pe lângă două băncuțe. Stăteau la masă pe ele, când era lume mai multă.

Masa era la un capăt între paturi, iar la celălalt cap era o ladă de zestre”.

Facem o convenită paranteză în discursul domnului Muntean, pentru a veni cu o serie de precizări în ceea ce privește anumite piese de mobilier amintite de dînsul până aici.

Masa face parte din tipurile de mobilier lucrate de meșterii tâmplari, buni cunoscători ai sistemelor tradiționale de lucru. Roșcănenii preferă mesele înalte, dreptunghiulare, cu patru picioare și cu tălpi dedesubt, cu un sertar mic pe una din laturi. Acest tip întâlnit la noi în Moldova, Transilvania și Banat este prezent pe un teritoriu care cuprinde întreaga Europă Centrală și Apuseană, ducându-ne cu gândul la originile romanice ale acestui tip de masă (Stoica, 1973, p.23).

Prin intermediul orașului a pătruns în casa țaranului și *canapeiul*; o bancă în culoarea lemnului natural, cu spătar și laterale, care are adesea dedesubt și ladă pentru haine. Remarcăm faptul că cei ce dețin aceste piese de mobilier știu exact numele meșterului care le-a lucrat (în general rostesc nume nemțești). Canapeiul este de altfel cea mai elegantă mobilă dintr-o casă veche, ce poate rivaliza cu mobile moderne de utilitate similară.

Acest tip deosebit de bancă este foarte răspândit pe plan european, „încât este greu de precizat în ce măsură poate fi vorba aici de un fond comun și în ce măsură

Canapei

această formă se datorează circulației generale de modele din cauza unor anumite condiții explicabile prin statutele breslelor central europene și transilvănene. Este vorba de obligația fiecărui ucenic, ca pentru învățarea meseriei (aceasta se referă și la tâmplărie), să colinde trei ani prin lume. Apariția băncii cu spătar în estul Europei ar putea avea și o altă cauză, și anume, stabilirea în timpul lui Petru cel

Mare și mai târziu, a multor dulgheri din Germania și din țările de jos la Moscova și Petersburg”.(Capesius, 1974, p.40)

Cele două bănci simple, numite și *lavițe*, pe care le observăm în multe din interioarele roșcănenilor sunt cele mai vechi piese de mobilier. Simple, fără spătar, alcătuite dintr-o scândură înălțată pe alte două laterale, crestate jos, cu rol de picioare, aceste piese se pun de regulă în dreptul fiecărui pat. Cei ce nu au *canapei*, pun în locul pe care de regulă aceasta îl ocupă tot o bancă simplă, astfel încât ele înconjoară camera pe două sau trei laturi.

Acest aspect a fost remarcat încă de la începutul secolului al XVIII-lea de Antonio Maria del Chiaro, care, trecând prin Principatele Române, nota faptul că în casele țărănești „erau bănci fixate în jurul pereților și acoperite cu postav care îmbracă și pereții până la oarecare înălțime, servind de reazim”.

În privința dulapurilor aflăm că ele „erau prea rare”. „Nu aveam multă mobilă pe atunci, așa că *lada de zestre* era dulapul nostru; cu ea venea nevasta de la părinți”.(G.T.)

În afara faptului că avea un loc de cinste în casă, datorită formei impunătoare, și valorii materiale și artistice ce o conținea, lada de zestre a contribuit la contactele oamenilor cu satele vecine sau cu zone mai îndepărtate de unde aceștia mergeau să și le procure (cea a bunicii Lenuței Caba constituie un tip deosebit de cele ce se produceau în zonă; sunt așa-numitele „lăzi brașovenești”, pictate, fiecare având câte două registre distincte, ce cuprind motive florale). Pentru valoarea lor, lăzile de zestre erau înscrise și în foile de zestre. Primele referiri în acest sens apar în secolul al XVIII-lea, în „actele” amintite, emise între anii 1760 și 1848 în care se menționează „lacra” nepictată și lada „de Brașov” pictată (Stoica, 1968, p.16).

Majoritatea lăzilor de zestre „descoperite” de noi, au capacul plat, iar decorația, destul de redusă, este realizată prin crestături sau pirogravare.

Înrudite cu tipul prezentat anterior, *hambarele*, cunoscute și sub denumirea de „săcrine pentru bucate”, sunt destinate păstrării cerealelor; lucrute din scânduri mai puțin fasonate, sunt mai înguste decât cele din Moldova și Muntenia, căci de multe ori locul lor era pe prispă și trebuia să intre exact în lățimea acesteia.

Scaunele sunt astăzi de cele mai diferite tipuri; ele au început să fie înlocuite treptat, chiar și în casele „tip muzeu”, cu cele industriale. Nu insistăm aici asupra felurilor lor: că sunt cu trei sau cu patru picioare, cu spătar sau fără spătar, sub forma unor mici bănci etc.

Ne-a atras în mod deosebit atenția scaunul din camera sărăcăcioasă a Riței Caba: este foarte vechi, are spătar în care este decupată, în mijloc, o inimă, după modelul scaunelor tiroleze; un obiect ce „spune” ceva despre starea de odinioară a familiei sale, ca și despre istoria locului.

Piese folosite ca suport: *polița*, *cuierul*, *blidarul* sunt mult prea rar întâlnite în forma lor veche.

Revenind la firul povestirii lui Ion Muntean, aflăm în continuare că „în cealaltă cameră, zisă *casa bună*, fiecare avea lucruri după posibilitate. Noi am făcut trei camere de lemn, micuțe, lipite cu pământ și văruițe”.

Masa, dulapul, lada de zestre, scaunele, suporturi pentru vase și ruda, aceasta era tot mobilierul din casă.

Ruda (denumire specifică în Crișana, Transilvania și Maramureș), sau *culmea* (așa cum este cunoscută în Oltenia, Muntenia și Moldova sudică sau *bârna* (în Moldova de nord) *dorânga* (în Mehedinți) sau *beldia* (în Transilvania de nord) este una și aceeași piesă foarte simplă, dar cu „efecte” estetice spectaculoase, atunci când este împodobită, constând dintr-o bară de lemn fixată sub tavan în două grinzi, așezată pe două cârlige făcute odată cu casa sau fixate în bârnele tavanului, la aproape o jumătate de metru de perete.

Culmea poate fi considerată ca un element specific interiorului românesc, cu toate că ea apare ca piesă de utilitate practică în majoritatea locuințelor populare din Europa. Rolul pe care l-a dobândit în amenajarea interioarelor românești din secolele XVIII-XX o detașează însă de funcția strict utilitară din alte țări (Capesius, 1974, p.26).

Până a deveni obiect pe care se țineau „lucrurile de fală” cusute și țesute de gospodina casei, sau până să joace rol ceremonial (familiile care aveau fete de măritat țineau mereu *ruda* împodobită; ea etala toată bogăția textilă a casei, la nuntă și chiar la înmormântare; în sfârșit, pe ea se uscau și se agățau obiectele de îmbrăcăminte). „Noi nu am avut rudă, dar vă pot spune cum era: se întindea un lemn mai gros de brad, cât era peretele de lung, se pune pe el un abrus (ca un dârzar d’ăsta, da’curat) și pe deasupra din capăt până-n capăt erau înșirate cingee mai scurte”. (M.T.)

În bucătăria roșcănenilor ea este aproape nelipsită.

Sintetizând cele spuse de bătrânul Ion Muntean, să punctăm inovațiile, de ordin general, intervenite în cadrul locuinței din întreaga țară, care au ca scop îmbunătățirea modului de viață, în primul rând prin mărirea spațiului pentru locuit. Toate modalitățile pe care le vom aminti s-au regăsit în preocupările și în înfăptuirile roșcănenilor, după mijloace și posibilități, în diferite etape: „construirea unei alte încăperi, mutarea cuptorului în tindă, în curte sau în cămară și transformarea acestor încăperi în odăi destinate preparării hranei, construirea unei cămări ș.a. Al doilea pas are ca scop îmbunătățirea condițiilor pentru dormit și pentru luat masa, prin introducerea patului cu saltele, înlocuirea mesei rotunde și joase cu masa dreptunghiulară înaltă”. (Stoica, 1973, p.7)

Paturile Feliției Muntean sunt făcute de moș Tomoaie, zis Pișta, din lemn de cireș și au avut la început saltea (strujac) făcută cu paie de ovăz.

În ceea ce privește forma, paturile din interioarele din Roșcani, cu două tăblii la capete, sunt de factură orășenească și au apărut în secolul trecut, tot ca o imitație a mobilierului boieresc.

Ele erau lucrate numai de meșteri specializați.

După cum punctează Gh. Tomoaie, atotcunoscătorul, din „rațiuni de civilizație”, oamenii „au purces” la mărirea spațiului de locuit.

„Acum s-a mai civilizat lumea, nu mai dorm hăi bătrâni cu hăi tineri. Apăi, vedeți dumneavoastră, nu era niște lucruri așezate așa cum trebuie!”

Din statisticile secolului al XIX-lea, aflăm că locuința monocelulară reprezintă tipul cel mai vechi de locuință și chiar cel mai frecvent până la o anumită vreme, când apare cea de-a doua încăpere, pentru ca spre sfârșitul secolului, cele cu trei camere să fie cele mai frecvente.

Maria Tomoaie confirmă cele afirmate de noi, ne spune că „înainte vreme erau multe case cu o singură cameră, la care gospodarii adăugau mai târziu câte o cămăruță lângă ea. Noi am avut două cu bucătăria cu tot, apoi am făcut două camere de locuit și bucătăria separat. În casa de paradă nu prea stăteam; atunci nu era lumea așa pretențioasă ca acum, dormeau toți în casă. grămadă - câte două familii în bucătărie. Aici erau două-trei paturi. Era așa cum vedeți aici la noi: o masă în mijloc, o bancă (laviță de blană) care se numea canapei și care avea și ladă de pus lucruri”.

Ce se mai poate constata în legătură cu interiorul caselor? Mărirea spațiului de locuit, printr-o a doua cameră, este un fenomen frecvent. Numai că, mentalitatea s-a priment destul de greu, astfel încât, indiferent de evoluția planurilor caselor, camera cu vatra a rămas multă vreme să adăpostească întreaga familie. Tinerii căsătoriți trăiau alături de părinți până ce își puteau construi o casă nouă.

A doua încăpere se constituie în *casa curată, odaia curată, casa bună* sau *casa de paradă*, destinată oaspeților.

Se pare că aici este o influență, prin imitație, a „casei mari” boierești, în care Del Chiaro ne spune că se servea masa.

Din punct de vedere funcțional, casa țărănească românească este compartimentată în câteva principale categorii de încăperi: „tinda, folosită ca încăpere de trecere, camera de locuit, cămara, camera curată, podul și pivnița. Fiecare încăpere îndeplinește în cele mai multe cazuri mai multe funcții. Întreaga viață de familie se polarizează în jurul încăperii cu focul care produce căldură și la care se prepară alimentele (...)” (Stoica, 1974, p.13)

Dacă vrei să cunoști cu adevărat o bună parte a vieții de altădată din Roșcani, trebuie să urci în *podul casei*. Aici este o a doua casă, sau mai bine spus, casa trecutului. În afară de cereale și de alte provizii, această „încăpere” lungă cât casa adăpostește tot felul de obiecte de prisos pentru lumea noastră, rămase dintr-un timp vechi, care a stat demult. Vase mari de lut îmbrânate, cântare vechi, storuri făcute din cânepă, fuioare prăfuite ce-și așteptau cândva rândul la războiul de țesut, *râșcitoare, melițe, piepteni pentru cânepă, bucăți de ciupage, câni, borcane din lut, sucule, troace, lingurare* suporturi pentru ceas și câte și mai câte, toate acestea înseamnă lumea veche. Coborând în „casa cu viață” începe lumea nouă, în care obiectele, oricât de vechi ar fi, „trăiesc” prin utilitatea pe care o au în interiorul casei.

Alături de mobilierul țărănesc pe care-l pun în valoare, sau de cel orășenesc pe care-l personalizează prin vibrația mâinii ce răzbate din modelele lor, stau țesăturile de interior, altfel spus îmbrăcămintea casei.

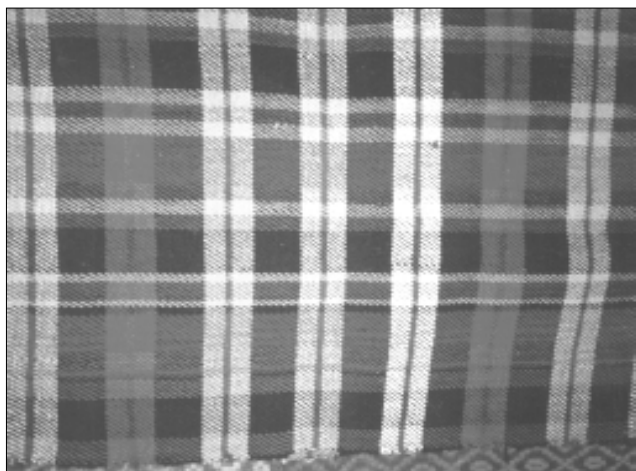
Urmele altei lumi „ridicate” în pod

Fie că este vorba despre *ștergarele* pe care le asemănăm cu podoaba capului, de *fețe de masă* sau de *abrusuri* în chip de cămăși, de păretare sau de covoare de pat, asemuite în imaginația noastră cu varietatea tipurilor de port popular din Transilvania (oprege, catrințe, sorțuri, poale ...), fie că ne referim la preșuri și la covoare ca la obielele, opincile și încălțăminte de sărbătoare, toate textilele de interior dovedesc inventivitatea, spiritul artistic, eleganța concepției reunite în talentul femeilor țărănci.

Confecționate în special din lână din bumbac și din cânepă, mai puțin din in și din borangic, ele își diferențiază rolul utilitar sau decorativ după locul pe care îl ocupă în ansamblul încăperilor: pe rudă, pe mobilier, pe perete, pe pat sau pe podea.

„După cum v-am mai spus - reia firul povestirii interlocutorul meu, Gheorghe Tomoaie - pe vremea noastră nu era vorba de mobilă. Mobila era aia de care am vorbit, lada de zestre.

În schimb, aveam tot ce trebuie în gospodărie. Erau și multe țesături lucrate de femei și de fetele care trebuiau să se mărite. Nevasta mea a avut pe ruda de la nuntă

Păretar (detaliu)

multe treburi d'ăștia: straițe cusute (un fel de traistă), cearșafuri, perini, covoare, măsaie, saci, că nu se cumpărau atunci, se țeseau. Și noi am dat zestre la fata noastră: tot lucruri țesute, da i-am cumpărat și mobilă și mașină de cusut.

La noi în casă (și aici unde stăm acum, dar și în casa de paradă) au fost mereu lepedee cu ciptă, covoare de pat, cingee roată pe toți pereții, la care se puneau icoane sau farfurii. Se băteau două cuie, se puneau cingeele și între cele două părți ale lui se puneau

farfuria, care era de porțolan fin, cu diferite flori.

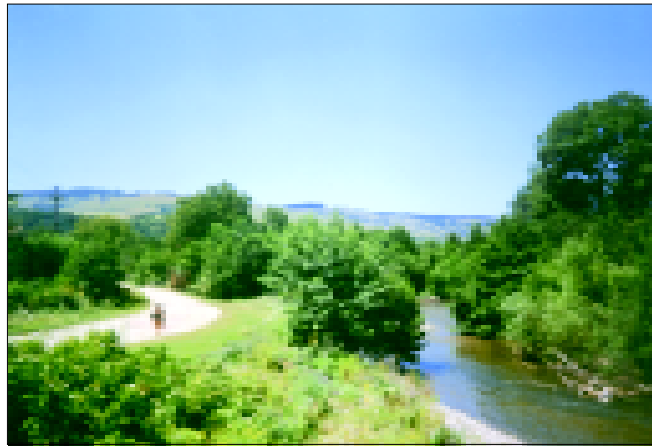
Pe acestea nu le-avea oricine; nici noi n-am avut farfurii de porțolan”.

Din incursiunile noastre prin casele roșcănenilor am putut constata că țesăturile de interior au scăpat, mai în glumă, mai în serios, „vigilenței demolatoare” a tinerilor, care preferă, din păcate, ca și mulți oameni de vârstă a doua, „complicitatea” kitschului, concretizat în turcismele ce au invadat piața, începând de la covoarele turcești, fără „personalitate” și chiar fără valoare practică și materială și terminând, dacă vreți, cu imensul „montre brățet” din plastic auriu, ce atârnă pe câte un perete, indicând cu aproximație ora exactă.

Întreprinzători dubioși, dotați însă cu simțul valorii, au invadat încă de acum câțiva ani Roșceniul, luând în schimbul vreunei pături „trainice”, din mijlocul căreia tronează, deformat și scămoșat de prima spălare, vreun leu sau vreo panteră, ștergare, fețe de masă sau covoare de lână, țesute cu trudă la război.

E drept că mulți dintre ei au realizat în scurt timp calitatea acestor obiecte și s-au întors „la matcă”. Adică la tradiție, sau, mai simplu, la ceea ce a făcut trainic și cu bun gust bunica sau mama.

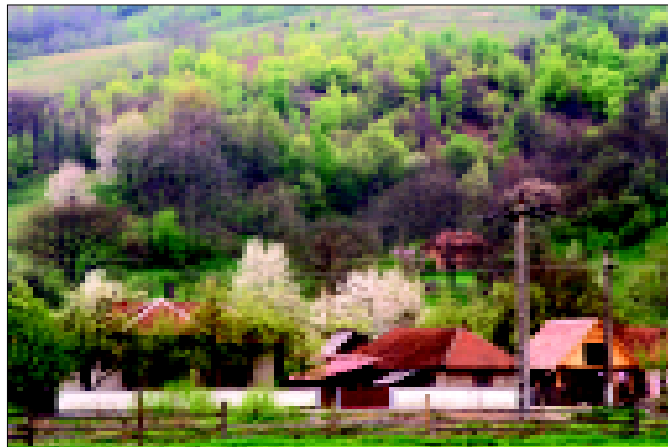
SATUL - PREZENTARE GENERALĂ

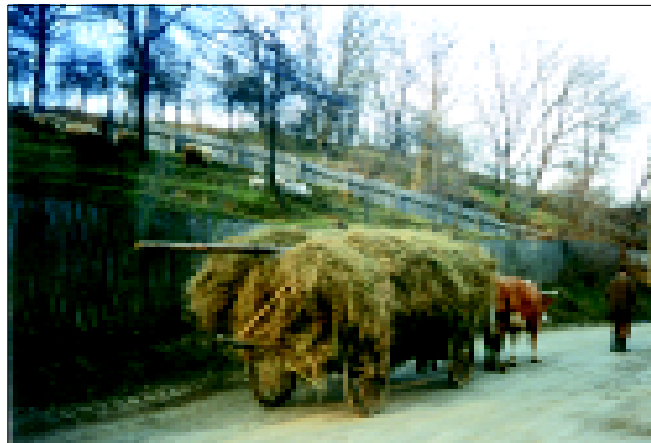
*Drumul spre sat
urmărește cursul apei*

*Șoseaua principală
străbate satul Roșcani*

Uliță din Roșcanii Mari

*Drum dinspre Roșcanii Mici
înspre Roșcanii Mari*

CASA

Casă veche din bârne îmbinate la capete în „chetori“

Casă din temelie din piatră și târnaț închis parțial, Roșcani

Transpunerea unor elemente din arhitectura în lemn, din zidărie, Roșcani

Casa lui Lucian Trif, construită după 1990, Roșcani

Casă de vacanță

GOSPODĂRIA

*Drumul dinspre Roșcanii Mici spre
Roșcanii Mari*

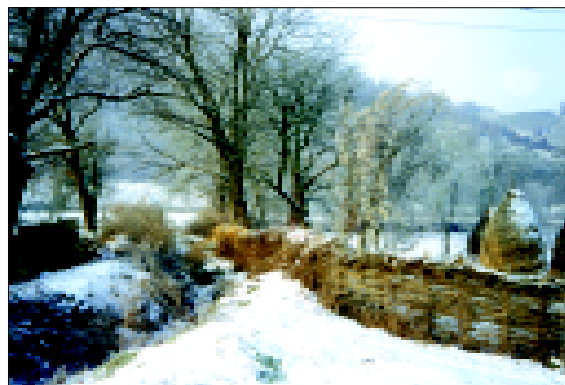
Gospodării din Mihăiești

Peisaj de primăvară din Roșcanii Mari

Case noi pe șoseaua principală

Gard simplu de nuiele împletite

*Delimitarea tradițională
a grădinilor*

ÎNĂUNTRUL CASELOR

*Interior modern, din locuința familiei
preotului Victor Șuiagă*

*Trei generații ale familiei Trif, „sub același
acoperiș“, într-o cameră „stil Roșcani“*

*O cameră încărcată de amintiri, locul
preferat de Ion Muntean*

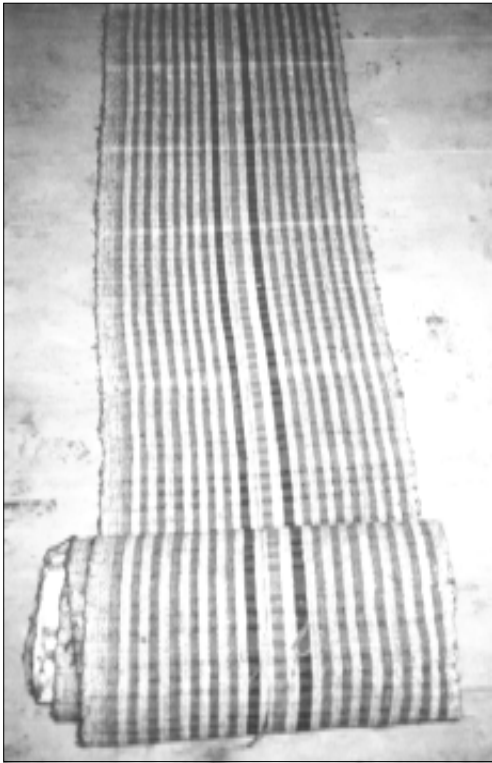
*Două moduri de etalare a cingelor în
camera în care locuiește Rozalia Lupșe*

*Cingeu cu scena biblică
„Iisus răstignit“ în „casa
curată“ a Aureliei Trif*

*Interior de altădată în cea mai veche
casă din sat, cea a fraților Emil și
Norica Mircea*

„Val” de țesătură pentru preșuri

Dacă „vajnicele” perdele de Pașcani sau cele turcești le-au surclasat definitiv pe cele bătrânești, se pare că celelalte obiecte se încăpățânează să reziste în dulapuri, puse bine la naftalină, dacă nu chiar la loc de cinste, pe pereții camerelor, pe mese, pe fotolii sau pe paturi.

Este greu de redat în cuvinte bogăția acestui capitol.

Pricovițe, covoare de pat, cindee, măsaie, valuri de pânză țesută pentru lepedee, fețe de masă, abrusuri (pânze speciale de pus pe masă la nuntă sau la înmormântare), ștergare cu tri-color, lepedee, covoare și preșuri sunt denumirile obiectelor care îmbracă în mod confortabil, elegant și cu mult bun gust casele roșcănenilor.

E drept că unele, după principiul „nimic nu se pierde, ci totul se transformă”, au devenit vremelnice, din păcate, fie cărpe de spălat vase,

fie prosoape pentru șters mâinile, fie acoperitori pentru butelie sau preșuri de șters picioarele la intrarea în casă.

Dar tot atât de adevărat este și faptul că respectul pentru munca unei femei într-o familie îl citești și din felul în care toate lucrurile amintite fac parte din „cartea de vizită” a unei case.

La Cornelia Pătrașc am găsit adevărate comori: pricovițe mătoase, măsaie de toate felurile (cu model bătrânesc și cu ciptă, cu „cunună și pupi”, cu modelul „panjănilor”), covoare de pat „în spăgi”, „în ăți” și „în trei iți”, cu modele mai noi.

De când a trecut la credința penticostală, una dintre preocupările ei artistice este îndreptată spre realizarea unor tablouri cusute pe brânei (materialul) cu „cruciuliți” cu ajutorul cărora scrie versete religioase precum:

„Lăudați pe Domnul, căci este bun”. „Restul sunt florile”, ne spune Cornelia Petrașc, lăsându-ne să ne pătrundem de înțelepciunea cuvintelor scrise și să admirăm migăloasele flori cusute în cunună. Tablouri de felul acestora a mai lucrat și Mariți Crișan. După moartea sa, nepoata Jenica Coroiu le păstrează în casă la loc de cinste.

Am văzut două dintre ele; versetele sunt încadrate tot în cununi de flori, a căror realizare dovedește răbdare, talent, pricepere și credință.

„Scrisul” făcut tot în cruciulițe este următorul:

„Domnul este păstorul meu, nu voi duce lipsă de nimic; el mă paște în pășuni verzi și mă duce la ape de odihnă” (Ps. 23: 1-2)

„Căutați pe Domnul câtă vreme se poate găsi; chemați-l câtă vreme este aproape”. (Isaia 55:6)

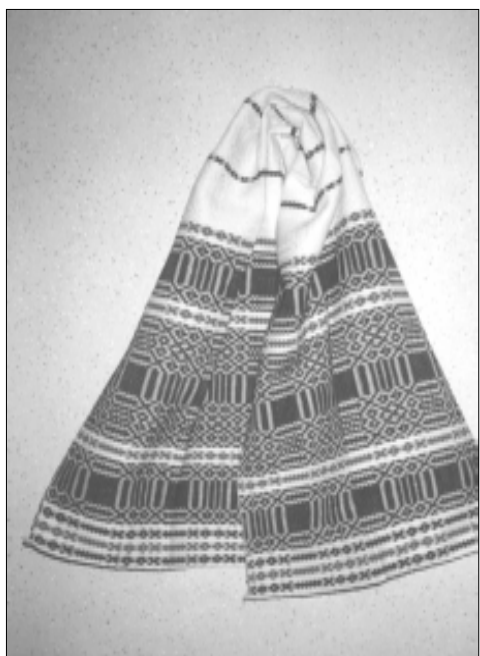
În casa învățătoarei Lenuța Caba este impresionant felul în care modernul (biblioteci pline de cărți, mobilierul „de oraș”) comunică atât de firesc cu tradiționalul. Frumosul covor de pat cu romburi zimțate alcătuiește „un peisaj” dis-

tinct al camerei. Fața de masă din lână, așternută pe masa de lucru, face legătura intimă între mâinile a două generații, iar cingeele de perete țesute în război întregesc atmosfera acestei case pline de „obiecte din bătrâni”, de un uimitor rafinament.

Într-una din „descinderile” în podul casei, ne-am explicat și modelele storurilor pe care le găsești și astăzi de vânzare în magazine: tot din bătrâni vin și ele - făcute din fire galbene și drepte de cânepă. Este uimitor cum a știut țărancă să gândească atât de modern confecționând aceste binefăcătoare parasolare!

„Am țesut toată viața, ne spune Maria Tomoaie. Tot ce vezi de mâinile mele-i făcut. Cunosc toate modelele. Am lucrat măsaie cu ciptă, cu ciucuri, ștergare, covoare.

Cingeele nu le pun oricum pe pereți. Mai întâi le împățuresc în trei, apoi le pun în cui”.

Ștergar (cingeu)

În legătură cu modelul de expunere al ștergarelor remarcăm faptul că decorul este adaptat funcției estetice, vrâstele sau părțile ornamentate se succed după „nevoia” evidențierii valorii artistice.

Altfel spus, forma și mărimea ornamentului determină locul și modul în care ele vor fi puse pe pereți. Anumitor zone le este specific un mod propriu de expunere: sub formă de coadă de rândunică în Bihor, de fluture, în Moldova și în Muntenia.

În Transilvania etalonarea ștergarelor este în genere orizontală sau verticală, evitându-se formele de evantai sau de fluture.

Pentru a forma o suprafață decorativă mai mare, ștergarele se așează pe pereți cu capetele ornamentate aproape suprapuse, în așa fel încât modelul să se vadă la amândouă din ele. În acest

scop se folosesc pentru susținere vergele sau bețe subțiri.

Numit *ștergar de vergea* acest tip întâlnit și la Roșcani, este specific „la tătării din Dobrogea, în ale căror interioare găsim adevărate panouri decorative, alcătuite din două până la 40 de ștergare, cusute alăturat și apoi încheiate într-un ansamblu compozițional”.(Nistoroia, 1975, p.84)

O adevărată expoziție de țesături de interior se află acasă la Feliția Muntean: ștergare pe pereți, lepedee, covoare de pat, măsaie. Cea care le-a făcut pe toate ne spune că aspectul casei ține și de starea omului, dar și de hărnicia și de priceperea femeii.

Despre lucruri frumoase, a căror „facere” ni se pare o adevărată aventură, Feliția Muntean ne spune cu o seninătate imbatabilă, pornită din convingere, că „se fac simplu”.

Pentru fetele dumneai are adevărate depozite de comori: „numai că fetele râd de mine, dar eu păstrez și port în casă și lucrurile făcute de mama mea”.

Dacă am intenționa să facem o expoziție de țesături și cusături din Roșcani, casa Valeriei Trif ne-ar oferi „materiale” din belșug. „Tot ce am în casă eu am lucrat,

ne spune femeia care este socotită cea mai bună țesătoare din Roșcani: fețe de masă, lepedee, covoare cu flori și cununi”.

Deși este conștientă că tinerii „nu mai lasă lucruri din ăștia în casă”, ea se încapățânează totuși și le lucrează în continuare. Gândește că poate va veni o vreme când ei vor pune preț pe ele, însă nu le impune să „le poarte” în casă, deși unele dintre ele sunt făcute pe dimensiunile fotoliilor sau ale „studiourilor” și canapelelor moderne.

De curând nepotul ei s-a căsătorit. Chiar dacă știa că după nuntă își vor cumpăra mobilă de la oraș și covoare persane, bunica tot i-a pregătit zestre, ca la fete: „Copilul e la casa străinului; să nu zică socrile c-a venit cu mâinile-n pojanări.

Noi am dat la băiat zece covoare, cearșafuri, fețe de masă cusute și țesute, perne, trei plapume cu lână și mătase”.

Și în final, pentru a-și justifica gestul de datorie împlinită, conchide, ca pentru sine: „Facă ce vrea cu ele, eu le-am făcut să aibă”

Încercând să sintetizăm ceea ce am vrut să arătăm (asupra unora dintre subiecte vom mai reveni în alte capitole), vom spune că „vizita” noastră la diferite gazde roșcănene, fie ele oameni cu stare, din neam „de bogătoi”, sau oameni simpli, a durat aproape doi ani; timp în care ne-am putut forma o opinie asupra a ceea ce înseamnă spațiul interior al casei din Roșcani.

Intenția noastră a fost să înfățișăm concepția ce stă la baza interiorului locuinței, alături de obiectele caselor de altădată, care relevă un anumit mod de a percepe frumosul și utilul.

Nu trebuie să se creadă că la Roșcani toate casele sunt la fel; nici că sunt numai vechi sau că sub acoperișurile lor trăiesc numai oameni în vârstă. Dimpotrivă. Nu s-a întâmplat aici miracolul opririi timpului, ca în povești.

Case noi se înalță la tot pasul. Iar „casele curate” (numindu-le așa prin extensiunea sensului de „cameră curată”) din curțile cu două locuințe au un interior în care vechiul cu noul se îmbină în modul cel mai firesc cu putință, după gustul și preferințele fiecărei familii.

Există de asemenea case ridicate după „ultimul strigat al modei” în materie de concepție arhitecturală ai căror proprietari sunt oameni umblați prin lume, cu concepții moderne, fii ai satului ce se întorc cu regularitate pentru a-și petrece sfârșiturile de săptămână sau care se îngrijesc, se pare, de pe acum să-și asigure „acasă” o viitoare viață de pensionar cu tot confortul.

Vă imaginați așadar că, în asemenea situații, nu se mai poate vorbi de *tindă*, de *târnaț*, de *vatră* sau de *cameră de paradă*, pentru că funcțiile și denumirile încăperilor sunt cu totul altele.

Se vorbește în schimb de *hobby-room*, de *living-room*, etc. deși pentru multe dintre adevăratele personalități ale societăților din care au ajuns la noi aceste cuvinte, nici ele, nici realitățile desemnate nu înseamnă absolut nimic deosebit, pe când cele dinainte, împreună cu tot ceea ce le însoțea, formează un univers inedit și fascinant în multe privințe. Ce să mai vorbim despre mobilă și obiectele decorative? Așadar, dacă am pășit în cercetarea noastră în case mai vechi, „imprimare” de aducerile-aminte ale altor vremuri, comițând poate indiscreții pentru care ne cerem iertare

acum, a fost pentru a vă înfățișa dumneavoastră, celor ce veți citi această carte, cum este viața locuită într-o casă tipic roșcăneană.

Altfel, am fi vorbit poate de interioare stil Deva, Hunedoara, București, sau cine mai știe!? Am procedat astfel pentru că am simțit acut vorbele pline de adevăr ale lui Alexandru Tzigara-Samurcaș și ne-am gândit la datoria pe care o avem față de cei ce vor vrea să știe în viitor ce este tradiția.

„Cu tradițiile românești se duc și rămășițele artei noastre și izvoadele cele frumoase. A le mai aduna pe cele existente e o primă a noastră datorie, deși nu cea mai ușoară”.

1.2.3. Vrăji domestice

Casa este pentru roșcănanți, ca pentru orice locuitor al unui spațiu guvernat de ordine socială și de tradiție, locul familiar prin excelență, incinta sacralizată prin însăși întemeierea familiei și purificată periodic, prin sărbătoare. Totodată, casa este locul în care existența de fiecare zi capătă sensuri concrete, dar nu cu totul desacralizate. Configurația casei, afirma Mircea Eliade, reproduce însăși „harta” satului și a Lumii, întemeierea familiei raportându-se la urzirea Universului (Eliade, 1992). O seamă de omologii confirmă acest fapt, ca și o seamă de expresii, locuțiuni și proverbe.

Așa-numita *magie casnică* se compune dintr-o seamă de credințe, gesturi, acte și formule ce se subordonează gândirii arhaice și logicii sensibilului. Acestea construiesc „o realitate magică, dorită a deveni o realitate obiectivă” (Caraman, 1983) operantă și azi în spațiul de care ne ocupăm. Fundamentul acestor concepții est unul mitic arhaic: credința că fiecare parte componentă este înzestrată cu un spirit (bun sau rău) și că fiecare gest uman este dictat de un model sacru, divin.

Vom urmări magia casnică festivă, legată atât de marile sărbători și de praznicele împărătești, cât și de zilele impuse de calendarul tradițional-ocupational – pe de o parte – și de cele mai importante momente ale existenței omenești, pe de alta, în capitolele afectate acestora.

Ne propunem să vorbim aici, pe scurt, despre măruntele practici de fiecare zi, despre credințe și gesturi ce ar putea trece fie drept superstițioase, fie drept rutiniere, golite de orice semnificație, cu speranța că ele vor dezvălui o importantă fațetă a spiritului localnicilor și vom constata cu surprindere că, la sfârșit de secol al informaticii și în plină eră a globalizării, ei se frământă clipă de clipă și găsesc „antidoturi” magice pentru integritatea și bunăstarea casei și gospodăriei lor.

Nu încercăm ca, prin aceasta, să sugerăm cititorului că se află în fața unei lucrări despre o comunitate primitivă și omogenă, în care toți fac vrăji sau cred nestrămutat în magie, nici măcar să insinuăm ideea unui arhaism atemporal, ci pur și simplu, așa cum ne vom strădui să demonstrăm, că oamenii din satele hunedorene cercetate sunt la fel înclinați către o anumită „tentativă a Sacrului”, de dorința de a-și controla cumva destinul, viitorul și bunăstarea și - de ce nu?! – de a-și impune, pe cât posibil dorințele și aspirațiile în relația lor cu forțele și întruchipările divine sau răufăcătoare ale Lumii.

Trebuie să menționăm că cele mai multe dintre aceste date le-am notat în urma observațiilor libere și atunci s-ar putea vorbi – deși poate părea prematur și relativ slab fondat – despre o „genă culturală” întrucât, interpelate, persoanele respective n-au putut să specifice de când fac aceste gesturi și, uneori, nici ce se întâmplă dacă le omit sau le modifică.

De altfel, din simpla menționare a acestor mărunte practici fundamentate magic și mitic se poate lesne observa că sunt cvasiuniversale, fapt care ne poate ajuta să le reconstituim semnificațiile - prin comparație - acolo unde acestea au devenit „ilizibile”.

În paralel, aplicând chestionare speciale, am avut în intenție alcătuirea unui „dicționar al obiectelor umile”, însă acest lucru ar fi însemnat scrierea unei cărți în carte, fapt pentru care am renunțat la prezentarea lui de sine stătătoare optând pentru o reducere drastică și subordonarea materialului față de capitolele destinate calendarului tradițional și obiceiurilor păstrate sau reconstituite.

Acțiuni dintre cele mai firești precum măturatul sau spălatul rufelor, cusutul și țesutul, frământatul pâinii și aprinsul focului sunt puse sub semnul unor prescripții și interdicții izvorâte din concepțiile sus amintite.

Astfel, există momente (din zi sau din săptămână) în care acestea sunt nerecomandabile sau supuse unor restricții, deși semnificațiile acestora nu mai sunt accesibile tuturor: „să nu mături după asfințit”, „să nu arunci gunoiul înspre soare”, „să nu speli rufe miercurea, vinerea și sâmbăta”, „să nu coci pâine vinerea”, „să nu tragi lemn aprins din gura sobei”, „să nu croiești și să nu urzești decât luna”, „să nu împrumuți seara jăratric (chibrituri)”, „să nu arunci în foc unghii, păr, lână sau fulgi de găină”, „să nu arunci apa de la scaldătoare în ocol”... Există, de asemenea,

Mătura - apărătoarea casei

prescripții care urmăresc apărarea casei și gospodăriei de spirite rele și de a-i păstra bunăstarea: se pune mătura cu paiele în sus în prag când pleci de-acasă (uneori, și un „bât”), se leagă la coarnele „marălor” ață roșie sau săculeți descântați spre a nu fi deochiate, se înfig toporul și cuțitul în prag atunci când vine „vreme grea”, se scurmă cu vâtrarul în focul care țiuie, se aruncă resturile de la masă numai animalelor din propria gospodărie, se cerne făina numai pe masă...

Pragul și grinda, fereastra și ușa sunt puncte ale microuniversului casnic în care se păstrează însemne ale belșugului sau plante cu virtuți magice și medicale ce au luat contact, în prealabil, cu sacrul (au fost sfințite în biserică sau au fost culese în zi de mare sărbătoare). Însă, cum vom arăta într-un alt capitol, aceste locuri, ca și altele ale casei precum colțul cu vatra, peretele de la răsărit, pragul de sus au propriile lor virtuți magice

ce se pun bine în valoare mai ales în contextul sărbătorilor și al momentelor familiale festive. Ele acumulează energii și stopează pătrunderea Răului, fiind veritabile granițe și filtre magice între „înăuntru” (i.e. familiar și benefic) și „afară” (i.e. necunoscut și malefic).

Se spun în Roșcani povestiri despre pereții caselor ce au adăpostit și au fost martorele „lucrurilor mari”, ale „întâmplărilor grele”, că au păstrat ceva din acele răutăți, că, peste timp, ei răspândesc asupra urmașilor, până dincolo de a treia spiță, forța negativă a cuvântului rău spus, a tainei cutremurătoare, a hotărârilor luate de cei care aveau drept de viață și de moarte asupra semenilor lor... Iar toată această forță de netăgăduit a lucrurilor care se răzbună, tot acest „destin întors”, se concretizează în neîmplinirea căsătoriilor, a întemeierii de noi ramuri familiale, fapt ce aduce stingerea neamului, pierderea numelor (de cele mai multe ori cele mai de văză din sat) și risipirea caselor... Există, de asemenea, străjuitori muți ai casei și

Casele singure cu amintirile lor...

gospodăriei cum ar fi stâlpii porților cu încrustații de simboluri creștine (crucea, potirul, vița-de-vie, soarele), a căror dărâmare sau doar nesocotire atrage Răul asupra familiei și casei...

...Și exemplele se pot înmulți dovedindu-ne încă o dată că roșcănăntii păstrează - poate inconștient - credința în spiritul ocrotitor al casei, în puterea cuvântului rostit și a legământului făcut, a

gestului împlinit și a neîmplinirilor aduse de nesăbuiță și sfidare a rânduielilor și a moralei. Totodată, locul sacru al casei o dată întinat printr-un astfel de act, devine neprielnic („Nu-i de nici o lege ce mai e în casa aceea!”), iar ceea ce se întâmplă celor de azi este văzut de ceilalți ca o pedepsire a unui neam care a fost prea trufaș, prea avar sau prea neîndurător („Acolo s-or făcut lucruri mari, or fos’ văzut oameni grei păreții, și-acuma să-ntorc și numa’ străcă!”).

1.3. Hotarele

1.3.1. Delimitări, vecini, sălașe

Situat în partea de nord-vest a județului Hunedoara, la o distanță de 39 km de municipiul Deva, perimetrul satului Roșcani, cu o suprafață totală (I.U.A.T.) de 5229 ha este delimitat la est de satele Muncelul și Strigoanca, la vest de Panc și Panc Săliște, Mihăiești și Făgețel la nord, iar la sud de Bătrâna și Merișor, sate din Ținutul Pădurenilor.

În lucrarea consacrată Țării Hațegului și Regiunii Pădurenilor, prof. Romulus Vuia sublinia că „Poiana Ruscăi este o unitate geografică bine definită, separată de regiunile limitrofe prin văi și depresiuni, ca Valea Mureșului și a Streiului, coridorul Bistrei și linia Bega-Timiș”(R. Vuia, 1926, p. 45.).

Defileul Mureșului între Deva și Zam este un culoar depresionar format dintr-o succesiune de defilee (Deva-Brănișca și Tătărăști-Zam) și bazine, între care cel mai extins este depresiunea Dobra-Ilia. Peisajul forestier al dealurilor se îmbină cu peisajul agricol al luncii și mai ales cu importante așezări omenești.

Dealurile din Roșcani, o prelungire a Munților Poiana Ruscăi, înconjoară satul pe trei laturi, cu următoarele denumiri locale: Dumbrăvița și Târșetea la est, Dosu' Poienii Mari, Piatra Pii, Dosu' Cășagului, Valea Albă, Valea Strâmbului, Dosu' Surdului la sud, iar la vest Arsuri, Măgura, La Pomi și Delișoru'. Spre nord, depresiunea lasă cale liberă drumului ce duce spre Dobra.

Fiind așezat într-o zonă depresionară, sub influența arealului montan din imediata apropiere, acest spațiu s-a dovedit a fi insuficient pentru vatra satului.

În aceste condiții, localnicii au recurs la valorificarea paralelă a terenurilor, atât în sat, cât și la munte. La Roșcani, lotul era la „bordeie”, în afara satului, dar, încercând să valorifice și terenurile mai depărtate, locuitorii aveau, pe lângă gospodăria stabilă – din sat – și locuințe temporare „în deal”.

„În deal, casa era mai mică, ca o colibă, și o folosea numai vara, când mergea la coasă. Moșu' stătea sus cu oile, că era fână' acolo și cobora când îl termina.” (M.O.)

„Când era timpul de coasă, toată familia era acolo sus la lucru; rămânea numai o persoană să păzească casa, gospodăria de jos din sat.”(C.R.)

În acest context, satul rămânea centrul administrativ, iar sălașele, ca anexe ale gospodăriilor din sat, construite în zona înaltă pentru valorificarea pășunilor și fânețelor, își păstrau funcțiile unui spațiu de muncă.(L.Apolzan, 1984)

În timp, intensificarea schimburilor interzonale datorită căilor moderne de transport a facilitat aprovizionarea cu produse agricole a zonelor deficitare. Eforturile depuse pentru cultivarea terenurilor slab productive de pe înălțimi s-au diminuat, ceea ce a determinat revenirea de la gospodăria cu sălaș în hotar, la forma unitară din vatra satului existentă și în prezent.

Conform datelor găsite în monografia satului Roșcani alcătuită de învățătorul Ion Dimperiu în 1944 (*Arhivele Naționale, Ministerul Instrucțiunii*, Dosar Nr. 483/1946, p. 58), pentru a explica numele satului au fost emise două ipoteze. Prima susține că numele vine de la culoarea roșie a frunzelor stejarilor care creșteau pe vremuri în vatra satului, iar a doua oferă o explicație cu valoare legendară. Se spune că a avut loc o luptă între unguri și turci. În vremurile îndepărtate ale Evului Mediu (dacă ne luăm și după arhitectura bisericii și documentele care ar atesta construirea acesteia din secolul al XIV-lea, putem presupune că satul exista probabil din secolul precedent, iar lupta despre care se vorbește a fost anterioară întemeierii acestuia), ungurii stăpâneau locul și aveau comandament „La Zbeg”. Sângele celor căzuți a înroșit râul Dobrei și terenul. De aici ar proveni rădăcina „Roș”, din care derivă numele satului. Legenda e întărită și de numele unui deal din apropiere, din hotarul satului Bătrâna, numit Fața Roșie.

1.3.2. Locuri cu povești

Spațiul comunitar include, pe lângă văile, drumurile și ulițele locuite, răspântiile străjuite de rugile de piatră, cimitirul, locurile dintre sate, dar mai ales holdele, hotarele, dealurile și poienile ce se moștenesc din generație în generație cu fertilitatea și poveștile lor.

Povestirile despre locuri, înregistrate de la Maria Caba din Roșcanii Mari, sunt interesante nu numai ca informație în sine, ci pentru că ele ne oferă spre studiere un anumit stadiu al narațiunii de tip legendar, cel al încercării de refacere a funcției ei primordiale: de modelare comportamentală și de inițiere în relația cu Sacrul. Contextul ce a generat aceste narațiuni l-a constituit raportarea la spațiu, într-o discuție despre locurile bune/rele din jurul satului.

S-a vorbit adesea despre funcția cognitivă a acestui tip de narațiuni evidențiindu-se faptul că ele se bazează pe o logică a concretului (Lévy-Strauss, 1962, p.24 sqq.), a sensibilului (Cassirer, 1975, p.78), ce caracterizează mentalitatea arhaică.

Nuanțând lucrurile și respingând etichetările de tipul „pseudoștiință”, „narațiune superstițioasă”, folcloriști și teoreticieni ai literaturii s-au străduit să afle care sunt resorturile psihologice și mentale ale narațiunii de tip legendar conchizând că, „...legenda nu este altceva decât o formă poetică de asumare a vieții”, iar „adevărurile pe care le susține nu au sens dincolo de frontierele ficțiunii” (Angelescu, 1983, p.122).

În contextul socio-cultural contemporan, „Anulându-și funcția fundamental explicativă, dar menținându-și nealterate multe din rosturile sociale și etice, legenda se încapățânează să mai reziste prin virtuțile literar-artistice, prin puritatea gândului rostit frumos, prin forța imaginației” (Șeuleanu, 1982, p. 17). Tot ceea ce ea oferă ca „explicație” rezultă din „năzuința dramatică /.../ de a ști, de a sonda și scruta tainele realității, setea nepotolită de a afla, voința de cunoaștere și de autodepășire proprie dintotdeauna omului...”. Este vorba propriu-zis de a oferi fenomenelor lumii o semnificație, numai că acest lucru se face printr-un interesant proces de deformare sistematică a realității datorat unor conversiuni simbolice similare licențelor poetice (Angelescu, 1983, ibidem).

Trebuie să arătăm dintru început că marea majoritate a textelor înregistrate la Roșcani reflectă mutațiile apărute în sistemul de percepere și reprezentare al colectivităților de tip folcloric, între care semnificative rămân desacralizarea (demitizarea), raportarea evenimentului trăit la un timp și un spațiu cât mai concrete, deci mai ușor verificabile, apropierea planurilor natural-supranatural până la

O povestitoare de excepție: Maria Caba

confundare, fapt ce are drept consecință predominanța atmosferei stranii sau straniu-fantastice, în locul fantasticului cu accente fabuloase (Todorov, 1977, *passim*). Mai mult, cu doar două excepții, legendele despre locuri nu par să-și propună a face un racord cu supranaturalul nici chiar atunci când oferă explicații privind denumirile sau comportamentul reglat de anumite interdicții al oamenilor, însă, după cum vom vedea, există întotdeauna referire la o forță ocultă ce reglează echilibrul încălcat. Accentele moralizatoare, etice ne poartă cu gândul la o funcție inițiativă și de reechilibrare micro și macrocosmică ale mitului. Propriu-zis nu este vorba despre o slăbire a legendei prin pierderea funcției ei de semnificare a realității, ci de o revenire la un stadiu mai vechi al ei, mai apropiat de mit acum, înainte de a se pierde definitiv din repertoriul activ. Transformarea ni se pare semnificativă pentru momentul pe care îl trăim, moment puternic marcat de schimbare, de nesiguranță, de o prelungită criză a valorilor și de o derută fără precedent a spiritului identitar. Accentuata și febrila căutare în orizonturi ezoterice, reglate de eclecticism mitic, pe care o trăim în spațiul urban și periurban, ar putea avea drept corespondent în satele contemporane revenirea la magia arhaică, la rituri și cutume, deocamdată prin repovestire, deci, în sensul lui Mircea Eliade, prin raportare la „Povestea exemplară”.

Așa sunt narațiunea despre incestul dintre fină și naș (tx.82), fapt pedepsit prin nimicire (cf. „sodom” « v.slv. Sodomu), cea despre „dreptatea” făcută de hoți femeii care muncea în timp ce soțul dormea (tx.80) și mai ales povestirea cu substrat istoric despre uciderea femeii care n-a slujit cum se cuvenea pe unguri(tx.78).

Trebuie să remarcăm – poate nu doar ca elemente de stil, de viziune și atitudine ale povestitoareii – faptul că în nici unul dintre aceste texte pedepsirea nu se face în mod nemeritat, discreționar, dimpotrivă, există undeva în subsidiar prezumția sau sugestia de încălcare, de nesocotire a raporturilor luate în discuție. Edificator este în acest sens textul intitulat „La Priseaca”, în care mecanismul încălcare/pedeapsă funcționează impecabil: femeia întârzie să aducă mâncare soldaților unguri, un ofițer îi taie capul, ceilalți îlucid pe el pentru nesăbuintă, pentru ca apoi să piară cu toții, să se „prisăcească” (cf. „prisăci”~ a zdrobi, a distruge, a sparge « v.slv. Presekati), pentru că - citim în subtext – au tulburat o vreme viața tihnită a lăpugenilor dintre care se trăgea și străbunica povestitoareii.

Mult mai transparent în intenția sa moralizatoare și la fel de îndreptățit să poarte numele de legendă despre un loc este textul intitulat „La Sudom”, narațiune ce pune în evidență o interdicție implicită: aceea a incestului dintre persoane legate prin relația de nașie. Reacția grupului la încălcare este atât de puternică încât narațiunea este „îmbogățită” printr-un epilog ce vine să adâncească ideea de pedeapsă exemplară printr-o imagine ce e mai curând o ilustrare a zicalei: „nu-i rabdă nici pământul”.

Cele două narațiuni legate de același loc, „La Pleșu” (tx.80, 81), par să se completeze una pe cealaltă - cel puțin în intenția povestitoareii – căci dezvoltă aceeași temă, a hoților ascunși în grotă de la ieșirea din sat, dovedind atitudinea de condamnare a faptelor acestora de către comunitate. Și deasupra faptelor narate în aceste două texte planează ideea de justiție, dar e tratată în mod diferențiat. Actul de dreptate al hoților față de bărbatul leneș este unul știrbit, ostentativ, pripit, de aceea stârnește bănuiala că ar ascunde intenții nemărturisite, pe care povestitoarea se simte dator să le dezvăluie: „«Uite, îț’ dau bani să nu mai vii aici cu copilu’ la sapă!» (Că să nu-i

vadă pă iei, pă hoț' că ce fac!)". Dimpotrivă, cel de-al doilea text ce gravitează în jurul locului și al temeii ascunde ideea filosofică a zădărniceii-zădărniciilor, precum și pe cea de ordin moral, a imposibilității câștigului în afara unei conduite oneste, totul travestindu-se nebulos într-o relatare ce frizează mitul comorii ascunse. Astfel, așa-zisele semne – trandafirul și stânjenelul – nu sunt decât simboluri ale efemerului câștig de două ori nemeritat, un fel de șaradă a cărei dezlegare o găsește, în mod simbolic, povestitoarea însăși, care nu-și permite decât să se îndoiască, opunând alte două elemente ce semnifică pierderea definitivă, distrugerea: pădurea și spinii. Fără a rosti sentința, ea ne îndrumă către o anumită înțelegere și deciptare: câștigul dobândit prin mijloace necinstite trebuie să fie lăsat să se piardă, să se irosească. De altfel, întrebată ce s-a întâmplat cu hoții de pe Pleșu, ne-a răspuns sibilinic: „Eu nu știu: s-or certat, nu s-or înțăles, s-or potopit! Nu le-o mai știut nime' de urmă!”, legând mai apoi, inevitabil, totul de numele locului: „Acolo-i sec. Îi noroc sec... de-aia-i spune «Pleș!»”. Ținem să relevăm insistența Mariei Caba pentru explicația numelor locurilor, chiar cu prețul unor intervenții personale evidente sau făcând apel la lexicul arhaic, pe care, de altfel, îl stăpânește perfect. Mai ales acest aspect de tip microconstrângere (Constantinescu, 1986, p.56) ne sprijină afirmația că ne aflăm în fața unui repertoriu considerabil ca vârstă, dar, din păcate, foarte rar actualizat.

O altă serie de narațiuni de tip legendar pun în valoare străvechi filoane mitice, credințe în spirite a căror trecere prin lume a lăsat o zicală, un comportament de tip restrictiv general respectat sau doar simple relatări. Diferența dintre prima serie și cea de-a doua este esențială. Legendele despre locuri („local legends”) sunt legate, așa cum arată folcloristica americană (Brunvand, 1986, p. 176 sqqu.) de anumite topos-uri, mai precis, de numele lor, de configurația sau de istoria lor, deși adesea și ele pot fi pur și simplu versiuni ale unor legende migratorii. Legende bazate pe credințe și nuclee mitice sau «memorata» (la noi, numite cândva „superstițioase”) par să se fi născut din experiențe personale remarcabile („proto-memorate”, după Linda Dégh și Andrew Vázsonyi, apud Brunvand op.cit.), întâmplări relatate și preluate, apoi repovestite și turnate în tipare tradiționale pentru ca, în sfârșit, să intre într-un adevărat circuit al povestitului („supernatural legends” – Brunvand, 1986, p.161 sqqu.). Nu trebuie să oitem însă a lua în calcul o anumită dispoziție mentală și psihologică, o zestre culturală preexistentă, generate de însușirea de timpuriu a unui sistem de concepere a lumii în cadre mitice și magico-rituale. Aceasta înlesnește nu numai coagularea unei imagini și interpretarea ei, ci și un anume sens dat evenimentului încă de la perceperea lui, apoi încadrarea mult mai puțin anevoioasă decât a oricăror intervenții personale în practica tradiției (aici, a povestitului).

Schimbarea de esență și de viziune este dificilă, dacă nu chiar imposibilă în cazul acestora din urmă, așa încât găsim ca fiind foarte bine conservate textele pe care le vom analiza în cele ce urmează. Plasarea într-un timp originar, cvasifabulos, și într-un spațiu neprielnic sau prea îndepărtat de sat este subliniată de un alt tip de relație a omului cu Sacrul, o relație de subordonare evidentă, cu prelungire până în zilele noastre.

Astfel, narațiunea „Cu Balauru” (tx.79) vine să explice faima rea a locului numit „La Cerete”, loc ocolit și azi de păstorii de vite, dar, ca un racord la subcategoria anterioară, dă o interpretare configurației naturale ce părea să evoce cândva o

catastrofă. (Azi, denumirea „La Cerete” este cumva în contradicție cu vegetația deloc abundentă, chiar cu absența arborilor al căror nume îl poartă.). Dezvoltarea narativă este oarecum tributară basmului ea promovând, pe de o parte, un personaj arhetipal – străinul inițiat, rătăcitor sub o identitate umilă -, iar pe de altă parte o rezolvare ce tinde să ridiculizeze pericolul. Putem pune pe seama tratării verosimile a subiectului faptul că „păcorariul” nu luptă cu balaurul, ci recurge la un vicleșug, „ratând” astfel postura de erou civilizator al spațiului de care ne ocupăm... Ceea ce rămâne – teama de a pășuna „marăle” pe Cerete – vom vedea că are prelungiri și în alte narațiuni, cele despre „moroniță”.

Un personaj cu totul neașteptat în repertoriul Mariei Caba este „șolomonariul”, erou al narațiunii „Mai o dată-n Valea Pii!” (tx.83), care tinde să raporteze o zicală și un semn meteorologic la un timp fabulos și la o încălcare memorabilă. Prezență misterioasă, capabilă de un mimetism ce evocă mai curând literatura apocrifă, „șolomonariul” se insinuează într-un spațiu pe care de fapt îl stăpânește, dezvăluindu-și doar pentru inițiați treptat-treptat identitatea. Pedepsa pe care o aduce asupra oamenilor zgârciți este una destinată deopotrivă lipsei de compasiune, dar și ignoranței mitice. Acest din urmă lucru declanșează un dezechilibru general ce afectează întreaga comunitate. Mai mult, interpretând zicala „Mai o dată-n Valea Pii!” și faptul că „vremea grea, cu gheață vine dintr-acló”, povestitoarea confirmă un fel de prelungire a pedepsei și, implicit, sugerează o normă arhaică de comportament la contactul cu Sacrul.

Textele pe care le-am reprodus și comentat trebuie văzute ca niște relice ale unor vârste etnologice de mult apuse în chiar așezarea de care ne ocupăm.

Întâlnirea cu Maria Caba a fost nu numai șansa noastră, a cercetătorilor, ci mai ales a generațiilor ce vor urma în sensul recuperării unor valori cândva numeroase și incontestabil reprezentative pentru spiritualitatea Roșcanilor. Viziunea asupra lumii pe care aceste narațiuni o dezvăluie nu este nici pe departe una superstițioasă, timorată de tirania forțelor malefice ale Sacrului, ci mai curând una reverențioasă în sens tradițional.

Prin ele nu aflăm numai explicații ale numelor și înfățișării, ci primim datele – fragmentate ce-i drept – ale unui cod comportamental ce include și anihilarea forțelor ostile, dar și convertirea celor incerte, și respectul pentru reprezentările benefice, dar și pentru noi înșine și pentru propria condiție.

Modelul mentalitar arhaic și cel al comportamentului tradițional sunt demne de urmat și ele „încap” în chiar aceste umile narațiuni cu pronunțat caracter modelator și inițiativ. Omul tradițional era încredințat că, o dată actualizat prin cuvânt, un model de pedepsire exemplară pentru o faptă neconformă codului etic, moral sau ritual, acesta devine persuasiv și coercitiv eliminând posibilitatea unei greșeli pentru că între *a spune* și *a face* există o relație genetică.

Să ne închipuim, așadar, că, o dată înregistrate și tipărite, povestirile Mariei Caba și ale altor oameni de azi vor sluji mâine drept elemente de raportare la echilibru și ordine ori de câte ori acestea vor fi amenințate în Roșcani.

1.3.3. Apa, pădurea și cariera

Indiferent de spațiu și timp, de vremurile de început ale umanității sau de cele actuale, apa constituie unul din elementele indispensabile vieții, depistarea sursei de apă și folosirea ei în interesul comunității fiind decisivă pentru dezvoltarea vieții sociale.

În întemeierea așezărilor omenești, existența unor surse de apă potabilă a constituit o condiție esențială: „dacă nu iese apă, nu faci casă”, spuneau locuitorii. În acest fel la aproape fiecare gospodărie exista fântână proprie sau la 2-3 case câte o fântână comună.

Funcția apei în viața și cultura populară cunoaște o multitudine de aspecte începând de la băut, spălat, pregătit hrana, adăparea vitelor și creșterea păsărilor, furnizarea de hrană (pește) sau de materii prime (trestie, papură etc.), forța motrice pentru instalații țărănești (mori, pive, vâltori, joagăre etc.) și până la mijloc de comunicație ieftin.

Spre deosebire de zonele de câmpie, unde izvoarele sunt rare, iar apa freatică se află la zeci de metri adâncime, la Roșcani, ca de altfel în toate regiunile de munte, deal și podiș, apa se găsește din abundență, izvoarele și pânza freatică fiind captate prin cele mai variate procedee. În condițiile în care poluarea mediului ambiant era o noțiune necunoscută, se folosea pentru băut și apa râurilor și a pâraielor. O străveche zicală populară spunea chiar că „apa care trece peste nouă pietre este bună de băut.”

Construcții menite să adăpostească sursa de apă din stratul freatic și să faciliteze în felul acesta distribuția ei rațională, *fântânile* nu au un loc determinat în cadrul gospodăriei roșcănene, ci sunt amplasate după împrejurări, la o distanță apreciabilă de orice sursă de poluare. Dispuse în spațiul din apropierea gardului de la uliță sau a construcțiilor anexe, fântânile sunt prevăzute cu jghiaburi din piatră („vălău”) pentru adăpatul vitelor. Bazinul de captare a apei are profil cilindric impus de materialul utilizat – piatra – pentru căptușirea pereților, iar adâncimea lui (3-10 m) este determinată de nivelul la care se găsește stratul freatic respectiv. Pereții interiori ai fântânii se clădesc din piatră de râu fără mortar, asigurând durabilitatea zidului și calitatea corespunzătoare apei. Pentru a proteja coloana de apă de mediul înconjurător și eventuale accidente, fântânile au „stobor” din lemn sau din piatră. În prezent atât pereții, cât și partea de deasupra sunt construiți din tuburi de beton, mai rezistente, asigurând apei un grad sporit de igienă.

Modalitățile de ridicare a apei la suprafață sunt diferențiate în funcție de adâncimea, debitul și înălțimea până la care se ridică în fântână coloana de apă.

Fântâna cu cumpănă, bazată pe sistemul pârgheii cu contragreutate coexistă alături de fântâna cu manivelă și fântâna cu roată.

Fântâna cu manivelă oferă posibilitatea de prelungire a lanțului de scoatere a apei, indiferent de adâncimea pânzei freactice, iar fântâna cu roată se bazează pe transformarea mișcării rotative într-o mișcare rectilinie pe verticală. Construită odinioară în întregime din lemn, ea păstrează aceeași structură și astăzi, chiar dacă părțile componente sunt din fier: doi stâlpi verticali în care se fixează un sul orizontal, acționat cu un mâner sau cu o roată, pe care se rulează lanțul cu găleata de scos apă. Dacă fântânile cu cumpănă au de obicei un capac de scândură ce acoperă „stoborul”

fântânii, pentru a o proteja de impurități, fântânile cu roată sunt împrejmuite cu gard pentru prevenirea accidentelor și protejate cu un acoperiș conic, cândva din șindrilă, astăzi din țigla, menit să reducă riscurile de infectare.

Preocuparea roșcănenilor pentru depistarea și captarea surselor și mijloacelor de procurare a apei este relevantă nu numai de amenajarea fântânilor din propriile gospodării, ci și a izvoarelor de pe teritoriul comunității.

Izvorul de la Baniu, cu un debit foarte puternic, a fost captat inițial în 1989 pentru *păstrăvăria* Ocolului Silvic. Având calcar în compoziție, s-a renunțat la incubajie, el alimentând cu apă potabilă localitățile Roșcani, Mihăiești, Dobra și Iliia. La izvorul de la Valea Albă, se află păstrăvăria construită în 1986 de fosta CAP, actualmente proprietatea Ocolului Silvic. În urmă cu peste o jumătate de veac, în partea de sud a satului Roșcani, la locul numit „Coasta Firezului” era văioaga și joagărul.

„Pe Valea Albă, este o instalație de „pii” pentru dimie și joagăr țărănesc care utilizează forța apei din două izvoare. Apa râului o beau vitele, mișcă două mori în sat, pentru cereale și semințe de dovleac pentru ulei comestibil și realizează „topile” pentru in și cânepă”(I.R.Dimperiu, 1944).

În efortul permanent al locuitorilor din areal de modelare a naturii, de subordonare a acesteia, în scopul satisfacerii trebuințelor vitale, *pădurea*, această imensă și regenerativă bogăție, a avut un rol important în dezvoltarea social-economică a zonei.

Ea a stimulat extinderea permanentă a spațiului locuit de om, în procesul practicării unor multiple ocupații: culesul din natură, vânatoarea, pădurăritul, recoltarea fânului, cultivarea pământului, păstoritul etc. Valorificând resursele și posibilitățile locale, roșcănenii și-au stabilit adăposturi temporare pe „fața” muntelui, rezervând „dosu” muntelui pentru recoltarea furajelor. Pădurile ocupă suprafețe considerabile, Ocolul Sivic Dobra, ce cuprinde 19.620 ha pădure, inclusiv cele din Roșcani, fiind printre ocoalele mari din județul Hunedoara.(I.I.) O imaginară călătorie pe care ne-am propune s-o începem de la Mihăiești spre Roșcani, ne-ar înfățișa în partea dreapta o pădure de foioase (gorun, fag, carpen etc.) de cca. 30-40 ha, ce ocupă Măgura Roșcanilor. Terenul fiind în pantă cu grohotiș, pădurea, proprietate a satului, are caracter de protecție a solului, fiind exclusă de la tăiere. De la Măgura în sus, pe locul numit „Dosu Surdului”, predomină pădurea de fag, care a aparținut Composesoratului Roșcani. După tăierile masive din perioada anilor 1975-1978, aici s-au plantat molid și larice. Imensa mantie a pădurilor majoritare din fag, cu forme de proprietate comunală, particulară sau de stat, acoperă Valea Albă, Valea Pii, Valea Strâmbului și zona Baniului.

Spre deosebire de acestea, pădurea de gorun, cer, fag, tei și carpen de la „Fața Râului” a fost întotdeauna proprietatea statului.

Datorită straturilor calcaroase din compoziția solului, acest ținut păduros este printre puținele din țară, care include nucul. Ocolul Silvic „Dobra” are și patru *fonduri de vânatoare* care gospodăresc deopotrivă, pădurea și terenurile agricole ale localnicilor, prin ocrotirea fondului cinegetic și combaterea dăunătorilor care le compromit recoltele. Primul fond de vânatoare, Lăpușnic, se întinde de la Leșnic până la Dobra, pe versantul stâng al Mureșului și este arendat Filialei de vânatoare

Deva, iar celelalte trei, Bătrâna, Lăpugiu și Tisa, se suprapun pe suprafața localităților respective. Fauna întâlnită frecvent în zonă constă din: mistreți, căpriori, cerbi carpatini, urși carpatini, lupi, râși, vulpi, iepuri, fazani, etc. În comunitatea tradițională, pentru roșcăneni, practicarea vânătorii și perfecționarea mijloacelor de vânat au fost impulsionate îndeosebi de necesitatea apărării bunurilor și mai puțin de solicitările pentru produsele acesteia.

În prezent, Ocolul Silvic „Dobra” valorifică atât fauna cât și fructele de pădure: mure, măcieșe, păducel, porumbe, etc.

Bogăția în calcar a dealurilor ce înconjoară satul Roșcani, a generat fenomene carstice specifice – grote sau peșteri – și apariția *carierelor de piatră*. În urmă cu peste o jumătate de secol, pe teritoriul comunității, martori oculari consemnează existența a trei grote: „una la locul numit „Coasta Firezului”, alta la moara lui Șindea și a treia la cariera din Dumbrăvița”. (I.R. Dimperiu, 1944) Ghidul județului Hunedoara din anul 1936 relevă că: „una a fost descoperită în vara anului 1934, la locul numit „Coasta Firezului”, la cca. 600m. depărtare de actuala comună Roșcani pe marginea dreaptă a râului Dobrei și a șoselei Roșcani – Muncel. Vizitarea peșterii cu stalagmite și stalagmite, este destul de anevoioasă din cauza neregularității ei și a diferitelor coridoare, pe unele locuri foarte strâmte.” (O. Floca, V. Șuiagă, 1936, p.109-111)

Din carierele locale de la Valea Voicii, „La Prenz” și „La Baniu”, „se trimitea materia primă la fabrica „Var” din Dobra, odinioară de la locul numit „La Baniu” se transporta cu vagoane pe calea ferată industrială. Astăzi din cariera în imediata apropiere de vatra satului spre răsărit, e transportată pe Valea Voichii cu căruțe și care, până la calea ferată de pe șosea.” (I.R. Dimperiu, 1944)

La începutul secolului al XX-lea, localnicii au asigurat continuitatea ocupației, și-au îmbunătățit tehnicile de extracție, muncind alături de meșteri italieni iscusiți. Așa încât, în perioada interbelică, la nivel județean, industria varului era reprezentată de fabrica de var din Dobra, care prelucra materia primă extrasă din carierele de piatră de la Roșcani. (E. Rusiecki, 1925, p.78)

„Carierele de piatră de var, dintr-un vechi trecut și azi exploatare, au furnizat nu numai fabricii de var din Dobra, dar și varnițelor particulare ale locuitorilor, material pentru fabricarea varului” (I.R. Dimperiu, 1944). În acest fel, proprietatea calcarelor de a da prin calcinare varul, deci practicarea vărării și extragerea pietrei utilizată în construcții, au fost pentru roșcăneni surse complementare pentru a-și câștiga existența.

Producția extragerii pietrei din carierele de la Roșcani, a încetat înainte de 1990. Despre activitatea intensă desfășurată odinioară aici, stau mărturie câteva componente ale unor agregate rămase la fața locului.

1.4. Ocupațiile

1.4.1. Agricultură și păstoritul

Ocupațiile tradiționale ale roșcănenilor, *agricultura și creșterea animalelor* s-au dezvoltat în strânsă interdependență, întrucât cultivarea pământului reclamă un număr sporit de vite și o cantitate considerabilă de îngrășăminte naturale, strict necesare solului sărac. Furnizând forța de tracțiune necesară lucrării pământului, materii prime pentru industria casnică textilă și produse alimentare, creșterea animalelor și agricultura sunt ocupații de bază ale locuitorilor din areal. Profilul mixt al ocupațiilor, ce definește modul de viață local, este determinat de sistemul economic specific comunității tradiționale, de a obține în cadrul gospodăriei toate cele necesare traiului și de a valorifica la maximum resursele oferite de mediul natural.

Extensiunea și importanța ocupațiilor sunt relevate de prezența unor construcții masive în gospodăriile oamenilor și de existența unor mari suprafețe de pășune și fânețe în hotar.

În timp, schimbările sociale, economice și politice survenite au influențat raporturile dintre ocupațiile practicate, schimbând ponderea în favoarea uneia sau a alteia, dar echilibrul s-a menținut datorită mecanismului de autoreglare, care funcționează la nivelul comunității rurale românești.

În funcție de configurația reliefului și calitatea solului, la Roșcani terenul este împărțit în pământ arabil, pășuni, fânețe și livezi de pomi fructiferi, fiecărui proprietar revenindu-i suprafețe de diferite calități. „Terenul nu e comasat, fiindcă un loc e mai bun, dincolo e mai rău. Fieștecare trebuie să aibă pământ.”(I.M.-morar)

Diviziunea proprietății în mai multe locuri a determinat o toponimie inconfundabilă ce definește un anumit teritoriu, întreaga comunitate cunoscând semnificația termenilor consacrați.

„Pământurile sunt rare, urcăm în sus din sat, la 200-300 m, că e pământ mai bun. Noi avem două holde (cca. 30 arii) cu orz la Fața Dealului, patru holde (cca. 1,5 ha) numai cu grâu la Certeja, o holdă (cca. 75 arii) de cucuruz la Șeret și 50 arii la Valea lui Budan cu cartofi. La 8 km, la hotar cu Bătrâna o fost fânarurile noastre. Grădina de lângă casă are 6 arii de arătură cu zarzavaturi”.(G.J.) Deci proprietatea este constituită din teren arabil în hotarul satului, numit „țarină” la șes sau pământ „la deal”, când era pe coastă și grădina, pământ situat în vatra satului, cu zarzavaturi, pomi fructiferi și uneori viță de vie. „Țarina” este delimitată numai prin „drumuri”, bucăți de pământ lungi și înguste. La jumătatea secolului al XX-lea, roșcănenii dispuneau de:

- pământ arabil - 400 ha 92 arii
- fânaș natural - 670 ha 64 arii
- pășuni - 174 ha 64 arii
- vii - 1 ha 35 arii
- păduri - 5752 ha 96 arii

Total: 7265 ha 64 arii

Această suprafață de teren era împărțită astfel:

- proprietari peste 50 jugăre nu există;
- de la 1-5 jugăre sunt 331 proprietari;
- de la 5-25 jugăre sunt 118 proprietari;
- de la 25-30 jugăre numai instituțiile: Composesoratul și

CAPS.(I.R.Dimperiu, 1944) N.B. Un jugăr de pământ era egal cu 75 arii.

Satul a fost colectivizat, iar procesul de reîmproprietărire se dovedește a fi anevoios. La zece ani „de la spargerea lui Ceaușescu, oamenii nu au încă titluri de proprietate, ci numai adeverințe, pentru că nu este încă gata cu arabilul, și numai apoi încep cu fânățele.”(L.C.)

Insuficiența cantitativă și calitatea deficitară a pământului sunt cauzele principale ale unei scăzute productivități și rentabilități. De aceea terenurile arabile sunt folosite intensiv, prin practicarea concomitentă a două-trei culturi și prin alternarea culturilor, pentru a preveni deprecierea solului. „Unde am pus orz, la alt an punem cartofi, sfeclă furajeră; unde e acum grâu, la anu' punem porumb, unde e cucuruz, la alt an punem grâu; printre grâu se seamănă trifoi și prin mazăroi, ovăz.”(G.J.)

Cultura ovăzului și porumbului, precum și recoltarea fânului sunt dependente de creșterea vitelor, deoarece solul sărac solicită o cantitate sporită de îngrășăminte naturale. Fertilizarea pământului se practică la Roșcani în două sisteme: se gunoiesc locurile cu gunoi de grajd sau se schimbă periodic locul de pășunat al animalelor, prin „staulele mutătoare” amplasate direct pe holdă, întrucât pe terenurile în pantă nu se poate transporta gunoiul de grajd. „Toamna, din noiembrie, ducem gunoi la câmp și îl lăsăm mușuroi, că dacă îl împrăștii, în timpu' iernii crește iarba pe el și face efecte la cultura care vine. Numa' în primăvară îl împrăștii pe pământ, în martie, aprilie.”(G.J.)

„Se mergea cu oile pe pământu' fiecărui proprietar de oi și se făcea o săptămână de gunoi, pentru că gunoiu' de oaie și de animale e cel mai bun pentru pământ; pământu' trebuie îngrășat cu gunoi, azotatu' nu e bun.”(I.M. B.)

Pregătirea pământului în vederea semănatului începe din vară, imediat după ce se seceră grâul. „În iulie, după ce se iau păioasele, mergem și facem ogor, arăm cu plugu' sau acum, cu tractoru'.”(G.J.)

În urmă cu peste o jumătate de veac, uneltele folosite pentru cultivarea pământului erau: plugul de lemn cu roțile, grapa, sapa, rarița, „mașina de semănat”, coasa, îmblăciul, furca de lemn, grebla, batoza „locomobilă” de treierat grâu etc. Multe dintre ele se

Pregătirea plugului de fier înainte de a intra cu el în brazdă

folosesc și în prezent. Pe terenurile joase ce mărginesc văile râurilor, pe pantele domoale și însorite sau chiar pe platouri, se seamănă grâu, porumb, cartofi, secară, orz și ovăz, în cantități relativ reduse, destinate consumului local. Datorită condițiilor climaterice, care nu permit coacerea grâului într-o perioadă scurtă de timp, este preferat grâul de toamnă și mai puțin cel de primăvară. Înainte de semănat, atât sămânța de grâu cât și cea de porumb se tratează „cu prafuri cumpărate de la Agrosemuri, ca să nu o mănânce păsările și șoarecii de câmp.”(G.J.)

„Dacă îi timpu’ bun, în 15 aprilie începe să se pună porumbu’. Când porumbu’ e ieșit trei frunze din el, se bagă prășitoarea cu crengături de fier; în sat mai sunt și cu cei de lemn. Prima sapă e în mai și a doua la sfârșitul lui iunie; se dă cu sapa pe lângă fir, ca să taie buruiana.”(G.J.)

Recoltarea porumbului începe în jurul datei de 15 septembrie, știuleții fiind depozitați în podul locuinței. „Tulujii” (cocenii) se taie cu secera și se leagă cu nuiiele de salcă și se fac snopi. Mai mulți snopi la un loc fac un stup. Stupii se lasă una, două săptămâni până se usucă puțin și îi cară omu’ cu caru’ acasă; se bate un par în pământ și se face claie de tuluji, ca să-i dea iarna la vite. Când e eliberat terenu’ băgăm plugu’ și arăm întâi, pe urmă vine discuit, se fărâmițează bulgării. Grâul de toamnă se seamănă în octombrie și la urmă se intră cu grapa ca să astupe sămânța, să nu rămână la suprafață, că vine zăpada și îl astupă. În mai, când grâu’ are un nod sau două noduri se dă cu ierbicid. Trifoiul semănat printre grâu se cosește cam de două ori până în toamnă. În aprilie se seamănă mazăroi, furajer pentru vite și ovăz prin mazăroi. Se recoltează în iulie cu coasa, se fac grămăduțe și se bagă pe combaină. Boambele curg aparte, iar pleava de o parte, ca cum e boamba de grâu. Pleava pentru animale și boambele la porci, la vite și se lasă sămânță pentru anu’ următor.”(G.J.)

„La recoltarea grâului, la seceră și la coasă, se făcea clacă. Veneau la lucru 10-15 oameni, secerau cu secera și făceau snopi. Bărbații legau cu legătură de grâu împletit, așa după degete făceau o legătură cu care lega snopul. Alții băteau pari și adunau câte 16-17 snopi, până în 20 de snopi, puși în cruce pe un par și făceau un perciț. Doi perciți formau o claie. Gazda aducea de mâncare și băutură în câmp, la oameni. Muierile cântau de răsuna câmpu’. Seara acasă, gazda le făcea mâncare bună și se cânta cu fluiera.”(T.A.)

Astăzi, ca și odinioară, agricultura nu permite obținerea unor surplusuri destinate schimburilor comerciale, dar ea asigură pe plan local unele produse agricole de strictă necesitate. Numai fructele au constituit importante surse de venit, datorită condițiilor naturale favorabile care au stimulat extinderea livezilor de pomi fructiferi. S-a dezvoltat îndeosebi cultivarea merilor și a prunilor, mai puțin a cașișilor, piersicilor și gutuilor, nucii crescând și neplantați pe văile dintre dealuri. Fructele se consumau crude, uscate sau preparate prin fierbere.

„Veneau în sat de prin alte părți și cumpărau prune văratice și „bistrițe” (de toamnă) din care se face „vinars” (țuica), de le ducea la Dobra; la Ilia era uscătorie de pruni și afumători. În sat erau lease din nuiiele împletite, care se băgau în cuptorul de pâine; pe ele se puneau prunele și se uscau, nu se afumau.”(R.C.)

Bogata experiență cu privire la cultivarea pământului, dobândită în timp de localnici, care a contribuit la persistența unor culturi și a unui instrumentar agricol perfect adaptate condițiilor de mediu mai puțin favorabile din areal, se cuvine a fi

reevaluată în prezent, pentru cunoașterea reală a surselor naturale și umane de care dispune comunitatea, în perspectiva unui proiect de valorificare complexă.

La Roșcani, alături de țarinele cultivate, există terenuri întinse pentru pășunatul din timpul verii și recoltarea furajelor ca hrană a animalelor, iarna.

Creșterea vitelor, ocupație cu rol important în menținerea unității și stabilității gospodăriei, este condiționată de lucratul fânului ca activitate primordială și cultura plantelor ca sursă complementară.

Sistemul economic specific comunității tradiționale a determinat atât profilul mixt al ocupațiilor, cât și aspectul mixt al creșterii animalelor. O imagine globală a inventarului viu al satului, oferă statistica pe anul 1944:

Un mijloc de transport tradițional, Roșcani

„Boi – 75, vaci – 201, tineret bovin - 101, cai – 9, iepe – 13 (în prezent în sat, afară de ce s-a ridicat de Statul Român pentru Armată), 4 tauri pentru întreaga comună cu 5 sate, 1 vier, 659 oi. În trecut, numărul vitelor a fost mai mare.”(I.R. Dimperiu, 1944) Chiar și în condiții de diminuare a șeptelului în perioada războiului, statistica relevă

preponderența animalelor mari, a taurinelor, care asigurau desfășurarea activităților productive de bază, muncile agricole, precum și produsele lactate ale gospodăriei roșcănene.

„Atunci pe timpu’ ăla, părinții mei aveau câte 4-5 vite, doi boi și două vaci cu vițel. Meream pe Măgura și Dilișor, unde era mai sus, ne adunam mai mulți copii și păzeam vitele, că pe lângă pădure era grâu, și trebuiau păzite să nu intre în grâu, că venea a cui era grâu’ și ne bătea.”(F.M.) Bovinele de rasă Svait, Pinzgau și Zimenthal, din perioada respectivă au dispărut, actualmente în sat predomină vaca „bălțată românească”.

„Acu’, cei de dincoă de râu, pasc vacile pe Dilișor; cei de dincolo de râu pe Dumbrăvița, iar pe prunduri (văile râului) pasc vacile celor de la ieșire din sat, spre Pescărie.”(F.M.)

„Înainte s-o purtat vacile fiecare ale lui, numa’ de doi-trei ani s-o făcut ciordă; se adună 4-5 oameni la un loc și merg pe rând cu vacile. Se plătește taxa pe vacă, 50.000 lei pe cap de vacă. Cei din Trifulești, de la Dobra spre Roșcani, intrarea în sat, până la pod, pasc vacile „Sub Cornu”. De la pod în sus spre Panc este Murărești, până la moara părăsită, își pășunează vitele „Sub Poiană”. De la pod către Roșcani îi spune Piricești, până la ieșirea din sat, își pășunează vitele pe Pârâul Mare, până la Dâmbu Cucului. De la pod spre Făgețel este Aronești cu pășune pe Bolovanu’.”(T.A.)

Cabalinele, ca animale de tracțiune pentru muncile agricole și transporturi locale de produse, sunt reprezentate de rasa cu picioare subțiri, exemplare ușoare și

mici, numită „Lipițani”. Pasiunea de o viață a lui Teofil Andrășesc pentru cai, a generat apariția în areal a unei noi rase, numită „Semimurani”, care provine din primul cal de rasă semigreu cumpărat de la Făget în anul 1972.

În statistica din anul 1944, cu privire la numărul de animale existente în perimetrul comunei, numărul taurinelor și cabalinelor era depășit de cel al ovinelor, crescute nu numai pentru lână, lapte, carne și piei, ci și pentru gunoarea terenurilor arabile de pe înălțimi, condiție esențială solicitată de culturile agricole locale. Păstoritul practicat în areal, permite încadrarea lui în tipul numit în literatura de specialitate, păstorit agricol-local. (R.Vuia, II, 1980, p.217) El se caracterizează prin pășunatul animalelor în sectoarele economice din împrejurimile satelor, iar iernatul în grajduri și cotețe, în cadrul gospodăriilor. „Fiecare gospodărie avea câte 10-15 oi care de la prima zăpadă și până la începutul lunii mai, când se constituia stâna, stăteau la proprietar”. (I.M.B.)

La începutul lunii mai, în Roșcani și Mihăiești se formează stâna și se măsoară laptele aparținând fiecărui proprietar de oi. În satele respective, în ceea ce privește creșterea animalelor, ponderea au deținut-o oile de rasă țurcană cu lână lungă, aspră și mai groasă, decât „stogoșa” care are lâna scurtă. „Oaia cu lâna întinsă este laie, iar cea cu lâna buclată (creață) este bircă.” (N.S.)

Organizarea vieții pastorale implică asocierea proprietarilor de oi în condiții diferite de la un sat la altul. Așa cum ne mărturisește Leorean Petrașc, „e o țără diferență între satu’ lor și a’ nostru. La noi în Roșcani nu este atâta pășune ca la Mihăiești; este mai multă pădure, de aia nu sunt ciobani angajați, ci oamenii care au oi se duc cu rându’. Se umbla cu rânduială, fiecare gospodar își aducea oile, se strângeau câteva sute de oi; din primăvară până toamna târziu se stabilea fiecare cu cine mere și în ce zi.” (L.P.)

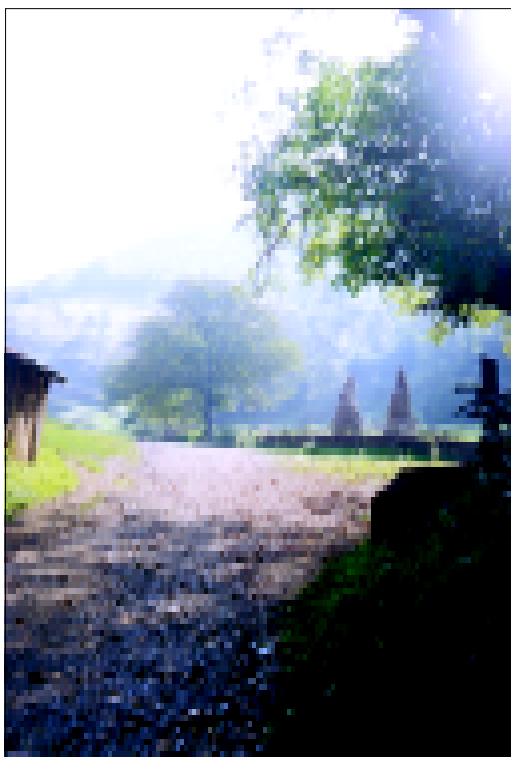
Nu toți proprietarii de oi „îngrijesc la stână; înainte erau cinci persoane la stână; trei la oi cu lapte și doi la miei. Azi sunt 11 persoane care mere cu oile; tăt la șase zile ne vine rându’ la stână, cu toate că numărul oilor a scăzut la 100, iar al caprelor la 60; acuma nu le mai ține omu’, că nu mai rentează.” (L.P.)

Spre deosebire de Roșcani, la Mihăiești, unde sunt două stâni cu circa 300-400 de oi și capre fiecare, activitatea pastorală a fiecărei stâni se bazează pe munca a trei ciobani și o slugă, un tânăr, necăsătorit, plătit de ciobani ca să păzească oile. „Ciobanii se duc numai la muls, de trei ori pe zi; dimineața la cinci, la amiază la unu și seara la nouă”. (I.B.)

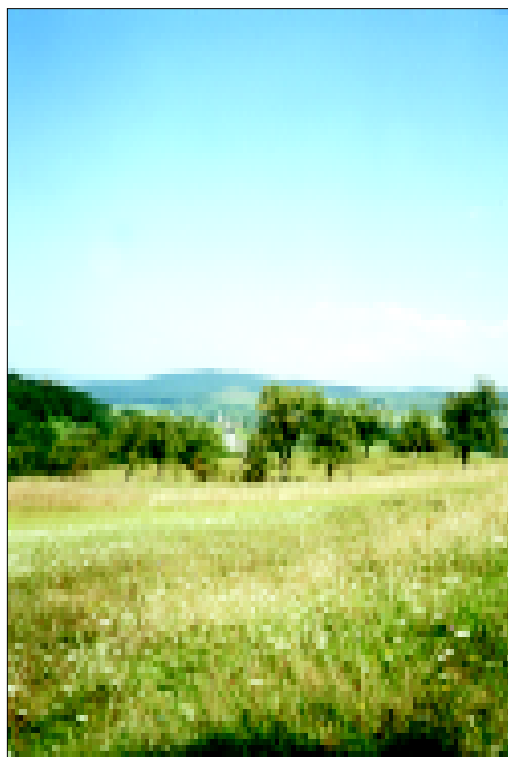
Odinioară, „cu căuș de lemn pentru băut apă, purtat la straița cu mâncare” (P.T.), ciobanii din Mihăiești urcau, ca și cei de astăzi, la locurile de pășunat, de pe Coasta Mare, Coasta Mică, Sub Coastă, Izman (Vârful de Sus) și Pârâul Tomii. Oile stau la stână de la începutul lunii mai și până la Sf. Nicolae (6 decembrie), când se dau acasă, proprietarii de oi contribuind proporțional – cu câte 15.000 de lei de fiecare oaie pentru toată perioada - la suportarea cheltuielilor.

Pentru paza oamenilor și a animalelor, „la stână sunt 5-6 câini ciobănești; ei au pileanță (o zgardă din lanț la care se leagă o bucată de lemn sau un furtun lung de o palmă) ca să nu fugă după vânat, să păzească oile. Când vin lupii, câinii latră și anunță pe ciobani; câinii și ciobanii fac larmă ca să se ducă lupii.” (I.B.)

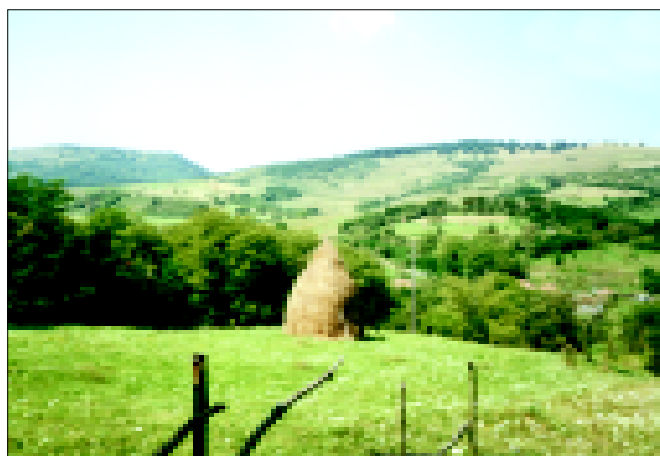
LOCURI CU POVEȘTI

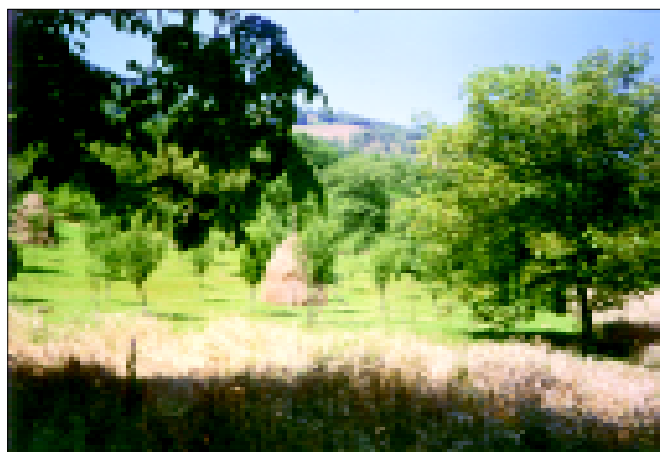
Imagini către Dumbrăvița

Pajiștea „La pomi“

*Priveliște
către Cerete*

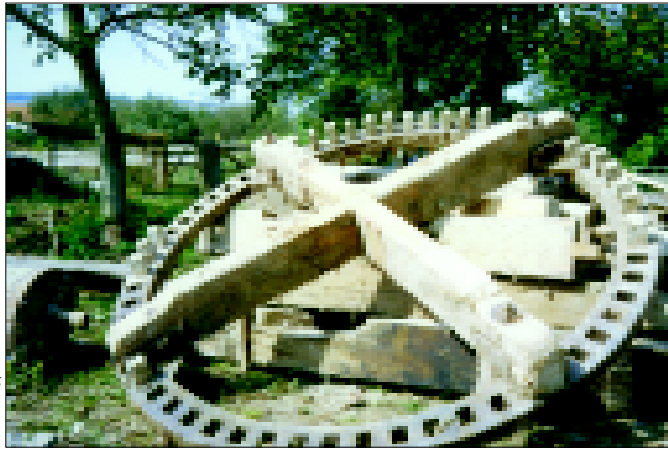

*Peisaj estival
în Roșcani*

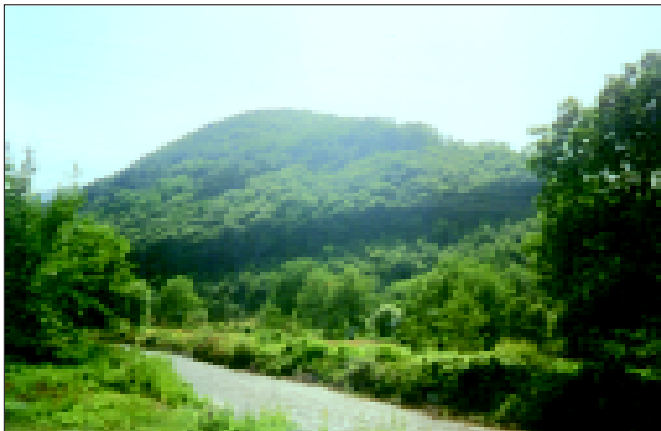
APA, PĂDUREA, CARIERA

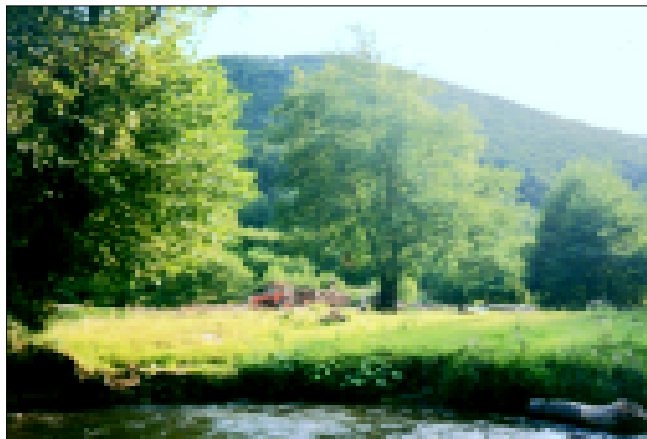
Moara din Roșcani înainte de a fi transferată în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului

Fragmente din „moara bătrână“

Pădurea, această imensă și regenerativă bogăție

Practicarea agriculturii pe lunca râului, în apropierea pădurii

AGRICULTURA ȘI CREȘTEREA ANIMALELOR

Practicarea agriculturii pe terenurile joase și pe pantele domoale, însoțite

Gheorghe și Maria Tomoaie din Roșcani la strânsul fânului

Rasa de cai semimurani aparținând familiei Teofil Andrășesc din Mihăiești

Măsuratul laptelui la constituirea stânii din Mihăiești

PRELUCRAREA FIRELOR ȘI FIBRELOR NATURALE

Scărmănatul lânii

Transformarea caierului în fir

Roată de tors și sucală

O virtuală piesă de muzeu

„La Roșcani, locul unde se face stâna se numește „La Arsuri”, dar staulu’ se mută pe terenu’ fiecărui proprietar de oi ca să-i gunoiască pământu’, că gunoiul de oaie și de animale îi cel mai bun pentru pământ.”(I.M.B.)

Pe lângă produsele deosebit de valoroase pe care le furnizau, oile au avut un rol important în fertilizarea solului sărac care solicita o cantitate considerabilă de îngrășământ animal. „Înainte se puneau oamenii la oi mai mult pentru gunoi, că cu oaia duci gunoi și în vârful dealului.”(L.P.) Roșcănenii își duc oile la pășunat pe Valea Piii, Poieni, Valea Strâmbului și Drăgan. Se cuvine subliniat faptul că în cele două sate femeile nu participă la viața pastorală de la stână.

„Măsuratul oilor” este un obicei pastoral practicat la începutul ciclului de vegetație, la scoaterea animalelor în pășunile de vară, când se organizează stâna, se măsoară laptele și se stabilește cantitatea ce revine fiecărui participant. „Vineri s-o răscolit (adunat) oile la mine în curte, ne spune Iacob Blidar, cioban de la vârsta de 14 ani, din Mihăiești – înainte de vineri (7 mai a.c.), oile or stat acasă la fiecare om; în tăta sara oile or vinit acasă la om”. (I.B.)

La „răscolitul oilor” se aleg mieii care rămân acasă la fiecare proprietar, urmând ca după întărcat, cca. două luni, să fie aduși și ei la stână. Oile sunt predate ciobanilor, care urcă cu ele la stână și seara le mulg. „Ăla e laptele ciobanilor, ei îl încheagă și împarte cașu’ între ei.” (I.B.) La Roșcani, acest caș „se împarte sâmbătă la tăta lumea care vine la măsuratul oilor.” (L.P.)

A doua zi, sâmbătă dimineață, oile nu se mulg. Le amiază, ele coboară de la

pășune la șes, în locul numit, la Mihăiești „Sub Cornu” („În Pagină”) și sunt adunate în strungă. „Strunga este îngrăditura făcută din lese, pe unde ies oile la muls. La început, oile nu vor să iasă prin strungă și cel care le mână să iasă din strungă pentru muls se numește strungar.”(I.B.) În vecinătatea strungii este construit „obașul”, adăpost și loc de dormit. El este „umblător, pentru că este transportat cu căruța din loc în loc, după cum se mută stâna.”(I.M.B.)

Iacob Blidar, unul dintre ciobanii satului Mihăiești

Obașul, de formă rotundă, construit din lemn, acoperit inițial cu șindrilă, apoi cu tablă, avea învelitoarea în pantă ca să se scurgă apa. În interior era o *masă joasă, rotundă, pentru servitul mesei*, iar oamenii dormeau pe „bundă” (cojoc de oaie).

Sâmbătă „la două, fiecare mulge oile lui în vasu’ adus de acasă. Ciobanii măsoară laptele la fiecare om și trece pe caiet numele și cât lapte are, ca să știe câtă brânză îi va da.”(P.T.) Acest lapte și-l ia acasă fiecare proprietar de oi. Laptele se măsoară cu un „șol” (cană gradată de 0,5l.): 8 litri era o măsură de lapte, 0,5l. era un hârgan, iar cupa avea 5 litri. „Pentru fiecare hârgan îi ieșea omului două măsuri pe an: 5 litri la lapte și 10 litri la brânză”. (P.T.)

Ciobanul mulge oile și proprietarul își prelucrează laptele cum dorește. De obicei, laptele se prelucrează călduț, imediat după muls. Din zerul care se alege de la brânză se face și urdă, produsele fiind transportate mai ușor în gospodărie. Dacă proprietarul are lapte mai mult, el poate sta și două-trei zile la stână. În funcție de cantitatea obținută se stabilește cât lapte va primi fiecare participant la turmă, ordinea în care se primește etc. „Brânza se ia în ordine descrescătoare, cine are lapte mai mult ia primu’.(I.B.) Și „la Roșcani ordinea este după cum are lapte; cel care are mai mult ia primu’ brânza și rămâne baci.”(L.P.).

Proprietarii de oi, care vin o dată pe an „când li vine rându’ să-și ia cașu’ de la stână, se numesc băcioni. Ei dau de mâncare și băutura pentru 4-5 persoane, și pentru slugă și pentru ciobani.”(I.B.).

De asemenea, fiecare proprietar vine la stână și își tunde oile. „La Roșcani, ca oile să fie curate, să nu facă usuc din cauza mizeriei și să se ducă lâna de pe ele, se făcea îmbăierea oilor. Într-un bazin zidit, umplut cu apă, se punea o soluție de la doctoru’ veterinar și se băga aclo’ fiecare oaie. După îmbăiere, apa se turna în pământ ca să nu atace apa peștilor.”(I.M.B.).

După măsuratul laptelui, „ciobanii fac o omenie; ei aduc de mâncare, prăjituri, vin și muzicanți. Înainte se juca, se cânta cu torogoata și fluiera.”(P.T.).

La „Măsuratul oilor” în Roșcani, „popa o făcut slujbă, o stropit oile cu apă sfințită și le-o tămâiat cu cădelnița”(L.P.), binecuvântând pentru sănătate și prosperitate. La Mihăiești, „ciobanii fac tratația și rudele lor apropiate îi ajută, iar la Roșcani, proprietarii oilor aduc de mâncare și băutura la masa de la sfârșit”(N.S.), pentru ospătarea și petrecerea la iarbă verde ce marchează momentul final al „Sărbătorii oilor”.

1.4.2. Fețele magicului

Mana și magia

„Magia este înnăscută în om. Ea nu este decât exteriorizarea dorinței de care îi este plin sufletul. /.../ Lumea magiei este făcută să corespundă dorințelor omenești și să asigure – cel puțin teoretic – atotputernicia voinței.” – astfel caracterizează filosoful H. Bergson raportul omului cu magia.

Magia se leagă așadar de una dintre trăsăturile definatorii ale omului: cunoașterea, precum și de o înclinație a lui: misterul. Comentând poziția omului față de Marele Anonim, Lucian Blaga afirma că „...omul poartă stigmatul unei izolări preventive în raporturile lui cu absolutul” și că fără acestea el „ar deveni un incalculabil focar de primejdii pentru rânduielile lumii și pentru tot ce este.”. Așa stând lucrurile, filosoful definea magicul drept o «semi-revelare stereotipă a misterelor» și nota în finalul eseului său **Despre gândirea magică**: „Oricâtă critică i s-ar aduce, e aproape sigur că ideea magicului nu va putea să fie niciodată izgonită din conștiința umană, iar dacă ar fi izgonită de aci, e sigur că ideea magică va continua să palpitate în subconștientul uman, înrâurind de acolo orientarea în cosmos și cele mai alese simțăminte ale noastre.” (Blaga, 1941, p. 173).

Dorința de a ști, de a scruta viitorul, și de a-și influența destinul, de a pactiza cu forțele Sacrului, anihilându-le pe cele malefice, ademenindu-le pe cele benefice,

l-au îndemnat dintotdeauna pe om să-și construiască un întreg sistem magic tradus în gesturi și acțiuni (riturile), ce se raportează la istorii și personaje exemplare (miturile). Totodată, în raporturile sale cu Sacrul, el s-a înzestrat cu un anumit tip de cunoaștere ce a permis ierarhizări și specializări în sânul civilizațiilor timpurii.

Reminiscențele unor atare evoluții în comportamentul magic al oamenilor se păstrează și astăzi: descântătoare și doftoroaie, vrăjitoare și ghicitoare, astrologi și preoți cu har, mediumuri, bioenergeticieni și persoane cu forțe paranormale, cu toții se bucură de un prestigiu și de o credibilitate enormă în fața omului căutător de șansă, de soartă, de bani sau de fericire. Nimic nu ne îndreptățește, așadar, să ne socotim în afara magicului, în ciuda faptului că locuim într-o metropolă modernă și evoluăm într-o societate cibernetizată... Mai mult chiar, adesea, stăpâniți de o atavică pornire mistică și înzestrați cu o minimă competență magică tentăm Absolutul cu gesturi și mici vrăji iscate din cele mai ascunse colțuri ale subconștientului: facem trei pași înapoi dacă o pisică neagră ne-a tăiat calea sau trei cruci pripite deasupra pleoapei care se zbate, ne obsedează sarea vărsată din solniță, ori țigara ce arde pieziș, ne îngrozește pur și simplu indispoziția copilului nervos și somnoros fără motiv (desigur, deochiat!). Neînchipuit de multe incidente se ivesc în viața noastră de zi cu zi și par să ne influențeze destinul, de aceea mai ales cele a căror acțiune a fost verificată prin experiențe repetate trebuie contracarate sau, dimpotrivă, cultivate, iar un mod eficient de a o face este *povestitul*.

Cititorul s-ar putea întreba de ce a fost nevoie de o atât de amplă introducere când va constata cu surprindere că subiectul acestui capitol este „luarea manei vitelor”. Aparent vetust, aparent o simplă superstiție, un vestigiu al primitivității... Tocmai asemenea aprecieri am dori să preîntâmpinăm și să înfățișăm datele etnografice și mărturisirile culese ca pe niște pledoarii care să susțină nu atât candoarea și bogăția imaginației oamenilor cu care am stat de vorbă, cât încercarea lor tenace de a se opune Răului, de a-și afirma și de a-și depăși limitele înțelegerii și ale cunoașterii.

În cursul cercetării noastre am remarcat apetitul cu care ni se relateau faptele – adesea trăite, nu doar văzute sau auzite – legate de luarea laptelui de la vite. *”Așezare agro-pastorală. Oamenii trăiesc de pe urma vitelor. E firesc să fie terorizați de ideea de a-l pierde!”* – ne-am grăbit, inițial să „diagnosticăm”, încercând să trecem mai departe. Multitudinea și diversitatea informațiilor, generozitatea inegalabilă cu care reprezentanți ai tuturor microgrupurilor comunitare (tineri/bătrâni, femei/bărbați, cultivați/semicultivați) ne ofereau mărturii despre „moroniță” - în condițiile în care anumite teme de discuție erau eludate sau efectiv refuzate – ne-au convins că acesta este un subiect definitoriu pentru înțelegerea mentalității și a zestrei culturale ale satului studiat.

De fapt, atât literatura de specialitate, cât și datele de teren ne-au convins de faptul că însuși elementul declanșator al acestei angoase colective – *mana* – este strâns legat de magie.

În lucrarea **Teorie generală a magiei (1903)**, M Mauss și H. Hubert defineau mana drept „...un fel de lume interioară și specială, unde totul se petrece ca și cum doar ea ar fi în joc. /.../ *Ideea* (s.n.) de mană se compune dintr-o serie de idei instabile, confundându-se unele cu altele. Rând pe rând și în același timp, este calitate și

substanță și activitate. În primul rând constituie o calitate.”, apoi, conchid: „Din analiza noastră mai rezultă că noțiunea de mană este de același ordin cu noțiunea de Sacru.” (p.149)

Într-una dintre cele mai importante lucrări ale sale, **Mana la români (1944)**, profesorul Gh. Pavelescu, fascinat de acest subiect, afirma: „Întreaga mentalitate primitivă care face uz atât de mult de gândirea magică nu poate fi înțeleasă pe deplin fără analiza noțiunii de mană. La rândul ei, mana nu poate fi interpretată decât în cadrele gândirii magice. De aceea, nu-i de mirare că ideea unei forțe oculte se găsește aproape în toate culturile primitive, folclorice și chiar majore” (p.263). După o analiză amplă în care pune față în față informații de teren cu teorii de mare actualitate în anii '40, între care cea a ilustrului său profesor, Lucian Blaga, Gh. Pavelescu afirmă în final: „Mana este o *noțiune* (s.n.) mai mult trăită și simțită decât gândită. Ea este încărcată de toate emoțiile și dorințele omenești – adesea contradictorii – din care a luat naștere.” (ibidem).

Despre cum stau lucrurile la sfârșit de secol pot mărturisi datele culese în anii 1998-2000 în satele Roșcani și Mihăiești din județul Hunedoara. Acestea se compun atât din consemnări în urma observației directe, cât și din răspunsuri la chestionar, mărturisiri și narațiuni autoreferențiale despre magie (de tipul numit de J.H. Brunvand „*Memorata of supernatural signs and magic*” - Brunvand, 1986, p.164).

Magia și povestirile

Datele culese pot fi grupate în funcție de trei acțiuni: conservarea manei, luarea manei și aducerea manei și, implicit, în funcție de trei tipuri de actanți: gospodarul (păstorul), „moronițale” (uneori „moronii”), adică vrăjitorii de mană, și descântătorii, adică aducătorii de mană, (cf. cap. **Vorbirea**).

Ne vom raporta în analiza noastră cu precădere la mărturiile de tip narativ, întrucât considerăm că ele oferă o imagine completă a *ceea ce se face, ceea ce se crede și ceea ce se spune* în legătură cu luarea manei vitelor.

Notăm încă de la început confirmarea în mod indubitabil a acțiunii de luare a manei și, implicit, a existenței „moronițelor”, idei ce transpar încă din formulele incipiente ale narațiunilor înregistrate.

Aceasta nu implică însă în mod obligatoriu o inițiere magică profilactică. Sunt foarte puțini astăzi cei care în momentul în care fată o vacă bat un cui în iesle zicând: «Când va scoate muroanele cuiul acesta, atunci să piardă vaca laptele!» sau cei care aruncă într-o apă curgătoare «cămașa» sau «soartea» vițelului invocând „izvorărea laptelui”.

Unul dintre texte (tx.38) relevă chiar atitudinea uimită - parțial admirativă, parțial reticentă - a colectivității în fața unor asemenea măsuri profilactice. Totuși, cel puțin din relatarea la care ne referim, dar și din altele relative la sărbătorile de peste an (tx.47) reținem încrederea totală în eficiența acestor antidoturi, corelată, ce-i drept, cu o abia mărturisită incompetență magică. Altfel spus, interlocutorii noștri nu se îndoiesc nici o clipă de eficiența amuletelor sau a vrăjilor profilactice – chiar dacă nu le practică – și sunt oricum înzestrați cu suficientă competență pentru a explica rolul și efectul lor. Un exemplu semnificativ este cuprins chiar în textul citat: „decodarea” «îngăuritului cornului» și a «săculețului de deochi».

O altă serie de competențe magice am notat și evaluat prin observație directă. Acestea se leagă de viața de zi cu zi (contactul laptelui cu focul, împrumutul și întreținerea vaselor pentru lapte, pășunatul vitelor în anumite momente din zi sau de sărbători, precum și în anumite locuri), dar și de ansamblul de vrăji casnice împlinite de sărbătorile de peste an (e.g. Simți, Sângiorzul sau Rusaliile). Deținem suficiente date spre a afirma că mai sunt încă reperabili „agenții conservatori de mană” (gospodarii de rând ce posedă o inițiere relativă la păstrarea belșugului casei în general, tradusă printr-un set de datini), însă numărul lor este relativ redus. În mod paradoxal, toți – sau aproape toți inșii intervievați – manifestă spaimă față de luarea manei laptelui și pot enumera atât modalități, cât și antidoturi sau remedii magice pentru păstrarea sau recuperarea ei, trimitând în mod evident pentru confirmarea informațiilor la „istorii” ce „se spun”, „se știu”.

Recurg însă la acestea numai *in extremis*, ca și când s-ar teme de etichetările colectivității (tx. 51). Oricum, la cei mai buni informatori se remarcă o profundă cunoaștere a metodelor de luare a manei: prin atingere, prin mimarea mulsului și invocare, prin ademenire și luarea urmei. Alții nu le cunosc decât din relatări (tx.50) sau mimează neștiința în condițiile în care pot furniza totuși amănunte semnificative privind înfățișarea „moronișălor”, comportamentul curent și cel sărbătoresc, ori bunăstarea exagerată a gospodăriilor lor (tx.40, 46). Acest fapt este oarecum firesc întrucât este binecunoscut faptul că nu oricine poate fi vrăjitor de mană, așa după cum numai anumite persoane înzestrate magic pot recupera mana.

Despre condiția răpitorilor de mană literatura de specialitate nu este deloc zgârcită, numai că spre a defrișa cât de cât materialul de care dispunem trebuie dintru început să semnalăm sinonimia simbolică dintre regionalul „moronișă” (masc. „moroni”) și termenul cvasigeneral (dacă nu chiar celebru și emblematic) „strigoi” (cu mențiunea că trebuie să-i fie atașat epitetul ”viu” spre a-i distinge de morții malefici). Nu intenționăm să trecem în revistă datele consemnate de-a lungul unui veac de folcloristică și exegeză mitologică românească pentru a răspunde la o întrebare cât se poate de simplă: „Din ce se fac moronișăle (moronii sau strigoii vii)?”. Și la această întrebare interlocutorii noștri au răspuns prin raportare la repere arhaice definitorii pentru reprezentarea mitică la care ne referim: prin naștere: (tx. 40, 42, 44, 51) sau prin inițiere magică (tx. 45, 47, 48, 50).

Detaliind, putem arăta că „moronișăle” se fac din cei ce deoache (oamenii cu ochi de culoare deschisă sau cei înțărcați de două ori), cei „născuți rău” (din rudeni prea strânse, chiar din incest, precum și copiii nelegitimi și gemenii), din cei „însemnați” (care au avut la naștere scufie, „chimeșă” sau au pe corp „coadă”) și în fine, cei ai căror părinți au intrat într-un fel sau în altul în contact cu diavolul (au blestemat sau au fost blestemați, au apelat la magia neagră sau au umblat în locuri posedate de spirite rele). Iată câteva repere: „Dacă au un fel de căiță (tichie, pieleță) pe cap, se zice că iese, «ori hoți, ori curvari, ori strigoi» sau zice că «aceștia deoache, au ochi răi». În general, însă se crede că sunt norocoși: strigoi de lapte, de bucate... «zâce că nu-s prea curați, sunt cam blăstămați». «Sunt copii care se nasc cu un semn de coadă»; toți oamenii socotesc că aceștia sunt strigoi. Moașa nu poate să-i ia căița de pe cap până nu-i nimerește soarta. Spune: va fi norocos de bani, de vite... și când poate scoate căița, cuvântul spus în urmă reprezintă norocul sau nenorocul copilului.

Căița n-o azvârle. Nu e bine: s-ar duce norocul copilului. O-ngroapă cu casa ori o păstrează cu buricul.” (Cristescu-Golopenția, 1940, p.40).

Datele de mai sus confirmă faptul că în satul tradițional se cunoșteau eventualele semne ale nou-născutului chiar de la naștere sau din copilăria timpurie. Existau chiar persoane specializate (moașa și descântătoarea) ce știau și erau obligate să le neutralizeze pentru că, în virtutea credințelor enunțate, erau semne ce primejduiau echilibrul comunității în ansamblul ei. O seamă de cauze erau evitate chiar de părinți (căsătoria între rude sau nașterea nelegitimă), dar și de mamă (înțărcarea, înzestrarea cu anumite amulete). Treptat însă controlul comunității, ca și competența ei magică păreau să fi slăbit și să fi rămas numai teama de nenatural, de anormal.

Astăzi, mulți oameni din Roșcani neagă existența „moronișălor” nu atât pentru că sistemul de protecție ar fi infailibil, ci pentru că o seamă dintre cauze au pierit sau așa preferă să creadă în condițiile în care, cum vom vedea într-un alt subcapitol, riturile îndeplinite la nașterea copiilor sunt mult simplificate. Și în ceea ce privește inițierea magică malefică - „vrăjitoria rea” sau „boscoandele” – se îndoiesc roșcănenii și asta pentru că, afirmă ei, s-au pierdut legăturile dintre generații.

Totuși, despre înfățișarea și comportamentul lor se vorbește în termeni comparabili cu datele culese acum șase decenii de către Gh. Pvelescu (1944, p. 167): „Vrăjitorii iau mana laptelui noaptea, într-o oală nouă (dezbrăcate) și zic: «Țârc, zbârc nu iau numai laptele acesta, iau tot laptele de la vaca viitoare!»”; „...adună rouă în noaptea de Sf. Gheorghe (dezbrăcată și despletită) într-un vas pentru lapte (sită, strecurătoare etc.)” (cf. tx.40); „Se poate lua din urma vacilor sau din bălegarul lor; altele întorc numai pietrele înainte de răsăritul soarelui din pârâul pe unde trec vitele cu lapte. Când iau urma vacii, o pun în donița de muls și descântă să vie laptele de la «nouă mânzate și nouă fătate». Și atunci, nouă vaci care se vor naște din vaca respectivă nu vor mai avea lapte (cf. tx 51); se pun în răspântii sau în calea vacilor diferite plante sau obiecte (sare, tărâțe) peste care să treacă, să li se ia mana” (cf. tx.46). Animalele vrăjite au un comportament tipic ce poate fi redus la câteva elemente : rag continuu, încruntă ochii, merg la poarta celui care le-a luat mana, slăbesc, nu-și mai cunosc vițelul, nu-l primesc, nu-l lasă pe stăpân să o mulgă, laptele se subțiază și se împutinează (cf. tx.42, 43, 44, 48, 51).

La Sângiorz se puneau urzici și rugi în poartă

Această stare anormală este de fapt văzută ca o forță a anumitor indivizi de a-și însuși mana, de a converti bunul tuturor și a-l redirecționa exclusiv spre sine. Cum anormalul naște anormal (în viziunea mentalitar-arhaică), orice abatere de la reguli (sociale, morale, rituale) este potențial generatoare de Rău sub forma acestor spirite. Prin extindere, și

situațiile mai rar întâlnite ori calitățile mai deosebite precum nașterea gemenilor, o înfățișare atipică sau semne (cf.tx. 52), bunăstarea inexplicabilă, stereotipii sau bizarerii de comportament pot stârni interpretări puse sub semnul maleficului.

Desigur, existau și alte cauze, cum ar fi pășunatul în locuri neprielnice (tx. 43), dar acestea se iveau rar căci, în principiu, grija oamenilor era atât de mare încât numai neinițiații puteau nesocoti prescripțiile comunitare. De altfel și aceste accidente erau puse tot pe seama disipării Răului care poate fi dizolvat în apă, răspândit pe drumurile pe care obișnuiesc să meargă vitele la pășune sau ascuns în locuri sălbatice, cu precădere în păduri.

În fine, cele mai multe texte vorbesc despre aducerea laptelui în aceiași termeni de magie arhaic-tradițională. De obicei, personajele capabile să contracareze răul produs de „moroniță” au o identitate abia schițată: „un vrăjitor din Băgara” sau altul „de păstă Murăș, la Mocioni”, „o vrăjitoare din Ceiu”, „preotu’ bătrân din Dobra” sau, mai vag, „una d-aia care descântă” ori „ceva vrăjitori”. Un singur text consemnează o rețetă minimă de contracarare la îndemâna gospodarului (tx. 39), cele mai multe oferă amănunte privind demersul magic al unui aducător de mană (tx.42, 43, 48, 51), iar unele desemnează chiar agentul ce a luat mana laptelui ca putând să contracareze propria vrajă (tx.41, 48, 49). Trebuie să remarcăm și aici sensul moralizator al narațiunilor: unii vrăjitori de mană au sfârșit în umilință și în chinuri (tx.44 și 49), altora li s-au dezvăluit faptele prin chiar moartea vitelor lor (tx. 41, 45, 48, 50).

Un alt element esențial este anihilarea acestor spirite rele imediat după moartea lor pentru că, spune tradiția mitologică, sunt la fel de răi dacă nu chiar mai mult... Ei se pot metamorfoza în animale precum lupul (cf. tx 52), pisica, păianjenul, calul (cf. tx. 58) sau în obiecte ciudate și pot alunga ploile, răpi roua și luceafărul, aduce grindină și foamete (Pavelescu, 1944, p. 171).

Moronii pot lua mana vitelor...

Cu alte cuvinte, „moronițele” sunt întruchipări ale sterilului, în opoziție cu fertilul, ale dezastrului, în opoziție cu succesiunea firească a fenomenelor și a anotimpurilor.

Revenind de dincolo de moarte, ele „se transformă în «strigoii morți» care mănâncă oameni și vite” (Pavelescu, 1944, p.172), de aceea, așa cum vom arăta și într-un alt capitol, se îndeplinesc o serie de rituri ce, practic, exorcizează Răul din asemenea persoane exact în momentul morții. Sunt încă vii în memoria roșcănenilor și rituri îndeplinite o dată cu despărțirea definitivă a defunctului de lume: la pomenirea de șase săptămâni (tx. 53). Acest lucru se întâmpla numai în cazul în care se omiteau riturile arătate de text înainte de înmormântare (înfierarea), de aceea atunci când bănuielile erau întărite de o molimă sau de anumite coincidențe se declanșa o

adevărată vânătoare a strigoiului susținută de o furie și de o isterie colectivă: „Într-un sat din județul Hunedoara nu aveau vacile lapte și oamenii au socotit că l-au luat «muroile». Atunci s-au trimis străjile cu jandarmii și de la fiecare casă au luat câte o ulcică de lapte; le-au dus și a făcut popa slujbă pe ele. După trei zile s-au dus și s-au uitat la lapte, cel de la «muroi» era stricat, a făcut viermi.” Narațiunile din Roșcani vorbesc și ele despre etapele ce succed aceste diagnosticări magice (tx. 55).

Conexiuni și consecințe rituale

Este momentul să arătăm, chiar dacă anticipăm, că o serie de obiecte magice însoțesc și azi morții, conturând un anumit comportament profilactic menit să echilibreze omisiunile sau incapacitatea de control comunitar de la naștere (cf. cap. **Riturile de trecere – înmormântarea**). Astfel, în „copârșeu” se pun: rug, nouă pietricele albe, semințe de mac și nisip, iar după ce convoiul funerar părăsește casa se execută „întoarcerea urmei”, ritual destinat să reducă la minimum posibilitatea de revenire a *celui plecat*. Așadar, s-ar părea că orice persoană defunctă poate fi socotită potențial malefică și aceasta chiar dacă nu s-a manifestat în viață. Relatările despre practicile funerare și postfunerare din Roșcani abundă însă în imagini total inofensive ale celor care „umblă”(cf. cap. **Călători din lumea de dincolo**), deși se poate uneori citi spaima celor ce i-au întâlnit în practicile magice de purificare și de separare definitivă, între care s-ar înscrie povestitul însuși. Există însă o distincție clară între invocare și așteptare declanșate de dorul celor rămași în viață - pe de o parte- și revenirea malefică a morților stigmatizați datorată unor omisiuni rituale – pe de alta (tx 56). O altă explicație peste care nu putem trece este cea pe care ne-o furnizează textul 57, ce pune în opoziție riturile ortodoxe cu cele neoprotestante, care, se crede, sunt insuficiente și favorizează revenirea morților neliniștiți. Explicația nu este nici pe departe convingătoare, însă prin ea se tinde către ideea că transformarea în spirit rău se datorește tot unei încălcări și unei conversii împlinite încă din viață.

Narațiunile luate ca eșantioane dezvăluie un tipar mitic – cel al întruchipării Răului sterilizant, declanșator de dezastre naturale – turnat într-unul literar: cel al strigoiului. Am văzut că o seamă de elemente ce configurează „moronițele” sunt generale, că acțiunile, timpul favorabil lor, forța și antidoturile magice se regăsesc într-un plan mitologic amplu și apoi literar.

Gh. Pavelescu aprecia că: „Aceste credințe și povestiri au un rol bine determinat în mentalitatea magică: țin sufletul omenesc într-o continuă atenție și emoție, care determină la rândul ei iluzii și experiențe mistice.”(p. 261) În ceea ce ne privește, așa cum am mai avut prilejul să arătăm (Știucă, 1997), acceptăm decupajul Mariannei Mesnil (1997) în „Strigoi predestinat/Strigoi din întâmplare” și subliem rolul coercitiv în plan moral și ritual al acestor tradiții narative la Roșcani. Asemenea relatări nu au numai un rol inițiativ, practic, în raport cu ocupația de bază - creșterea vitelor -, ci și unul de tip modelator menit să perpetueze regulile conviețuirii tradiționale sau, așa cum excepțional formula Otilia Hedeșan (1998): „...strigoiul veghează, din universul său inefabil, asupra respectării ordinii calendaristice și a celei individuale, controlând nașterile și căsătoriile, văduvia și funeraliile, îndelungatele cicluri ale cultului strămoșilor și principalele forme de magie tradițională”. Este cazul să reflectăm nu asupra „primitivismului” sau „spaimii

superstițioase” ale așezării studiate, ci asupra mijloacelor eficiente de a impune un control social configurat mitic și transcris ritual.

1.5. Industria casnică textilă

1.5.1. Prelucrarea firelor și a fibrelor naturale

Identitatea interiorului tradițional al locuinței roșcănene era conferită îndeosebi de cantitatea și calitatea țesăturilor de interior cu funcții practice sau decorative, ori deopotrivă uzuale și ornamentale. Ele relevau starea materială a fiecărei familii, hărnicia, îndemânarea și bunul gust al femeii care le-a țesut.

După materia primă folosită, țesăturile, atât cele de interior cât și cele destinate confecționării pieselor de port, erau de două categorii: țesături din fibre de origine animală (lână, borangic) și țesături din fibre de origine vegetală (câneapă, in, bumbac). Calitățile de fire adecvate unor categorii variate de țesături, de la pânza subțire folosită pentru îmbrăcăminte, până la pricovița groasă din lână, se obțineau printr-o serie de operații prealabile, îndeosebi pieptănatul, stabilind sorturile și destinația firelor ce se vor toarce, grosimea și gradul lor de răsucire.

„Primăvara, înainte de a le da la cioban, fiecare om la casa lui tunde oile; cei care nu aveau vreme să le tundă acasă, le tundeau ac’lo la stână. Se întindea lâna să se usuce pe gard și pe jos, o zi bună. Apoi se făcea grămadă și se pune în cămară până când aveai vreme ca să o poți spăla. Se spăla cu apă caldă cu sodă, și la râu se limpezea. Se aducea acasă și se pune la uscat. Apoi se scărmana cu mâinile și se pieptăna pe pieptănuș cu dinți de fier.”(V.P.)

Prin pieptănat se urmărește separarea diferitelor calități de fire: cele lungi și mai rezistente din care se va face urzeală, numite „păr” și „canura” cu fir scurt folosită ca băteală la țesăturile groase de uz gospodăresc.

„O fost în sat și mașină de dărăcit lână, a lu’ Victor Toplean de la moară. Mai dinco’, la el acasă mergea cu curent electric de făcea lâna caier.”(V.P.)

La Roșcani, „cânepa se semăna pe teren mai nisipos; fiecare familie avea un teren pe lunci, unde semăna cânepa. Se semăna pe teren mai nisipos, pentru că din smuls trebuia să o culegi. Cânepa se semăna în aprilie, tătodată și de vară și de toamnă; din ea se alege care rămâne pentru toamnă; cânepa de vară se culegea în iulie, între seceră și sapă. Cu secura îi tăia rădăcinile, o pune în car și se ducea cu ea la topile. În partea de câte râu erau gropi cu apă în care era băgată cânepa la murătoare. Cânepa de vară stătea o săptămână la topilă (7-8 zile), iar cea de toamnă două săptămâni, că era apa mai rece. Se scotea mănunchiul, dacă se desfăcea fuiorul de pe băț, însemna că era gata. Apoi se spăla, să fie curată, pentru că din topilă era cu mâl; o aducea acasă și o pune pe lângă păreții cășii, pe lângă garduri, pe unde era soare, la uscat 6-7 zile, depindea de timp dacă era frumos. Se melițau cu melița. Odat’ cu colectivul le-am băgat melițele pe foc. Scumpătatea asta de acuma’ om ajunge iar la câneapă. Se melița ca să sară pozdările din ea, ca să rămână fuioru’ curat. După melițat se dădea în piaptăn; fuioru’ se peria cu piaptăni de fier. Rezulta trei categorii de cânepă:

fuioru’ – folosit la urzit și bătut pânză pentru cămeși și izmene;

stupa – mai scurt, mai mic, folosit la urzit pentru pânda de lepedee și ștergere și câlții folosiți numa' la bătut, după ce se torceau. Fuioru' se mai peria și cu o perie de păr de mistreț și se obținea firu' frumos.” (F.M).

În vederea țesutului, fibrele se torc cu fusul și furca „cu coarne”, apoi se rășchiază. „Firul se dădea pe rășchitor, să se facă „motcă” (scule), după aia le pârluie, le udau în troacă cu apă caldă, puneau cenușă pe ele și apă fiartă. Stăteau în pârlău' de lemn de sara până dimineața. La a două spălare la râu se albeau. Apoi se usca, se aduna, se făceau gheme sau mosoare, ca să se dea pe urzar (urzoi).” (F.M.).

Urzitul constă în dispunerea paralelă a unor fire de cânepă pe o lungime corespunzătoare cu cea a viitoarei țesături, cu singura grijă de a le încrucișa, adică de a forma ceea ce se numește un rost. Aceste fire longitudinale vor susține țesătura, îi vor da rezistență și vor constitui suportul compoziției decorative. În general, urzeala se face din fire de material bun, lungi, bine răsucite, care să reziste cât mai bine acțiunii timpului (L.Apolzan, 1944).

Urzitul se realiza fie cu ajutorul unui instrument special, „urzarul” (urzoi) fie printr-un procedeu mai vechi, simplu, „afară pe bucătăria de lemn, pe cuiele care se băteau pe părete.”

Lungimea țesăturii se stabilea prin distanța dintre cuie, iar lățimea prin numărul firelor rostuite la un capăt între două cuie apropiate. „Natra (firele urzite) o învăleau pe un sul mare cu șindile subțiri ca cuțitu', lungi de 60 cm. ca să nu se încurce. Trei persoane învăleau natra. Natra se fixa în război, apoi ițele, spata și brâgtele de bați cu ele. Când se termina cu învălitu', se tăia la capete natra și se năvădea mai întâi, se dădea prin ițe și apoi prin spată. Tălpicile de la picioare se legau cu sfoară de ițe, ca să le poți mânui. Se începea țesutul.” (F.M.).

Firele de băteală sub formă de „motcă” (scule) fixate pe vârtelnița sprijinită pe „căproni” (stativ) se făceau gheme, iar cu ajutorul „socalei” (sucală) se înfășurau pe țevi de soc sau trestie. Ele se fixau în suveică, cu ajutorul căreia erau încorporate în timpul țesutului printre firele de urzeală.

O ultimă operație de prelucrare a firelor textile pentru băteală în special, înaintea țesutului o constituia vopsitul. Specifice gospodăriei țărănești erau rețetele pentru vopsit cu coloranți vegetali, obținuți prin fierturi de plante – tulpină, rădăcină, frunză, floare, fruct – fixate cu calaican. Se prefera coaja de anin pentru brun, cea de frasin pentru albastru, cojile de nucă în amestec cu cele de anin și frasin pentru culoarea neagră, iar foile de ceapă pentru brun-roșcat.

După al doilea război mondial, vechile rețete pe bază de coloranți vegetali au dispărut treptat, fiind înlocuite cu vopsele chimice.

Fazele de prelucrare a fibrelor vegetale sau animale se efectuau după anumite rânduieli tradiționale. „Femeile țesau iarna lepedee și fețe de masă în patru sau două ițe. Tindeie (ștergere) în patru ițe țesau femeii anume, care știau să năvădească modelu'. Primăvara femeile muiau pânzele să le nălbească; întindeau pânzele țesute la soare și le uda de trei ori pe zi, până să năflorească păpădia, pentru că nu mai puteau să le pună pe jos, că se pătau tăte de păpădie. Înălbitul dura cam două săptămâni. După aia se aduna pânda, se întindea pe masă și se împătura pe jumătate, cu dunga pe mijloc, și pe un băț se făcea val.

Țesăturile din lână groasă – pricovițe și căputuri (stofe) se duceau la Pii, la instalația pentru dubit, la Mircea Pătru, Stăncioniu, jos la Pescărie, ca să iasă mai deasă țesătura”(F.M.).

La „șteaza” (piua) și „văiaga” (vâltoarea) de pe Valea Albă, de la „Pescărie”, dimia groasă și îndesată se obținea prin spălare, bătaie cu ciocane de lemn și îndesare în „vălău din lemn” cu apă rece și caldă, iar în final se limpezea și apoi se usca. Pricovița „dată la văiagă era din trei lați, pentru că ac’lo, când se dubește se îngustă, că se bat firele.” (F.M.)

Țesătura astfel tratată se îngroașă și se îndeasă, fapt care determină o reducere proporțională a dimensiunilor ei, o durabilitate mai mare și un aspect decorativ deosebit.

1.5.2. Ocupații tradiționale: țesutul, cusutul și împletitul

Receptate o dată cu mirarea cu care au fost rostite, vorbele Olimpiei Popa, dintr-o discuție asupra ocupațiilor oamenilor de odinioară, dezvăluie o realitate covârșitoare:

„Stai câteodată și te gândești că înainte, în gospodărie omul trebuia să facă totul”.

Privite prin prisma zilelor noastre, în care activitățile umane sunt dirijate de calculator, cei care nu au trăit acele timpuri (ultimii 50-60 de ani la care se raportează cercetarea noastră) au serioase probleme de înțelegere a configurației vieții și activităților de atunci.

În cuprinsul acestui capitol intenționăm să înfățișăm numai o mică parte a producției domestice feminine, reprezentată de trei ocupații casnice: țesutul, cusutul și împletitul, activități indispensabile în cadrul gospodăriei, ce au avut dintotdeauna o dublă „intenție”- practică și artistică. Strădania femeilor, experiențele creatoare și înfăptuirile lor casnice s-au îndreptat „întru desăvârșire, iar stilul a devenit dominant în zilele civilizației tehnice.” (Noica, 1973, p. 144)

Elementele care au salvat femeia din „anonimatul” unei munci care-i răpea aproape toată ziua și deseori, noaptea au fost *războiul de țesut, acul și chințugul (croșeta)* cu care aceasta a știut să creeze „frumuseți și prețuri noi”. Dar din simpla lor mânăuire, fără simțul armoniei, al proporției și al frumosului, fără moștenirea trecutului și mai cu seamă, fără hărnicie și perseverență, totul s-ar fi redus la producerea unor obiecte strict utilitare, care nu ar fi adus strălucire caselor, nu ar fi scos în evidență frumusețea fizică și nu ar fi dat măsura întregă a muncii depuse.

O dată „urzit” cadrul tematic, ne propunem „să țesem” acest capitol, deloc ușor, având în vedere multitudinea de aspecte și de date tehnice pe care trebuie să le explicăm.

Metoda pe care o folosim este cea a cusutului „pe fire”, prin această sintagmă figurată înțelegând că vom „împleti” povestea firelor de lână, de cânepă sau de bumbac, până la desăvârșirea tuturor „aventurilor” prin care acestea trec, spre a se transforma în „produse finite”, concretizate în nenumărate obiecte.

Pentru ca această poveste să capete contururi reale, a fost necesar „să descoasem” femeile din Roșcani pentru a afla pe căi directe (dialogul nemijlocit)

sau pe „căi ocolite” (n. n. calea ocolită, sub diferite alte denumiri este un motiv ornamental specific artei populare, întâlnit și în această zonă) – cu ajutorul chestionarelor, ce se întâmplă cu firul „proaspăt” obținut.

Dacă într-un alt capitol am asemănat casa cu chipul omului, iar procesele din interior cu fizionomia, ne permitem acum să comparăm tehnicile despre care vom vorbi, cu mentalul. Așa ne putem explica o întreagă rețea de concepții și de realizări, asimilată la un punct al execuției (modelele decorative) cu normele limbii sau ale graiului regiunii despre care vorbim, organizate într-o gramatică structurată după binecunoscutele reguli ale morfologiei și ale sintaxei.

Dar până a ajunge la particularitățile graiului specifice zonei, constatăm că în întreaga Transilvanie se vorbește o limbă cu același fond principal de cuvinte, atunci când analizăm primele tehnici cu care începe procesul de transformare a firelor propriu-zise.

Că sunt de lână, sau de cânepă (în trecut inul s-a folosit foarte puțin aici), ele parcurg niște operații obligatorii”: *rășchiatul, făcutul jirebilor sau al motchilor*.

„Rășcitorul este un lemn cu doi craci; și dai pe el firele pentru urzit de atâtea ori cât îți trebuie și încă jumătate ca să vină ce vrei să faci tivit la capăt. Dacă urzeala este neagră, înnozi altă culoare ca să știi până unde lucrezi (M. T).

Pentru ca să poată fi țesute, firele de cânepă trebuiau să fie înmuiate și albite, să devină „mlădii”, cum spun femeile. „După ce torceam fuiorii și câlții făceam motchile și le puneam în cenușă, într-un pârlău (un trunchi de copac găurit). După ce erau bine muiate în apă (le băteam și cu maiul), turnam peste cenușa de deasupra 5-6 căldări de apă clocotită”(M. C.).

Leșia pătrunde treptat printre toate firele și începe să acționeze. „Această operație se repetă trei zile la rând. De fiecare dată se scoate cânepa și se spală cu apă curată, ca să nu rămână urme de cenușă. Scopul acestor munci era „ca să iasă verdeața din ele și să se îngălbenească. Apoi le puneam la soare și se albeau”(M. C.).

„Motchile, jirebile se băgau în pârlău de salcă și se albeau cu apă clocotită și cu cenușă”(E.C.).

Cele trei calități de fire de cânepă (*fuior, stupă, hodologi* sau *dodologi*) aveau destinații foarte precise : din fuior se țesea pânza de cămăși și lucrurile cele mai fine, din stupă : poale, pantaloni, ștergare, din hodologi (drugăloni) – saci.

„Fuiorul lung, tras prin piaptănul cu dinți mari se puneaparte. Stupa era ceea ce rămânea în piaptăn; se torcea și aia și se împărțea în două: prima era tot ca un fel de fuior, iar dacă o dădeai din nou prin piaptăn se făcea un caier mai mare din care

Saci făcuți din țesătură de cânepă

ieșea fir tot pentru lucrat haine și cearceafuri. Fuiorul era prima calitate și călții ceea ce se scotea la urmă – calitate proastă. Se lua fuiorul înnodat, dădeai pe el cu o perie mică din păr de mistreț – ca o bidinea rotundă, îl periai, desfăceai nodul și torceai. Dacă era vreme, mama și bunica torceau. Dar erau și femei care erau plătite să toarcă pentru ca să fie gata până iarna când se punea războiul” (F. M.).

Ca aspect social legat de industria casnică textilă amintim șezătorile și clăcile de altădată, prilejuri în care femeile se întâlneau și se întrajutorau. Claca, spre exemplu, începea seara și se termina în zori. În tot acest timp se muncea (erau invitate în jur de zece femei, care torceau lână sau fuior) într-o atmosferă de veselie (se cânta, se glumea) și de ospăț (gazda pregătea mâncăruri mai deosebite). (cf. *Rituri de trecere. Vârsta nepereche – fecioria*)

Din *lâna de oaie* spălată, uscată la soare, scărmanată sau dată la dărac, ies două feluri de fire : firul lung, tare și lucios, ce se numește păr, tors de obicei pentru urzeală și firul scurt și moale, care prinde mai bine la vopsit, folosit pentru băteală. (Focșa, 1957,p 16) După ce sunt toarse, firele se deapănă pe vârtelniță sau pe căproni, așezată pe un suport cu trei picioare.

Înainte de a fi puse în război pentru a fi lucrate, firele se vopseau:

„Lâna o vopsesc cu coajă de nuc” (E. M.).

„Vopseam lâna cu coajă de frasin și ieșea de culoare vânătă; mai foloseam și frunze de nuc. Ca să iasă neagră băgam și gălițuni” (M. C.).

„Luam galus și vopseam” (F. M.).

Din mulțimea de coloranți vegetali de odinioară astăzi se mai folosește (foarte rar !) coaja de arin pentru înnegrit, frunzele de nuc și foile de ceapă, din care ies tonuri de maron și bej.

Ca veche îndeletnicire populară, acest tip de vopsit în culori naturale, caracterizat prin bogăția cromaticii, prin frumusețea și subtilitatea tonurilor obținute, nu se mai practică acum, femeile preferând culorile chimice.

„Moaară” și „căproni”

Pentru o mai bună cunoaștere a acestui domeniu, ne stă la dispoziție lucrarea lui Tudor Pamfile, *Cromatica poporului român*, în care sunt explicate aproximativ 300 de rețete privind culorile primare dintre care aproximativ 50 folosesc „boieli praf”, restul fiind obținute din plante indigene, orientale sau din coloranți minerali.

O operație mai puțin cunoscută, premergătoare țesutului o constituie tratarea firelor de urzeală cu *mânjală*. Aceasta era un amestec din făină de grâu sau din „făină de cucuruz” și apă, cu care se ungeau firele ca să nu se lipească.

„Dacă le puneai în război, ca să nu se prindă, trebuia să fie apretate ca să nu se lipească de ițe. Care nu reușeau să le faci de prima dată, puneai mănjala pe război, pe natră și se întărea”. (F. M.)

Țesutul propriu-zis este precedat de urzitul firelor de „învăluitul sulului” și de năvădit.

Urzitul se face prin trecerea pe cuie sau pe urzariu a firelor. Acest procedeu „l-am deprins” din explicațiile femeilor care au țesut, coroborate cu lucrările de specialitate care abordează acest aspect, deoarece de-a lungul șederilor noastre nu am „surprins” niciodată această operație, după cum nici învelitul sau neveditul. Astăzi femeile își găsesc foarte puțin timp pentru țesut. Posibilitățile materiale nu sunt în favoarea lor, dat fiind faptul că prețul lânii, al urzeluței sau al bumbacului este mare, moda nu mai este un atú, după cum nici timpul nu le mai este aliat; ca peste tot, covoarele persane și carpetele plușate au monopolizat gustul oamenilor.

Norica Mircea încearcă să reconstituie din amintiri cum se făcea *urzitul*.

„Noi aveam urzariu sus, în grindă, care se întorcea roată. Avea patru brațe. Pe unul din ele erau două bucăți de lemn peste care se trecea firul când ajungeai jos cu urzitul. În partea de sus, pe un braț era un cui de lemn de unde urzeala se întorcea înapoi, iar jos era o scândură cu o gaură în mijloc unde se întorcea axul; urzariul se învârtea și noi țineam mâna cu firul care trecea pe toate cele patru părți. Incepeai din partea de jos și țineai evidența până terminai tot cât era de urzit. La sfârșit scotea două bețe de jos și atunci adunam firele ca să nu se-ncâlcească. Cu asta mergeam la învălitor”.

La învelit participă de obicei două femei: una ține sulul, iar cealaltă nevedea.

„Se băteau în pământ doi țărúși pe care se așezau două bețe. Deasupra se puneau sulul pe care se-nvelea. Pentru a se evita încurcarea firelor se puneau pe urzală până la capăt niște bețe subțiri, numite fuscei, care se fixau și pe sulul de dinapoi.” (N. M)

Una dintre cele mai grele faze de dinainte de țesut este *neveditul*. Dealtfel, numai câteva femei din comună se pricep la această operațiune, complicată și importantă deopotrivă. Valeria Trif, una dintre cele mai renumite țesătoare de aici, le amintește și pe celelalte maestre într-ale neveditului și țesutului: Rozalia Crișan, Olivia Herci, Floarea Mihonesc, adică, printr-o inedită deducție „logico-morală” – „tot noi, care-am fost mereu și la biserică!”.

Neveditul (năvăditul) presupune o formă preexistentă și este asemenea unui model pe care-l scrii. Cele câteva femei pricepute la așa ceva sunt solicitate de multe țesătoare din comună pentru a începe lucrul.

„Urzariu”

„Eu mă uit pe covorul pe care-l vrea femeia, îi nevedesc la ea acasă și-i las semne; că dacă-i nevedesc bine, atunci ea doar calcă pe tălpile alea, cum le zicem noi, și atunci ea le rostește forma singură. Pentru nevedit îți trebuie ițe și spată. O femeie dă firele, apoi alta le trece prin ițe și prin spată. Apăi, așa ușor nu-i, e ca și cum ți-ai bate capul la socoată, cum să scoți, că dacă nu le faci așa cum trebuie iese smicit. Nu toată lumea știe să rostească la război.” (V. T.)

Legarea firelor de sulul de dinainte este un alt procedeu, denumit în termeni locali prin sintagma „legatul gurii la pânză”.

O dată înfășurate firele de băteală pe țevi cu ajutorul suculei, suveica pregătită pentru „trimiterea acestor fire în rețeaua țesăturii, țesutul propriu-zis putea începe. Cu condiția să nu fie o zi de marți, când, spun gospodinele că „nu e bine să te apuci de țesut sau de cusut.”

Războiul de țesut orizontal (ca tip unic pentru întreaga Transilvanie) este alcătuit din piese de lemn (cu excepția unei sârme care împiedică tălparii), cu denumiri diferite de la o zonă la alta.

Ca instalație complexă producătoare de solide suple (vezi Leroi – Gourhan 1943 – Evolution et techniques) el poate fi „inventariat” în ceea ce privește părțile componente și denumirile fiecăreia, în mai multe feluri. Astfel, după descrierea lui Nicolae Dunăre (*Arta populară în Valea Jiului ...*, p. 219) războiul de țesut se compune din „două tălpi, sulul dinapoi pentru învelit urzeala, sulul de dinainte, pe care se învelește țesătura, întinzătoarea în care intră slobozitorul, vergelele cu ajutorul cărora se formează rostul în timpul neveditului, talpa cu tălparii, scaunul, brâgtele pentru spată, baba, de care sunt agățate brâgtele, spata și ițele.”

În dorința de a ne împărtăși cât mai mult din știința sa de a țese, Floarea Mihonesc, „expediază” într-o descriere laconică alcătuirea războiului, lucrat de soțul ei, Ion Mihonesc, specializat în făcut căuce, furci, greble; „a făcut chiar și o căruță întregă: , îl laudă soția. „Războiul are cadru, tălpi sau tălpigi, ițe legate de cini, sul unde se nevedește natra și loc de șezut. Înainte de război orzi firele pe urzar, apoi le-nvelești pe sul și le nevedești pe ițe. Apoi dăm firele prin spată, le înnod, le prind și încep să țes”.

În industria casnică textilă lucrul era planificat în funcție de anotimpuri și de nevoile gospodărești: astfel, în timpul iernii se țesea lână pentru pricovițe, covoare de pat și îmbrăcăminte groasă, iar primăvara – pânza pentru cămăși, lepedee, tindee, măsaie.

Se cunosc mai multe procedee de țesut. În urmă cu 50 – 60 de ani s-a practicat

Lepedee cu ciptă

țesutul în două ițe (pentru pânza deasă se băgau câte două fire în fiecare dinte al spatei, iar pânza rărită se obținea cu un fir în dinte), în trei ițe cu diferite rosturi, mai ales pentru țesături din lână sau cânepă, din care se lucra îmbrăcăminte, și țesutul în patru ițe (cu modele în coaste, în ochiuri, etc.)

4.4.12. După ce au fost țesute „pânzeturile” se dau la albit iar „lânurile – pânurile” – la pive (șteze, dube) și pricovițele - la vâltoare.

„Primăvara, când nu era păpădia înflorită mama întindea pe iarbă natra udă ca să se albească. O lăsa mai multe zile la soare și o uda în fiecare zi pe aceeași parte ca să-și aleagă fața. Apoi o împătura sau o făcea val cu fața în interior”. (L.C.)

„Pânza o puneam la pârlău cu apă fiartă; legam cenușa în cârpă să nu treacă pe pânză – și-atunci să fi văzut cum se spăla ! Și dacă te speli pe piele, atâta se-nmoaie! Degeaba arată ei la televizor ahălea câte tăte! Ariel e vax pe lângă leșia noastră!” (FL.M.)

Pentru a arăta cum tradiția s-a statornicit în etapele desfășurării unei activități casnice, redăm și o parte din intervenția Feliției Muntean, referitoare la albitul pânzei.

„Înainte să înfloare păpădia în grădină, ca să nu se coloreze de la galbenul florilor, trebuia să mergi cu pânza ca s-o uzi. Și-o-ntindeam la soare că era doar iarbă. Uneori mama se grăbea cu țesutul pânzei ca s-o brume și-n martie; atunci se zicea că se albea mai bine. Apăi, știți dumneavoastră, cine era mai harnică făcea pânza și iarna între posturi. O puneam tot pe jos la albit că era mereu în grădină o bucată de iarbă”.

Dimia și abaua date la piuă timp de 48 de ore ca „să se îndesească” pierdea aproape o treime din lățime și o zecime sau mai mult din lungime.

Țesătura din lână pentru cioareci și obiele era bătută în același scop aproximativ 24 de ore. Pentru a se îngroșa, pricovițele se dau în vâltoare, dar la Roșcani se poartă și pricovițe nedubite, doar țesute. Oricum ar fi, o pricoviță folosită atât ca acoperământ de pat, cât și pentru învelit în timpul nopții are o greutate de 6-7 kilograme.

Cele mai vechi pricovițe sunt lucrate în carouri, din lână seină și albă (atât în urzeală cât și în băteală. Cele care se fac astăzi au mai multe culori pe fondul alb și „modele vergi” negre, roșii, galbene, pe care, din loc în loc sunt cusuți „ciupi” de diferite culori.

Privind comparativ pricovițele cu ulcuțe și pe cele făcute cu drotul din zestrea cu care a venit nora familiei Ovidiu Bălțat din Pădureni, putem constata o apropiere formală, cromatică și decorativă, cu cele care se lucrează astăzi la Roșcani.

„Am lucrat și eu pricovițe cu ciupi ne spune Feliția Muntean. Le dădeam la dubit în Valea Runcului și la Cârnești. Am mai lucrat covoare cu vergi, covoare în 92 de ițe, nu în față pe ițe mari, ci în spate, pe natră. Făceam și storuri de cânepă pentru care alegeam înainte firul galben și drept. Pentru a afla tipurile și denumirile tehnicilor de țesut am folosit chestionare cu întrebări formulate pe baza datelor teoretice furnizate în legătură cu acest capitol de Nicolae Dunăre, în lucrarea amintită.

Astfel, femeile mi-au spus în cele din urmă că știu să țeasă, în *dungi* (*vergi*), tehnică specifică țesăturilor vechi (*tindee*, *pricovițe*), în *dește* sau în *ațe* cu

Pricoviță cu ciupi (detaliu)

alesături în ajur specifice tindeelor de culme, cu suveica, prin alternare - un rând cu suveica, un rând cu degetele - *în rost sau compact* (tehnică din care rezultă lucrări rafinate cu combinații de motive rezistente, *în spetează* (prin ridicarea firelor alese cu o scândurică și fără mișcarea ițelor).

Cele mai frecvente tehnici de lucru practicate astăzi la Roșcani sunt: *țesutul în patru ițe* (din care rezultă motive geometrice precum „mese”, „tablute și table”), *în mai multe ițe*, până la o sută, alese cu speteaza, modalitate ce permite ca piesele să fie împodobite în întregime și în *drot* (cu model în două ițe), realizat prin scoaterea de fire în relief cu ajutorul unei vergele).

„Solidele suple” născute în urma însumării tuturor procedeelor amintite până aici, sunt, după ce au fost țesute, fie produse finite, lepedee, cingee, fie devin „valuri” din care se vor lucra la timpul potrivit obiectele de care va fi nevoie.

Din pânza de casă (lucrată din cânepă – pentru hainele obișnuite de lucru sau din bumbac pentru cele de sărbătoare se confecționau cămăși și izmene. Pentru acestea din urmă se țesea o pânză mai groasă, în patru ițe, din bumbac sau din amestec de bumbac și cânepă.

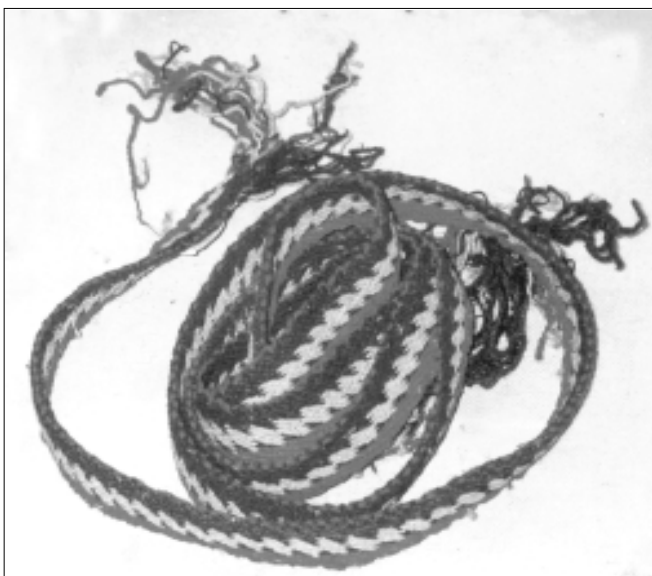
Din pănură (dimie țesută în patru ițe pentru care s-au nevedit câte două fire din fiecare dinte al spetei) se făceau *șube*, *căputuri*, *laibăre* și *cioareci* groși. Numit și *cioarec*, acest material compact rezistent și călduros, după ce a fost învăegat, servea și la cusutul de către meșterii specializați al *șubelor șinorite*, adică ornamentate cu *șinor* negru (un fel de șnur din păr de lână vopsit cu coajă de arin, răsucit apoi și împletit cu ajutorul unei furci).

Din lâna mai mărunță se țeseau valuri speciale pentru obiele iar din cea toarsă foarte subțire se făceau vechile oprege, care cu timpul nu s-au mai lucrat în casă, fiind cumpărate numai din târgurile de la Orăștie și Făget.

Brăurile de lână (brăcirile) se țeseau într-un „stil” mai simplu: în război, fără spată, fiind bătute cu un cuțit de lemn.

Consultând o parte din sursele arhivistice și bibliografice în care sunt menționate „odoare” țesute din zestrea fetelor, adunând numeroase mărturii din desele noastre incursiuni în teren am obținut o imagine cuprinzătoare a obiectelor țesute și a importanței pe care acestea le-au avut în trecut. Comparația cu zonele etnografice învecinate ajută la reconstituirea imaginii specifice a produselor rezultate din țesut, ales, cusut și împletit, de la Roșcani.

Dintre piesele de uz gospodăresc menționăm: *funiile pentru vite*, *pentru legat carul*, *pentru bice* (făcute în special din cânepă), sau *pături*, *covoare*, *țoluri* pentru cal și călăreț, *straițe*. Toate acestea erau confecționate din nevoi practice impuse de

Brăciri

diferitele munci legate de păstorit de agricultură sau de utilitatea pe care o aveau în interiorul casei.

Pentru a sublinia importanța fiecărui obiect în gospodăria din trecut, amintim numai un fapt care nouă ni s-a părut elocvent. Sacii utilizați la transportul „bucatelor”, făceau parte din „recuzita” rudei, despre care am mai vorbit cu alt prilej. Bunăoară, Floarea Mihonesc, amintind despre măritișul fetelor și despre hărnicia pe care acestea trebuiau să o dovedească până în momentul nunții, spune că pe rudă o fată trebuia să aibă „12 –13 cămași și câte 12-13 oprege. Pentru fiecare cămașă punea opreg și brecire (n. n. pe culme sau pe rudă) și cârpă de pat, apoi punea pricovițe, străiți, jici sau băcui (un fel de traistă mai mică) desagii, făcuți tot ca straițele, numai că erau cusuți. Tot atunci, lângă rudă, se puneau și sacii, lada de zestre și deasupra perinițe”.

Țesături de interior - imagine de la Muzeul de Etnografie din Brad

Pentru că tot a venit vorba despre fata de măritat, „pigmentăm” expunerea noastră despre țesături, cu una dintre frumoasele povestiri spuse în felul său personal de către Gh. Tomoaie, zis Moșdei, care în câteva cuvinte reface istoria a ceea ce aș numi, în tonul său hazliu, „pețitul zestrei”:

„Zestrea fetei era după cum erau și fata și părinții. Sigur că prima dată era averea.

- Cum, adică nu o iubeați pe fată, voi ați doar averea?

- Nu, o cunoșteam, o iubeam. Înainte ne știam de mici, nu luau feciorii fetele așa: eu de aicea, ea din Focșani.

Dar fiecare încerca la cele mai înstărite. Mergeam la părinți și ceream : „- Mie-mi dai locul cutare, cutare.” Dar ei îmi dădeau după cum puteau. Dacă nu ajungeam la o înțelegere, tatăl zicea: „- Dar dacă vrei să iei fata numai pentru avere mai bine las-o aici la mine, că eu nu ți-o dau numai după interesul tău.”

Și-apoi începeam să vorbim despre animale: părinții dădeau vacă, oi, capre, porci; dacă era înstărită dădeau și boi.

Apoi la nuntă, se făcea după obicei; se împodobeau ruda. Pe rudă se puneau străiți cusute (un fel de traistă) saci (că pe vremea aia nu se cumpărau) cearceafuri, perne, covoare, măsaie, adică tot ce trebuie în gospodărie”.

Pentru a ne menține în aceeași sferă de interes, să amintim și spusele Felitiei Muntean : „Când se mărita fata trebuia să aibă haine pentru o casă : 3 perne, 4-5 lepedee cingee (câte 10-12 alese făcute frumos din bumbac), pricovițe, - câte două, două covoare de pat, 10-15 saci, câteva straițe și desagi, o vacă cu lapte sau junică, oi, capre”.

Așa cum am putut constata și desagi sunt nelipsiți din zestrea fetelor, folosiți la transportul produselor de tot felul. Sunt făcuți din lână dată în două, răsucită, urzită des și bătută rar.

În privința textilelor de interior am avut deja ocazia să ne mai pronunțăm.

Culmea sau *ruda*, lucrată din lemn de brad tânăr învelită cu *abrus* iar pe deasupra ornamentată cu tindee scurte și late decorate cu alesături vechi, forma „în mic” universul textilelor de interior care exprima puterea creatoare a femeilor.

Dincolo de proporțiile echilibrate ale arhitecturii casei, tonalitatea stilistică singulară este conferită de suprafețele expuse privirii, țesute sau cusute, care încântă ochiul prin armonia culorilor și decorațiile ce vorbesc de legi și rânduieli care au funcționat în trecut și care astăzi păstrează doar valoare de simbol. Toate „straturile” care îmbracă interiorul înfățișează „un comprimat de civilizație”, ca simbol major al apartenenței etnice sau regionale.

Că așa stau lucrurile, ne-am convins din bibliografia studiată, din cazurile concrete direct verificate, dar și dintr-o inedită comparație făcută „pe viu”, cu prilejul unei vizite de documentare întreprinse la Muzeul de artă populară din Orăștie și din Brad.

Prin amabilitatea colegilor muzeografi, am avut ocazia să văd colecțiile de textile „de interior”, prilej cu care am constatat, dincolo de diferențierile evidente prezente la nivelul portului, o mare unitate a țesăturilor ce decorează interiorul casei.

Contactul cu zona Orăștie, din care femeile din Roșcani își cumpărau cu precădere laibărele și opregele, condițiile social-economice și geografice asemănătoare, relațiile ocupaționale care determinau deplasarea și stabilirea unei părți a populației pe raza Orăștie-Simeria-Deva (fenomen care a avut de timpuriu efectul contactelor previzibile între sat și oraș, concretizat la nivelul preocupărilor noastre în modernizarea „textilelor de interior și a portului, prin apariția modei de oraș analizabilă în impunerea folosirii materialelor de fabrică și în parte în modificarea elementelor decorative), toate acestea au făcut posibilă depistarea aceluși fond comun specific marilor zone etnografice.

Tipurile de tindee întâlnite în depozitele muzeului din Orăștie: de bumbac cu motive geometrice și ciucuri, de culme cu vârgi albe și albastre, cu dungi late în roșu și albastru, cu margine de cânepă și zăluțe, cu cruciulițe albe și roșii, cu dungi negre și dantelă, țesut în două ițe în dește și în suveică, cu compoziții în registre suprapuse sau simetrice, cu motivul coarnele berbecului sau vârful bradului, (reprezentate de comunele Sibiușel, Beriu, Orăștioara, Alun, Jeledinți, Cârjiți, Hăpria,

Pricaz, Vaidei, Castău, Bobâlna) se aseamăna cu cele din zona Brad (Trestia, Băița, Dobroț, Hărtăgani) și cu stilul celor din Roșcani. Ele sunt împodobite în tehnica neveditului prin cusături simple sau broderie plină.

Alte tipuri de ștergere întâlnite aici dovedesc afinități cu influențe dinspre zona Banatului. Acestea sunt confecționate din bumbac, cu arnici de culoare roșie și neagră. Decorul dens, cu ornamente geometrice, bazate pe romb și S este foarte compact, încât cu greu se poate vedea fondul țesăturii. Se realizează astfel o scriitură cu multiple simboluri, având în vedere vechimea literelor care îl compun.

Armonizate perfect cu celelalte țesături de interior, cu mobilierul pe care-l completează, cu icoanele și cu ceramica lângă care își au de regulă locul, decorul tindeilor se încadrează deplin și în ansamblul costumului popular, definind uneori funcția de piese de port de sine-stătătoare, așa cum am văzut în colecția Muzeului de Artă Populară de la Orăștie un exemplar numit „*chindeu de cap*”, cu formă de prosop folosit ca „*proboadă*” sau cum poartă Floarea Mihonesc „o cârpă de pus pe cap”.

Alcătuind una din cele mai vaste și unitare categorii ale textilelor populare, întâlnindu-se în cele mai variate manifestări ale vieții sociale și ceremoniale, cu rol distinct la nuntă și la înmormântare, *tindeele (cingeele)*, denumite generic *ștergere* manifestă diferențieri în proporții și în structura datorată numeroaselor procedee de ornamentare (din nevedit sau prin cusături) dar și priceperii și ingeniozității creatoarelor care le-au investit cu originalitate și cu o mare valoare artistică.

Un alt fel de tindeu era prosopul mare sau cârpa de pus pe coșarcă (*merindar*) sau pe „spenele” cu care se mergea la nunți. „Fiecare nuntaș mergea cu prăjiturile de acasă: se duceau cam șase farfurii – după cum erau din neam; dacă erau mai de aproape puneau și opt și zece” Mai erau cârpele pentru acoperit mâncarea la muncă (*merindarele*) țesute din bumbac și cânepă; ele sunt albe ca niște prosoape cu dungii, albastre, roșii, verzi și negre.”(F.M.) Obiecte asemănătoare poartă numele în zona Brad de *măsărițe*.

În casele în care ruda cu ștergar a dispărut, ele îi suplinesc lipsa, fiind așezate direct pe pereți încadrând icoane, blide, tablouri, fotografii.

La Roșcani decorul lor este în general geometric, determinat de tehnica alesului în război. Cel vegetal, mai mult sau mai puțin stilizat tinde să se extindă și să dobândească un stil narativ sau simbolic- religios, prin reprezentări specifice.

Dar, păstrând spiritul locului nu putem omite faptul că cele mai multe dintre tindeele se adaptează perfect funcției decorative prin vrăste sau porțiuni ornamentale care se succed „riguros” după un anumit „grafic” al valorii artistice.

„Cingeele” se aseamăna cu cârpele de cap

În portul popular de sărbătoare s-a întâlnit și *batista* sau „*teșteniutul*”, sub forma ștergarului de mână sau de brâu, de mici dimensiuni pe care fetele le lucrau pentru a le da la joc băieților pe care-i îndrăgeau, sau pentru a le purta chiar ele la sărbători.

Când ne vorbește despre toate țesăturile pe care le-a văzut în toată viața ei, Maria Tomoaie „dă seama” de tot efortul pe care-l necesita munca sa : „Era lucru mult la bieteles muieri, până la 12 noaptea nu te culcai; stăteai și lucrai la lampă. Eu am făcut mai mult cingee alese ca și mama mea, le țeseam pânzește și formele ieșeau din rostit, din nevedit, cu tălpișile. Cele mai multe sunt în patru ițe, altele în mai multe, în spărgi sau le alegi cu degetele, la modele punem culori”. Insistând asupra modelelor, interlocutoarea mea trădează faptul că o dată cu pierderea practicării țesutului se uită și numele modelelor de o expresivitate deosebită, desemnate prin analogii cu lumea înconjurătoare, cu stările sufletești, sau cu reprezentări naturale și materiale. În afară de „cunună” „pupi și „frunza gorunului” îmi spune că „modelele nu au nume, le spui așa după cum le vezi sau cum îți place”.

Chiar și așa, fără nume precise, ornamentația lor, cu compoziții delimitate de vrâste le face să fie lucruri unicat; nici un lucru nu seamănă cu altul, fiecare în felul lui fiind orientat spre pitoresc, fapt care, pe Lucian Blaga îl făcea să aprecieze că printr-o asemenea diversitate de neimitat „un popor... este departe de orice primejdie conformistă de a crea clișee și în serie” (Blaga, 1944, p. 236).

Elemente de decor și în același timp cu o funcție practică sunt pernele. Puse una peste alta, lăsând în timpul zilei la vedere, unul din capete, femeile nu au uitat să le împodobească, întru strălucirea „*patului de paradă*”.

Sub denumirea „*fund de pernă*”, „*capăt sau cap de pernă*”, înregistrate în comuna Șugag (Sebeș) sau în comuna Ludești din zona Orăștiei, precum și sub aceea de „*butuș*”, se înțelege partea din capătul pernei expusă privirii, în care decorul „debordează” de imaginație creatoare, prin alesături, cusături sau dantele.

„Brâul” casei este acoperit adesea (în special în dreptul paturilor pe care sunt așezate covoare și pricovițe) cu *foi de perete*, zise și *păretare* sau *carpete*, în dungii sau în carouri cu motive specifice chideelor de culme. Aceste foi făceau parte de asemenea din zestrea fetei. În ultimii ani, însă datorită influențelor străine, aceste piese de interior, sunt înlocuite cu altele, din materiale plușate care au ca subiect fie scene biblice, fie peisaje ce imaginează raiul terestru sau binecunoscuta „Răpire din Serai”.

În legătură cu covoarele de pat sesizăm cu ușurință că decorațiile policrome ale acestora sunt datorate în special tehnicii neveditului.

Moda covoarelor a ajuns mai întâi în Hațeg și în Pădurenii Hunedoarei, apoi în Valea Jiului, venind în primele două zone dinspre Banat, iar în ultima atât dinspre Banat cât și din Nordul Olteniei (Dunăre, 1963, p.240–248).

Despre covoarele lucrate în casă, Eugenia Carmazan îmi spunea că „la copii nu le mai place să le poarte”. Dar, ne asigură că „astea-s mai rezistente, pe când alea turcești sunt mai slăbănoage”.

O piesă de rezistență este *măσαιul* care desemnează fața de masă specifică Roșcaniului, încă prezentă în aproape toate casele. Multe țesături ne-au arătat valuri mari, de aproape zece metri, lucrate din bumbac, din care vor face la momentul potrivit

fețe de masă pentru ziua nunții copiilor sau a nepoților.

„Am fețe de masă cum au fost din bătrâni: făcută din două foi cu „ciptă” pe mijloc făcută cu croșeta și cu vârgi mai groase roșii și negre. Modelele sunt alese „în dește”.

„Măsaiele făcute de mine sunt cu alesătură în război, făcute din trei foi cu ciptă între ele. Alt măesai este tot în patru ițe cu motivul cununii” (M.T.).

Numite și *măsărițe* (zona Orăștiei: comunele Romos, Căstău, Vaidei) aceste exemplare rafinate au de multe ori ca și covoarele de pat

compuse din doi lați de țesătură, modele precum „panjănilor”, *cununi*, *pupi* și *stâlpi de flori*. Uneori li se spune simplu „față de masă cu model bătrânesc și ciptă” (C.P.).

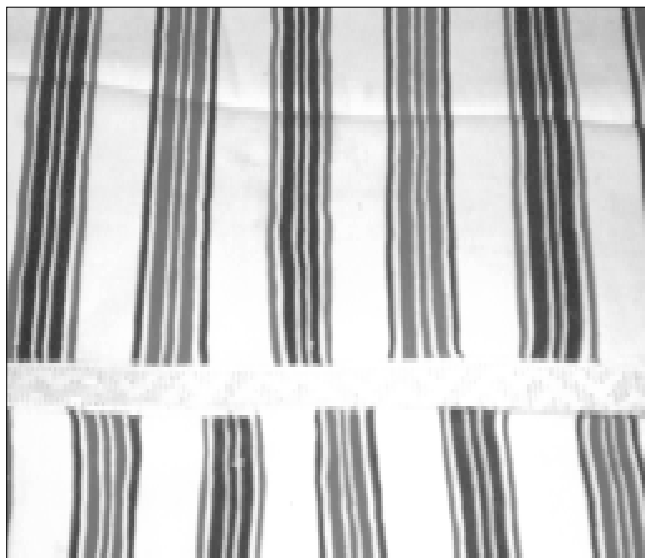
Ca și la celelalte țesături de interior, putem observa cu ușurință că evoluția decorului s-a manifestat de la formele simple (învărgat sau cu benzi) spre cele mai complicate. Într-o fază mai veche compoziția era tratată mai larg, decorul fiind aerat, coloritul mai sobru, interpretarea tehnică mai variată. În aceste faze, formele decorului privit în ansamblu apar mai puțin localizate și prezintă asemănări destul de accentuate cu țesăturile din alte ținuturi (Hunedoara) (Dunăre, Irimie, Petrescu, 1985, p. 346) .

Lepedeele, ferite privirii în timpul zilei, își „dezveleau” cu discreție frumusețea prin ciptele frumos lucrate, cu colți care ieșeau de sub cuverturi sau de sub covoarele de pat. Discutând cu Feliția Muntean despre faptul că aici înlocuirea cănepei cu bumbacul (din care se făceau lepedee, pânză pantru cămăși, pentru prosoape, fețe de mese etc.) este un fenomen care a început demult, devenind aproape singurul material pentru industria textilă, transpare din glasul ei o ușoară nostalgie după strujacele țesute din cănepă și după lepedeele făcute din același fir pe care nimeni nu-l mai produce astăzi. „Erau bune, zice ea, că și pe pat stăteau bine, ca apretate”.

Apropiindu-ne de ultimele două etape de lucru ale industriei textile, transformate în ocupații casnice tradiționale, putem să constatăm un întreg lanț de operații : înainte de fabricarea propriu-zisă, fazele de procurare și de pregătire ale materiilor prime, urmate de operațiile de finisare și de punere în circulație a produselor .

Dacă în alte culturi aceste etape se aflau în seama unor „actanți” diferiți, constatăm că la noi, mâinile acelorași femei se ocupau de la început până la sfârșit de tot ceea ce numim în general țesături, cusături, împletituri, în toată complexitatea acțiunilor pe care acestea le presupun.

În ordinea operațiilor de decorare, *cusutul* și *brodatul* se înscriu în ultimele etape de lucru, pentru că „suportul” este materialul rezultat din țesut. Să nu uităm procedeele de împodobire obținute direct „în război”: dungi verticale și orizontale,

Măesai învrăstat cu ciptă la mijloc și pe margine (detaliu)

alesături, nevedituri, care se realizează concomitent cu fondul țesăturii. Fie că este lucrat în casă, fie că este procurat de la „boltă”, materialul urmează să fie transformat în diferite piese de port.

Pentru acesta el trebuia mai întâi croit.

„Mama era o femeie tare harnică, țesea, croia, și cosea; cămașa o croia din patru lați de pânză unul în față, câte unul la mânecă și altul în spate (uneori pe cel din spate îl lăsa pe jumătate. O făcea strânsă pe lângă gât, cu un guler micuț, micuț, cât un deget. Pânza o tăiai mai mare că trebuia tivită. Ciupagul, căci așa se numea cămașa îl făceau aparte de poale, nu într-una cu ele cum se făceau mai demult” (F.M.).

Observăm în procesul relatării acestor repere tehnice o subtilă schimbare de referențialitate (mamă-fiiică) ceea ce dovedește o practică de lungă durată, desfășurată pe mai multe generații și de asemenea un proces foarte bine pus la punct de „transmitere-moștenire (dobândire)” a tuturor cunoștințelor și îndemnărilor referitoare la textile. Aceste fapte dovedesc deopotrivă importanța socială și economică pe care activitățile respective le-au avut până nu demult.

Revenind la tehnica cusutului, ne propunem să delimităm câteva procedee diferite. Până a ajunge să exprime impresia artistică, primii „pași făcuți cu acul corespund unor tehnici simple”, asimilate cu cele practicate „din vechime”: *însăilătura, cusutul simplu pe dos, încheietura (cu cheie sau cheiță), tivitura, nojățala simplă sau în cruce (pentru desagi și straiți).*

Ca tehnici mai complicate (Dunăre, 1963, p. 226- 229) (numite astfel atât datorită unei evoluții îndelungate ale modelelor cât și datorită dificultății execuției diferitelor puncte de lucru amintim : *brâul, cusătura peste ac, sau penește, „ciocănelele”* (pt. încheierea stănilor), *urzit pe fir (brățariu pe fir) urzit pe crețuri sau pe muchiile cutelor (brățară pe încreț), ochișoare, muște, „în cruci”, sirorește, „păstă fire”, ajur, în chică.*

Înainte de a prezenta în detaliu o tehnică de lucru asupra căreia Nicolae Dunăre a revenit cu mai multe prilejuri relevându-i importanța - este vorba de tehnica „brățărește - brățariu pe fir, brățariu pe încreț – care formează o scriitură ornamentală specifică vechilor cămăși de aici, ne propunem să operăm cu sensurile a două cuvinte, pentru a elimina din start confuziile sau neînțelegerile.

Este vorba despre noțiunile de : *cusătură și broderie*. Prin cusătură sunt denumite „acțiunea de a coase, dar și îmbinarea a două bucăți de pânză, stofă, mătase, piele sau chiar ața cu care se coase”. (Dunăre, 1986 p.9)

Termenul de broderie, ca neologism a preluat în sensul său ceea ce se mai înțelegea prin cusătură și anume „lucrul la care coase cineva, obiectul rezultat din cusut sau partea de obiect pânză, pănură, piele – care a fost cusută și împodobită. După adoptarea termenului de broderie, vechea denumire de cusătură (Dunăre, 1986, p.10) se mai acordă doar lucrărilor de factură tradițională, cu fire numărate”.

În lucrarea menționată, Nicolae Dunăre propune termenul de cusut sau de tehnică de cusut spre a denumi felul sau punctul prin care se coase, iar termenii de cusătură și broderie pentru a denumi lucrul rezultat.

Cusutul are atât valențe practice cât și decorative; să amintim faptul că piesele de îmbrăcăminte sau de încălțăminte sunt îmbinate ca părți componente prin cusut.

Cusutul este de asemenea o modalitate prin care se repară o piesă de îmbrăcăminte sau de încălțăminte ruptă.

Dar mai presus de acestea este cusutul – ca *emblemă a frumosului* – cu deosebiri semnificative de vârstă, stare civilă și socială sau de zonă etnografică - care reflectă gustul diferit pentru frumos.

Când vezi pentru prima dată costumul femeii de la Roșcani, cel de „nemeșoaică” cu oprege și laibăr, brodate cu fir metalic auriu te întrebi aproape involuntar de când datează acest „streculos” (strălucitor) mod de împodobire.

Răspunsul cu „bătaie lungă” – presupune „utilizarea în societatea feudală românească, încă din secolul al XIII –lea, a mătăsurilor țesute cu fir de aur și a stofelor luxoase aduse de negustorii italieni, îndeosebi de cei genovezi din Asia Mică, Lombardia și vestul Europei. În toate cazurile folosind coridorul constantinopolitan” (Dunăre, 1986 p. 13).

Câteva descoperiri arheologice atestă urme de broderii medievale realizate cu ajutorul firului metalic, unele dintre ele fiind asemănătoare cu cele populare.

Împodobiri cu fir de aur și de argint sau cu imitații din acest fir sunt specifice și astăzi pieselor tradiționale somptuoase cum sunt opregele de la Roșcani, dar și catrințele bănațene, catrințele negre din Mărginimea Sibiului și Valea Someșului, cele policrome din Țara Oltului, fotele din Gorj, Mehedinți, Vâlcea, șorțurile contemporane din Mocăniștea Munților Apuseni, Alba, Târnave, Țara Bârsei, Dâmbovița, Muscel, Argeș, Țara Vrancei, Bacău, Neamț, Iași, Suceava..... (Dunăre, 1986 p.15)

Astăzi arta cusutului este neîndoielnic mai bine reprezentată la Roșcani, alături de împletit, față de arta țesutului. Materialele „de-a gata” precum joljul, batistul, marchizetul, grenadina, etamina sunt suporturi la îndemâna femeilor dornice să-și mai testeze aptitudinile de bune cusătorese sau să-și pună în valoare capacitățile imaginative prin „izvodirea” a noi modele.

Munca a fost ușurată și de materialele cu care se coase: astfel bumbacul a înlocuit firul de cânepă după cum arniciul colorat a înlocuit lânica. Repercusiunile au fost evidente și în sensul îmbunătățirii și sporirii gamei cromatice.

Mărgeluțele policrome, alte „acesorii” la modă au împodobit cămășile, cingătoarele (Banat, Pădurenii Hunedoarei etc.) și au constituit materia primă „pentru lățișare” „lățișe” „zgărdane” (Hunedoara, Hațeg, Zărand, Oaș, Maramureș).

În prelungirea decorului obținut din cusături se adaugă franjuri, dantelă, ciupi de diferite mărimi.

Cămășile de la Roșcani sunt împodobite cu cele mai diferite modele; cele ale Rujiței Carmazan din Mihăiești oferă materialul necesar pentru o posibilă analiză a elementelor,

Manșetă cusută cu mărgele și nasturi policromi

motivelor și compozițiilor ornamentale reprezentate printr-o multitudine de tehnici. Puternic stilizate (geometrice) sau lucrate după model liber desenat, având denumiri dintre cele mai diferite: flori, boboci, pupi, modele, frunze, triunghiuri, romburi, zig-zaguri, cârlige, coarnele berbecului, sfăditele, brăduți, ele reprezintă „mijloacele poetice” exprimate în culori cu ajutorul acului ale unor femei talentate.

- „Scoate, babo, cămăși!” o îndemna profesoara Ileana Ognean pe Rujița Carmazan, care, deși îmbrăcată cu una mai veche, mergea la lada de zestre și aducea mereu altele și altele spre încântarea noastră. La plecare, ne-a mărturisit că încă nici nu ni le-a arătat pe toate!

Câte va fi putut să aibă, numai ea știe, căci ea le-a lucrat pe toate!

Și la Floarea Mihonesc am văzut cămăși frumoase cu model „tablă” de ziceai că mânecile și piepții sunt țesuți, atât erau de groase și de dense modelele! Despre toate ne-a vorbit cu mare pricepere. Feliția Muntean a cusut mult în tinerețe: „Când m-am măritat am avut 22 de cămăși, plus a mirelui care era făcută tot de mine! Așa trebuia!”

Cămășa cusută este obiectul din costumul popular tradițional cel mai bine reprezentat, fără a fi inclus într-o unitate stilistică strictă care să delimiteze zona Roșcaniului. Ea este o explozie de imaginație, prin modelele, ce creează ansambluri decorative neașteptate.

În ceea ce privește croiul, este tipul de cămășă românească autentică!

Iar în ceea ce privește cusăturile, ele „se desfac” la o analiză mai atentă în părți indivizibile (elemente decorative – părți de sine stătătoare în decorul brodat), în *motive ornamentale* (alcătuite din două sau mai multe elemente) sau se adună la un loc în *compoziții ornamentale* ce cuprind mai multe elemente și motive, chiar dacă acestea nu fac parte din aceeași „familie” lexicală sau din aceeași grupă stilistică sau tematică.

Vechile denumiri ale cusăturilor „*brățariu pe fir*” și *brățariu pe „încreț”* sunt tehnici ornamentale vechi din portul românilor transilvăneni, care s-au extins și în alte zone. Prima dintre ele se mai numește și „*urzit pe fir*” și se aseamănă cu tehnica „*cusut pe dos*”. De la un capăt la altul, pe toată lungimea gulerului se coase la un fir cu pășituri pentru a lăsa goluri în vederea motivelor ce vor fi cusute cu fire colorate de arnici. Aceeași tehnică este folosită și la lățițarele de mărgele. În legătură cu tehnica „brățariu pe încreț” Nicolae Dunăre dezvoltă o întreagă teorie pe care o prezintă în lucrarea amintită. (Arta populară..., 1963, p. 232-235.)

Este vorba despre o cusătură complicată, care se realizează în trei etape succesive: *încrețul*, *orditul* (cusătura urzit în lung) și umplutul executat înaintea acului pe crețuri. Autorul subliniază atât caracterul decorativ cât și nevoia practică ce se soluționează prin reducerea lărgimii pieptului sub guler și a mânecii, deasupra pumnului.

Având o mare arie de răspândire și variate utilizării decorative, cu această tehnică s-a decorat *brățara* de sub gulerul cămășilor din valea Jiului, Pădureni, Hațeg, Mărginenii Hațegului, Mărginimea Sibiului, Țara Oltului, Țara Bârsei, Târnave, Valea Ampoiului, Zărand, Buciumănime, Mocănimea Munților Apuseni, Câmpia Transilvaniei, Chioar, Sălaj, Valea Bârgăului, Năsăud, Maramureș, Nordul Moldovei, precum și în satele de „ungureni” din Oltenia și Muntenia. Denumirea de *scăfătură*

este specifică în Bihor, cea de *pe crețuri* în Țara Moșilor și la românii din secuime, *lunceț* în Câmpia Ardealului, *lânceț* în Ținutul Năsăudului și *lăcez* în Moldova de Nord. Considerăm util să reproducem un întreg paragraf din lucrarea citată anterior pentru o mai bună înțelegere a unui procedeu ce reprezintă un fenomen interesant:

„În legătură cu proveniența acestei tehnici de broderie în portul popular românesc s-au formulat mai multe ipoteze. G. Oprescu socotește că a pătruns la noi prin mijlocirea sașilor ardeleni în forma în care a fost practică în portul săsesc, iar L. Apolzan o consideră specific românească, fără să-și motiveze însă afirmația. Există și ipoteza originii slave a acestei cusături, după care ea ar fi pătruns la noi prin mijlocirea secuilor.

G. Moldovan a întâlnit-o prin anul 1890 la româncele și unguroaicele din satul Bălăușeri (estul Târnăvei Mici), arătând că acestea au practicat-o sub înrăurirea româncelor, fapt confirmat și nouă de câteva bătrâne unguroaice, cu prilejul cercetărilor din vara anului 1955. Nu este exclus însă, ca înrăurirea să fi provenit, direct sau mijlocit de la populația săsească din aceeași zonă etnografică.

Fl. Bobu Florescu amintește în lucrarea „Interpretarea elementelor etnografice de pe monumentul de la Adam Klissi Tropaeum Traiani” „un procedeu de împodobire dezvoltat în cadrul grupului de cămăși încrețite la gât, situând prototipul în portul femeiesc dac”.

După ce trece în revistă și faptul că această veche cusătură, în reprezentări asemănătoare este cunoscută în decorul portului german sub denumirea de „Gereihsel”, în cel polonez „Whule”, în cel unguresc „Darázsolás” sau „mezöségiötlés” (precum și în cel slovac) Nicolae Dunăre, conchide, în urma unei minuțioase analize, că apariția acestei tehnici pare a fi o înrăurire a artei culte orășenești asupra artei populare, și nu ca una exclusiv etnică.

Dincolo de istoria și de repartitia teritorială a acestei tehnici, trebuie remarcată în final incontestabila ei valoare artistică.

În explicația Feliției Muntean procedeul de realizare al acestei brățări de la gât se efectua în felul următor: ”La guler se tăia pânza mai micuță și pe vârful ei se făceau niște colțișori cu mătase; o bucată o culoare albă, o bucată altă culoare. Le coseam apoi în spațiile rămase cu acul cu mătase în cruci și pe mijlocul crucii făceau pe-nnodat așa mătasea pe deasupra și ieșea ca un fel de colțișor. Modelul pe guler nu trebuia să fie mai lat de un deget, că, altfel era urât. La fel făceau și la mânecă jos.”

La cămășile mai noi, câmpurile ornamentale (de pe piept și de pe mâneci) executate în arta broderiei populare cuprind în special motive negeometrice.

Devenirea continuă a cusăturilor și a broderiilor se remarcă și prin apariția modalităților mixte de decorare, prin asocierea în compoziția decorativă a transunerii geometrice și negeometrice (amintim și reprezentările fiziomorfe, skeomorfe, cosmice sau simbolice) care se detașează din contextul câmpurilor ornamentale ale vechilor piese textile. Cusăturile din această zonă „respiră” frumusețe și inventivitate, ele sunt scriituri ornamentale pe baza cărora „se poate proceda la un fel de grafologie colectivă, în stare să ne reveleze aspecte dintre cele mai ascunse ale duhului românesc”. (Blaga, 1970, p. 151)

Împletitul

Există încă multe femei în Roșcani care știu să țeseă să coasă și să împletească.

Dacă pentru primele două îndeletniciri „reprezentarea” este mai redusă, la împletit mai oricine se pricepe.

„Ștrecănitul” este aproape la ordinea zilei, când treburile casei sunt mai puține. Când femeia „este de rând la mară” își ia cu ea *clințugul* sau andrelele și ștrecănește: fie *ciptă*, fie *sfetăre* sau *ciorapi de lână*.

Cipta se face din fire de bumbac albă. Femeile nu sunt zgârcite când se apucă de împletit dantelă: fac multă, în valuri, ca și pânza, pentru că nici acum lepedeele nu se fac fără aceste margini „de spumă”.

Tindeele, după regula interiorului casei, nu pot fi expuse până ce nu au la ambele capete dantele înnodate sau lucrate cu croșeta.

Măsaiele făcute din doi sau trei lați de pânză își întregesc forma prin coaserea între bucățile de pânză a două sau trei fâșii de dantelă. Marginile, de asemenea, sunt împrejmuite de cipcă.

Feliția Muntean a copiat-o pe mama sa în hărnicie și la acest capitol. Totuși se mândrește cu dantele făcute de mâna mamei sale, Valeria, spunându-ne cu nedisimulată uimire:

„Dac-ați fi văzut-o cum lucra la ea! Te uitai și nu puteai să-nveți nimic; c-așa-i umbla mâna; parcă era pusă-n curent!”. Lucrată pe principiul repetiției, cipta este un element de bază care întregește multe piese de port popular: cămăși, poale, șorturi, catrințe, fodorii etc.

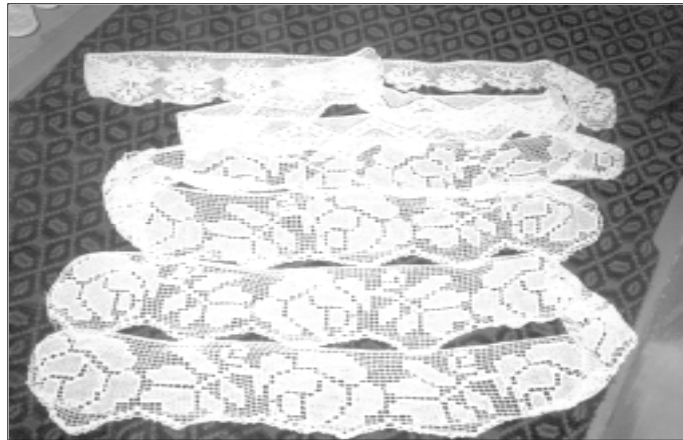
„Eu știu face cipte” ne spune și Valeria Trif, iar nora ei „ștrecănește” la sfietăre și la ciorapi.

Norica Mircea a țesut puțin, dar știe să coasă și să împletească ciorapi. La ea am văzut cum se fac ciorapii cu cinci ace (andrele). Ne povestește o altă tehnică de împletit dantelă în ramă; se făcea o „urzeală” cu ajutorul unei sârme de aramă despicate la capete pe care se înfășura ața. Se trecea prin firele din ramă ca o suveică până se țesea modelul dantelei. Aceasta se mai numea și fileu; avea motive mai aerate, de factură mai elegantă și constituia de multe ori fundul de pernă, fie „niețul” de care ne spunea Ghe. Tomoaie zis Pișta, că-l avea pe margini la cămașa sa de flăcău.

Sfetărele pentru toți membrii familiei le împletesc tot femeile „printre picături”.

Înainte cele de sărbătoare se cumpărau de la Vinerea; erau făcute de meșter, așa cum erau și cojoacele.

„Eu nu mi-am luat de la Vinerea cum aveau fetele de vârsta mea, ne spunea Feliția Muntean pentru că nu mi-au plăcut. Mi-am făcut eu cu mâna, parcă îl văd și acum; era vișiniu cu galben și i-am cusut pe piep un trandafir. Celelalte aveau multe șnururi”.

Ciptă (dantelă)

Ocupații specific feminine țesutul, cusutul și împletitul se practică la Roșcani în măsura în care am arătat, respectând întru totul adevărul.

Parafrazându-l pe George Călinescu, pentru a deveni un etnolog bun trebuie să „ratezi” în cât mai multe domenii ale artei populare (el se referea de bună seamă la criticul literar care pentru a putea judeca operele scriitorilor trebuie să creeze cât mai multe specii literare). De aceea mi-am propus să cunosc îndeaproape toate fazele și tehnicile de lucru.

Am încercat să văd și să înțeleg cât mai mult din toate aceste activități în timpul șederilor mele la Roșcani. Prin cunoașterea lor nu am vrut doar să oglindesc sau să transcriu datele „cucerite”, ci am vrut să ofer o imagine științifică a ceea ce reprezintă cele trei modalități de lucru; să descriu nu numai în sensul de a colecta și a enunța termenii colecției, ci și în acela de activitate de transformare a vizibilului (Laplantine, 2000, p. 150).

Dacă am reușit să mă fac înțeleasă, înseamnă că am văzut și am descris bine ceea ce am văzut ajutată fiind de supravegherea teoretică pe care mi-au oferit-o lucrările subliniate.

Înainte de a începe redactarea acestui capitol, eram măcinată de neliniștile pe care le-am găsit „rostuite” în cartea lui Laplantine și pe care tot conținutul aceleiași cărți le-a spulberat mai apoi, prin concluziile la care de fapt și eu ajunseseam, poate pe alte căi.

„În cursul sejururilor noastre printre aceia pe care îi studiem, și mai ales la revenirea pe teren, ne confruntăm cu o serie de mișcări de du-te vino cărora nu le putem pune niciodată capăt: între observație și explicație, sensibil, inteligibil, concret și abstract. Dacă încercăm să descriem ceea ce vedem, o facem pentru a ști, însă această știință trebuie să se reîntoarcă în permanență la văz (Laplantine, 2000, p. 151).

Rujița Carmazan îmbrăcată cu „sfetăr” de la Vinerea și „teșteniut” în mână

1.6. Meșteșugurile

Locuitorii satului Roșcani, situat sub zona de pădure, cu pământ arabil puțin și sărac, nu au putut trăi niciodată numai din ocupațiile tradiționale: cultivarea pământului, creșterea animalelor, pomicultura etc. Agricultură fiind deficitară, dar dispunând de alte surse naturale: lemn, piatră, fier, fibre vegetale, fibre animale etc., precum și de energia hidraulică a râului ce străbate satul, energie ușor de captat și utilizat, o parte din roșcăneni s-au specializat într-o îndeletnicire anexă

complementară. Deci, nevoile de viață i-au determinat pe locuitori să valorifice resursele naturale, de care arealul respectiv dispunea în trecut din abundență, în produse necesare muncii și vieții cotidiene.

În condițiile economiei sătești, activitățile meșteșugărești se desfășurau într-un cadru restrâns, nedepășind în general acțiuni efectuate în familie și destinate folosinței proprii, locale sau a satelor vecine. De asemenea, asigurarea resurselor materiale, ca și prelucrarea lor primară, era realizată în mare parte tot prin munca membrilor familiei. Este important să subliniem faptul că, indiferent de meșteșugul practicat și locul de producție, în gospodărie (țesutul), la amplasamentul materiei prime (bocșerit, pietrărit) sau parțial în ambele spații (tâmplărie, dulgherie) nu a existat fenomenul specializării exclusive a meșteșugarului țăran, ci el a rămas întotdeauna și agricultor, ocupație de care nu s-a despărțit niciodată.

„În afara fabricatelor, aproape toate cele spre consumație, se produc în sat. Meșterii satului exercită meseriile în legătură cu agricultura, desprinse și exercitate empiric, de către cei cu aplicațiuni înnăscute.”(I.R.Dimperiu, 1944).

Din timpuri imemorabile, pădurile au reprezentat o importantă sursă de materii prime pentru trebuințele casnice și meșteșugărești. Dintre aceste materii prime, lemnul a constituit principala bogăție naturală la îndemâna localnicilor.

„Este cert că lemnul a fost unul dintre primele materiale utilizate pentru confecționarea obiectelor necesare omului. Gradul mare de perisabilitate nu a permis însă atestarea sa documentară pentru perioade mai vechi, deși există certitudinea folosirii sale”(T.Bănățeanu, 1985, p.119), pentru construirea locuințelor și anexelor gospodărești, pentru producerea uneltelor, obiectelor casnice, mijloacelor de transport etc. De aceea, mulți dintre roșcăneni au devenit în cursul vremii lucrători la pădure, meșteri lemnari, tâmplari, dulgheri etc. În urmă cu o jumătate de veac, „în meșteșugul cioplitului în lemn nu era locuitor care să nu știe lucra strictul necesar în gospodărie.”(R.G.). Prezența unui vast patrimoniu forestier a determinat practicarea intensă a *pădurăritului*. Cele mai frecvente esențe sunt rășinoasele (molid, brad) și foioasele (fag, stejar, gorun), iar mai puțin răspândite: frasinul, paltinul, ulmul, teiul, carpenul etc.

La Roșcani, ca de altfel în toată Transilvania, evoluția exploatării pădurilor și a comerțului cu produse forestiere a cunoscut următoarele etape:

– până către mijlocul sec. al XIX-lea, muncile forestiere s-au prestat aproape numai de către țărani din arealul respectiv.

– din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, începe o exploatare mai sistematică a fondului forestier, cu ajutorul unor specialiști sași și italieni; pentru transportarea materialelor lemnoase prelucrate, se dezvoltă plutăritul; săteni mai înstăriți construiesc primele „fireze”, fierăstraie de apă cu construcție adaptată debitului și pantelor văilor ce le acționează.

– spre sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, întreprinderilor capitaliste transilvănene li se adaugă o serie de firme din Europa Centrală. Îmbunătățirea procesului de producție prin instalarea fierăstriailor mari și progresul mijloacelor de transport prin construirea liniilor ferate și implicit diminuarea importanței plutăritului, au constituit bazele exploatărilor forestiere cu un pronunțat caracter modern.

– în perioada interbelică, exploatarea industrială a pădurilor se intensifică. Transportarea lemnului până la fabrică se făcea cu pluta, carul, trenul forestier sau funicularul. Bătrânii satului menționează că tăierea pădurilor nu era raționalizată, iar localnicii fiind preocupați prea puțin de protejarea averilor comune, tăiau din pădurile proprietate colectivă a Composesoratului foștilor iobagi, ca dintr-un bun aparținând altuia.

– după al doilea război mondial se legiferează problema ocrotirii, reglementării și valorificării planificate a acestui patrimoniu.

„Venea Ocolul Silvic și marca pomii pentru rărituri. Prima tăiere scotea ce era subțire, ce era mai rău. La a doua tăiere se tăia definitiv și apoi se planta noi puieti.” (G.M.-Popescu).

Din informațiile furnizate de interlocutorii noștri, în prima jumătate a sec. al XX-lea, la Roșcani pădurăritul era o ocupație anexă sezonieră. Conform unei tradiții de mult îndătinată, ea se îmbina armonios cu celelalte ocupații tradiționale, fără a se suprapune calendaristic peste perioada muncilor agricole intense.

„De la 16 ani mergeam cu fratele meu și cu tata la punctu’ forestier Parchetul Valea Albă, să tăiem lemne; lucram numa’ iarna; primăvara începea semănatu’, vara lucram la câmp; până-n 1960 cân’ s-o făcut colectiva; după aia lucram tăt anu’ la pădure.”(G.M.-Popescu).

Deci, după anul 1960, pădurăritul a devenit pentru informatorul nostru, ca și pentru ceilalți muncitori forestieri din sat, o îndeletnicire permanentă. În 1964, Gh. Muntean a urmat timp de trei luni la Sebeș, în județul Alba, „Școala de fasonat – mecanic, de tăiat lemnul cu drujba.”

La început, fazele de lucru în munca la pădure nu erau diferențiate; aceiași oameni prestau toate muncile: alegerea și tăierea trunchiurilor din pădure, segmentarea, despicarea, cioplirea acestora în funcție de categoriile de obiecte ce urmau a fi realizate, transportarea. Sediul principal era Sectorul forestier de exploatare a lemnului „Dobra”, cu următoarele puncte forestiere: Parchetul Valea Albă, Dealul Lung, Poiana Răchițele, Iazuri, Sălătruc etc. Pe lângă brațe de muncă iscusite în lucrul la pădure, provenite dintre localnici, memoria colectivă menționează și prezența unor maramureșeni și moldoveni. Oamenii lucrau în echipe, de câte 20-25 muncitori, conduși de un șef.

Pornind de la concepția conform căreia „numai când urmărim unealta în legătură cu toate împrejurările muncii, putem ghici geneza și semnificarea ideilor relative la tehnica, arta și cugetarea unui popor, și numai pe calea aceasta putem ajunge la dreapta lui caracterizare”(S. Mehedinți, 1920, p.28), considerăm oportun, ca în cadrul fiecărui meșteșug să prezentăm uneltele utilizate.

Uneltele pădurăritului tradițional au fost „săcurea” și „șapina”, iar mai târziu „fierăstrău’ mecanic” și „drujba”. În timp, vechile unelte lucrate de meșteri fierari locali („făurari”) au fost înlocuite cu unelte de proveniență industrială, aduse în zonă de fabricile forestiere sau procurate de localnici de la oraș.

„Cu fierăstrău’ mecanic cu benzină lucra un singur om și cu joagăru’ lucra’ doi oameni. Pe locu’ unde o fost doborât copacu’, cu săcurea se curăța lemnu’ și cu șapina îl trăgea la vale. Pân’ la drum se trăgea cu animale, mai de mult. Apoi se trăgea cu tractor TAV, și la drum îl încărcă în autocamioane și îl ducea la gară la Dobra” sau

„locomotiva cu aburi căra lemnul de la Parchetu' Zbeg la depozitul din Dobra” (Gh. M.-Popescu) pentru a fi expediat beneficiarilor.

Produsele pădurăritului tradițional au variat în funcție de uneltele folosite, de solicitările beneficiarilor și aria de desfășurare a mărfurilor, de mijloacele de transport și îndemânarea lucrătorilor la pădure.

Din lemne subțiri și din crengi se făceau *bocșe pentru cărbuni*. „Cărbunii de lemn sau mangalul s-au folosit în cantități mai mari în centrele miniere și metalurgice, îndeosebi în cele de extragere și prelucrare a fierului.”(V. Butură, 1989, p.337).

„Se ardea orice esență de lemn; se puneau pe mijloc, la distanță unu' de altu', unele în picioare, oblic, unele peste altele, roată împrejur ca să ardă, să circule aerul; puneau fierozar (rumeguș) ca să țină fumul, să nu iasă deodată fumul; și deasupra puneau pământ, o acoperea toată în pământ; era ca un pătrat, 10 m lungime și 10 m lățime, la bază, iar deasupra era ca o piramidă, ca să se poată urca omul sus cu scara din lemn; se urca pe ea și puneau o scândură pe toată suprafața, ca să calce omul pe ea și bătea cu muiul pământul, ca să se lase lemnul ars în jos. Când era arsă totă, de la capăt scoteau cărbunele și-l udea mereu; trebuia să ude jarul ca să nu mai ardă; lucrau 3-4 săptămâni la o bocșă. La Zbeg lângă Pescărie s-o făcut bocșe. Scoteau vagoane de cărbune pentru Germania, Italia și pentru interiorul țării, pentru Hunedoara”(V.T.).

„Cărbunele se încălca la funicular; de sus de unde erau bocșele mergea la Hunedoara la combinat” (I.B.).

„Sunt și azi urme de la vetrele de ars, pe Valea Pii. Cărucioarele se numeau „puici” și se transporta lemnul cu ele, pe șine; locomotiva venea de la Zbeg în gară la Dobra, ca să care materialul lemnos; unde nu se putea urca cu locomotiva cu aburi, suia calul și trăgea puica.”(I.M.-B.).

În prezent la Roșcani nu se mai fac bocșe din cauza ieșirii din uz a produsului respectiv. O situație asemănătoare s-a întâmplat și cu un alt meșteșug, *șindrilăritul*. În funcție de trebuința produsului respectiv, „șindila o cumpăra omul de la munte, de la Vadu' Dobrii; altele veneau meșterii cu căruțele și vindeau pe la oameni; la Poiana Răchițele era gater care tăia lemnul și făceau șindila”(V.T.). Apariția țiglei, care a înlocuit învelitoarea de șindrilă a caselor din areal, a determinat căderea meșteșugului în desuetudine.

În partea de sud a satului, pe cursul râului, la locul numit astăzi „Coasta Firezului” era un mare gater („firez”). „Lemnul tăiat cu gaterul pus în funcțiune de căderea de apă, era folosit la diferite alte lucruri.”(I.B.).

Memoria colectivă menționează o fabrică de lemn și hârtie la Roșcani, construită pe lunca din stânga râului „Sub Măgură”.

În perioada 1974-1990, la Sectorul forestier din Dobra a lucrat și *meșterul tâmplar Victor Tobiaszecz*, pensionar din 1990, care își continuă meșteșugul în Roșcani, în atelierul amenajat la domiciliul său, lucrând îndeosebi la comandă pentru comunitățile rurale învecinate. Născut în Bucovina, la Cernăuți, Victor Tobiaszecz după terminarea stagiului militar la Timișoara, s-a stabilit „în munți aici, că este mai apărât de război”. Regretul meșterului este că din cei 9 copii ai săi „nici care n-a vrut să învețe meseria” lui. Dacă procesul de producție se petrece acum în sat, în atelierul propriu, meșterul își amintește că la începutul meseriei sale, în perioada anilor 1956-1961, „am lucrat la Bătrâna, la fiecare om acasă, ce doare să-i fac: uși, ferestre,

mese, scaune, dulapuri. Acolo era lemn; am luat sculele cu mine și veneam la două-trei săptămâni acasă.” Din 1961 până în 1974 el a fost angajat în cooperatie, la IPRDCOOP cu sediul la Dobra unde a lucrat „mobilier comercial pentru magazine și mobilier pentru export în Anglia.” La data cercetării noastre, în martie 1999, Victor Tobiaszecz avea o comandă de ferestre și uși din lemn de brad furnizat de client, o familie din satul Bătrâna.

„Pentru ușă se ia măsura locului unde o pune omu’. Se dă înălțimea și lățimea cu metru’, se croiește cu firezu’ (fierăstrăul). Frizele ușii (părțile laterale) se fac la circular; părțile de sus și de jos se numesc cepuri; deasupra cepului de jos este tăblia, Lemnul geluit cu mașina acționată de curent electric („Abric”) se pune la mihei („tejghea”) ca să nu se miște; se îndreaptă cu îndreptarul („robanc”), apoi cu gelăul. Când e încleiată ușa, se curăță cu gelăul dublu, (are două fiare) ca să nu rupă nodurile de la lemn; se freacă cu glaspapier și când este gata, ușa se fixează pe toc. Tocul la ușă se face din același lemn cu ușa, din lemn de brad. Când e gata ușa se pun privazurile fixate pe perete în interiorul casei; se bat balamalele care fixează ușa în toc și „broasca,, adusă de client.”

Meșterul execută și piese de mobilier a căror părți componente sunt din diferite esențe de lemn; picioarele meselor și scaunelor din fag, iar blatul lor din brad; din lemn de cireș sau de fag se fac paturile, iar dulapurile din lemn de brad.

„Întâi luam dimensiunile picioarelor: 80 cm înălțime; sus era’ o țără mai groase, jos era’ mai subțire, conic, ca să aibă aspect. Le vișuleam cu dalta („vișău”), făceam scobitura și băgam țarcu’, care una sus picioarele două câte două, le încleiam cu clei de oase și deasupra se puneu blatu’. Blatu’ se tăia la circular, se îndrepta cu gelău’, se curăță cu glaspapier. Făceam și pat cu „căpătâie” (tăblieri)”(V.T.).

În concluzie, fluxul tehnologic la meșteșugurile analizate – lemnărit, șindrilit, dulgherit, tâmplărit, prezintă etape comune (selecționat lemnul, tăiat, segmentat, despicat, cioplit), după care fazele de lucru și uneltele folosite se diferențiază în concordanță cu specificul fiecărui meșteșug în parte.

Din esențe moi de lemn: „cei” (tei), „salcă” (salcie) și „plută”, procurate din Valea Cășagului și Valea Țiganului, „băneșii” (*rudarii*) din sat, pentru a putea suplini deficitul bugetar al propriilor familii, lucrează linguri, „troace”, coveți, fuse, „hâmbare”, iar tufișurile de răchită și alunișurile din apropiere le furnizează materia primă pentru împletit coșuri.

Dat fiind faptul că ,pe zi ce trece, prin dispariția meșterilor bătrâni, se reduce tot mai mult numărul meseriilor practicate în trecut de „băneși”, nu ni se pare lipsit de interes, să rememorăm aici fazele de prelucrare a lemnului, până la obținerea produsului finit.

„Copacu’ trebuia să fie frumos, fără nod; se tăia cu securea, îl crăpam în pădure, îl legam și îl căram cu spinarea până acasă. Lemnu’ îl depozitam în curtea cășii și îl lăsam la uscat (zvântat), cam 1-2 săptămâni.” Când meșterul lucra coveți, lemnul „îl gătea” (scoaba) cu tesla în interior și cu mezdrea în exterior. Pentru confecționarea lingurilor „lemnul de cei sau salcă se crapă în două cu securea, se cioplește cu barda, se curăță cu cuțitu’, se scobește cu tesla și scoaba.”(S.M).

Lemnul de sorb (*sorbus aria*), ale cărui calități permit prelucrarea lui la strung este folosit pentru producerea fuselor. Procurat de pe Valea Pii, Valea Pancului sau

Valea Răului, lemnul era transportat cu „ruda în spinare” până acasă și supus fazelor de prelucrare, deoarece „nu mergea” lăsat la uscat, trebuia lucrat fraged, ca să se taie”. După ce era tăiat și spart în 4-5 bucăți cu toporul, cioplit cu barda și „îndreptat la cuțit”, lemnul era prelucrat la strung, adică meșterul „îl drăgea”. Fusul obținut era format din două părți: „păpușă” (capătul inferior) și „zohor” (capătul superior), frecvent ornamentate cu dungi colorate, foarte variate și diferite de la un meșter la altul, după gustul și fantezia fiecăruia: „cu burete galben („duzi”) îi făceam formele (cercurile); un brâu – trei cercuri jos și încă un brâu – trei cercuri sus.”(I.M.-rudar).

Având la îndemână materia primă necesară: răchită, salcie, alun etc., rudarii din Roșcani practică și un alt meșteșug generator de venit, *împletirea coșurilor („coșărci”)*, de diferite mărimi, a căror formă relevă funcționalitatea produsului respectiv. Leonora Muntean, care continuă tradiția acestui meșteșug, își procură nuielele de alun „de pe văi și dealuri, primăvara, când dă mustul în ele, ca să se desfacă, că dacă se usucă nu le mai poți face.”(L.M.) Transportate acasă cu căruța și depozitate în curte, nuielele sunt supuse diferitelor faze de lucru în funcție de experiența personală a meșterului și de categoriile de obiecte ce îi sunt solicitate. În procesul de creație, mâna este de neînlocuit. Nuielele tăiate cu cuțitul, sunt împletite în așa fel încât curbura împletiturii este facilitată de mâna meșterului care realizează forma coșului respectiv. Pentru a fixa toarta în rama coșului, pe laterale se împletește câte „o floare” geometrizată sub formă de romb. Culoarea naturală a materiei prime pune în valoare tehnica de bază a împletiturilor, valoarea intrinsecă a materialului, funcționalitatea obiectului, ca recipient pentru păstrarea sau transportarea de bunuri și aspectul său estetic.

Comerțul ambulant practicat de rudari cu produsele lor transportate „cu cărca”, se limita la perimetrul comunităților rurale învecinate: Panc, Panc-Săliște, Teiu, rareori ajungând cu ele până în târg la Dobra. Fapt tipic pentru rudari, și „băneșii” din Roșcani plecau în căutare de clienți, din poartă în poartă, oferind produsele lor pe bani sau mai ales prin troc, pe slănină, fasole, cucuruz, etc.

Dacă odinioară valorile familiei reprezentau un liant în viața rudarilor, relevante și în diviziunea muncii între membrii săi și implicit în continuitatea practicării meșteșugului din generație în generație, în prezent copiii au abandonat aceste preocupări prin care părinții lor își câștigau existența, orientându-se spre alte specialități profesionale.

Condiții economice speciale, existența dealurilor înconjurătoare a căror formațiune geologică o constituie rocile calcaroase, au determinat dezvoltarea unui alt meșteșug, *pietrăritul*. Piatra a fost utilizată frecvent pentru producerea unor obiecte cu funcționalități diferite: rășnițe, pietre de moară, temelii și ziduri pentru construcții, adăpătoare pentru animale („vălău”) și stâlpi de porți, semne de mormânt și „rugi” (cruci vechi din piatră) etc.

În apropiere de vatra satului, spre răsărit, în prelungirea uliței Valea Voicii, pe partea stângă, este fosta carieră de piatră din Roșcani, iar pe partea dreaptă curge pârâul Valea Voicii. La această carieră a lucrat și Ion Blidaru, veteran de război, care și-a pierdut un picior pe front în Rusia, dar acest fapt nu l-a împiedicat să practice meseriile de pietrar și zidar.

„Extragerea pietrei se făcea înainte cu răngi, cu sfori, iar piatra din carierele locale era transportată cu „bodoance” (cărucioare trase de cal) la cuptoarele de ars varul din Dobra. Noi puneam dalta, cu ciocanu’ băteam și făceam o gaură în care se băga exploziv; lucram câte trei persoane, se dădea foc cu fitil și se disloca stâncă mare. Când împușca, circulația era oprită, că sărea piatra în aer. Se făceau trei-patru împușcări pe zi, după cum cădea piatra. După 1956, piatra se perfora cu compresorului cu aer comprimat.”(I.B.).

În locurile de extracție „piatra se spărgea cu barosu’ și o alegea pentru var sau construcții; piatra mai închisă la culoare și mai tare se numea ciorocă și era folosită la construcții; ea era lucrată de meșterii din Mihăiești, iar piatra de var se transporta cu vagonete, cu motor cu motorină ce mergea pe șină, până la Dobra, la fabrica de var.” (I.B.).

Dacă adeseori, pietrăritul și vărăritul, două străvechi îndeletniciri, se practicau paralel pe teritoriul aceluiași sat, la Roșcani dezvoltarea intensă a pietrăritului, creșterea producției, au determinat pe locuitorii satului vecin Dobra, să diversifice specializarea, divizând și creând un meșteșug anexă, vărăritul, iar pe cei din Mihăiești să se specializeze în prelucrarea pietrei destinată construcțiilor, ca trepte de casă, stâlpi de poartă, cruci de mormânt etc. Are loc deci, o diviziune a muncii între sate (T.Bănățeanu, 1985, p.111).

În prezent, cariera de la Valea Voicii este abandonată. „Nu se mai extrage de mult timp din cariera de piatră de la Roșcani, iar fabrica de var de la Dobra nu mai funcționează.”(L.C.).

La baza dezvoltării meșteșugurilor tradiționale, a stat prelucrarea metalelor, în special a fierului, cu multiple utilizări, inclusiv făurirea uneltelor pentru nevoile gospodărești curente.

Continuând o veche tradiție locală, la Roșcani, sat situat în apropierea zăcămintelor bogate în fier din Munții Poiana Ruscăi, în urmă cu o jumătate de veac erau trei fierari care asigurau solicitările uzuale ale locuitorilor: poctovit, fierăria la căruțe etc., dar care executau și o serie de alte obiecte și unelte la comandă sau reconșionau pe cele uzate.(I.R.Dimperiu, 1944) Astăzi, meșteșugul a fost abandonat de roșcăneni, în schimb în satul vecin, la Mihăiești el continuă.

Atelierul de fierărie al lui Iosif Lupșa se află în incinta gospodăriei, complet separat, dar în rând cu casa. În afară de nicovală, ciocane, clești, sfredelitori, pile etc. meșterul folosește și vatra cu foale acționate cu mâna.

„Tata o lucrat case din bârne de lemn. N-o stat de mine să mă-nvețe, ci am tras de la el; întâi am făcut tăte sculele din fier și din lemn, ca să pot lucra: gater pentru tăiat lemne, polizor, strung de făcut butuci la roată, care mere pe osie.”(I.L.) După absolvirea celor patru clase primare în sat, Iosif Lupșa în perioada 1948-1949 s-a calificat ca sudor și turnător la Turnătoria de fontă din Hunedoara. La întoarcerea „din cătănie, atras de motor”, el frecventează cursurile Școlii de șoferi, practicând această meserie 41 ani în diferite întreprinderi (IRTA, UMTF, Școala de șoferi Dobra). Policalificarea lui Iosif Lupșa s-a încheiat cu un curs de agent hidrologic și angajarea sa ca salariat, timp de 10 ani la Gospodăria Apelor din Deva.

În prezent, meșterul este pensionar și lucrează în atelierul său fiare de plug, potcoave, „rafuri” pe roți la care etc. Fără a se desprinde de tradițiile satului, ci

dimpotrivă, introducând tehnici noi de lucru, Iosif Lupșa execută pluguri, semănători, rarițe, din bare de fier industriale.

„Pentru plug, tabla din oțel se taie cu abraziv (o pânză de circular), se bagă la forjă, se încălzește și apoi se bate cu ciocanul pe nicovală până se subțiază cât trebuie; se ia la polizor, se fac găurile cu bormașina electrică și apoi se montează.” Părțile componente ale unui plug sunt:

- „grindeu – bară de fier sau din lemn cu lungimea de 1,40 m-1,50 m; grosimea 6/4 cm dacă e din fier sau 7/7 cm dacă e din lemn.

- suport – care ține fierul lung.

- cormăn – fixat pe grindeu. Fierul lat așezat pe cormăn.

- două coarne – de care ține omul.

- două roți – una mai mare și una mai mică; aia mare merge pe brazdă (pe șanț) și cea mică pe de lături, că să meargă drept.

- proțap – la cele două roțile („cărucior”) este montat un proțap; de proțap se leagă animalele printr-un hamfău (unul lung sau două scurte după cum este unu sau doi cai).”(I.L.).

- Semănătoarea „cu două rânduri” se construiește din:

- „cadru pe care se instalează o roată și două roțițe mici care aruncă boabele (boabele);

- două coșuri în care se pun boabele pentru semănat;

- două feluri de dispozitive: unul care merge prin lanț și două pinioane; altul mere printr-un ax și două pinioane metalice și două piscoane prin care merg boabele în pământ, reglate la dimensiuni de 70-80 cm distanță între rânduri.”(I.L.). Obiectele din fier produse sau recondiționate de meșterul Iosif Lupșa în atelierul său, pentru localnici sau comunitățile rurale învecinate, sunt comercializate la domiciliu.

În urmă cu o jumătate de secol, producția meșteșugărească avea o pondere însemnată în economia rurală a satului Roșcani, asigurând alături de producția individuală din cadrul industriei casnice, toate uneltele și obiectele necesare. Alături de produse din lemn, piatră, metal etc. menționăm preocuparea femeilor pentru asigurarea țesăturilor de interior și pentru îmbrăcăminte, meșteșug circumscris industriei casnice textile (vezi capitolul respectiv).

În prezent, la Roșcani meșteșugurile tradiționale sunt în declin, dar ele pot deveni o ofertă viabilă a unei alternative economice, ca formă de existență și emblemă comunitară.

1.7. Rețeaua comercială

O cercetare completă a vieții actuale a locuitorilor din Roșcani și Mihăiești nu putea trece cu vederea relațiile economice stabilite de oameni cu unitățile comerciale existente în sate, mai vechi sau mai noi, majoritatea apărute după 1989.

Nu am intenționat să întreprindem un studiu de rentabilitate al comerțului în mediul rural contemporan, să stabilim ierarhii și inventare de produse și cu atât mai puțin să ne declarăm competența în aprecieri valorice cu privire la unul sau altul dintre magazinele unde am intrat. Am încercat în schimb să includem rețeaua de comerț în cadrul social al satului, să-i găsim funcționalitatea în existența oamenilor,

să stabilim câteva note comune și posibile deschideri pentru dezvoltarea acestui segment cu adevărat vital în viața comunității.

Din relatările interlocutorilor noștri, am înțeles că furnizorii principali de produse necesare sătenilor sunt piața din Deva și periodic, târgurile (cf. cap. *Dincolo de hotarul satului*), cel de la Dobra fiind unul foarte important.

Magazinele din localitate sunt utile mai ales pentru produse alimentare de strictă necesitate, cum ar fi pâinea, zahărul, uleiul, orezul și, mai ales vara, berea și băuturile răcoritoare.

Principala dificultate pe care o înfruntă comercianții este lipsa de bani a oamenilor, pensiile de la colectiv depășind rareori o sută de mii de lei pe lună, sumă insuficientă chiar și pentru asigurarea pâinii zilnice. În aceste condiții, unii proprietari de magazine dau mărfuri pe datorie, până la venirea pensiilor și, deoarece prețurile cresc la intervale scurte de timp, suportă adesea pierderi.

Vremurile dificile din punct de vedere economic pe care le traversăm își pun amprenta și asupra dezvoltării comerțului, perspectiva unei extinderi sau diversificări a ofertei de produse fiind exclusă de majoritatea patronilor cu care am stat de vorbă.

În aprilie, 1999, în Roșcani erau deschise șase magazine și în Mihăiești, trei. Dintre acestea, două sunt magazinele fostei cooperății de consum, având și bufet. În Roșcanii Mari mai găsim magazinul Emilei Oprean, pe drumul Mihăieștiului, buticul “Mariții”, către capătul sudic al satului și ABC-ul situat central, paralel cu Valea Voicii (“la Gâbu”). Proprietarii acestuia sunt Mariana și Oliviu Andrășesc, patroni la Deva, vânzătorii (familia Mărioara și George Lunčan) fiind doar chiriași temporari.

În Roșcanii Mici am stat de vorbă cu Sabina Mihuț, proprietara primului magazin privatizat din sat, deschis în 1992. Inițial, localul a fost închiriat, soții Mihuț locuind la Deva, dar după un an ei au vândut apartamentul de la oraș și au cumpărat casa unui unchi al lui George Mihuț, acesta din urmă fiind roșcănean. Casa era liberă în urma decesului proprietarilor și a plecării la Anina a fiicei acestora.

Sabinei Mihuț, în afară de pregătirea de specialitate, i-a plăcut comerțul, ea lucrând un timp și la Deva, cu toate autorizațiile necesare.

La început, afacerea a mers mai bine, fiind singurul magazin din sat în afară de cel al cooperăției. În prezent, ne spune Sabina Mihuț, treburile merg rău, pentru că oamenii nu au bani. Se vând numai produsele de strictă utilitate și în cantități reduse. Aprovizionarea se face din en-gros-urile Devei, cu mașina. Discutând despre diversificarea ofertei, ni se explică de ce aceasta nu ar fi rentabilă: “Oamenii își cumpără haine, pantofi, când este o sărbătoare mare, Paște, Crăciun, Revelion. Își cumpără din piață, altfel nu-și permit. Ca să aduci o marfă în regim de consignație, automat se ridică prețul. Dacă oamenii merg la Deva după brânză, o pereche de pantofi sau altceva, își iau mai multe și nu mai cumpără de la mine un singur produs. Rezolvă mai ieftin, chiar dacă dau 20 000 sau 30 000 la autobuz. Unul este prețul în piață și altul în magazin”.

În afară de comerț, Sabina Mihuț se ocupă și de copil, curățenie și grădină. La început i-a fost mai greu să vină de la Deva la Roșcani, pentru că acolo avea prieteni, era o atmosferă diferită, mai multe posibilități de comunicare. Cu toate acestea, “acolo, dacă n-ai bani, n-ai ce căuta în oraș, că și până în fața blocului dacă mergi, îți

trebuie bani”. La țară este mult mai plăcut, aerul e mult mai curat față de poluarea din Deva și e mai bine pentru copil că s-au mutat aici.

Ca planuri de viitor, soții Mihuț își doresc să termine clădirea începută a unui bar cu terasă și intrare din stradă. Ar vrea să fie ceva deosebit, chiar dacă este o investiție mare, despre care doamna Mihuț se îndoiește că se va amortiza ușor. Vacanțe nu au mai avut de mult, dar își doresc, dacă banii le vor permite, să meargă anul acesta la mare cu fiul lor, măcar o săptămână.

Coborâm de “la Sabina”, la “Virginica”, celălalt magazin din Roșcanii Mici. Virginica este de fapt sora proprietarei, Olimpia Popa, care ne povestește câteva lucruri despre înființarea magazinului. Născută în 1947, doamna Popa a lucrat la IAS Mintia, IAS Bârcea și la *Avicola* Mintia. Are un copil și nepoți la Deva. În 1998, a fost disponibilizată cu ordonanța 9 și, ca să primească banii prevăzuți acolo, trebuia să-și facă o firmă. Astfel a ajuns proprietară de magazin, în clădirea casei părintești. Aprovizionarea o face un nepot care merge la Deva după marfă. Cum oamenii nu au bani, abia dacă strânge 1.700.000 lei pe săptămână, ca să meargă după marfă. “Asta nu-i o afacere”, declară doamna Popa. Nu obține nici un câștig, doar cât să trăiască de azi pe mâine. Nu are planuri de viitor, așteaptă doar să iasă la pensie. Taxele pentru produsele alcoolice, cafea sau tutun sunt mari, astfel că nu-și permite să diversifice oferta. Este limpede că, în cazul acesta, comerțul este practicat în urma unui concurs de împrejurări și nu din vocație. Totuși, poziția bună a magazinului, pe drumul Pancului, aproape și de Roșcanii Mari, constituie un avantaj.

Cel mai cunoscut magazin din Mihăiești, în afară de cooperativă și de Iosub (comerciant ocazional, tot în urma unei ordonanțe de disponibilizare) este “la Dorina”. Dorina Șerban a fost gestionară la cooperativa de consum și a observat acolo nesincronizările dintre cerere și ofertă, faptul că uneori aprovizionarea omitea chiar produsele cele mai căutate. A început în decembrie, 1997, cu de toate, sacrificând o cameră din casa părintească. Aduce marfa care se caută și încearcă să păstreze prețurile cât mai mici. În administrarea magazinului o mai ajută mama ei, restul membrilor familiei având servicii.

În condițiile prezente, doamna Șerban nu crede că ar putea extinde afacerea, dar speră să se mențină. Ceea ce e deosebit la magazinul ei este relația personală cu clienții. Fiind născută și crescută în sat, Dorina Șerban nu are un program stabil, răspunzând solicitărilor de cumpărare oricând: “Mă duc, mai pun o cratiță pe foc, mai vin să servesc pe cineva, iar mai adaug ceva în cratiță, astfel încât până după-amiaza, să rezolvăm și cu mâncarea.”

Stând de vorbă cu sătenii, am cules și câteva informații legate de rețeaua de comerț din perioada interbelică. Pe atunci, în Roșcani erau două “bolte”, una a unui evreu, Mitelman și cealaltă a unui român, Ioachim (după relatarea Mariei Muntean Capelini, confirmată și de datele din monografia învățătorului Dimperiu Ion, realizată în 1944 - *Arhivele Statului, Dosar nr. 483/1946*, p.44). Mai veneau în sat și comercianți ambulanți, pentru a se aproviziona de la săteni. Uneori, schimbul se făcea în natură, cum se mai face și astăzi la târguri (Rozalia Lupșa ne-a oferit un exemplu: o oală smălțuită se umple de trei ori cu nuci și această cantitate este suficientă pentru a obține vasul de la vânzător). În trecut însă, târgurile erau principalele medii comerciale. La târgurile mari se vindeau vite și bucate achiziționându-se obiecte de îmbrăcăminte și alte lucruri necesare pentru gospodărie.

Într-o oarecare măsură, lucrul este valabil și astăzi; oamenii nu apelează la rețeaua comercială locală decât pentru alimente de strictă utilitate, în vreme ce pentru lucruri mai costisitoare merg la piață la Dobra sau la târgurile contemporane, care nu și-au pierdut nici astăzi prestigiul. De asemenea, având la Dobra pantofar și croitor, din timpuri destul de îndepărtate (inf. Maria Muntean Capelini) și prelucrând în gospodăriile proprii cânepa și lâna, sătenii s-au obișnuit să caute la magazine doar produse alimentare; în mai mică măsură, se caută mărfurile din domeniul cosmeticii sau cele de uz casnic. Situația este menținută astfel și datorită lipsei banilor, majoritatea potențialilor cumpărători fiind pensionari de la colectiv, așa cum s-a amintit deja.

Cu toate observațiile acestea, rețeaua comercială este funcțională în mediul cercetat, contribuind și la solidarizarea unor grupuri de vecinătate în jurul “buticurilor”. Nu în ultimul rând, o constatare interesantă pe care am făcut-o pe baza cercetărilor noastre și a informațiilor oferite de Iulius Mihuț, socrul Sabinei Mihuț, este că magazinele sunt în prezent mediile de povestit cele mai fertile, locurile unde viața comunității încă se mai concentrează într-o formă epică și se creează interludiul temporal necesar verbalizării și chiar estetizării amintirilor.

1.8. Dincolo de hotarul satului

Cercetând repertoriul narativ al comunităților înrudite din satele Roșcani și Mihăiești, am constatat că spațiul exterior hotarelor rurale are un potențial epic foarte ridicat, în sensul că locurile străine, îndepărtate sau doar diferite acționează asupra imaginației oamenilor, stimulându-i pe povestitorii înzestrați. Pentru a afla modul cum imaginarul colectiv modelează spațiul de dincolo de hotarul satului, am apelat inițial la ajutorul interlocutorilor noștri, întrebându-i dacă nu cunosc povestitori buni. Acționând astfel, ne-am bazat desigur pe proprietatea creației folclorice de a circula cu succes de receptare, în variante, în cadrul grupului unde se performează. Cu alte cuvinte, oamenii recunoscși de consătenii lor pentru calitățile de buni naratori dețin în repertoriul lor cristalizările epice acceptate în tradiția orală și având cele mai mari șanse de supraviețuire în folclorul contemporan al perioadei în care ne aflăm.

De asemenea, am observat că spațiul de dincolo de hotar apare în povestiri ca un spațiu al amintirii, el primind astfel și o dimensiune temporală. În felul acesta, pășunile de la marginea satelor Roșcani și Mihăiești devin un cadru de recompunere a bucuriei copilăriei, ținutul Pădurenilor se transformă într-un loc pitoresc și fermecător, iar Viena, capitala Imperiului din care făcea parte cândva și zona studiată de noi, este privită ca un oraș apropiat, unde călătoreau bărbații în armată.

Premise teoretice

Discutând cu roșcănenii și mihăieștenii despre modul lor de existență, pentru a recompuce cadrele social și psihologic (Gusti, 1965, p. 120-127) ale lumii unde pătrundeam pentru întâia oară, am constatat că oamenii vorbeau cu mult mai multă ușurință despre evenimente reale, la care fuseseră martori de-a lungul timpului, despre întâmplări care le-au marcat viața. Repertoriul narativ al povestitorilor cu har se

compunea mai mult din astfel de narativizări ale momentelor trăite de ei decât din speciile clasice ale prozei orale, basmul, legenda sau povestirea. Probabil că, în timp, nevoia de ficțiune a mentalului colectiv a fost compensată de deschiderea mediului rural spre alte spații și mai ales spre cultura de masă. Într-adevăr, cu atâtea ziare și reviste și emisiuni de radio și televiziune, cine să mai aibă timp de povești, când mai sunt și toate treburile gospodărești care așteaptă să fie împlinite? Cu toate acestea, nevoia de povestire, ca mod specific tradițional - tributar tiparelor de gândire mitică - de a asimila realitatea exterioară și pe cea interioară omului, nu a dispărut. Dealtfel, largă răspândire a povestirilor din experiența personală în mediile rurale a fost observată frecvent de folcloriști de-a lungul secolului XX, ele fiind numite, în terminologia internațională, *narațiuni personale*.

Narațiunile personale sunt acele categorii ale prozei populare ce recompun, dintr-o perspectivă subiectivă, istoria recentă a comunității, povestitorul lor fiind protagonist sau martor al întâmplărilor relatate. Astfel de relatări din experiența personală apar adesea în culegerea dialectologică *Graiul nostru*, realizată la începutul secolului XX (Densusianu, Candrea, Speranția, 1906-1907). De asemenea, le întâlnim și în *Antologia de proză populară epică* a lui Ovidiu Bârlea din 1969, cu statut de texte folclorice. „Povestirile personale” sunt recunoscute ca specii ale prozei orale încă din anii '30, când prezența lor a fost reliefată de cercetările folcloristului suedez C.W. Von Sydow. Von Sydow distingea între memorate (relatări ale unei întâlniri cu supranaturalul, motivul strigoii fiind cel mai frecvent în acestea) și fabulate (narativizări ale amintirilor celor mai pregnante ale povestitorilor). Fabulatele ar corespunde noțiunii de memorabile, introduse de André Jolles în studiul evoluției formelor narrative tradiționale (Jolles, 1972 (1930), p.159-173).

La ediția din 1966 a Congresului Societății Internaționale pentru Cercetarea Narațiunilor Folclorice (ISFNR) din Liblice, Cehoslovacia, s-a discutat despre formele narrative „mixte” sau „tranziționale” (de tipul relatărilor din experiența personală, cuprinzând episoade narrative, mici nuclee legendare, secvențe versificate ș.a.) care apar pe teren, stabilindu-se câteva repere teoretice pentru definirea și clasificarea lor tematică.

Și folcloristica românească a observat prezența narațiunilor personale, încadrate de obicei în categoria prozei populare subspecia povestirii. Ovidiu Bârlea o definește astfel: „o narațiune despre fapte contemporane, corespunzătoare jurnalului oral versificat” ce „aduce în scenă întâmplări din viața povestitorului, la care acesta a fost actant sau măcar martor, direct sau indirect”. (Bârlea, 1981, p. 256) De asemenea, Ion Șeuleanu plasează astfel de narațiuni în contextul de formare al legendei, situându-se astfel aproape de poziția lui Jolles (Șeuleanu, 1982, p.1-30). În studiul său despre *Poetica legendei*, Silviu Angelescu pune în relație statutul povestitorului de erou principal al construcției epice cu perspectiva subiectivă asupra faptelor relatate și cu intenția vorbitorului de a acredita autenticitatea întâmplărilor comunicate (Angelescu, 1983, p. 231-255).

Statutul ferm conturat al speciei în discuție este ilustrat și de articolul lui Nicolae Constantinescu din 1986 consacrat povestirii. Numită de performeri „patimă, pațâmă” sau „întâmplare”, ea își demonstrează caracterele tradițional și colectiv prin

apartenența povestitorului și a comunității receptoare la același model al realității și prin specializarea naratorilor pentru acest tip epic, conducând la circulație în variante. „Indicele de narativitate” al narațiunilor personale ar fi asigurat de coerența acțiunii povestite și de succesul de receptare obținut (Constantinescu, 1986, p.42-45).

Este limpede că povestirile de tipul acesta, a căror frecvență pe teren o depășește cu mult pe cea a speciilor tradiționale, aparțin folclorului contemporan, având o origine foarte apropiată în timp de momentul răspândirii și circulației lor în variante, în diferitele actualizări produse în contexte specifice de către povestitorii și creatorii lor. Cu toate că autorii sunt cunoscuți, fiind eroi ai povestirilor lor, povestirile autentice sunt cele în care statutul protagonistului este unul pur narativ și deci ficțional, modelat de legile epice supuse tiparelor mentale tradiționale. Numai în felul acesta narațiunile personale sunt ascultate și receptate cu succes de un public ce împărtășește - chiar neconștientizat de către cei mai tineri - aceeași viziune folclorică despre lume, eficiența povestirii măsurându-se în perceperea corectă a funcțiilor ei multiple (eroizare, învățare, divertisment, legitimare a identității, solidarizare cu grupul, eliberare psihică prin verbalizarea amintirilor dureroase).

Cu privire la publicul povestitorilor noștri, ni s-a părut foarte utilă adoptarea sintagmei medii de povestit, propuse de Ion Cuceu în 1977 și reprezentând „o structură socială deschisă, formată de regulă în cadrul unei microunități sociale relativ stabile și caracterizată printr-o anumită omogenitate sub raport spiritual”. În cadrul mediului de povestit „apare interacțiunea socială prin instituirea unor roluri și a unei anumite relații de rol: povestitor-ascultători, determinând actualizarea optimă a unor valori narrative” (Cuceu, 1977, p.364).

Ocupându-ne de mediile de povestit, afirmăm implicit că privim povestirea - text folcloric - în raport cu povestitul - act de comunicare produs de un anumit context. (Pop, 1998 (1990), p.319-326). De aceea, ne vor interesa povestitorii, spațiul și timpul povestirilor, situația de povestit și mediul de povestit în aceeași măsură ca și topos-urile narrative, pentru că foarte multe din textele ascultate de noi sunt doar nuclee, relatări cu potențial de transformare în construcții epice în contexte mai favorabile. Din acest punct de vedere, repertoriul interlocutorilor noștri din Roșcani și Mihăiești poate contura într-adevăr raporturile de organizare și apropiere pe care insul comunității tradiționale le stabilește, prin narațiune, cu spațiul aflat dincolo de hotarul satului. Dincolo de hotar, în cercuri concentrice, din ce în ce mai largi și aparținând unor nivele temporale diferite, se află pășunile, pădurile, târgurile, ținutul Pădurenilor, orașele din țară, frontul rusesc din vremea celui de-al doilea război mondial, Viena - capitala Imperiului Austro-Ungar, America emigranților și apoi, pe coordonate mitice, lumea cealaltă.

Un spațiu tradițional al povestirii

Povestitorii

Primul nume de povestitor repetat de majoritatea celor întrebați a fost cel al lui Gheorghe Tomoaie, locuitor al satului Roșcani, trăgându-se dintr-o familie de seamă din localitate, persoană respectată și pentru calitățile de bun gospodar și cunoscător al tradițiilor. De asemenea, am stat de vorbă cu Ion Mihonesc, fost cioban din Pădureni (comuna Poiana Răchițelii), stabilit de asemenea în Roșcani, cu Ion Muntean, multă vreme morar al satului, cu Iulius Mihuț din Roșcanii Mici, bun cunoscător al tradițiilor locale și renumit și pentru calitățile lui de cântăreț (a fost intervievat și de Radio Timișoara). Reale calități de narator a dovedit și Letiția Dejeu, din familia Caba, actualmente locuind la Cluj, dar tocmai de aceea foarte legată de satul natal. Sora Letiției Dejeu, Lenuța Caba, ne-a ajutat cu multă bunăvoință să reconstituim o parte din evoluția vieții școlare a satului din perspectiva opțiunii de destin a unui intelectual cu har, oferindu-ne premisele necesare înțelegerii complexității contextului de formare a narațiunilor. Tot dumneaei ne-a înlesnit ancheta întreprinsă la Școala primară din Roșcani, unde am stat de vorbă cu toți copiii prezenți, trăgând anumite concluzii cu privire la supraviețuirea tradiției în mediul rural contemporan.

De asemenea, îi datorez Feliției Muntean completarea cadrului social și psihologic al comunității studiate, având privilegiul de a locui o perioadă în casa dumneaei și de a-i cunoaște o parte din membrii familiei. O perspectivă deosebit de interesantă și lucidă asupra istoriei recente a satului ne-a fost oferită de Maria Muntean Capelini (n. 1905), ale cărei cuvinte le-am putut transcrie de pe o casetă înregistrată de Narcisa Știucă.

Printre interlocutorii noștri din Roșcani o amintim, nu în ultimul rând, pe Lucica Popa, actualmente locuind la Dobra, care ne-a anticipat fericit gândul de a cuprinde în cercetare toate aspectele cu potențial de transformare în narațiuni ale vieții satului. Dintre acestea, războiul trăit de cei mai în vârstă dintre roșcăneni este unul din toposurile narrative predilecte. Lucica Popa ne-a pus la dispoziție corespondența de pe front a tatălui dumneaei, sergentul Petrică Tomoaie, dispărut dintre cei vii, împreună cu un prețios jurnal de front completat cu o amplă relatare versificată a pătimirii ostașului din cel de-al doilea război mondial. Imaginea războiului privit din perspectiva tragică a participantului se completează cu discuțiile purtate cu Ion Muntean și Cornel Martinesc, ambii veterani de război.

Continuându-ne cercetările în Mihăiești, am recunoscut în persoana lui Octavian Ognean un povestitor cu mult har, capabil să narativizeze și chiar să pună în spectacol

*Un pădurean strămutat în Roșcani:
Ion Mihonesc*

întâmplările trăite sau auzite, convertindu-le realitatea efemeră într-o substanță epică modelată de o veche și puternică tradiție. De la Octavian Ognean am înregistrat narațiuni personale reprezentative pentru comunitatea studiată, dânsul fiindu-ne de asemenea călăuză printre copiii Școlii primare din Mihăiești. Tot în Mihăiești am cunoscut un alt povestitor de excepție, cu toate că repertoriul său se rezumă la perioada războiului. Este vorba de Petru Trif, veteran și prizonier de război care ne-a oferit o relatare deosebit de coerentă și impresionantă a întâmplărilor prin care a trecut pe frontul de răsărit, până la eliberarea din 1946. Membrii familiei Simoc s-au numărat de asemenea printre interlocutorii noștri utili, vorbindu-ne cu mare

Cornel Martinesc, veteran de război din Roșcani

amabilitate despre viața obișnuită a unei familii de săteni cu membri din trei generații care locuiesc împreună.

Din cele studiate și înregistrate, am tras concluzia că fenomenul povestitului e încă activ în comunitatea cercetată, dar subiectele predilecte s-au transferat dinspre basmul fantastic și legendă către narațiunile personale.

Spațiul și timpul povestirii

În urmă cu cincizeci de ani, locurile unde roșcănenii se întâlneau în mod oficial erau primăria, școala și biserica. Mai existau de asemenea două spații predilecte pentru comunicarea noutăților și povestirea unor întâmplări deosebite: „la atelier”, în Roșcanii Mari și la Seleșan Aurel, în Roșcanii Mici, probabil locul unde se află azi magazinul „Sabina”. (Dimperiu, 1944, p.48). De asemenea, crâșma constituia și pe vremea aceea un mediu propice convorbirilor și narațiunilor de tot felul.

În zilele noastre, am verificat singuri faptul că în localurile sătești se creează într-adevăr astfel atmosfera necesară generării povestirilor. Iulius Mihuț ne-a spus că și la *buticul* fiului său, George (e vorba de magazinul „Sabina” din Roșcanii Mici), tinerii se adună și ascultă muzică, dar vin și bătrânii și vorbesc *de-ale lor*, despre

mersul lucrărilor agricole și problemele gospodărești și chiar și alte lucruri, *de-a crâșmei*, când se mai încălzesc cu un pahar. Chiar Iulius Mihuț, interlocutorul nostru, ne-a mărturisit că uneori, în asemenea ocazii, cei adunați la birt îl rugau să cânte, lucru pe care-l făcea cu plăcere. Rugându-l să ne exemplifice cu un cântec, bătrânul s-a scuzat că nu mai poate să cânte, dar ne-a comunicat totuși textul unei române „marine” pe care o ține minte foarte bine, tema având probabil legătură cu zona Orșovei, unde Iulius Mihuț a făcut armata: Stăteam pe malul mării / Priveam pe mare-’n jos/ Cum valurile albastre / Se legănau duios / O barcă-n depărtare/ Cu trei pescari în ea / Veneau ciocnind pahare / Cu vin se veseleau / Iar unul dintre dânșii / De-amor el fiind cuprins / Își apucă paharul / Fetiții și l-a-’ntins

„Că o fost o fetiță pe malu’ mării care se uita la ei și el o-’nchinat paharu’ la față și fata i-a spus:”

Eu nu-ți primesc paharul / Iubite marinar/ Că mie soarta-mi spune / Că ești un criminal.

„Da. Și atuncia marinarul o scos un inel de la el de pe deget să-l deie fetiței. Și fetița iar i-a spus:”

Iulius Mihuț, pregătindu-se pentru o zi de lucru

Eu nu-ți primesc inelul / Iubite marinar/ Că soarta mie-mi spune / Că ești un criminal.

„Atuncia mărinaru’ scoase un pistol. Întâi pușcă fetița și-apoi se-’mpușcă el. O pușcat fetița și la urmă o tras și-’n el. (...) O fost pe timpurile-ălea, pe timpu’ războiului. O fost o întâmplare care s-a-’ntâmpat.”

Tot în Roșcanii Mici, *la buticul Virginicăi*, am cunoscut-o și noi pe Rozalia Lupșa, o persoană cu suflet deschis și dornic de a împărtăși informații legate de tradiție și obiceiuri chiar și străinilor de sat, având astfel prilejul de a constata direct cum se leagă conversațiile într-un astfel de spațiu favorabil.

Pentru Roșcanii Mari, locul preferat de întâlniri prelungite cu povestiri este *buticul Mariții*, așa cum ne-a comunicat Ion Mihonesc.

Desigur, pentru narațiunile personale și mai ales în cazul naratorilor de vârstă a treia, locul predilect al desfășurării

povestirii rămâne casa subiectului.

De asemenea, drumurile făcute împreună cu sătenii s-au dovedit și ele medii rodnice de dezvoltare a predispozițiilor narrative ale roșcănenilor și mihăieștenilor.

Nu am avut posibilitatea să verificăm direct decât în cazul obiceiului „Măsuratul oilor” din Mihăiești (mai, 1999), dar probabil că participarea colectivității și la un

alt eveniment important (de tipul nunții, de exemplu) poate genera performarea unor povestiri.

Din câte am aflat, șezătorile, care erau altădată spații privilegiate de povestit, s-au rărit astăzi foarte mult.

Cu privire la timpul povestirii, nu am constatat o predilecție pentru rostirea ei într-un anumit ceas al zilei, dar îi sunt firesc rezervate orele libere din timpul muncilor agricole, sărbătorile calendaristice și, pentru copiii din ciclul primar, anumite ore de la școală.

Medii de povestit.

Din punct de vedere al observării publicului predilect al povestitorilor, cercetarea noastră a avut de suferit pentru că noi, prin însăși natura preocupărilor pe care le aveam, trebuia să provocăm povestirea și nu să așteptăm ca ea să se producă firesc în contextul ei caracteristic. De asemenea, faptul că întotdeauna membrii echipei de cercetare, străini de comunitate, făceau parte dintre ascultători, nu putea să nu modifice sensibil mediul de povestit și implicit, prestația povestitorului. Totuși, putem afirma că nu s-au creat narațiuni special pentru noi, ci poate doar s-au creat anumite divagări explicative necesare integrării noastre printre receptori. În general, mediul de povestit cel mai frecvent pentru narațiunile personale observate de noi este familia. Mai sunt însă și altele: clasa (la școală), colegii de suferință (pentru veteranii de război), grupul de vârstă sau sex (pentru povestiri de familie), grupul confesional sau ocupațional (intelectualii, agricultorii, păstorii, meșteșugarii).

Toposuri narative.

Studiind subiectele preferate de povestitorii întâlniți de noi, putem trasa o hartă a modului de substanțializare epică a memoriei sătenilor, pentru că narațiunile reprezentative exprimă nu numai un punct de vedere personal al autorilor lor ci și o viziune colectivă și tradițională asupra realității.

Astfel, un subiect predilect este cel al *copilăriei*. Aceasta e legată mai ales de mersul cu vitele la pășunile din jurul satelor, de jocurile practicate și de evenimente importante, cum ar fi târgurile periodice. Pentru mine, așa, cea mai frumoasă sărbătoare era Sântă Mărie Mică, în septembrie, când era târg mare la Dobra. Părinții mei n-au fost oameni săraci, să știți, însă nu erau bani. Aveai de toate, tăiai porci, aveai câte trei sute de kilograme de carne, însă nu erau bani.(...) Bunicul meu vindea la Sântă Mărie Mică doi boi; el mai negustorea vite. Cumpăra doi juncani, îi învăța la jug un an de zile, când erau pereche de boi, îi vindea la târg, rupea câteva mii din ei și cumpăra alți juncani și tot așa. Îmi cumpăra și mie, îmi amintesc, în primul rând, cea mai mare lubeniță din târg mi-o alegeam, erau lubenițe de 8-10 kg...” (O.O.). Copiilor le plăcea să li se aducă turtă cu oglindă și mărgelile de la târg. Când nu apucau să le aducă, cei mari le spuneau: „S-a-’necat turtaru’ cu turtele c-o trecut Mureșu” (L.P.).

Copiii mergeau cu vitele la pășune de la vârste foarte mici. Ajungeau dimineața, dormeau o oră-două, apoi cei mai mici se jucau „ascunsa” sau „la popic”, fetele își aduceau de cusut, cântau cântece aflate de pe la radioul cu baterii, iar seara se întorceau în sat. (F.M.). Odată, la păscut vitele, unchiul Gheorghe Tomoaie a pierdut toate caprele satului. Turma a fost jos și a mers și s-o uitat, jumate din capre nu se

întrevede; „Aoleo, dă-le dracului.” Al meu (I.M.B.) le-a cunoscut care-i a lu' care. Nu-i a lu' cutare, nu-i a lu' cutare, nu-i a lu' cutare. Când s-o uitat, nu-s. O mai fost trii. Zice: „Unde-ai umblat cu ele?”, o spus el. Or fost caprele satului. Pe Tomoaie l-au lăsat cu oile. Se făcuse noapte. Unde să ne ducem după ele? Am stat în loc și i s-a părut că aude un clopoțel, da' rar de tot, când se-auzea, când nu se-auzea. Și zice (al meu) către moșu' Ion, fie iertat, că-i mort: „Moș Ioane, aici trebuie să fie.” Și stă ăla și-ascultă, era bătrân, da' n-auzea. Până s-o dus al meu; acolo or fost, cinzeci și nu știu cât de capre. (...) Se făcuse noapte și s-or culcat. Pe la zece sara.” (F.M.).

Octavian Ognean ne vorbește și despre un deal, Hizmăn, unde bunicul lui spunea că fusese o tabără turcească. Se zicea că turcii au lăsat acolo bani de aur și mulți căutau, ba chiar a fost o bătrână, Trifuleasa, despre care se spune că s-a îmbogățit cu galbeni găsiți acolo. A sfârșit-o rău, pentru că au venit ungurii și au luat-o, cu familie cu tot, ducând-o la închisoare, ca să spună unde sunt banii. Mai era un alt loc puțin în afara satului Mihăiești unde se spunea că sunt comori și că în noaptea Învierii joacă vâlvele acolo. Chiar și Octavian Ognean, copil, s-a suit în turnul bisericii să vadă flăcările, dar n-a văzut nimic. Întrebați de noi, copiii de vârstă școlară din satul de azi ne-au spus că nu cred în comori, zâne și alte asemenea lucruri, pentru că „asemenea minuni nu se pot întâmpla”.

Pășunile copilăriei pot fi însă și locul de desfășurare a unor tragedii, cum a fost întâmplarea - comunicată de mai mulți săteni, semn că a impresionat profund comunitatea -, cu tânărul electrocutat de fulger, Doru Morar care a fost trăznit „în coastă la Mihăiești”. Ne vorbesc de el și Rozalia Lupșa, care îi era rudă, și Maria Muntean, și cei care ne-au însoțit la măsuratul oilor în mai, 1999: „de când trăzni pe Dorel ... un tânăr ... o fost la vaci și o fost cu umbrela. Și l-o trăznit (...) Vara. ” (M.M.).

*Maria Muntean, născută Capelini,
scrutând aproape un secol de amintiri*

Explicația unor asemenea tragedii ne-o oferă tot Maria Muntean, în spiritul tradiției: Când om fost mai copil' așa, atuncea a trăznit aicea pe unu' Nuț - Nuțu lu' Târnu. A rămas v'o șase copii de el. Și el o zâs - că n-o ascultat copiii. Și el o zâs dimineața - spunea un copil de-al lui - o zâs, zâce: „Să mă trăznească Dumnezeu” și după mas' l-o și trăznit.

Pădurile ce înconjoară Roșcaniul și Mihăieștii devin și ele cadru de desfășurare a unor întâmplări neobișnuite, adăpostind urși și mistreți. Mistreții s-au înmulțit foarte mult și oamenii nu mai au autorizație să-i vâneze. Oamenii care „coată de oi” au mai întâlnit și urși pe munte (G.T.M.). De asemenea, pădurile sunt mediul de acțiune al vânătorilor, cel mai cunoscut din sat fiind Serafim Furdui, astăzi dispărut dintre

noi. Soția lui ne-a povestit cum și-au ridicat casa cu piei de jder. Vânătorul avea un câine, Pucsi, care *lătra toată noaptea când găsea jder, până se ducea să-l împuște* (S.F.)

Un alt loc comun al narațiunilor ascultate de noi este *Ținutul Pădurenilor*. Aflat chiar la granița zonei Pădurenilor cu zona Câmpiei Mureșului, Roșcaniul are multe legături cu acestea. Letiția Dejeu ne-a vorbit despre nedeile pădurenilor, despre portul lor falnic și ne-a povestit cum, în copilărie, și-a retezat și ea părul de pe frunte, ca să fie cu breton, ca femeile din Pădureni. Pădurenii erau *oameni faini* îmbrăcați cu cămașă albă până la genunchi. Femeile erau cu oprege și cu poale-așa cum zicem noi... Acuma ș-alea și-or stricat portul (...). Am fost la Vad, acolo la nidee, la Vadu' Dobrei (...) apăi când porneau ele să joace, atuncea nu mai auzeai nimic, nu mai trebuia bandă (M.M.). Acuma avem la Poiană (Poiana Răchițelii, n.n.), de unde s eu născut, o rugă mare, după Rusalii o săptămână. Acolo-i fain, acolo dac-oți mere să vedeți...(I.M.).

Rămânând în zona subiectelor legate de anumite spații, vom aminti călătoriile prin țară, ce oferă o înțelegere deosebită a oamenilor din partea locului. Am mai fost prin Banat pe la cules de porumb, în Șiria, către Pâncota, Arad, încolo. În Lugoj am fost, la noi nu se făcea porumb acolo, în Poiana Răchițelii, aicea se face (...). Când am fost cu armata, am fost pe la Giurgiu, Dunăre, acolo (...). Am fost pe la Hațeg, prin Banat, pe la Sarmizegetusa-ncolo, spre Turnu Roșu. Am fost, atunci umblam după niște ațe, îi trebuia la a mea ca să țese, pături d-ăstea. Am mai fost și-n Strei către Călan, la seceră. (I.M.)

Gheorghe Tomoaie ne vorbește despre Sarmizegetusa, iar Ion Muntean despre drumul din copilărie, până la Alba Iulia, pentru a-l întâlni pe regele Mihai. Tot de numele Albei Iulia se leagă și momentul unirii din 1918, când un sătean, Ion Suci, a făcut parte din garda națională (I:M).

Întorcându-ne în timp, la vremurile când cele două sate făceau parte din Imperiul Austro-Ungar, aflăm narațiuni legate de drumul Vienei, de oraș și de serviciul militar imperial. Bunicul meu a fost sergent (zuckfiller) la Viena și a avut impresii foarte bune, îmi spunea așa, că austriecii sunt un popor civilizată (...). Și erau toleranți. Imperiul pe vremea aia avea atâtea nații și spunea că nu făceau deosebire între ei. (...) Toți erau obligați, purtau mustața răsucită în sus, cu colțuri. Aveau legătoare - povestea moșu' - și seara se dădeau cu pomadă, puneau legătura, ca să aibă mustățile răsucite; așa trebuia la uniformă (O.O.).

(Același personaj, un erou drag din povestirile lui Octavian Ognean, s-a aruncat în urzici ca să scape de concentrare. Când l-au văzut, toți au început să strige: „Scabie, scabie!” Tot el și-a turnat praf de pușcă în ureche ca să scape de armată, făcând puroi, dar după asta a rămas „cam slab de urechi”. Și pe deasupra, și-a mai pus o pită

Bunicul lui Octavian Ognean, sergent la Viena

sub un deget de la mână, a potrivit pușca și a apăsat pe trăgaci cu un deget de la picior. Pita a pus-o ca să absoarbă fumul și praful de pușcă. Dacă la expertiză s-ar fi găsit fum și praf de pușcă pe rană, ar fi făcut închisoare pentru automutilare.)

O fost muieri de-aicea la bărbat în Viena. Și le-o făcut fotografie. Iaste un pod la Viena. Și le-o pus pe pod și le-o făcut fotografie cum or purtat oprege atuncea. Oprege și numa'cătrînți și poale cusute-așa frumos. Poale de pânză, nu d-ăstea de stambă (...). E mult de-atunci, optzeci de ani îs (M.M.).

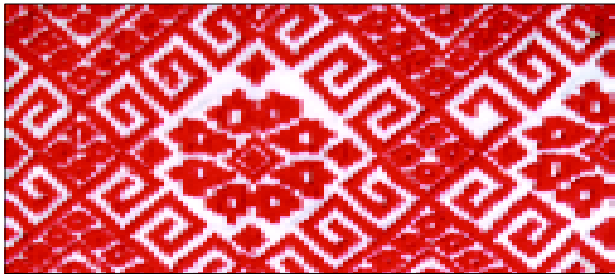
Monografia lui Dimperiu ne informează că la Viena, un bătrân din Roșcani, Ion Petrașc, a fost chemat în procesul memorandiștilor.

Mergând și mai departe în spațiu, legăturile satului trec granițele țării, până la emigranții din Europa și America. Gheorghe Tomoaie ne spune povestea consăteanului Cornel Mircea, urmărit de comuniști și emigrat în 1949 prin Serbia, Italia și de acolo în America. Azi locuiește la Cleveland și revine des în sat. În vremea prigoanei, a stat ascuns în munți cu un văr al lui Gheorghe Tomoaie, pe care l-au prins și l-au împușcat în piept. Acesta, fiind vânător, a pus și el pușca la ochi și *a nimerit la un jandarm drept în frunte. A mai trăit un timp, iar apoi a murit.* Iulius Mihuț are și el un frate în America. Octavian Ognean ne spune că au emigrat mulți, mai ales neoprotestanți și că nu se mai întorc, cel mult revin uneori în vizită. Părerile sătenilor despre emigrare sunt împărțite: Unu' care-i în Germania a zis către mine: „Auzi dumneata, nu te gânde, că nici în Germania nu umblă câinii cu colaci în coadă. Și-acolo trebuie să lucrezi, dacă-ți trebuie bani, trebuie să lucrezi (I.M.). Nu putem trece de desfășurarea concentrică a spațiului de dincolo de hotarul satului fără a-l aminti din nou pe Ion Suci, bătrânul din Roșcani care a adus de la Alba Iulia steagul Unirii. Ileana și Octavian Ognean ne-au povestit că deși fără multă carte, bătrânul Suci verifica experimental, cu dispozitive făurite de el, legile fizicii, cum ar fi axa de înclinație a Pământului, deci privea Pământul ca pe un corp ceresc, de care se distanța adoptând o perspectivă de astronom empiric. De asemenea, avea un caiet unde-și notase descrierea tuturor construcțiilor la care participase (era zidar), curiozități din lumea largă, adunate din presă, pe care le spunea copiilor și profesorilor (a fost și om de serviciu al școlii) și profesoara Ileana Ognean îl găsea adesea dimineața la tablă, făcând adunări și înmulțiri pentru școlari. Din păcate, caietul lui Ion Suci a fost pus cu el în sicriu și nici membrii apropiați ai familiei nu mai sunt în viață pentru a ne vorbi de acest om deosebit.

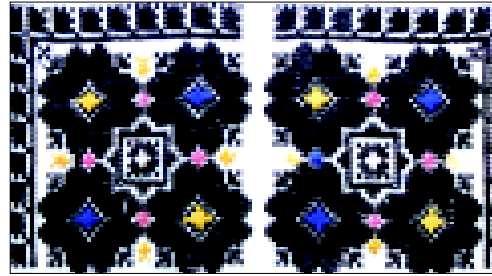
În afară de teme narative legate de anumite spații, am distins în repertoriul interlocutorilor noștri și alte două subiecte cu potențial epic foarte ridicat: *colectivizarea și războiul.*

Despre colectivizare ne-au vorbit mulți gospodari ca despre o perioadă care le-a marcat în mod dureros și definitiv existența. Ei, bat-o amarului s-o bată, rău s-a făcut, că o săptămână de zile, mai mult, două, moșu' meu în toată seara veneau după el și-l duceau aco' și moșu' meu avea armă și într-o sară zice: „Mai du-te și tu” către giner', „mai du-te și tu, eu - zice - nu mă mai duc că nu mai pot răsufli”. Și veniră (...) să se-'nscire moșu'. „Apoi eu cum să mă-'nscir - zice - că, uite, am două nepoate și le dau pământu' și când or vede ele, atuncea ele ce zic - că n-au nimic? Eu știu ce-o mai fi?” (M.M.C.).

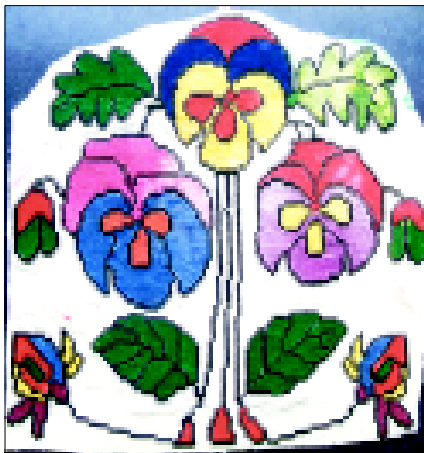
MODELE DE CUSĂTURI

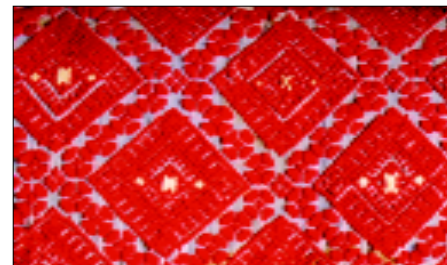
Detalii...

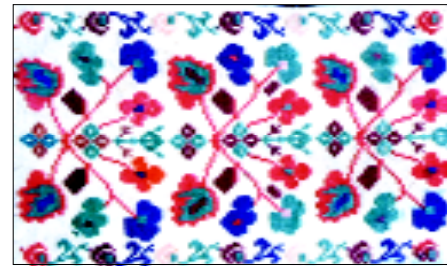
Detalii...

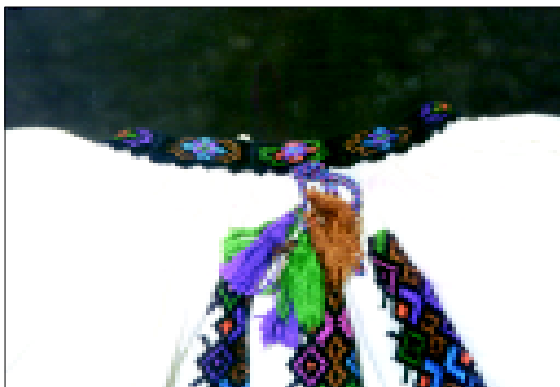
Detalii cu motive ornamentale cusute pe cămășile de la Roșcani

Detalii...

Detalii...

Cusătură de tip „brățariu pe încreț“ la gulerul unei cămăși femeiești

Detalii...

Fodor

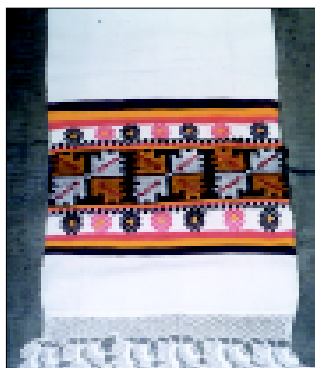

Guler de cămașă bărbătească

ȚESĂTURI SUBȚIRI

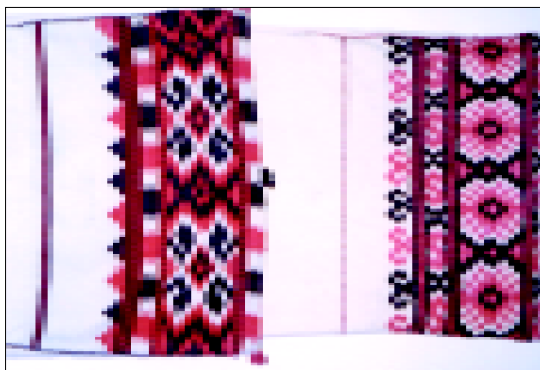
Ștergar (cingeu) - detaliu

Ștergar din colecția Muzeului de Etnografie din Brad

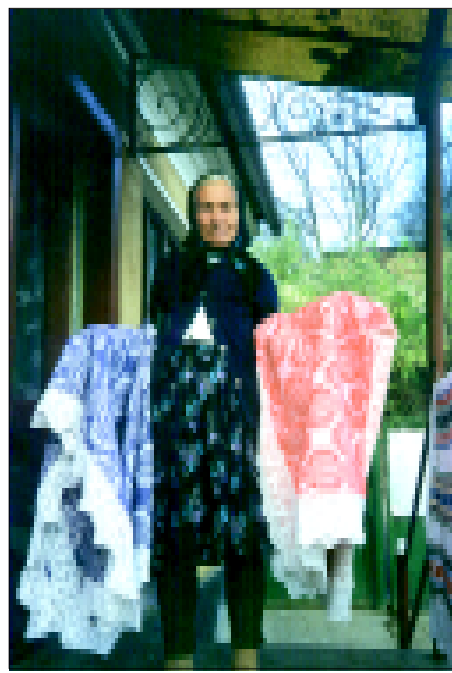
Cingeu cu franjuri țesut „ca la Roșcani“

Fețe de pernă cu capete alese în război, cu vechi motive ornamentale

Cingeu cu ciptă țesut cu motive specifice Roșcanilor

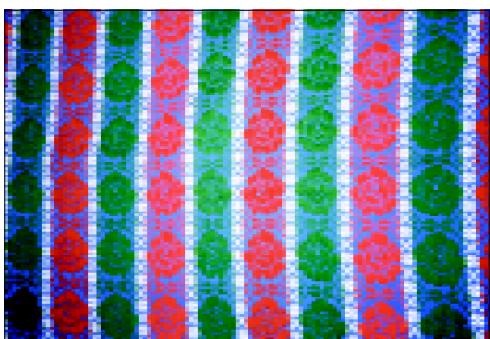

Măsaie țesute de Valeria Trif

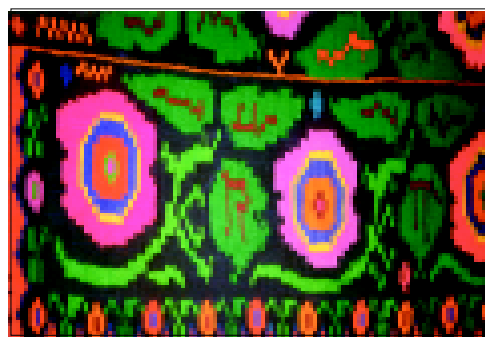
ȚESĂTURI GROASE

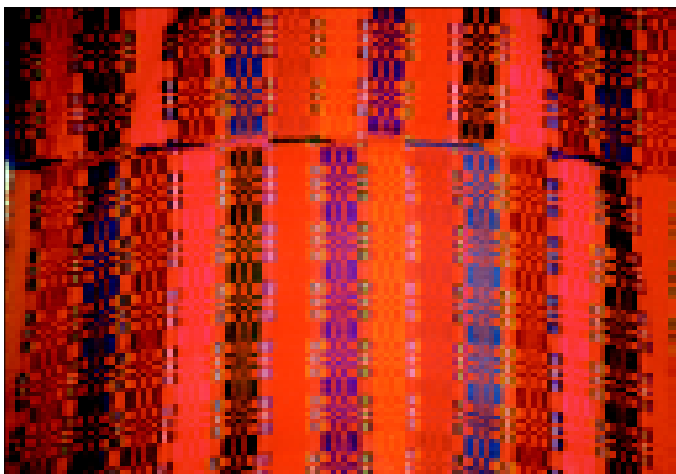
Pricoviță cu ulcuțe „aduse“ din Pădureni

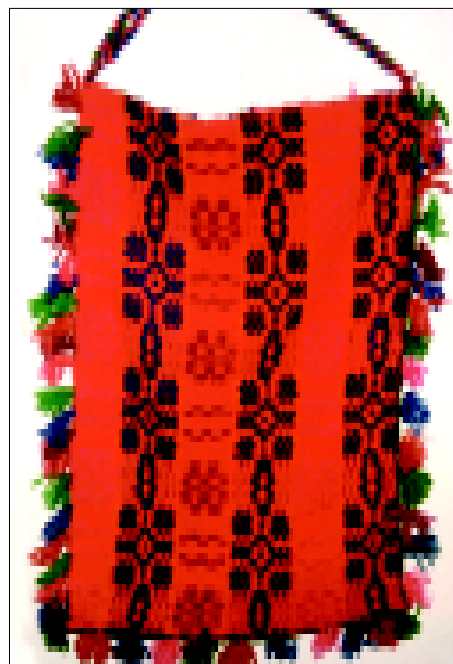
Detalii...

Detalii...

Covor

Straiță

MEȘTEȘUGURI

Prelucrarea lemnului

V. Tobiaszec în atelierul său de tâmplărie din Roșcanii Mici

Ion Lușșa (zis Iosu) în atelierul său de fierărie din Mihăiești

Rugă de hotar din piatră cu acoperiș din șindrilă în Roșcani

Pentru moara asta, c-am avut moară (...) și mă făcuseră chiabur, a ținut vreo șapte ani tot așa, tot la chiaburi. Ș-apoi era unu' aci care era pe la consiliu, pe la sfat, cum era, la Roșcani era primăria. „Voi - venea - pe voi vă mătură de aici. La Bărăgan cu voi. Mai ales c'ați fost, ați luptat contra rușilor, contra comunismului, pe voi vă duce, vă arestează, ce știu eu, mai ales c'ați fost și în război, ați avut decorații.” Și eu le-am ascuns, mi-a părut rău să le dau foc, cum să zic și le-am ascuns în zid la grajd. Ș-am căutat io, nici eu n-am fost atent să pun un semn, m-am gândit că și-așa nu-mi mai trebuie, ce-mi mai trebuie mie ăștea. Ș-acum primeam și niște bani după ele.(...) Era „Bărbăție și credință”, clasa I-a, a II-a și mai era una, „Cruciada împotriva comunismului” (I.M.). Ion Mihonesc, fiind din alt sat, ne-a mărturisit că ne-am ținut viețile noastre și nu ne-am înscris în colectivă. În schimb, colectivizarea a avut o mare importanță și în viața mihăieștenilor: Și eu am mers la școală numai cu condiția să iau bursă, că era 150 de lei pe lună internat, cazare, masă. Și nu aveau 150 de lei. Și știu că primul trimestru nu am luat bursă fiindcă nu era încă făcut colectivul. Noi avem pământ, opt hectare de pământ am avut și n-am putut să iau bursă. După aceea s-au înscris și ei în colectiv și eu am luat bursa.” (O. O.).

Despre război ne-au vorbit și Ion Muntean (luptător într-o unitate de geniu și rănit grav pe frontul de est) și Maria Muntean, din perspectiva unei participante din afara luptei, dar implicate, atât la primul, cât și la al doilea război mondial și Cornel Martinesc, și Petru Trif și, prin corespondența și jurnalul lui, Petre Tomoaie. Petre Tomoaie este unul dintre cele mai interesante personaje - soldat, poet și povestitor - pe care am căutat să le înțelegem. În monografia lui Dimperiu, el apare ca un sătean patriot, care a înțeles chemarea țării și a mers voluntar pe front, apoi numele lui e trecut pe lista dispăruților, pentru că, într-adevăr, în 1944 Petre Tomoaie nu se întorsese de pe front. Apoi, în narațiunea orală extrem de valoroasă a lui Petru Trif, îl întâlnim pe Petre Tomoaie prizonier cu mai mult noroc, pentru că, reușind să se pună bine pe lângă un fierar rus, a trăit mai ușor și, înscriindu-se în divizia „Horea, Cloșca și Crișan”, a ajuns mai repede în țară. Timpul de luptă este „umplut” de corespondența și jurnalul sergentului, care ni-l revelă ca pe un om extrem de sensibil, reușind să supraviețuiască datorită tradiției. După întoarcerea acasă, Petre Tomoaie ne este evocat de fiica lui, Lucica Popa, drept un om înțelept, organizat și sever, rămas vădov de tânăr, cu trei fiice.

*Roșcani - Monumentul Eroilor
din Primul Război Mondial*

Desigur, mai putem aminti printre toposurile narative și farsele reușite, comunicate de Ion Muntean (Bulbuc) (Lucra într-o seară la Mihăiești și s-a întors mai târziu acasă. Ca să scurteze drumul, a luat-o prin cimitir. Acolo, aude: „ptrrr, ptrrr”. Nu s-a speriat,

că nu e „urâcios”. A dat să aprindă lanterna și a auzit: „N’-aprinde lanterna, mă?” Cine erau „strigoii”? Niște pocăiți veniți să fure prune din livada care era gard în gard cu cimitirul.) sau Octavian Ognean, și chiar întâmplări senzaționale, cum ar fi răzbunarea bătrânanților pe evreul negustor al cărui fiu ucisese pe cineva în vremea Imperiului. Ne vom rezuma însă la a aminti cele mai reprezentative teme, urmând să completăm cu textele din antologie interesantul tablou al coordonatelor mentale ale comunității studiate de noi.

Extinzând mitic spațiul de dincolo de hotarul satului, mai avem de explorat două căi: drumul spre lumea cealaltă, bogat reprezentat de narațiunile despre strigoi (cf. cap. **Călători din lumea de dincolo**), *cei ce umblă* (O. Ognean) și drumul spre propria imaginație, decodat de preferințele din lumea ficțiunii. Cu privire la acestea, am constatat că basmele au ieșit din circulația orală, cu mici excepții, cum ar fi cele două texte relatate de Gheorghe Tomoaie și Serafim Furdui. Copiii de școală sunt atașați în mod deosebit de poveștile lui Ion Creangă, dar îi cunosc și pe frații Grimm și pe Hans Christian Andersen. În 1998, am găsit la grădinița din Roșcani o listă de

Un povestitor de excepție, cu un destin de neuitat, Petru Trif din Mihăiești

lecturi pe care o reproducem pentru informare: *Cei trei purceluși*, adaptare de Serghei Mihalkov, *Nuielușa de alun*, de Călin Gruia, *Motanul încălțat* de Charles Perrault, *Povestea pomului de iarnă*, de Victor Eftimiu, *Punguța cu doi bani*, *Ursul păcălit de vulpe*, *Harap Alb* și *Pupăza din tei* de Ion Creangă, *Rățușca cea urâtă* și *Crăiasa zăpezii* de Hans Christian Andersen, *Piticul de aur* de Lia Dincopol, *Țupa-țup* de Irimie Străuț și *Inima mamei* de Alexandru Mitru.

Una din explicațiile diminuării funcției povestitului fantastic în cele două sate este și contactul cu presa, televiziunea și cinematograful, medii de propagare a culturii de masă. Pentru etnologi, relațiile dintre cultura tradițională și cultura de masă - cercetate în interacțiunea lor permanentă - pot oferi câteva răspunsuri referitoare la sensul de evoluție al civilizației sătești contemporane. Am constatat, prin observație directă sau interviuri, că interesul roșcănenilor și mihăieștenilor pentru cultura imaginii justifică studierea influențelor preluate din acest domeniu. Copiii se uită la desene animate, emisiuni pentru vârsta lor (mai ales documentare geografice) și filme (serialul *Sunset Beach* fiind preferat în 1999). Și cei din generația a doua au fost fascinați de televiziune. Singurul televizor din sat era la unchiul Lucicăi Popa, pe vremea când ea mergea la școala generală. În seara premierii la *Cerbul de Aur*, s-au dus, un grup de trei elevi, să vadă la televizor, dar nu au cerut voie la școală. A doua zi, profesorul de română, care aflase de la fiul cel mai mic al gazdei că fuseseră la televizor, i-a scos la tablă și i-a ascultat din recapitulare. Lucica a luat șapte și a plâns foarte mult. Cinematograful era în locul unde e acum Căminul

Cultural. Elevii mai mari mergeau la filme în fiecare duminică. (Lucica Popa). Cât despre bătrâni, ei se uită „numai când e viața satului, cu agriculturi, cu animale, cu... Filmurile lor nu-mi plac” (I.M.).

1.8.1. Târgul de Sângiorz

Activitatea comercială a „roșcănașilor” are drept cadru un loc nu prea mare, în centrul Dobrei, unde se țin periodic, în funcție de un ritm prestabilit, marile târguri de peste an sau „zilele de piață”.

Avem, iată, acum ocazia să ne facem o imagine „la scară redusă” asupra aspectului general al acestei activități reflectate în ambianța și în categoriile de mărfuri aduse spre vânzare aici, cu ocazia târgului de Sfântul Gheorghe.

Intrăm mai întâi în târgul de animale, învăluți de mirosul fumului de mititei și virșli care se rumenesc pe grătare mari, stârnind pofta

Zi de târg la Dobra

„târgoveților”: Porcii, de la mic la mare, așezați la vedere în remorci, portbagaje, căruțe și cutii mari de lemn își așteaptă noii stăpâni în guițături prelungi.

Cei care cumpără se târguiesc sau, mai nou, „negociază prețul corect”. Cei care vând se plâng, firește, că „animalele nu mai au preț”, cei care cumpără, că sunt tot mai scumpe. Dar în cele din urmă „se cade la pace”. Vitele stau retrase într-un loc ce le este destinat și așteaptă răbdătoare, rumegând continuu. Oile pasc în libertate, cocoțate sus, pe deal, fără să știe că astăzi sunt considerate „bunuri monetare” de preț.

În aceeași incintă cu crescătorii de animale „fac târgul” și meșteșugarii care oferă produse conexe: Liviu Borodi din Deva a venit să vândă hamuri, bice (scorbace) și curele pentru cai.

La ieșirea din târgul de animale, Anișoara Vaiga și-a înșirat pe jos clopotele, mai mari sau mai mici, pentru atârnat la gâtul vacilor și al oilor. Ne spune că sunt făcute din pânză de gater sau de firez.

Prețurile se negociază și aici.

Când „târgul nu merge” se întâmplă să te întorci și cu marfă înapoi, acasă.

Ion Șuiag din Tisa este tâmplar și rotar de o viață. Este nelipsit de la târgurile din Dobra. Astăzi nu a vândut tot; i-au mai rămas două roți de car și un „firez”.

Nu vrea să le dea pe „te miri ce” pentru că a trudit la ele, și nici nu mai este un alt rotar prin zonă.

Mă întreb câte s-or mai folosi cu roți de lemn, căci „în peisaj” sunt numai atelaje cu roți de cauciuc. Chiar și meșterul Șuiag, după câte vedem, are la căruța sa anvelope de mașină.

De vânzare: hamuri, scorbace și curele

Târgul de mărfuri, a cărui ofertă specială de odinioară consta în produse de lux: oprege și laibăre „cu fir” aduse de meșterii de la Orăștie și Lugoj, șfetăre de la Vinerea, materiale fine pentru cămășile și poalele costumului popular, mărgele aduse de negustorii slovaci, excelează astăzi în „turcisme”, „ungurisme” și „chinezării” de tot felul.

Doar meșterii pălării mai au încă succes cu marfa lor autohtonă, mai ales că, în ton cu economia de piață, și-au lărgit oferta cu pălării de foarte bună calitate, aduse din Cehia.

De la ace până la mături din „târși”, de la produse alimentare până la șurubelnițe și cuie, de la „celebrii” cocoșei de zahăr ars până la „șcarfele” de cauciuc, negustorii oferă marfă pentru toate gusturile și pentru toate buzunarele.

Înghițit de „valul întreprinzătorilor” care etalează „munți” de haine vechi aduse, precum

produsele de lux de altădată, de la mare distanță(!), singur, Ardelean Talpoș, venit de la Moneasa (Arad), a rămas să amintească celor mai vârstnici atracțiile copilăriei lor: fluier, cutii de lemn cu surprize, mingi colorate cu elastic, umplute cu rumeguș și alte obiecte lucrate manual „cu iz” de artă populară.

Faptul că vânzarea „nu mere bine” explică încadrarea acestor mici obiecte, fermecătoare altădată, într-un timp revoluționar. Timpul în care Norica Mircea, copil, trăia suprema bucurie prin dobândirea salbei de turtă dulce și a mingii de rumeguș cumpărate din târg, immortalizate de fotografii Buda, în frumoase amintiri de familie.

Dincolo de aspectul comercial, târgul de la Dobra era și prilej de veselie și petrecere: „aclo se întâlneau feciorii și fetele; aclo se cunoșteau, iar după ce se căsătoreau tot aclo mereau împreună, dar cu treabă, nu la distracție”. (I.M.)

Ardelean Talpoș a venit de la Moneasa (Arad) ca să-și vândă marfa

1.8.2. Târgul de Sfântul Dumitru

Autobuzul pornit din Deva spre Roșcani-Panc oprește de fiecare dată și la Dobra, un târg mic cu rol de punct nodal al unei rețele comerciale din trecut. Astăzi este Sfântul Dumitru și e zi mare de târg. Lume multă. „Șetre” în tot locul.

Ziua este însorită, așa că târgul trebuie să fi mers bine. Acum este trecut de amiază și cei care au avut „a se târgui” pentru vreo marfă „s-or fi ajuns cu târgul”.

Mașina care oprește să ia puhoiul de oameni din stație pare neîncăpătoare, căci este tocmai „spartul târgului” și fiecare își dorește să ajungă mai repede acasă ca să-și numere banii, dacă a vândut ceva, să-și probeze și să-și admire mărfurile cumpărate sau să hrănească, să adape și să adăpostească „vietatea” luată din târgul de animale.

Privesc pe geam mulțimea adunată la târg care se foiește încoace și încolo.

Unii negustori cu mărfuri mărunte așteaptă clienți întârziați despre care știu ei că apar și la „spartul târgului”, alții au lăsat „tarabele” goale sau își strâng cu sârg lucrurile care au rămas nevândute. Târgul de animale, pe lângă care am trecut înainte de a ne opri în stație, s-a terminat mai demult.

Aici, „la centru” este forfotă mare. Dar atmosfera pare plăcută. Oamenii sunt animați de plăcerea de a fi fost și de data asta la târg. Este toamnă și belșug în toate. Doar la bani nu prea este „recoltă” bună. De sus, de la fereastra autobuzului, târgul îmi pare o masă mare, plină cu tot felul de bunătăți, la care se înghesuie oamenii să ia fiecare, după „pungă”, nevoi și gust.

Ușa mașinii se deschide pentru a-și primi călătorii care nu pot fi decât roșcănanții. Următoarea stație este Roșcani și ultima, Panc.

„A trecut și târgul ăsta”, par să-și spună satisfăcuți, dar cam obosiți cei ce urcă în mașină. La iarnă se vor întâlni din nou, cu același prilej, de Sfântul Nicolae.

Din mulțime îl zăresc pe Gheorghe Tomoaie, zis Mojdei, căruia îi fac loc lângă mine. Ne cunoaștem de mai multă vreme, am stat de vorbă în câteva rânduri.

În poveștile sale spumoase trăiește o întreagă lume, prin întâmplări, gesturi și amintiri relatate cu o vervă narativă uimitoare.

Priceput în toate, de la treburile casnice mărunte, până la politică, sfaturile și judecățile sale sunt întotdeauna respectate de cei din jur.

De cum pășește în autobuz salută și lansează prima intervenție interogativă, ce conține și răspunsul în subsidiar, cu rol de captatio benevolentiae:

- Ce mai e nou pe la București? și fără să aștepte vreun răspuns continuă: Nu prea cântă bine lucrurile pe acolo, după cum ne arată la televizor. Dar o dată astâmpărată „setea politică” îl întreb despre târgurile de la Dobra.

Aflu că aici se țin în fiecare an patru mari târguri: la Sfântul Gheorghe, la Sfânta Marie Mică, la Sfântul Dumitru și la Sfântul Nicolae.

Oamenii se mai adună pentru diferite „schimburi comerciale” în marțea Paștelui, și la 6 mai, când negocierile au ca scop mai mult cumpărarea și vânzarea de animale.

„Primăria te taxează când te bagi în piață, îți ia bani și pentru căruțe și pentru marfă”.

Marțea este zi de piață. Tot la Dobra „Oamenii merg cu treabă, să cumpere, să vândă, nu merg doar așa să-mi iau baba de brațetă și s-o duc la târg. Omul își programează de fiecare dată ce are de dus”.

- Dumneavoastră cu ce ați fost astăzi?

- Cu oi, am vândut trei la niște sibieni. Am stat mai mult ca să negociez.

- Le-ați vândut bine?

- Păi, am luat 400.000 lei pe un berbecuț, pe o oaie 230.000 și pe alta 200.000 lei. Știți dumneavoastră, un berbec se ține de la 20 de oi în sus, iar eu am rămas doar cu vreo 10 și-s cam bătrâne.

- S-au vândut multe animale astăzi în târg?

- Nu prea cred că multe. Eu nici nu pot să-mi dau seama prea bine, că oile sunt separate de vaci la vânzare, pentru că nu se țin în lanț ca vitele; locul lor e sus, pe deal.

Dar am văzut că au venit din Banat și au cumpărat vreo 20 de porci; alții, de la un Complex de Industrializare a cărnii, tot porci au cumpărat.

Din păcate animalele nu au preț acum vă dați seama, un kilogram de porc în vin este 10000 lei, iar un kilogram de carmanad (cotlet) la măcelărie se vinde cu 60-70000 lei.

Cine vrea să cumpere un porc bun trebuie să-l ia la 80-100 kg, dacă e mai gras, de 150 de kg nu e bun pentru că are multă slănină.

Nici vacile nu prea au preț; una bună este vreo 5 milioane.

- Ce mai cumpă-ră

oamenii din târg în afară de animale?

- Păi, cine are bani (dar oamenii sunt cam săraci) cumpără încălțăminte, haine, pălării, butoaie și aparatură de tot felul. Alții nu cumpără nimic, vin doar să se informeze, să vadă cum merge târgul, pentru că mulți își socotesc acum cam cât o să câștige de Sfântul Nicolae, când o să aducă porcii la vânzare, pentru Crăciun. Atunci vin aici și oameni de la Deva, cumpără și-i jungheie chiar, de la piață că n-au unde să-i țină la oraș. S-a mai schimbat treaba acum!

- Dumneavoastră v-ați cumpărat ceva astăzi?

- Da, mi-am luat o căciulă de blană. Am dat 40.000 lei pe ea. Dar îmi trebuia, că mi s-a rupt cea veche.

- Ați cinstit ceva după ce ați vândut?

- Așa puțin, cu Adam, băiatul meu.

- Cum este târgul de astăzi față de cel din trecut?

În târgul de vite

- Păi întâi de toate la noi nu prea mergeau oamenii să se distreze. La noi e târg, nu bâlci! Nu-s nici tiribombe să te sui acolo să te-nvârți. Noi am fost la târg decât dac-am avut lipsă de ceva.

Și apoi înainte numai din târguri își făcea omul banii, că nu era servicii ca acuma, da' atunci erai sigur pă târg. Acum nu mai ești.

Păi, nu mai este nici „ORACA”; când era, veneau achizitorii și făceau contracte: cumpărau boi, vaci, porci.

Și înainte de război era un evreu, Zaigăr îl chema, care avea o fabrică de conserve. La târg toată lumea se uita să vină Zaigăr.

El deschidea prețul la animale. Și umbla în sus și-n jos: Dom'le, cât ceri pe boii ăștia? Dacă-i convenea prețul, îți dădea pe loc un bon, iar cu foarfeca, avea mereu o foarfecă la el, îi făcea un număr la bou pe șold, îi tăia părul și atunci mergeai cu el la stănoagă și după aia te duceai la el să-ți dea banii. Avea casieri care-ți plăteau pe loc.

Alea au fost vremuri bune. Cu banii primiți îți cumpărai boi mai mici și îi creșteai și îți mai rămâneau și în plus.

Vindeam și la ciujeri, adică afaceriștii din altă parte, care cumpărau și vindeau animalele, veniți din Banat și din Ardeal.

Nici ciujerii nu mai sunt acum.

Iar în celălalt târg, se vindeau tot lucruri țărănești, frumoase, nu ca acuma, toate câte hălea.”

- De unde vin oamenii în târg la Dobra?

- Vin din multe locuri. Cu ocaziile astea coboară „la țară” bătrânanții și poienanții (n.n. locuitorii din munții Poiana Ruscă), așa zic ei, că vin la țară.

Apoi vine lume multă din Făget, de la Orăștie, Lugoj. Aduc tăt haine; de-astea e destule, numa' vite-s puține!”

Nu știu când a trecut timpul, dar autobuzul a intrat în Roșcani. Coborâm la stația de la moară. Mâine voi merge la familia Tomoaie și vom discuta mai pe-ndelete.

Înainte de a ne lua rămas bun, hâtrul moș' Tomoaie se desparte de un coleg de generație cu vorbele: „Să ne vedem la bătrânețe!”

1.8.3. Călători din lumea de dincolo

„Oamenii pe-aici nu-și fac mari probleme cu trecerea în lumea de dincolo!” – ne-a răspuns una dintre cele mai bune cunoscătoare ale practicilor funerare și postfunerare din Roșcani încercând parcă să eludeze subiectul.

Toate datele pe care ni le-a furnizat mai apoi cât și încercarea - parțial reușită - de a reconstitui repertoriul ritual au contrazis complet această afirmație. În spatele ei s-au ascuns o seamă de relatări și de narațiuni care ilustrează concepția despre cele două lumi și oferă viziuni asupra contactelor dintre ele, dezvoltând totodată un cod detaliat al preparativelor pentru Marea Trecere. Visele și semnele prevestitoare, vizitele și conversațiile în stare de reverie și apoi întâlnirile cu persoane decedate de un timp apreciabil sunt modalități nuanțate de comunicare cu o lume ce pare croită aidoma celei de aici.

Mit și povestire

Nu ne propunem să analizăm în acest capitol decât reflectarea narativă a stratului mitologic al complexului ritual funerar urmând ca acesta să constituie subiectul unor interpretări etnologice în capitolul dedicat obiceiurilor vieții de familie.

Într-o lucrare de referință privind *Obiceiurile tradiționale românești* (1976, p.180), profesorul Mihai Pop afirma: „În conștiința tradițională și în exprimările ei folclorice nu există totuși, la noi, o teamă predominantă de mort și nici o teamă de toți morții. Multe obiceiuri arătau, dimpotrivă, că în concepția populară tradițională, între lumea celor vii și lumea celor morți existau legături și că poporul se teme numai de acei morți care se puteau face strigoi. Se socotea că se fac strigoi cei însemnați, cei răi, sinucigașii, cei morți de moarte năpraznică, *vrăjitorii și vrăjitoarele* (s.n.)”.

Întreaga cultură populară românească înfățișează moartea ca pe o călătorie ultimă a sufletului desprins de propria-i materialitate. Orizonturile către care sufletul defunctului se îndreaptă sunt familiare căci ele se raportează la neam ca „o mare unitate din care fac parte atât cei vii, cât și cei morți, cei ce trăiesc în mitica lume de dincolo” (Pop, 1968, p. 217) și la timpul decupat în fast/nefast, în sărbătoresc/cotidian și circular/linear.

Pe de o parte, sufletul se integrează într-o mai veche unitate socială, cea a ascendenților, a strămoșilor, pe de alta, i se făgăduiește și i se înlesnește un contact (limitat la anumite intervale de timp) cu celălalt segment, cel al descendenților. Comunicarea dintre vii și morți se face numai prin forme mediate (cântece rituale și bocete, pomeni și vise) toate având ca scop separarea definitivă și firească de lumea de aici și integrarea perfectă în lumea de dincolo (Kligman, 1998, p. 110). Riturile reglează astfel nu numai comportamentul viilor, dar, în plan mitic, și pe cel al morților, cărora li se furnizează tot ceea ce, conform tiparelor lumii reale, au nevoie, cerându-li-se, în schimb, să respecte anumite intervale și sărbători din an când sunt rememorați, invocați sau așteptați.

Așadar, cei rămași în viață sunt stăpâniți pe de o parte de venerație, iar pe de alta de o teamă incertă, pentru că, așa cum arăta Mircea Eliade în *Traité d'histoire des religions* cultul strămoșilor este strâns legat de cel al fertilității, iar pe de alta, pentru că un spirit nemulțumit se poate oricând metamorfoza în malefic, cea ce ar prejudicia în mod incalculabil existența lumii vii. Reținem că de aici decurg grija pentru îndeplinirea neștirbită a riturilor și abundența narațiunilor și relatărilor ce le decryptează oferind tocmai explicația revenirilor din lumea de dincolo (cf. cap. **Riturile de trecere - înmormântarea**).

Perspective și reprezentări

Afirmăm într-un alt capitol că în textele culese la Roșcani se conturează două cauze ce declanșează revenirile din lumea de dincolo: condiția malefică de „moroni” (moroniță) neanihilată corespunzător și invocarea cu anumite prilejuri înscrise între regulile postfunerare. Ideea de suflet rătăcitor sau neliniștit nu este străină naratorilor din Roșcani de la care am cules textele pe care le analizăm aici. Se crede despre cei morți în condiții suspecte (accidentați, uciși, sinucigași), ca și despre cei ce nu și-au împlinit o anumită dorință în viață că „umblă”, rătăcesc. Semnificativ este faptul

că termenul „strigoniu” se atribuie însă numai celor cărora li se recunosc și li se verifică însușirile malefice despre care am vorbit într-un alt capitol (cf. cap. **Fetele magicului**), nu și simplilor *vizitatori* din lumea de dincolo.

Înainte de a ne opri asupra textelor narrative propriu-zise ni se pare important să observăm că și în relatările autoreferențiale se confirmă încercarea de comunicare dintre cei plecați în lumea de dincolo și cei rămași aici. Astfel, majoritatea persoanelor intervievate ne-au istorisit despre vise în care au revăzut chipurile sau doar siluetele celor dragi, pe care îi pierduseră de curând. Nu vom reproduce integral aceste relatări, ci vom trasa doar elementele comune.

Visele au fost legate strict de anumite momente în care se îndeplinesc practici postfunerare (apropierea unei pomeniri, a unei mari sărbători, a zilei onomastice a celui decedat). Din câteva relatări am reținut și alte circumstanțe semnificative ce au făcut ca persoane decedate recent să apară în vis: apropierea recoltatului, deteriorarea unui acaret, un eveniment fericit pentru un descendent al defunctului sau apropiata moarte a unei rude. Cei cărora li s-au arătat erau rude foarte apropiate ce urmau să asigure îndeplinirea fără omisiuni a tuturor actelor rituale și ceremoniale (soția, soțul, fiica sau fina). Înfățișarea lor este aproape întotdeauna senină, echilibrată, părând să fie preocupați doar de evenimentul aflat în curs de pregătire; ținuta se remarcă a fi exact cea în care au fost înmormântați (hainele de mare sărbătoare fac parte din recuzita obligatorie, ca și cele date ulterior de pomană, la care se adaugă detalii ce vin să confirme faptul că au parcurs un drum lung: un baston, niște bocanci prăfuiți, o broboadă asudată). De cele mai multe ori cei veniți de dincolo cer un scaun spre a se odihni, vădind intenția de a rămâne, un pahar de apă (amintind astfel celui rămas de obligația de a-i căra apa), se arată mulțumiți de un dar, o ofrandă sau un ospăț sau îngrijorați de o suferință a urmașilor lor, de o întâmplare din gospodărie; rareori par extenuați și încearcă să rămână acasă (mai ales când decesul a avut loc după o grea suferință sau când, dintr-un motiv mărturisit sau nu, nu-și află odihna). Dialogul – inițiat și impus chiar de către persoana rămasă în viață - are aproape întotdeauna același sens: aflarea unor detalii privind configurația detaliată a lumii de dincolo și postexistența, însă acesta este de regulă întrerupt fie după un răspuns scurt sau o tăcere semnificativă, dătătoare de liniște, fie exact în momentul în care întrebarea este formulată, iar cel ce visează realizează că se află în fața unui defunct.

Constatăm că acest tip de comunicare este structurat evident pe regulile și practicile ritual - ceremoniale, fiind de fapt o reflectare a grijii de a le îndeplini cât mai riguros și de a păstra sensul ce le asigură eficiența. Nu am sesizat în nici una dintre relatări spaimă ori obsesia unei previziuni funeste, dimpotrivă, informatoarele se declarau privilegiate de vizita onirică a defunctului care, în fond, le mai alinase dorul și le crease iluzia unei revederi.

Dintre acestea, cităm viziunea (tx.65) Teodorei Capelini, văduva lui Emilian Capelini, decedat în ianuarie 2000. Textul ni se pare exemplar: un veritabil descendent oniric-narativ al tradițiilor medievale (Schmitt, 1999, 234 sqq.). Subliniem mai cu seamă detaliile ce confirmă trecerea: veșmântul imaculat și strălucitor, refuzul ferm al atingerii muritorilor și familiarizarea cu unele topos-uri inițiatice din lumea de dincolo, inaccesibile celor vii (izvorul, văzut de povestitoare ca fiind primirea

apei cărate în preziua pomenirii de șase săptămâni). Deși este o destăinuire intimă, ne-am permis s-o includem în antologia de texte narative tocmai pentru că ea conține și toate acele date care atestă existența în conștiința individuală și comunitară a unei imagini cristalizate a lumii de dincolo. Ea este, de altfel, un exemplu de comunicare totală cu „cel plecat”, informațiile ce se desprind – minime sau abia sugerate – se recompun în interpretări și comentarii ce întăresc încrederea oamenilor în rostul riturilor.

Chiar și atunci când vizita a putut fi socotită - în perspectiva unor evenimente ulterioare - un avertisment pentru pierderea a încă unui membru al familiei, aceasta n-a fost interpretată ca un semn de rău augur, dimpotrivă, ca pe o deschidere a lumii de dincolo pentru integrarea lui firească și un fel de inițiere pentru cei obligați să îndeplinească rânduielile cerute.

În fond, visele confirmă necesitatea și rosturile pomenirilor de aceea, nu de puține ori, se urmărește consecvent acest lucru. Un asemenea rost îl are consumarea obligatorie a mâncării de la pomeni, în special a colivei și colăceilor, luarea unei flori de la mormântul celui decedat, purtarea unor obiecte ce i-au aparținut. Acest tip de revenire este una firească, păstrată în cadrele controlate de gesturi rituale, ba chiar i-am spune un contact respectuos, plin de venerație pe care cei vii îl socotesc obligatoriu.

Pentru analiza noastră însă aceste relatări au avut o importanță covârșitoare întrucât ne-au furnizat date importante privind configurația lumii de dincolo în condițiile pierderii complete în satul investigat a ansamblului de piese rituale ce se executau la înmormântare. Astfel am putut realiza conexiunile necesare înțelegerii și interpretării narațiunilor despre „cei care umblă”. Acestea se înscriu în categoria *memoratelor cu substrat magico-ritual*, dar au în același timp corespondențe în *legendele urbane* (Brunvand, 1986, p.165). Narațiunile sunt deja șlefuite căci se află de cel puțin o generație în circuitul povestitului local, fapt verificat prin înregistrarea mai multor variante de la naratori diferiți.

Cauzele apariției morților neliniștiți din narațiunile înregistrate nu sunt foarte clare pentru cei ce le spun astăzi. Totuși, în angrenajul mai larg al discuțiilor ei strecoară elemente ce justifică metamorfoza reprezentărilor de care ne ocupăm, elemente pe care, fie că și le amintesc, fie că încearcă să le construiască în acord cu matricea mitică generatoare.

Astfel, ni se insinuează informații precum căsătoria într-un alt sat și împotriva voinței, relative la textul 61, moartea misterioasă într-un spațiu neprielnic din afara satului (cf. tx.59), calități excepționale și un atașament deosebit față de gospodărie și de holde (cf.tx.60), dar mai ales un dor aprig de cei lăsați în urmă (cf. tx. 57, 61, 62). Mai rar, aceste narațiuni ne trimit la bănuielile – stinse de altfel, de mult – că metamorfoza ar fi rezultatul unui pact cu diavolul (cf.tx.58).

Chiar și fără justificările exterioare textului, personajele acestor narațiuni s-ar fi înscris în ceea ce am putea numi *modelul universal al mortului neliniștit*. Ei își fac apariția mult după răsăritul soarelui, rareori în revărsat de zori, în spații ce par a le fi consacrate (pe drumuri pustii, în pădure, pe câmp, la răscruci sau în apropierea cimitirului), mai rar în propria casă. Textele nu ne furnizează date care să ne îndemne

a lega apariția lor de anumite sărbători însă toate, se pare, converg spre ideea că sufletul planează deasupra așezării până i se împlinesc toate rânduilele postfunerare.

Spre deosebire de viziunile onirice analizate anterior, povestirile despre „cei ce umblă” nu ținesc spre cunoașterea mitică și nici spre inițierea rituală. Vizitatorii din lumea de dincolo nu se arată justițieri sau previzionari, așa cum se întâmpla în narațiunile medievale (Schmitt, 1998, ibidem). De altfel, cum lesne se poate observa, prezența lor nu este invocată și nici justificată de dorința urmașilor sau a rudelor de a-i revedea, fapt ce transpare și din diluarea substanței dialogului. Una dintre povestitoare subliniază: „...ș-o povestit cum povestim noi acu’ în casă!” (tx.60), iar o alta recurge chiar la stilul direct (tx.61).

Așadar, cel puțin în scenariul narațiunilor propuse ca exemplu, morții neliniștiți sunt aceia care inițiază dialogul cu cei cărora li se arată interesându-se, la rândul lor, de cursul vieții comunitare sau familiale. Este, după părerea noastră, o ilustrare perfectă a credinței în prelungirea imaterială a prezenței defunctului în lumea celor vii - de obicei, până la șase săptămâni, uneori până la un an. Același fapt pare să-l exprime și starea de incertitudine și ezitare în care se află persoanele vii care i-au întâlnit. Aceasta nu trebuie pusă pe seama uitării, ci pe o dispoziție sufletească generată de stratul de credințe și imagini mitice despre lumea de dincolo.

Poate că numai dispariția vizitatorului din lumea de dincolo înainte de încheierea conversației, adică înainte de înțelegerea rostului revenirii, declanșează un sentiment de frustrare și spaimă. În atare situație mortul neliniștit nu este nicicum „exploatat”: nu i se află nici intențiile sau motivul neliniștii, nu i se poate evalua forța și cu atât mai puțin gradul de cunoaștere și de inițiere ce, în mod firesc, ar fi decurs din integrarea în lumea de dincolo. Practic, această prezență devine terifiantă nu prin ceea ce face – ca în cazul strigoilor morți –, ci prin incertitudine și prin continuarea netulburată a activităților specifice viilor. Chiar și narațiunile ce se doresc a fi „antilegende” și par a nega – fără a argumenta – existența morților neliniștiți se finalizează printr-o atitudine nesigură, pusă sub semnul lui „dar dacă, totuși?...” (tx.64). Textul redat în antologie subliniază un aspect ce-l consacără printre cele despre credințe în forțele ascunse ale lumii înconjurătoare: timpul prielnic (marțea seara). Povestitorul oscilează între a da și a nu da crezare „superstițiilor”, între a face și a nu face anumite conexiuni, fapt ce-i îndeamnă până la urmă pe ascultători să admită că lucrurile sunt de neexplicat, pentru ca apoi el însuși să declare că a fost victima unei farse... ce l-a umplut de groază. Manipulând amintirile și „zestrea mitologică” a auditoriului, povestitorul îl lasă să aprecieze dacă numai gluma era potrivită, iar într-un context tipic povestitului (cf. cap. Dincolo de hotarul satului) să provoace alte mărturisiri.

În acest fel, în conștiința celui căruia mortul neliniștit i se arată se naște spaima că echilibrul dintre cele două lumi s-a tulburat, că toate acele praguri și limite s-au șters și că Ordinea degenerază în haos. Tocmai de aceea repovestirea în cercuri din ce în ce mai ample – atât ca auditoriu, cât și ca retransmitere în timp - are ca scop, între altele, atribuirea de semnificații acestor vizite.

Atitudini și confirmări

Este semnificativ faptul că naratorii nu se îndoiesc decât cu puține excepții de veridicitatea celor povestite și, în sprijinul acestui atribut conferit textului aduc mai multe repere și argumente care creează însă doar atmosfera povestirii, nicidecum confirmarea ei. Este vorba despre plasarea în timp raportată la un fapt trăit de povestitorul însuși și la un loc știut chiar și de cercetător (dar, cum arătam, consacrat unor asemenea spirite), precum și de o subtilă tehnică a detaliului (care ține, de fapt, de configurația mitică a lumii de dincolo). Nu ignorăm nici circumstanțele înregistrării produsă, de regulă, în absența unui auditoriu competent, compus din *insideri* (Constantinescu, 1986, p. 58). Situația i-a determinat pe naratori să accentueze elementele senzaționale și să configureze finalul într-un mod mai familiar cercetătorului, anticipând cumva reacția unui *outsider* (Constantinescu, 1986, ibidem) care, terorizat de ideea morții, n-ar fi capabil să conceapă o comunicare între aici și acolo. Acestui fapt i se datorește – credem – accentul pus pe ideea de boală declanșată de spaimă. Nu putem însă să ne abținem de la a constata un element ce ține de gândirea și comportamentul magice: unul dintre cei ce s-au întâlnit cu un mort rătăcitor și-a aplicat un tratament de purificare simulând însăși condiția de *persona limitis* a acestuia (tx.61). Dormitul pe pragul porții sau într-o încăpăre din afara spațiului de locuit (tx.57) poate fi citit atât ca modalitate de a impune spiritelor malefice sau incerte o limită culturală, un fel de filtru magic, cât și ca o continuare voită a comunicării într-un spațiu neutru ce reproduce simbolic hotarul dintre aici și acolo.

Pe la Roșcani se pare că asemenea spirite „care umblă” nu mai există. Unele narațiuni au căpătat chiar o formă fabuloasă dezvoltând totodată motive migratorii – prezente chiar și în legendele urbane – (tx.58, 62, 63).

Fără a ne furniza propriu-zis antitexte, doi interlocutori au accentuat asupra unei explicații aparținând mai curând ortodoxiei extreme decât științei: „Numai celor slabi de înger li se arată!”; cu alte cuvinte, celor ce cred în „eresuri” și „superstiții”, adică în adevăruri exterioare și neadmise de biserică. „Corectând” atitudinea acestora, un alt bărbat care ne furnizase anterior relatări și narațiuni fragmentare cu aerul că doar le colportează, a subliniat: „Aste lucruri muierile le mai povestesc!”. De fapt, el nu a negat existența într-un timp nedefinit a fenomenului în sine și nici nu-i putea contrazice pe cei dintâi receptori ai narațiunilor (între care se număra și soția sa) ce se socotesc deja un fel de martori oculari. El făcea apel nu numai la temerile, dar și la conservatorismul femeilor – puternic cultivate de prilejurile în care trebuie să-și arate competența rituală (priveghiuri, pomeni etc.).

Narațiunile despre morții rătăcitori rămân o realitate în viața spirituală a așezării, căci ele întrețin viziunea mitică asupra lumii de dincolo, subliniind rolul riturilor separatorii și confirmând sensurile indestructibile ale relațiilor de înrudire. Acestor funcții li se adaugă astăzi, în cadre concrete de actualizare, și sensuri social-modelatoare în relație strictă cu situații existențiale ce implică o alegere decisivă (căsătorie, alegere a altei confesiuni, comportament social deviant).

PARTEA II-A - TIMPUL

2.1. Ordinea timpului

Ideea că etnologia e o știință desprinsă de istorie s-a creat pentru că specialiștii din acest domeniu nu sunt interesați de timpul liniar, cantitativ, cu seria de evenimente ce au loc în decursul lui și-l marchează, ci de un timp „*mecanic*”, *adică reversibil și noncumulativ: modelul unui sistem de înrudire patrilineară nu conține nimic care să indice dacă a fost întotdeauna patrilinear sau dacă a fost precedat de un sistem matrilinear ori chiar de o întreagă serie de oscilații între cele două forme. Dimpotrivă, timpul istoriei este „statistic”: el nu este reversibil și comportă o orientare determinată* (Lévi-Strauss, 1978, p.346).

Într-adevăr, pentru omul satului tradițional, timpul (ca și spațiul) devine coordonată socială și spirituală de integrare în existența ritualizată, momentele de sărbătoare alternând cu cele de muncă, într-un ciclu reluat mereu și purtând în el valorile originare.

Discutând despre calitatea *timpului sacru*, sărbătoresc, față de cel *profan*, Mircea Eliade îl definea pe acesta din urmă drept *durata temporală obișnuită, în care se înscriu actele lipsite de semnificație religioasă* (Eliade, 1992, p.64). Nu putem însă echivala timpul cotidian cu timpul profan, deoarece, în comunitatea tradițională la care ne raportăm, cotidianul este impregnat de momente sacre, în care „puterea” timpului se afirmă chiar neconștientizat, prin respectarea anumitor reguli temporale. Țăranul din satul tradițional românesc *știe că toate lucrurile au timpul lor și că ordonarea în timp a activităților omului este o necesitate* (Bernea, 1985, p. 146).

Căutând să înțelegem cum percep timpul cotidian oamenii din satele Roșcani și Mihăiești, am observat rezistența mentalității tradiționale în fața disoluției contemporane a categoriilor ontologice, prin păstrarea anumitor expresii și credințe care atestă valoarea acordată fiecărui moment, prin conștiința unei anumite rânduiei a tuturor lucrurilor și prin exprimarea unei atitudini critice față de prezentul golit de sensurile vechi.

Numind „timp cotidian” durata existenței din afara sărbătorilor, constatăm o intensă conștiință a trecutului și a prezentului, privite ca termeni contrastanți, mai ales de către cei mai în vârstă: *La vremea aia, se țineau mai toate sărbătorile, nu ca acum. S-o modificat lucrurile acuma* (M.M.). Bineînțeles, nostalgia vremurilor bune „de odinioară” este condiționată și de vârsta celor ce-și amintesc de ele: *Acuma e mai bine ... Atuncea nu erau drumuri asfaltate, meream la Deva cu carul... se-adunau câte doi-trei... Acuma e mai bine, numa' ... atuncea eram noi mai tineri* (I.M.). Vorbele interlocutorului nostru dovedesc, prin acel *numai* adversativ, că, deși e conștient în mod logic de progresul civilizației din ultimii ani, bătrânul regretă totuși (cu discreție și chiar cu un anumit umor dictat de luciditate) vremurile de odinioară, când era „mai tânăr”. Pentru trecutul recent, anul 1989 a devenit o dată semnificativă. *De la revoluție s-a dat pământul, s-au dat pensii veteranilor de război, orice activitate a Căminului Cultural a încetat, s-au*

intensificat rețeaua de transport și comerțul, iar copiii nu mai manifestă un interes atât de mare ca înainte pentru educație, pentru că șansele lor de a-și găsi de lucru în afara satului au scăzut.

Revenind la prezent, observăm existența unui calendar al muncilor destul de consolidat pentru a constitui un sistem de repere temporale la care se face adesea apel în exprimare: porumbul trebuie pus până în luna mai, cartofii și ovăzul mai devreme, în aprilie (I.M.). Cartofii se seamănă la Sfântul Gheorghe *să se facă așa de mulți pe vreme cum merg bătrânării pe drum la târg la Dobra* (L.C). În iunie se coc cireșii, în iulie se seceră, în august se strânge fânul, iar *după culesul cucuruzului*, toamna e deja târzie (P.T., L.D.).

Simileana Martinesc (m.ianuarie, 1998), soția lui Cornel Martinesc, avea un caiet în care scria când se scot cartofii la-’ncolțit, când se pun castraveții târzii și castraveții „dânvreme”, că *fasolea târzie se pune când încep să cadă dudule roșii* (C.M.) și alte asemenea informații despre legătura dintre vreme și semănături. Din păcate, bătrânul ne-a spus că „s-a pierdut” caietul.

Găsim în relatările unor bătrâni și dovezi ale existenței unui calendar popular cu certe corespondențe în cele astronomice și religioase: De la Sfântul Bartolomei (Vartolomeu - solstițiul de vară) *să suce /răsuțește/ frunza pe dos* (R.L.).

De asemenea, oieritul are un calendar anume: măsuratul oilor se petrece în luna mai și brânza pe care oamenii o primesc de la ciobani e de două feluri, „de vară” și „de toamnă”, cea de toamnă fiind mai bună (O. O.).

În cursul fiecărei zile, soarele are un rol foarte important. Drumul lui pe cer se măsoară în „pălmi” și după cum urcau umbrele pe piatra Piii, copiii din Roșcanii Mari știa să se întoarcă acasă cu vitele, de la pășune (L.C.). Chiar și unii dintre copiii de astăzi „citesc” apropierea înserării tot după mersul soarelui: când astrul zilei coboară după deal, știu că trebuie să coboare și ei cu vitele în sat.

După o zi de muncă la orz

Satul este un spațiu legat în mod vital de pământ și de viața sub cerul liber și de aceea, pentru roșcăneni sau mihăieșteni, timpul nu înseamnă numai zile, săptămâni, luni, anotimpuri și ani, ci și *vreme* în sens meteorologic, cu mare putere asupra desfășurării bune a muncii oamenilor.

Învățătorul Ion Dimperiu amintește câteva dintre „semnele vremii” în care credeau roșcănenii din 1944:

Când vine porcul cu paiul în gură, prevestește furtună. Dacă soarele „se uită seara înapoi” și e roșu, a doua zi e vreme bună, cu vânt; dacă e galben, plouă. Când norii vin aduși de la nord-est (Dobra), nu plouă curând. Dacă mănâncă vârcolacii luna la Sânziene, prevestesc un an primejdios. Dacă la Sf. Gheorghe se ascunde cioara în holde, grâul va fi bun.

Dacă plouă la seceriș, va fi porumbul în recoltă mare.

Mușuroaiele mari de furnici din iarba necosită, măsurate, arată cât va fi zăpada în iarna viitoare.

În Roșcani plouă des și satul fiind înconjurat de dealuri, curțile oamenilor se umplu de apă. Gh. Trif ne-a spus că un mijloc de a goni furtuna este tragerea clopotelor de la biserică. Când plouă mult, plouă „de se albește pământul”. Când se strică vremea, *vine vântu’, trage vântu’* (I.M.). Bătrânii spun că *Primăvara, când ploaie nouă zile, se uscă-’n două; Toamna, când ploaie două, nu se uscă-’n nouă* (D.A.).

Poate că tocmai din cauza ploilor dese, oamenilor le e teamă să nu li se strice grâul sau fânul și muncesc uneori fără să mai țină cont de calendar. Doamna Ileana Ognean ne mărturisea că lumea lucrează în Mihăiești chiar și când e sărbătoare: *Un om a zis: „Sărbătoare e când plouă”*.

Semnele vremii sunt legate și de comportamentul păsărilor: pupăza și cucul cântă doar primăvara, vestind că am intrat în acest anotimp. De la mierle putem afla dacă *duduie și flacăra* în viitorul apropiat (R.L.).

Pe lângă valorile primite prin raportarea la realitatea practică, ordinea timpului cotidian mai are în Roșcani și Mihăiești și o putere mitică (cf. cap. **Timpul sărbătorii**), anumite momente favorizând apariții din lumea de dincolo. Astfel, când plouă cu soare, „se-’nsoară strigoii” (F.M.). Marți noaptea nu e bine să pleci la drum, pentru că te poți întâlni cu „cei ce umblă” (O. O., cf. cap. **Călători în lumea de dincolo**)

De asemenea, există, în credința populară, o legătură puternică între timp și destin, activată prin forța magică a cuvântului: *Și el o zâs dimineața ... ‘Să mă trăznească Dumnezeu!’ și după mas’ l-o și trăznit. Sau Na, dacă nu vrei, mai vină ceasu’ ăl rău la voi.(...) A venit ceasu’ rău pe el, că s-o hului casa pe el* (M.M.).

Viitorul este privit destul de circumspect, sub semnul aceleiași mentalități tradiționale străine de *timpul-havuz* despre care vorbea Blaga. (Blaga, 1969 p.54) Seara, oamenii se duc „la birt” sau „la butic” și discută cât mai are fiecare de plug sau de sapă. Când e vreme proastă, se face slujbă la biserică, *dar Dumnezeu dă numai când vrea el* (I.M.).

Amiază în Mihăiești. Teofil Andrășesc îngrijindu-și caii de rasă

Cu toate acestea, suntem departe de a asista la resemnare sau la lipsă de speranță în privința viitorului. În comunitatea cercetată, viitorul se construiește cu înțelepciune în fiecare moment al prezentului, crescând copii, lucrând pământul și îngrijind de vite. Păstrând în rânduiala vieții și a muncii tiparele tradiției, oamenii din Roșcani și Mihăiești se înscriu în cursul unui timp fluid, încărcat de mit și substanță rituală, dar modificându-se mereu, treaptă cu treaptă, în sensul adaptării la configurația nouă a veacului în care trăim.

2.1.1. Timpul sărbătorii

„Duminică acu’ or săpat la Mintia ș-o venit iară piatră ș-o nimcit tăt ce-or lucrat: nimic n-o rămas! Nu știu, zău, înăince-vreme țâneam tăț’ tâte zâlele da’ acu’ nu mai ‘țân oamenii!... Parcă nu ni-s mai noi, ăia dinăince, parc-am uitat tăt!...”

Această discuție pe care am purtat-o cu Maria Oprean în vara lui 1998 ne-a stârnit interesul pentru ceea ce cred oamenii din Roșcani despre timpul sărbătorii. Remarcaserăm cu alte două prilejuri (de Ispas și de Sf. Apostoli Petru și Pavel) că *praznicele împărătești* și „zilele cu cruci” nu sunt ținute de toți sătenii în același fel, ba chiar sunt deliberat încălcate. Primul pas în rezolvarea acestei teme a fost aplicarea unui chestionar în urma căruia am stabilit: denumirea locală, gradul de cunoaștere a sărbătorilor și semnificația generală, precum și o ierarhie a lor.

Astfel am aflat că și la Roșcani există: *sărbători de sfinți* sau *cruci*, *zile mari*, *praznice împărătești*, dar și *zile mânioase* și *zile oprite*.

Unele sărbători, mai mărunte în calendarul ortodox, sunt foarte importante pentru recoltă și pentru pomenirea morților (cf. cap. **Riturile de trecere - înmormântarea**), altele „se țin de duduie”, ori sunt „rele de strigoi” (cf. cap. **Fetele magicului**), apoi mai sunt „ale secerii”, „de tors” și „ajunuri”; majoritatea se leagă însă de incursiuni în afara satului, de zilele de târg, atât pentru ortodocși, cât și pentru cei aparținând altor confesiuni (cf. cap. **Dincolo de hotarul satului**).

Denumirile nu indică neapărat o ierarhie căci, după spusele unei bătrâne, „Toate îs mari în felu’ lor!”, ci ne lămuresc – parțial – atitudinea localnicilor față de ele. Există o stratificare pe sexe, pe ocupații și pe vârste a celor ce le țin.

De fapt, mutațiile petrecute în sânul civilizației rurale au făcut ca anumite momente să se lase golite de sens. Economiei autarhice, închise, care asigura săteanului necesarul de hrană și îmbrăcăminte, i s-a substituit cea modernă, cu deschiderile către industria marilor orașe, dar și cu toate rigorile impuse de acestea. Timpul săptămânii are altă numărătoare și e nedefinit calitativ în favorabil/nefavorabil. Orele zilei se dispun diferit în funcție de îndeletniciri dintre cele mai diverse. Sărbătorile celebrate prin odihnă au altă esență decât cea religioasă, ba chiar, în anii comunismului, se proclamase o sfidare a timpului liber sub deviza „sărbătoririi prin muncă” a cutărui sau cutărui eveniment istoric, politic...

Chiar printre cei rămași în sat există o tendință de a se orienta doar către una dintre cele două ocupații de bază (cf. cap. **Ocupațiile – agricultura și păstoritul**) sau de a renunța complet la îndeletniciri casnice (cf. cap. **Ocupațiile – Prelucrarea firelor și fibrelor naturale**). De aceea, de pildă, „Măsuratul oilor” nu mai are caracterul unei sărbători comunitare (ba chiar mai mult, în anii din urmă, ea s-a ținut numai la Mihăiești cu fastul de altădată). La Prinsul Postului Mare, în 1999, am recurs la reconstituirea unei șezători pentru a înregistra muzica și jocurile tradiționale cu care, în urmă cu doar câteva decenii, gospodarii și tinerii necăsătoriți încheiau perioada cășlegilor.

Sesizăm, așadar, deosebiri firești chiar în ceea ce privește dispunerea orelor dintr-o zi și o modificare evidentă a ritmului cotidian. Anumite acțiuni din viața de zi cu zi – măturatul, scăldatul, împrumutul unor obiecte, ce nu se făceau seara se execută, din lipsă de timp în acest moment văzut odinioară ca neprielnic.

Zilele săptămânii sunt categorisite și ierarhizate numai de către cei trecuți de maturitate, așa că nu se mai ține seama că „marțea și sâmbăta nu-i bine să-ncepi lucrul” (L.T.) și nici că „vinerea nu să frământă și nu să coace pită că arzi mâinile Maicii Domnului” (N.M.), „joia seara ‘cea că să nu te prindă cusând ori strincănind că nu-i fi sănătoasă’” (M.M.). Chiar și persoanele care ne-au furnizat aceste informații ne-au declarat că nu le mai țin întocmai pe toate de mult, „...de cân’ cu colectivul și cu serviciul’, că veneai acas’ și nu știai pe ce să mai pui mâna! Nu mai cătai că îi sau nu îi bine: trebuia musai să le faci pe toate!” (F.M.).

Singura zi a săptămânii unanim respectată prin repaus este duminica. Totuși, programul zilnic al unei familii ce nu are altă ocupație decât agricultura și/sau creșterea vitelor este esențial același ca în urmă cu mai mult de o jumătate de veac (cf. cap. **Ordinea Timpului**). Inșă nu la fel stau lucrurile în ceea ce privește actele circumscrise ritual sau magic anumitor momente (cf. cap. **Riturile de trecere**). Aici operează restricții privind folosirea intervalelor prielnice, cele dominate de astrul zilei.

Despre lunile anului nu există tradiții orale sau practici magice decât cu două excepții: legenda lui Februarie – „Februarie, ea o fost mai mânioasă! O zâs că să fie ianuarie ră, să înghețe vițelu’-n vacă și oala la foc! Așa spuneau bătrânii! Și februarie s-a mâniat și-a vrut s-o întreacă!” (M.C.) – și luarea auspiciilor în intervalul dintre Crăciun și Apă-Botează: „Ziceau că de la Crăciun la Apă-Botează, doosprezece zile sunt doosprezece luni. De Crăciun, îi ianuarie, pe urmă, februarie, a dooa zî, ș-așa... Da’ nu să potrivește tătdeauna!” (M.C.).

Cele mai interesante date despre timpul festiv sunt cele ce se bazează pe o altă percepere a acestuia, o percepere ce caracterizează, după spusele lui Mircea Eliade, omul religios care reproduce la nesfârșit aceleași gesturi exemplare „pentru că dorește și se străduiește să trăiască foarte aproape de zeii săi.” (Eliade, 1992, p.84).

Aprofundând discuția despre ceea ce se face, se spune și se crede în legătură cu calendarul, am constatat că, la Roșcani, timpul sărbătorii este nu numai un timp ce revine, că el are nu numai calitatea de a fi fast/nefast pentru ceva anume, dar și că are poveștile lui.

Am înregistrat fie acel tip de istorii sacre despre actul întemeietor în sensul lui M. Eliade, fie altele, și mai interesante, pe care le-am grupa ca răspunsuri la întrebarea «Ce se întâmplă dacă nu se ține o sărbătoare sau alta?». Dacă celor dintâi le putem recunoaște o funcție consacrată, religioasă *largo sensu*, aceea de modelare a comportamentului uman, cea de-a doua categorie se înscrie sub o funcție persuasivă, ce vine ca o pildă vie în continuarea povestirilor sacre. De aceea cele mai multe sunt de tipul relatărilor și al narațiunilor autoreferențiale. În fine, se mai găsesc printre înregistrările Centrului Național al Creației Populare o seamă de texte rezultate din interviuri și memorări provocate cu scopul de a reconstitui cât mai fidel comportamentul sărbătoresc din așezările studiate. Pe unele dintre acestea le cităm, de altfel, în alte capitole (cf. **Riturile de trecere, Dincolo de hotarul satului, Vorbirea**).

Disponem înșă și de narațiuni ce se supun criteriilor taxonomice ale epicii populare actuale și pe care le-am reprodus în perechile explicativă/persuasivă generate fie de contextul culegerii însuși, fie de evoluția interviului. Ele se raportează la patru sărbători: Precupul (tx.67), Sântoaderul (tx.66), Sântilie (tx.68) și Vara lui Sânmihai (tx.69).

Din înscrierea textelor despre cele patru sărbători rezultă același mod de a percepe și interpreta sensul lor; de fapt, zilele însele sunt personificate, iar biografia patronului fiecăreia conferă substanța sacră, de timp întemeietor.

Se confirmă ceea ce arătam la început, faptul că supraviețuirea acestor vechi tradiții orale și comportamentale se datorește unei experiențe dictate de ocupațiile și de îndeletnicirile tradiționale și că ele decupau timpul unui an în funcție de ritmul naturii și de rânduiala muncilor ce trebuiau încheiate. Dincolo de profilul lor mitologic, patronii acestor „zile oprite” sau „mânioase” reglau chiar și comportamentul exterior sărbătorii lor, căci există un întreg ceremonial al preparativelor care, de fapt, nu înseamnă altceva decât săvârșirea fiecărui lucru la timpul lui pentru ca toți să se poată bucura de răgaz și de odihnă.

Semnificativ ni s-a părut faptul că interlocutoarea noastră pune pe seama nerespectării generale a sărbătorii neîmplinirile obștești accentuând: „Degeaba țân io cu înc-o vecină, cu ai mei, dacă nu țân toți!” (M.O.). Observația se referea, în special, la cicluri de zile precum Joieretele, săptămâna Sântoaderului sau Prinsul Postului Mare, intervale de limită ce constituie, totodată, perioade postfestive sau prefestive.

Marcate de gesturi și acte cu finalitate purificatoare, aceste șiruri de sărbători nu impun de fapt restricții totale ca în cazul „zilelor mari” și al „praznicelor împărătești”, ci se referă la anumite segmente ale activității casnice, repartizate pe grupuri de vârstă și sexe. Mai concret, dacă ziua Sf. Prooroc Ilie, cea a Sfinților Apostoli Petru și Pavel sau cea a Sf. Mare Mucenic Procopie se cer respectate prin oprire de la muncă în special de bărbați, Joieretele („joile de la Paști la Rusalii”), săptămâna Sântoaderului, Prinsul Postului și Sânanndreiul erau strict legate de acțiuni feminine care trebuiau îndeplinite ritual („...Pârluiau hainele în râu și turnau leșie fiartă și le opăreau să să opărească gura la lupi.” – M.O.; „Să spălau pă cap cu iarba-vântului (o luau de pe-aclo, dă pă pădure) și tăiau din coadă de la fete. Mi-o tăiat și mama mie și-o zâs: «Io tai chica fetii mele, să crească cât coada iepii mele!» – M.O.; „Acu’ mai opăresc pe amaru’! Da’ cân’ am venit io aicea noră, soacră-mea așa opărea oalele atunci cân’ începea Postu’! Făcea leșie cu cenușă și spăla și opărea tăte vasele că zicea că să-ncepe Postu’! Da’ acu’ de ce să mai facă, dacă nu-l mai țân?!”), încheiate ori amânate („Străga la cine nu termina de tors – atunci, că pune toată lumea cânepă! – striga: «Cine n-o tors călții să-i pișă mâții! Cine n-o tors dodologii să-i pișe hârțogii!» – S.F.) sau complet interzise („De Sânanndrei nu torceau, nu împleteau, nu umblau cu lână, că ne mănâncă lupii oile. Atuncea fac împreunarea lupii” – M.O.; „Joile de la Paști la Rusalii nu să spăla. Joia asta, după Rusalii o fost Dezlegarea Joilor: nu să bate cu maiu’. Noi tot am mai lucrat, da’ tot cu sfială!...” – M.O.). O altă divizare a comunității în contextul sărbătorii se poate face pe criteriul vârstei. Aceasta este valabilă în ceea ce privește sărbătorile de mare prestigiu și de o vechime apreciabilă precum Sântoaderul (cf. Știucă, 1999, p.61-77), Prinsul Postului Mare (cf. cap. **Căsătoria și nunta - Vârsta nepereche: fecioria**) și mai ales Crăciunul (cf. **Căsătoria și nunta - Vârsta nepereche și Crăciunul de altădată**). Dacă se poate demonstra că odinioară aceste sărbători erau chiar controlate ceremonial și ritual de grupul tinerilor necăsătoriți, astăzi, participarea lor este mult mai puțin consistentă, fapt ce explică o anumită tensiune între generații, dar și o resemnificare a elementului festiv.

Altfel spus, numai memoria povestirilor mai păstrează actele divinatorii și rituale precum cele de la Sânvăsâi („La Sânvăsâi, ne duceam și ne strângeam să ne vedem nărocu”. Număram parii. Îi număram îndărăt: noo, opt, așa... și puneam un ciucure și-apăi să duceau dimineața să vadă cum îi: drept, frumos, cărn... La Tița ori la Aronică ne strângeam.” – M.O.) sau de la Apă-Botează („Cân’ umbla popa cu crucea, pune ac’lô su’ prag cân’ trece popa foșpang și busuioc (și mai da și popa!). Și spunea că visa. Visa pă dracu! Visam că meream ac’lô tăt laolaltă, la petrecere! Mai avut-a focu’ semne!” – M.O.), în vreme ce obiceiuri viguroase precum focurile, strigatul peste sat și petrecerea din ultima duminică a cășlegilor, colindatul cu dubă și petrecerea numită „zeama dubii” mai atrag și azi tineretul din Roșcani și mai ales din Mihăiești (cf. „File de monografie” – 1999, videofilm digital, 12 min., din Arhiva C.N.C.P.).

Faptul că existența tinerilor nu mai este legată exclusiv de sat, că regulile matrimoniale nu mai funcționează ca niște constrângeri și mai ales că au apărut de decenii bune alte surse de divertisment face ca participarea la „duba Crăciunului” și la „Arderea Privegiului” să nu mai fie socotite ca obligații și nici ca semn al prestigiului acordat de comunitate, ci ca încă o modalitate de destindere în prag de sărbători, unanim acceptată și chiar urmărită cu interes de către alte grupuri.

Așadar, o dată cu destrămarea instituției tradiționale, ceata de feciori, se poate observa că s-au pierdut o seamă de manifestări ale vieții spirituale ale așezărilor ce făceau parte din configurația sărbătorii însăși. Cei vârstnici datează această ruptură de tradițiile trecutului cu o precizie seacă, stereotipă: „De cân’ s-o făcut colectivul!”, fapt pe care îl socotim doar parțial adevărat.

E drept că prin desființarea proprietății individuale asupra pământului s-a produs, practic, disoluția vieții rurale tradiționale, dar aceasta n-a fost singura cauză. Sensul dezvoltării economico-sociale în ansamblul ei ar fi dus, ce-i drept, nu atât de rapid, la același rezultat.

Mentalitatea generală - puternic marcată de instrucție și educație, ca și de o altă concepere a scării de valori sociale - își spusese deja cuvântul în anii ’50. Altfel spus, fără a declara că nu mai cred în vrăji și plante de dragoste, în ghicirea și influențarea ursitei, fetele de azi știu că se pot sustrage acelor practici pe care de cele mai multe ori nu le înțeleg și care se desfășurau sub îndrumarea unor inițiați vârstnici. De aceea socotim că informațiile de tip narativ și descrierile privind comportamentul arhaic vor fi suficiente peste timp pentru a reconstitui viața așezărilor studiate.

2.1.2. Stampe istorice

Orice așezare ce a avut cândva o viață tradițională dispune de o sumă de texte echivalentă cu o cronică orală a evenimentelor trăite. Asemenea texte au fost încadrate în subtipul legendelor istorice (van Gennep, 1910, Bârlea, 1975, Pop și Ruxăndoiu, 1978), al „gestelor” (Jolles, 1930) sau al legendelor despre personalități (Brunvand, 1986, p. 170 sqq.).

Nu am întâlnit la Roșcani, așa cum ne așteptam, legende istorice propriu-zise (legate de evenimente și personalități de dimensiuni naționale). Ceea ce am înregistrat se definește mai curând ca o parte din istoria romanțioasă a așezării, ca o ilustrare a „aspirațiilor ei europene”.

Este știut că, pentru toate așezările din Banat și Transilvania, Viena a fost centrul Lumii, Capitala prin excelență, cel puțin până la Marea Unire. Forța ei modelatoare se exercita nu numai asupra tinerilor care făceau armata acolo, ci și asupra calfelor și ucenicilor trimiși să deprindă meserii dintre cele mai banale astăzi, dar mai ales pentru tinerii studioși ce descopereau spiritul, ordinea și valorile altei lumi. Cu atât mai mult ecourile acestor experiențe de neegalat îi fascinează pe cei de azi, care n-au depășit vreodată hotarele satului!...

Am remarcat cum Viena se concretizează în povestirile oamenilor din Roșcani și Mihăiești nu numai ca un spațiu-etalon, ci ca o lume în sine, o lume la care se raporta existența înaintașilor lor (cf. cap. **Dincolo de hotarul satului**). De cele mai multe ori capitala Imperiului este înfățișată ca un topos dominat de rigoare și sobrietate, deși contururile ei sunt vagi, iar dimensiunile nici pe departe realiste. În narațiunile Mariei Muntean, ale Noricăi Mircea și mai ales ale lui Octavian Ognean, Viena se transformă într-un loc al inițierii, al experienței inegalabile, al trăirilor inefabil romantice ce au dat o turnură extraordinară destinului bunicilor sau doar o clipă de fior de sfârșit de secol...

Povestirile pe care le-am inclus în antologia de texte „aduc” însă miracolul metropolei în satul de pe apa Dobrei căci în timpuri nedefinite „o măreasă”, „Șpănița”, „moașa lui Franț Iosif”, străbătea cu regularitate drumurile lui prăfuite în drum spre „castelul de dincolo de Grohot”.

Mărturisim că nu ne-a încercat nici un moment curiozitatea de a verifica adevărul istoric al acestor minunate povestiri și că ne-am mulțumit să păstrăm această „pecete a tainei” care face din satele studiate niște așezări conectate la ritmurile unei vieți pline de farmec și aventuri. De altfel, încercând în vara lui 1999 să realizăm un film documentar având ca scenariu chiar aceste povestiri, am observat cum, încet-încet, toate „dovezile” romanticei treceri a Măresei prin viața Roșcanilor dispar, se estompează. „Drumul Șpăniței”, odinioară „podit cu lemn de cer și tisă” este astăzi năpădit de buruieni, „castelul”, spun cei ce au ajuns până la Grohot, este ruinat, la fel și mormântul „copilului” Șpăniței, mort după ce a pierdut un duel pentru „amor și onoare”. Mărturiile și dovezile pe care povestitorii le invocă pentru a face verosimilă participarea înaintașilor la această deschidere către universalitate a așezării au dispărut și ele ca prin farmec sau dintr-o întâmplare, din neatenție sau din indiferență (tx.70 și 73).

Ceva între blestem și taină înfiorătoare, între iubire vinovată, nefericire și măreție alcătuiește canavaua pe care se brodează imaginile ce înfățișează acest personaj misterios ce și-a legat poate cândva numele și destinul de Roșcani. Într-o secvență ne surprinde mărinimia și generozitatea ei (tx.71), din altele ni se arată îndrăgostită tainic (tx.72) sau devastată de durere maternă (tx.71), pentru ca din relatările celor mai tineri povestitori să răzbată doar imagini confuze, puse sub semnul fabulosului și ignorând total cronologia sau raportând evenimentele cu o exactitate neprobată (tx.70 și 73).

Sunt evidente intervențiile și inovațiile realizate în spiritul tradiției narative orale și aici am semnalat câteva „amănunte”: încercarea de plasare în timp ce aduce o răsturnare semnificativă pentru cercetător dar deloc sesizabilă pentru narator („...venea cu trenu’ până la Dobra...”; „Pădurile ălea o fos’ a lu’ o Măreasă din Austria, di la Viana: Maria Tereza! Cică o fos’ nașa lu’ împăratu’ Franț Iozef.”), justificările gesturilor unui atât de important personaj prin atitudini și sentimente diametral opuse (când sobrietate imperială,

când pasiune nestăvilă), o anumită excentricitate – vecină cu sfidarea și risipa sau doar cu indulgența și dărnicia - ce fac parte din imaginea oricărui personaj de rang înalt filtrată prin mentalitatea populară. Despre înfățișarea Șpăniței nu aflăm decât un amănunt... semnificativ ce explică insolita prezență a alaiului purtător de lectică: „...nu era greuă”. Așadar, un personaj puternic, misterios, ascuns sub aparența unei înfățișări deloc impozante!... Nimic mai în spiritul tradiției orale!...

Foarte aproape de scenariile filmelor de epocă și de epica romanescă se situează textul 70, acesta vădind influențe extrafolclorice exercitate asupra povestitoareii și o anumită înclinație a acesteia către romanțios și senzațional. L-am înscris între cele despre Șpăniță întrucât povestitoarea oscila între a crede că este vorba despre unul și același personaj, care ar fi fost misterioasa autoare a scrisorii roz, și a socoti „documentul” (fărămițat ca prin farmec după un veac și jumătate de dănuire) ca fiind un anume semn al unui blestem neștiut ce a căzut asupra urmașilor eroinei. Povestirea – afirmată ca o relatare a unei experiențe personale – încearcă un racord interesant cu istoria așezării: hârtia provenea de la „Moara Heller” (cf. cap. **Ocupațiile**). Dincolo de farmecul firesc și oarecum nostalgic, narațiunea pare să fie încheierea epică simbolică a unui contact intim cu o altă lume - strălucitoarea Viena a sfârșitului de veac XIX și a destrămării Imperiului – , pe care fiiceii povestitoareii nu-i mai este îngăduit să o cunoască.

Alături de narațiunile despre Șpăniță preluate de la povestitori de 70-80 de ani care, la rândul lor, le știu „di la bătrâni”, am înregistrat încă două texte (tx.74 și 75) ce s-ar înscrie în categoria narațiunilor de familie (*family stories*, Brunvand, 1986, p.172), cu toate că au fost generate de contexte și brodate pe fundal istoric. Mai ales textul 75 ne-a stârnit un interes deosebit întrucât povestitoarea a confirmat – cu o admirabilă modestie – descendența sa din neamul ctitorilor bisericii, familia Caba (cf. cap. **Instituțiile**).

Cu aceste texte narative „istoria” Roșcanilor se desprinde în mod surprinzător de universul mitic și istoric al legendei tradiționale încadrându-se într-o dimensiune spațio-temporală europeană. Relația satului cu istoria trăită și cu personalitățile ei – așa cum este oglindită în textele transcrise - are însă cadoarea basmului și sinceritatea uimită a jurnalului celui ce părăsește pentru întâia oară microuniversul natal spre a explora spații noi. Raportarea la faptul senzațional face parte din esența acestor narațiuni, ca și coloratura romantică și aluzia anecdotică, toate plasate într-un timp propice fabulației și într-un spațiu ce oscilează între familiar (satul), inițiatic (Viena) și tenebros („de la Grohot încolo”). Totuși, ca orice legendă de tip istoric, și cele despre Șpănița, „moașa sau nașa lui Franț Iosif”, stimulează orgoliul local, atestând într-un chip cuceritor deschiderea comunității către o lume-etalon (chiar dacă splendorile ei au apus de mult...).

2.2. Portul tradițional

„**Sistemul vestimentar** al unui grup dat poate fi definit ca un ansamblu de piese și reguli de combinare (dintre care unele sunt imperative, iar altele facultative). Modificarea sistemelor vestimentare este una din consecințele cele mai vizibile ale aculturației; în timpul perioadei de tranziție care preceda abandonarea totală a îmbrăcăminteii tradiționale, sărăcirea ansamblului de piese vestimentare și introducerea altora noi, antrenează apariția de noi reguli de compoziție”. (Bonte, Izard, 1999, p.354)

Definirea pieselor componente ale costumului popular din Roșcani și descrierea lor, modificarea unora dintre ele sau înlocuirea cu altele (rolul influențelor!) și în cele din urmă dispariția ansamblurilor vestimentare din folosința zilnică sau din cea afectată sărbătorii, precum și regăsirea lor în lăzile de zestre pentru a fi scoase „la lumină”, măcar pentru o zi, iată circuitul pe care-l propunem cititorilor acestui capitol!

Judecată prin prisma paragrafului selectat drept „moto” la început de capitol, concepția unui demers dedicat portului popular dintr-o amintită localitate ar părea, la prima vedere, un lucru nu tocmai greu de înfăptuit. Dar pe măsură ce aprofundarea unui fenomen antrenează deopotrivă cunoașterea numeroaselor altor aspecte legate de discipline conexe, care vin în ajutorul clarificării posibilelor neînțelegeri, sarcina noastră devine responsabilitate. Pionierat, chiar, având în vedere faptul că asupra acestui inedit port pe care l-am găsit aici, într-o zonă recunoscută prin frumusețea costumului pădurenesc, nu s-au formulat puncte de vedere decât la nivel zonal, deci general!

Circumscrierea descrierii în contextul problematizat al istoriei, al socialului și al culturalului ne-a ajutat să ne situăm privirea și să ne dăm observațiile într-un spațiu particular, pe care am încercat să ni-l apropiem din cât mai multe puncte de vedere.

Observația și apoi descrierea, în afară de exercițiul vizual pe care-l propun sunt „construcții intelectuale și polisenzoriale, expresii particulare ale unei epoci prin și pentru un grup social dat” (Laplantine, 2000, p.80).

Așadar, **parametrii** în care se desfășoară demonstrația noastră sunt următorii: *vizibil, descriere, epocă, grup social*.

Situarea, în accepțiunea lui Fr. Laplantine, ca înscriere a privirii într-o „istorie”, presupune furnizarea unor explicații în legătură cu ceea ce același autor numea procesul „de organizare socială și culturală a vederii, a vizibilului, a discibilului și a lizibilului”.

Altfel spus, parafrazându-l pe Joseph Conard, ceea ce încerc să realizez doar prin simpla forță a cuvintelor scrise este să vă fac să înțelegeți și să vedeți portul popular de la Roșcani. „Atât și nimic altceva, dar asta înseamnă atât de mult!”

În ciuda faptului că parcursesem o bogată bibliografie de specialitate înainte de a cunoaște „la fața locului” portul de la Roșcani, am avut surpriza să constat că imaginea surprinsă de privirea mea reflecta o situație atipică.

Localitatea însăși este atipică, pentru că granițele sale nu se supun tiparelor unei împărțiri teritorial – etnografice riguroase.

Roșcănanții sunt oameni mândri, asta se vede și din felul în care își rostesc numele generic ca semn al apartenenței la o comunitate.

Mânați de „simțul limbii”, le-am spune mai degrabă „roșcăneni”, însă ei nu acceptă acest apelativ în ruptul capului.

„Noi ni-s roșcănanți. Așa ne știm dintotdeauna. Cei de la Bătrâna sunt bătrânanți. Noi nu putem să ne zicem altfel” (L.C.).

Portul lor popular dovedește un anumit modernism al mentalității, prin schimbările (înnoirile) succesive la care a fost supus de-a lungul timpului.

Identitatea vestimentară cu care se mândresc este explicată prin două „mărci legitime” ale costumului lor popular.

În ceea ce afirmăm ținem cont de fenomenele de modă care în diacronie s-au desfășurat cu rapiditate și care au marcat costumul popular începând din secolul al XIX-lea, atunci când ameliorarea nivelului de trai a permis achiziționarea de noi

materiale. În afară de cămăși, la Roșcani toate celelalte piese de vestimentație sunt făcute cu materiale „cumpărate de-a gata”. În ceea mai mare parte ele sunt decorate ulterior.

La câteva zeci de kilometri de aici, la Bătrâna, portul popular străvechi păstrează aspectele de odinioară, tocmai prin faptul că, fiind retrasă de lume, colectivitatea a reușit să evite moda, care în alte părți a afectat simțitor „pătura ancestrală”.

Într-un capitol precedent am expus punctul de vedere al lui Nicolae Dunăre, după care comuna Roșcani aparține zonei etnografice Pădurenii Hunedoarei.

Potrivit altor cercetători, aceeași comună se află în afara granițelor „pădurenești” (a se vedea în acest sens cele două hărți care însoțesc argumentele teoretice ale celor doi specialiști).

Nicolae Dunăre ne oferă o delimitare strictă, atunci când afirmă că „în cuprinsul județului Hunedoara, la sud de Valea Inferioară a Mureșului, se deosebesc din punct de vedere al civilizației și culturii populare românești patru grupe de populație : țărani, mărginenii, jienii și pădurenii. Țăranii sunt locuitorii din bazinul geografic și antropogeografic al Hațegului, măginenii locuiesc pe versantul apusean al Munților Sebeșului și Orăștiei, începând cu Ohaba Ponor și terminând cu Luncanii și Grădiștea Muncelului; jienii alcătuiesc populația din localitățile situate de o parte și de alta a celor două Jiuri, la sud de Munții Retezat, în sfârșit pădurenii sunt locuitori din zona Munților Poiana Ruscă, din vestul județului. Multă vreme aceste zone au făcut parte dintr-o singură unitate etno-culturală: Țara Hațegului, pentru ca mai târziu, datorită particularităților proprii, care le diferențiau, să devină fiecare zonă etnografică distinctă (Țara Hațegului, Mărginenii Hațegului, Valea Jiului și Pădurenii Hunedoarei) (Dunăre, Continuitate, 1967, p.383).

La diferențele remarcate în interiorul zonei etnografice a Pădurenii Hunedoarei contribuie și condițiile geografice specifice masivului Poiana Ruscă. În alcătuirea sa există o disimetrie în „intensitatea urbanizării între jumătatea sa vestică, dinspre Banat, mai abruptă, cu văi scurte și repezi, mai slab populată și jumătatea estică, dinspre ținuturile hunedorene și ale Hațegului, cu pante mai prelungite și domoale, cu numeroase și vechi așezări, cu o circulație mai activă (Giurcăneanu, 1988, p.275).

Deosebiri și au explicația atât în condițiile naturale diferite, manifestate prin prezența unor resurse miniere, care au dezvoltat într-o parte industriei specifice, cât și în împrejurările social-istorice trăite de locuitorii de pe cei doi versanți.

Ținând cont de cele două puncte de vedere formulate în lucrările amintite : (a) după Nicolae Dunăre, comuna *Roșcani* aparține satelor din Valea superioară a Cernei, deci Pădurenii Hunedoarei și (b) după Claudiu Giurcăneanu, comuna *Roșcani* figurează, după legenda hărții, chiar pe linia de demarcație, fiind „înregimentată” oarecum în afara așezărilor de Pădureni, ne asumăm răspunderea situării acestei localități la limita întâlnirii pădurenii cu bănățenii, într-o zonă de tranziție. Invocăm în acest sens, în afară de aspectul portului popular, condițiile geografice arătate, precum și aspecte istorice și lingvistice inedite (cf. *Vorbirea*).

Mărturiile localnicilor referitoare la așezare (dar și la vorbirea specifică) sunt grăitoare : „Noi ne ținem între Ardeal și Banat”(O.O.).

„Noi nu suntem Pădureni; pădurenii se formează de la noi în sus.

Noi ni-s întră pădureni și țărani de la țară; așa zic pădurenii când vin la noi și la Dobra; că vin la țară : - Merem la țară!”

Noi ne asemănăm mult, mai ales la vorbă cu bănațenii” (I.M.).

„Noi ni-s corșituri!” (L.C.).

În ciuda faptului că nu a apărut până acum o monografie etnologică zonală multilaterală, despre Ținutul Pădurenilor și despre zonele etnografice învecinate s-a scris destul de mult.

Preocuparea cercetătorilor s-a concretizat în „șase momente succesive” prin care au fost atinse șase praguri pe linia modalității de cunoaștere etnoculturală a zonei, după cum urmează: I Moldovan, *Țara noastră*; Sibiu, 1894 (ca un prim moment etnografic preliminar), I. Popovici, *Die Dialekte der Muntenii und Pădurenii im Huniader Komitat*, 1905 și O. Densusianu *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915 (un moment mixt dialectal - etnografic - folcloric), R. Vuia *Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor* (extras din lucrările institutului de geografie al Universității din Cluj, vol II, Cluj, 1926) - un moment etnografic de aprofundare a principalelor laturi (ocupații, așezări, gospodării, construcții) ale culturii populare, Șt. Milcu, H. Dumitrescu și colaboratorii, *Cercetări antropologice din Ținutul Pădurenilor. Satul Bătrâna*, București, 1961, Nicolae Dunăre și colaboratorii: *Arta populară din Valea Jiului* (regiunea Hunedoara), București, 1963, alături de *Cercetări etnografice complexe în Valea mijlocie a Cernei, Hunedoara*, în „Apulum”, vol V. Alba Iulia, 1965.

Al șaselea prag, evidențiat de Nicolae Dunăre, este cel atins de cercetările etnografice complexe din zona lacului de acumulare Cinciș - Hunedoara (1965) care au reunit cercetări de la sectoarele de etnografie și folclor ale Institutului ținând de Filiala Cluj a Academiei Române precum și de la Muzeul Județean Hunedoara (Dunăre, *Continuitate...*, p.383-384).

O preocupare deosebită în legătură cu această *arie etnografică* o constituie un alt prag posibil, într-un mod inedit, „de abordare” a costumului zonei. Este vorba despre artista Lena Constante care, cu mulți ani în urmă, a răscolit lăzile de zestre în căutarea materialului atât de valoros pentru o expoziție. Frumusețea costumului popular din această zonă și bogăția cusăturilor de pe cămăși au dezvăluit un gest artistic unic și neexplorat până atunci, înrudit cu arta populară. Apropiată prin metodă de Școala Sociologică de la București, Lena Constante a culeșat să alături viziunii sale o materie primă ce conține în sine artă: bucăți de cusături de pe mânecile și de pe piepții cămășilor femeiești, care unite în formula „artă în artă”, au realizat o viziune de o adâncime deosebită, care traducea în imagini expresia unei străvechi civilizații, dar și talentul și ingeniozitatea artistei, atât de apreciate la acea vreme în cronici laudative.

„Tapiserii prin material, oarecum colaje prin tehnică, piesele expuse aveau certe calități picturale (...). Densitatea broderiilor originale, buclarea lor reliefată, conferă nenumăratelor motive adunate (...) luciri mătăsoase, amintind somptuoșitatea stofelor grele orientale și medieval-vențiene ... Fascinanta varietate a motivelor formează un fel de alfabet imens al ornamenticii populare” (Petrescu, 1983, p.268).

Sperăm că lucrarea noastră să se constituie într-un alt prag de cercetare, în contextul lucrărilor de specialitate.

2.6. *Roșcănăntii* se deosebesc flagrant prin port de *pădurenii* din inima munților.

Portul acestora din urmă, chiar dacă a suferit în timp influențe din Banat sau din Țara Hațegului, nu și-a schimbat aspectul lui original, datorat în mare parte modului izolat de viață.

Influența orașului în general, a modei în special s-a făcut resimțită de multă vreme în portul de la Roșcani. Totuși morfologia distinctă zonei „îi trădează” apartenența la costumul popular din Hunedoara, constituindu-se ca variantă a celor două tipuri distincte. (Petrescu, Secoșan, 1966 p.118-124):

1) Costumul Pădurenilor, cu două catrințe drepte și 2) costumul cu catrința numai la spate și *șurt* încrețit în față, care este generalizat pe o mare suprafață a regiunii. Cămașa este încrețită în jurul gâtului, iar ornamentația mânecii variază.

Concretizat prin robustețe, iar cel bătrânesc prin sobrietate, în cuprinsul județului găsim următoarele tipuri pe care le descriem succint, făcând apel la lucrarea *Arta populară – îndreptar metodic*:

1) Portul din zona Brad, cu cămașă ornamentată cu „pui” peste cot , „cu brazi” sau „în pene”, *ciupag* în jurul gulerului; catrință roșie (*zadie*) îngustă, cu vârgi orizontale în spate și *șurt* încrețit în față.

2). Portul pădurenesc, cu cămașa ornată cu tablă compactă de culoare roșie (la bătrâne culoarea este neagră), cu două catrințe numite *oprege* și cu podoabe din cositor și alamă. Cojocul este brodat cu lână roșie.

3) Costumul femeiesc de Hațeg are *ceapsă cu coarne*, cămașa prezintă două sisteme de ornamentare: 1) cu tablă sau 2) cu râuri peste umere. Cămășile au sub guler *ciupag*.

Piese de la talie în jos apar sub două forme: 1) cu opreg cu ciucuri în spate și cu șorț în față sau 2) cu *catrințoi* (lat, încutat) în față și în spate.

4) Costumul de pe Valea Jiului are cămașă cu „umeraș” la femei și cămașă cu *baburi* la bărbați.

Femeia poartă catrință în spate și șorț încrețit în față.

5) Costumul de Orăștie se încadrează în linii mari în „costumul de Mărginime”, cu excepția faptului că femeile poartă șorț vârgat (*șurt*, însemnând catrința din față) și *opreg* (catrința din spate). Cămășile bărbătești lucrate „cu pui” sunt împodobite cu cheiță.

Deși poartă numele unei zone sau a unei localități, este de la sine înțeles că aria de răspândire a fiecărui tip de costum hunedorean cuprinde mai multe localități aflate în jurul unui „nucleu”.

Variația regională permite grupurilor vecine să se diferențieze unele de altele, fie prin folosirea unui anumit detaliu vestimentar, fie prin „construcția” diferită a unor părți de costum, ca rezultat al diferitelor influențe.

„Subjugat” prin câteva părți componente tipului regiunii pe care o reprezintă, dar și „rebel” în ceea ce privește nesupunerea la un tip unitar, costumul popular din Roșcani se prezintă ca o variantă a unui tip de port transilvănean și nu ca o excepție.

El prezintă **particularități locale**, prin diversificarea modelului generalizat, explicabil prin condițiile diferite, manifestate la nivelul colectivității, dar și al individualității.

În structura sa coexistă mai multe forme paralele, care dovedesc o **evoluție continuă**. Ca orice „element viu”, și portul popular din Roșcani s-a modificat succesiv, în funcție de activitățile purtătorilor săi, de timpul în care se purta (individual sau sărbătoresc), de posibilitățile materiale ale acestora. Nu în ultimul rând concepția artistică și modificarea mentalității colectivității sunt cele două „variabile” care au dictat de-a lungul timpului anumite transformări.

Portul popular este un **document etnografic** cu ajutorul căruia putem determina evoluția stilului artei populare din zonă, importanța treptelor istorice, rezultatele contactelor între diferite populații (târgurile, păstoritul, căsătorii dintre locuitorii diferitelor sate).

Influența orașului se repercutează, așa cum am putut constata și la Roșcani, asupra portului țărănesc prin evoluția acestuia manifestată în tehnicile de lucru, în felul materialelor, în sistemul cromatic și în structura ornamentală. Spre exemplu, bumbacul, arniciul, lâna de fabrică, joljul, postăviorul negru lucrat industrial, toate aceste materiale au adus schimbări importante în ceea ce privește structura pieselor și implicit ornamentația.

Motivele ornamentale investite în vremurile trecute cu conținut tematic ilustrând adesea vechi credințe și mituri, se află într-o totală disoluție semantică, vizând doar sfera esteticului. Cu toate acestea, decorația costumului, reprezentată cel mai adesea printr-o multitudine de motive florale, „trădează” o regândire a realității, oglindită conform imaginației creatoare într-un alfabet stilistic ce se naște prin alăturarea diferitelor tonuri înscrise pe materiale, creând astfel un univers specific de exprimare.

În ceea ce privește costumul popular femeiesc din Roșcani, am constatat existența a două tipuri diferite.

Primul tip, tributar în parte portului din Mărginime și celui de Săliște (influență datorată atât „comunicării” păstorești cât și „traficului” negustoresc) este sobru, respirând distincție, bun gust, rafinament și eleganță. Al doilea, „mai ocoș”, prin ostentația culorilor și a materialelor „făloase”, este de dată mai recentă. Interesant este faptul că la Roșcani portul mai vechi nu a fost abandonat în favoarea celui nou; așa încât, în unitatea de timp cercetată, cele două tipuri apar în sincronie. Îmbrăcate la marile sărbători, ambele tipuri oferă imaginea portului popular din Roșcani, ca sinteză a cuviinței vestimentare, a îmbinării tradiției cu modernitatea, a „rezolvării” inedite a problemei frumosului în vestimentație.

Indiferent de faptul că ne referim la costumul femeiesc, bărbătesc sau la cel îmbrăcat de copii, portul din Roșcani nu trebuie privit ca o uniformă, căci, așa cum am putut observa la nenumărate piese, variația individuală și cea regională au funcționat, pe parcursul îndelungatei sale utilizări, conform legilor artei populare.

Descrierea laconică folosită la tipurile de costume pe care le-am amintit anterior, din zona Hunedoarei, va fi constantă ce va călăuzi rândurile următoare, pentru ca în continuare să putem oferi o analiză mai detaliată a unor piese de vestimentație:

„Costumul nostru popular se compune din cămașă, poale, rochie (fusta de la brâu în jos) și cătrânța (șorț înflorat cu dantelă pe margini) sau leibăruț și oprege negre cusute cu fir la sărbătorile mai mari. Cine avea, punea salbă de bani la gât sau la mijloc brâu de bani de argint. Pe cap femeile poartă cișcineu. Iarna luau haine mai groase, căput de șubă, cojoace și sfetăre.

Bărbații purtau izmene largi vara și cămașă albă cu ciptă, haină din șubă sau din stofă (cei mai bănoși); iarna - cioareci, pantaloni din șubă, căput din șubă și cojoc”. (N.M.)

În evoluția costumului din Roșcani noi am surprins, desigur, numai o etapă ale cărei repere se situează cu aproximație între anii 1920-1925 (perioadă despre care am înregistrat primele mărturii verbale referitoare la părinții și bunicii roșcănanților care

astăzi au vârste cuprinse între 50 și 90 de ani). În ceea ce privește limita superioară a analizei, anul 2000 reprezintă „pragul temporal” în care am finalizat cercetările de teren, începute în 1998. Datoria noastră este să subliniem de la început faptul că aici costumul popular nu se mai poartă nici la sărbători, cu excepția câtorva pădureni de la Poiana Răchițele, care s-au strămutat la Roșcani.

Reconstituirea unor obiceiuri sau rugămintea adresată femeilor de a ne prezenta costumul „pe viu” constituie explicația fotografiilor în care, în cursul anilor 1998 și 1999, portul popular pare a fi încă o practică vestimentară și nu numai o amintire păstrată cu respect în lăzile de zestre sau în dulapurile din care sunt aproape nelipsite.

Legătura directă cu orașul, conștiința apartenenței la altă epocă („Apă’ acumă cum crezi dumneata, mai ajungem iar într-altă epocă?..), diversificarea meseriilor, diferențele de mentalitate, toate acestea fac să pară cât se poate de firesc faptul că portul de aici nu mai este o realitate întâlnită pe stradă (cu excepția Rujiței Carmazan, care îmbracă la treabă, în curte sau la mară cămăși cusute cu migală în tinerețe).

Explicațiile roșcănanților mai în vârstă par pertinente, dar dincolo de argumente răzbate tristețea dispariției lui:

„Oamenii s-au mai domnit acumă; s-au dus toți la oraș cu servicii și au uitat de portul vechi. Eu și soția ne-am căsătorit în costum popular. Mi-a fost atât de drag portul nost’ că am zis de mai multe ori cătă a mea: - Când oi muri să mă îngropi în costum național. Și na!, că muri ea înaintea mea!”(I.M.N.)

*Cornelia și Ion Muntean, tineri căsătoriți
(Dobra 1943)*

„Tineretul s-o dezobișnuit de costumele ăștia. Lor le cade parcă le-ar fi rușine să le-mbrace. Cum să ieie ele costumele ăștia? Noi am îmbătrânit, noi ni-e rușine, că ni-s bătrâne să ne mai îmbrăcăm în costumele astea tinere”. (F.M.)

„Acum s-a modernizat lumea, s-a sistematizat. Tinerii merg doar c-o straiță trasă pe spate, da asta nu-i o ținută frumoasă!” (G.T.)

Concluzia unanimă a celor vârstnici este cea pe care ne-a împărtășit-o în câteva vorbe Gh. Tomoaie: „Mai bine-o fo’ atunsi ca acumă, că atunși cân’ o făcut baba astea tăte trăiam bine, eram tineri, aveam boi, vaci și toată gospodăria noastră. Veni colectivul și-o luat boii. Acum nu am cu ce să cumpăr boi - o pereche costă de la 10 milioane în sus ...” Observăm, așadar, că

nostalgia resimțită de pierderea portului popular din obișnuința vestimentară este direct proporțională cu cea resimțită de aducerea aminte a vremurilor de altădată.

Însă atâta vreme cât femeile știu să povestească despre fiecare parte a costumului popular, știu să-l îmbrace și să-l poarte măcar demonstrativ cu mândria de altădată, atâta vreme cât bărbații răscoliți de amintiri își însușesc termenii potriviți pentru fiecare haină purtată, îndemnându-și nevestele să scoată de prin dulapuri „portul nost” pentru a-l arăta celor ce vor să-l cunoască, atâta vreme cât n-o să-și mai vândă costumele pe te miri ce lighene de plastic sau pături turcești unor străini șmecheri și cât timp copiii lor vor primi cu respect toate aceste moșteniri „din veac”, putem spune că portul de la Roșcani există.

Pentru istoria costumului românesc în general, portul din Transilvania prezintă o importanță deosebită datorită faptului că aici și-au avut centrul politic dacii, reprezentați în portul lor pe Columna lui Traian. Începuturile vieții timpurii în aceste părți pot fi dovedite prin descoperirile paleolitice găsite în peștera de la Nandru, activitatea minieră legată de folosirea fierului (cuptoare și halde de zgură găsite în jurul Ghelarului), urmele irigațiilor pe fânețele submontane din preajma Sarmisegetuzei romane, arăturile terasate pe înălțimi (Lunca Cernei, Vadu Dobrei ș.a.) sunt numai câteva aspecte care atestă viața stabilă și ocupațiile geto-dacilor, daco-romanilor și românilor din regiunea carpatică. La pătrunderea ungarilor în Transilvania, aceștia i-au găsit aici pe români, prezenți de veacuri ca băștinași, în acest nucleu principal al formării lor ca popor, organizați în comunități teritoriale incipiente, premergătoare principatelor de mai târziu (așa numitele „cnezate”).

Urme din portul strămoșilor daci și romani, legați deopotrivă de vechea capitală și apoi colonia de la Sarmizegetusa, s-au păstrat atât în croiala simplă a pieselor de costum (cămașa, bunda ciobănească) ca și în felul acoperirii capului („cârpă”, căciulă) sau încălțării picioarelor (opincile).

2.2.1. Portul femeiesc

Cămașa femeiască care se poartă la Roșcani face parte „din familia” celei care odată a fost întreagă (cusută împreună cu poalele). Numită și „cămașă într-una” - întâlnită și în nord-estul Bihorului, Zarand, Valea Mijlocie a Crișului Alb, Valea Ampoiului, Mocănișe, Moțime, Târnave, Câmpia Ardealului, Sălaj, Maramureș, Severinul Banatului, Gorj, Țara Oltului - este croită în general din cinci-șase foi de pânză (două pentru piept, una-două pentru spate și câte una pentru fiecare mânecă). Acestea se încrețesc în partea superioară, formând „gâtul” cămășii. După cum am putut remarca în croiala specifică cămășilor vechi românești, mânecile nu pornesc din umăr, ci din guler, la a cărui formare contribuie.

Despre cusăturile specifice de la gâtul și de la mânecile cămășilor am avut ocazia să vorbim într-un capitol anterior (cf. Cap. *Țesutul, cusutul și impletitul*). Primele imagini ale acestor tehnici le putem observa în stampele cuprinse în patru albume, dintre care unul datează din secolul al XVII-lea. Desenele oglindesc și portul din secolul al XIV-lea sau al XV-lea.

Nicolae Dunăre consideră „o constantă” vechea cămașă femeiască, împodobită cu broderii executate cu ajutorul celor două tehnici binecunoscute: „urzitul pe fir” și „urzitul pe crețuri”, ce datează din secolul al XIV-lea (Dunăre, 1963, p.420).

Stampele din secolul al XVII-lea reproduc imagini de cămăși lungi, în care putem observa păstrarea în liniile esențiale a structurii morfologice, a croiului și a principalelor câmpuri ornamentale.

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea Johannes Tröster publică lucrarea *Das Alt und Neue Teutsch Dacia* care cuprinde și un capitol referitor la *Walachen oder Blooch in Siebenbürgen*. Aici putem vedea două ilustrații în care apar cusăturile mai sus amintite, însoțite de specificația că „aceste cusături sunt executate cu fir roșu de lână”.

În lucrarea *De origine et occasus Transylvanorum* (Lugdumi, 1667) pe lângă alte descrieri ale costumului popular, autorul Laurentius Toppeltinus, introduce la sfârșitul capitolului *De habitu Valachorum in Transilvania* trei planșe în care apare portul românesc.

Vechile tehnici de cusut se disting în imaginile portului unui bărbat, al unei neveste și al unei fete. Dacă mânecile fără fodor reprezintă cămașa de factură mai nouă, gulerele de la ambele cămăși sunt cusute pe fir.

Alte imagini asemănătoare, de astă dată ale cămășii dacice din portul femeilor (lungă, simplă, realizată din strângerea laților pânzei în jurul gâtului) ne sunt oferite de următoarele albume de porturi din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea: *Kostumbilder-Buch* de la Graz, aflat în copie la Biblioteca Universitară din Cluj-Napoca, *Trachten Cabinet von Siebenbürgen* de la Biblioteca Academiei din București, *Costümbilder aus Siebenbürgen* și *Imagines Nationum Ditiomis Hungariae* de la Budapesta. (Dunăre, 1986, p.35)

Cămășile femeiești din Roșcani, au același croi dar prezintă variații în felul decorației, în cromatică. Bunăoară la gât se făceau, alături de cusătura de bază, fodori din țesătură sau din ciptă. Mâneca poate avea *brățară încrețită* cu cusături, terminată cu fodor, alteori manșetă lată (*pumnaș*) aleasă în război, sau poate fi „slobodă”, adică terminată larg, fără adaosuri.

„Cămășile s-au făcut înainte din cânepă și mai târziu din pânză albă, și din bumbac. Apoi coseau flori cu roșu și cu negru; cele cinere, cam până la 40 de ani poartă cu roșu, apoi roșu cu negru, iar de la 60 de ani, negru de tăt”. (F.M.)

„*Ciupagul* - așa îi spune la toată cămașa, este prins la alea mai bătrâne de poale. La guler și la mâneci au ciptă făcută cu acul”. (F.M.)

Modelele de pe mâneci și de pe piept sunt dispuse în rânduri, „râuri”, cusute tablă, sau „mai aerisit”.

„Cămașa mamei mele pe care a purtat-o la nuntă era întregă; avea model mai puțin și totul era încadrat de tricolor. Poalele cămășilor erau strânse cu niște sforicele și se așezau așa cu grijă ca să nu se șifoneze, că pe atunci nu era fier de călcat”. (L.C.)

„Când eram tânără eu ieșeam la joc cu două perechi de poale; unele mai largi, iar altele mai strânse. Pe sub ele purtam combinezon” (23) „Femeile mai avute purtau cămăși cusute și cu ață și cu mărgel, iar poalele din grenadir sau voal erau brodate ” (N.M.).

„Am avut și cămăși cusute cu rămizi, cu model streculos, din mătase albă, cu fodori la gât, cu bumbi și cipte la mânecă”.

„Coseam cămășile pe bumbăcel, un fel de pânză pe care vedeam; făceam rânduri cu mătase, cu rămizi (adică un fel mai strălucitor așa, străluc)”. (M.C.)

La „ciupag” uimește varietatea motivelor ornamentale și larga paletă coloristică, explicabilă și prin faptul că la vremea când erau cusute ele dădeau pe deplin măsura talentului, priceperii și hărniciei fetei care începea să iasă „în lume”.

Fiind singura piesă la care fata (femeia) avea acces în a-și exprima întreaga imaginație, cămașa constituia și „piesa forte” care era lucrată de multe ori pe sub ascuns, pentru ca la Paște, să uimească prin frumusețe și unicitate.

„De Paști ne făceam lucruri noi, iarna țeseam și coseam, iar seara cu lampa de gaz lângă noi, coseam pe furiș. Cămașa la care coseam ziua o arătam, pe cea de noapte n-o știa nimeni”.(F.M.)

„În postul Paștelui lucram la lampă, când toată lumea dormea. Nu trebuia să vadă alte fete modelul, pentru că nu-l dădeam de la una la alta. Am folosit des portul popular când am fost fată; mergeam pe la programe artistice. Mi-aduc aminte de una din cămășile făcute de mine, cusută cu negru și cu fir galben, ca să sclipească. De când m-am măritat n-am mai purtat portul ăsta”. (E.C.)

Despre ocupația femeilor de a coase „cu arnici și cu mătase”, precum și despre „deschiderea” portului popular influențelor din afară, despre modul de asimilare al unor elemente străine în alcătuirea sa, la un moment dat, „vorbesc,, și două dintre poeziile care au circulat în Dobra și Roșcani, culese de către apreciatul folclorist Oszkár Mailand profesorul care și-a închinat o parte a activității sale studiului folclorului, limbii și etnografiei hunedorene.Iată versurile:

Din Dobra:

„Bate vântul sălcile
Să pornească luntrile
Să pornesc și eu cu-a mé,
Barem pân' la Seghedin,
Să ieu mândrii brâu de in
Și maramă de mătasă
S-o trimit la mama-acasă (...)”

Din Roșcani:

”Cucule, de unde vii?
Departe de peste Jii,
De mândra mé ce ma știi?
Știu bine că-i sănătoasă
Șade la masă și coasă
Cu arnici și cu mătasă (...)”

(Mailand,1981, p.92-93)

În ciuda varietății de forme, materiale și motive ornamentale, criteriile ținând de partea de corp acoperită de la brâu în jos ne-au permis o clasificare în două tipuri de costum.

Primul cu oprege peste poale, în față și în spate, din postav negru cu două-trei rânduri de motive cusute cu fir auriu și cu dantelă lucrată cu mâna pe margine.

Despre cel de-al doilea tip de port reprezentat de rochia și de șorțul înflorat, confecționate din materiale de fabrică, putem spune că el a spart un tipar.

Acela al unității pe care Paul Petrescu o remarca la nivelul a două mari zone etnografice, caracterizate prin faptul că îmbrăcămintea corpului de la brâu în jos era alcătuită fie dintr-o piesă, fie din două, care se așezau deasupra poalelor cămășii; numite în general *catrințe*, acestea aveau atât forme, cât și denumiri diferite: *zadie* țesută în casă, *șort* de fabrică sau *opreg* cu fire lungi.

Nicăieri însă, în zonele amintite, nu este menționat tipul de costum femeiesc, care să înfășoare de jur împrejur partea corpului de la talie în jos (Petrescu, 1959, p.6-8).

Acolo unde există totuși (rochia-fustă din materiale de fabrică), acest fenomen se poate explica prin influențele determinate de portul altor popoare, de evoluția economică mai rapidă a unor zone în care orașele deveneau importante centre de schimb de mărfuri.

Imaginea oferită de rochiile și șorturile de mătase înflorate nu era mereu apreciată. Cel puțin bătrânele erau reticente unei astfel de imixtiuni. Șorturile și rochiile erau din mătase dublă, ca un fel de mătase chinezească.

Uneori rochiile se făceau din „păr” (un material numit Cașmir). „Am avut și eu și roșu și verde, dar mi le-au luat fetele și și-au făcut capoturi din ele. (M.O.)”

„Când ne vedea bunica mea îmbrăcate așa de înflorate și colorate ne zicea: ««Iacă, vă făcurăți tăte țigane, vă îmbrăcarăți tăte la fel. Dar nu vă stă frumos, așa cum erați voi cu oprege; ăla a fost costumul nost’.»»

Apăi, știți că fustele astea, de care vă vorbesc acum și la care le ziceam rochii erau largi, făcute din trei lati de material. Șortul îl luam uneori doar cu poalele albe, dar mai mereu luam rochia peste poale și șurțul peste rochie. Mojdei zicea că erau nevestele îmbrăcate ca pomul de Crăciun, la sărbători.” (F.M.)

Piesele care îmbracă trupul de la brâu în jos se diferențiază față de portul din zonele învecinate din Transilvania, cât și față de zonele subcarpatice oltene. *Șort* și *catrință* sau *două oprege*, puse peste poalele cămășii, acesta este portul specific Pădurenilor Hunedoarei, Mărginenilor Hațegului sau celor din Mărginimea Sibiului.

Până a fi cumpărate de-a gata de la Orăștie, opregele erau lucrate în patru ițe, din lână, fără ornamentație, doar cu modelul ce ieșea din țesătură („primburește”, adică zig-zaguri, „olcuțe” - linii ce formează dreptunghiuri sau romburi înscrise unul într-altul).

Înainte de a exista piesele ce definesc astăzi portul popular în privința acoperirii poalelor, femeile se „înveleau” cu un „cătrințoi” din lână închisă, toarsă acasă, „căci portul nu avea atâta nevoie de poale albe dintre cătrințe, ci se împlinea ca o fustă largă de lână. Dar se iscodi bumbacul și, vezi Doamne, pânza de bumbac e mai subțire, mai aspră ca cea de fuior și, vezi Doamne, își îngustară cătrințele, ca să se vadă ce poale fine au, și le mai puse și ciptă la margine, și uite că se nascu portul.” (Irineu, 1975, p.117)

Cele mai vechi catrințe erau împodobite cu dungi înguste din băteală, întrețesute cu rânduri mici de alesături spre poale.

Tot aici s-au mai purtat catrințele „bănățene”, țesute „românește” (ca pânza în două ițe pentru care se introduceau patru fire în spată).

Cât privește șorturile vechi, din lână, acestea erau lucrate în tehnici vechi de alesături: în degete și un fir dat cu suveica printre modelele alese, peste fire (în coastă), în spetează (în ițe) sau prin tehnica broderiei, urzit pe lat (Dunăre, 1963, p.325). Din aceste tehnici (despre care doar Maria Muntean Capellini, bătrâna de peste 90 de ani își mai aduce aminte) rezultau diferite motive, „cu înfățișări” al căror simbol s-a pierdut: zig-zagul, zăluța, sfăditele, ciutura, coarnele berbecului.

Opregele purtate după primul război mondial, erau lucrate din postav negru și se asemănau foarte mult cu cele lucrate și purtate la începutul secolului al XIX-lea în Mărginimea Sibiului. Noua modă impunea ca ornamente două benzi de broderie, pline de „scris”, la început galben, „sibienește”, sau negru, cusute cu mătase vegetală, având pe margine dantelă și ciucuri. Altele aveau modelele brodate la mașină (prețul unei mașini de cusut de acum 50-60 de ani era egal cu acela al unei vaci).

Opregul purtat la Roșcani este mai îngust decât catrința sau șorțul de la Pădureni.

Costumul mai nou, după cum am putut observa direct, în teren, „și-a asumat” șorțul și catrința și a înlocuit treptat cele două oprege de postav negru, ornate fiecare cu câte unu până la trei rânduri de cusături cu fir auriu sau cu mătase galbenă, neagră sau albastră. Marginile cele mai frumoase erau din dantelă neagră cu „roate”.

Lucrate prin imitație sau cumpărate din târgurile în care mărginencele din Poiana Sibiului le aduceau gata confecționate, aceste două piese reprezentative pentru portul de la brâu în jos au constituit o etapă importantă în istoria portului de la Roșcani.

Varietatea costumului popular se înscrie totuși într-un **stil unitar**, pe care Paul Petrescu îl sesizează la costumul popular din Transilvania și din Banat. Imaginea hărții costumului popular din cele două mari regiuni este alcătuită dintr-o mulțime de “pete” de diferite mărimi răspândite pe marele teritoriu care se întinde de la Carpații Păduroși din nord până la Porțile de Fier ale Dunării, din sud. Istoria zbuciumată a oamenilor, geografia frământată a pământului, precum și condițiile sociale specifice, și-au pus pecetea și pe înfățișarea portului. După ce delimitează microregiunile naturale ale zonei „Hunedoara”, autorul amintește caracterele particulare zonale, unitățile geografice care au constituit unități economice specifice, subliniind totodată rolul determinant al acestora asupra culturii populare. Adăugând ocupațiile și diferențierea pe clase, se constată că sinteza acestor factori nu a rămas fără răsunet asupra felului de a se îmbrăca al oamenilor. (Dunăre, 1963, p. 8-9)

Parcurgând capitolul despre portul nemeșesc din lucrarea *Graiul din Țara Hațegului*, a lui Ov. Densusianu, după ce am cunoscut portul roșcănașilor, ai zice că acești oameni se trag tot din *neam de nemeși*.

De aici aflăm că nemeșoaicele purtau rochie și bluză ori laibăr de stofă mai scumpă ori de pluș la sărbători (...) Peste rochie pun un șorț lung, iar pe cap „*k'isk'ineu*” sau cârpă.

„Purtam ciupeag, dar acum am luat și eu bluză. Aveam poale și deasupra luam opregele cu fir, dar am purtat și rochie cu șorț. Pe cap pun cișcineu” (V.T.).

Ca o reminiscență a portului popular, femeile mai în vârstă poartă astăzi în loc de costumul de sărbătoare o fustă obișnuită, deasupra căreia pun, mai ales când merg la biserică, un șorț colorat, din pânză obișnuită, cumpărată de la magazin, pe care în alte părți femeile îl poartă la treburile din gospodărie.

Costumul popular femeiesc se întregea prin laibărul de catifea cu flori aurii, cusute cu fir, care se purta deasupra cămășii, cu sfetărele „ștricănite” lucrate în casă sau cumpărate de la Vinerea.

Pieptarele, fie înfundate, fie despicate în față, bogat ornamentate, se purtau la costumul de sărbătoare.

Pe timp de iarnă s-au purtat și cojoacele lungi cu „ceva flori pe el” și „căbănițele” albe, lucrate din abá dată la piuă, asemănătoare cu cele din portul bărbătesc, cu mai mult model în față, cu șnururi fine, colorate sau numai negre” (V.T.).

În picioare femeile au purtat mai demult opinci. „Cu alea am crescut”, ne spune Valeria Trif. „Întâi ne puneam colțunii, făcuți din șubă; erau de două feluri, făcuți din fâșii ca la bărbați, pe care le înfășuram până la genunchi sau cusuți, pe picior, ca ciorapii. Moșu’ meu îmi făcuse cu gurgui; bătea pe margine cu ciocanul pentru carne și ieșea model frumos” (F.M.).

La Roșcani s-au purtat și *poacini*, un fel de papuci lucrați din șubă. Pentru că au renunțat demult la opinci, femeile se încălță astăzi „cu jumătăți”, cu pantofi sau cu cizme.

Fetele tinere (nemăritate) se pieptăneau cu două cozi pe spate și puneau „fontiță” fără să mai poarte altceva pe cap.

„Alte fete își prindeau agrafe cu flori. Ne mai făceam și concii din două cozi date una pe lângă alta, unite pe pieptan în formă de U. Îmi aduc aminte și de bunica; ea purta batic negru din glod (ca stamba), cu ciucuri, iar mai înainte pune și un fel de ceapsă ca la Pădurenii. Și cătrînțele ei erau tot negre, ca la Bătrâna, iar cămașa tot dintr-una cu poalele și cu modelul tablă pe mânecă și pe piept” (F.M.).

„Deasupra conciiului purtam batic de păr, «cișcineie»”(Fl. M.).

„Fetele făceau nod la batic la spate pe sub lip (colț), iar femeile peste lip” (N.M.).

Despre **pieptănătura și împodobirea capului** pădurencelor ne-a vorbit Floarea Mihonesc: „Fetele și femeile nu-și tăiau părul. Pieptănam părul, făceam cărare la mijloc și îl împleteam deasupra cefei în două chici pe care le dam după conciiul de drot. Coseam cu ață părul roată-roată cu andreaua, de aramă îndoită, și așa stăteam o săptămână.

Am și ceapsă neagră cu ciptă albă (n.n. un fel de tichie de formă conică cu vârful prelungit spre spate). Cârpa mare o purtau femeile măritate. Se învelește capul, se răsuțește și restul se leagă pă la spate”.

Nu putem socoti încheiat capitolul despre portul femeiesc de sărbătoare fără să aruncăm o privire asupra podoabelor, care, în afară de semnul distincției, mărturisesc, din felul cum arată și din materialele din care sunt făcute, starea posesoarei.

Podoaba și banul s-au confundat atunci când „bijuteriile” erau alcătuite din monede care formau salbe, coliere, inele sau cercei. Pornind de la funcția de a pune fizicul în valoare, pe măsura acumulărilor diferențiate de bunuri, în cadrul grupurilor sociale podoabele își măresc greutatea valorică, devenind simbolul bogăției (Iorga, 1906, p.9).

Rujița Carmazan crede cu tărie în trăinicia și frumusețea portului popular

Podoabele, ca accesorii cu caracter decorativ ale costumului, lucrate din diferite materiale, își arogă și denumirea de bijuterii, atunci când sunt realizate din metale sau pietre prețioase (Stoica, 1976, p.13).

Coiful de bani din Banat, zgarda scumpă din Maramureș, salba de poli din Oltenia și din Muntenia sunt concurate aici la Roșcani de cingătoarele cu bani, numite și brâie cu bani, care se purtau de către fetele sau femeile înstărite, în locul brăcirelor țesute.

Singura cingătoare pe care am mai găsit-o aici, cea a Noricăi Mircea este alcătuită din aproximativ 40 de monede de argint, găurite și cusute pe un suport textil. Bani poartă chipul și sunt inscripționați cu numele maghiar ale împăratului și regelui Franz Joseph. Cea mai veche monedă datează din 1893, ultima fiind din 1915. Este o comoară, ca de altfel întregul său costum popular.

„A fost cingătoarea mamei, pe care i-a cumpărat-o moșu’ când avea 16 ani; a costat o vacă”.

În povestea pe care ne-o spune Feliția este amintit același preț. „Femeile bogate aveau brâu cu bani. Mama a avut de argint, cu „capul” lui Ferdinand, dar am vândut-o la țigani. A mea a fost din sute, cu capul lu’ Regele Mihai și tăt la țigani am dat-o”.

Tot cele înstărite purtau și lacițe de bani la gât.

„Fata mea avea salbă, și pe cap, și-ntinsă la brâu” (M.M.C.).

Salbele de bani, purtate și pe marginea cununii de mireasă, fac parte din podoabele ceremoniale.

Diademele, ca podoabe ocazionale pentru miri, marchează momentul căsătoriei. Ele sunt lucrate din materiale ieftine - mătase și mici mărgelile albe în loc de flori, montate pe suporturi circulare. La Roșcani ele s-au numit *perte*.

Mai accesibile și deci cu mai mare reprezentativitate sunt „lacițele” sau lățișoarele de mărgelile, alcătuite din țesături fine de mărgelile policrome, cu motive decorative stilizate, drepte sau cu colți, cumpărate inițial de la negustorii ambulănți slovaci care umblau prin târgurile din sate.

Zgărdițele din vechime (întâlnite la muzeul de etnografie din Brad), lucrate tot din mărgelile, cu franjuri, erau un fel de broșe din zilele noastre, care se prindeau cu acul de cămașă.

Mărgelile cusute pe pânză formau câmpuri ornamentale pe mânecile și pe piepții cămășii, iar uneori pumnașii cămășilor și gulerul erau ornamentate de asemenea de „câmpuri compacte.”

Veșmântul și podoaba sunt cele două coordonate care conferă frumusețe și expresivitate complexului de numit prin sintagma *port popular*.

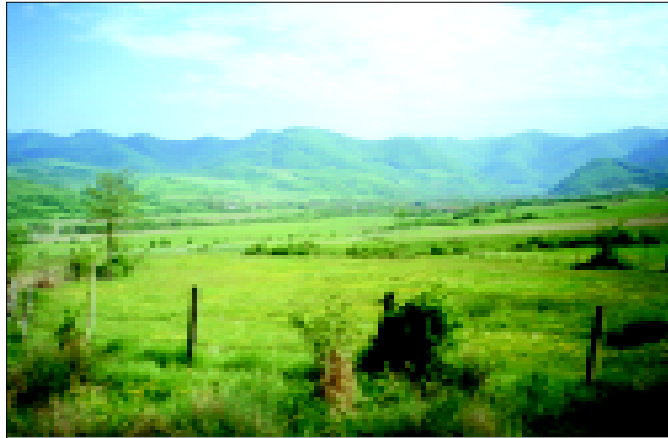

Zgărdițe din mărgelile
(colecția Muzeului etnografic)

DINCOLO DE HOTARUL SATULUI

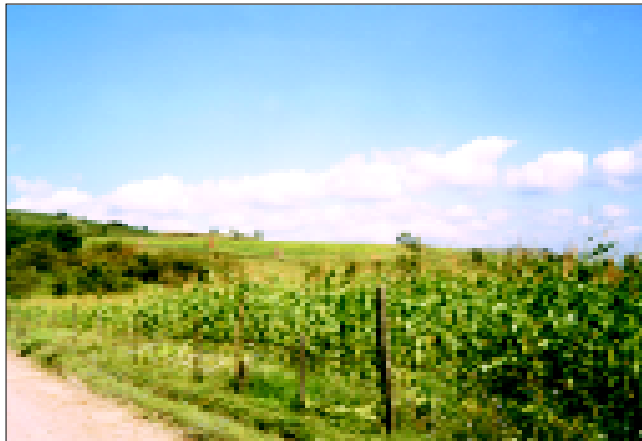
Valea Dobrei

Hotarul Roșcanilor

*Lumea de aici, lumea de
dincolo - satul și cimitirul*

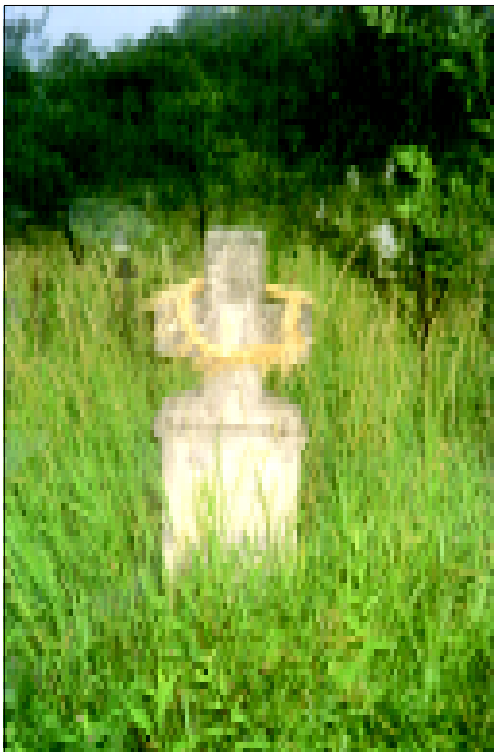
*Drum colindat cândva de
„morții neliniștiți“*

SĂRBĂTORI DE PESTE ANI

*La Apă-Botează se iese
cu prapurii la râu*

*Arderea Priveghiului la Prinsul Postului
Mare - 21 martie 1999, Mihăiești*

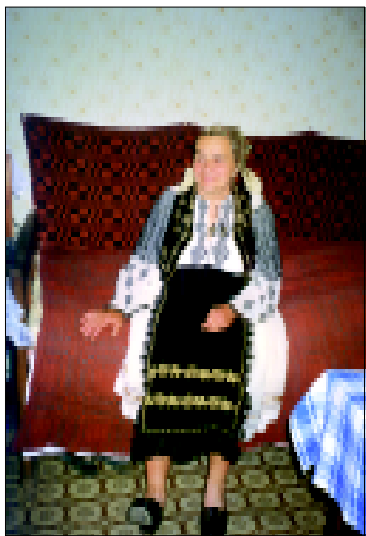

*La Rusalii se pun cununi
de spice prin cimitir*

*Grup de crai din Roșcani -
24 decembrie 1998*

PORTUL TRADIȚIONAL

*Feliția Muntean:
noblețea vorbei
și a portului popular*

*Letiția Dejeu
sau mândria de a fi
„roșcănața“*

*„Noi ni-s poienanții din
Roșcani!“ (Floarea
Mihonesc și cei doi nepoți,
Mariana și Adrian)*

*Maria Oprean
„ocoșă în port popular“*

*Gheorghe Tomoaie,
îmbrăcat cu căput și opinci
cu obiele, se întreabă:
„Unde sunt vremurile de
altădată?“*

*Unul dintre cele mai
frumoase costume „de
Roșcani“ cu cingătoare din
bani de argint este al
Noricăi Mircea*

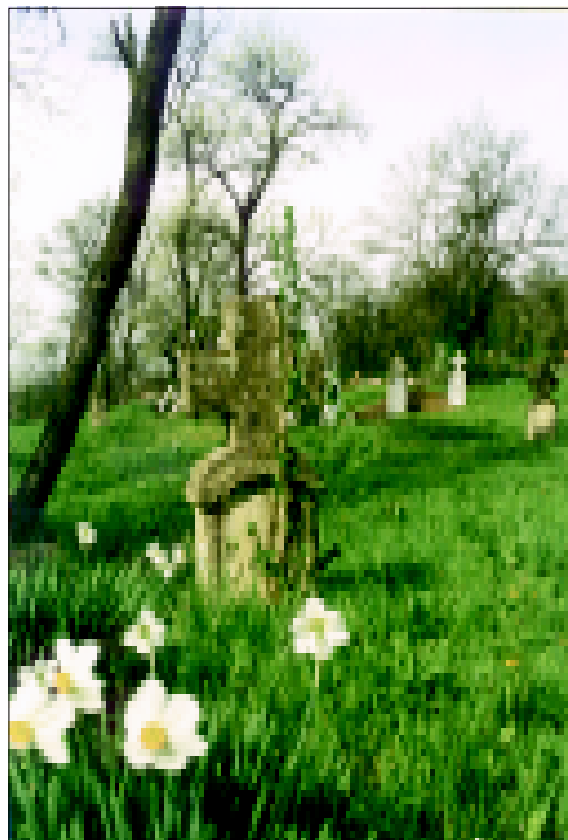
RITURILE DE TRECERE

*Momentul lepădărilor la botezul Romeliei - Andreea Sârb -
27 februarie 2000, Roșcani*

*Prezentarea miresei, Adriana Marge, de
către vornicul mic, Mihăiță Morar
- 24 aprilie 1999, Mihăiești*

Pacea țințirimului în prag de sărbătoare

Ca în toate locurile, oamenii s-au obișnuit să umble „tăt în haine nemțești”, suprimându-i astfel sărbătorii partea cea mai frumoasă, aceea a veșmântului împodobit.

Din cele văzute și învățate aici, pot să apreciez că roșcănăntii, ca și cei care trăiesc în preajma lor, își iubesc portul de altădată.

Nu s-ar fi gândit în urmă cu doi ani Feliția Muntean, Maria Oprean, Norica Mircea, Rujița Carmazan și Floarea Mihonesc (împreună cu cei doi nepoți, Mariana și Adrian) că într-o zi „niște doamne venite de la București” le vor ruga să se poarte măcar pentru o oră cum li-i portul. Și se pare că această întoarcere în timp a fost un bun prilej de a-și reaminti „trecutele vremi”.

Începutul a fost mai greu; mai precis momentul în care fiecare a trebuit să aleagă din mulțimea de oprege, catrințe, rochii, șorțuri sau „*duple*” de mătase pe cele care să se potrivească.

Explicațiile, ca niște mărturisiri, au punctat foarte util întâlnirile noastre. „Catrința (ca un fel de șorț) este făcută din taftă cumpărată de la Lugoj. Este roșie și are flori pe ea. Am și rochie de păr, adică de cașmir (...) De m-ar vedea lumea cum m-am îmbrăcat acuma, ar zice: Uite la Mariți, cum s-a făcut de ocoșă! (...) Opregele se poartă peste poale; unul în față, iar celălalt în spate. Au modele cusute cu fir auriu și colțișori negri pe trei laturi. Laibărul (un fel de ilic de catifea, cu guler), era încărcat tăt cu cusături aurite. Opregele și laibărul erau scumpe; nu toate fetele aveau din astea. Se cumpărau de la meșterii din Orăștie”.(M.O.)

Rujița Carmazan se îmbracă de sărbătoare arătându-ne ceea ce nu mai văzusem până la ea: *sfetărul*, lucrat la Vinerea, despre care mai toată lumea ne-a vorbit, precum și pieptarele înfundate sau despicate. Ea ne spune că a umblat mult în costum popular și că și acum mai poartă cămășile (lucru de care ne-am convins la fiecare trecere prin Mihăiești). În descrierea pe care o face portului ei amintește catrința de păr și rochia de șifon, cămașa și poalele cusute cu model „păstă fire” („adică nu faci cruci, mergi numai așa, pe fire”), ciptele cu colți de la marginea gulerului cămășii și fodorii de la mână.

„Cojoacele și pieptarele sunt făcute în Banat, dar noi le luam de la târg din Dobra”.

Se observă o supraîncărcare a pieptarelor, care explică pe deplin exuberanța ornamentală și cromatică specifică Banatului, numit de Lucian Blaga, „baroc al artei populare”. Sintagma nu este folosită pentru a marca apartenența Banatului la stilul astfel denumit; ea are sensul de opulență a decorului, atât de specifică pieselor de port bănățean, dintre care unele, după cum am observat, au migrat până aici.

Cornelia Petrașc ne descrie una din variantele costumului pentru fetițe: „cămașă

Denisa Neagu, îmbrăcată în costum de

albă cu broderie neagră sau roșie, două catrințe din postav negru, colțișori făcuți cu acul și flori cusute cu mătase neagră sau galbenă”.

Floarea Mihonesc este o femeie „strămutată” din inima Pădurenilor de vreo zece ani. Firescul cu care ne-a primit la ea acasă, alături de cei doi nepoți, îmbrăcați în costume populare ne-a dovedit dintr-o dată o vizibilă diferență de mentalitate. Afișând cu mândrie sentimentul apartenenței la o zonă etnografică caracterizată, printre altele, de frumusețea și arhaicitatea portului popular: catrințe negre, oprege late, cămașă de tip carpatic bogat ornamentată pe mâneci și pe piept, în nuanțe de roșu, negru și discret albastru, galben și verde, pieptar „dominat” de aceeași bogăție ornamentală, ceapsa tradițională, brăurile de chei pe chici, în continuare Floarea Mihonesc ne mărturisește cu seninătatea omului care spune adevărul și care-și iubește portul:

„Noi purtăm costumul de sărbători la Paști, la Anul Nou și eu și nepoții, Mariana și Adrian. Copiii se mai îmbracă în portul nost’ și la serbările de la școală. De multe ori le mai dăm și la colegii lor care nu au ce să îmbrace. Eu țin mult la portul meu și-mi place. Și când mor le-am zis ca pe mine să nu mă îmbrace așa, zdrențe, pe mine să mă-mbrace cu alea”.

Floarei Mihonesc îi crește sufletul când își vede nepoții alături de ea, îmbrăcați așa frumos și parcă simte nevoia să-mi „traducă” fiecare obiect de port:

„Mariana este îmbrăcată în costum popular de la noi. Pe cap are cârpă. Cămașa este toată cusută în tablă, cu modele de flori. La gulere are fodori, iar cipta este pusă după fodori. La gât are iar guler. Pe poalele prinse de ciupeag sunt cinci rânduri de cusătură neagră. Cătrânța (șortul) este făcută din mătase; înainte era opreg de lână. În spate are opreg dintr-o foaie. Are și brăciri din lână. Opregul tot eu l-am făcut și cipta la fel, ca o broderie făcută cu mâna. Cât migălești la ele până le faci!”

Descrierea continuă cu portul bărbătesc:

„Adrian e îmbrăcat în costum popular pădurenesc. Are laibăr, șinorit, făcut de meșter. Cei mai buni meșteri pentru laibăre sunt la Poiana

Mariana Mihonesc probează portul pădurenesc de femeie, cu „cârpă de cap”

Răchițele. Pe cap are pălărie. Este îmbrăcat în cămeșă cu cusătură pe piept și cu pânza țesută tot de mine. Jos are ciptă și iar un rând de cusătură. La mână, ăia albaștri sunt fodori, făcuți cu croșeta. Mâneca este încheiată cu cheițe, la margine are pumnași (manșetă). Pe izmene iar are ceie făcută pe mijloc. În picioare are ștrâmfi din lână împlețiți, cu elastic la margine. Este încins cu cureauă care era mai lată altădată, iar pălăria, cumpărată de la Lipova, avea peană”.

Mariana, ca și fratele ei sunt impresionați că asistă la un asemenea moment „festiv”, în care bunica lor dă lecții de artă populară pădurenească.

Mândria cu care Adrian Mihonesc poartă hainele moșului său și negația apăsată primită drept răspuns la întrebarea dacă bărbații mai poartă straiile populare de sărbătoare, redau „în mic” diferențele de mentalitate ale „bătrânașilor” față de cele ale „roșcănașilor”.

2.2.2. Portul bărbătesc

Portul bărbătesc, descris mai sus, în câteva rânduri, își va desăvârși imaginea dacă, așa cum am procedat și până acum, ne vom servi de explicațiile celor ce ni l-au prezentat.

Simplitatea, sobrietatea și eleganța sa transpar din imaginile pozelor de altădată, pe care fotografii Buda din Dobra avea grijă să „le agrementeze” punând la gâtul tinerilor câte o cravată, ca „ultim strigăt al modei”.

Aceleași calități le descoperim și în portul bătrânesc, găsit în multe lăzi de zestre, la care se adăugă, dacă ținem cont de mulțimea anilor care au trecut de când a fost lucrat, trăinicia și unicitatea fiecărui obiect în parte.

Având în vedere faptul că piesele de bază din ansamblul vestimentar erau de fapt oglinda hărniciei, a talentului și imaginației decorative a femeii, ne putem lesne explica de ce nici cămașile bărbătești, făcute după același tipar, nu se aseamănă una cu alta.

Privit în toate componentele sale, portul bărbătesc amintește de asemenea de cel al nemeșilor de odinioară, semn că țărâna înstărită de aici va fi fost cândva astfel înnobilită.

Ovid Densusianu ne oferă imaginea tipului de port amintit pe care-l prezentăm schematic:

- cămașă scurtă încinsă la brâu cu piele;
- pe deasupra pieptar crăpat la mijloc sau înfundat (după cum e purtat de tineri sau de cei mai în vârstă);
- peste pieptar căput scurt;
- la sărbători șubă albă (bătrâni) și neagră (tinerii);
- vara, pantaloni de pânză largă, albi cu șipcă (dantelă), la cei mai tineri;
- iarna, cioareci albi (bătrâni) și suri sau săini (tinerii);
- încălțăminte opinci sau cizme;
- pe cap căciula turtită la bătrâni și plecată pe ureche la cei tineri (Densusianu, p.4-6).

Faptul că portul roșcănașilor era nediferențiat este subliniat de Gh. Tomoaie (zis Pișta) care ne spune că „nu erau deosebiri în costum în funcție de starea socială”.

„La băiat nu prea era diferență”, ne spune Feliția Muntean: „cămașa albă din cânepă avea gulerul rășfrânt și deschizătura în față cu mulți nasturi colorați ca de piatră de marmură. Pe margine avea dantelă, iar mâneca se termina cu pumnași.

*Pieptar înfundat,
bogat ornamentat cu piele și arnici*

Laibărele, sumanele și căbănițele, prin decorul sobru, realizat cu ajutorul găitanelor, amintesc de faptul că bărbații din această zonă au făcut timp îndelungat stagiul militar în armata imperială austriacă.

Căputul, „tăt de maistor făcut”, era simplu, fără ornamente, de șubă neagră sau maronie „ca de pe oaie”, mai scurt decât șuba. Bătrânii se îmbrăcau mai mult cu șube albe, care aveau gulerul „în picioare, cum ne facem noi acum la haine. Dintr-o parte în alta a gulerului se bagă un fir de cânepă răsucită, ca să steie pe umeri, că de multe ori așa o purtau”.

„Înainte mă îmbrăcam țărănește, nu ca acuma. Aveam cămașă albă cu neț (fileu) pe margine; pe deasupra, laibăr șinorit (alb cu negru). Cămașa o încingeau cu o curea; alții aveau chimir cu buzunar sau curea lată, tot din piele, cu mai multe cataramă” (Gh. T.P.).

„Cămașa bărbătească o făceam largă, cu guler drept și cu ciptă la mânecă și la poale; o încrețeam cu ulcuți peste umere și coseam cu rămizi (broderie alb pe alb) la pumnați și la gulere”. (M.T.)

„Aveam cămăși cusute, izmene largi și laibăr”. (I.M.)

Un loc important în portul bărbaților de odinioară l-au avut cojoacele și pieptarele. Cele din urmă erau bogat ornamentate în față, cu lână colorată și cu aplicații de piele. În ceea ce privește câmpul ornamental, compoziția decorativă încadra un motiv floral central cu reușite motive geometrice sau liber desenate.

Laibărul șinorit a fost înlocuit treptat de vesta bărbătească, cu croi orășenesc. „Apăi, vezi dumneata, lucruri țărănești nu prea mai întâlnești astăzi. Înainte, dacă ai luat pantalonii pe tine și nu cioareci, ziceau oamenii: «Ăsta iarăși s-a îmbrăcat nemțește!»

Mi-aduc aminte că, dacă erai tânăr și frumos, când luai cojocul cu corbace și cizmele, îi auzeam eu pe hăi bătrâni, pe la spate:

Izmenele, tot din cânepă, largi, se purtau așa sau se legau cu o curelușă dedesubtul genunchilor și se băgau în toboloni sau se înfășurau cu moletierele, așa cum mi-l amintesc pe unchiul Nuț. Iarna purtau cioareci de dimie, care la început nu aveau deschizătoare; erau înfundați.

Deasupra cămășii luau laibărul, făcut cu catifea și șnur, iar peste laibăr, căputul sau șuba. La sărbătorile mari bărbații își puneau căbănițele, care erau lucrate ca și celelalte haine groase de un meșter de la Dobra, poreclit chiar Căbăniță.

Când mergeau la lucru se încălțau cu opinci, iar la sărbători cu pantofi, cu cizme sau cu ghete. Pe cap purtau pălărie sau căciulă, nu umblau cu capul gol ca acuma.”

«- Eh, uite-l și pe ăsta a' lui Mojdei, cât e de fălos, da' e și frumos!»

Aveam și bocanci, dar și opinci. Am și acuma opincile. No, stai să mă duc să ți le-aduc. Le purtam și iarna și vara. Bihoreni le făceau. Înăuntru purtam obiele. Duminica ne luam obielele cele mai noi și ungeam curelele cu clisă sau cu unsoare topită” (Gh. T.M.).

În timp ce ne povestește că pantalonii (*bricișii*) și-i făcea tot la croitor, spre deosebire de „cioarecii ca niște ițari, strâmți și albi”, care erau lucrați în casă, se îmbracă cu căputul. Cu un tolobon înfășurat pe picior, încălțat cu o opincă, cu căputul în spate, pe moș' Tomoaie îl apucă râsul:

„Semăn cu vaigile: adică un nume care înseamnă nici tânăr, nici bătrân, nici sănătos ca lumea, nici bolnav rău”.

Începând prin a încerca să înțelegem „arhitectura” portului popular de la Roșcani, continuând cu numeroase discuții cu oamenii locului, care ne-au clarificat multe aspecte neînțelese, am sfârșit prin a ni-i apropia mult, pe ei și veșmintele lor. Ruptura definitivă de portul popular se pare că s-a produs o dată cu generația noastră, după cum spune Feliția Muntean: „Nu s-a renunțat la costum decât acum, cu copiii noștri”.

La întrebarea dacă i-ar plăcea să vadă la sărbătorile mari fetele îmbrăcate în port popular, Eugenia Carmazan îmi răspunde: „Ar fi frumos, sigur, decât cum se poartă acum cu rochia de-o palmă. Dar ele de când s-or născut, nu s-or trezit în costum popular. Doar pădurenii se mai îmbracă atunci când au o nuntă sau o petrecere”.

Dacă tinerii s-ar apleca spre lăzile de zestre și dacă ar căuta, în clipele de răgaz, vorba înțeleaptă a bunicilor și a părinților lor, ar putea înțelege mai bine că și costumul popular înseamnă tradiție. Adică ceea ce părinții lor au primit de la bunici și ceea ce la rândul lor trebuie să lase copiilor lor. Cum noua modă, fie ea chiar și a celor mai vestite case, nu înseamnă tradiție, ne întrebăm dacă n-ar putea fi oare cu puțință ca tinerii să-și „asume” aceste moșteniri măcar o dată pe an, în semn de respect pentru bătrânii lor?

Dacă învățătoarea Lenuța Caba a găsit util să reinventeze vorbirea roșcănașilor, cea plină de savoare, într-un inedit *dicționar al bunicii*, îmi imaginez că, așa cum o știm de inimoasă, îi va putea interesa pe copii să poarte cu drag hainele bătrânești într-o zi din an, pe care ar putea-o numi „sărbătoarea bunicilor”.

2.3. Hrana-cult al trecutului

Descrierea etnografică, departe de a se limita exclusiv la o percepție vizuală, mobilizează deopotrivă sensibilitatea cercetătorului (Laplantine, 2000, p.46).

Până acum, această metodă ne-a înlesnit posibilitatea să analizăm vizibilul, exprimat în forme, dimensiuni, tehnici și culori.

De acum înainte, pășind pragul bucătăriei, nuanțele olfactive și gustative întregesc descrierea noastră, transformând-o „după gust” în dulce / sărat, acru / amar...

Încă de la primul contact cu Roșcaniul ne-am propus să analizăm particularitățile de limbă care îl diferențiază de alte regiuni. Ulterior am lărgit sfera preocupărilor și asupra alimentației, întâlnindu-ne în intenția noastră cu afirmația lui Laplantine, potrivit căreia învățarea limbii și a bucătăriei constituie principala cale de acces la specificul unei țări (n.n. a unei regiuni, localități), pe care o descoperim pentru prima oară, cu intenția de a o studia.

Ca și portul, bucătăria, înțelegând, în sens larg, alimentația, ca mijloc indispensabil al vieții, ține cont de mai multe „variabile”: geografic/regional, elaborat/simplu, fastuos/modest, comunitar/individual, sărbătoresc/cotidian.

Rămânând în sfera aceleiași comparații, observăm că ambele procese presupun în modul de preparare anumite operații, care marchează „un spațiu al relațiilor dintre tehnici, raporturi sociale și reprezentări. Selecția alimentelor, fie că e vorba de o stabilire a resurselor comestibile sau de un efect al interdicțiilor (permanente sau temporale), se bazează pe clasificări care țin de o ordonare a lumii (... și îi asigură omului un anumit loc și un anumit mod de comportare” (Dicționarul de etnografie și antropologie, 1999 p.20).

Cum portul presupune selectarea materialelor și combinarea pieselor în funcție de regulile de compatibilitate și de adecvare la condițiile de spațiu, timp, relații sociale și rituale, tot așa, alimentația „constrânsă” de operații specifice, este supusă regulilor aceluiași contexte.

După cum în capitolul dedicat portului am vorbit de procedee și de tehnici specifice, și la acest capitol se pot discerne o multitudine de faze de lucru, care ca și acolo „cad” toate de obicei în sarcina femeii.

Dacă în intenția lucrării noastre s-ar fi aflat doar analiza alimentației, a artei culinare de la Roșcani, am fi reușit probabil să ajungem la un studiu întins complex asupra acestor domenii, incluzând tipurile de alimente specifice, procurarea și pregătirea lor sau cel puțin am fi realizat o carte de bucate „condimentată” cu toată priceperea și inventivitatea gospodinelor de aici, care nu o dată ne-au făcut să „ne lase gura apă” înainte de a gusta din atâtea bunătați câte știu ele face și ticlui cu nesupusă pricepere.

Supunându-ne „regulii jocului”, înțelegând prin aceasta ospitalitatea specifică roșcănașilor”, testarea rezultatului concret al fiecărei rețete despre care vom vorbi în cele ce urmează, ne pune în plăcuta postură, de a vorbi despre bucătăria „roșcănașilor” în deplină cunoștință de cauză.

Această experiență a fost pentru noi un bun prilej atât pentru a ne îmbogăți practica culinară, cât și pentru a ne însuși prin intermediul unor regionalisme specifice zonei, rețete culinare al căror rezultat poartă denumiri neobișnuite precum; „crumpi fălii”, „zamá de lasce”, plăcinte cârpite” etc.

În cercetarea de la Roșcani am observat o dată în plus că bucătăriei îi sunt specifice o serie de reprezentări, deprinderi și practici care se transmit de la o generație la alta.

Atenția noastră s-a îndreptat asupra tuturor elementelor activității culinare: anumite moduri de preparare, ustensile, feluri de mâncare, ritmul și compoziția meselor, ocazii speciale (mese festive).

Aceste elemente stau la baza demersului nostru pe care îl vom întreprinde ținând cont de semnificația sintagmei bucătărie tradițională, în jurul căreia gravitează nu numai aspecte legate de masă, în sensul de practică alimentară, transmisă, ci și stârnește adesea memoria involuntară în manieră proustiană.

Bunăoară Lucica Popa, în timp ce ne dezvăluia secretul a zeci de rețete culinare își dirija povestirea în funcție de fluxul memoriei care-i dicta amintirea gustului „foilor cu bulion” al „cocârțăului” sau al “balmoșului de cartofi”.

Ca variantă a ceea Proust numea „les petites madelaines”, ele readuc în memorie imagini și detalii ale copilăriei petrecute la Roșcani, a mamei plecate prea de timpuriu sau a bunicii, atmosfera zilelor de vacanță sau gustul mâncării de post.

„Când eram eu copil se făceau foi cu bulion. E nemaipomenită prăjitura. Am găsit rețeta și în caietul maică-mii, fie iertată! (...) Balmoșul de cartofi era foarte gustos se făcea și balmoș cu brânză de oi și cu urdă, dar eu mi-aduc aminte cum îl făcea mama. Fierbea cartofii, îi pasa, puneu brânză de vaci sărată care se topea în cartofii calzi. Era un fel de gustare foarte bună, pe care o mâncam cu o mare plăcere vara, când mă întorceam de la apă (n.n. de la scăldat)”.

(...) Ca mâncare de post bunica făcea și cocârțau; un amestec de măvăliță cu magiun. După ce făcea măvăliță, lua magiunul cu lingura și îl dilua cu puțină apă”.

Privită cu ochii copilului de altădată, prepararea magiunului de prune, numit sălvăiță sau silvois a rămas și acum la dimensiunea unui eveniment extraordinar plin de uimire și de miracol.

„Sălvăița începea să se facă seara; se făcea clacă în jurul focului, afară. Se puneu o căldare mare în picioare, apoi se zidea în jurul ei și se făcea focul.

Prunele se puneau întregi și se topeau acolo. După aceea, cu ajutorul unui strecurător de lemn, așa ca un ciur rotund se alegeau cojile mai mari și osul (n.n. sâmburele), și se strecurau.

Se stătea toată noaptea ca să se fiarbă și, din când în când cineva amesteca cu drâglul pe fundul căldării ca să nu se prindă. Era un eveniment făcutul sălvăiței, căci se adunau mai mulți oameni în jurul focului și spuneau fel și fel de lucruri. În sălvăiță nu se puneu deloc zahăr. Și atunci era fiartă, când puteai să pui mâna pe fundul cazanului luat de pe foc. Cum vă explicați treaba asta? Fundul era rece! (...) Sălvăița o puneau direct în oale de pământ pe care le legau cu hârtie la gură. Nu făcea niciodată floare. Era o plăcere!”

Legată direct de trecut, o altă rețetă trecută prin filtrul amintirilor este cea pe care interlocutoarea mea o numește Pasce - cu sămânță de dovleac. „Este o mâncare de post. Se făcea o pătură de tăiței, simplă, fără ou.

Sămânța de dovleac se puneu în piuă și se zdrobea. Ceea ce rezulta se dădea prin sită și se alegea ceea ce era mai fin pentru umplutură, restul se dădea la porci.

Se întindea foaia, se tăia cu pintenul, se făceau bucăți de formă pătrată sau dreptunghiulară, se puneu pasta de sămânță de dovleac, se suprapuneau părțile, se presau ca să nu se desfacă și apoi se dădeu într-un clocot, într-o oală cu apă și sare.

După aceasta se tăvăleau prin pesmet și se dădeu la cuptor. Nici nu vă pot spune cât de bune erau! Acum eu le fac la copiii mei, dar în loc de sămânță de dovleac pun dulceață”.

Tot mai mult se vorbește astăzi despre bucătăria tradițională sau despre mâncarea tradițională. Dacă bucătăria este arta de a prepara alimentele, ce este tradiția?

În sens general știm cu toții că ea reprezintă legătura prezentului cu trecutul. Dicționarele o definesc în variate moduri care pot clarifica și sensul sintagmelor amintite: tradiția : formă de activitate (...) care se transmite într-un grup social determinat din generație în generație (...); „trecere, transmiteri, transfer”, ...”moștenire din trecut”.

Bucătărie tradițională și mâncare tradițională reprezintă două expresii cu grad diferit de generalizare ce se întâlnesc însă într-un loc comun, acela al continuității prin tradiție. Pentru gospodine, bucătăria tradițională este cea care s-a statornicit printr-o îndelungată practică, prin rețete folosite constant de-a lungul timpului. Este vorba de moșteniri transmise de la mamă la fiică (sau la noră), care fac parte din patrimoniul unei familii.

Fără să constituie un secret (nu am întâlnit pe nimeni care să nu dorească să ne împărtășească acel „nu știu ce” care trebuie făcut pentru ca un anumit fel de mâncare să

capete un gust deosebit), mâncarea tradițională” poate să facă parte chiar din sistemul de valori al unei regiuni.

Ne oprim doar la un singur exemplu relevant : zama de lasce (supa cu tăieței).

Lucica Popa, aceeași neîntrecută gospodină, ne spune că aici nu există o sărbătoare mai mare fără acest fel de mâncare.

La nunți și la botezuri, chiar și duminica se face zamă de lasce. Doar peste săptămână se mănâncă ciorbă.

Să vă spun cum se face. Se fierbe găina cu zarzavaturi multe: țelină, morcov, pătrunjel, păstârnac. După aceea se strecoară.

Se fac tăieței de casă. Acuma toată lumea îi face cu mașina, dar înainte se întindea foaia. Aceea era adevărată artă să-i faci cât mai fini cu puțință.

Când a murit mama eu eram mică, aveam doar opt ani, dar mă zbăteam să știu și să fac lucruri bune.

Văzusem cum se face pătura de lasce. Știam s-o las apoi să se usuce ca să nu se lipească. Apoi trebuia rulată și tăiată, foarte, foarte fin. Aproape ca firul de păr.

Eu eram ambițioasă și mă străduiam să fac așa cum trebuia. Dar tata de câte ori mânca lasce făcute de mine nu mă lăuda așa cum mi-aș fi dorit.

După ce mânca îmi spunea : «La nuntă sunt mai subțiri» Până într-o zi, când, a ajuns să spună «Sunt ca la nuntă!» Vă dați seama cât m-am bucurat atunci! Deci, asta este la noi ca o emblemă : zama de lasce”.

Și bucătăria calendaristică este tot tradițională. „Baza” mâncărurilor făcute cu ocazia marilor sărbători religioase o constituie tot „felurile” cunoscute din bătrâni.

„De Paști mâncăm miel, fiecare-l face cum îi place. Noi îl prăjim și ciorbă nu facem. Mai punem și în tavă, la cuptor sau facem șnițele din pulpă. Mă întrebați de pască, dar nici nu știu ce-i aia. Noi facem prăjituri și ouă roșii” (E C).

„Anul trecut am făcut de Paști o drugă de colac cu nucă din aluat frământat și ouă vopsite. Acum le fac simple, dar mai demult le vopseam cu frunze de bucinici și ieșeau faine, cu flori sau le scriam cu farbă pentru ouă”. (M C)

Sărbătoarea Crăciunului, cu tot alaiul ei de bucurii, este marcată „cum se cuvine“ și la capitolul artă culinară.

Sarmalele de porc sunt nelipsite. Se fierb alături de o bucată afumată (os afumat).

Specific zonei noastre este sângeretele care se face din tocătură ca de cârnați dar din partea sângerândă a capului, mai bine zis, din zona gâtului unde este și carne și grăsime. După ce se toacă, se pune cimbru și ienibahar, fără usturoi; compoziția se pune în porțiunea dreaptă de la intestinul porcului care e mai groasă. Se pune la uscat și se dă la fum. Peste vară arată ca un salam de Sibiu. Așa afumat și tăiat bucățele se bagă și în sarmale; carnea este frumoasă, mai roșie.

Se clădesc sarmale în oală iar în mijloc se pune să fiarbă osul afumat (ciolanul) sângerete felii și bucăți de slănină. Se acoperă cu varză. Sunt grozave! ne asigură Lucica Popa. Aperitivele, (caltaboș, tobă, lebăr) și felurile prăjituri întregesc fastul mesei.

Noi avem și o prăjitură specifică Crăciunului – se numește haios. Cu ea sunt serviți dubașii când vin la noi.

Se face cu untură de pe burta porcului, care se adună ca o minge și se usucă (are și o piele exterioră). Se dă apoi prin mașina de tocat. Se amestecă făina cu untura, se face o foaie ca de tăieței, simplă și se împachetează punându-se între părți de trei ori

untură, din jumate în jumate de oră. Se pune partea dreaptă dedesubt și partea stângă deasupra. Se face și se pune-n frigider. Și tura următoare când s-o-ntinzi procedezi invers, așa ca să iasă mai înfoiată. Se taie cu cuțitul fierbinte. Se întinde foaia groasă de un deget se roșește cuțitul în foc și se taie pătratele. Se pune rahat și gem și se împăturește o dată. Se dau la cuptor și se desfac în mai multe straturi. Apoi se pudrează cu zahăr. Cu haiosul seamănă preparatele numite foietaj de la cofetării și patiserii, dar astea au fost întâi ale noastre. La Anul nou mama mea făcea uneori cătărigi (piftie) de pasăre, deși era credința că niciodată de Anul nou să nu mănânci cocoș sau găină căci ai să faci ca ele tot anul: ai să împrăștii în loc să strângi. Făcea și ciorbă de porc și friptură și împărțea la oamenii nevoiași” (L P).

Prin alimentație se deosebesc și oamenii de confesiuni religioase diferite, cărora le sunt impuse, în anumite perioade sau permanent, anumite restricții alimentare.

La credincioșii ortodocși postul presupune cumpătare în toate și renunțarea la mâncarea de dulce. În funcție de anotimp gospodina a găsit formule potrivite pentru o alimentație gustoasă și sănătoasă.

Eugenia Carmazan scoate pâinea rumenă din cuptor

„Pâinea ce o iubim între toate mâncările și de care niciodată nu ne urâm” (Marian – 1898 p.64) este de asemenea un reper ce indică apartenența spirituală a individului la o anumită confesiune.

Limbaajul pâinii implică o semantică în anumite secvențe ce privesc obiceiurile familiei în cultul ortodox. Explicația funcțiilor mediatore ale semnificațiilor pâinii în ipostaza de dar și de ofrandă rituală (masa ursitoarelor, colacul de nuntă, colacii de mort) este subliniată în capitolul **Riturile de trecere**.

Credincioșii pentecostali „iau cina” - ritual în care se împarte azima, un aluat copt, nedospit, făcut numai din făină și sare (vezi capitolul Biserici, confesiuni, secte creștine în Roșcani).

Gospodinele recunosc faptul că pâinea făcută în cuptoarele mari de cărămidă pe foi de varză („brusturi de curici”), ca să nu se ardă dedesubt are un gust bun, aparte. La fel și pita făcută în țest.

Coacerea pâinii „pe stil vechi” necesită o întreagă recuzită: instrumente cu funcții precise în diferite momente ale „procesului” : drâglu – un băț la capătul căruia se lega o cârpă cu care se ștergea cuptorul înainte de introducerea pâinilor, jăruitorul, cu ajutorul căruia se împrăștia jarul, *lopătariul*, în formă de paletă de lemn cu mâner lung pe care se punea pâinea până în fundul cuptorului și *lopariul*, mai mic, cu care se introduceau tăvile în cuptor și cu care se scotea pâinea afară, când era coaptă bine.

La Eugenia Carmazan am surprins toate etapele: de la frământat, până la copt. „Pâinea o fac pentru o săptămână. Nu mai folosesc ca altădată covata sau troaca, ci, după cum vedeți, un lighean de plastic. Când aluatul s-a dospit, pun două pite în tipsia mare de la aragaz și le bag în cuptor. Când le scot, dau un pic de apă rece, că se splinește mai bine coaja pe ele, adică sclipește. Da’ era bună și pâinea făcută în țăst”.

„Noi ținem toate posturile și de aceea am fost mereu preocupată de prepararea mai multor feluri de mâncare specifice acestor perioade, ne spune preoteasa Lucica Popa. Am grijă de vara să fac mai multe conserve din legume și compoturi. Bunica usca zarzavaturile și fructele pentru iarnă. Chiar și roșii aveam iarna, tot uscate, bineînțeles, pe care le creștea înainte în patru. Poamele (mere, pere, prune) le făcea compot sau le mâncam așa cum erau. Din arsenalul practicilor sale culinare de post consemnăm numai câteva rețete, considerate prin lungă și frecventă lor utilizare ca fiind tradiționale:

Varză călită tocată

„Se taie căpățânile de varză murată cele mai mici în 6 – 8 felii. Se pun la fiert cu ulei și cu apă mai puțină. Pentru că varza nu este tocată mărunt, gustul mâncării este extraordinar” (...) Lucios se numește mâncarea de varză călită scăzută, în care atunci când se face de dulce, se fierbe și os afumat.

Cartofi la cuptor

Cartofii se taie în lung în 4 – 5 felii, se pun în tava unsă se dau la cuptor. Când nu se gătește de post se adaugă și câteva fâșii de slănină.

Sos cu castravete murat

Pentru această mâncare se puneau de vara castraveți din cei mari la murat. Se dau pe răzătoare, se scurg puțin, se pune ulei și se fierb. La sfârșit se face un sos cu făină. Când nu este post, sosul se face din lapte sau smântână, la care se adaugă usturoi pisat”

Mămăligă cu ghiveci

Bunica făcea acest fel de mâncare și avea un gust tare bun.

Ghiveciul îl făcea cu multă ceapă cu roșii și ardei peste care răzărea și castraveți. Alături se punea mămăliga.

Pentru familia Ognean, felul de mâncare numit crumpi fălii are, dincolo de un gust bun, o valoare sentimentală.

„Socrului meu, Dumnezeu să-l odihnească, îi plăcea foarte mult, ne spune Ileana Ognean. Se face foarte simplu: se taie cartofii în felii rotunde și se pun în cratiță după ce s-a călit ceapa. Se toarnă apoi apă cât să-i acopere și se lasă să fiarbă până ce scade. Fata noastră când vine acasă ne face crumpi fălii dar adaugă tot felul de condimente: cimbru, piper, usturoi, ketchup”.

Acasă la preotul Victor Șuiagă am aflat cum se făceau înainte sarmalele de post (...), „Cu păsat. Și se numeau perișoare. La noi și acum li se mai spune la sarmale perișoare. În loc de orez se pune porumb bătut în piuă. După ce se zdrobea era dat prin ciur. Se adăuga ceapă și alte mirodenii și se fierbeau”.

Feliția Muntean „învește” sarmalele

Sarmalele de post conțin în varianta practică de Norica Mircea, pe lângă orez și ceapă, bucățele de pâine prăjită și cuburi mici de cartof crud.

Masa tradițională este prilejuită de multe ori și de sărbătorile familiale sau de obișnuitele întâlniri de la sfârșit de săptămână în care părinții și copiii se regăsesc laolaltă și mănâncă împreună.

M â n c a r e a tradițională este diferită atunci de bucătăria zilnică : Sunt feluri de mâncare a căror preparare necesită o mai mare cantitate de timp, care se fac cu mai multă plăcere pentru că sunt, poate, încărcate de semnificații familiale.

Amintind în același timp de sărbători și evenimente plăcute ele se încadrează în calificativul de tradițional.

Cerându-le să-mi prezinte lista de bucate care să aibă denotația dată de specificul local, regional sau familial, interlocutoarele mele îmi recomandă : zamă de lasce, ciorbă de fasole verde, tocăniță de găluște, ciorbă de salată cu mămligă și iaurt, sarmale, mălai în țăst, plăcinte cârpite, pancove, pancovele ,cu varianta lor pancove în oală, plăcintă cu brânză sau cu mere și colac cu nucă pe post de cozonac și multe, foarte multe feluri de prăjituri.

În ceea ce privește cel din urmă sortiment am fost impresionată de fiecare dată când am mers la Roșcani, să constat că la fiecare casă puteai fi ospătat cu cel puțin un fel de prăjitură.

Chiar și la oamenii mai modești acest „tabiet” era respectat.

Vom nota pe scurt în continuare câteva din rețetele care fac fala bucătăriei tradiționale roșcănene: Mălaiul în țăst este un fel de mâncare a cărei amintire și gust aparte se moștenește din bătrâni.

„Noi nu mai facem acum ci doar rareori cei bătrâni, atunci când împart cătărigi. Se face foarte simplu și are așa un gust bun! Mălaiul se pune în troacă, se opărește cu apă fiartă, se amestecă cu sare și se pune la țăst sau în tava unsă, la cuptor” (N. M).

Plăcintele cârpite se fac astfel: „se amestecă făina cu lapte până obții un aluat ca de tăiței. Se întinde pătura din care se taie cu cuțitul rotund cam cât fundul tigăii. Se face papa (un amestec de brânza dulce și sărată, două – trei ouă, vanilie și puțin zahăr) care se pune pe o jumătate de foaie tăiată; cu cealaltă se acoperă și se cârpește cu alte bucăți de aluat, presând pe margini ca să nu curgă papa. Se pun în tava unsă cu ulei sau cu untură, se fac pe sobă sau se prăjesc în tigaie. Acum se fac mai aspectuoase, se rulează și se bagă la cuptor. Cârpiță a fost atunci când ai tot pus și ai înădit-o” (F. M).

Pancovele se fac din aluat dospit (făină, lapte, drojdie, ulei). Pot fi simple sau umplute cu papă (brânză, ou, vanilie) (S.F.).

Pancovele în oală „sunt un fel de clătite dospite și se numesc așa pentru că ele cresc în oală. Se amestecă drojdie cu apa cu zahărul și câteva linguri de făină (3-4) cât să se facă o pastă ceva mai consistentă decât cea a clătitelor. Se amestecă cu polonicul. Întind o foaie în tigaia încinsă cu ulei, pasta curge mai greu. După ce o iau de pe foc pun pe jumătate dulceață și împachetez. Pasta aceasta are avantajul că se poate folosi și mai târziu. Eu coc câte am nevoie, pun oala în cămară și mai târziu fac din nou “(L. P).

Tocăniță de pui cu găluște

„Se frige un pui; separat se călește ceapa și se fac găluște din făină cu ou. Se încorporează toate într-un sos alb. Înainte se făceau găluște numai din apă cu făină, care se numeau mudli; se dădeau prin prezur (pesmet) și se puneau puțin la cuptor să se usuce. Abia după aceasta se băgau în tocăniță (L. P.).

Scrob cu lapte

Aceasta este tot o rețetă veche, din apă, făină și sare se face un aluat mai tare care se rupe. Bucățile rezultate se fierb în apă și pe urmă se bagă în lapte cu zahăr (L. P.)

Poroniu cu dulceață

Se întinde o foaie peste care se pune dulceață. Deasupra se pun niște bețișoare modelate ca degetul, și se pun ca un grilaj prin care se vede dulceața”.

Și în caietele destinate rețetelor culinare capitolul „dulciuri” este foarte bine reprezentat.

Iată, de pildă, trei dintre rețetele pe care mi le-a recomandat Feliția Munteanu.

Prăjitură cu aluat răsălit

1 pachet de margarină, 1 ou întreg, 4 linguri de smântână, 1 lingură amoniac, 150 gr. zahăr pudră, făină cât cuprinde

Se face un aluat fraged, se întinde în tavă și se lasă o bucată de mărimea unui ou pentru răsălit (ras pe răzătoare). Se unge cu dulceață foaia întinsă în tavă.

Crema: 5 ouă întregi se bat cu 250 gr. zahăr; se pune coaja de la o lămâie rasă, 1 pachet de vanilie, 200 gr. nucă. Toată compoziția obținută se toarnă peste pătura întinsă în tavă. Se rade aluatul rămas.

Cremeș

5 căni făină, 140 gr. untură, 3 gălbenușuri, smântână, sifon, oțet.

Se frământă un aluat potrivit de moale, se întinde de grosimea unui cuțit peste care se întinde untura, se face sul și se împarte în patru părți, se așează în cap unul peste altul, apoi se întinde foaia și se coace pe dosul tăvii.

Crema: 4 gălbenușuri, 4 linguri de făină, 200 gr. zahăr se freacă cu gălbenușurile, se pune și făina, se adaugă 1 litru de lapte și se amestecă bine, după care se pune la foc, amestecându-se continuu până ce se îngroașă. Se adaugă albușurile bătute cu zahăr. Se pune crema caldută între foi, după care se pudrează.

Prăjitură Regina Maria

4 ouă, 4 linguri de zahăr, 4 linguri de făină, 6 albușuri se bat spumă cu 200 gr. de zahăr; se amestecă și 250 gr. de nuci tăiate mărunt și puțin prăjite, se pune și făina.

Se fac două blaturi. Cele șase gălbenușuri rămase se freacă pe aburi cu 200 gr. zahăr și cu o lingură de cacao. Când compoziția s-a răcit se amestecă cu 200 gr. de unt frecat spumă. Se pune crema la mijlocul blaturilor.

Deasupra se pun trei albușuri bătute spumă pe aburi cu 150 gr. zahăr și se rade ciocolată.

Un moment aparte din *ceremonialul nunții* îl reprezintă *masa festivă*. Dacă înainte structura (compoziția) meniului era codificată, prepararea și prezentarea – ritualizate, funcției sociale a mesei adăugându-i-se o simbolică aparte, astăzi meniul care se servește la nuntă este „urbanizat” aproape în totalitate.

Bogate și variate conținând totuși câteva mâncăruri tradiționale, oferim în continuare lista preparatelor servite la nunta de la Panc, din aprilie 1999 (familia Tudor):

- aperitive : mezeluri preparate în casă
- brânză, măslina,
- salată à la Russe,
- salată de castraveți acri,
- zamă de lasce,
- sarmale,
- piure de cartofi cu friptură
- tocană de ficat
- prăjituri
- zamă acră

Este lesne de imaginat munca depusă pentru buna reușită a unui astfel de ospăț compus din rețete foarte elaborate și dificil de realizat, care necesită o multitudine de produse, dar și o mână de lucru specializată. Cu acest prilej, de regulă, se angajează bucătari specializați.

În încercarea de a cunoaște bucătăria tradițională de la Roșcani, am constatat că și acest capitol al vieții materiale este supus transformărilor. Ele se datorează atât influențelor exercitate de apariția pe piață a unor noi produse, schimbării gusturilor, vehiculării de noi rețete aduse de aiurea cât și noilor realități, care au generat apariția prăjiturilor politice: Petre Roman sau Nicolae Văcăroiu. Întrebată de ce asemenea nume de prăjituri, Eugenia Carmăzan îmi răspunde că „așa le-o plăcut la muieri când or fost prim miniștri. Eu nu am făcut decât prăjitură „Petre Roman” „Văcăroiu”- nu!

În toiul pregătirilor pentru ospățul de nunță

Se fac șapte foi cu ou, făină, zahăr și nucă, separat se face crema și se pune pe fiecare foaie, iar deasupra albuș bătut spumă”.

Un fapt deosebit de interesant este acela că în discuțiile pe care le-am avut pe tema felurilor de mâncare, nimeni nu a asociat ideea bucătăriei trecutului cu cea a bucătăriei sărăciei, deși, după cum bine știm, meniul obișnuit al țăranilor de altădată era destul de simplu, conținând cu măsură brânză, ouă, zamă, ciorbă, cartofi, varză, mămăligă, pâine și mai rar, carne.

În acest punct al discuției se ajunge aproape inevitabil la pledoaria pentru autentic, pentru simplu, vechile rețete idealizate („Ce bun era mălaiul pe vatră!”) fiind indicate ca

Participând la o nuntă tradițională - luatul nunilor

marcă a unui trecut la amintirea căruia bătrânii devin nostalgici.

Cu toate acestea, procesul de „unificare culinară” este vizibil și firesc.

„Druga de colac făcută de Dorica Trif a crescut și a căpătat forma și gustul cozonacilor moldovenești, turta dulce coaptă de Viorica Stănilă seamănă izbitor la formă și la gust cu cea cumpărată de la magazin,

pancovele cu „papă” prăjite în tipsie de Sofia Furdui sunt „variantele” îmbunătățite ale langoșilor cu brânză, iar exemplele pot continua, nenumărate.

Doar plăcintele cârpite făcute la fel ca în trecut de Maria Caba, nu au pereche urbană.

Capitolul bucătăriei tradiționale, înțeles ca sistem culinar, constituie o importantă referință, regională, cu ajutorul căreia, în lipsa altor date istorice, folclorice, etnografice sau lingvistice, am putea să identificăm o zonă și chiar o localitate.

2.4. Crăciunul de altădată

Între sărbătorile mari a căror configurație trecută stârnește și azi nostalgia locuitorilor sau celor născuți în Roșcani se numără, în mod evident, Crăciunul.

Cercetările noastre în satele hunedorene la care ne referim au debutat, de altfel, cu înregistrarea unor date – neașteptat de sărace și de fragmentate – despre colinde și colindat.

Am recurs la reconstituirea acestui moment emblematic pentru orice așezare rurală românească întrucât am aflat cu dezamăgire: „La noi acu’ nu să mai colindă! Nu mai este dubă! Numa’ la Mihăiești dacă mereți!...” (I.M.). Se nășteau două întrebări ce trebuiau să capete neîntârziat răspunsul.

Cum s-a putut pierde o datină într-una dintre zonele cele mai bogate în această privință, căci doar porniserăm cu informația că întreaga arie administrativă a Hunedoarei deține unul dintre cele mai bogate și mai variate repertorii?!

Cum este posibil ca în două sate apropiate în spațiu și legate prin multiple conexiuni sociale, culturale și economice să se piardă o datină, în timp ce în celălalt, aceasta să dăinuie neîntrerupt, cu toate vicisitudinile politice?...

Câteva repere etnografice

Satele Roșcani și Mihăiești fac parte dintr-o zonă etnografică amplă, aceea a Mureșului Inferior, căreia îi este specific spectaculosul colindat de ceată cu dube (Brătulescu, 1983). De altfel, până în urmă cu câteva decenii, această instituție de educare a tineretului încă mai funcționa, asigurând, de fapt baza socială a desfășurării majorității obiceiurilor tradiționale (cf. cap. **Timpul sărbătorii**).

Pe de altă parte, cum se poate observa din consultarea materialelor cartografice și a capitolelor referitoare la amplasarea așezărilor de care ne ocupăm, acestea se află la interferența a două zone etnografice cu mare prestigiu etnografic: Ținutul Pădurenilor și Banatul, fapt oglindit mai ales în alegerea repertoriului.

Că așa stau lucrurile ne-au demonstrat-o datele pe care le-am înregistrat de la cei mai vârstnici dintre „mai-marii dubii” de acum 60-70 de ani. Intre aceste date regăsim scheletul ierarhic, funcțional și repertorial al cetei de feciori așa cum ne este prezentat de lucrările de sociologie rurală (Herseni, 1978), de etnologie (Moise, 1999) sau de folclor al obiceiurilor (Buhociu, 1979; Brătulescu, 1983).

„În Postul Crăciunului formam dubă. Atunci făceam un fel de pregătire cu colindele. Trei-patru săptămâni. Conducea unu’ care știa tăte colindele! Mai era unu’ care trebuia să comande, să-l asculte tăț’. Pe ăsta-l ascultam ca pe-un diriginte! Ne strângeam la unu’ și cântam și făceam și joc acolo!

La Crăciun meream cu duba două-trei zile din casă-n casă.

Apăi ne dădeau acolo colaci, cârnați, o sticlă de țuică...asta se dădea la dubă!...și bani! Apăi a treia zi de Crăciun ne strângeam tăți și mâncam la masă. Casa aia era a noastră pe timpul’ ăla! Noi la Ion Pătrașc ne-am strâns. El avea trei feciori la dubă și ne dădea nouă casa, avea casă mare!...dar azi nu mai este!...Ne făcea mâncare găzdărița...(nevasta gazdei). În a treia zi de Crăciun, atunci era masă mare! /.../ Ca să intri la dubă depindea și de talentul care-l aveai. Eu am mers până la armată.

De la al doilea război nu s-o mai făcut dubă. Au fost niște activiști care nu i-o lăsat pe copii să umble cu duba și dacă s-o-ntrerupt firul – noroc bun! Da’ nu pot să spun decât c-or fost niște proști, niște neștiutori, că-i supăra pe ei că era vorba de Dumnezeu, de boieri...apoi le-a băgat vină că să-mbată și fac gălăgie și zgomot...” (G.T.P).

„Iarna s-adunau ficiorii (de la 16 pân’ la 33 de ani tăt ficiori li să spunea!). Atunci nu era cămin ca să te aduni; era case cu două-trei camere mai mari un’e puteai să te-aduni la un loc. Și meream și arvuneam, tomneam o cameră acolo, care era mai mare. Era un unchi al meu, un frate-a lu’ tata: o avut crâjmă și avea un local mai mare-așa, unde puteai să te-aduni mai mult’! Și-acolo, iarna aranjam cu el și merjeam fiecare sară, aia era regulat, să știa! Ne făcea foc acolo și mergeam sara de cum începea Postul Crăciunului. Fiecare ficior trebuia să știe câte-o colindă. (Io ăștea le știam de pe la v’o zăce ani pentru că în fiecare seară mă duceam cu taică-meu la unchiu’ ăla și-auzam colinzi și m-or plăcut, le-am învățat de mic!)

Și asta țanea așa, până-n sara de Ajun. Ne strângeam la unu’, la Martinescu Ghiorghe, care avea cârciumă!...

În sara de Ajun, ne adunam tăţ' acolo şi plecam cu colindatu'. Da' nu-i zicea «Plecăm cu colindatu': plecăm cu duba»!. Atunci aveam 47 de colinde – care era şef pe toate trebuia să le ştie!

Atunci sara, meream întâi prin Dobra, pe la oameni mai cu stare care ne dădeau bani mai mulţi ca să avem să arvunim muzica. Până pe la v'o două umblam! Apoi veneam acasă şi ne culcam.

A doua zi meream la biserică, la slujbă, şi la amiază luam dubele şi porneam prin sat. Întâi la primar meream şi de la el o luam la rând cu colinda. Atunci umblam pân' la trei-patru noaptea. Nu mai puteam! Meream acasă, ne culcam puţin şi pe la unu-două ne adunam iar la locul ăla de unde am lăsat. A doua zi de Crăciun, umblam toată zăua. De multe ori să-ntâmpla că abia sara terminam! /.../ Nu v-am spus că între ăştia era unu' sau doi care era şefu' lor, care răspundea de tăţ. La fiecare casă când intrai, te prezentai, spuneai fel şi fel de bancuri, de glume. Pe urmă, şefii ăştia mai avea încă o obligaţie: pregăteau o masă pentru a treia zi. O masă în comun, acolo, la casa aceea..." (M.T.).

Metodele şi materialul

Ne aflăm în faţa unor descrieri ce atestă păstrarea tradiţiei colindatului de către un grup omogen ca vârstă, sex, statut marital şi bun cunoscător al repertoriului local, al rânduielilor buneicuviniţe tradiţionale şi al datinilor.

Aşa cum am arătat într-un alt capitol (cf. cap. **Vârsta nepereche: fecioria**), grupul de colindători era „asistat” de un cuplu de adulţi („gazdele dubii”) şi de un alt bărbat, de obicei, mult mai vârstnic, căsătorit, „care ştia tăte colindele”, un fel de girant ceremonial şi moral al cetei, în vreme ce „mai-marele dubii” (i.e. vătaf) era tot un fecior, de obicei, cel mai respectat dintre toţi pentru autoritatea sa, spiritul de bun organizator, ţinuta morală ireproşabilă, direct proporţionale cu prestigiul de care se bucura în sat.

Ceata de dubaşi s-a păstrat doar în Mihăieşti cu funcţia dominantă de vestire şi urare, dar şi de organizare a petrecerilor tineretului în Dulcele Crăciunului, manifestări puse, după cum se ştie, atât sub semnul divertismentului cât şi sub cel al viitoarelor cereri în căsătorie.

La Roşcani nu putem aprecia dacă dispariţia acestei veritabile instituţii tradiţionale poate fi pusă exclusiv pe seama „unor activiști ce nu-i lăsau pe copii să umble cu duba”, ci dacă nu cumva şi condiţiile interne au dus la disoluţia treptată a acesteia. Ne referim aici la prezenţa încă din anii '20 a primelor grupuri de penticostali, grup confesional din ce în ce mai numeros şi mai intransigent cu tradiţiile arhaice, cât şi la o stratificare socială mai pronunţată reflectată atât în constituirea cetei, cât şi într-o serie de alte manifestări ale vieţii tradiţionale precum jocul duminical, sărbătorile comunitare ce implicau mese în comun (e.g. „Măsurişul oilor”) şi evenimentele familiale, în special nunţile. Pe de altă parte, lipsa unui lider (a unei familii puternic păstrătoare, precum familia Morar din Mihăieşti) îşi spune cuvântul în Roşcani; în repetatele noastre încercări de reconstituire a repertoriului am întâmpinat dificultăţi tocmai pentru că nici unul dintre „dubaşii bătrâni” nu stăpânea întreg repertoriul de odinioară şi nimeni nu putea fi socotit conducător al grupului. Se poate vorbi aşadar atât de cauze datorate atitudinii beneficiarilor actului ceremonial al colindatului, cât şi de schimbări intervenite în mentalitatea şi nivelul instrucţiei grupului de performeri de odinioară, afectat, cum am arătat deja (cf. cap.

Căsătoria și nunta - Reguli matrimoniale) de transformările socio-economice ale anilor '60-'70.

Așa cum afirmă un cercetător al dinamicii obiceiurilor tradiționale românești, „...modelele de credință erau învățate, în cea mai mare parte a lor, de la bunici, în timp ce modelele de muncă erau învățate de la părinți. Acest lanț are o deosebită importanță întrucât învățarea sistemului de credințe și a modelelor de gândire de la a doua generație și nu în lanț direct explică, în mare parte, schimbarea lentă a compartimentului vieții spirituale.” (Graur, 1997, p.36).

Am adăuga la aceasta că ignorarea tiparelor arhaice de gândire și credințe duce nu numai la golirea de sens a obiceiurilor, ci și la desconsiderarea lor la modul absolut: atât ca manifestări ale relației cu Sacrul, cât și ca valori identitare. Dacă așa stau lucrurile, înseamnă că lanțul tradiției întrerupt în anii '50-'60, adică atunci când informatorii noștri de azi erau feciori, nu a mai putut fi refăcut nici după revoluția din 1989, așa cum s-a întâmplat în alte așezări, întrucât între constituirea ultimei cete de colindători din Roșcani și data la care am început cercetările s-a interpus cel puțin o generație. Astfel, dacă pentru cei mai vârstnici Crăciunul se definește numai prin raportare la colindat și colindători, pentru cei tineri absența acestora pare să nu afecteze cu nimic sensul sărbătorii, deja puternic desacralizat. Nu ne referim aici nicidecum la funcțiile multiple ale cetei tradiționale de feciori (Moise, 1999, p. 121), ci strict la rolul ei ritual și ceremonial deja enunțat.

Datele pe care le vom prezenta în acest capitol rezultă din reconstituirea obiceiului colindatului realizată prin mai multe modalități: provocarea evenimentului, rememorarea repertoriului, preluarea transcrierilor din «caietele de colindat», reconstituirea verbală a scenariului ritual-ceremonial - în Roșcani, și înregistrarea pe viu a colindatului și completarea acesteia cu aplicarea unui chestionar, în Mihăiești.

De asemenea, am utilizat metoda comparată, încercând să stabilim locul pieselor culese în contextul zonal – Valea Inferioară a Mureșului, Ținutul Pădurenilor, Banat - și mai larg, în Transilvania, raportându-le și la alte zone românești ce au conservat colindul tradițional; pentru a ilustra într-un mod cât mai complet analiza noastră, am inclus majoritatea colindelor – texte poetice și partituri - în antologia de texte folclorice.

La începutul primăverii lui 1998 când a debutat cercetarea de la Roșcani, am fost îndrumați de profesoara Ileana Ognean să înregistrăm „în primul rând colindele, câte le mai știu bătrânii, că se pierd...”.

Acasă la Leorean și Cornelia Petrașc se mai afla fiica lor Letiția (amândouă convertite la cultul pentecostal). Mai târziu, după ce s-a străduit să-și amintească și să cânte singur un colind, interlocutorul nostru l-a chemat pe cel mai apropiat vecin din vechea ceată: Petru Oprean. Împreună au reușit anevoie să-și amintească mai întâi melodia, apoi, bătând tactul, și versurile. Când într-un târziu Letiția a adus tatălui său caietul, în sfârșit, am reușit să înregistrăm câteva piese între care „cântarea giunelui” (tx. 3), „colinda fecelor” (tx.4), „de tineri logodiți” (tx.6) și „a ciobanilor” (tx.14). Multe colinde au fost oprite de către auditoriu întrucât nu corespundea melodia (între timp s-au mai ivit două vecine mirate că la Leorean „s-aud colinde-n Postu ăl Mare”). O dată rememorate, acestea au fost interpretate apoi integral. Am remarcat că multe versuri fuseseră uitate, de aceea Cornelia Petrașc a fost solicitată să le recite cu câteva măsuri înainte spre a fi preluate apoi de cei doi bărbați pe melodie. Înregistrarea s-a ameliorat atunci când nepotul lui

Leorean Petrașc a făcut rost de o dubă cu care s-au acompaniat, totuși, unele piese doar ni le-au recitat întrucât a fost imposibil să și le mai amintească pe de-a-ntregul. Intre acestea s-a numărat colindul „Hoi boieri bătrânu” (tx.20), destinat „caselor cu familii fără urmași, celor în vârstă...”, foarte apreciat odinioară în Roșcani și socotit de informatori unul dintre cele mai dificile.

Către finalul întâlnirii noastre am aflat că și caietul lui Leorean Petrașc a rămas unicul din sat și că grupul nu s-a mai reunit în formația de odinioară dinainte de '89 când au fost la un festival în Dobra. Cei tineri nu numai că nu le mai știu, dar nici nu au avut de la cine să le învețe întrucât „dacă părinții lor nu le-au învățat de la ai bătrâni ca noi, de unde să mai aibă ei plăcerea asta!?” (P.O.). Despre colindele din Mihăiești ne-au spus că, în parte, „să potrivesc cu ale din Roșcani, în parte nu. Da' cum: unele-s cu vorbele, versurile, la fel-tăt, altele-s cu muzica, melodia...pré puține-s ș-așa, ș-așa...”, dar marele lor merit este „...că nu știu cum da' iacă nu s-or lăsat!...Nici cu colectivul, nici cu partidu' ...ii or mărs-naince!” (P.O.).

O a doua tentativă am avut-o în decembrie 1998, când, la sfatul și sub îndrumarea preotului Victor Șuiaga, bătrânii dubași de odinioară s-au adunat și au repetat câteva zile în șir șase colinde alese „să iasă bine aclo, la filmare!”. (Ambiția lor era cu atât mai mare cu cât în seara precedentă feciorii din Mihăiești colindaseră și prin Roșcani însoțiți de echipa de cercetare a Centrului Național al Creației Populare din București.)

Bătrânii au cântat în biserică, fără acompaniamentul dubei (care nu este admisă în incinta sacră fiind „instrument diavolesc”) o colindă de vestire, „Asta-i sara” (tx.1), două creștine, „Noi cântăm și colindăm”(tx.16) și „Mulțumim lui Dumnezeu” (tx.17) și două lumești „Colo-n josu mai din josu...” (tx.3) și „Doliană, fată dalbă” (tx. 7)

În februarie 2000, pe baza textelor cuprinse în caietul lui Leorean Petrașc din Roșcanii Mari, am solicitat celor ce au declarat că mai știu să cânte interpretarea tuturor colindelor notate în caiet, în număr de douăzeci și două.

Vârsta înaintată a informatorilor, faptul că nu mai repetaseră în prealabil cât și varietatea și numărul destul de mare al pieselor ne-au determinat să alegem între a înregistra integral câteva (cum se mai întâmplase cu doi ani în urmă) sau a înregistra, spre a oferi posterității, numai versurile de început de la fiecare colind, urmând să transcriem integral versurile și partitura. Am optat pentru a doua variantă. Chiar și așa înregistrarea s-a făcut anevoios, multe melodii fiind de mult uitate, altele considerate prea grele. La câteva dintre colinde informatorii nu reușeau să cadă de acord asupra melodiei: „trebuie întâi s-o potrivim și dup-aiă s-o pornim!” sau „dacă o-ncepem prea jos nu-i bine, dacă o-ncepem prea sus, nici așa nu-i bine...” (G.T.M.). Părerile difereau în privința alegerii melodiei și a registrului (înălțimii), aceasta și din cauza diferențelor de voce. Refrenul i-a ajutat în aceste cazuri să-și recheme în memorie melodia potrivită textului. De asemenea, unul dintre ei se ajuta și de ritmul dubei pe care o suplinea bătând cu palmele în masă. Nici tempoul nu era clar, dar, până la urmă, unul dintre membrii grupului l-a stabilit iar ceilalți l-au urmat. La melodiile uitate tendința a fost să se pună textul pe melodia colindului cântat anterior, de aceea nu putem fi siguri că textele au fost puse de fiecare dată pe melodiile potrivite. L-am rugat pe unul dintre cei mai vârstnici interlocutori ai noștri,

L-am rugat pe unul dintre cei mai vârstnici interlocutori ai noștri, Gheorghe Tomoaie zis Pișta, să rememoreze atmosfera din serile de colindat tocmai pentru a înțelege

Dubașii de odinioară (25 decembrie 1998 Roșcani)

contextul în care piesele înregistrate de noi prin reconstituire își afirmau funcțiile de vestire a sărbătorii și de urare:

„Colindam primaru’ prima oară, notaru’ – cum era atunci, că era primărie la noi, în Roșcani -, preotu’, învățătoriu ș-apoi toate casele la rând. Meream în prima zi la slujbă, la biserică, apoi seara iar porneam cu duba.

Fiecare din casă cerea colinda lui: gazda – pe aia «cu boieru’ cutare», la fată, «pentru fată», la fecior «Ce stai june, nu te-nsori»... Despre fecior să spunea așa, ca despre un împărat...despre fată, era cu nunta, cu pețitu’...

Chiar dacă nu era ușa încuiată, intra unu’ de-ai noșt’i și-ntreba. Gazda stătea în casă și ținea de ușă:

Cine-i?

Oamini buni!

Ce vreți?

Am venit cu colindu’! Ne lăsați și pe noi?

Păi dacă știți ceva frumos, vă lăsăm, dacă nu, să plecați, să vă vedeți de drum!

Și cântam întâi «Asta-i sara, sara-i mare» și ziceau conducătorii apoi, cân’ intram în casă:

Vă rugăm să ne dați de lucru, dacă tot ne-ați primit!

Și-atunci ei cereau aia și aia...care ce vroia. Și noi o cântam, că erau vreo treizăci și două de colinde.” (G.T.P.).

Foarte importante prin detaliile și conexiunile pe care le conțin ni s-au părut relatările lui Mihai Trif din Mihăiești, de aceea le vom cita cu mențiunea că, după spusele lui Dorin Morar, conducătorul de astăzi al cetii, „Az’ nu-i mai chiar așa! Lumea nu le mai pre știe și nu știe ce să ceară. Atuncea io le spun feciorilor: hai, măi, s-o cântăm p-aia, că

să potrivește, că-i cu fată, cu bătrâni, cu fecior ș-așa...”. Cu 50-60 de ani în urmă însă exigențele gazdelor și competența feciorilor din ceată erau incontestabile fapt ce înlesnea adevărate întreceri ce par să se desprindă dintr-un tablou etnografic de la sfârșitul secolului XIX:

„Aveam vreo patruzăci și șapte de colinde: la fiecare casă, după ce persoane era-n casă îi făceam colindă pentru iel! Dacă iera bătrân, «Hoi, boieri bătrâni», dacă iera fecior, «Intreabă-ntreabă mari boieri» ori «Ce șăzi, june, nu te-nsori», la fete, «Porânșit-o fiică mică», «Mirel cinerel», la ciobani, «D’oaceș păcurari», iară la fiecare după etatea lui!

Mai era căche on om și zăcea: «Să-mi să străje colacu’, da’ fără gălăjie!». Cân’ să striga, colacu, să sculau tăț’ acolo și băteau în tobe și făceau gălăjie și să termine mai rapide făcea: «Minț’, mă! Minț’, mă!» Ca să scurteze, că mai tăiai din iel! Ei atunci trebuia să să rădice unu’ să-l spună așa cum trăbă. Și mă sculam ieu și-l luam de la rând așé să-l spun că știam că știe și iel! Dacă lăσαι vro vorbă și din colindă, zăcea: «Ar trebui să mai tai o țără și din colac!»”. (Acuma nu-i mai chiar așa cu darurile ăstea! Nu mai dau acum colac și cârnaț! Numa’ bani și țuică! Cârnațu-i scump!).

/.../ La noi să-mpărțeau colindele în două părți’: și de-o parte și de alta. Ei, care era mai marele dubii trebuia să știe: dădea o vorbă și dincoace-i, dădea o vorbă și dincoacea, la iștialalt’. Că era oameni care știa colinzâle și ce zăcea: «Din colinda asta o mai lipsât ceva! Io mai tai din colac!». Era sub formă de glumă, da’ nu te sâmțai bine!

Să vă spun un caz adevărat, întâmplat chiar de mine. Tata meu era primar. La noi erau două părți de ficioari: era o parte mai mari, cam scăpați de armată (acu’ ăștia să țânea că ii îs șefi și, la drept vorbind, așa și era!), mai eram noi ăștialalți, niște țângălăi (Și noi ne țâneam că suntem mari!).

Or mers ca să tocmească duba casa aia. Ȃi tineri n-or vrut să meargă. Pă mine, m-or luat fiind feciorul primarului, m-or luat cam cu forța, și m-or dus cu ii acolo. (Da’ pe un’eva o fos’ bine c-apăi io am știut tăt ce-or făcut ii acolo!).

Când am plecat de-acolo, io nu m-am dus acasă, io m-am dus la gașca mea! Le-am spus: «Uite, mă, așa și-așa, și-așa s-o făcut acolo!»

Noi am arvunit altă casă și s-or făcut doo echipe gi dubă. De ce vă explic asta?! - că, să vedeți, când or vinit la noi acasă, la primari, amândouă or vinit: ș-ăia mari ș-ai mei (că eu m-am dus cu ăia tânări, a’ mei, nu m-am dus cu ăialalt’!). Ș-adunându-ne la noi, acolo, acasă, (noi aveam două căși!), o echipă a intrat într-o casă ș-alta, în cealaltă casă! Ȃi mai bătrâni or venit mai-nainte și io cân’ am venit cu ăștialalt’ am intrat în aialaltă casă, dincolo.

Cân’ am ajuns acolo... (trebuia să le spui cam ce să-ți colinde, dacă aveai preferință, ș-apăi unu’ zicea «A lu’ boieriu’ ăl bătrân», a lu’ cutare, a lu’ Crăciun, că am fată mare, am fecior...)... așa!

Cân’ am vinit io, ii să târguiau cu taică-meu acolo, ce să colinde. Atunci io am trecut dincolo: i-am lăsat p-ai mei ș-am trecut cu iei! «No, ce să-ț’ colindăm?». Le-am cerut o colindă... (ha mai greuă!) ca să-m’ bat joc de iei! «Să-mi colindați a giunelui bălușel!». Ei! Era gata! Dacă-ți spunea o colindă, aia trebuia să știi s-o cânti! Atunci să sculă fratele lu’ maică-meu și dădu de atenție pă dubă și-ncepură: «Intreabă-întreabă mari boieri de giunele bălușal...» Unii, cân or fost pe la giumatea colinzî, or uitat și-or început ăialalt’ ș-or lăsat câteva vorbe din colindă. Ei, da’ șefu’ lor știa că eu știu colinda! Cân’ o dat o dată-n dubă, o băgat bățu’ p’in ea! Și nu lăsa! Intră iel pă vorbă și luă vorba iar de la-nceput !... Și să nu să lase ii mai pregios ca noi! Aia era ambiția atunci: ca să nu lase nimic

din colindă, s-arate că știu să nu să facă de rușine! Asta a fost caz concret, întâmplat la noi în casă!

/.../ Exista o colindă pe care n-o știau decât doi-trei din sat și dacă or fost două rânduri de dubași, atuncea trebuia să cânte colinda asta. Dacă unu' dintre ei n-o cântat o vorbă, restu' o avut dreptu' să le iaie tăte darurile câte-or avut ei până atuncea. Îi zicea «Colinda darurilor».”

Repere analitice

Considerată ca zonă păstrătoare – pe lângă alte centre conservatoare ale fondului vechi de colinde, Hunedoara ocupă un loc aparte în preocupările folcloriștilor încă de la începutul secolului XX. Astfel, Bartók Béla afirmă că „tipul de colindă din Alba de jos și Hunedoara nu se aseamănă cu nici o muzică țărănească cunoscută (lui, n.n. I.M.)” și că „melodiile colindelor din Hunedoara și Alba de jos, pe de o parte, și din Bihor, pe de altă parte, prezintă un caracter specific” (Bartók, 1975, apud Oprea, 1998).

Sabin Drăgoi include 130 de colinde din această zonă în cele „303 colinde” publicate în 1925, deci mai bine de o treime din totalul melodiilor cuprinse în lucrare. Împreună cu Alba, Făget, Țara Loviștei, Bărganul estic și Dobrogea, Hunedoara menține și cântarea antifonică - caracteristică stilului arhaic (cf. Oprea, 1998, passim). Acest aspect nu l-am găsit însă în Roșcani și nici în Mihăiești.

Tematic și motivic piesele culese se înscriu conform clasificării realizate de Monica Brătulescu (Brătulescu, 1981, p.137 sqqu.), colindele de la Roșcani aparțin următoarelor categorii: *protocolare* (tx.1 și tx.8), *cosmogonice* (tx.11, tx.13, și tx.17), *profesionale* (tx.3 și tx. 14), *flăcăul și fata – iubiți și peșitori* (tx. 4 și tx.6), *familiale* (tx.18), *despre curtea domnească* (tx.9), *edificatoare și moralizatoare* (tx.5,tx. 15), *biblice și apocrife* (tx.10, tx.16 și tx.19). Înregistrarea video și audio realizată de echipa Centrului Național al Creației Populare în noaptea de Ajunul Crăciunului 1998 a surprins execuția unui număr relativ restrâns de colinde din repertoriul cetii de la Mihăiești, dat fiind și faptul că nu au fost colindate în Roșcani decât trei familii. Ne-am restrâns aria investigațiilor noastre asupra comunității sătești din Roșcani întrucât am socotit un eveniment ce ține de etnologia de urgență pierderea repertoriului de colinde din acest sat.

Pentru că nu am însoțit ceata din Mihăiești și în propriul sat, nu vom prezenta decât o seamă de aspecte sesizate în cursul înregistrării amintite, conștienți fiind că ar fi necesar un studiu complet al datinei colindatului, total separat de demersurile noastre de până acum tocmai pentru a înțelege resorturile gândirii și comportamentului generației de azi ce mai păstrează această bogată și arhaică zestre culturală.

Întrucât nu este locul unui studiu care să

Un bun păstrător al obiceiurilor feciorești: Mihai Trif

polemizeze cu tipologia sus menționată, ne vom mărgini să arătăm că în viziunea celor pe care i-am intervievat, doar colindele destinate feciorilor și fetelor (tx.3, tx.4, tx.6, tx.7, tx.9) sunt socotite în afara unor contexte strict și concret religioase, iar toate celelalte au un conținut explicit sau implicit religios.

De asemenea, este important de consemnat faptul că două colinde de amplă circulație și de mare vechime – „Colindul leului” (tx.3) și „Ciobanul și marea” (tx.14) erau dedicate nu numai „gospodarilor” ce aveau anumite meserii (vânător, pădurar, cioban, agricultor), ci și celor ce se aflau în pragul căsătoriei.

Colindul despre intrarea în Rai (tx.15) era solicitat mai ales de cei vârstnici, dar se cânta și celor numiți Petru în egală măsură cu cel despre mana câmpului (tx.13), iar cel despre disputa dintre vin, grâu și mir era dedicat, cu un anumit refren, „slujitorilor bisericii” (cârstnic, cantor), iar cu varianta de refren notată de noi (tx.5) se cânta feciorilor aflați în pragul căsătoriei.

Unul dintre colindele creștine despre Nașterea Domnului (tx.10) era destinat familiilor ce aveau „prunc mic, băiat”.

Dintre cele care au conținut moralizator sau care dezvoltă teme biblice sau cosmogonice (tx.8, tx.13, tx.16, tx.17 și mai ales tx.18) unele erau actualizate drept „colinde de pomenire” (de doliu).

Același text, referitor la intrarea în Rai, era dedicat celor numiți Petru, după cum colindul „cu greșalele lui Adam” (tx.16), foarte apreciat de roșcănați, era solicitat de vârstnici, „de oameni mai credincioși”, dar constituia și un dar al cetei pentru cei cu numele de Adam.

În ceea ce privește colindele ce fac elogiul vieții familiale și al valorilor morale, acestea erau deosebit de prețuite de sătenii de odinioară. Mai mult, întrebați care erau cele mai frumoase colinde din Roșcani, interlocutorii noștri au numit textele notate în antologia de texte folclorice cu 8, 18 și respectiv 20, în ciuda arhaicității atmosferei și a mesajului deosebit de complex din punct de vedere simbolic. Acestora li se adăugau cele dedicate fetelor (tx.2, tx.4, tx.7) a căror intonare, cum era și firesc, constituia un moment important în scenariul ceremonial al obiceiului și de aceea erau așteptate, dar și interpretate într-un mod aparte.

O situație demnă de a fi relevată o prezintă textele notate în antologie cu numerele 2, respectiv 11 care par a fi incomplete. În primul caz este vorba despre o formulă poetică de mare circulație și în alte categorii sincretic funcționale ale folclorului (lirică, epică în versuri, descântec, incantație). Acesta este un colind dedicat fetițelor fiindcă, după spusele interlocutorilor, „Nu să cânta așa mult la o fetiță de cei' mică: numa' așa, mai puținelu!” (I.B.). Cel de-al doilea exemplu însă dovedește pierderea secvenței de remediere

Dubașii din Mihăiești (24 decembrie 1998)

a dezechilibrului universal – furtul astrelor și jefuirea Raiului. În ciuda acestui fapt, acest colind și-a păstrat, se pare, până târziu destinatarii - „cei cu numele de sfânt mare” - amănunt contextual ce indică și o mare mobilitate a textului.

Am păstrat grafia textelor copiate din caietul lui Leorean Petrașc spre a oferi, pe de o parte, încă o probă edificatoare privind multiplele valențe ale graiului local puternic influențat în acest segment poetic de particularități bănățene (cf. cap. **Vorbirea**), iar pe de alta, pentru a mai aduce încă o justificare pierderii acestui obicei: arhaicitatea textelor, aproape criptică pentru vorbitorii de azi.

Se poate lesne observa că o seamă de cuvinte sunt astăzi de nerecunoscut pentru cercetător iar altele, arhaice, și-au pierdut de mult sensul pentru vorbitori. Cele mai multe reprezintă semantic o realitate medievală (hinteu~caleașcă, dolman~manta ofițerească împodobită cu fireturi, țâfăr~ofițer, caftan~haină boierească lungă și largă, oaste, palate, curți.). Alte cuvinte sunt regionale, azi destul de rar utilizate, așa încât aproape că pot fi socotite arhaisme (a se divăni~a se sfătui, a se pildui~a trage învățătură, resteu~piesă componentă a jugului, a împupi~a îmboboci, gârbaci~bici, a purcede~a porni, cârceag~urcior, corn~colț, margine). Semnificativ este faptul că manuscrisul notează particularitățile de pronunție dintre care cele mai evidente sunt: africativizarea dentalelor „t” și „d” urmate de vocalele „e”, „i”, rostite ca „ce”, „ci”, respectiv „ge”, „gi”; deschiderea vocalelor „o” și „e” la „ă” și monoftogarea (rostirea accentuată) a diftongurilor „ea” și „oa”. Acestea s-au scris ca atare, iar noi am respectat această grafie. Din punct de vedere morfologic notăm infinitivele lungi, etimologice, cu sufixul „-re”, prezența dativului etic și a articolului posesiv-genitival invariabil (cu forma „a” pentru toate persoanele, genurile și pentru ambele numere).

Toate aceste elemente arhaice și regionale nefolosite azi în limbajul curent, laolaltă cu întreaga atmosferă poetică a colindelor ce capătă pentru tinerii de astăzi perspective fabuloase, au contribuit la distanțarea lor de aceste valori pe care nu le-au mai simțit reprezentative pentru timpurile pe care le trăiesc. S-ar cere nu numai un exercițiu social și ceremonial – de reconstituire a cetii și a atmosferei de odinioară - ci și unul lingvistic – de înțelegere a vorbirii înaintașilor pentru reînnoirea firului colindatului la Roșcani...

În replică, mihăieștenii s-au dovedit mai flexibili și mai ingenioși, înlocuind, după toate aparențele, toate acele secvențe arhaice și re-creând variante noi de colinde ce se înscriu, ca atare, în mai multe tipuri. Aceste variante, pe care însă nu le vom reproduce aici din lipsă de spațiu și de date complete, sunt realizate prin aglutinarea sau contaminarea a două sau chiar mai multe tipuri de colinde cântate pe aceeași melodie. Pentru că nu ne-am propus o analiză a acestora nu vom da aici detalii urmând să le dedicăm un studiu separat din care, cu siguranță, vom obține informații de maxim interes chiar și pentru explicarea dăinuirii obiceiului în sine.

Din punct de vedere muzical colindele culese la Roșcani prezintă următoarele caracteristici:

Tiparul metric este preponderent de 8 silabe, acatalectic sau catalectic. Două din cele câteva colinde pe tipar de 6 silabe au în componență versuri de 5, 6 și câte un vers de 7 sau 8 silabe (luate probabil din alte colinde). Refrenele au de la 4 până la 10 silabe;

Modurile frecvente sunt cele de 5 sunete, mai ales pentacordii, de 6 sunete (inclusiv cromatice) și modurile de 7 sunete. Am sesizat o singură tetratonie anhemitonică (la Mihăiești).

Ambitusul se prezintă de la cvintă până la septimă și octavă, nonă în două cazuri.

Tempoul colindelor de la Roșcani este de două ori mai alert decât cel din repertoriul activ de la Mihăiești;

Alăturarea de secunde mari și mici cu terțe (mai ales mici) predomină în intervalica pieselor culese. Cvintele și cvartele sunt rare. În două colinde întâlnim 3 terțe la rând, în altul combinația de 2 terțe mici cu cvartă perfectă. Începuturile se realizează mai ales prin mers treptat sau repetarea notei.

Ritmul este giusto-silabic în formă pură, necontaminat de sistemul distributiv. Colindele sunt heteroritmice în afară de câteva care sunt izoritmice (part. 7, 16). Antispastul este caracteristic, dar și diimabul. În refrene întâlnim ritmurile: anapest, tribrah combinat cu troheu și amfibrah.

Ornamentele sunt de regulă apogiaturi simple anterioare (part. 1, 2, 10 etc.), mai rar, posterioare (part. 19, 20), apogiaturi duble (part. 9, 11) sau transformate în note reale, glissando-ul umple spațiul de terță, cvartă, în unele colinde, pe cel de secundă.

Structura formală se prezintă în cele mai multe cazuri A Rf. (=B) A sau A Rf. Av. (sau A Rf. Ac); structura A B (fără refren) o prezintă doar un colind (din Mihăiești), iar structura A B Rf. (=C) este destul de rară.

Din analiza poetico-muzicală a rezultat că piesele culese la Roșcani și Mihăiești au o amplă circulație, variante mai apropiate sau mai îndepărtate de acestea fiind prezente în lucrările din primele decenii ale secolului XX (Drăgoi, 1931, Drăgoi, 1941 și Breazul 1938), dar și din culegeri mai apropiate de data cercetării noastre (Comișel, 1964, Ursu, 1986).

Ca texte poetice, cele mai răspândite sunt cele notate în antologia noastră cu numerele: **1 „Asta-i sara, sara-i mare!”**, «Vestea nașterii», (cf. Bartók, 1975, nr. 69, Sânicolau Mare-Timiș, nr. 59a, Feneș-Zlatna-Alba; Drăgoi, 1931, nr. 4 și 9, Lipova-Arad; Drăboi, 1941, nr. 8b, Belinț-Timiș); **3 „Colo-n josu, mai din josu...”**, «Colinda leului» (cf. Bartók, 1975, nr. 1a, Nucșoara-Sălașu de Sus-Hunedoara, 1b Râu-de-Mori-Hunedoara; Drăgoi - 1931, nr. 14, Lipova, Brâznic-Ilia; Drăgoi - 1941, nr. 19, Belinț-Timiș); **16 „Noi cântăm și colindăm”**, «Greșeala lui Adam» (cf. Bartók, 1975, nr. 104a, Nucșoara-Sălașu de Sus-Hunedoara; Drăgoi - 1931, nr. 35; Drăgoi - 1941, nr. 14; Breazul - 1938, nr. 50), **17 „Mulțumim lui Dumnezeu”**, «Facerea lumii» (cf. Bartók, 1975, nr. 103d, Nucșoara-Sălașu de Sus-Hunedoara; Drăgoi - 1931, nr. 91, Leșnic-Vețel, Dobra; Bartók, 1975, nr. 103, Nucșoara-Sălașu de Sus-Hunedoara), **20 „Hoi boier bătrânu”**, «Omul bun și merele de aur» (cf. Bartók, 1975, nr. 48a, Feneș-Zlatna-Alba, nr. 48c, Feregi-Cerbăl-Hunedoara; Drăgoi - 1931, nr. 30, Săvârșin-Arad, Leșnic-Vețel-Zam-Hunedoara), **5 „Colo jos, mai josu”**, «Disputa dintre grâu, vin și mir» (cf. Bartók, 1975, nr. 99e, Albac-Câmpeni-Cluj; Drăgoi - 1931, nr. 62, Ilteu-Petriș-Arad, nr. 154, Orminea-Băița-Hunedoara) și **6 „Vină marea cât gi mare”**, «Leagăn de mătase» (Bartók, 1975, nr.34 Nucșoara-Sălașu de Sus-Hunedoara; Drăgoi, 1931, nr. 51, Ilteu-Petriș-Arad, 192, Petreni-Hunedoara). Deosebit de rare sunt piesele notate cu numerele **18. „Hăl boier bătrân”**, «Visul gazdei» (cf. Drăgoi, 1931, nr. 43, Ilteu-Arad; Ursu, 1958, nr. 176, Bozovici-Caraș-Severin), **19 „Gi astăzi Domnu s-a născut”**, «Nașterea lui Iisus și solii» (cf. Ursu, ..., nr. 20, Mara-Maramureș și nr. 21. Tămaia-Satu Mare; Drăgoi, 1931, Ilteu-Arad) **9 „Întreabă-întreabă mari boieri”**, «Voinic boierit pentru uciderea unui frânc» (cf. Drăgoi, 1931, nr. 39, Săvârșin-Arad) și **12 „I-oi Sfântă Duminecare”**, «Rodirea

pomilor iarna» (cf. Rădulescu-Codin, Muscel, apud Brătulescu, 1981, p.186) atestate numai în câteva puncte din imediata vecinătate a microzonei cercetate de noi.

Trebuie să subliniem faptul că în lucrarea citată a Emiliei Comișel (Comișel, 1964) nu se află nici una dintre piesele înregistrate de noi la Roșcani și că, prin urmare, repertoriul de colinde a fost hotărâtor influențat de apartenența satului la zona Văii Mureșului Inferior, cu puternice transferuri dinspre Banat și nu de învecinarea cu Ținutul Pădurenilor.

Pentru cele mai răspândite colinde transcrise am trecut variantele (mai apropiate sau mai îndepărtate) în cele câteva culegeri consultate.

Pentru nr. 9: nr.75 (Ursu) Ciurea, Cluj; nr. 96 (Ursu) Feleac, Cluj; nr. 102, 45, 12, 39 (Ursu); nr. 82, 92 (Drăgoi) Lejnic, Hunedoara; nr. 148 (Drăgoi) Zlaști, Hunedoara; nr. 122 (Dragoi) Nevoiaș, Hunedoara; nr. 155 (Drăgoi) Ormindia, Hunedoara; nr. 175 (Drăgoi) Cărăstău, Hunedoara; nr. 107 (Drăgoi) Brâznic, Hunedoara; nr. 236 (Drăgoi) Blandiana, Alba; nr. 37 (Drăgoi) Săvîrșin, Arad; nr. 47 (Drăgoi) Ilteu, Arad; nr. 256 (Drăgoi) Pianul de Sus, Sibiu; nr. 258 (Drăgoi) Săsciori, Sibiu; nr. 17, 18 (Breazul); pentru nr. 7, nr. 51 (Drăgoi) Ilteu, Arad; nr. 20 (Ursu) Mara, Maramureș; nr. 21 (Ursu) Tămaia, Satu-Mare; pentru nr. 1, nr. 4, 9 (Drăgoi) Lipova, Timiș, nr.8b (Breazul); pentru nr.15 : nr.1 (Drăgoi) Lipova, Timiș; pentru nr.10; nr. 192 (Drăgoi) Petreni, Hunedoara; pentru nr. 2; nr. 198 (Drăgoi) Petreni, Hunedoara; Pentru nr. 18; nr. 72 (Drăgoi) Lejnic, Hunedoara; nr. 196 (Drăgoi) Petreni, Hunedoara; pentru nr. 19; nr. 98 (Drăgoi) Gurasada, Hunedoara; nr. 200 (Drăgoi) Petreni, Hunedoara.

Nu putem aprecia în ce măsură s-ar putea restitui satului Roșcani obiceiul colindatului în condițiile în care reconstituirea însăși a fost atât de dificilă. Totuși, cu aportul școlii și mai ales al slujitorilor bisericii (în condițiile existenței în programa școlară a orei de religie), socotim că acest lucru n-ar fi imposibil chiar sub forma unui experiment.

Am oferit în vederea acestui deziderat al intelectualilor din Roșcani și cu speranța ca ideea îi va cuceri pe școlarii de astăzi, toate detaliile cercetării noastre și am ținut să încorporăm în acest volum transcrierea tuturor pieselor tocmai pentru a le înlesni acest demers, dar și ca un omagiu pentru dubașii, gazdele și pentru *Crăciunul fericit* de odinioară la Roșcani...

2.5. Riturile de trecere

Surse și perspective

Pentru realizarea acestui capitol am utilizat izvoare diverse: de la monografiile antropologice și demografice (Milcu și Dumitrescu coord., 1961, Bălan, Ștef, Codrea, Codreanu – 1974), la registrele Parohiei Ortodoxe din Roșcani (anii 1955-1999), de la studii de etnologie și antropologie culturală (Lévi-Strauss, 1968, Pop – 1976, van Gennep – 1909), la lucrări de etnografie și folclor (Marian, 1899, Pop-Reteganul 1911, Dugan-Opaiț 1906, Comișel, 1964, Cocișiu, 1946, Șerb și Cesereanu, 1962) și la răspunsurile la chestionarele specializate aplicate, mărturiile și descrierile informatorilor noștri din Dobra, Mihăiești și Roșcani și, în fine, la rezultatele participării noastre directe (înregistrări video, audio, fișe de observație etc.).

Am obținut astfel imaginea dinamică a obiceiurilor vieții de familie cu toate elementele lor păstrate în memoria pasivă sau activă a roșcănaților, pe care apoi le-am raportat la arii culturale și la perioade din ce în ce mai îndepărtate de locul și momentul avute în vedere. Astfel, am putut aprecia vechimea unor fapte de cultură, interferențele și modificările funcționale și semantice ale acestora. Totodată, ținând seama de neomogenitatea comunității studiate, am urmărit variațiile ceremoniale și rituale datorate apartenenței la microgrupuri definite socio-economic și confesional, ajungând, în final, la mai multe imagini ale riturilor de trecere.

Nu dorim să formulăm concluzii *a priori* privind faptele cercetate, ci doar să avertizăm cititorul în privința unor factori ce au contribuit, de-a lungul timpului, la erodarea tradiției, la desacralizarea obiceiurilor și chiar la eliminarea unor ample ansambluri ritual-ceremoniale ce marcau odinioară trecerea fiecărui membru al comunității sătești de la o vârstă la alta, de la o stare la alta.

Accentuata influență a urbanului asupra vieții satului s-a materializat în dizlocarea aproape în întregime a generației medii de astăzi, care și-a aprofundat sau lărgit studiile, și-a găsit locuri de muncă și chiar a întemeiat familii, independent de neam și sat. Peregrinările pe la târgurile tradiționale aduceau noul în sat, ca și nunțile ce nu aveau protagoniști din Roșcani sau din satele dimprejur. Navetismul, munca sezonieră și stabilirea în Banat, la Hunedoara sau pe Valea Jiului au accentuat influența repertoriului și a modei. Au venit apoi radioul, pick-up-ul, televizorul, caseta audio și cea video, completând acest fenomen de amalgamare și de unificare repertorială în viața așezării studiate.

Cei rămași în sat au suportat rigorile colectivizării și ale „noii revoluții agrare” ce au antrenat răsturnări de ierarhii sociale și familiale, alterări ale relațiilor interumane în general, reflectate atât în viața comunitară spirituală, cât și în cea individuală și de microgrup. Cursului firesc al evoluției civilizației rurale ce implica fenomenul de desacralizare (deritualizare) evident, li s-a adăugat asiduitatea propagandei comuniste ce avea ca scop „crearea omului nou, făuritor al societății socialiste multilateral dezvoltate”... Aproape nici una dintre condițiile enunțate mai sus nu este strict definitorie pentru satele pe care le-am studiat, ci, mai curând, pentru ample intervale de timp din viața oricărui sat românesc.

Ne grăbim totuși să adăugăm câteva elemente caracteristice fenomenului de transformare a obiceiurilor vieții de familie în Roșcani și în cele câteva sate dimprejur: apartenența la o zonă puternic și de timpuriu supusă procesului de industrializare și situarea lor la interferența a două ținuturi cu prestigiu cultural de necontestat, deși puternic contrastante: Pădurenii și Banatul. Factorii interni ni se par însă mult mai importanți, iar aici am plasa pe primul plan manifestarea constantă și puternică (din anii '20 până astăzi) a fenomenului neoprotestant, apoi coexistența - înainte de 1918, mai cu seamă - a mai multor grupuri etnice și confesionale, apartenența succesivă la diferite unități statale și, în cadrul județului Hunedoara, la diferite unități politico-administrative. Situarea satului în imediata vecinătate a unui drum comercial de interes sud-dunărean, existența unei cariere și a unei exploatare forestiere ce au atras muncitori din nordul țării (maramureșeni și năsăudeni, cu precădere) au contribuit la deschiderea satului către alte valori la fel de mult ca și apartenența până în 1918 la un imperiu multinațional sau ca și încorporarea satului pădurenesc Bătrâna la fosta comună Roșcani. Aparent, condițiile enunțate sunt

eterogene și inegale ca pondere, dar, vom vedea, fiecare își găsește ecouri în mutațiile intervenite de-a lungul timpului în repertoriul de care ne ocupăm aici. Am remarcat, urmând sugestiile eminentului cercetător al culturii populare românești, Constantin Brăiloiu (1931, p.4 sqq.), cum aceste condiții economice au facilitat fluctuația populației și, implicit, unele fenomene precum: importurile și asimilările repertoriale și/sau stilistice, alterarea repertoriului arhaic prin infiltrații urbane, ivirea unor specimene muzicale hibride și a unor variante de poezie rituală nespecifică.

Dorim să creionăm doar câteva caracteristici ale vieții de familie și ale cutumelor legate de aceasta în Roșcani și în satele ce i-au aparținut odinioară: păstrarea până târziu a endogamiei locale și a celei zonale ca reguli de căsătorie, precum și a nașiei de neam și a tradiției „moașei căpărite”, ca asistent ritual și reprezentant al comunității, a vestigiilor nunții în două părți și a înmormântării de tip tradițional, succedată de foarte multe rituri postfunerare.

După cum vom vedea, repertoriul poetic-muzical pe care l-am putut reconstitui oglindește însă mai fidel anumite elemente deja enunțate cum ar fi interferența cu Pădurenii și Banatul, puternica autoritate a spiritului urban modern, dar nu în ultimul rând și pe cea a bisericii ortodoxe, care, în Transilvania, încă din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea își propunea să elimine eresurile și superstițiile, canalizând obiceiurile arhaice spre desfășurări și sensuri creștine.

În cursul cercetărilor noastre am avut inegalabila șansă de a înregistra persoane deținătoare ale unui repertoriu ce astăzi este inactiv; acestora le datorăm reconstituirea aproape completă a nunții tradiționale, a riturilor de inițiere premaritale și a celor funerare. Cât privește obiceiurile de la naștere și cele de la înmormântare, acestea s-au păstrat fragmentar chiar și în memoria celor mai vârstnici săteni.

2.5.1. Nașterea

Nașterea este evenimentul ce marchează nu numai pătrunderea în materialitatea existenței, ci și într-o seamă de structuri familiale, sociale și religioase. Toate acestea tind să fie rezolvate de „riturile de trecere” (van Gennep, 1909, p.22) numite și „rituri de fixitate” (Girard, 1972, p. 305). La români, așa cum arată M. Pop (1976, p.116), „...cele mai multe dintre ceremonialurile și riturile de trecere s-au păstrat având caracterul lor îndătinat tradițional, adică funcția de obicei”.

În comunitățile arhaice nou-născutul era privit ca impur, iar orice imperfecțiune trupească, socotită de rău augur pentru întregul grup. Am vorbit cu un alt prilej (cf. cap. **Fetele magicului**) despre starea primejdioasă a celor „rău născuți”, de aceea nu vom insista decât spre a arăta că astăzi familia dovedește parcă aceeași grijă pentru calitățile nou-născutului ca și odinioară: sensul și funcția actelor îndeplinite nu mai sunt însă de purificare, ci augurale, copilul nu mai este într-o interpretare imediată a condiției sale socotit „o prezență neliniștitoare” (Nicolau și Popescu, 1983, passim), ci una ce trebuie ocrotită, stimulată, consacrată.

Vestigii mitico-rituale

Totuși, datele pe care le-am cules vorbesc despre sentimentul profund ascuns în conștiința comunitară că perioada prenatală este una vulnerabilă, primejdioasă, de aceea

orice influență malefică trebuie îndepărtată sau măcar evitată. Orice contact cu persoane sau fenomene impure atrage „însemnarea” fătului, de aceea femeia însărcinată trebuie „să-și amintească, să nu fie urât, strâcat ca ce-a văzut și să zică «Tu să rămâi așa, numa' al meu să nu iasă ca tine!»” (G.M.). Operează, desigur, principiul similitudinii, de vreme ce, „copilul poate căpăta boală câinească dacă mama lovește cu picioru' înt'-on câine” (M.M.), poate „să se facă palid la față ca un mort”, dacă viitoarea mamă nu poartă o ață roșie în caz că merge la o înmormântare (L.C.) sau poate „ieși cu semnu a ceea ce a furat mamă-sa” (S.F.). Condiția gravidei este până azi una ambiguă - vulnerabilă și totuși încărcată de energii benefice - fapt atestat de credința că: „Din pomu' care rodește prima dată să-i dai să mănânce o femeie gravidă, să fie roditor cum e femeia: să tot facă la roade!” (L.C.), dar și de prescripțiile generale de a nu i se refuza nimic, de a nu o supune la eforturi și de a nu rosti „cuvinte grele”, „vorbe rele” în preajma ei pentru că toate acestea pun în pericol sarcina însăși. De fapt, este vorba despre o spaimă nedefinită de necunoscut, de forța cuvântului rostit, ce poate invoca Răul și de nenumăratele ispostaze – identificate sau bănuite sub cele mai neașteptate chipuri și semne. Pentru atenuarea tuturor acestor temeri incerte ce-și au sursa în străvechi credințe și reprezentări mitice, azi, pe cât de confuze, pe atât de tulburătoare, tinerele femei poartă pe perioada sarcinii ca talisman sfânt *Visul Maicii Domnului* (E.S.).

Aceeași teamă stăruie și în perioada perinatală, când nou-născutul, nebotezat încă, poate fi „sluțit” sau „schimbat” de „lucrul-cel-slab” sau de „hăl rău”, de aceea „se pun în belci carte de rugăciuni ș-on cuni, ori on fir de mătură alătura, ori ai, să nu vină Rău' la copil!” (L.T.). Unele femei mai vârstnice își amintesc de o „bată or o fașie împletită cu inelu' de cununie al mamă-sii, cu trei fire de ai, trei de grâu de primăvară, trei de cânepă de vară și trei de tămâie, busuioc, ceară de albine sau ceva lucru sfânt. Cu aia să lega pruncu' aclo, în scutec.” (A.T.), dar această practică nu pare să fi avut un caracter general și, ca atare, este astăzi uitată. Cât timp mama lipsea din cameră, nou-născutul mai putea fi apărat de „stăpânitoarea casei, mătura”, nelipsită de după ușă, locul ei consacrat mitic și uneori, de un obiect de fier (cuțit, foarfece sau «drâglu», vătrar). Nu este aici locul pentru a detalia simbolistica fiecărui „paznic magic” amintit, însă nu putem omite câteva trăsături comune. Metalul din care sunt confecționate - fierul, are conotații mistice, prin întrunirea celor patru elemente (focul, aerul, pământul și apa), dar și pentru că este „zămislit de pământ, confirmând datele embriologiei tradiționale” (Chevalier și Gheerbrant, 1995); sunt toate trei unelte, deci au atribute culturale, putând astfel să supună natura informă, malefică, de aceea le întâlnim în multe practici de vindecare și de exorcizare. Așezarea oricărui obiect purtător de astfel de virtuți în apropierea nou-născutului este în mentalitatea tradițională echivalentă cu un descântec sau o formulă profilactică rostite împotriva Răului personificat însă nedefinit, fapt confirmat de justificarea: „Nu s-apropie Rău' de copil, că să temé de lucruri ca astea!” (S.F.).

În condițiile existenței unei „moașe împărătești” („comunale”), încă din primul deceniu al secolului XX la Roșcani se poate spune că nașterea era un eveniment ce nu mai ținea exclusiv de practicile tradițional-empirice. Frăsina Tomeștean, „moașă comunale cu diplómă la Sibiu”, avea sarcina de a asista toate nașterile și de „a ține toate registrele” în „toate satele aparținătoare de Roșcani”, dar nu rareori era chemată la Stregoanea, la Rădulești și chiar la Lăpugi și Bătrâna. Faima pentru priceperea ei e formulată astăzi printr-o expresie echivalentă cu un superlativ echivoc: „Din mâinile ei n-o mârș nimeni

la doctor!” (R.T.). Formularea aceasta nu dă însă măsura meritelor reale ale „moașei împărătești” de odinioară decât dacă adăugăm și câteva sarcini de ordin ritual pe care ea le îndeplinea în virtutea competenței sale tradiționale: legarea buricului nou-născutului (cu care „mai întâi îl ungea pe obraz, să fie roșu la față, sănătos”), îngrijirea lehuzei („slobozirea casei” și îngroparea acesteia „într-un loc curat, cu ai și tămâie, să nu să bolnăvească”), luarea „apei de moașă” de la preot („cu o cantă de on lităr și cu busuioc pe care făcea preotu’ slujbă și o punea și pe ia în genunchi și-i citea molitvă de sănătate și de curățenie!”) și în fine, prima scaldă a copilului („cu apă de fântână din curte, să nu să-nstrăineze”, îl scâlda „până n-asfințea soarele și dimineața mai târzior”, iar apa o arunca „la loc mai ferit, un’ e nu să pré umbla, ca să nu să umple de bube”) (R.T.). Pentru cei „născuți cu puțin suflet” era îngăduit un simulacru de botez, „la ciubăr”, urmat de îngroparea „acasă, în capătu’ grădinii”, rituri îndeplinite tot de moșa comunală. Tot ea veghea la întremarea mamei („ducea mâncare trii zâle la cine-i trebuia”), ajutând-o cu „ceaiuri de cimin” „să-i vie laptele”. Răsplata ei din partea familiei celor moșiți erau adesea „bucate, mai rar bani”.

Abia la nouă zile „se căpărea moașă” care avea un rol pronunțat ceremonial și ritual, păstrat aproape în întregime până astăzi: „Atunci, la noo zâle, să punea Ursători. Dacă era băiat, să făcea un colac să bagi copilu’ p’ in iel. Și șapte linguri trebuia, sare, busuioc, făină, apă, o țâr vin... Dacă era fată, n-o băga prin colac, numa’ dacă era ficior! Să pune masa asta la fereastră și să țânea trei zâle și trei zâle trebuia să mergi cu mâncare! Colacu’ să mănca acolo, în familie. Atunce moșa merea cu mâncare la nepoata, cu coșu’. Tăiai găină și făceai zamă, zupă, tocană, colac ori pită frământai și-i duceai.”(L.T.); „La fată am făcut turtă, pogace, la băiat, colac, așa, din trei vițe împletit și l-am trecut prin el. E mare, cu hudă largă, colacu’, cât să-ncapă băiatu’ prin iel! La trei zile, atuncea cân’ să pune de Ursători! Și-apăi să pune pă masă păstă colac on tănieri cu apă, apăi să pun bani, să pune grâu, cărbuni, oglindă, zahăr ori miere, busuioc... tâte lucrurile ce să folosesc, să fie norocos, bogat... Cărbune să pune pentru ca să fie bogat și busuioc pentru dedeochi, ca să nu să deoace! La fată să făcea pogace: o pită așa mare, turtită, și să făcea cu furculita sămn-așa. Masa Ursătoarelor să pune în casă unde nu stai. Așa ne-am trezit - că să pune Ursătoarele – așa am pus, să fie cu năroc, sănătos, așé!” (M.O.); „Și noi am pus Ursătoare, da, atuncea, la noo zâle, cân’ s-o-ntors noru-mea de la spital! Am frământat un aluat de făină, cu sare, cu o țâr’ apă sfințită, cu zahăr, cu unsoare și ou și... tăt... să fie bogată, hireșă, ocoșă -no! – s-aibe de toate! Am făcut-o rătund-așa, ia! – cu o crestătură ca o cruce deasupra! Am pus-o pe masă, la giam, un’ e nu umbli așa tătă zuua și brâu’ mamă-sii și vin ș-am lăsat-o trii zâle. Am luat-o ș-am dat din ié la căsași, la familie, așa (Și la mamă-sa, s-aibe piept!) ”(E.S.).

Tot moașei căpărite îi revine rolul de a scâlda în mod ritual nou-născutul: „Aveam troacă de lemn (numa’ pentru copil); era așa, potrivită, nici mare, nici mică. O făceau băneșii aștia de peste râu din tei ori din plop. Ș-apăi mai puneam bani că cică să aibe noroc de bani și apă sfințită. Luam apă de la fântână dimineața cân’ răsărea soarele și până a nu să sfinți. Atunci nu mai aduceam nimic în casă de-afară! Clopot nu să pune! Să dădea să bé apă copilu’ din clopot că cică să cânte frumos!” (L.T.); „Cân’ o născut Tatiana pe Dănuț, i-o pus mătușa Măriți ceva linguri, ceva, i-o pus ursători. Și Tatiana așa era de nervoasă că ea e doctoriță, ea și-o dezinfecat și nu știu ce și oală nouă ... și-o vinit mătușa ...’ ce: «Vine mama cu țingău’ dă pă Golumba să-l baje să cânte Dănuț! Dacă noi,

io și Ghiță, nu cântăm, de unde să cânte copilu’?! Mătușa i-a pus ceva clopoțel să-nvețe să cânte cum sună clopoțelu’!” (L.C.); „I-am făcut! Am făcut scaldă și noi la copilă! Am pus bani și aibe bogăție, flori, să fie frumoasă ca florile, cotătoare, să uite lumea la ié ca-n cotătoare și mai... ce rămâne de la ... cân’ drișcuiești lemnu’-așă, să aibe păru’ creț, ondolat!” (E.S.). Credința că apa de la scaldătoare trebuie să fie dusă la „on ultoan, la lemn tânăr pus pă cân’ o rămas mă-sa gravidă”(E.S.) amintește de reflexul vegetal al existenței umane (Vulcănescu, 1972, *passim*), scopul actului îndeplinit fiind unul augural și de stimulare a fecundității. Totodată, răspândirea și acceptarea unanimă a practicii indică sensuri magic profilactice subordonate principiilor magiei prin contact (conform căreia orice obiect sau substanță ce a atins corpul nou-născutului poartă ceva din energiile acestuia), de aceea trebuie neapărat să fie pus la adăpost de contactul cu forțe potrivnice (Mauss, 1993).

Grija pentru păstrarea laptelui și a somnului acumulează și acum unele practici precum lăsarea de către orice musafir a unui mic obiect pe patul copilului și interdicția de a se apropia de copil femeile în stare de «necurătenie trupească» (L.C.) sau prescripțiile și interdicțiile formulate pentru mamă: „să nu dai nimic din mână, că dai laptele!” (G.M.), „să-ți aduci aminte când treci pe punte, pe vale, și s-arunci o scamă în apă să nu-ți iaie apa laptele!” (G.M.) ori „să dai așa, o țâr’ cu vârfu’ p’ în apă să nu piară laptele, să cură cum cură apa” (S.F.).

Despre taina botezului

Botezul rămâne însă cea mai importantă etapă a integrării noului membru în comunitatea satului. Prin taina botezului ortodox copilul devine un *civis orbis*, căci el se purifică prin contactul cu apa sfințită și cuvântul sfânt, îmbracă haina imaculată a inițiatului (crijma), despărțindu-se de starea impură anterioară (prin lepădările nașilor și tunderea rituală), primește cea dintâi împărtașanie și este îmbisericit (Braniște, 1980, p. 355-382).

O dată cu primirea numelui, copilul este integrat în familie și în neam, capătă un patron spiritual ori asigură perpetuarea numelui înaintașilor, dar mai ales încheie o nouă și traică legătură de rudenie spirituală: nașia.

La Roșcani, multe din semnificațiile mistice și sociale ale acestui moment irepetabil s-au pierdut datorită cauzelor interne și externe deja enunțate, cel mai dramatic acționând presiunea confesiunilor penticostală și baptistă.

Prezența microgrupurilor confesionale a anulat structurarea triadică tradițională a riturilor de trecere și a etapelor ce se succed în interiorul acestora, înlocuind-o cu o schemă simplificată, ce anulează nu numai semnificațiile individuale ale momentului, ci și posibilitatea ca fiecare să realizeze raporturi cu ceilalți membri ai comunității. Astfel, botezul confesional practicat

Botezul Romeliei-Andreea Sârb din Roșcani (27 februarie 2000)

către maturitate nu mai încadrează individul - conform unor rânduieli tradiționale - într-un lung șir al neamului, ci într-o familie nouă, confesională, ce transcede comunitatea și chiar grupul etnic cărora le-a aparținut și în care, totuși, continuă să trăiască. Relația spirituală cu moașa și nașii nu mai există. Prezența celorlalți săteni la eveniment, ca semn al recunoașterii, integrării și coeziunii comunitare este evitată cu obstinație, căci cel creștinat contractează relații cu frați întru credință ce nu aparțin de cele mai multe ori locului său de baștină (M.M.).

Practic, până la botezul și confirmarea unui ins acesta are o identitate neconturată, ce nu implică relațiile interumane enunțate și nici păstrarea conduitei tradiționale în protejarea și inițierea lui: el aparține exclusiv familiei sale.

Perspective actuale

Pe de altă parte, timpurile moderne au adus o seamă de modificări în tot spațiul românesc nu numai în ceea ce privește obiceiurile strict legate de naștere, ci și în stabilirea și confirmarea relațiilor familiale.

Exogamia liberă (căsătoria în afara satului și a microzonei) (Lévi-Strauss, 1981, p.544 sqqu.) a făcut posibilă și încălcarea regulii nașiei: nașii de cununie au putut fi aleși dintre colegii de serviciu, prieteni de la oraș, persoane influente din anturajul tinerilor, ei nemaifiind în mod obligatoriu și nași de botez pentru copiii acestora. În astfel de condiții, nici regula numirii nou-născutului după străbunici, bunici ori părinți nu mai este de mult generală. Conform registrelor parohiale sunt din ce în ce mai puține cazurile în care băieții primesc numele taților iar fetele pe al mamelor. Mai adesea ei primesc nume la modă, însă „moda numelor” la Roșcani este oarecum moderată, conservatorismul local și zonal spunându-și apăsătorul.

Sunt notabile câteva tendințe onomastice pe care ni le-au sugerat documentele menționate datând din anii 1955-1999. Primii copii cu două prenume apar abia în 1959 și nici astăzi practica aceasta nu s-a generalizat. Tot de atunci datează câteva prenume de inspirație rusească, la care generația următoare renunță pentru cele de descendență latină antică, tradiție transilvană veche de cel puțin două secole, apoi, prin anii '70, pentru nume românești vechi („regățene”), pentru ca în anii '80 să pătrundă nume de rezonanță occidentală, dar și acestea cu o oarecare moderație. Practic, moda numelor de vedete nu se poate spune că s-a extins semnificativ în Roșcani decât cu un singur prilej: succesele la Olimpiada de la Montreal ale gimnastei Nadia Comăneci. Este notabil, de asemenea, că, în medie, trei copii pe an primesc numele părinților și că, sub presiunea aceleiași tradiții, se caută „nume mai moderne” derivate de la cele ale părinților sau asemănătoare cu ele (Simion/Simina, Elena/Liliana, Romulus/Romelia). Astfel, nu numai că sistemul onomastic tradițional nu este complet abandonat, dar se poate remarca un specific local perpetuat până azi, elemente ce conferă fiecărui membru al comunității certitudinea apartenenței la un microgrup, dar și la o arie culturală cu o identitate bine definită. De altfel, dată fiind regula conferirii numelui de botez prin raportare la ascendenți, putem presupune că nume precum Roman, Melionor, Sevastian, Simileana, Manolie, Susana, Andronic, Severin, Păscuța, Rozalia, Persida, Cornelia, Solomie, Versavia, Ilona, Olimpia au fost și ele, cândva, „nume la modă”, aduse de alte condiții ale momentului istoric dat, tot astfel cum azi par „moderne” numele strănepoților lor: Radu, Paul, Marin, Marinela,

Doina, Eugen, Cozmin, Cătălin, Caius, Ciprian, Darius, Dacian, Leonida, Lavinia, Eusebiu, Laura, Claudia sau Flavius.

Reconstituirea obiceiurilor legate de naștere – atât cât am putut să realizăm, și notațiile în urma participării - în februarie 2000 – la un botez în satul Roșcani ne permit să apreciem că acestea se încadrează în structura general- românească denotând, totodată, elemente conservatoare raportabile la variante cutumiare zonale, precum cele consemnate în Apuseni (Văcariu, 1968) și Banat (Manolescu, 1970; Grămadă, 1987). O atenție aparte merită secvența rituală a primirii Ursitoarelor care vădește asemănări la nivel lexical (obiecte, substanțe, forme) și stilistic (mod de pregătire, aranjament) atât cu unele descrieri din Banat (Manolescu, 1970), cât și din Pădureni (Ișfănoni, 1997), ceea ce confirmă asimilări din ambele ținuturi. Acestea s-ar putea datora unui „impuls individual” (Graur, 1997) sau unei influențe de grup știut fiind faptul că, de-a lungul timpului, familii din Roșcani au stabilit relații de rudenie atât cu sate pădurenești, cât și bănățene (cf. Milcu și Dumitrescu coord., 1961 și registrele Parohiei Ortodoxe Roșcani). Dăinuirea practicii până în zilele noastre poate să dea măsura încrederii omului contemporan în forța lui de a-și scruta și de a-și influența destinul.

Cum arătam într-un capitol anterior, (cf. cap. **Fetele magicului**) grija pentru pătrunderea firească și armonioasă în viață a nou-născutului, pentru integrarea lui comunitară supusă regulilor tradiționale se manifestă prin multiple mijloace având ca scop nu numai împlinirea individuală, ci și echilibrul așezării în ansamblul ei. De aici, păstrarea unor credințe și practici arhaice, în care, am văzut, cei instruiți nu mai cred, ceea ce atrage controlul mai insistent al vârstnicilor încă marcați de convingerea că lumea este stăpânită de duhuri și spirite, că vorba rostită într-un „timp forte” și obiectele umile investite cu forțe magice sunt încă active. Îndepărtarea grupurilor confesionale, profesionale și de vârstă de credințele și practicile tradiționale înseamnă pierderea unei importante secvențe identitare fie că ea se face în numele unei viziuni științifice asupra lumii, fie că este rezultatul asimilării complete și fără discernământ a dogmelor intransigent religioase. Socotim că această pierdere este echivalentă cu uciderea unui univers și a civilizației ce se fundamentau pe modele sacre și poate de aceea mulți dintre oamenii din Roșcani ezită încă să părăsească „cele din bătrâni” tocmai în clipa ce repetă în mod simbolic Începutul Lumii: *nașterea*.

2.5.2. Copilăria

Folclorul copiilor este o categorie aparte, cu trăsături structural-funcționale determinate de particularitățile de vârstă ale participanților din mediul respectiv. Relația dintre jocurile de copii și riturile de trecere poate fi observată atât la nivelul actului (protocolului) jocului, cât și la nivelul textelor ludice tradiționale. Astfel, șotronul, joc cu circulație europeană, pare a fi în legătură cu un rit de inițiere. Anumite grupuri de pătrate marcate cu cifre și numere, prin care copiii trebuie să treacă sărind într-un picior, constituie, în varianta italiană, „nivele” ce poartă numele treptelor lumii de dincolo: „infern” (8), „purgatoriu” (9,10,11, dispuse rombic) și „paradis” (13). (Papahagi, 1979, p.207). De asemenea, de-a v-ați ascunselea, joc foarte răspândit, codifică, în limbajul copilăriei, un rit de inițiere prin ocultarea prezenței participanților, urmată de revenirea lor în spațiul inițial. Jocurile ce presupun asumarea rolului unui animal transmit, ipotetic,

protocolul unor rituri de agregare la grupul totemic (Van Gennepe, 1996, p. 66). Verificând calitățile fizice și inteligența jucătorilor, unele specii din folclorul copiilor au rolul de a stabili o ierarhie între cei ce aparțin aceluiași grup de vârstă. Alte jocuri, pentru copiii mai mari, mizează pe diferența de sex între participanți, prefigurând jocurile adulților de la șezători, cu funcție rituală prenuptială.

În plan formal, conservarea anumitor procedee de formare a cuvintelor și prozodia și ritmul arhaic al multor texte din folclorul copiilor le apropie de descântece și cântece de leagăn (Comișel, 1964, p. 181).

1. Jocuri pentru copiii mici

Formule rimate

a) Plouă cu soare / Că mâine-i sărbătoare (Daniel Bodiu).

Observăm o asemănare dintre cele două versuri și Cântecul soarelui (Ieși, soare, din 'chisoare / Că e mâine sărbătoare), în care unii cercetători văd reminiscențe ale cultului solar (Comișel, 1964, p. 80).

b) Formulă din categoria terapeutic-magică, rostită când copilului îi cade un dinte. El îl aruncă pe casă și spune:

Cioară, cioară, io-ți dau un dinte de os / Tu să-mi dai unul de fier / Să pot mânca mălai cu el (Daniel Bodiu).

Jocuri

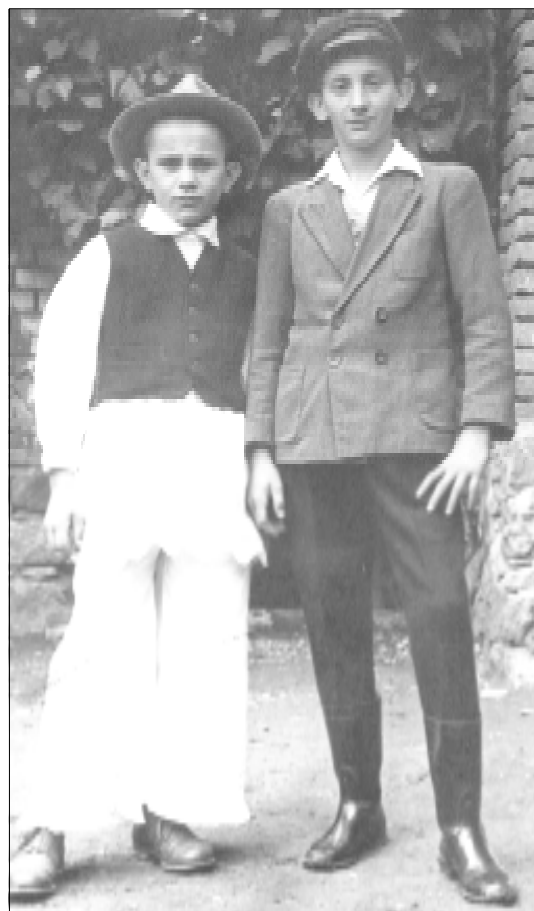
Ascunsea (Mija) Se numără pentru a afla cine „e la mijă”, apoi acela „jumează” (își ascunde ochii cu mâinile și se întoarce cu spatele), copiii se ascund și el îi caută. Dacă ceilalți ajung la locul de „mijă” înaintea lui, „îl scuipe”. Dacă-i prinde pe toți copiii și ultimul reușește să-l scuipe, același copil rămâne „la mijă” (Urma scapă turma).

Tipuri de numărătoare la „ascunsea”:

1. Copiii numără până la 10 și cel pe care ajunge numărul 10, iese afară. Când rămân doi, se numără silabisindu-se între ei: Între două dobitoace, dobitocul cel mai mare ești chiar tu și pe cine pică silaba „tu” e la mijă.

2. Etica / vetica / țaca tu ve / baftú /baftú / ieși afară tu.

Acest tip de numărătoare conține versuri create din dorința copilului de a parodia o limbă străină, în cazul acesta maghiara (comp. cu ecătă, becătă, țucătă, be, în Comișel, 1964, p.188).

Octavian Ognean în copilărie

3. An-dan-tiki-ta / mu-șu-na-che că-pi-tan / stă pe ladă și fumează / stop / trei lei pe lună / și-o bătaie bună / și-o cafea amară / ieși pe ușă-afară.

4. Una mia suta lei / ia te rog pe cine vrei / din grămada cu purcei / a lui moș Andrei / dacă n-ai pe cine / ia-mă chiar pe mine / dacă n-ai pe cine lua / ia-o chiar pe soră-ta.

Floare, floare, deschide-te - Ne punem toți cu picioarele și cine zice primul “floare, floare, deschide-te”, ăla sare și pe cine calcă, pierde (Bădilă Simina, 10 ani).

Hai la groapa cu furnici - După biserică era o groapă mare de gunoaie, a satului. Lângă groapă, fetele mai mari le luau de mâini și de picioare pe cele mai mici, le acopereau cu un voal și le dădeau peste groapă, zicând:

Unde-i groapa cu furnica / S-o'ngropăm pe (numele fetei) (L.P.).

Bâza bâza prim - Ții mâna la obraz, cineva îți dă o palmă și trebuie să ghicești cine ți-a dat. (Gurin Pruteanu Vasilică, 8 ani)

Gâștele mării - se aleg o “mamă”, un “lup” și restul sunt “gâște”. “Mama” spune: “Gâștele mării, veniți la mama.

“Nu putem, că-i lupu’-n pădure.”

“Ce face?”

“Se spală.”

“Cu ce se șterge?”

“Cu coada de la vulpe.”

Atunci “gâștele” fug la “mamă” și dacă le prinde “lupul”, le duce la el și tot așa, până prinde toate “gâștele”. Apoi “lupul” îl alege pe “lupul” următor (Simina Bădilă, 10 ani)

Observăm, în textul ce însoțește acțiunea, similitudini cu jocurile cu întrebări și răspunsuri de tipul unde e, atestate la români și în spațiul european încă din secolul al XIII-lea (Papahagi, 1979, pp. 479-482).

Altele: Cămin (șotron), **Baba oarba**, **Cățăratea** (leapșa), **Rațele și vânătorii**, **cu vioara din coceni de porumb**, **c’isăliță** (un fel de oină).

2. Jocuri pentru copiii mai mari

La popic era jucat de copiii din Mihăiești duminica, în sat, sau seara, când mergeau să aducă oile de pe câmp, la un prund unde acum sunt case.

Se făcea un lemn ascuțit la un capăt și teșit la celălalt, numit cocaie și se bătea în

pământ. Pe el se punea un popic, un cilindru de lemn înalt de vreo 7-8 cm, cu diametru de 3 cm.

Copiii se împărțeau în două echipe (5-5 sau 7-7), cu un număr fix de băte. O echipă era la batcă și una la câmp. Unul lua o bătă și o-nvârtea și o zvârlea, lovea popicul cu ea și el trebuia să fugă, să-și ia bătă și să treacă de cocaie. Dacă nu nimereai popicu’, bătă rămânea “închisă”. Dacă nu nimerea nici altul, se adunau

trei-patru bâte, în diferite locuri. Popicul trebuia dus cât mai departe. Dacă-l dădeai departe, aveai timp să fugi și adunai toate bâtele. Cei de la câmp căutau să-l prindă. Dacă-l prindeau din zbor, se schimbau echipele, cei de la câmp treceau la batcă. Când îl dădeai, ei îl aruncau unul de la altul și cel de lângă cocaie îl puneă acolo. Când îl puneă, te opreai și lăsați bâtele unde erau. Dacă se terminau bâtele, se schimbau echipele. Mândria era să stai cât mai mult timp la bătut (O. O.).

Altă variantă: Sapi o groapă cu cuțitul, tai pământul, rupi o bătă mai mică și una mai mare și prima dată când dai, o ridici pe cea mică și o arunci cu cea mare. Dacă partenerul de joc o prinde cu o mână, are 1000 de puncte; dacă o prinde cu două, are 500. Dacă nu o prinde și o scapă, o bagi în groapă și dai cu bătă să sară și ea se duce și cât se duce, ceri câte puncte să-ți dea. Dacă ceri mai multe decât ști (probabil stabilite dinainte), nu ți se mai pun punctele. Se joacă oricât și câștigă cel cu cele mai multe puncte (Tomeștean Mihai, 11 ani).

La bici cu niște pietre, joc de dexteritate, aruncați piatra-n sus, luați de-aici, trebuia să pui pietrele în diferite forme... (O. O.).

Cu briceagul, alt joc, cam periculos; țineai briceagul de lamă și-l aruncați, trebuia să-l împlânți acolo, apoi îl puneai în cap și dădeai, apoi îl băgai în gură și dădeai peste el să se-implânțe (O. O.). Cine pierdea, se așeza la o distanță anumită de câștigător și acesta arunca în el cu pământ.

La surducă (cf. Glosar), pentru copiii mai mari. Se făceau patru cuiburi în pământ și acolo, „la batcă”, stăteau copiii cu călcâiele. Ceilalți erau „la câmp”.

Mingea se arunca și copiii trebuia să se atingă unii pe alții cu mâna; după aceea, se făcea schimb de locuri între cei de la batcă și cei de la câmp.

Jocul era jucat și de feciori; aceștia nu mai aruncau surduca (mingea) cu mâna, ci o loveau cu bâtele, iar distanțele dintre cuiburi se făceau mai mari.

De asemenea, jocul era jucat și de bărbați duminică, înainte de horă (O. O.).

Fotbal jucau și fetele și băieții; fetele erau „portărițe” (L.P.). Fotbalul este și astăzi sportul preferat al copiilor din cele două sate.

La vite: se făceau focuri, se prăjea porumb, cartofi, făceau mâncare (L.P.). Ne făcusem cuptor acolo cu plită, aveam cratiță de acasă, frigeam cartofi acolo, mulgeam vacile acolo pe câmp (O. O.).

Adăugăm o scurtă prezentare a jocurilor de la șezători, așa cum apar în monografia din 1944, pentru a evidenția caracterul ritual al acestor reprezentări ludice. Menționăm că în prezent, funcția șezătorii în comunitățile tradiționale studiate e mult diminuată, jocurile descrise mai jos nemaifiind atestate (cf. Vârsta nepereche-fecioria).

3. Jocuri caracteristice la șezători (Dimperiu, 1944, p.49):

Moara, „cu 9 boabe de un fel și 9 de alt fel, dezvoltând atenția și judecata”.

Florica: “Feciorii poartă o floare din mână în mână, iar cine rămâne ultimul o dă dragei lui”.

La cărți (cu cărți de joc).

Completăm tabloul etnologic al copilăriei la Roșcani și Mihăiești cu enumerarea câtorva credințe și superstiții copilărești, comunicate de Daniel Bodiu:

- Când văd barza pe casa cuiva, zic că la ăla vine barza.
- Pisica neagră e semn rău. Dacă trece calea cuiva, acela trebuie să facă doi pași înapoi.
- Când vezi părintele, să te prinzi de un bumb de la cămașă, altfel nu-ți merge bine.
- Copiii sunt speriați cu hoarca. Umblă hoarca prin sat când moare cineva.
- Când mănâncă prima dată ceva într-un an, copiii își pun o dorință.

Concluzii

Repertoriul ludic tradițional în cele două sate nu are trăsături caracteristice locale. Jocurile sunt general răspândite (ascunsea, șotron, baba oarba, fotbalul) sau specifice zonei rurale (popicul, c'isălița). Câteva jocuri băiețești din anii '50 (la bici, cu briceagul) nu s-au mai păstrat la copiii din 1999. În schimb, altele (ascunsea, șotronul, fotbalul ca joc, popicul) datează de cel puțin jumătate de secol, uneori cu reguli modificate (popicul). Cei mai în vârstă locuitori ai Roșcaniului își amintesc de jocul cu surduca la începutul secolului XX. (Ion Muntean, morarul) Având în vedere legătura lor cu riturile de inițiere, putem afirma că unele dintre jocurile descrise mai sus (ascunsea, șotronul) sunt mult mai vechi, fiind probabil practicate de copii de la întemeierea satelor Roșcani și Mihăiești.

În contemporaneitate, caracterul ritual al actelor investigate este mult atenuat, jocurile de copii având mai mult funcție socială, de solidarizare a grupului, și de divertisment. Totuși, prin respectarea strictă a protocolului de joc și a cadenței solemne a formulelor versificate, ele pot fi privite ca rituri colective, de integrare a copilului într-un mod ludic de cunoaștere a lumii, reprezentând o inițiere specifică vârstei în rosturile colectivității tradiționale.

2.5.3. Căsătoria și nunta

Nu intenționăm să prezentăm aici un studiu complet asupra familiei și constituirii ei, întrucât nu am avut în vedere o cercetare de tip exhaustiv precum cea propusă în 1934 de H.H. Stahl, ci o contextualizare a riturilor nuptiale și a formelor și manifestărilor poetico-muzicale ce intră în componența acestora. Ne-am lăsat călăuziți în acest sens de aprecierea lui M. Pop că: „Sistemul de reguli este exprimat prin obiceiuri /.../ înainte de toate, prin ceremonii și comportări neceremoniale și își găsește verbalizarea în cântecele ceremoniale, în proverbe și zicători și în alte texte ale literaturii orale. /.../ Înțelesul acestor obiceiuri nu ne este dat însă deplin decât dacă le corelăm cu regulile relațiilor de înrudire, dacă le privim în raport direct cu necesitățile păstrării, consolidării structurii de neam, ale stabilirii sistemelor de alianță.” (Pop, 1976, p. 27).

Câteva repere sociologice

Socotim oportună trasarea unor coordonate ce au caracterizat relațiile familiale (sistemul de înrudire) și criteriile matrimoniale la Roșcani pentru o mai bună înțelegere a raporturilor și ierarhiilor sociale și a sistemului de proprietate și moștenire.

Caracteristică pentru sat este familia constituită din două generații, așa-numita „familie-mată” („la famille souche” – Costa-Foru, 1936, p.37). La baza acestui tip de familie stă dreptul egal la moștenire al tuturor urmașilor și obligația celui mai tânăr de a

rămâne în casa părinților și după căsătorie. Acesta urma să moștenească întreaga gospodărie bătrânească (dreptul de tip „*ultimus genitus*”), fiind obligat să-și îngrijească părinții la vârsta senectuții (Stahl, 1969, *passim*). În cazul în care nu existau urmași de parte bărbătească, se recurgea la o *pia fraus* juridică (Stahl, 1969, p. 84) prin care una dintre fiice era considerată urmaș, primea dotă ca un fiu și se căsătorea cu un bărbat din sat care se instala în gospodăria bătrânilor, primind statutul normal pentru... o noră. În felul acesta se încălcau *principiul reședinței virilocale* – general pentru spațiul românesc – și parțial cel al *descendenței patriiare*, întrucât ginerele primea numele de neam (cognomenul) socrului (Stahl, 1969, p. 85).

Ce rațiuni puteau să dicteze asupra constituirii acestor reguli și contra-reguli este foarte lesne de apreciat. Este vorba despre cele economice, conjugate cu cele sociale, în condițiile conservării până în urmă cu o jumătate de veac a unei endogamii locale și zonale.

Consecințele păstrării acestor forme de înrudire și de moștenire au fost stratificarea și ierarhizarea neamurilor și a familiilor (cu particularități ale contractării căsătoriilor despre care vom vorbi mai departe), utilizarea aceleiași averi în sânul unui singur menaj (gospodăria), dar și fărâmițarea proprietăților familiilor cu progenitură numeroasă, urmată de încercarea recuperării acestui neajuns printr-o serie de contra-reguli, între care am menționat deja „băgatul ginerelei în ocol”, controlul natalității, extinderea ariei endogame pe criterii social-economice și la alte așezări și zone (Pop, 1976, p. 25). Drept consecințe moral-comportamentale sunt demne de semnalat autoritatea și drepturile practic nelimitate ale capului familiei, dependența celui(celei) venit(ă) în gospodăria socrilor, ierarhizarea pe criterii economice a tinerilor nubili, fapt reflectat și în manifestările de ordin ceremonial (ceată de dubași, joc duminical și horă, clacă și șezătoare). Oferim în acest sens câteva mărturii ale lui Gheorghe Tomoaie zis Mojdei din Roșcani și Mihai Trif zis Băneșu din Mihăiești: „Doamnă, la noi așa o fost-on obicei: ce-ai căsătorit. Io am vinit jinere, la socru. La noi nu prea au fost treburi le ălea să nu poți trăi în familie! Sau fata a venit noră la socri. Nu era ca acuma! Acuma au tăț' căși la Deva! A!... păi îți mai făcea soacra morală! Ba-ți mai făcea socru morală: cumu-i la armată: până nu ești mic nu poți fi mare! Trebuia să-nduri, că n-aveai sărvice, ca acu'. Trebuia s-ascuți de cii bătrâni! «Băi! Nu m-ascuți, nu-ți dau nimic! Du-te slugă (servitori, cum să spunea)!”.

„Știți cum era? Cam fieștecăre căuta de seama lui. Era lucru mare când să-ntâmpla treburi de-ăștea. Da' fieștecăre să ducea acolo unde credea el că-i bine.

Păi io, un ficior de rând, nu puteam să vin la dumneata, o fată bogată (că știam că ești bogată!), și chiar de tatăl dumneavoastră mă dorea (că eram băiat de treabă!), da' părinții mei nu vroiau: «Un'-te duci tu, mă? Că tu ești sărac, n-ai... numa' izmenele pe tine! Te duci tu slugă la ii?”(G.T.); „La noi să mergea la joc de mici, de copii, și fata intra în horă după familie. Se ținea cont de asta: care era din familie mai mare și mai înstărită era mai văzută și fata. Care avea avere intra mai devreme în joc: o luau doi-trei copii de-ăștia și atâta era: până intra o dată în joc, de-acia să știa: în fiecare duminică mergea la joc!” (M.T.).

Însuși sistemul onomastic a reflectat și, parțial, îl mai reflectă astăzi, pe cel familial analizat mai sus; nepoții primeau numele bunicilor paterni, adică ale stăpânilor gospodăriei, iar mai târziu, când s-a extins regula familiei nucleare, pe cel al părinților.

Observând cum stau lucrurile azi, când fiii vin de la oraș să-și ajute părinții în week-

end, am remarcat tendința de a conserva cel puțin modalitatea de moștenire prezentată, cât și o foarte veche formă de autoritate exercitată de părinții aflați încă în viață: păstrarea pentru sine a unei părți din avut, ce va fi ulterior moștenită prin segmentare. Alte vestigii interesante ale conviețuirii de acum multe decenii sunt denumirile văilor și ulițelor după neamul care le-a locuit (Ulița Pătrășconească, Dâmbu Olăresc), repartizarea locurilor în cimitir (bărbații căsătoriți într-o altă gospodărie se înmormântează cu strămoșii soției, iar locurile se distribuie concentric, în funcție de vechimea și starea economică a familiilor); pădurile, pășunile și fânețele, acum pe cale de a fi retrocedate, configurează o adevărată „hartă” a alianțelor familiale și de neam.

Reguli matrimoniale

Modalitatea principală prin care aceste reguli și ierarhii erau menținute era *căsătoria*, sunt necesare, de aceea, câteva precizări privind regulile tradiționale în raport cu cele actuale spre a înțelege factorii care au dus la modificarea și simplificarea suitei de rituri ce marchează trecerea de la statutul de tânăr(ă) necăsătorit(ă) la cel de gazdă, gospodar (găzdăriță, gospodină).

Etnologia modernă (Stahl, 1934) analizează regulile matrimoniale tradiționale ținând seamă de neomogenitatea colectivităților fapt ce se traduce printr-o serie de restricții (de loc, de neam, etnice, religioase, confesionale, de categorie socială, juridice), precum și prin opțiuni (economice, culturale, psihologice, morale).

Am evidențiat deja că în satele la care ne referim, ca în întreg spațiul rural românesc, funcționa sistemul căsătoriilor endogame la început în interiorul aceleiași localități, apoi, prin lărgirea sferei de influență, în satele vecine în ținutul și zona cărora le aparținea satul. Aceste trei zone de endogamie locală s-au născut din interese social-economice ale grupurilor și „neamurilor ierarhizate în cel puțin trei categorii” (Pop, 1986, p. 24). Cei mai dezavantajați erau cei din categoria ierarhic superioară care „pentru a evita mezalianța sau mai bine zis, pentru a stabili alianțe multilateral utile la nivelul castelului, erau obligați să-și extindă rețeaua de relații matrimoniale asupra unei întregi zone, asupra unui întreg ținut.” (Pop, 1999, ibidem). Endogamia locală impunea anumite reguli deosebit de riguroase cum ar fi contractarea căsătoriilor dincolo de gradul al treilea de înrudire, descurajarea căsătoriilor între cumnați (fiul și fiica unei familii cu fiul și fiica alteia), cărora li se adăuga interdicția căsătoriilor dintre descendenții legați prin relația de nașie.

Din cercetările întreprinse în Roșcani și în satele înconjurătoare am constatat că toate aceste reguli funcționau perfect așa încât excepțiile – deosebit de rare – au fost ridicate la rangul de contraexemple și sancționate de colectivitate chiar și după zeci de ani de când s-au consumat.

Astfel, schimbul simetric între două familii, socotit frecvent ca regulă matrimonială în anumite zone de munte, pare să fi impresionat profund întreaga comunitate totul fiind pus pe seama dorinței de sporire a averii și nu pe aceea – mai apropiată de realitate – a păstrării ei nefragmentate, fără riscul unei mezalianțe. Un alt caz, de astă dată din Mihăiești, este de asemenea motivat economic și social. De fapt, după analizele noastre, în Roșcani și în satele dimprejur se practica până în urmă cu 50-60 de ani „căsătoria prin schimb restrâns” (Lévi-Strauss, 1968, p. 548) între anumite neamuri, pe criterii economice, dar respectând restricțiile de mai sus. Pentru cercetătorul venit din afară este evident - în cazul anumitor familii – că, fără a fi apropiați ca grad de rudenie, soții aveau descendențe

comune lesne detectabile. Faptul este o consecință directă a alianțelor constante despre care vorbeam între ramurile unui anumit neam și cu cele ale altuia (altora). În acest fel, așa cum arăta H.H.Stahl vorbind despre străvechi comunități sătești românești, „Trebuie să subliniem că, deși la început mai multe familii neînrudite se instalau într-un singur cătun, ele sfârșeau, după câteva generații, prin a forma un singur grup de consanguini, un singur *neam*. A deține deci un lot de pământ în interiorul unui cartier este o probă că satul îți recunoaște calitatea de membru al colectivității și că te poți bucura de drepturi depline (cutumiare și economice).” (Stahl, 1969, p. 58).

Schimburi matrimoniale se realizau însă și cu satele și comunele învecinate: Bătrâna (cf. Milcu și Dumitrescu coord., 1961, p. 49 sqqu.), Dobra, Lăpuși, Lăpușnic, Rădulești, Strigoanea (cf. **Registrele Parohiei Ortodoxe Roșcani**), iar mai apoi cu alte zone precum Banatul (Cuci, Curtea, Lugoj, Marginea, Petriș, Teregova), Ținutul Zarandului (Zam, Vața) și localitățile de pe Mureșul Inferior (Gurasada, Burjuc, Șoimuș)(cf. Registrele Parohiei Ortodoxe Roșcani). Din anii '50, o dată cu exodul tineretului spre zone industriale precum Deva, Hunedoara și Valea Jiului, aria matrimonială s-a extins, iar prin dezvoltarea unor ramuri semiindustriale și a serviciilor, în sat a sporit aportul de populație din Oltenia, Moldova și Maramureș și, implicit, metisajul interzonal, fapte reflectate în căsătoriile înregistrate în deceniul al șaptelea.

În aceste condiții era firesc să aflăm în satul studiat o diversitate ceremonial-rituală și repertorială manifestată cel puțin la nivel descriptiv-rememorativ.

Metodele și materialul

Fiind cel mai important ceremonial legat de existența umană, i-am acordat o atenție deosebită prin combinarea unor metode și tehnici generale de cercetare și specifice, lucru ce ne-a permis cuprinderea tuturor aspectelor caracteristice în așezările studiate. Am realizat, așadar, o cercetare diacronică - de la varianta țărănească cea mai veche (nunta în două părți), la cea din anii '60-'80 și apoi la cea de la sfârșitul veacului nostru. Pe axă sincronică, am urmărit nunta țărănească la ortodocși și la neoproteștanți, raportându-le la nunțile citadine, apoi, prin raportare la materiale bibliografice sau de arhivă, am comparat datele etnografice și repertoriul nupțial cu cele din zonele și ținuturile învecinate.

Am încercat să aplicăm metodele adecvate fiecărui obiectiv

Gheorghe Tomoaie zis Pișta, în atelierul său de dulgherie

fără a forța memoria comunității, adică fără a recurge la reconstituiri de scenarii ritual-ceremoniale. În afara aplicării unui amplu chestionar – valabil atât pentru reconstituirea de date, cât și pentru explicarea a ceea ce se face azi - am utilizat și metoda interviului și cea a conversației, acestea dovedindu-se fertile nu numai în scopul obținerii de date generale, ci și atunci când am căutat să obținem informații de la actanți specializați (vornic, socăciță, stegar). Experimente interesante au fost *reconstituirea în scris*, din unghiul de vedere al nuntașului de rând de acum peste 60 de ani, pe care ne-a furnizat-o unul dintre bătrânii din Roșcani, Gheorghe Tomoaie zis Pișta, precum și interpretarea de către o informatoare din Mihăiești, Doliana Țel, a unor piese rituale ce erau intonate în grup în anumite momente ale nunții de acum 30-40 de ani.

Cele mai multe piese recitate (orații și formule ceremoniale), cât și scheletul ritual-ceremonial al nunții din anii '70-'80 ni le-a oferit cu un talent poetic și actoricesc deosebite „cel mai căutat vornic de nunți de prin locurile astea”, Ioan Morar zis Nelu a lu' Floare Sandu din Mihăiești, azi locuitor al comunei Dobra, pe al cărui nepot și continuator în sens ceremonial, Mihăiță, stabilit în Deva, l-am înregistrat la nunta din aprilie 1999. Aceasta a fost o experiență însemnată pentru echipa Centrului Național al Creației Populare, întrucât ne-a permis nu numai observarea directă și înregistrarea video-foto a tuturor momentelor ceremoniale în desfășurarea lor completă, ci și obținerea unor informații din partea unor actanți pasivi (nuntași, asistență).

Ne-au fost foarte utile informațiile și părerile unor subiecți aleși din grupe diferite de vârstă, sex și instrucție, în încercarea de a explica și data anumite fenomene precum: modificările secvențelor, ale recuzitei și repertoriului din perspectiva relației satului cu alte ținuturi și din aceea a modernizării și urbanizării.

Nu vom prezenta aici o sinteză a materialului cules, având în vedere bogăția datelor și a unghiurilor de abordare, ci vom căuta să încadrăm datele obținute pe coordonatele generale ale nunții tradiționale românești, insistând asupra elementelor păstrate și asupra sensului transformărilor.

Vârsta nepereche: fecioria

Prilejurile de întâlnire și de cunoaștere pe care le aveau tinerii în satul tradițional erau legate în principal de sărbători (duminicile și sărbătorile religioase în care se organiza joc), dar mai ales de intervalul cuprins între Dulcele Crăciunului și Prinsul Postului Mare.

În afara acestor intervale general-festive, în urmă cu mai mult de o jumătate de veac însăși munca era un cadru-pretext de punere în valoare atât a calităților celor tineri, cât și de impunere a unor pretenții în vederea căsătoriei. Șezătorile, și mai rar clăcile (acestea se organizau sporadic cu feciori și fete), constituiau evenimente notabile mai cu seamă în viața tinerelor atât pentru formarea ca viitoare gospodine, cât și pentru inițierea în tot ceea ce implica viața comunitară.

Iată câteva mărturii pline de farmec și nostalgie în care sunt surprinse, deopotrivă, atmosfera de aparentă sobrietate și, contrastând cu ea, intențiile ludice și atitudinea destinsă ale tinerilor: „Care erau mai grele de giucat (jocuri, n.n.) le mai învățau de la vecine. S-adunau sara, iarna, la câte-o șezătoare cu fluieru' ș-apăi îl luau așa, cam cu forța, ca să-l obișnuiască pe băiat, să-l învețe. Da' tot parcă era legat de picioare până își da drumu' ș-apăi de-acia intra-n joc! Lucrau cât lucrau și la un moment dat gazda zicea:

«No, drajii mei, nevasta mea tre' -să facă și pânză în iarna asta. Ar fi bine să-i bateți pânza oleacă!» Și-atunci era semnul să joace.” (M.T.); „Se făcea la Andrășesc Tudose, iarna, când era noaptea mare; veneau fete, feciori, dar și tineri căsătoriți, mereau cu lucrul lor. Povestea mama c-or mârș cu furcile și cân' or fost ieșân' de-acolo cu furcile – că iele-or giucat, no, n-or lucrat! – și ca să nu vină cu caieru' pă furcă, l-or fost țâpân'. D-apăi iele nu și-or mai bătut capu' că și fusu-i gol!” (D.Ț.); „Ei, acolo era banda noastră! Zăceam cătă mama: «Hai, mamă!»; «Lasă-mă, tu, fată!» «Nu, hai!»». Atunci veneau fete, copii și bătrâni și cântau... nu știam cum trece noaptea cât era de fain!... Da' când m-am măritat, am mai mârș pă Iuda, că nu m-o mai lăsat socru, soacra!...” (M.O.); „La clacă am fos' și io cân' ieram fată. Făceau steag ca la nuntă și mergeau cu steag și fete și feciori. Și săcerau zăua, ș-apăi sara veneau acasă la gazdă și puneau masă și mânca cu toți ș-apăi să dădea după joc. Or fos' niște oameni bogăț' – a' lu' Băbuț zăcea cătă ii – or avut p-ici, pe la Poiana Mare de secere. Vr'o triizăci de inși or avut c-o fos' mult de seceră. Apăi bărbații, feciorii, tăiau cu coasa și noi, femeile, pologeam și făceam snop. Ș-alții legau ș-alții puneau pă par – așa să lucra!

Ș-apăi am buit la gazd' -acasă ș-a făcut mâncare ca la nuntă: sarmale și tăiței și... plășinche! Erau dară și muzăcant'! Era unu de la noi din sat, cu lăuta, Jița Aron ș-altu' cu broanca, cu torogoată, Mircea Roman și pă dubă dădea Jâpa Ionel.” (D.Ț.).

În același cadru, noaptea de Sânvăsâi, ca și cea de Bobotează, erau momentele cele mai potrivite pentru vrăjile de dragoste și de ursită: „La Anu Nou, la Sânvăsâi, meream mai multe la vecini devale și meream la șezătoare cu mama. Puneam sub blide pită, oglindă, piaptăn, cărbune, lemn, semințe. Ridicau blidu' și ziceau că cum o să fie ăla: urât, fain, negricios, maistor - lemnu', inel - tras ca prin inel, piaptăn - zicea că-i colțat.

Meream tot atunci și număram parii pân' la noo și le legam și vedeam a doua zî! Strâmb, gros, gol - cum era paru' așa era și fecioru'.” (M.C.).

Un alt moment marcat ritual, cu finalități vădit inițiatice și erotice era Sântoaderul (cf. Ghinoiu, 1997, p. 168; Hedeșan, 1999, p.77) despre care bătrânele de azi pomenesc discret ca despre un joc de tatonări și intenții sub pretextul culegerii unei plante cu virtuți magice, iarba vântului: „Da' mai era și iarba vântului. Da' io aia nu știam cum ie, aia ie pă pădure! Să duceau acolo sus, pe Față, feciorii cu fetele la cules, da' io nu știu cum, ce făceau, cum să-nțelegeau care cu care și mereau acló sus!” (L.T.).

Rezumând, putem afirma că, în urmă cu multe decenii, șezătorile și sărbătorile de peste an constituiau nu numai un cadru social și socializant, ci și unul ceremonial în care tinerii erau inițiați, testați și modelați nu atât de cei apropiați, cât de propriul grup de vârstă și de cei din treapta imediat anterioară (tinerele familii). Treptat, rosturile acestea au fost substituite de funcția distractivă corespondentă atât a procesului de desacralizare generală a valorilor culturii populare, cât și declinului șezătorii ca cere-monial. O dată anulate aceste funcții, șezătoarea a devenit un cadru de divertisment pur, fapt ce a permis o nouă substituie: cu radioul, cinematograful, căminul cultural, televizorul (Brătulescu, 1978, p. 55).

De aceea socotim că, cel puțin pentru epocile pe care le-am putut reconstitui la Roșcani, ocaziile substanțiale de cunoaștere în vederea căsătoriei rămăneau petrecerile cu joc de la sărbătorile mari.

Încă din copilărie, momentul primei ieșiri la joc era pregătit minuțios de fete și de băieți, asistați competent de familie (în special de frații mai mari), dar și de „îndrumători

tradiționali” („gazdele dubii”, gazdele de șezătoare și joc, cupluri de curând căsătorite): „Noi când eram copii de școală, făcém joc de-ăl mic. Era aici din sus, în dâmbu-aista, o casă mare. Niște femei mai amărâte da’ avea casă mare, cu paie! Și iera un om care zăcea în fluieră. Și-l aduceam ș-aici ne-nvățam să jucăm. Nu meream la jocu’ ăl mare și nu știam să jucăm! Mai erau și de-ăi mari care mai știau și ne-arătau ca să ne-nvățăm!” (D.Ț) Mărturiile pe care le deținem din satele Roșcani și Mihăiești confirmă existența unei pregnante conștiințe de grup manifestată de timpuriu și cultivată minuțios de fiecare nucleu familial și de fiecare neam în parte; cu toate că o impunere de tip tradițional cerea ca acest lucru să nu se facă fățiș și nici ostentativ: „Dacă refuza un băiat, spunea că nu gioacă pă jocu’ ala și să ducea cu altu’ băiat, era cam pedepsătă fata aia! Băiatu’ ăla și cu alți pretini n-o mai luau la joc! Câteva duminici la rând era cam pedepsită! Cu timpu’ - cu timpu’ să șterjea asta! N-aveai voie să refuzi, măcar că era și țâgan și cum ar fi fost! Doar de-aia mereai la joc, ca să giochi!” (M.T.); „Să căpăreau jucătorii și fetele mai refuzau ș-atunci o mai îmbutușau pe-acolo, pe la joc. Da’ nu refuzau decât dacă era prea tăntălău și nu-i trebuia deloc să gioace cu iel!” (D.Ț.).

În aceste condiții, ieșitul fetei la joc echivala la Roșcani și-n satele învecinate cu o recunoaștere a vârstei de fată-fecioară și a descendenței ei dintr-o anumită familie ce o supraveghea strict, urmărind abil și profesionist și pe eventualii pretendenți: „Mamele erau în primu’ plan acolo să vadă ce face, ce comportări are, cine să mai uită la ia!” (M.T.); „Știu că mi-o cumpărat atuncea pă cartelă-așa un material roz cu flori mici negre și uite, șurț, așa, ca ăsta, da’ cu volănașe, și cu ștrâmfi, da’ și cu șosete, ș-aicea, în sus, cu cămașă cusută. Am mers cu frații, da’ unu’ era la armată și mi-a zâs că n-am să mărg io până vine iel (că pă cân’ o plecat iel io n-am fost ieșită la joc). Da’ io nu l-am mai așteptat! Pă cân’ am intrat acló, la joc, io... făloasă, Doamne!... că io-i arăt la frati-miu că și io joc!... M-o luat unu’ – Săndrică zăcea cătră el -, unu’ a’ lu Pișta, Tomeștean îi zăcea. Era mai mare cu opt ai ca mine! A murit el!.../.../ Cine merea la joc sângură, ca acuma?! Merea focu’!... Tăt cu mama ori, care o avut fraț’ mai mari, cu ii. Cine-o cutezat să să facă noapte pă ia pă drum? Vai de mine... Păi acuma umblă fetele tătă noaptea cum umblă feciorii!...”(M.O.).

Există până azi în Mihăiești și, parțial, în Roșcani două momente importante din an care odinioară erau hotărâtoare pentru formarea cuplurilor: colindatul de Crăciun, încheiat cu petrecerea de la „zeama dubii” și mai ales seria de evenimente de la Prinsul Postului Mare, care debutau cu „ultima șezătoare cu joc”. Nu vrem să spunem că astăzi, ca odinioară, ele sunt momente exclusive ce hotărăsc anumite „însoțiri”, ci doar că ne aflăm în fața unor vestigii ce merită toată atenția.

Crăciunul era și rămâne, așa cum o arată cele mai multe lucrări de folclor și antropologie culturală, dar și realitatea de teren (Herseni, 1978) cel mai bun moment din an în care cele două grupuri – masculin și feminin – se scrutau reciproc, încercau să-și etaleze calitățile și să-și ascundă abil defectele, să cucerească și să se lase cucerite pentru că imediat după aceea urma o perioadă foarte potrivită pentru nunți. De altfel, una din principalele funcții ale cetei de fecior (ale «dubii») era aceea „de facilitare a închegării noilor familii” (Moise, 1999, p. 132 sqqu.), fapt ce explică ceremonia specială ce se desfășoară la casele cu fete atât la colindat (v. cap. **Crăciunul de altădată**), cât și cu prilejul ospățului din a treia zi: „Nu intram la toți. Nu era toți obligați să-ți deie drumu’! La care avea ficiori, ne chema, la case cu fete de măritat – să știa că intrăm! /.../ La fiecare

casă să primea: un colac de grâu așa, mare, un cârnaț iară nu pré mic și țuică. (Care era mai înstăriț' mai dădea și puțini bani!). Ş-atunci, a treia zi dimineață să făcea acolo o ciorbă acră din cârnații ceia îi spunea «zeama dubii», restu'să tăia tăt bucăți și să frigea. Țuică era din abundență. Şi să făcea o masă comună, așa cu toți care or primit cu duba. Veneau feciorii lor, iar unde erau fete, mergeau câțiva de la dubă și le invitau să vină. Țuica fiartă era, - crâmpănită! – muzică era, zeamă acră cu colac tăiat prin farfurii și cârnaț fript era... Şi după ce să găta masa, era joc. Asta era știut, că ținea până la ziuă!” (M.T.).

Dacă pentru fete era o cinste aceea de a fi colindate de ceată, dubașii socoteau că este obligația lor primordială, chiar sensul constituirii cetei, ceea ce vorbește de la sine despre utilitatea jocului premarital la Roșcani. Poate de aceea, vârstnicii - într-o bizară retorsiune a cauzalității evenimentelor – pun dispariția colindatului și pe seama opțiunii tinerilor de a se căsători în alte zone: „Un'e erau fete, mai jucam, mai stăteam un timp, apoi porneam să gătam în două zăle, s-avem liber în a treia zi de Crăciun, să petrecem, să jucăm cu toții, cu fetele... Acu' nu mai au nevoie tinerii de asta că să-nsoară și să mărită fără dubă, fără să știe juca; ba uneori fără să deie samă la părinți că cine și-a cui e! De-asta nici nu să mai face dubă, că n-are cine și nici nu mai e de ce! Mărg acolo la petrecerile lor, la baluri, la discoteci și nu-i știe nimeni ce fac, cu cine stau și numa' vin și zâc: mă-nsor! Asta-i fata, ori băiatu'! Dacă vrei, bine, dacă nu, io tot o iau!” (G.T.P.).

Cât privește celălalt prilej de peste an, Prinsul Postului, acesta se leagă strict de o altă funcție a cetei de feciori de odinioară, cea „justițiară, de exercitare a controlului social” (Moise, 1999, p. 130 sqq.). Nu ne vom opri însă aici decât asupra sensului matrimonial ce era dat în mod special obiceiului strigatului „la moroleucă” și „la arderea Privegiului”.

Până nu demult, „la Privegi” se stabileau regulile de neîncălcăt ale căsătoriei. Nu întâmplător, una dintre cele mai bune cunoscătoare ale tradițiilor din Roșcani ne explica: „Nu că te potriveai lor, da' te sâmtău ș-apoi te strâgau cu care vedeau că-ț' place or le-ar fi căzut bine părinților după neam, după avere... Atunci nu era ca amu'! Trebuia să-ț' pese că - ce zăcea lumea?! - degeaba n-or strâgat-o la moroleucă cu a' lu' cutare ș-amu...- o vezi? - îi cu altu' deja! Ş-atunci, de una, de alta, făceai ca ei! /.../ Strigau cât strigau frumos, da' pe urmă!...

N-am să uit niciodată: eram la părinți mei (că eu lângă școala vece, acló am stat!). Şi stătea o profesoară - era refugiată cu bărbatu' și c-o fetiță mică, aclo. Şi-ncepură să strige. No, iesă și tata, mama afară, ăla... ș-ascultau. No strâgă: «O porâncit birău' ăl mic la hăl mare să facă on pod de aramă la fecioru' lu' Gheorghe lu' Vasile (ăsta era bărbatu-meu, Viorel!) pân' la fata lu' Adam a lu' Butu (ș-aia eram io!). Tăt pă pod, tăt pă pod, până dă cu nasu' la ea... Ehe! Așa mi-o fo' de rușine, de...! O fo' bine până la on loc ș-apăi!...” (M.O.).

Numai de dragul amuzamentului se rosteau strigări nepotrivite sau tocmai pentru a sublinia discret vârsta înaintată a unei fete sau a unui fecior ce ezitau să se căsătorească: „Numa' să fi fost o dată la vaci sau la joc!... O dată și gata îi strâgau!... Mai strâgau și cu d-ăștia mai proști, mai urâți. La noi, era unu' cam tântalău și bătrân – Pătru a' lu' Gujban – pă mine m-o strâgat și cu ăla! Bată-vă, pușcă-vă - pă mine cu ăla mă strâgați?!...” (M.O.); „Câte prostii strâgă de ț-i-i scârbă să-i ascult'! Să strâgă în tăt anu' și să face moroleucă mare cu cauciucuri. Ş-apăi acolo fac o clane mare ș-o ard și cât arde clane aia ei tăt strâgă-ncontiuu. La fete, la neveste... și la moșu-meu o strâgat! La care au șiudă strâgă!” (S.F.).

Ca în orice societate endogamă, constrângerea se făcea treptat, mai întâi prin avertisment, apoi prin izolare și abia în ultimă instanță prin pedepsire (mutatul porților ori „împodobitul” acestora cu păpuși de paie): „Și-apoi mai făceau ceva - cum dracu răușeau, că eu nu-mi pot da bine seama?! – noaptea, atuncea, le mutau porțile la care cu care credeau ei sau la care să ținea așa mai ocoșă și rămânea fată nemăritată, zis bătrână-așa! Ba le puneau niște păpuși de paie, mătațe, una de femeie la fecior și una de bărbat la fată, cu bilete și cu vorbe, cu glume! Ce răs mai era dimineața când să scula lumea și vedea alea la porți!” (I.O.M.).

Vom conchide afirmând că, până la momentul premarital propriu-zis – logodna (tocmeala sau căpăreala) – tinerilor le era lăsată libertatea de a-și alege perechea în limitele unei inițieri, ale unui control moral și social și constrânși de un cod al buneicuviințe țărănești (maniere și simț al onoarei) emblematic pentru o civilizație, din păcate, pentru totdeauna apusă.

Căsătoria și nunta

Abia o dată cu pețirea rolul părinților se contura mai pregnant, căci, după spusele interlocutorilor noștri, „Acum 50 de ani, pentru tinerii care se căsătoreau, părinții erau aceia care se interesau de soarta lor. Feciorul se înțelegea cu fata, apoi părinții lui mergeau în pețite la părinții fetei dacă se cădea de acord cu zestrea cerută pe care o ofereau părinții fetei, atunci se fixa ziua nunții.” (G.T.P.).

De fapt, era momentul în care se constituia sau se consolida baza materială a noii familii, ceea ce trebuia să confirme statutul și poziția ierarhică a acesteia în neam și în sat. Unul dintre informatorii noștri ne prezenta în primăvara lui 1999, într-un mod inimitabil tabloul unor asemenea „frământări” sociale: „Apăi nu puteai dumneata să te măriți sau io să mă însor și să nu capeți ceva zestre! Să vorbim un caz așa: dacă eu te ceream pe dumneata în căsătorie (io eram un băiat așa, dintr-o familie mai bună o țără, dumneata, iar așa, tot dintr-o familie mai bună). Cum era treburile, așa era și dota asta de mare. ‘Ceai: «Holda asta m-o dai mie, apăi p-ailaltă m-o dai tot mie!»». Părinții dumitale poate ziceau: «P-asta nu ț-o dau chiar dacă nu te măriți cu ala!»». Apă’ pân’ la urmă era năcaz: dumneata te duceai acasă, plângeai că ți-era drag de ficior, tata nu vrea să cedeze holda, mama: «Mă, las-o mă, că nu trăim noi numai cu holda aia și dă-i-o la fată să să ducă!» Șî pân’ la urmă, accepta și tata și-ți dădea holda și ieșa treaba bună!” (G.T.G.).

Mărturia relevă un aspect important pentru stadiul de evoluție socială al așezării: zestrea soției (mamei) avea un statut oarecum autonom în ansamblul averii familiei, ea putând să dispună, de fapt, cedarea unor părți unuia sau altuia dintre urmași, iar la decesul ei se împărțea acestora. O regulă a buneicuviințe locale spunea că „Nu era treabă de femeie să margă în pețite! Acolo trăbă bărbați care să spună, să să tocască! Oameni cu cuvânt tare!” (F.M.), de aceea, în pețite mergeau tatăl și feciorul, însoțiți de alți doi bărbați (rude sau prieteni).

Perioada de logodnă era marcată de reguli ce se cereau respectate de ambii tineri: „Dacă vorbeai cu o fată, nu mai puteai să joci cu alta și s-o tot schimbi c-apoi ce zăcea lumea?! «Apoi ăsta-i așa, un neserios!» Da și fata, la fel! De fapt, pe ia nici n-o mai invita nimeni că să știa că-i căpărită.” (M.T.)

Toate datele de care dispunem indică desfășurarea până către anii '60 a nunții tradiționale țărănești – „nunta în două părți”. Reminiscente ale acesteia se mai păstrează

până astăzi, în existența a doi vornici – cel mare, al mirelui, și cel mic, al miresei – ce invită la nuntă din partea celor două familii în mod independent. De regulă, ceremonia religioasă se face în satul miresei și este urmată de o masă, după ospățul mare sau înaintea acestuia (dacă mirele este dintr-o localitate mai îndepărtată). Abundența de feluri servite azi la nunți (șapte, în comparație cu patru, în trecut) pare să fie tot o compensare a simplificării acestui scenariu mai vechi.

Reproducem mai jos o descriere a nunții de altădată într-un dialog al generațiilor și din mai multe unghiuri de vedere: cel al vornicului, cel al nuntașului de rând și cel al unei „târfașite” din alaiul miresei. Spiritul de observație și memoria persoanelor ce au avut un rol bine determinat în ceremonialul nunții pun în valoare exact acele creșteri și descreșteri

Miri de la început de veac XX (fam. Mircea)

spectaculare în care interveneau orațiile și formulele rostite, cântecele și actele rituale.

(scris) „Cu o săptămână înainte de fixarea zilei de nuntă, atât părinții mirelui, cât și ai miresei aranjau doi vornici unul din partea mirelui și unul din partea miresei pe care-i trimiteau să invite rudele la nuntă. Acești vornici erau îmbrăcați țărănește și purtau în diagonală o panglică trei culori și erau dotați cu o dolie împodobită cu un batic roșu și cu panglici colorate în care se afla un vas de 1-1/2 lt. plin cu rachiu (țuică) intrând în casa invitatului se prezenta cine e și cu ce scop a venit, anunțând data când începe nunta oferindu-i să guste din dolie țuică, acei care veneau la nuntă gustau din dolie, iar cei care nu puteau să participe nu gustau.” (G.T.P.).

„Apăi atunce și mirele și mireasa să-mbrăcau cu haine de-ale noastre, țărănești. Un’e să pomenea să să-mbrăce mireasa în alb ori în ce știu-io-ce?” (D.Ț.)

„Steagu’ e obligația neamurilor miresei și simbolizează fecioria mirelui; care-i însurat a dooa oară nu mai face steag. Să ia o rudă din lemn mai ușurel și mai moale să îmbată la mână. La capăt să pune clopoței și zurgălăi. De el să leagă două năfrâmi ori basmale mari de păr - de cașmir cum zăceți dumneavoastră - cu ciucuri - cum ziceți dv. la ciucuri?...«franjuri». Să pună una roșie și una albastră ori neagră cu flori cât mai împodobite. Pe ele să pun batiste cusute, cât mai multe batiste cusute (că la noi e obiceiul să doneze fetele batiste cusute de ele băieților). Să coase pe steag patru până la opt. Să coasă lățiță. Ce-nseamnă lățiță: înseamnă panglică de mărgele lăță de două-trei degete care să înfășoare pe rudă și pe steag cu verdeață brad, foșpang, fonfiu și asparagus. Mirele își alege cel mai bun prieten stegar: el merge în fruntea nunți. El poartă primă tricoloră. Steagu’ să face de joia sau sâmbăta.” (I.M.).

„Doliașu’ merea duminica dimineața prin sat și chema la nuntă.” (G.T.P.).

„Pe vremuri, erau două muzici: mirele avea a lui, mireasa avea a ei. Acuma, din cauza lipselor materiale, e o singură muzică. De aceea când vin eu trebuie să-i organizez: opresc la mire, unde trebuie să fie mai frumos, mai cu fast, un saxafon și o dobă și trimit la mireasă un acordeon și ceva mai modest.” (I.M.).

„Când am o jumătate din nuntași mergem cu ei după nănaș cu steagul. Nașu’ are masă-ntinsă cu băutură și prăjituri. Nașii încadrează pe mire: nașu’ de-o parte și nașa de cealaltă parte și-amândoi îl duc acasă. Între timp, s-a adunat lumea. Pe timpuri, să servea cu mezeluri. Pe urmă să lua două lumânări, vornicu’ cerea două lumânări aprinse iar întreaga nuntă va trece pe ușă printre cele două lumânări.” (I.M.).

(scris) „Duminecă în ziua nunții toți invitații mirelui plecau pela orele 14 la casa miresei de unde se scotea mireasa se învârtea de trei ori pe după masă de vornic și Nași plecând la biserică cu muzică și chiuituri pe drum.

Tinerii joacă în jurul steagului. La casa miresei se pune o prăjină înaltă sau o pungă cu cenușă și înjghebează un tun pe rotile de la plug. Puneau un burlan de sobă împodobit cu verdeață, cu brad și-l îndreptau către alai. Să zice că mirele atacă casa miresei s-o fure pe mireasă. Acuma nu să mai face tunu’ ăsta. Și-atuncea, el (vornicul miresei) pătrunde-n casă și vine cu o maimucă: o babă bătrână, cu cercei în ureci și cu păru’ pieptănat, scârmănat urât. Vine și-o prezintă: Asta-i mireasa ce-o căutați? Și toată nunta răspunde: „Nu! nu! nu!”

Atuncea eu zâc: „Dați-ni-o c-avem câinii pă trei lațe/Și ne trebuie-o mătaçante!/Să miște cu buzăle,/Să sperie ciorăle!”. Și-atuncea, dacă vrea, mi-o dă mie, că io n-am respins-o. Am zâs că atunci cân’ oamenii samână cânepă, o pun să nu vină păsările să mănca sâmânța. Da’ de obicei nu mi-o dă mie! Merge și-duce alta, tot falsă, așa. Și io răspund: „Dați-ne-o și pe asta!/Că ne trebe o mătrăhulă/Să măture pă la șură!/Să rânească la grajd/Si să spele la nădraji! Și-atuncea, ultima, o aduce pe mireasă. Și zâce „**A miresii**” (I.M.) (tx.29).

„Mireasa are-n mâna dreaptă buchetul, iar în stânga o batistă, o basma frumos brodată. Ea ia de pe masă florile cumpărate și le pune în piept la mire, la naș și la nașă. Pe urmă, vornicu’ o ia de mână și o dă, o-nvârtește de trei ori pe după masă în sensu’ acelor ceasornicului, și se dă la naș. (Nu la mire, că încă nu-i a mirelui!). Pă masă se află o găleată (sau ciubăr îi zicem noi) și un busuioc în apă. Atuncea vine spălatu’ pă mâini.” (I.M.)

„Ș-atunci, ei tre’ să treacă toți pe la mireasă, să pună bani într-o farfurie, și mireasa înmoaie busuiocu’ și-i udă pe mâini pe toți. Înainte pune bani de metal în ciubăr și mirele cu mireasa trecea un ștergar cusut prin urechile ciubărului și mergea în grădină la oltoan. Acolo mirele trebuia să taie dintr-o mișcare cu briceagu’ o mlădiță. Asta se făcea așa fiin’că nu se mai întoarce mireasa acasă, dar când era în două părți și să-ntorcea, la oltoan să merea lumea dimineața cân’ veneau rudele ei la mire. Asta simboliza fericirea în

Luatul miresei (nuntă la jumătatea secolului XX, fam. Muntean)

căsnicie: dacă putea s-o taie dintr-o lovitură! Apa se turna la rădăcină. Să turna apa la pomu' ăla și copiii să lăsaș și strângeau monezile alea. Și venind înapoi să cânta „**Cântecu' miresii**”(tx.23). Cânta majoritatea nunții. Eu eram în față, nu cântam, și nu-l știu; da' dacă întrebați în Roșcani și Mihăiești, mai sunt care știu!” (I.M.).

„Asta era tot ca și celălalt cu cununa, numa' că-n loc să zâci *Hei nam și-ndaiam cunună* zâci *Hei nam și-ndaiam fecioară*, știi așa, până să cunună - că-i fecioară!” (D.Ț.).

„A! Ce mai era, Doamne, și cu mersu' la oltoan, acolo, în grădină!... Trebuia să ai briceag de mire - așa-i zicea! Căutai peste tot să cumperi, aduceau unii de pe nu știu unde! Ce mai mândrie pe ei!... Că trebuia să fie foarte bun, să taie dintr-o dată crenguța aia și nu știu ce să făcea la mireasă p'în cap, îi aduna conciu' și cam așa ceva... Pe urmă să purta aici, la pantalon, la brâu... Și erau făloși nevoie-mare, că toată lumea știa atunci că ce-or făcut cu briceagu' ăla!” (I.O.M.).

(scris) „După oficierea cununiei de către preotul satului toți invitații se întorceau la casa miresei cântând *Hei n-am și-ndaiam mireasă*. Pe urmă, mereau tăț' la mireasă, scoteau mireasa și-o duceau la biserică. Cânt' ieșau, ieșau tăț' cântân' pe drum până la mireasă înapoi. La ia era masă. Intra lumea la masă cu mâncare, cu muzică. A miresii stăteau 'napoi, că stăteau ai mirelui la masă. Luni veneau ei la mire - ai miresii. Atunci stăteau ai mirelui după masă de-i serveau și stăteau ai miresii și mâncau.” (G.T.P.).

„Pe drum merge nașa cu nașu' cu mirii și-n biserică intră și steagu': nu e voie să rămână afară! Și intru și io, vornicu', că trebuie să semnez în acte ca martor. Deci vornicu' e un fel... ca un neam bun cu mirele, care-și pune obrazu', omenia, că ei să iau din dragoste, cu înțălejure, nesiliți de nimeni.”(I.M.).

„La biserică joacă și-și petrec cei care nu-s invitați. Pe drum, rudele, neamurile, au sticle de jinars cu o frunză de foșpang or' cu fonfîu și dau la lumea care iese la porț': un moșneag ori o bătrână, oameni cărora le place jinarsu' și-nchină cu ei pentru mire.” (I.M.).

„Cele mai frumoase nunți sunt cele vechi și țărănești și lipsite de solist!

Înainte nunțile erau atât de vesele și-atâta de plăcute pentru că nu să pierdea timpu' cu solistu'. Solistu' ăsta îi inventat de muzicanți pentru a trage ei, muzicanții, chiulu' și-a nu cânta la masă.” (I.M.).

„La nuntă cânta toată lumea și-ai mirelui și-ai miresei. Când ișa mireasa din casă, dădea cu grâu peste toți, acolo.” (G.T.P.)

„La sală, acolo, iese o femeie cu o farfurie cu grâu ca să aibă noroc și belșug. Pe urmă, muzicanți cântă și joacă un joc. Nu să intră de la-nceput la masă.” (I.M.)

„Era la nuntă șapte rânduri de pahară: când s-o așezat la masă, al doile, pentru nași, al treile pentru tineri, al patrule pentru socrii cei mari, al cincile pentru socrii mici, al șaselea... nu mai știu și-al șaptelea de sfârșit, pentru toți și... ușa!” (G.T.P.)

Miri și nași în deceniul al optulea al sec. XX

„Ordinea e cam așa - neamurile cele mai bune: frați, surori, unchi, mătuși - la aceeași masă cu mireasa, iar pe laturi, cum arunci cu o piatră și să faci cercuri tot mai slabe, din ce în ce mai îndepărtate neamuri, până ajungi la prietini și vecini. Acuma, mai nou, s-o făcut de stau numa' iei patru - nașii și mirii - da' -nainte ședeau și neamurile apropiate.” (I.M.)

„La opt seara să dai aperitivu', pe urmă, la zece, supă, la miezu' nopții, sarmale sau friptură, la două dimineața, friptură sau supă, după cum au vrut ordinea, la patru prăjiturile, la cinci dimineața strâng cinstea și la șase să mai dai la unele nunți ciorbă acră. Existau nunți de trei zile: la bunica mea, a treia zi a dat ciorbă de cartofi și mămăligă cu brânză, că erau sătui de carne! Să făcea separat numa' când nu să-mpăcau ai mirelui cu ai miresei.” (I.M.)

(scris) „Pe timpul acesta venea vornicul miresei cu o tavă pe care erau așezate 2 pahare cu țuică le prezenta colegului său care era după masă spunându-i următoarele cuvinte:

1. Acest rând de pahare este închinat în cinstea lui Dumnezeu Sfântul care a făcut ceriul și pământul și pe noi să ne bucurăm și să ne veselim împreună în această casă și la această masă la mulți ani.

2. Înainte de servirea supei venea din nou vornicul cu al doilea rând de pahare care erau închinat celor două companii (invitații mirelui și ai miresei) care Dumnezeu le-a rânduit în această zi masă împreună cu cei doi tineri.

3. La servirea sarmalelor venea din nou vornicul cu al treilea rând de pahare care erau închinat celor doi căpitani - cumătrii mari - că de nu ar fi căpitani nu ar fi nici oaste (adică nașilor) dar acestea erau jurate cel ce nu poate să le bea din neputință Dumnezeu să-i dea puțință iar cel ce nu le bea din rea credință să-i caute ucea mucea la răstanița satului.

4. Înainte de servirea fripturii venea din nou vornicul al 4-lea rând de pahare care erau închinat celor doi tineri mire și mireasă pe care Dumnezeu i-a împreunat la această casă și masă urându-le casă de piatră la mulți ani cu bucurie.

5. La servirea cu prăjituri venea din nou vornicul cu al 5-lea rând de pahare care era închinat în cinstea celor 2 socri mari urându-le celor în viață sănătate și bucurie iar celor ce sunt morți un Dumnezeu să-i ierte păcatele.

6. Când au început să deie darurile cu haine, bani și alte lucruri a venit din nou vornicul cu al 6-lea rând de pahare care erau închinat celor 2 socri mici (părinții miresei) care sunt în viață Dumnezeu să-i trăiască la mulți ani cu bucurie dacă sunt careva decedați Dumnezeu să le ierte păcatele.

În timpul acesta încep darurile din partea invitaților miresei se joacă mireasa pentru bani. Darurile erau compuse din: rochii, baticuri, cămăși, covoare și alte lucruri. Și vornicul miresei le striga pe toate cu versuri.

7. După terminarea darurilor se juca și căutau după care venea vornicul miresei cu al 7-lea rând de pahare cu țuică anunțând bună despărțire.

Aici vornicul mirelui care tot timpul a stat la masă anunță pe invitații mirelui să se pregătească de plecare arătând că până în prezent au avut 4 pereți la casă iar acuma au rămas cu unul și acesta este peretele cu ușă pregătindu-se de plecare cântă Ia-ți mireasă ziua-bună (pe asta nu-l mai știi, da' îi tăt ca la radio, îl cântă cineva...)." (G.T.P.)

„Astea să zâc acuma la fiecare fel: iau laboșu’ de supă și zâc A lașcelor sau a zamei, pe urmă, platou’ cu sarmale și spun **A sarmalelor, A fripturii și A prăjiturii**. Aste-as așa, să mai distrezi lumea, să-i mai ții de vorbă, da’ și să lauzi socrii ăi mari sau și pe cei mici, dacă au contribuit la masă. Și la cinste, la daruri, tot așa: le strigam pe fiecare în parte.” (tx.30) (I.M.)

„Acuma nu mai știe populația să cânte și să fie veselă pentru că ascultă tot la unu’! Înainte-vreme să cânta la nuntă: acu’ cânta masa asta, pe urmă cânta masa ailaltă, pe urmă cânta masa aia! Sau s-adunau doi-trei de-ăștia mai în vârstă care știau cântece, s-așezau în mijlocu’ casei și cântau. Ori de-astea mai vesele, ori o romanță, ori ceva și era o veselie grozavă!...” (I.M.)

„Plecând de la casa miresei la a mirelui când ajungeau la casa mirelui cânta din nou *Ieși afară, soacră mare, că-ți aducem ajutoare.*” (G.T.P.)

„Pe drum, noi, femeile, cântam **Sara bună, maică, taică** (tx.24). Asta-i așa, mai trist, mai de jale că să despărțea de ai ei, de neamuri...” (D.Ț.)

„Ajungând la casa mirelui cu mireasa în curte se afla o masă pe lângă care soacra mare întorcea mireasa de 3 ori apoi o ducea prin casă, cămară, grajd să vadă vitele.” (D.Ț.)

„Când erau nunțâle în două zâle și-n două părț’ mireasa n-avea voie să să culce cu mirele cu toate că să ducea acolo, la el. Rămânea o femeie din partea ei care dormea noaptea cu ea și să zicea că aia rămâne să păzească mireasa.”(I.M.)

„Înainte să ducea: bani, țuică - ori numa’ una, o găină ori o bucată din porc. Așa era înainte obicei’! Acuma nu mai duc decât rudele bune înainte ouă și găine. Evidența o ține gazda că tre’ să țină minte să ducă la rându’ iei. Veneau doi tineri cu o scândură de doi-trei metri pe care se dă cinstea. Cinstea constă într-un colac de grâu, o găină sau porc și opt-zece farfurii de prăjitură. Ăștia, în ritmul muzicii, tot dansând cu scândura aia, uite-așa vin!...” (I.M.)

„Fiecare făcea prăjituri acasă și le aducea acolo; câte zece-dospozezece farfurii ducea fiecare chemat. Acum face gazda tot! La cinste dădea ălea 10-12 farfurii, pe urmă bani, batistă de cap, material de fustă la mireasă. Și nașu’ da bani! La noi nu s-o dat animale!” (G.T.P.)

„Venea cu o găină c-o țâgare-n gură și găina o șinsteam ș-o duceam la nănaș vie, așa. Zăceam **A găinii** (tx.32). Când sunt nași străini din alte părți nunțile nu-s așa frumoase. Nimeni nu-și permite să facă glume că nu știi ce zic nașii, ce fel de oameni sunt. Asta să face așa, cân’ îi lumea moleșată ca s-o distrezi, mai spre zăuă. Găina să dădea înapoi. Acuma nu să mai dă!”(I.M.)

„Mireasa era jucată pe bani de cine voia; banii rămâneau în casă la tineri.” (G.T.P.)

„Să intonează un cântec, de obicei «De ce m-ați dus de lângă voi!», și se fixează o taxă. Începe obligator mirele, nașii și toți la rând!” (I.M.)

„Înainte-vreme să ciotea!... Tăț’ invitații cioteau: un’ de mireasă, altu’ de mire, altu de nănaș ori așa, de voie-bună...” (tx. 33)(D.Ț.)

„Din tineret cine poate să să strecoare să-i fure pantofu’ îl ascundea și nașu’ trebuia să-l găsească sau să plătească o pereche de pantofi noi pentru mireasă. Acuma e simbolic mai mult, ca să-l oblige pe naș să deie o ladă de bere. Neatenția să plătește!” (I.M.)

„Luni după amiază veneau invitații miresei (cerfarii) se scotea mireasa se învârtea pe lângă masă după care intrau în casă ocupând loc fiecare la masă acum erau serviți de

către invitații mirelui și ai socrilor mari, începând cu rîndurile de pahare ca în prima seară de la 1-7 - petrecând în continuu toată noaptea.” (G.T.P.)

„Luni când veneau ăia de la mireasă, veneau acia, scoteau mireasa afară, o-ntorceau pe lângă masă, se ducea în grădină, să duceau cu un ciubăr de apă la o ultoaie, acolo. Tăia acolo o cloambă de la ultoaie și apa o arunca la ultoaie. Cu cloamba îi alegea păru’ (că pân-acia făcea cozi) și-i alegea, de-i făcea cărare și concii.”(G.T.P.)

„Puneau un șâr de mărjele pă cloambă ș-o tăia mirele. Da’ trebuia bun brișeag s-aibă: s-o taie dintr-o dată! Și pica la mireasă-n poală. Ș-apăi cu-aia venea acasă și-i alegea nănașa ș-o femeie – careva – de-i făcea conciu’. Apăi să făcea două chici – că pân’ aici fata purta num’-o chică! – și o-mpletea în juru’ unui pieptăne și-i făcea concii. No! cu cloamba aia de oltoană tânără, de măr îi alegea cărarea. Ș-atunci să cânta **Mândruleana** (tx.25).” (D.Ț.)

Ioan Morar, vornic mare la nunta nepotului său, Mihăiță

Vornicul „...trăbă să fie popular, să aibă bună dispoziție, să cunoască tradițiile și să nu fie băutor./.../ E obositor, dar înainte era cu odihnă. Era de la 14⁰⁰ la 12⁰⁰ noaptea. Pe urmă pleca toată lumea acasă, să culca până la 9⁰⁰-10⁰⁰ zăua, mai făcea treabă pe-acasă și la 2⁰⁰ la amiază venea din nou! /.../ Te simți așa puternic, superior, ca un primar de o noapte într-un sat! /.../ Eu la fiecare mireasă i-am creat o altă

poezie și de asta m-or solicitat așa mult! Dinainte pregăteam și întrebam cine vine ca să știu ce fel de oameni vin ca să le plasez glumele. E așa ca și cum ai fi un actor care joacă un rol și trebuie să-l știe bine!” (I.M.)

Discuții și interpretări

Socotim că datele reproduse sunt suficiente și grăitoare pentru conturarea scenariului ritual-ceremonial al nunții din Roșcani, mai ales pentru că la reconstituirea în diacronie a acestuia au contribuit subiecți stratificați pe vârstă, sex și competență ceremonială, capabili să puncteze și evoluția repertoriului și pe aceea a structurii generale cu simplificările și mutațiile ei. De aceea, în cele ce urmează, vom reliefa câteva aspecte legate de repertoriul poetic-muzical, pe care l-am reconstituit grație unei voci de excepție – cea a Dolianei Țel din Mihăiești – și unei competențe ceremoniale greu de egalat – cea a lui Ioan Morar din Dobra. (Am recurs la informațiile lor nu numai pentru că ne-au fost recomandați la modul superlativ, ci și pentru că în afară de ei nimeni n-a mai putut să ne ofere datele complete de care aveam nevoie în demersul nostru.)

Este limpede – din structurarea *sui-generis* propusă - că suntem în fața unui amplu scenariu ceremonial ce puncta perfect momentele separării de vechea stare, pe cele de limită, dar mai ales integrarea noului cuplu în rîndul celor căsătoriți. Cum din datele

statistice de care dispunem (Bălan, Ștef, Codrea, Codreanu – 1974, p. 76 sqqu.), vârsta căsătoriei pentru bărbați era cuprinsă între 19 și 24 de ani, iar pentru femei între 14 și 19 ani, fapt ce explică dăinuirea acelor forme de manifestare arhaic-tradițională privind separarea de ceata de vârstă (a feciorilor, respectiv a fetelor) și de familie. Vârsta fragedă la care acest eveniment crucial putea avea loc îi sporea dramatismul, iar acest fapt se traduce poetic printr-o serie de creații ce subliniau pe de o parte sfâșietoarele sentimente ale tinerei despărțite de ai săi, iar pe de alta, grija comunității pentru trecerea armonioasă în noua stare. Aceleași surse ne arată că „exercițiul ceremonial” dictat de procentul ridicat de «nupțialitate» contribuie la păstrarea în memoria membrilor comunității a elementelor ce compun structura obiceiurilor de care ne ocupăm. Astfel, persoanele intervievate se referă la anii '20-'40, când județul Hunedoara ocupa primul loc în Transilvania în ceea ce privește nupțialitatea (1920 – 12,1%, iar în 1946, după scăderi severe, 13,4%). Deducem din aceste date că, practicând riturile, comunitatea de care ne ocupăm, aproape le-a generalizat, fapt ce justifică nostalgiile celor de azi, oameni aflați în pragul vârstelor de 60-80 ani.

Am comparat apoi piesele culese cu cele existente în colecțiile și antologiile menționate și, așa cum ne așteptam, am observat că ele se încadrează într-o sistematică dispunere a temelor și motivelor dictată de condițiile socio-economice și culturale.

Date semnificative ne-au furnizat însă și migrarea unităților poetice dintr-o subcategorie într-alta și chiar dintr-o categorie ritual-ceremonială într-alta. În acest sens, specificăm migrarea în interiorul scenariului ceremonial a pieselor înregistrate. „Cântecul cununii” intonat, după spusele interpreților de azi, „când să iasă de la biserică” se compune din motive pe care le regăsim în zona Mureșului Inferior în piesele ce marchează momentul „ieșirii la șofei”, reluându-se „la cununie” (Veselău, 1969, p. 225 sqqu.), dar și în cel al „învelirii la ultoane a miresei” la Muncelu Mic - Ilia (Comișel, 1954, p. 73) sau într-un colind de fată de măritat înregistrat în Lelese (Cocișiu, 1950, p. 76). De altfel, Doliana Țel ne-a precizat: „Când să ieșă din casa miresei să cânta tot ăsta cântec, da' cu refrenu' schimbat: «Ei nam și-nda iam, fecioară!» apăi cân' veneai de la cununie nu mai era așa... și cântai cu „cunună”, cununa de mireasă, știi!...”

„La plecarea la socrii” se intona un cântec ce manifestă caractere funcționale și poetice demne să acopere întreg spațiul românesc întrucât realitatea ceremonială cere acest lucru. Despărțirea tinerei fete de universul familiar este subliniată de o serie de paralelisme ce pot fi regăsite, în forme apropiate, în mai toate ținuturile și zonele etnografice ale țării (e.g. Florea, 1993). Nu putem aprecia dacă este un „import cultural” datorat migrațiilor de populație sau pendulărilor ritmice dictate economic, însă încadrăm această creație într-o subcategorie românească („orațiile de iertare și de despărțit”) și într-una transilvană vizând paralelismul grădină/spațiu familiar (Șeuleanu, 1982, p. 106 sqqu.). Nu putem, prin urmare, aprecia că piesa ar fi putut fi asimilată în urma căsătoriilor încheiate după regula endogamiei locale, cu toate asemănările izbitoare cu piese culese în deceniul al șaptelea în satul Poieni (Veselău, 1969, p. 230 sqqu.).

În fine „Mândruleana”, piesă cântată a doua zi „când veneau târfarii să scoată mireasa la ultoan” subliniază separarea de familia genitoare și integrarea în familia soțului. Semnificativ este faptul că interpreții principali erau neamurile miresei „după care se luau ăștialalt' strânși, care era la mire”. Târfarii (în speță, târfărițele) (cf. cap. **Vorbirea**) se substituie, deopotrivă, miresei și soacrei mici relevând apăsătoarele sentimente ale

despărțirii. La rândul-ne, subliniem din punct de vedere etnografic un element cu valoare de simbol: «cârpa lată», accesoriu distinctiv pentru tinerele neveste, specific Ținutului Pădurenilor (cf. cap. **Portul tradițional**). Dezvoltarea poetică, analizată și de noi cu alt prilej (Știucă, 1998), conferă o notă lirică emoționantă piesei ce marchează separarea completă și definitivă de familie. Motivul poetic al substitutului spiritual (inima, sufletul sau dorul miresei) închis în lada de zestre a mamei (loc de păstrare și de taină a tuturor lucrurilor de preț) este, la rândul lui, de largă circulație transilvană (Cocișiu, 1946; Florea, 1993).

Martori la o nuntă în pragul unui nou mileniu

Cât privește piesele poetice culese „pe viu”, la nunta din aprilie 1999, și prin reconstituire, în iulie 1998, de la Ioan Morar, acestea manifestă trăsături comune ce se cer subliniate: interpretarea de către persoane cu statut ceremonial specific (vornicii), subordonarea lor unor momente și unor condiții specifice desfășurării fiecărei nunți (proveniența nașilor sau date speciale din biografia mirilor pot aduce modificări în sensul simplificării și al omisiunii de piese ritual-ceremoniale) și, în fine, înscrierea lor într-un scenariu tradițional pluriepisodic ce caracterizează întreg ținutul Transilvaniei.

Martorii ceremoniilor din anii ‘20-’80 au confirmat existența orațiilor de plecare la casa miresei și la nași, de cerere a miresei și de închinare a acesteia la nuni și mire, de despărțire de părinți și de întâmpinare a acesteia de către socri, dar și versuri destinate să întrețină veselia la ospăț și armonia convivială (cf. Șeuleanu, 1982).

Semnalăm similitudini poetice ale pieselor culese atât cu cele de referință (Teodorescu, 1885; Marian, 1890), cât și cu cele specifice spațiului etnofolcloric de care ne ocupăm (Dugan-Opaț, 1906; Pop-Reteganul, 1911; Ilieșiu, 1922; Pop, 1958). Prezența lor în contextul nunții actuale se datorește nu numai vocației conservatoare a zonei, ci și unei anumite înclinații a oamenilor către fastuos și solemn.

Astfel, un spectator-participant din afară s-ar putea crede – cum am făcut-o și noi în aprilie 1999 – într-o altă lume dintr-un alt timp numai ascultând lungile și pline de elogii orații de la masa mare ce conferă o strălucire aparte ivirii banalei supe, a sarmalelor ori fripturii. Și mai interesantă ni se pare actualizarea în contextul nunții a trei orații ce fac parte integrantă din ceremonia colindatului (cf. cap. **Crăciunul de altădată**). Este vorba despre „Lauda colacului” (aici, cu varianta, destinată „turtatei latei”, adică a tortului, prăjiturilor, în general), „Lauda vinarsului” și, mai rar, „a cârnațului” (sau fripturii), orații recitate odinioară cu prilejul strângerii cinstelor, iar mai apoi la „adusul felurilor”. Fenomenul acesta nu este singular, el manifestându-se și în cadrul altor categorii (orații de nuntă/descânteca colacului/cântec de seceriș) pe o arie transilvană amplă (Pop, 1989; Bot, 1989).

În ceea ce privește repertoriul de care ne ocupăm credem că prestigiul sărbătorii Crăciunului și al ceremoniei colindatului, pe de o parte, cât și antrenarea acelorași persoane ca protagoniști ai ambelor obiceiuri au contribuit la apariția în contexte diferite a acelorași piese. Este chiar cazul lui Mihăiță Morar, pe care am avut ocazia să-l înregistrăm în zilele de Crăciun, în 1998, „vornicind” darurile gazdelor colindate, iar apoi ca *vornic mic*, la nunta familiei Tudor. Am remarcat nu numai fluența și verva oratorului, dar și inventivitatea sa poetică, însușiri apreciate și aplaudate de asistență. Faima de care el se bucură se datorește tradiției familiale: tatăl, Dorin Morar, însoțește

ceata de dubași la fiecare sărbătoare a Crăciunului, fiind azi unul dintre puținii cunoscători ai întregului repertoriu de colinde cântate vreodată la Mihăiești, iar unchiul, Ioan Morar, este, cum am mai afirmat, cel mai vestit vornic de nunți din zonă.

Trebuie menționată și prezența, în „caietul de vornicit” al lui Ioan Morar, a unei ample orații pe care el o numește „Prezentarea miresei” (tx.34). Aceasta a fost copiată de la un năsăudean stabilit în sat „cân’ s-o deschis exploatarea” și manifestă toate caracterele specifice pieselor recitate pe Valea Bârgaielor. Informatorul nostru ne-a mărturisit că n-a încercat decât o dată să o spună la nuntă și a văzut că lumea „n-are răbdare, e prea lungă”, apoi a renunțat, deși îi place foarte mult, și o păstrează în caiet. Nu a remarcat însă că orația de închinare a miresei este destinată să fie recitată de o persoană de sex feminin (*drușca miresei*), în schimb, a remarcat bogăția formulilor poetice și îmbinarea umorului cu sobrietatea („nu-i așa serioasă, așa de tristă ca și pe la noi!”). Reproducem textul tocmai pentru a sublinia interferențele și influențele despre care vorbeam mai sus, documentând astfel faptul că nu orice inovație – fie ea propusă chiar de unul dintre „demnitarii nunții țărănești” – poate fi acceptată și pusă în circuit într-o comunitate ce-și are deja un repertoriu caracteristic.

În ceea ce privește înregistrarea nunții din 1999, aceasta necesită unele explicații. Nunta a avut loc în două dintre satele ce au aparținut până către sfârșitul anilor ’60 fostei comune Roșcani: Mihăiești, satul miresei, Adriana Marge, și Panc, satul mirelui, Mircea Tudor. Cum în ultimii doi ani – interval în care ne-am desfășurat cercetarea – nu s-au săvârșit cununii religioase pentru nunți tradiționale, „nunți cu steag”, împrejurările ne-au determinat să luăm ca eșantion pentru segmentul de viață spirituală actuală de care ne ocupăm, această nuntă ce n-a avut loc propriu-zis în satul Roșcani. Participarea comunitară a fost destul de amplă, iar câțiva dintre protagoniști – vornicul mic, socăcița, femeile din partea miresei care au pregătit steagul – se numără printre mihăieștenii și roșcănenii cu care discutaserăm în prealabil. Așadar putem aprecia că nunta familiei Tudor este reprezentativă pentru așezarea de care ne ocupăm. Vom transcrie câteva din observațiile rezultate din participarea atât la pregătiri, cât și la nunta propriu-zisă.

Desfășurarea ospățului s-a simplificat, ca de altfel pe întreg teritoriul țării, (Știucă, 1998) de la trei zile, la una singură decupată în trei secvențe succesive ce au loc numai la casa și în satul mirelui.

Remarcăm păstrarea unor momente legate strict de aspectul tradițional al nunții: luarea nănașilor cu alai și steag de către mire, împodobitul miresei, cerutul și luatul miresei - însoțite de lupta simulată dintre cele două alaiuri și de „tocmeala pe mătațe” despre care I. Morar vorbea mai sus – „pusul florilor” de către mireasă, jocul din curtea acesteia, înainte de iertări,

*Pregătirea steagului la nunta lui Mircea Tudor din Panc
(24 aprilie 1999)*

toate au avut loc în Mihăiești și au precedat cununia civilă - desfășurată la Dobra – și ceremonia religioasă, ce a fost oficiată - cum este tradiția în satele cercetate – tot în satul miresei.

Trei personaje importante – *vornicul mare*, Cristinel Tudor, *vornicul mic*, Mihăiță Morar și *socăcița mare*, Aurelia Barna – au asigurat desfășurarea ospățului în cadrele lui deja cunoscute din descrierea etnografică prezentată mai sus ca reprezentând „nunta acum douăzeci-treizeci de ani”. Aceasta înseamnă mai ales păstrarea unui repertoriu folcloric ce mai este și azi gustat și solicitat de către comunitățile de care ne ocupăm. Prestigiul și autoritatea protagoniștilor par să ne garanteze păstrarea obiceiurilor legate de nuntă încă multă vreme. Momentele încărcate cu semnificații rituale și ceremoniale au beneficiat de prezența lui Mihăiță Morar și de o prestație pe măsura așteptării auditoriului. Este revelatoriu pentru a sublinia talentul lui deosebit faptul că, alături de piesele preluate de la unchiul său, el a adăugat secvențe și a adus elemente stilistice și compoziționale noi, păstrând, în același timp, semnificațiile și funcțiile tradiționale. Astfel, textul orației de întâmpinare a alaiului mirelui a conținut aluzii la „barbaria armatei UCK”, făcând referire la războiul din Kosovo care era în plină desfășurare, iar orația de închinare a găinii a amintit întâmplări senzaționale difuzate de jurnalul de știri de la televiziune. În schimb, formula de invitare la nuntă, iertările la mireasă, închinarea acesteia la nași și mire, ca și orațiile de la „adusul felurilor” și de la „strânsul cinstelor” se înscriu în repertoriul tradițional fiind chiar mai accentuat arhaice în comparație cu variantele culese de la Ioan Morar, unchiul său.

Am remarcat, de asemenea, absența rituale notabile ce au antrenat pierderi în repertoriul poetic-muzical. Pentru că miresele – și, în general, femeile din fosta comună Roșcani – nu se mai îmbracă în ținuta tradițională de sărbătoare (cf. cap. **Portul tradițional**), s-a renunțat și la momentul „mersului la ultoan”, ce se lega strict de „făcutul concielui” și de „învelitul miresei”, cântecele rituale de despărțire și de integrare a acesteia în noua stare și-n noua familie au dispărut (Am înregistrat încercări timide și doar parțial reușite ale femeilor vârstnice de a cânta pe drum sau de a striga la joc, însă, cum nu s-a încheat un dialog efectiv, și ele au renunțat rapid la acest mod tradițional de manifestare a veseliei.).

Ca în mai toate zonele țării, muzicanții, aduși de la Lugoj și plătiți din abundență, au prezentat un repertoriu ocazional nespecific zonei, puternic impregnat de legile pieții. Acest fapt a făcut să fie interpretate piese tradiționale de joc numai la cererea expresă a vornicilor, singurii, în afară de mire, care pot comanda muzica, însă acestea au fost foarte puține, iar dansatorii – cu foarte puține excepții – aproape incapabili să reproducă linia coregrafică originală.

Așadar, datele culese «pe viu» la nunta familiei Mircea și Adriana Tudor din Panc nu ne-au oferit mari surprize nici în raport cu informațiile orale și scrise pe care le dețineam de la informatori mai vârstnici, nici prin comparație cu ceea ce astăzi se poate immortaliza în alte zone (cf. „Nuntă Bătrâna”, 1992 și „Spectacolul nunții la Dăbâca, jud. Hunedoara”, 1994, „Nuntă la Poienile Izei, jud. Maramureș”, 1995, „Nuntă la Prundu Bârgăului” și „Nuntă la Telciu, jud. Bistrița-Năsăud”, 1996, videofilme realizate de Dănuț Dumitrașcu și Narcisa Știucă și aflate în Arhiva Centrului Național al Creației Populare).

Cum un asemenea eveniment ce contribuie la compunerea imaginii caleidoscopice a așezării de care ne ocupăm nu poate lipsi dintr-o prezentare monografică și cum orice

fapt trăit poate deveni, peste decenii, istorie, suntem convinși că demersul nostru va înlesni viitoarelor studii înțelegerea dinamicii obiceiurilor, a transformării și reconfigurării lor, precum și semnificațiile și valorile tradiționale, din ce în ce mai estompate ale obiceiurilor familiale.

Fideli principiilor cercetării științifice contemporane, trebuie să subliniem că acest tip de nuntă țărănească în care sunt reperabile elemente de cultură tradițională se desfășoară din ce în ce mai rar. Motivele sunt multiple. Pe unele le-am enunțat în introducerea acestui capitol, pe altele le-am amintit în trecut, de aceea vom recurge la cifre spre a fi mai convingători.

Tinerii *botezați* în bisericile de la Roșcani și Mihăiești între anii 1975-1980 (deceni nubi în 1997-2000) sunt foarte puțin numeroși: în 1975 – 11 copii, în 1976 și 1977 câte 25 de copii, în 1978 – 19 copii, în 1979 – 21 de copii, iar în 1980 – 13 copii. Dacă precizăm faptul că multe familii tinere stabilite la Deva, la Hunedoara sau în alte localități au ales doar ca loc de creștinare a fiilor lor biserica din satul de origine vom înțelege că, de fapt, și mai puțini dintre aceștia sunt cetățeni ai satelor Roșcani și Mihăiești. De altfel, registrele Parohiei Ortodoxe înregistrează o medie de 3 cununii pe an, aceasta în condițiile în care, prin tradiție, este obligatoriu ca ea să se săvârșească în parohia miresei.

Opțiuni și imagini

Cele mai multe din familiile de frunte ale satului au făcut nunți la restaurant în orașul în care lucrează și s-au stabilit acum. Astfel, scenariul se simplifică, dispar – mai ales din anii '90 – „funcționarii tradiționali” despre care am amintit precum și însemnul emblematic ce mai amintea de descendența țărănească: steagul mirelui. Cum arăta unul dintre interlocutorii noștri, și o nuntă în sat poate fi deposedată de secvențele ei vechi dacă mirii sunt amândoi intelectuali și își aduc nași și nuntași „dintre ai lor” sau dacă sunt „pocăiți”.

Ca și în cazul botezului, dar mult mai puțin dramatic, se renunță de către membrii comunităților penticostală și baptistă la valorile existenței tradiționale în favoarea unei uniformizări ceremoniale cerute de dogma acestor secte. Interlocutoarele noastre, Maria Morar, baptistă din Mihăiești și Gerghelia Mihuț, penticostală din Roșcani, ne-au prezentat evenimentul acesta unic în viața oricărui cuplu ca pe unul ce nu iese din tiparele unei sărbători petrecute la locul de adunare și de rugăciune.

„Tinerii merg ei sânguri dimineața pe la zece la casa de rugăciune, se așează în bănci și cântă ca în orișice zi, cum se cântă”. (G.M.)

„Predicatorul se roagă pentru ei, zice acolo, în slujbă că ei se unesc astăzi și din când în când ne spune și nouă, celorlalți, să ne rugăm pentru ei. Pe urmă slujba de cununie e la sfârșitul slujbei din ziua aia. Îi cheamă acolo în față și le citește, le spune cum să trăiască unu' cu altu', cum să-și crească copiii.... Cântă la urmă toată lumea și cântă și la orga asta pe care ne-a adus-o acum.” (M.M.)

„Mere tătă lumea de-i felicitează, le urează acolo... Masă se face numai cu ai casei; nu prea se fac nunți așa, mari, la noi.” (G.M.)

„Ba acum s-or mai început a face! La cămin, acolo, ca și la ortodocși. Au tot așa masă cu de toate da' numa' fără băutură. Numai cu suc! Cola și de fructe, de-astea! La bapțiști mai dau și bere da' la noi nu!” „Nici muzică nu este. Numa' să cântă cântări cu Domnu Isus așa, rugăciuni de-ale noastre cântate!” (M.M.)

„Acuma văd c-or mai adus de la Lugoj și de la Timișoara casete cu muzică din asta de o cântăm la adunare și-o pun la aparat! Unii or adus ceva muzăcanți, tot din ăștia cu cântări sfinte! Unu' era cu acordion, unu' era iar așa c-un fel de orgă... Cântau tare frumos! Iegzact ca cum cântăm și noi la adunare, da' ei aveau și stație!” (G.M.)

„Da' nu să joacă deloc. Nu să poate juca pe așa muzică: îi păcat! Noi nu jucăm! Se strâng pe urmă darurile da' fără să strige. Trec tăț' pe-acolo, prin fața mirilor și pun pe un talger, pe ceva, bani cât vreau și cât pot! (Nu-i așa, ca să-și facă fala!) Pe urmă pleacă. Se termină mai repede ca la ortodocși. Nu să stă până la ziuă!” (M.M.)

„Diferențe? Păi noi n-avem vornic, nași și de-astea! Nu-i cu lumânări, cu flori... nu! Mireasa să-mbracă cu ce are ea nou, frumos așa, să leagă la cap cum ne purtăm noi când ni-s tinere: cu păru' adunat-tăt coc și c-un batic de mătase în colț așa, legat la ceafă.” (G.M.)

„Acuma s-au mai luat după oraș ori și după ortodocși și să-mbracă miresele în alb cu rochie lungă, tăt ca ortodocșii. Li-i drag și lor că odată-s mirese!... Da' nași și lumânări noi n-avem! Nu să cântă pe drum, nu-i ca una cu steag așa, ca la ortodocși!... Și alea-s frumoase că-s vesele și ciotește lumea și cântă da' noi ne-am lăsat de ele, că noi ni-s mai credincioși! Tot în Domnu Isus credem și noi da' ne ținem mai tare de porunci și nu mai cântăm din astea lumești, așa, no! Îi, îi diferență!” (M.M.)

Cunoscătoare ale tradiției majorității, cele două femei au putut să ne dea detalii relative la participarea comunității, la relațiile pe care cuplul le stabilește, la creionarea desprinderii de vechea stare și de familia genitoare și trecerea într-o altă familie și la o altă stare. Apoi au consimțit că, dincolo de sobrietate și de ruperea cu o tradiție ce-i individualiza dar îi îndepărta de mântuirea totală și adevărată, tinerii nu gustă aproape nimic din emoția nuntirii... Epitetul „obișnuit”, cuvintele „ca la orice adunare” ori „ca în celelalte duminici” repetate mult prea frecvent spun de la sine ceva despre lipsa de relief a evenimentului astfel conceput.

Renunțarea la tradiția și la identitatea locală înseamnă renunțarea la valorile ce dau perspectivă temporală existenței individuale - legând-o de străbuni și de urmași, de neamuri, de nănașii de baștină și de toți cei ce participă la desfășurarea exuberantă a unei nunți „ca-n bătrâni”...

Este de la sine înțeles că acele constante ce conturau trecerea nu mai pot fi concepute în cadrele lor arhaice, că evoluția culturii și civilizației a dat la iveală alte modele, că raporturile dintre oameni ca și cele dintre spațiul locuit și cel generator s-au schimbat, însă la fel de real este faptul că, mai devreme sau mai târziu, orice comunitate se află în fața imposibilității de a-și reconstitui istoria și de a-și regăsi identitatea.

Suntem convinși că sensul istoriei este linear și ireversibil pentru omul modern, însă, cum nunta ca orice altă sărbătoare, este o fărâmă a Timpului Sacru al Întemeierii, ea poate imprima acea ciclicitate dătătoare de purificare și de bucurie, fapt ce ne-a îndemnat să ne aplecăm mai mult asupra ei. Am scris aceste pagini, rod a zeci de ore de cercetare și de studiu, cu adâncă și neclintită convingere că, cel puțin strănepoții familiei Tudor sau ai familiei Morar se vor regăsi pe ei înșiși în tabloul viu al nunții strămoșilor lor, la care și noi am fost martori.

2.5.4. Însmormântarea

Într-un capitol anterior (cap. **Călători din lumea de dincolo**) încercăm conturarea câtorva repere mitologice legate de «lumea de dincolo» prin raportare la narațiuni situate aparent în afara desfășurării rituale funerare și postfunerare. Totuși, o seamă de date prezentau relaționări intime cu ceea ce se face în anumite momente ale acestui ultim rit de trecere și chiar tindeau către explicarea lor și a consecințelor eventualelor încălcări sau omisiuni.

Coordonatele reconstituirii

Trebuie să spunem încă de la început că, deși ne situăm într-una dintre zonele etnografice de circulație a cântecului ceremonial de însmormântare, din care mai fac parte valea inferioară a Mureșului, Banatul și unitatea administrativă a Hunedoarei cu subzonele ei (Pop-Ruxăndoiu, 1978, p. 204), totuși nu am mai putut înregistra variante complete ale acestora. Mai mult, informatorii noștri, eșalonați pe vârste cuprinse între 45 și 85 de ani, nu au putut să ne redea decât fragmente din ceea ce ei, generic, numesc azi „Zori”, fără a preciza în ce momente și în ce locuri se cântau acestea. (Paradoxal, cele mai substanțiale informații le-am înregistrat de la un bărbat, Mihai Trif, deși, în prealabil creaserăm cadrul de rememorare mai multor femei de vârste diferite.)

Am notat că „Înainte veneau patru femei până nu era dzăuă ș-începeau în față, în coridor” (M.T.), „se cânta: dimineață, la amiază și seara pe la 5” (O.T.); „Cântam afară, apoi cântam în casă. Nime’ nu era obligator’, numa’ meream veșini și pretini și neamuri și ne cântam!” (A.T.); „Toată lumea cânta!... Parcă cân’ vă doare ceva nu vă cântați!... /.../ Îmi venea atunci să zăc și zăceam vorbe pe care le sciam și le auzăsem mică!...” (R.P.); „Veneau muierăle, venea tușa, ș-atuncea audzam și noi și cântam!” (A.T.); „Acum treizeci și ceva de ani se cânta la geam dimineața, la prânz și seara, la ușă. Ultima dată am auzit la mama Lucicăi Tomoaie. Nu mai sunt femei care să mai știe! Se cânta și pe drum; preotul cânta numai când făceau opririle. Nu conta vârsta mortului, la toți să zăcea la fel.” (N.M.); „Se cântau după mort cel puțin trei femei; dacă erau tineri, se făceau două grupe și așa-și răspundeau. Dar de mai bine de 30 de ani nu se mai cântă. La pădureni, sus, nu se poate să nu se mai cânte!...” (L.D.); „La cimitir, d-egzemplu, dacă murea unu’ tânăr și mama lui era dinainte moartă, spunea niște cuvinte, ceva cu doo păsărele care te-așteaptă-n poartă și alea-s fetele, rudele... tale și așa ceva!... Depinde de cum era mortu’!” (M.T.); „Cân’ o murit frate-meu (el o avut 29 de ai) o venit de sus, de la Bătrâna, (o fos’ târg la Sfânta Mărie Mică la Dobra) ș-or auzât c-o fost mort așa de tânăr. Atâta de frumos s-or cântat, de tot satu’ o răsunat! Da’ ce vorbe!... Alea or știut! Poate, că ele or mai țâne minte. Cred că alea ș-acuma să mai cântă - pădurenele alea! Iaca-s 29 de ani și nu s-a mai cântat nimeni de-atunci! Numa’ ele or știut! Io de-atunci n-am mai auzit!”(O.T.).

Ne aflăm în fața unor date ce compun anevoios contextul ceremonial întrucât persoanele chestionate se află în poziții diferite față de performerii de odinioară: unii făceau parte din familiile femeilor care cântau și, după spusele lor, se lăsau antrenati în acest grup fără însă a-și însuși pe de-a-ntregul repertoriul ritual, alții au fost asistenți pasivi sau beneficiari ai ritului, în calitate de rude ale defunctului. De aceea nu putem să precizăm nici dacă grupul de femei era strict specializat, nici dacă erau chemate în mod obligatoriu (deși dispariția completă a repertoriului dovedește contrariul), nici cu ce sau

dacă erau răsplătite. În schimb, avem toate datele că a existat întreg ansamblul repertorial, că el era performat în trei momente din zi (Zorile, tx.36) și că, în momente bine determinate (plecarea din ocol, drumul spre cimitir, trasul harăngilor, îngroparea) se intonau alte piese de sine stătătoare. Despre cântecul bradului nu avem nici o informație să fi existat și nici despre practica rituală pe care o însoțea. Interesantă este atitudinea vorbitorilor față de Ținutul Pădurenilor, reprezentat aici de satul Bătrâna: o atitudine de admirație și respect pentru o zonă conservatoare, arhaică, o atitudine cvasigenerală și permanentă de-a lungul cercetărilor noastre, (cf. cap. **Dincolo de hotarul satului**).

Una din variantele înregistrate – recitată de către informatorii noștri - vădește asemănări cu textul „Zorilor” cules în anii '50 în satul Bătrâna (Comișel, 1954). Dezvoltarea poetică se îndreaptă apoi către confirmarea plasării în timp de către cei ce ne-au furnizat-o „cân' să ișa din ocol” (M.T.) și a funcției sale ritual-ceremoniale „să zicea unu' de despărțire și de jale...” (M.T.). Versurile detaliau tocmai acest fapt, prin lărgirea sferei de raportare de la casă/familie, la ocol/neamuri cu dor, motive prezente și în cântecul bradului înregistrat la Jdioara, Timiș (255 - Georgescu, Kahane, 1988) sau cu o piesă din Goleș - Hunedoara, „Zâna Bătrână” (334 - Georgescu, Kahane, 1988). Totuși, forma în care le-am înregistrat în 1998 în Mihăiești indică o sensibilă evoluție poetică spre lirica funerară - „verșurile sau cântările la mort” din Banat și vestul Transilvaniei și bocetele. Ele preiau teme și motive din poezia ritual ceremonială (relația defunctului cu cei rămași în viață, prefigurări ale integrării în cealaltă lume și ale revenirilor periodice, la sărbătorile morților) și le conferă o notă mai pronunțată de tragism prin raportare strict concretă la un destin sau altul, cât și prin modalități lirice de construire a „dialogului fictiv” cu cel pregătit să pribegească într-o altă lume (Pop-Ruxăndoiu, 1978, p. 207).

Experimentul recompunerii și restituirii acestui repertoriu ni s-a părut deosebit de interesant întrucât ceea ce s-a păstrat în memoria pasivă a comunității pare să fi fost chiar segmentul ce le confirmă spusele: „Atâta era de jalnic, că toată lumea plângea. Era mai jalnic decât cum predică preotul!” (R.P.); „Lumea plângea de cât să cântau femeile acelea, chiar dacă, să zicem, nu-l știau pe mort!” (L.D.); „Era jalnic! Numa' noi am cântat așa, ce ne-am amintit! N-am cântat cu jale! Ia!” (A.T.).

O dată cu decesul celor câteva femei din Mihăiești s-a pierdut complet acest repertoriu, de aceea socotim că prezența numelor lor alături de cele ale celor înregistrați în vara lui 1998, va rămâne peste decenii, una dintre puținele mărturii ca acesta a existat. Aceștia sunt: Olivia Trif, Aurelia Trif, Romanița Popa și Mihai Trif din Mihăiești, Letiția Dejeu și Norica Mircea din Roșcani, iar „femeile știutoare de cântări la mort” erau: Salomia Trif, Brândușa Andrașesc, Rozalia Martinesc, Eufrosina Oprean, Ileana Trif și Ileana Florescu.

Rituri și sensuri

Nu se poate spune însă că o dată cu pierderea segmentului poetic-muzical s-au produs schimbări semnificative în scenariul obiceiurilor funerare, de aceea vom prezenta în cele ce urmează trei seturi de date circumscrise momentului ultimei treceri: practicile funerare, cele postfunerare și sărbătorile dedicate morților, așa cum ne-au fost ele înfățișate, prin observație directă și în urma aplicării unor metode de reconstituire

specifice (chestionare, interviuri, convorbiri, relatări) aplicate în cei doi ani de cercetare în satele Roșcani și Mihăiești.

Secvențial, riturile funerare se subdivid în trei etape bine marcate de gesturi și acte rituale, magice și ceremoniale.

Etapa preliminară, de separare a mortului de ai săi, în care se săvârșesc rituri cu pronunțate rosturi de purificare și apotropaice.

Etapa liminală, a pregătirii înmormântării – dominată de o atitudine de venerație amestecată cu teamă din partea comunității ce se preocupă de săvârșirea actelor compensatorii în plan simbolic, de inițiere și protecție magico-rituală.

Și în fine, *momentul postliminal*, al separării definitive, complete de lumea vie, este definit de riturile și formulele de inițiere și integrare pentru postexistență, (în mormântarea și intervalul de șase săptămâni ce se întinde până în momentul despărțirii definitive a sufletului de existența materială).

„Gătirea mortului” include atât rituri separatorii și pregătitoare (scalda, primenirea cu haine noi) (cf. cap. **Portul tradițional**), cât și înzestrarea cu obiecte menite să-i asigure protecția magică necesară parcurgerii „îndelungatei căi”, iar „celor rămași pe urmă”, o rețea sigură și eficientă de comunicare cu defunctul, care să excludă orice revenire în chip malefic și orice tulburare ulterioară a echilibrului comunitar.

O decriptare detaliată și de mare profunzime a acestor practici ne-a furnizat Teodora Capelini în iarna lui 2000: „S-o făcut dint’-o cămașă care-o purtat-o iel, s-o rupt, și s-a făcea așa, o cârpă mică - ia-așa, ia!... - și-o-mpăturat-o și-o legat-o c-on picuț ață și zăcea: «Asta-i pentru Adriana, asta-i pentru Ramona, asta-i pentru mine d-egzemplu, să zic... asta-i pentru Minodora, ca fiică a lui, sau Simona!». Fiecare păpușă din pânză să puna așa s-aibe el acolo... pentru tăț’ ai casei. Dup-aia i-am pus țuică, i-am pus brichetă, i-am pus țigări... Țuică i-am pus! Mâncare i-am pus...(din pomană!), bătă de rug, ca să aibă iel de ce să să proptească cân’ merje!... Am pus mac numa’ (alți pun și nisip de trii ori, așa, roată p’ingă iel, că cică să-ș’ facă de lucru: să numere macu’ și cân’ termină s-o ia iar de la-nceput!) – să zăce, no: «Să n-ai treabă cu ai cășii și să tot numeri aici-așa tăt macu’!». Alea păpuși să zăc... no! tăt așa: «Asta păpușă-i pentru vaci, asta-i pentru găini, asta-i pentru porci, să n-ai treabă cu ii!»”.

Alte persoane chestionate au dat explicații diferite prezenței obiectelor magice: „Să pune sub pernă rug, da’ io nu i-am pus. (Îi tot ceva creștinesc: să zice că cum a fost Domnu Iisus...)”. (F.M.); „Se pune nisip și mac să aibe de ales, să nu vie înapoi... Se pun nouă pietricele, un băț, ca să se apere când merge dincolo. Să se apere de dușmani! Și rugul la fel! În mână i se pune o cruce de ceară și-n mijloc i se pune o monedă ca să-și plătească trecerea.”; „Să-nfiară numa’ ăi care deoatie, nu tăț! Să-nfiară cu on ac așa, după urece și să mai pune ceară curată, ai, tămânie, acló, la mort!... La ăialalt să pune rug, un băt de rug su’ pernă. Să mai pun noo pietrucele albe și sămânță - din toate din casă - să aibe, să nu umble după iele, să nu iasă!” (A.T.).

Observăm că semnificațiile atribuite rugului, pietrelor și semințelor sunt cu o excepție-două interpretate ca fiind legate de protecția magică a comunității. Le putem raporta, făcând apel la date etnografice mai vechi sau mai noi, la practicile de izolare și anihilare a strigoilor. Ne referim aici în special la prezența rugului în contextul practicilor agro-pastorale legate de prezervarea manei vitelor și a câmpului (Sângeorzul, în special, dar și atunci când fată o vacă) (cf. cap. **Fetele magicului**). Măceșului (rugului) i se

atribuie un rol pronunțat apotropaic izvorât dintr-o configurare antropomorfă a Răului, socotindu-se că în crengile puse în gard sau la ușa grajdului se vor răni strigoii veniți să ia mana. Transformările semantice converg parțial spre aceleași semnificații: cu spini, cu măcăci și rugi se alungă dușmanii, Răul în general, de aceea, poate, din vechime, se construiau din împletituri de nuiele și măcăci împrejmuiți pentru locurile cultivate. Sensul creștin dat rugului în contextul riturilor funerare pare a fi o simplă asimilare și reproducere de interpretare pe care informatoarea noastră n-a socotit oportun s-o descifreze (sau nu a putut).

Alte prezențe semnificative pentru intenția de a se autoproteja a comunității sunt semințele și „păpușile” ce închipuiesc pe „căsași” și „sporul gospodăriei”. Câteva amănunte stilistice ale înfăptuirii ritului ne atrag în mod special atenția: folosirea unui obiect ce a intrat în contact nemijlocit cu defunctul (o cămașă veche, purtată), raportarea fiecărui substitut numai la cei apropiați, rostirea unei formule ce slujește drept *vade mecum magic*. Gestul ni se pare semnificativ atât pentru conceperea imaginii defunctului ca un potențial „vrăjitor de mană” (cf. cap. **Fetele magicului**), cât și pentru încercarea de a impune voința magico-rituală a microgrupului și chiar a comunității în scopul stimulării fecundității (Hedeșan, 1998, p.157 sqq.). Este, așa cum arăta Roger Caillois în *L'Homme et le Sacré, un dar cămătăresc* („cadeau usuraire”) menit să mențină lumile opuse – Sacrul și Profanul - în cadrele lor benefice esențiale. Mecanismul mental care declanșează acest gest este unul de compensare în avans: se oferă prețul înainte de a se căuta să se obțină un bun – spiritual sau material – sub forma unei dureri asumate în mod simulat (jertfă sau simulacru de jertfă) (Caillois, 1983, p.117).

Așadar, putem conchide, urmându-l pe Mircea Eliade că „Asemenea grăunțelor îngropate în matricea telurică, morții așteaptă revenirea lor la viață sub o nouă formă. Legătura dintre străbuni, recolte și sexualitate este atât de strânsă încât cultul funerar, cel agrar și cel generator se întrepătrund până la fuziunea completă.” (Eliade, 1940, p. 296) și că gestul menționat neutralizează în avans orice pornire geloasă a spiritelor celor plecați împotriva celor vii printr-un tertip curent ce se bazează pe încrederea în insuficiența senzorială sau cognitivă a „celuilalt” (aici, cel decedat) în raport cu inițiativa lumii vii. Numai așa se pot explica unele comentarii precum cele legate de numărul firelor de nisip și de mac sau jocul pueril cu „păpușile” pe care informatorii noștri le pun pe seama defunctului. Nu este nici pe departe o atitudine ireverențioasă față de defuncți, ci o recompunere a însăși ființei umane în cadre ingenuie, incapabile de acțiuni malefice.

În paralel cu străvechile antidoturi magice analizate, menționăm pregătirea „statului” și a iconostasului, obiecte rituale numai aparent creștine, ce ilustrează, de fapt, aceeași viziune asupra lumii de dincolo: „Se face o lumânare în semnu' crucii și în aia se pune o monedă și un bob de tămâie. Să face numai din ceară de stupi. Sunt femeii bătrâne care știu. Să face firul cât mortul. Se taie lumânarea (lumânarea nu-i mare!) și din restul să face iconostasul. Să-nvârte-așa, roată și c-un capăt ridicat și aia să aprinde pă mort când să face slujba în curte. Îi zice stat. Cât se face slujba în curte, statul ăsta arde pe piept la mort.” (F.M.).

Momentul „gătirii mortului” coincide cu vestirea în întreaga comunitate a pierderii unui membru, fapt evidențiat de aducerea „praporilor” și a steagului de la biserică și arborarea lor la porțile familiei defunctului și cu „pornitul harăngilor”, ce puncta

momentele din zi în care se executau secvențe rituale separatorii precum intonarea „Zorilor” sau „slujba pe mort” a preotului.

Priveghiul este răstimpul de două nopți ce coincide cu starea liminală caracterizată prin vulnerabilitatea magică a defunctului, direct proporțională cu acea neliniște incertă a celor ce au rămas în viață. Starea de veghe pare să aibe azi conotații ceremoniale atât prin amploarea actului („vin tăț’ care l-au cunoscut și care vor” – F.M.), cât și prin sentimentele care îi animă pe participanți („O venit multă-multă lume la iel – săracu’!... - așa, să-și ieie rămas-bun, să-și arăte respectu’...!” – T.C.). Odinioară însă era în mod evident un act încărcat de semnificații apotropaice și profilactice al cărui beneficiar era în primul rând colectivitatea știut fiind faptul că „din morții nepăziți se fac strigoii morți” (Mușlea-Bârlea, 1970). Priveghiul includea practici ludice, așa numitele „jocuri de priveghi”, păstrate până în urmă cu puțini ani în Banat (cf. Vasile Crețu și Sandu Dragoș, „Jocuri de priveghi”, 16 mm, alb - negru, 12 min, Pietroasa, jud. Timiș, 1975, Arhiva de Folclor a Universității din Timișoara, nr. 30 și Nicoleta Ispirescu – Dănuț Dumitrașcu, „Jocuri de priveghi la Povergina – Timiș” - 1994, caseta video SVHS, 20 min., Arhiva Video a Centrului Național al Creației Populare). O reminiscență - evident deviată de la sensurile inițiale – este jocul de cărți practicat de „cărțași cunoscuți, oameni, bărbați care-s împătimiți, care joacă pe bani; să duc acolo când aud c-a murit cineva și ...unii câștigă, alții pierd...ei rămân acolo toată noaptea și, sub pretextul că joacă cărți, rămâne și sticla pe masă!...” (N.M.)

„Slujba mare, de despărțare” se face „în ocol”: „Acolo să strâng tăț’ și slujește preotu’ și-și ia rămas-bun: ș-ăi vii de la mort, și iel de la casa și de la tăț ai lui!...” (F.M.).

Plecarea la biserică este subliniată ca moment de separare și de inițiere pentru „îndelungata cale” prin câteva acte rituale pe care interlocutorii noștri le-au descifrat doar parțial: arderea „statului”, dezlegarea mâinilor și a picioarelor, datul găinii, al apei, luminii și colacului peste copârșeu și „stropirea urmei mortului”.

„Statul” este un element ritual acceptat de ritul ortodox ca simbol al mântuirii, dar unele similitudini cu desfășurarea riturilor magic profilactice și de vindecare (e.g. măsurarea nou născutului la naștere sau firul de arnici roșu, de mărimea celui bolnav, utilizat în practica descântatului de deochi) ne determină să vedem în acesta un obiect magic de o arhaicitate apreciabilă.

„Dezlegarea” este un act ce dublează o secvență bine determinată a slujbei ortodoxe de înmormântare, dar vine și în sprijinul conceperii acesteia ca pe un drum lung într-o altă lume. Și asigurarea „proviziilor” se înscrie în același context mitologic, cel al „căii îndelungate”. Totodată, găina, umilă prezență psihopompă, este menită, după unii, să scurme în Ziua de Apoi spre a trezi sufletul pentru Înfricoșata Judecată (M.C.), iar după alții să-i facă loc acestuia printre spinii și măcăcinii căii fără întoarcere (N.M.) (cf. Marian, 1892, p.238). De un deosebit interes ni se pare ritul de purificare numit „stropirea urmei mortului” întrucât el se conjugă atât cu actele preliminare analizate mai sus, cât și cu un altul, postfunerar destul de bine cunoscut sub denumirea de „întoarcerea urmei mortului” (cf. Hedeșan, 1998, p. 67). „Stropirea urmei mortului” se face de către o persoană aflată în stare de puritate rituală „o femeie bătrână”, dublată de inițiere rituală obligatorie „una care știe” pentru că ea pregătește „o cantă cu apă legată cu flori, busuioc sau și o țâr’ ață roșie și c-o lingură aruncă apă așa, în urma mortului, după ce trec tăț’” (T.C.); „...pune și trei nuci în apă și aruncă la opriri cu apă în urmă.” (N.M.). Întrebate ce

semnificație pot avea cele trei nuci, interlocutoarele noastre n-au putut preciza, însă informația este prețioasă în sine, cât și raportată la alte contexte. Astfel se confirmă rostul propițiator al apei lustrale la care se recurge și în alte momente de trecere precum nunta (aldutul mirilor de către cea care-i întâmpină făcându-se pentru stimularea fecundității și cu grâu nu numai cu apă). Nucile, sunt prezente și în context postfunerar (în apa de la paosul ridicat la nouă zile), dar și în alte rituri ce vizează profilaxia magică și purificarea (scalda nou născutului) pentru că au, pe lângă atributele fecundității, și un însemn protector – cel al crucii - în dispunerea semințelor (Gorovei, 1976, p. 86).

Am anticipat deja un rit separatoriu definitiv (pe care de altfel am fi tentați să-l categorisim drept postfunerar dat fiind timpul în care se îndeplinește), cel al „întoarcerii urmei mortului”. Acesta are loc imediat după plecarea din ocol a convoiului funerar și vine în continuarea respectării unui alt tabu – cel al curățirii casei pe toată durata liminală. Totodată, acest act pare a fi și o prefigurare a următoarelor interdicții legate de perioada imediat postliminală în care se mai îndeplinesc alte rituri de izolare a spiritului precum tămâierea mormântului, arderea lumânărilor de veghe în încăperea în care a locuit și parastasul de nouă zile: „Trei zile cât e mortu’ acasă nu să mătură sau, dacă e nevoie de măturat, să pune gunoiu’ su’ masă; cân’ să iese cu mortu’ afar’ din cameră, atunci să ié hainele alea și să pun gios și să pune masa pă care o fos’ cu picioarăle-n sus acló și să lasă așa până treșe slujba-n ocol și...no! după ce mărg la cimitir.” (T.C.).

Socotim „întoarcerea urmei mortului” ca având importante conotații purificatoare ce încheie - în spațiul casei – ciclul trecerii, întrucât, după părerea noastră, se încearcă a se face imposibilă dispersarea sacrului (i.e. a morții). Gunoiul acumulat de-a lungul celor trei zile de preparative este în mod evident un reziduu magic ce a rezultat în urma contactului – direct sau indirect – cu defunctul, de aceea se cere în mod imperios izolarea lui imediat după înhumarea trupului astfel ca nici o forță să nu poată dispune de energiile acumulate în el. Răsturnarea așternutului și a mesei se înscriu în aceeași paradigmă, a neutralizării forțelor incerte ce s-au strecurat prin contactul cu cel decedat.

În același spirit, al grijii pentru liniștea căminului de curând părăsit de mort se desfășoară tămâiatul mormântului timp de două seri: „Am mers cu mama, cu soacră-mea, să tămâiez mormântu’ în două seri. Am înconjurat de trei ori și-am zis: «Tu să ce odi’nești în pace!», am zâș și Tatăl Nostru și pe urmă am spart oala aia (am avut o oală vece de pământ, așa!), am spart-o de crușe. Am mers până să sfintă soarăle!” (T.C.). Sunt notabile cele câteva amănunte rituale privind obiectul (oala uzată de pământ, deci dintr-o esență evocatoare a condiției defunctului și care, prin urmare, nu se mai poate reîntoarce în gospodărie), formula rostită (de izolare și de exorcizare oarecum eufemistic formulată) și momentul (în cursul zilei, la adăpost de spiritele întunericului).

Despărțirea definitivă de cel plecat în lumea de dincolo se realizează - și pentru roșcănani, ca pentru toți românii ce împărtășesc doctrina ortodoxă - la șase săptămâni de la deces. În preziua ridicării paosului „să cară apa”, act ritual cu bogate implicații rituale și ceremoniale, deosebit de extins ca practică postfunerară (aproape în întreg spațiul românesc, dar și în cel sud dunărean) (cf. Narcisa Știucă și Dănuț Dumitrașcu, „Sărindarul de obște la Desa – Dolj”, casetă video VHS, 45 min, Arhiva Video a Centrului Național al Creației Populare).

Acesta are ca actant principal, din nou, o persoană inițiată, aflată în stare de puritate rituală, neînrudită cu cel decedat și care, prin dusul celor nouă găleți de apă din curtea

acestuia la vecini pare să încheie un ciclu purificator și o etapă în care spiritul a fost tolerat prin preajmă. Apar din nou semne ale trecerii răscumpărate (monezile) și ale anihilării Răului (nouă pietricele albe). Ritul se încheie cu „slobozitul apei”: „Și-apoi se îmbracă o scândurică în pânză albă, se pun 4 lumânări așa, în colțuri, se duce aici, jos, în vale la noi, sau la râu dincolo și se dă drumul la scândurica aia cu lumânările aprinse, c-un colac sau o felie de pâine, să se ducă pe apă. Nu știu ce se spune: am văzut doar ce a făcut femeia aia. I-am dat haine de la mama, găleata aia de-a cărat cu ia, un prosop și bani.” (N.M.); „...Am mers și io acló, la râu, cu femeia aia. Am zâs și io Tatăl Nostru da’ ia o mai zâs ceva – ce- mai fi zâs io nu știu!... Am dat foc la lumânări și am aprins tămâia, pe urmă le-am dat drumu’ pe apă-n jos.” (T.C.).

Vechimea ritului este atât de mare încât pare să-și fi ascuns complet și definitiv semnificațiile pentru toți cei cu care am stat de vorbă. El conține elemente ce vorbesc despre purificare, dar și de protecție magică, despre integrarea defunctului în lumea de dincolo cât și despre refacerea echilibrului comunității restrânse după plecarea lui. Traiectul pe care apa curgătoare îl stabilește în mod ritual este tocmai cel nerecomandat de cântecele rituale, întrucât el este ireversibil. Acum însă se impun cele dintâi restricții sensului de comunicare cu cel integrat definitiv într-o altă lume și într-o altă ordine, fapt pentru care, conform datelor culese în alte zone (Panea, Bălosu, Obrocea, 1996 p. 135), femeia care a îndeplinit ritul ia ca martor Soarele, adică exact acel punct de reper ce urmează să fie călăuza sufletului în sărbătorile de peste an ce sunt destinate împăcării morților. Interpelarea celei care a „cărat apele” lui Emilian Capelini în februarie 2000 ne-a confirmat rostirea unei formule similare, fără a ne-o dezvălui, fapt ce ne-a convins de valențele ezoterice și exorcizante care i se atribuie.

Ca și ospățul de la înmormântare, cel de la șase săptămâni are un caracter cvasigeneral: nimeni nu omite acest moment de închidere a ciclului ultimei treceri, nici familia răposatului, nici membrii comunității pe care aceștia au datoria să-i cheme.

Pomeniri și sărbători

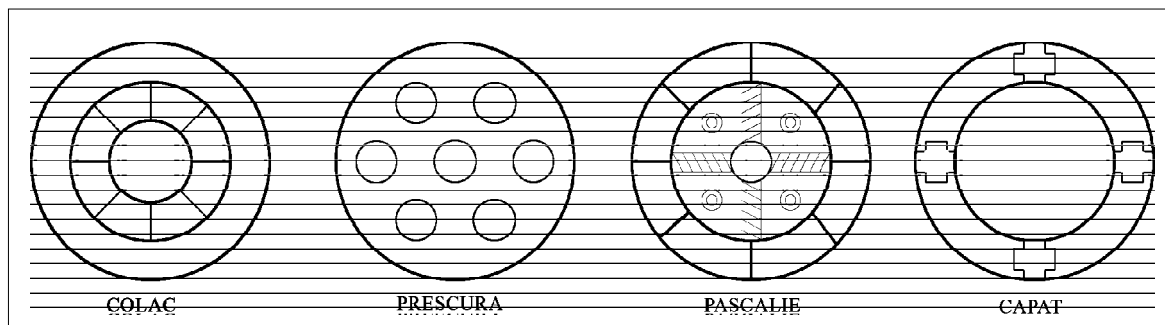
Un loc aparte în toate aceste practici funerare și postfunerare de la Roșcani îl are pâinea rituală ale cărei forme și semnificații merită să fie puse în evidență. Aluatul din care sunt preparate toate formele de pâine rituală este unul obișnuit și pentru hrana cotidiană: făină curată de grâu (i.e. de foarte bună calitate), apă, sare și drojdie. Am remarcat o ierarhizare a formelor în funcție de rangul ritual-ceremonial al celui care le primește. Astfel, parastasul, formă compactă și complicată, cu simboluri creștine (crucea) și solare (cercul împletit din vițe) este destinat preotului, colacii împlețiți se dau „gropașilor” și celor care „duc pe mână”,

Parastas pentru Serafim Furdui

alții de aceeași formă se pun la cruce, la steag și la prapori, iar capetele se dau cârstnicului și cantorului. „Colaci de mână”, mici, împlețiți din două vițe, se dau atât copiilor ce duc „florile” (coroanele), cât și tuturor celor prezenți la slujba de înmormântare. Alături de prescură (formă compusă dintr-o „pogace” pe care se pun șapte „pupi” însemnați cu „pristoncul”), „colacii de mână” sunt mai apoi prezenți la toate pomenirile de până la un an și ori de câte ori familia pomenește pe cei plecați în lumea celor dreپți. (F.M.)

Dacă până în urmă cu câțiva ani toate aceste tipuri de pâini rituale erau preparate în sat de către „anume femei care știu și au voie”, acum condiția de inițiat și cea de puritate par să nu mai aibă importanță întrucât „se dă comandă la Deva, la fabrică”.

Pâini rituale

Riturile postfunerare au un caracter obligatoriu numai până la un an: „la nouă zile se ridică paos la biserică, la șase săptămâni să face pomenire mare, ospăț ca și la înmormântare, la șase luni iar fac ăi care pot și la un an iar așa, mai mare să face...” (F.M.); „Care are durere mai mare face până la șapte ani, da’ care nu, care a fost mai bătrân, face până la un an obligatoriu și... gata! Pe urmă, mai la zile din astea de să pomenească toți morții.” (N.M.).

După ce ciclul postfunerar s-a închis asigurând o comunicare firească între cei rămași și cei plecați, aceasta are loc în anumite sărbători, ca în tot spațiul locuit de români.

Totuși, la Roșcani și-n satele ce i-au aparținut odinioară am remarcat că aceste sărbători sunt foarte puține: în a doua zi de Paști, la Rusalii (doar la Mihăiești, unde se săvârșește slujbă în fiecare an), în Sâmbăta Morților (cu două săptămâni înainte de Prinsul Postului Mare) și în ziua de Simți (Patruzeci de Mucenici, 9 martie).

Simplificarea rânduielilor postfunerare la Roșcani s-ar putea datora atât condițiilor externe și generale (accentuata influență a bisericii ortodoxe încă din veacurile anterioare), dar și interne, speciale (conviețuirea cu alte grupuri etnice și confesionale). Cum nu dispunem de toate datele necesare, nu vom încerca aici o analiză a dinamicii obiceiurilor tradiționale așa cum am făcut în cazul nașterii și al nunții, ci ne vom mărgini la o prezentare mai accentuat descriptivă.

În sprijinul demersului nostru aducem mărturiile Feliției Muntean, ale Mariei Caba și ale Lenuței Caba. În ordinea importanței acordate de biserică ziua a doua de Paști este socotită de comunitatea ortodoxă ca fiind una propice comunicării cu strămoșii: „A doua zi de Paști mergem pe morminte după ce e terminată slujba și dăm ouă și colac, cozonac.” (F.M.). Ritul se consumă, ca în tot spațiul românesc, (Marian, 1901) în cimitir într-un moment de mare sărbătoare pentru creștinătate, de inaugurare a unei noi etape a anului, un moment încărcat de multiple valențe sacre legate de renaștere și fecunditate, de expiere

și purificare. Într-un asemenea cadru temporal consfințit de Jertfa Supremă a Mântuitorului este firească perceperea oricărei comunicări cu lumea celor drepti ca un prilej de a-i invoca întru împlinirea armoniei generale și de a le aduce ofrande în așteptarea recoltei ce vegetează.

O altă sărbătoare creștină al cărei prestigiu este subliniat de un strat arhaic precreștin viguros, este ziua de Rusalii (Pogorârea Duhului Sfânt). Rusaliile înmănunchiază sensuri legate de apropiata maturizare a semănăturilor, dar și de vulnerabilitatea lor într-un moment când „leagă rod”. Spațiul populat de duhuri capabile să aducă infertilitatea (Ielele - în jumătatea de sud, strigoii - în Transilvania) este purificat fie printr-un dans ritual cu pronunțat caracter curativ (cel al călușarilor, în Muntenia și Oltenia), fie printr-un carnaval („împănatul sau înstruțatul bouului” în Câmpia Transilvaniei), fie prin procesiuni religioase (în Banat și vestul Transilvaniei). Pentru așezarea de care ne ocupăm ea avea o importanță deosebită, întrucât aici, până nu de mult se desfășura o slujbă religioasă pentru protejarea semănăturilor și a animalelor „La Rusalii se sfințea apa și se lua acasă pentru mară, se turna pe foc când tuna și trăznea. Se fac cununi de spice sfințite și se pun între sate la rugile de piatră și-n cimitir.” (L.C.) corelată cu unele reminiscențe ale cultului strămoșilor „Aici, la noi, s-o strâcat aista obicei fiin'că părintele îi la Mihăiești. Să ducea lumea la biserică și-n cimitir la morminte cu prăjituri și să dădeau la copii.” (F.M.).

Elementele ce compuneau această sărbătoare ne trimit din nou la grija așezării pentru păstrarea manei, întrucât, așa cum am arătat (cap. **Fetele magicului**), locurile în care se puneau cununile de spice erau tocmai acelea în care spiritele malefice sunt active (răspântiile și rugile). Strămoșii erau îmbunați, ca și de Paști, cu ofrande și cu însemne ale fertilității (coroane de spice) având odinioară funcția unei jertfe prealabile (cf. supra) menite să asigure recolta râvnită.

O altă sărbătoare, mai mărunță, este cea de 9 martie – Simții – legată, la rândul ei, de ieșirea la arat, de desfăcutul (retezatul) stupilor, de rodirea grădinilor și a livezilor. Acestei zile i s-a conferit de către creștinism valențe noi ce au asimilat ideea de cult al fertilității și al străbunilor prin raportarea la o istorie sacră: jertfirea celor Patruzeci de Mucenici din Cetatea Sevastiei (Ghinoiu, 1997, p. 119). Pentru că este un început de an – cel agrar – este firesc să se păstreze practici magice de stimulare a fertilității pământului despre care vorbim într-un alt capitol (cf. cap. **Timul sărbătorii**), dar și altele legate de cei morți, care, din „împărăția lor htoniană veghează pentru belșugul urmașilor” (Eliade, 1949, p. 295); „Mai demult care făceau, făceau mai multe și mai dau și de pomană-așa. Acuma nu mai pre fac! Alții nici nu știu, alții nu țân zâua asta sau zâc că n-au fărină, no! N-o făcut tătă lumea! /.../ Ș-am făcut dup-aia ș-o pancovă-doo pă tipsie și p-alea am făcut urme că cică-i bine să le mânci așa!... Am dat și la păsări, am dimicat și le-am dat de-or mâncat – vezi?!... Mama zâcea că-i bine să dai la mară, să fie sănătoase, să aibe lapte!” (M.C.); „La Patruzeci de Sfinți, atunci să fac un fel de coculețe mici și să împart cu lapte. Să pune un fel de țavă pe deasupra și să fac tăt așa niște semne. Patruzeci de semne! Simții (sfințișori) le zicem. Dai la ai săraci, că vin ei acasă. Dai câte-ți pui în gând, cu număr.” (F.M.).

Remarcăm din cele două relatări două stadii diferite ale respectării sărbătorii: unul mai vechi, în care grija pentru recoltă și animale se corelează în mod evident cu cea pentru sufletele morților și unul ceva mai recent, în care ziua de Simți este unanim recunoscută ca zi consacrată morților. Amândouă se leagă însă de același aliment ritual:

„cocuțele”, „pupii” sau „pancovele”, similare „măcinicilor” din Muntenia și Moldova. Și această practică se înscrie în mod evident pe coordonatele remarcate în întreg ansamblul funerar: grija pentru bunăstare a comunității și aceea pentru tihna și răsplătirea celor din lumea de dincolo. Pe de altă parte, așa cum tot Mircea Eliade remarca, (Eliade, 1991, passim) orice început de ciclu, deci orice sărbătoare este inaugurată prin consumul ritual al anumitor alimente – fie că au rodit prima oară, fie că se așteaptă rodul. Dar această adevărată împărtășire, ca și punerea lor în brazdă, nu se pot concepe fără a dăruii (i.e. a jertfi) strămoșilor în mod simbolic așteptând prin aceasta o sporire a recoltei și ocrotirea ei față de forțele potrivnice.

În fine, ziua numită „De cătărigi” (cf. cap. **Vorbirea**) nu este altceva decât Sâmbăta Morților (numită și Moșii de Iarnă), cea mai mare sărbătoare a morților dinaintea Postului Mare. În ciuda faptului că persoanele chestionate au mărturisit că nu știu decât din calendarul bisericesc ortodox aceste denumiri și că au intuit vag rolul lor, ele ne-au descris o practică postfunerară ale cărei date generale sunt similare celor din întreg spațiul românesc: „Cân’ să face...răciturile - cătărigile, cum le zăcem noi. Atuncea iară dau la din ăștia sărași. Fac un mălai mare, tai o felie mare și c-o farfurie de cătărigi și duc la ăia care știu că n-au, că-s mai amărăți...”

Teodora Capelini pregătind colacii de pomenire

Îs cu două săptămâni înainte de Lăsatu Postului de Paști. Se fac din picioare și cap din porcu’ de la Crăciun. Dau trei-patru farfurii.” (F.M.) Cu extrem de puține excepții, în satele cercetate aceasta este ziua morților prin excelență, zi care, după cum se poate observa din relatarea interlocutoarei noastre, nu se corelează cu nici un eveniment desfășurat în biserică precum se întâmplă în zonele sudice și estice.

Este mai curând o practică ce s-ar fi putut plasa la Crăciun date fiind alimentele rituale, însă, de bună seamă că o găsim la sfârșit de cășlegi și la început de post tocmai ca o prefigurare a acestuia și în numele unui deziderat: sporul animalelor și al bucatelor.

De altfel, așa cum reiese și din capitolul privind etnogastronomia, „cătărigile”, ca și turta de mălai nu apar prea des în alimentația tradițională a oamenilor din Roșcani, de aceea apreciem că ele constituie o hrană rituală prin excelență, ocazionată de o sărbătoare a morților și a debutului postului deopotrivă.

Câteva concluzii

Ca în întreg spațiul cultural românesc, obiceiurile legate de momentele cruciale din viața oamenilor - cu precădere cele legate de *Marea Trecere* - sunt mai bine conservate decât alte manifestări spirituale tradiționale.

Așa cum ne-am străduit să arătăm, aceste momente sunt întâmpinate și însoțite de

o multitudine de manifestări ce se împletesc într-un tot din care azi, cu greu mai pot fi desprinse reminiscențele arhaice, precreștine, de elementele creștine și de alte achiziții culturale. Așa cum arăta o cercetătoare de origine română „Tradițiile populare sunt aici (în România, n.n.) mereu vii și se exprimă în diferitele momente ale vieții individului și grupului, naștere, căsătorie și moarte în mod special, ca și de-a lungul tuturor traiectelor ce definesc atât funcția individului, cât și propria sa valoare ca ființă vie. Modernitatea și schimbările politice sau sociale nu par să se fi impus în raport cu atitudinea în fața morții și ne oferă un tablou pe care l-am putea califica drept transistoric.” (Andreescu & Bacou, 1986, p. 7). Nu vrem să spunem că la Roșcani și în satele din împrejur timpul a încremenit în loc, nici că oamenii de aici se luptă cu tenebre și coșmaruri medievale, nici că existența lor este pusă sub semnul arhaicului. Dimpotrivă, în privința faptelor analizate am subliniat sensul schimbărilor și am sesizat renunțări la ceea ce, se pare, nu-i mai reprezintă. Vrem doar să susținem că așezările de care ne-am ocupat timp de doi ani nu au uitat complet valorile ce le creionează identitatea – ca grup și ca eșantion de civilizație rurală. Mai mult, că oamenii au tendința de a menține active acele resorturi ale conștiinței și ale practicii culturale ce asigură nu numai ființarea comunității, ci și ordinea în sânul ei. Așa cum afirmă Mircea Eliade, „Anumite «comportări mitice» mai supraviețuiesc încă sub ochii noștri. Nu doar că ar fi vorba de «supraviețuiri» ale unei mentalități arhaice. Dar anumite aspecte și funcțiuni ale gândirii mitice sunt constituente ale ființei omenești.” (Eliade, 1978, p. 4).

Acestui dat al omului socotim că i se supune „tendința conservatoare” a celor ce azi, la Roșcani, vor să mai facă botez, nuntă ori înmormântare „cum știi de la hăi-bătrâni”. Este tentația exemplarității, a modelelor sacre ce nu trebuie să fie nesocotită întrucât, grație ei omul rămâne o fărmă de dumnezeire și un cetățean al Universului.

PARTEA III-A - INSTITUȚIILE ȘI OAMENII

3.1. Instituțiile

3.1.1. Școala

Clădirile Școala primară din Roșcani datează din 1910 (Dimperiu, 1944, p.71) și a fost inițial școală confesională, unde se învăța numai în limba maghiară. Auzind că în Ardeal se construiește o școală pentru români, un boier din Basarabia a donat o sumă de bani. Când au ajuns banii la Roșcani, clădirea era terminată, așa că s-a construit un gard de sârmă, înlocuit la reparația din 1970 cu un gard de beton. (L.C.) Din vechiul gard din plasă de sârmă mai tăiau sătenii cu cleștele pentru a-și coase opincile (Gh. T.).

Școala primară din Mihăiești are o clădire datând din perioada postbelică, în stare destul de bună. Cu ajutorul Primăriei, învățătorul Octavian Ognean a reușit să facă și o magazie de lemne pentru școală, primind și sprijinul părinților.

Școala generală din Roșcani, situată la intersecția dintre Roșcanii Mari și Roșcanii Mici, a fost construită în 1957. Curentul electric s-a introdus în școală abia în toamna anului 1968.

Învățătorii și profesorii. În monografia lui Ion Dimperiu, citim că Șindea Gh., 75 ani, fost primar, fixează învățătorii care au fost la școala din sat.

1867, 3-4 ani, Ion Văran, căsătorit cu fata lui Iosif Ognean preot, școala fiind cu secție germană.

1871 - Ion Morar, ulterior notar timp de 25 de ani, a servit ca învățător 4-5 ani, m. 1887 la Roșcani

1876 - Furca Sofron, cel puțin 20 de ani, pe timpul școlii confesionale maghiare, mort și îngropat aici cu soția și o fată; băiatul a plecat comerciant la Făgăraș

1896 - Ilarie Tulburean, memorandist vestit, 2 ani, ascuns la Deva de familia Hossu

1898, Ion Cristea, 4 ani, originar din Dobra, plecat pensionar în Zam, are un băiat în Tămășești

1902 - Toma Nistor, 1 an, plecat la Holdea, actual preot la Mintia

1903 - Branca Aron, plecat după doi ani la Porcurea, locul natal

1905 - Maria Cioruga, căsătorită Sârb (preot în Mihăiești), nora preotului din Roșcani, după 3 ani văduvă, plecată la Sibiu

1908 - Aurelian Opreanu, viitor preot la Mihăiești

Urmează Ion Sârb. De la el, școala din Roșcani, care era și pentru Mihăiești, se desface în două.

1910 - La școala nouă, Neamțu Toma, plecat după 5 ani la Arad

1915 - Ion Sântimboreanu, plecat în 1918 la Deva

1918 - Școala sistată și goală (revoluție)

1919-1920 - Post de jandarmi în școală. Nu se face învățământ 3 ani.

1922-1935 - Nicon Grozuța

(din 1935 - Ion Dimperiu, până în 1944 cel puțin, acesta fiind anul încheierii monografiei)

Din perioada anilor '50, Octavian Ognean și-i amintește pe învățătorii dumnealui din Mihăiești, Iosif Cioloca, Nadejda Tașcov și Vasile Munteanu.

În 1999, la școala primară din Roșcani funcționează două posturi de învățătoare, ocupate de Lenuța Caba și Marioara Istrate, iar la Mihăiești este un singur post, ocupat de Octavian Ognean.

Lenuța Caba este învățătoare în Roșcani de la terminarea Liceului Pedagogic din Deva, având o vechime de 27 de ani în învățământ. A luat repartiție în satul Bătrâna, deoarece era cel mai aproape de casă, unde avea de îngrijit un tată bolnav și singur. Norocul ei a fost că, prin pensionarea învățătorului din Roșcani, a venit imediat să profeseze în satul natal (vezi și **Dincolo de hotarul satului**). Marioara Istrate a predat mulți ani în Panc, având 25 de ani vechime. În 1999, era detașată la Roșcani doar de 2 ani.

Octavian Ognean a fost repartizat la Lăpugiu după terminarea liceului pedagogic, s-a detașat un an la Roșcani, unde era un post liber, a făcut armata, a fost numit la Abucea (comuna Dobra), apoi la Panc și după șase ani, în 1975, a fost titularizat pe post la Mihăiești (vezi și **Dincolo de hotarul satului**).

Școala Generală din Roșcani

La școala generală din Roșcani învață copiii din Roșcani, Mihăiești, Panc și Panc-Săliște. Colectivul de profesori în 1999 era următorul:

Educatorea Adriana Petraș, absolventă a Liceului Pedagogic "Sabin Drăgoi" din Deva, promoția 1998, naveta de la Muncelu Mic, comuna Vețel;

Profesori: Limba română - Violeta Velescu (navetă de la Dobra);

Matematică, Fizică - Anca Muntean (navetă de la Deva);

Educație Fizică - Florian Velescu (navetă de la Dobra, director al școlii în perioada 1972-1976);

Limbi moderne - Adriana Sfârlogea (studii medii, navetă de la Dobra);

Biologie-Tehnologie - Olivia Matiaș (completare de normă, cu baza la Dobra, deși este originară din Mihăiești);

Chimie - Rodica Pleșa (completare de normă, cu baza la Dobra);

Istorie-Geografie - Ileana Ognean (directoare);

Ileana Ognean, directoarea școlii generale, este originară din Alba Iulia, cu specializarea istorie-geografie, terminată la Oradea. Predă în Roșcani de la terminarea studiilor. S-a căsătorit în 1969 și s-a stabilit la Mihăiești. A înființat un muzeu de obiecte tradiționale la Școala din Roșcani, cu ajutorul elevilor și al părinților. Colecția școlară

din sediul școlii generale este constituită din donații, obiecte depistate de elevi și profesori în cadrul unor programe inițiate de Ministerul Învățământului și Consiliul Național al Pionierilor încă din 1969, sub denumirea “Căutătorii de comori”. Exponatele etnografice relevă aspecte privind ocupațiile, meșteșugurile, portul popular, obiceiurile și tradițiile locale. Transformată de-a lungul anilor într-un muzeu rural al Roșcaniului și al satelor dimprejur, colecția școlară a fost îmbogățită cu pasiune de profesoara de istorie și poate deveni un obiectiv științific și turistic veritabil prin includerea într-un proiect de management cultural bine condus. Deschizând gustul copiilor pentru aprecierea valorilor civilizației satești, privite în primul rând ca documente de identitate spirituală, doamna Ognean încearcă, prin ora opțională de istorie (o dată pe săptămână) și discuțiile cu elevii, comentarea emisiunilor de radio și televiziune, să-i învețe pe copii că “a trăi la sat este ceva nobil” și “patria înseamnă satul tău”. În mod concret, dragostea copiilor pentru locul natal se măsoară în cunoștințele pe care ei le asimilează la această oră opțională de istorie de la clasa a V-a; au început cu țara, apoi regiunea și județul, pentru a ajunge la sat, pe care-l studiază din punct de vedere istoric, geografic și tradițional.

Ileana Ognean a fost prima dirigintă a Lucicăi Popa, care ne povestește despre respectul purtat odinioară profesorilor și despre solidaritatea între copii, care acum a mai slăbit.

Printre problemele întâmpinate de cadrele didactice notăm lipsa materialelor didactice auxiliare (dotarea cu manuale este însă satisfăcătoare), nevoia predării simultane la clasele mici (cu care învățătorii ne asigură că s-au obișnuit), adaptarea din mers la noul curriculum școlar și necesitatea unor reparații urgente (cum ar fi consolidarea tavanului grădiniței). Nici dotarea cu echipament informatic nu le-ar prisi elevilor de la școala generală. În privința amenajării curților, copiii o fac singuri, îndrumați de dascăli, dar chiar și inginerul agronom Mircea Emil a dat cu plăcere o mână de ajutor la curățarea pomilor din livada școlii generale din Roșcani. De asemenea, părinții sprijină cu înțelegere școala la aprovizionarea cu lemn de foc pentru iarnă. O mare problemă la școala generală este și naveta pe care o fac o parte dintre cadrele didactice. Datorită costului ridicat al transportului, salariile nu le ajung celor încadrați aici pentru a-și procura toate cele necesare traiului și de aceea ei așteaptă cu nerăbdare momentul pentru a se transfera, marcându-se astfel o discontinuitate ce nu poate fi evitată în procesul de învățământ.

Elevii La școala primară din Roșcani erau înscriși 30 de elevi în 1999. Numărul elevilor din Mihăiești a scăzut în timp, în momentul de față fiind doar 12.

Elevii înscriși la grădiniță sunt 25 și cei din clasele V-VIII, 55. În total, ținând cont și de elevii școlilor primare din Roșcani, Mihăiești și Panc, numărul elevilor se ridică la 128.

Reproducem, din cele comunicate de Adriana Petraș, programul unei zile obișnuite de grădiniță, ținute, desigur, având în vedere vârsta educatoarei, după cele mai moderne prevederi pedagogice:

orele 8 -10 - Jocuri și activități libere distractive

orele 10,30 - 11,30 - Activități dirijate de învățare (citirea unor povești)

orele 11,30 - 12,30 - Jocuri și program relaxant, teatru de păpuși, concurs de ghicitori, jocuri în aer liber.

Stând de vorbă cu elevii de la școlile din Roșcani și Mihăiești, cu vârste cuprinse între 3 ani (cel mai mic copil de la grădiniță) și 15 ani (cei de la clasa a VIII-a, aflați în

fața examenului de capacitate), ne-au interesat următoarele subiecte: ocupația părinților, componența familiei, locurile unde au călătorit, relația cu școala (materii preferate, lecturi favorite), petrecerea timpului liber (jocuri, divertisment), relația cu tradiția (modul cum familiile din sat petrec o sărbătoare tradițională), munca în gospodărie (cum își ajută părinții), planurile de viitor.

În general, copiii provin din familii de agricultori sau din cele în care numai tatăl lucrează (șofer, pădurar, meșteșugar) sau a lucrat (miner). Majoritatea fac parte din familii cu trei copii. Cei mai mulți au locuit întotdeauna în satele Roșcani și Mihăiești, câțiva copii de la școala generală vin din Panc; un elev de la școala primară din Mihăiești locuiește în sat la bunici, părinții fiind din Fața Roșie. Există și elevi din familii care nu au locuit întotdeauna aici, mutându-se în sate din județul Alba, comunele Muncelu sau Poiana Ruscă, din rațiuni economice (disponibilizare) sau sociale (izolare).

Majoritatea copiilor întrebați au călătorit în orașele din județ, la Deva, Simeria și Hunedoara, mulți au fost în excursie la Sibiu, câțiva au fost la Timișoara și București, un copil a fost la Iași și Piatra Neamț, la rude.

Elevii sunt atașați de școală și preferă, în funcție de înclinație, științele exacte sau pe cele umaniste. Cei din ciclul primar sunt entuziasmați și mai încrezători în forțele lor. Am observat însă la elevii de clasa a VIII-a o îngrijorare față de examenul de capacitate și o mai mare rezervă în exprimarea proiectelor de viitor. Le place să citească și cunosc poveștile lui Creangă, Andersen și pe ale fraților Grimm. Cei mai mari citesc romane, ca *Prinț și cerșetor* și *Robinson Crusoe*. Elevii de la clasa a V-a învață multe lucruri despre tradiția locală la ora opțională de istorie predată de doamna profesoară Ileana Ognean. La sfârșitul anului și de Ziua Eroilor se organizează serbări specifice datelor respective.

Serbare școlară în Roșcanii de altădată

În funcție de vârsta copiilor, jocurile preferate sunt “ascunsa”, baba-oarba, “Am pierdut o batistuță”, “Bâza, bâza prim”, “Cățărata”, “Floare, floare, deschide-te”, “Gâștele mamii”, “Popicul”, “Rațele și vânătorii”. Și fetele și băieții joacă fotbal, de asemenea, iarna le place să meargă la săniuș sau să schieze pe dealurile din apropierea satelor.

Modul de petrecere al unei sărbători tradiționale nu diferă esențial de cel al unui copil de la oraș: se face curățenie în casă, se pregătesc mâncăruri festive, familia merge la biserică frumos îmbrăcată, apoi se odihnesc, se uită la televizor, copiii se joacă afară, merg la rude sau la prieteni. Doar o elevă a cărei familie a venit din Poiana Ruscă din pricina izolării ne-a spus că femeile nu lucrează trei marți după Crăciun, bunica îi spune că “dacă e sărbătoare cu negru în calendar, nu e bine să lucrezi, că mănâncă lupu’ oaia”, de asemenea “nu e bine să ieie gunoiul după masa, că vine uliul la găini”.

În timpul liber, copiii mai mari se întâlnesc cu prietenii și ascultă muzică ușoară și populară sau stau de vorbă despre întâmplările zilnice. Vara le place să se scalde și să pescuiască în râul Dobrei. De asemenea, citesc, printre lecturile preferate fiind și cele științifico-fantastice sau se uită la televizor, la desene animate, emisiuni științifice (documentarele “National Geographic”, Teleenciclopedia) sau filme (serialul *Sunset Beach*).

Ajutorul dat părinților e pe potriva vârstei copiilor: cei mai mici aduc lemne, merg cu vitele la păscut, cară apă în casă, fetele mătură iar cei mai mari ajută la muncile agricole, la sapă și la recoltatul porumbului, unii conducând chiar diferite vehicule ale părinților.

În privința planurilor de viitor, la cei mici am constatat o frecvență mare a meseriilor “polițist” sau “polițistă”, “învățătoare”, “șofer” și “doctoriță” pe lista proiectelor de viitor. Cei de la clasa a VIII-a sunt mult mai rezervați. Unii mărturisesc deschis că încă nu s-au hotărât ce vor să facă în viață, alții își doresc să dea la licee de informatică, energetică sau telecomunicații. Cei mai mulți dintre cei cu care am stat de vorbă ar dori să trăiască în altă parte, într-un loc mai mare. Orașele îi atrag pentru că “e mai multă lume”, “magazine” și posibilități mai variate de petrecere a timpului liber. După părerea domnului Octavian Ognean, elevii învățau mai mult înainte, când aveau mai multe perspective de viitor. Acum, cei de la gimnaziu sunt folosiți și acasă, conduc mașini agricole, duc gunoiul pe câmp ș.a. și mai lipsesc de la școală. Conversațiile dintre elevi au dobândit un caracter pragmatic, ei interesându-se de numărul vitelor din gospodăria fiecăruia și de alte asemenea lucruri de parcă *dacă înveți mai mult, nu mai ai vreme ca să și câștigi*.

Un vechiu monument istoric: biserica din Roșcani

În vara anilor 1938 și 1939, din inițiativa I.P.S. Mitropolit Nicolae, am întreprins o călătorie de studiu în jud. Hunedoara cu scopul de a inventaria, fotografia și studia bisericile de lemn de acolo. Imi era cu neputință ca, cu această ocazie să nu vizitez și examinez și bisericile de zid, ce cădeau în cale, mai ales că bănuiam, că și între acestea voi găsi monumente vechi românești nepublicate științei. În privința aceasta nu m’am înșelat. În comuna Roșcani am găsit o veche biserică românească de mare însemnătate.

Comuna Roșcani se găsește în plasa Ilia a județului Hunedoara, la 6 km, 750 m, distanță de Dobra. Parohia gr. or. română aparține Protopopiatului din Dobra. După tradiția locală biserica este o străveche ctitorie a familiei nemeșești (nobile) Caba. În sat se găsesc mai mulți țărani cu acest nume. Sunt însă ei descendenți ai acestei familii? Cercetând originea familiei în bibliografia nobleței din Ardeal și Ungaria găsim următoarele date :

I. cav. de Pușcariu cunoaște la 1892 peste 100 paterfamilii în județele Bihor, Arad, Someș, Sălaj cu diploma de la Matei Corvin din 1465 și (recunoscută probabil de) Ștefan Báthori la 1575 și Maria Tereza în 1776, fără a ne indica predicatul de nobleță. Al. Márki menționează familia în jud. Arad. Kempelen o găsește în jud. Bihor și Arad, iar familia Kabay și în Sătmar. Familia Kabay de Kába, Pușcariu o consideră ca aceeași cu Caba, numind pe preotul din Macău, Alexandru Caba. Tot la Kempelen aflăm o familie Gyulafehérvári Kaba-Caba-de Alba Iulia din 1630 și gyulafehérvári Kabay din 1654. Publicațiile lui I. Siebmacher, I. Nagy, B. Gorzó, E. Bőjthe, nu amintesc nimic despre familia Caba, Kaba ori Kabay, iar monografiile județelor Bihor, Sălaj, Someș nu știu nimic ori aproape nimic despre ea. Informații mai precise câștigăm prin D. Csánki, care găsește menționat în arhiva din Dobra în 1475, 1478, 1507 pe Jófői Kaba László =Ladislau Caba de Dobra. El o consideră între familiile mai mici de cneji (chinezi) de origine română, care în cercul respectiv exercita drepturi nobilitare. Din aceste date insuficiente reiese totuși existența unei familii de cneji români Caba, nobilitați la 1465 cu predicatul Jófö (Dobra), despre care avem știri până în sec. 18. Două documente aflătoare în posesiunea Corporației foștilor grăniceri din Dobra asupra cărora dl. director al muzeului din Deva, Floca, ne atrage atențiunea, ne aruncă o nouă lumină asupra familiei : In actul privilegiilor orașului Dobra, copie din 1699 îl găsim pe Ladislaus Kaba et Valentinus de Jo-Feö, iar într'un act din 1725 e vorba despre un Roskanyi Kaba László Nemes Személly (persoană nobilă) ca locuitor în Lăpușnic (sat învecinat). Și-a schimbat familia predicatul în sec. 18 ori este vorba de un alt Ladislau? Este neverosimil, noi presupunem aceeași persoană și familie. O altă, a doua familie nobilă este aceea cu predicatul gyulafehérvári (de Alba-Iulia). In privința familiilor din jud. Bihor, Arad, Sălaj neavând date suficiente, și necunoscând predicatul, nu ne putem pronunța, dacă aparțin aceluiaș trunchiu ori nu.

Să vedem acum datele ce le găsim în biserica din Roșcani, în inscripții și amănuntele de stil. In altarul bisericii pe peretele din stânga jos cetim inscripția săpată în piatră : „1766 Pomenit se fie întru împărăția ceriului. C(t)itorul sfinți acestii bisericii Caba Raț Agnes ☩ Laslo”. Această inscripție în ultima ei parte trebuie cetită Caba Laslo ☩ Raț Agnes (desigur soția lui). Pe peretele de vest a navei sus vedem o pictură murală, care reprezintă ctitorii bisericii și familia lor, o familie nobilă în costume ce se purtau în Ardeal în sec. 18 și anume un nobil și soția lui cu copiii lor (1 băiat și două fete) ținând pe palmă ctitoria lor biserica din Roșcani, sub care se vede o criptă. Ctitorii au fost înmormântați în cripta de sub nava bisericii. Ridicând lespede de piatră din navă intrăm de fapt într'o criptă, în care găsim oseminte resfirate, cenușă, amănunte de sicriu și îmbrăcăminte. Cismele și centura ce se pot vedea în criptă sunt aceleași de pe pictura votivă. Sabia și alte amănunte au dispărut – după părerea sătenilor – în 1918 cu ocazia revoluției, când cripta a fost prădată de unii săteni.

Conform inscripției cu data 1766, a picturii votive, a rămășițelor de costum și a unor detalii arhitectonice am putea crede, că biserica ar fi fost zidită în acest an. Dar lucrul acesta nu se spune în inscripție, iar în sec. 18 nu în acest stil se construiau bisericile de material solid. Presupunerea primă o contrazic : planul bisericii cu contraforturi, apoi câteva amănunte arhitectonice cioplite în piatră : ușa de intrare a bisericii cu arc frânt, ferestruia de jos a turnului asemenea cu arc frânt, o nișă mică cu arc în acoladă în altar. Aceste detalii sunt de stil gotic, înrudite cu cele dela bisericile din Crișcior și Ribița (din

acelaș județ, odinioară în Zarand), din cari prima datează din sec. 14, iar a doua dela începutul sec. 15. (Pictura bisericii din Crișcior a fost executată între 1385 și 1390, iar cea dela Ribița din 1417). Amănunțele arhitectonice amintite sunt importante, fiindcă ele singure, fără vreo altă dovadă, indică sec. 14-15. Pentru a face comparații, public pentru prima oară amănunțele gotice dela bisericile din Crișcior și Ribița (uși și ferestre cioplite din piatră), asemenea și 4 fotografii dela biserica din Roșcani, publicate asemenea pentru prima oară. Fotografiile au fost executate de d. E. Bordan, fotograf din Cluj.

Biserica de aproape 20 metri lungime este una din cele românești vechi de dimensiuni mai mari. Ea este ridicată din piatră brută, numai amănunțele sunt cioplite din piatră de talie : bolta semicilindrică a navei este din cărămidă. Galeria turnului e de lemn, coiful e acoperit cu tinichea, nava și altarul au acoperiș de șindrilă. Cercetând chiar sumar arhitectura ne vom da seama, că biserica a fost edificată în epoca gotică (jumătatea a doua a sec. 14 și începutul sec. 15) și că ea a fost restaurată, refăcută în sec. 18 probabil la 1766, data ce o pomeniște inscripția din altar, prin acel Iadislau Caba pomenit în acea inscripție. Pictura votivă reprezintă verosimil pe acest al doilea ctitor ori restaurator din 1766, nu pe primul din sec. 14-15. Ne întăresc în această convingere costumele icoanei votive și amănunțele din criptă. (Inscripția din colțul drept al picturii votive este modernă). Există ce-i drept cazuri, când ctitorii sunt zugrăviți după sute de ani în costume contemporane pictorului posterior, din cauză că acesta nu mai putea ști, cum erau costumele înainte cu sute de ani, acesta însă nu pare a fi cazul aici, fiindcă cu greu ne putem închipui, ca pictorul și succesorii din sec. 18 ai familiei să fi cunoscut atât de bine genealogia și membrii familiei din sec. 15. Istoricii noștri vor putea elucida o sumă de chestiuni, în afară de aceasta, cercetând genealogia și însemnătatea nobilei familii de ctitori.

Importanța acestui monument istoric, a bisericii din Roșcani, este evidentă pentru istoria artei românești din Ardeal, care are relativ puține biserici de zid de vechimea acesteia. Foarte puține sunt în lumina cunoștințelor noastre de azi ctitoriile nemeșilor români nedesnaționalizați. Spre deosebire de alte familii mari românești din jud. Hunedoara, familia Caba nu s'a lăsat ademenită nici în sec. 18 de a trece la catolici ori reformați, dovadă biserica și azi ortodoxă. Detaliile gotice cioplite în piatră, mărimea bisericii, pictura ei votivă îi asigură un loc de onoare între monumentele noastre.

Trebuie să menționăm în podul bisericii o cruce veche de lemn cu inscripție (fotografia ei nu a reușit) și în cimitirul de lângă biserică pietrele mormântale vechi, cari așteaptă descifrarea. Una din ele, din sec. 18, e a judecătorului regal Domșa și a soției Toldi Maria. Poate sunt morminte ale rudelor familiei Caba.

Extras din „*Omagiu Inalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire*”. Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1940.

Reînnoită în 1776, biserica din satul Roșcani – frumoasă așezare din munții Poiana Ruscă, la 7 km de Dobra – este o ctitorie a cnezilor Caba, din prima jumătate a secolului al XV-lea. Asemănătoare ca siluetă cu bisericile din Crișcior și Ribița, biserica din Roșcani prezintă o serie de profile gotice la portal și ferestre care reamintesc de asemenea de monumentele zărandene, asigurând datarea în aceeași epocă. Un tablou votiv din secolul al XVIII-lea înfățișează pe Caba Lăslău, restaurator al bisericii în anul 1766.

Vasile Drăguț – „*Vechi monumente hunedorene*”. Editura Meridiane, București, 1968

3.1.2. Biserici, confesiuni și secte creștine în Roșcani

Vorbind despre satul Roșcani nu putem să trecem cu vederea aspectul religios al vieții sale. Și aceasta pentru că avem ca mărturie a unei vechi comunități creștine chiar biserica ortodoxă din sat.

Documentele de arhivă nu înregistrează prezența altor confesiuni sau religii creștine, în afara ortodoxiei, decât după anul 1920, așa cum ne-a informat și Victor Tobiaszek, pastorul penticostal din sat. Aceasta nu înseamnă că roșcănenii nu au fost încercați de-a lungul istoriei, mai ales pe vremea Mariei Tereza, când catolicismul se dorea impus cu forța. Cum vom vedea din capitolul dedicat arhivei parohiei Roșcani, încercările împărătesei de a impune școlile confesionale catolice și credința romano-catolică ca și a limbii maghiare nu au lipsit nici din acest sat. Ele însă nu au dat rezultatele așteptate, întrucât copiii nu cunoșteau limba maghiară, iar preoții și conducerea Bisericii ortodoxe de atunci au știut să se organizeze, să lupte în vederea întăririi vieții creștine a credincioșilor, pentru solidaritatea lor în jurul ortodoxiei și, nu în ultimul rând, pentru înființarea școlilor confesionale ortodoxe, singurele care asigurau formarea tinerilor și mențineau credința ortodoxă în popor, alături de Biserică.

S-ar părea însă că, în ultimul secol, zelul creștin al roșcănenilor a slăbit. Dovezi în acest sens sunt destule de multe. Prezența în număr mic a creștinilor la biserică, păstrarea creștinismului din datini, de unde formalismul gesturilor și practicilor creștine, slaba legătură a oamenilor cu biserica, datorată lipsei de interes din cauza multelor griji lumești sau chiar lipsurilor slujitorilor bisericești sunt dovezi ale îndepărtării oamenilor de biserică. Această stare, ca și conștiința că nu și-au împlinit datoria către Dumnezeu, față de semeni și față de suflet a generat o stare cunoscută în istoria bisericească drept propice pentru contestarea ortodoxiei și pătrunderea elementelor protestante și neoprotestante.

Astfel, neputința oamenilor de a mai duce o viață creștină este văzută ca o neputință a Bisericii Ortodoxe; la fel și slăbiciunile omenești ale slujitorilor bisericești.

Existența sectelor și denomiunilor protestante la noi este deja un lucru cunoscut; nu mai constituie o noutate, nici o curiozitate, mai ales pentru comunitatea roșcăneană contemporană care, se pare, și-a pierdut cea mai mare parte a manifestărilor spirituale, fie că acestea țin de folclor sau de biserică. Dacă mai punem la socoteală și ajutoarele

Procesiunea cu pâinea pentru Paște. 8 aprilie 1998, Roșcani

materiale pe care neoprotestanții le mai oferă familiilor destul de nevoiașe din Roșcani, ca și seducerea unor oameni de către partea estetică a manifestărilor cultelor neoprotestante (frumusețea estetică a versurilor și melodiilor cântărilor, ca și ușurința cu care acestea se pot învăța) ajungem la descrierea cauzelor care au făcut ca aceste culte să prindă

Casa de rugăciune pentecostală din Roșcani

număr de peste o sută de adepți, după datele referitoare la anul 1998 pe care ni le-a furnizat preotul ortodox.

Originea

Numele de pentecostali vine din grecescul cincizecime, susținând că ei sunt botezați cu Duh Sfânt și cu foc, daruri primite de apostoli la Cincizecime sau pogorârea Duhului Sfânt. Li se mai spune „tremurători” pentru că în momentele de inspirație a Duhului Sfânt tremură, sau „spiriți” pentru că afirmă că vorbesc în limbi „prin Duhul”. Cred că posedă daruri speciale, fiind cunoscuți și sub numele de vorbitori în limbi, tâlcuitori, deschizători, luminători, dascăli, profeți, vindecători miraculoși, vizionari, harismatici, chiat noi mesia.

Răspândire

Mișcarea pentecostală nu a avut un anumit centru de unde s-a răspândit, ci mai multe, ceea ce a făcut ca astăzi să existe nenumărate organizații pentecostale, dintre care amintim: „Credința apostolică”, „Adunările lui Dumnezeu”, „Biserica lui Dumnezeu”, „Biserica pentecostală a sfinților”, „Biserica Elim” etc.

În România, pentecostalii au pătruns prin Pavel Budeanu, plecat de la Arad în SUA, înainte de 1910. Acolo el a aderat la sectă și, cu ajutorul unor maghiari înstăriți, a înființat comunități pentecostale în Transilvania și Banat.

Doctrina

Pentecostalii consideră că Dumnezeu Duhul Sfânt este locțiitorul Domnului Iisus pe pământ, coborându-se din cer, de la Tatăl, în ziua Cincizecimii.

Ei consideră mântuirea posibilă numai prin harul lui Dumnezeu fără faptele Legii sau fapte bune personale. Credința este de origine divină și se primește prin dreptatea lui Dumnezeu, nu prin închipuiri omenești.

Pocăința o consideră întoarcerea la Dumnezeu de la căile rătăcite, căința pentru viața trăită în păcat și necunoștință de Dumnezeu, ruperea cu păgânătatea și poftele lumești.

Iertarea o consideră atribut dumnezeiesc, expresie a bunătății lui Dumnezeu. Pentru a o putea primi, cel păcătos trebuie să mărturisească, să părăsească păcatul și să se roage

rădăcini pe meleagurile roșcănene.

Documentele de arhivă consemnează existența în sat a unui adept al cultului „Martorii lui Iehova” care s-a sinucis nu demult. Acest cult însă nu mai are acum alți adepți.

Cea dintâi denumire care a avut succes la Roșcani este cultul Pentecostal. Acesta deține în sat o casă de adunare și un

lui Dumnezeu să-l ierte, după care se va simți fericit și ușurat.

Alături de botezul cu apă, primit la vârsta când copiii pot înțelege că Hristos este mântuitorul lor personal, penticostalii cred într-un botez al Duhului Sfânt, care este îmbrăcarea celor născuți din nou cu putere de sus, pentru a putea rezista ispitelor și a mărturisi Evanghelia prin puterea lui Dumnezeu. Acest botez se poate realiza prin punerea mâinilor sau fără aceasta.

Cina Domnului o oficiază cu pâine nedospită (azimă) și vin nefermentat (must); darurile Duhului Sfânt sunt în număr de nouă, după numărătoarea penticostală.

Penticostalii au și o concepție milenaristă: ei spun că Hristos cel înviat și înălțat la ceruri va reveni pe pământ pentru a-și „răpi” Biserica și a o duce în odaia de nuntă din ceruri. Cu sfinții răpiți în cer, spun ei, Hristos va întemeia o împărăție de o mie de ani, timp în care pe pământ va fi pace, iar diavolul va fi legat.

Specifică penticostalilor este „revelația deschisă”, legătura directă cu Duhul și, legat de aceasta, vorbirea în limbi și tâlcuirea celor descoperite în acele momente.

După concepția penticostală, Duhul Sfânt are o triplă importanță: este o parte din revelația divină, care a transmis Biblia ca autor al ei; în perioada actuală face legătura dintre cer și pământ; administrează biserica și o pregătește pentru a doua venire a lui Hristos. Duhul Sfânt este secretul tuturor binecuvântărilor.

Penticostalii cred că Duhul Sfânt este o parte a divinității sau o energie oarecare a dumnezeirii.

Datorită faptului că lasă Biblia la libera interpretare a adeptilor săi, o caracteristică a cultului penticostal o constituie, cum aminteam și mai sus, fărâmițarea în mai multe grupuri și dizidențe. Ca mijloace de propagandă, cultul editează lucrări cu conținut doctrinar și revista lunară „Buletinul cultului penticostal”.

Bapțiștii

Origine

Ca biserică, baptismul a apărut în secolul al șaptesprezecelea, avându-i ca înaintași pe anabapțiștii din secolul al șaisprezecelea.

În forma cunoscută astăzi, au apărut în Anglia, la sfârșitul secolului al XVII-lea. În 1608, fostul pastor puritan, John Smith care emigrează din Anglia în Olanda, ajunge la concluzia că nu există temeieri pentru botezarea copiilor, se autobotează, botezându-i prin stropire și pe cei care îl urmau. Regretând autobotezul său, Smith le cere menoniților să-l primească la cultul lor, iar o parte dintre cei care nu au vrut să-l urmeze s-au grupat în jurul lui Thomas Holwys, întemeind prima biserică baptistă la Londra, în 1611.

Încă de la început ei s-au divizat în două grupuri: bapțiștii generali, discipolii lui Smith și Holwys, care susțineau doctrina mântuirii generale, după care Hristos a murit pentru salvarea tuturor oamenilor și bapțiștii particulari, grupați în jurul pastorului puritan Henry Jacob, care acceptă concepția calvină potrivit căreia Hristos a murit numai pentru cei aleși, predestinați să se mântuiască.

Doctrina

Vom enumera doar câteva dintre punctele de doctrină mai deosebite, care au implicații la nivelul social al existenței, deoarece în Roșcani există doar câțiva membri ai cultului baptist, care frecventează casa de rugăciune din Mihăiești.

Casa de rugăciune baptistă din Mihăiești

Mântuirea este condiționată doar de pocăință și credință, fiind excluse faptele bune. Biserica nu este o organizație pământească, vizibilă, ci organismul viu, spiritual, al celor mântuiți, adică al celor care au crezut în Hristos și au fost născuți din nou. Slujitorii bisericii sunt pastori și diaconi, ordinați prin punerea mâinilor. Preoția nu formează o clasă, ci este universală; fiecare credincios e preot și se poate apropia de Dumnezeu prin Iisus Hristos, fără alt mijlocitor.

Biserica are două simboluri: botezul și Cina Domnului. Botezul se săvârșește la majorat celor ce îndeplinesc condițiile pocăinței și credinței. El nu are calitatea de a curăți păcatele, pe care, spun bapțiștii, o are numai sângele Domnului. Cina Domnului se compune din pâine și vin neamestecate; ea nu iartă păcatele. Duminica este ziua de adunare, cu caracter comemorativ. Nu există sărbători închinare sfinților. Până la venirea lui Hristos, ei cred că există o stare intermediară. După judecata de apoi, cei mântuiți vor moșteni viața de veci în fericirea cerească, iar ceilalți vor fi lepădați în chinul cel veșnic. Disciplina în biserică se asigură prin măsuri ca: muștrare, ridicarea drepturilor și excluderea din comunitate.

Cultul posedă organizații internaționale ca „Alianța Baptistă Mondială”, „Federația Baptistă Europeană” și „Federația Baptistă Billy Graham”. La noi, prima biserică baptistă a fost cea germană din București, înființată de Karl Scharschmit, imigrat în România la 1856.

Caracteristic lor este și fastul cu care se oficiază botezurile și cununiile, ca și integrarea în cult a unor sărbători laice ca ziua mamei, ziua copilului, majoratul, etc., dându-li-se o coloratură religioasă.

Spre deosebire de alte secte, ei sunt supuși statului, despre care cred că este lăsat de Dumnezeu pentru a face ordine.

Fiii Luminii Albe

Ceea ce definește cultele neoprotestante este desprinderea din interiorul lor a mai multor dizidențe. Una dintre acestea a apărut și la Roșcani. Este vorba de gruparea “Fiii luminii albe”, care după mai multă vreme de peregrinări din loc în loc prin țară s-a adăpostit într-una dintre grottele din Roșcani.

Înființarea lor a avut loc după revoluția din 1989, deci foarte aproape de zilele noastre, prin propovăduirea și revelațiile lui Francisc Horvath (*Francisc Maitreiya*). Secta este, deci, o creație autohtonă, ai cărei membri au peregrinat pe la mai multe culte neoprotestante și prin mai multe locuri și locașuri de cult ortodoxe din România până când s-au stabilit la Roșcani.

Doctrina lor este sincretistă, îmbinând elemente ale credinței ortodoxe (crucea, viețuirea monahală) cu elemente protestante și neoprotestante, budhiste și scientiste.

Consideră viețuirea lor ca o alternativă la viața socială, se cred aleși de Dumnezeu pentru necesități spirituale mai înalte, spre a împlini sensul vieții care este *cunoașterea și evoluția*. Cred că viețuirea în lume, în familie, aduce suferințe și de aceea propovăduiesc viețuirea în stil monahal, consumând o hrană lacto-vegetariană.

Fac deosebirea între *religie*, care se adresează unei civilizații aflate la începutul evoluției sale, adoptând un ritual ce nu duce la transformarea lăuntrică și *cale spirituală* pentru urmarea căreia e nevoie de studiu, de cunoaștere, de un anumit nivel al evoluției. Această cale spirituală constă în rugăciune, invocatie, post, meditație și un ritual prin care se poate cunoaște lumea de dincolo. De asemenea, ei cred într-o misiune specială a României de a aduce la cunoștința tuturor religiilor învățătura creștină, făcând să dispară barierele dintre religii.

Cred în existența a trei puteri omenești: a gândului, a iubirii și a spiritului și a două judecăți - în trup și a duhului în spirit. Cred în predestinație și consideră reîncarnarea ca „lege de bază a evoluției”. Se consideră aleși pentru a-i ajuta pe oameni „să găsească calea”. Desăvârșirea spirituală, spun ei, are două trepte: iluminarea și pogorârea Duhului Sfânt, „când tu, ca duh, nu mai ai greșeli”. Consideră ortodoxia ca religia cea mai aproape de adevăr, dar nedesăvârșită. Se consideră inspirați de Hristos “prin recepție telepatică”.

Cred că crucea este dublă (de foc și de lumină) și se face pentru a se lumina centri de energie, partea subtilă a ființei umane cu șapte corpuri și mai multe porți necunoscute prin care lumina pătrunde în ființa omenească: “în numele Tatălui, al fiilor, al Sfântului Duh și al sfântului soare”.

Au ca simbol o planetă cu crucea deasupra, simbol al învățaturii lui Hristos și al unirii cerului cu pământul prin cruce și sfera, simbol al perfecțiunii, cu o cruce cu două brațe egale, un pătrat (simbol al pământului, al materiei) cu patru cruci de lumină, simbol al aducerii luminii către oameni.

3.1.3. Arhiva parohiei Roșcani

Există mai multe moduri în care cineva își poate crea o imagine despre un loc: cunoscând oamenii, obiceiurile, portul, viața și munca de zi cu zi, sau citind documentele referitoare la acel loc. Acest din urmă mod pare a fi unul pasiv, chiar mort, ar zice cineva, întrucât vorbește despre lucruri trecute, dintre care unele nu mai sunt de actualitate, sau oferă cifre, ori date seci, departe de ceea ce, îndeobște, se numește viață.

La fel ar putea crede, din exterior, cineva care ar afla că interesul nostru s-a îndreptat și către arhiva parohiei din Roșcani. Motivațiile sunt, însă, multiple determinate de importanța pe care această arhivă o are pentru sat.

În ea se află documente necercetate, dintre care unele oferă date inedite despre biserică, școală, școala confesională, preoți, oamenii din sat, chiar simple documente contabile sau date statistice care conțin uneori și informații utile realizării unei monografii. Arhiva mai conține și un număr de câteva zeci de cărți vechi de cult, scrise cu litere chirilice sau latine, care sunt valori ale patrimoniului satului. Din registrele de înmormântare, cununie și actele contabile se poate observa statistic evoluția populației satului, numărul celor născuți, cununați și înmormântați, numele preoților slujitori, ale unora dintre învățători, modul în care parohia realiza venituri sau cheltuia fondurile existente. De asemenea, din aceste documente se pot trage unele concluzii despre relația dintre biserică și unele instituții administrative ale satului.

Conținutul

Arhiva parohiei din Roșcani conține diferite documente, manuscrise sau tipărite, care țin, în principal, de activitatea bisericii și a școlii confesionale din sat.

a) Intre documentele tipărite o valoare deosebită o au cărțile de cult, editate cu litere chirilice, în limba română, în ediții îngrijite, care ar face deliciul oricărui cercetător în domeniu, teolog sau laic.

Dintre acestea amintim:

- Biblia lui Andrei Șaguna, 1856-1858, Tipografia arhidiecezană, Sibiu;

- 12 Minee tipărite la Buda de Stefan Stratimirovici

- Strașnic

- Penticostar, Blaj, 1777;

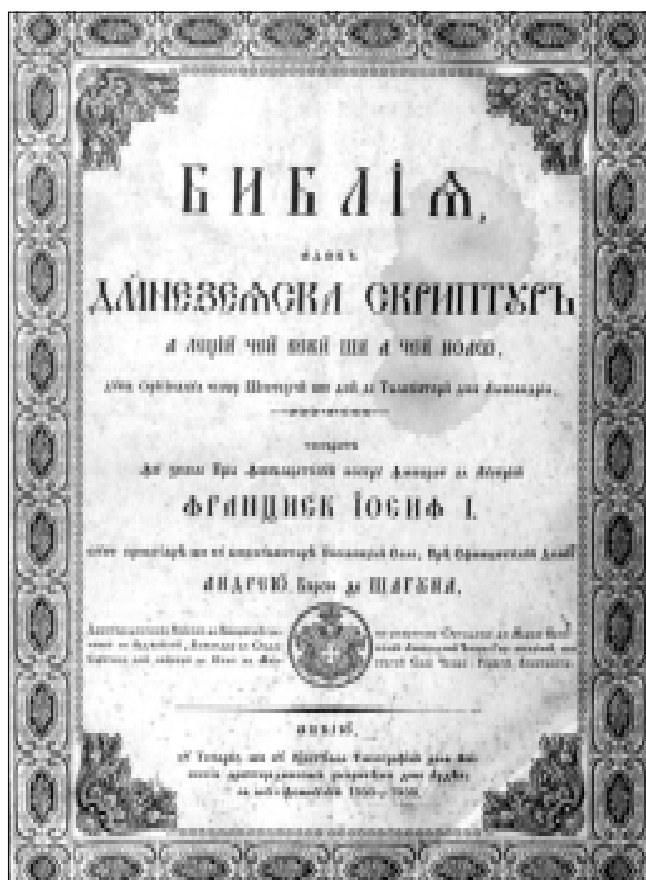
- Apostol, Blaj, 1777

- Liturghier, Sibiu, 1862;

- Ceaslov bogat, Sibiu, 1862;

b) Altă serie de date sunt cele privitoare la dinamica populației.

Printr-un ordin al Mariei Tereza, toți preoții erau obligați să consemneze în registrele parohiale datele privitoare la numărul celor născuți, cununați și înmormântați în parohie, categorisiți după anul desfășurării evenimentului și sex. Deasemenea, preoții erau obligați să consemneze și alte date referitoare la starea morală (numărul copiilor născuți “din pat nelegiuit”) sau duhovnicească (dacă “grijitu-s-au sau nu” omul înainte de moarte) a comunității, ca și alte date referitoare

Biblia lui Andrei Șaguna

la cauzele decesului parohienilor sau la situația școlilor confesionale.

În ce privește datele referitoare la dinamica populației consemnăm faptul că registrele cuprind situația numerică a celor născuți, cununați și înmormântați, a familiilor, caselor și totalului populației din Roșcani și satele învecinate pe o perioadă de aproximativ 25 de ani.

În ce privește celelalte tipuri de date, există doar o amintire foarte sumară a acestora. Nu există, ca în alte localități din Ardeal, registre sau situații special consemnate ale adulterelor sau a numărului de copii născuți din legăturile extraconjugale.

Într-un vechi registru, datând din jurul anului 1870, există și consemnarea cauzelor deceselor. Între acești decedați, cei mai mulți sunt morți “de boale”. Denumirea acestor boli constituie o delectare pentru etnologi și filologi, întrucât este o combinație între știință și medicina populară, marcând, de multe ori, denumirea regională sub care erau cunoscute anumite boli în epocă: curgerea sângelui, boala rea, guta, frigurile, epilepsia, slăbiciunea de naștere, aprinderea de plămâni, slăbiciunea de bătrânețe, zgârciurile, tuberculoza, junghiurile, hectica, boala de apă, boala seacă, sifilisul, frigurile seci, tifosul, frusul, gâlcile, zăpusiala în peptu, buboiu de cel mic, etc. De asemenea, în luna august a anului 1873 în Roșcani sunt consemnați patru morți “de coleră”: Brendusiu Pătrasiu, Maria Tapleanu, Ioana Munteanu, Ioan Buga și Moise Tomiadinu.

O situație statistică, numerică, a populației roșcănenilor și din Mihăiești, satul vecin, se poate vedea din următorul tabel extras din registrele aflate în arhiva parohiei: vezi anexa: “ESTRAS despre datele statistice bisericesti și școlare din protocoalele parohiale și școlare a comunelor bisericesti Roșcani și Mihăiești”

Notă: În locurile în care s-a tras linie lipseau datele din registrele originale

O altă serie de date din arhiva parohiei Roșcani ține de funcționarea, pe aceste locuri, a unei *școli confesionale* care funcționa pe lângă biserică.

În epocă, Ioan Metianu și Andrei Saguna, ierarhii locului, dădeau o atenție deosebită înființării și buneii organizări a acestor școli confesionale. Învățătura era considerată baza fericirii poporului, iar biserica, având rolul de a-l conduce spre fericire și luminare,

Penticostar, Blaj 1777

este datoare să contribuie la buna organizare a acestor școli, căci: “De i-am putea da noi (poporului-n. n.) toate bunătățile pământului, dacă nu l-om cultiva prin școală nu i-am făcut vreun mare bine, căci fără învățatură n-ar ști nici întrebuința, nici conserva acele bunătăți. Spuneți poporului că au avut bătrânii noștri multe asemenea bunătăți, dar noi, următorii lor, le-am pierdut, (...) pentru că n-am avut destulă învățatură.” (cf. Cerculariu prea-onoraților părinți protopresbiteri, inspectorilor de școli și onoratei preoțimi din dieceza Aradului, din “*Biserica și școla*”, anul I, 17-29 august 1877, Arad)

Printr-un “Cerculariu prea-onoraților părinți protopresbiteri, inspectorilor de școli și onoratei preoțimi din dieceza Aradului” li se cerea celor de la sate, între altele:

- înscrierea tuturor pruncilor de școală de la 6 la 12 ani la școala “de toate zilele” și a celor de 12-15 ani care aveau datoria de a cerceta “școala de repetițiune”;
- îngrijirea și dotarea cu cele trebuincioase a edificiilor școlare;
- sfințirea locașurilor școlilor și predicarea din biserică despre importanța școlii;
- inspectarea școlii de către preoți;
- procurarea de cărți pentru copiii săraci din fondul comitetului parohial, din fondul școlii sau din casa bisericii;
- alegerea celor mai buni învățători pentru aceste școli;

Între mijloacele financiare pentru susținerea școlilor se enumerau în epocă: plantarea de pomi fructiferi pe pășunea comună, la marginea drumului sau la morminte pentru susținerea școlii, donații la sărbători pentru școală, atragerea a măcar jumătate din fondul de delictes în folosul școlii, efectuarea de colecte la seceriș sau la culesul viilor pe seama fondului școlar, lăsarea de testamente pe seama fondului școlar, creșterea vitelor, “leguminărit”, etc. (cf. Conferința preoților și învățătorilor din cercul inspectoratului Agrișului, dieceza Arad, întrunită la 22 septembrie a.c. (1877) în comuna Seleșiu, sub președinția domnului inspector de școle Demetru Popa, în *Biserica și școala*, an. I, nr. 39, 16-28 octombrie 1877; a se vedea și Partea financiară în cestiunea școalelor noastre confesionale, în *Biserica și școala*, an II, nr.14, 2-14 aprilie, Arad, 1878)

Existența și buna funcționare a acestor școli confesionale trebuia să fie printre cele mai de frunte preocupări ale preoților din parohiile satelor din împrejurime. Înființarea lor este legată, în zonă, de semnarea la 1764 de către Maria Tereza a unui ordin de înființare a unităților grănicerești, cu scopul de a apăra granițele imperiului. La Dobra era sediul unei companii de grăniceri de cavaleri care ținea de regimentul 1 grăniceri din Săcuime și avea ca scop apărarea hotarelor imperiului la granița cu Banatul și maghiarizarea românilor. Această companie a avut un rol important în deschiderea așaziselor școli grănicerești, destinate în primul rând fiilor grănicerilor.

În 1764, Maria Tereza a semnat, odată cu ordinul de înființare a unităților grănicerești, și dispoziția de înființare a câte o școală germană în localitățile în care exista un stat major batalionar. Ca urmare a acestei dispoziții, la Dobra ia ființă o școală centrală, frecventată de copiii grănicerilor din localitate și din satele din jur, care făceau parte din compania a XI-a, cu sediul la Ohaba. Aceasta se pare că este prima școală înființată la Dobra despre care există dovezi.

Școlile confesionale s-au înființat în zonă tocmai pentru a stăvili impunerea în învățământul locului a unei alte limbi decât româna unor copii care nu cunoșteau altă limbă. De asemenea, prin aceste școli se milita pentru unitatea românilor în jurul bisericii și pentru menținerea identității lor naționale.

Se presupune că în localitate, în secolul al XVII-lea ar fi existat și o școală greco-catolică susținută de uniți. Această supoziție se bazează pe faptul că în localitate mulți oameni au îmbrățișat această confesiune, ridicând și o biserică.

Alte informații despre școala confesională din Dobra nu mai există decât abia după 1848, când protopopiatele din comitatul Hunedoara informau Senatul școlar ortodox de la Sibiu despre situația materială a școlilor, numărul elevilor de vârstă școlară și gradul de calificare a învățătorilor.

În anul școlar 1853-1854 în cele 20 de sate ale protopopiatului Dobra existau 418 băieți și 72 fete de vârstă școlară, în total 486 de tineri. În 12 sate nu învăța nici o fată, cele mai multe (21) urmând școala la Roșcani. În 8 sate școlile funcționau în case particulare, în trei sate clădirile școlilor erau în construcție, iar în alte 9 sate acestea erau deja edificate.

La mijlocul secolului al XIX-lea exista câte o școală în aproape fiecare sat al protopopiatului Dobra, dar și aici, ca și în protopopiatele Deva și Hațeg, lipseau condițiile necesare dezvoltării lor.

Cu ajutorul mitropolitului Andrei Saguna și prin strădania românilor de aici, în toamna anului 1860 se deschide o școală capitală sau principală, cu 4 clase. Aceasta este înființată de protopopul Nicolae Crainic care, cu ajutorul căpitanului Alexandru D. Crainic, Lazăr Herbai, Iosif Ognean din Mihăiești, al unor preoți din împrejurimi ca Ganea, Popovici, Hădan și alții și al conducătorilor grănicerilor au înduplecat organele de conducere ale comunelor din cercul Dobrei să cedeze obligațiunile de la împrumutul de stat din 1854 pentru crearea unui fond din veniturile căruia să se susțină o școală capitală tractuală în locul celei grănicerești. Această școală a avut mai târziu o mare importanță.

La 27 februarie 1863 în ședința Consistoriului Episcopiei Sibiului Andrei Saguna ridică problema Dobrei și emite o circulară cu numărul 134/1863. În aceasta se stabilea componența prezidiului care lua parte la manipularea averilor și la punerea învățătorilor în școala capitală de patru clase din Dobra și se reglementa amestecul puterii politice a vremii în aceste treburi. Din această scrisoare rezultă că între autoritățile bisericești și cele administrative existau contradicții, fiecare încercând să-și apere interesele.

Dintr-o scrisoare a lui Andrei Saguna către brașoveni aflăm că în protopopiatul Dobrei s-au înființat în anii 1850-1854 17 școli. În anii următori, numărul școlilor confesionale ortodoxe a ajuns la 21, având următorii învățători:

NUMELE	LOCALITATEA	GRAD DE PREGĂTIRE	NR. DE ELEVI
Anton Telu	Abucea	teolog/pedagogie	12
Ambrozie I. Zdrescu	Baştea	“	17
Dionisie Radovici	Brâznic	“	23
Simion Nicşa	Făgeţel	capabil	19
Metodie Matei	Fintoag	teolog/pedagogie	51
Iosif Petrovici	Holdea	“	17
Ion Sudreanu	Coşeşti	“	19
Ion Cişmaşu	Lăpuşnic	capabil	35
Ion Laslo	Lăpugiul de Jos	“	32
Iosif Popovici	Lăpugiul de Sus	pedagogie	86
Ioan Tripa	Lăsău	capabil	28
Alexandru Hădan	Răduleşti	pedagogie	27
Teodosie Dan	Ohaba	capabil	32
Ioan Murariu	Roşcani	pedagogie	74
Petru Fileriu	Săcămaş	“	30
Ion Furdui	Sălişte	“	45
Vasile Vimoc	St. Ohaba	capabil	21
Mihail Mangra	Sterea	pedagogie	21
Ioan Slava	Teiu	“	35
Teodosie Furdui	Tisa	“	47
Alexie Finea	Dobra	“	57

Copiii de vârstă şcolară erau obligaţi să frecventeze cu regularitate cursurile. Astfel, oficiul protopopesc al tractului Dobra trimite la 1887 o circulară către comunele de pe raza sa prin care cere ca “nici un prunc să nu se delibereze de la frecventarea şcolii fără motiv legal”. Ca urmare a acestei circulare, în protopopiatul Dobra frecvenţa şcolară era destul de bună (la Dobra, cu satele Tei şi Tisa-208 din cei 270 de copii frecventau şcoala, la Sălişte 10 din 13, la Panc 23 din 29, iar în unele sate frecvenţa era destul de slabă).

Conform documentelor din arhiva parohiei din Roşcani, situaţia în acest sat se prezenta cam astfel la acea vreme:

ANUL	OBLIGAŢIA UMBLALAŞCOALĂ		LOCALITATEA		
1873	34 copii,	19 copile	Roşcani		
1874	5 copii,	24 copile	Roşcani		
1874	11 copii,	6 copile	Mihăieşti		
1879	32 copii,	18 copile	Roşcani		
1879	8 copii,	8 copile	Mihăieşti		
	6-12 ANI		12-15 ANI		
	FETE	BĂIEŢI	FETE	BĂIEŢI	
1887	49	48	19	10	Roşcani
1896	49	60	14	36	Roşcani

În anul 1896 s-a consemnat că dintre cei obligați a umbla la școala din Roșcani umblă doar 25 fete și 45 băieți între 6-12 ani și 10 fete și 20 de băieți între 12-15 ani.

În plus, mai târziu, școala greco-ortodoxă românească din Roșcani era cercetată și de elevi străini, care în anul școlar 1915/1916 și 1916/1917 plăteau ca taxă 8 coroane pe an. Astfel, în anii școlari menționați sunt prezenți la Roșcani următorii elevi străini:

- din Mihăiești: Iulia Golb, Petru Trif, Petru Stănilă, Petru Muntean, Roman Brăilean, Valer Ognean, Aurel Martinesc, Adam Oprean, Adam Trif, Roman Trif, Maria Trif, Aurelia Trif, Aurel Lupșa, Aurora Poprean, Rozalia Crailic;

- din Strigoanea: Longin Fărău;

- din Panc: Iulia Arone;

Documentele de arhivă consemnează și faptul că salariul învățătorilor de la școala confesională din Roșcani era asigurat parțial din bugetul parohiei. Tot parohia, preotul se ocupa și de întreținerea locașului școlii și a casei învățătorului care era în același loc, ca și de procurarea de manuale pentru copiii mai nevoiași.

Deoarece în fostul protopopiat al Dobrei uniația nu a pătruns decât foarte puțin (în Dobra și Lăpușnic), iar alte naționalități decât români și câteva familii maghiare nu existau, singurele școli confesionale care au putut să existe erau cele ortodoxe. Preotul din localitate era la început și dascăl, apoi au venit și dascăli școliți la școlile pedagogice și teologice, așa cum se vede și din tabelul de mai sus.

Dintre dascălii școlii confesionale ortodoxe istoria a reținut doar amintirea a câteva nume: Simeone Niscu, pe la 1861, Toma Criste, 1861, Ioan Șuiaga, ~1868, Ioan Popa, 1880, Petru Hădan, 1887-1898, Aron Gostae, 1881-1893, 1895-1897, 1899-1900, Ioan Șuiaga, 1893-1894, Filip Șuiaga, 1902-1905, Aurora Șuiaga, 1906-1907.

Lista învățătorilor din protopopiatul Dobrei era însă mult mai mare, între anii 1882-1918 situația stând cam în felul următor (după Calendarele și șematismele Episcopiei Ortodoxe Române a Sibiului).

- *Baștea*: Partenie Stoica 1884-1888, Vasile Musta 1885, Iosif Gura 1889, Vasile Milencovici 1890-1896;

- *Brâșnic*: Gheorghe Josan 1882-1883, Ioan Luch 1884-1886, Ioan Haida 1888-1889, Ioan Suiaga 1890-1891, Ioan Raica 1892, Petru Iucicău 1909-1918;

- *Fintoag*: Adam I. Niscu 1882-1884, Ioan Stoica 1882-1883, Mihail Grec 1884, Mihail Brezovan 1885-1886, 1892-1897, Petru Popa 1888-1889, Teodor Baințu 1890, Vasile Milencovici 1890-1891, Sabin Mihuț 1905-1906, Dalini Literat 1909-1918;

- *Lăpușniul de jos*: Ioan Crișan 1882-1886, 1888, 1890-1892, Sion Lăsău 1885-1886, Constantin Crișan 1889;

- *Lăpușniul de Sus*: Iosif Gura 1882-1885, Ioan Morariu 1886, 1888, Nicolae Pușcariu 1889, Ioachim Ungur 1890, Vasile Musta 1891, Gavril Bogdan 1893, Vasile Milencovici 1897-1899;

- *Mihăești*: Sofronie Furca 1882-1891;

- *Panc*: Petru Crăciun 1882-1883, Toma Cristea 1882, 1889, Mihail Grec 1885, Iosif Gura 1886-1888, Vasile Musta 1890, Gheorghe Aron 1891, 1895, Antonie Constantin 1909-1910;

- *Rădulești*: Serafim Hădan 1882-1886, Petru Hădan 1888-1895, 1901-1910, Aurel Ionuț 1915-1918;

- *Roșcani*: Sofronie Furca 1882-1893, Maria Sârbu 1904-1905, Toma Neamțu 1904-1913, Ioan Sântimbreanu 1914-1918;

- *Săcămaș*: Ioan Luch 1882-1883, Gheorghe Josan 1884-1886, Ioan Zomonița 1885-1886, Ioan Popa 1888-1891, 1895-1896, 1901-1908, Andrei Ciobică 1912-1918;

- *Teiu*: Adolf Nandra și Ioan Rațiu 1882-1885, 1890-1891, Constantin Crișan 1885, Iosif Petriman 1886, 1888-1900, Aurelia Oros 1911;

- *Tisa*: Mihail Brezovan 1882-1883, Sofronie Olaru 1884, Ioan Cristea 1885-1886, Ioan Pinciliu 1888-1889, Filimon Cosma 1890, Constantin Crișan 1891, Ioan Petruțonu 1893-1913, Vasile Turculeț 1915-1918;

- *Dobra*: Gheorghe Susman, director, Toma Neamțu, Iacob German, 1882-1883, 1885-1886, prot. Romul D. Crainic director, Toma Neamțu, Iacob German, Iosif Morariu, 1889, Iosif Morariu director, Toma Neamțu, Iacob German 1890, Toma Neamțu, Iacob German 1891-1893 + un post vacant, Toma Neamțu, Iacob German, Eugenia Vuia 1895-1897 + un post vacant, Toma Neamțu, Iacob German, Cornelia Neamțu 1899 + un post vacant, Toma Neamțu, Iacob German, Cornelia Neamțu, Grozuța Nicol, 1900, Toma Neamțu, Iacob German, Cornelia Neamțu, Roma Costin, 1901, Toma Neamțu, Iacob German, Cornelia Neamțu, Elefterie Stinghe 1903-1905, Toma Roșu, Elefterie Stinghe, 1906-1914, T.Roșu 1915-1918;

În fine, cea mai mare parte a datelor conținute de arhiva parohiei din Roșcani sunt date care se referă la biserică. Datorită trecerii timpului s-au mai păstrat puține documente mai importante referitoare la activitatea bisericii, majoritatea datelor existente acum în arhivă fiind documente contabile din care rezultă modurile de obținere a veniturilor parohiei și de cheltuire a fondurilor.

Dintre preoții parohi care au consemnat în registrele parohiale sau care semnează actele contabile reținem următoarele nume cu data de la care și-au făcut apariția: 1854 Dionisie Ognýanu; decembrie 1857 Iacob Ognianu; 14 decembrie 1857 Ioan Ganya, 2 mai 1875 Toma Criste, 23 noiembrie 1816 Ioan Serbu, 1945 Toma Neamțu, decembrie 1955 Ioan Jupanschi, iulie 1960 Petru Pop.

După un inventar al averii bisericii din 1915 aceasta ar deține următoarele:

OBIECT	VALOARE	STARE
1. Biserică din piatră, cărămidă, cu șindrilă, ce cuprinde cca. 300 de persoane	400 coroane	cam slabă
2. Școala cu o sală de învățământ, două chilii pentru învățător, o bucătărie și o cămară din cărămidă	10000 coroane	bună
3. Grajd cu șură supraedificate la locuința învățătorului, acoperite cu șindrilă	200 coroane	cam slabă
4. Pivnița acoperită cu pământ, ca supraedificat la locuința învățătoarească	100 coroane	bună

USTENSILII, ORNAMENTE, ODOARE

1. Icoane	33,60	coroane;
2. Sfeșnice	22,60	coroane;
3. Candele	56,60	coroane;
4. Clopote ș. a.	414,40	coroane;
5. Vase și aparate pentru serviciu	160,00	coroane;
6. Cruci	25,00	coroane;
7. Vestminte	136,80	coroane;
8. Cărți bisericești	193,00	coroane;
9. Mobile și pocvizite în școală	439,00	coroane;

În ce privește veniturile bisericii din Roșcani reținem că cea mai mare parte a acestora se realizau din surse proprii (disc, vânzarea locurilor pentru înmormântare, darea de cult, uneori arendarea unei pășuni, vinderea lumânărilor, tragerea clopotelor la mort, etc.). Pe lângă acestea, se mai primeau bani și de la stat, mai ales pentru salariile preoților, învățătorului și personalului auxiliar (uneori), ca și pentru unele reparații sau construcții mai importante.

Cheltuirea acestor bani se realiza destul de rațional, pentru lucruri de strictă necesitate. Aceasta rezultă și din faptul că bugetul parohiei nu era aproape niciodată excedentar, ci, mai curând, rămâneau datoriile de pe un an pe altul.

Iată, deci, cam care erau veniturile și cheltuielile parohiei din Roșcani în anul 1915:

VENITURI PAROHIALE

- arenze de pe pășuni - 50 coroane;
- venite din discuri - 20 coroane;
- clopote - 5 coroane;
- din dare bisericească - 1732 coroane 78 fil.;
- nu are venite lumini;
- din naturalii - nu are;
- de roice altă natură - 165 coroane;

CHELTUIELILE PAROHIEI ROȘCANI ÎN 1915

- ajutor pentru școala confesională - 1029,00 coroane 37 fil.;
- remunerație epitropi - 100,00 coroane;
- dare generală de cult - 44,60 coroane;
- competență fond protopopesc - 145,80 coroane;
- asigurare împotriva focului - 96,40 coroane;

DISCUL ÎN ANUL 1915

- Anul Nou - 4,00 coroane;
- Bobotează - 4,00 coroane;
- Florii - 1,00 coroană;
- Paști - 6,75 coroane;

Rusalii - 1,00 coroană;
Nașterea Domnului - 3,06 coroane;
La 31 decembrie 1915 - bani rămași în casă - 281,08 coroane

BANI FOLOSIȚI PENTRU ȘCOALĂ:

- scânduri pentru pivniță	- 38,02 coroane;
- protocoale școlare	- 8,78 coroane;
- salar învățător	- 58,33 coroane;
- reparat ferestre	- 22,20 coroane;
- remunerația învățătorului pe semestrul I	- 25,00 coroane;
- cărți școlare și tipărituri date de biserică	- 24,26 coroane;
- fond protopopesc	- 100,00 coroane;
- fond cultural restant pe 1913-1914	- 120,68 coroane;

BUGETUL ȘCOALEI ÎN 1915

- salar fundamental al învățătorului	- 1.600,00 coroane din care 700,00 coroane dă biserica, iar restul statul;
- subvenția de la biserică pentru școală în 1915	- 1.000,00 coroane și 500,00 de coroane ajutor la salarul fundamental;
- dare de cult 1913-1914	- 82,30 coroane;
- capital restant din 1914	- 106,38 coroane;
- fond de pensii preoțesc	- 12,00 coroane și mai multe restanțe;
- cota protopopească	- 20,00 coroane;

DATORII ALE BISERICII DIN ROȘCANI ÎN 1915

- pentru edificarea școlii, de la Banca Granițerul din Dobra, 1746 coroane, incluzând și restanța pe doi ani, fond de pensii preoțescă, fond regnicolar la perceptorul regesc, darea de cult pe 1915, asigurarea contra focului;

Actele contabile din acest an sunt semnate de preotul Ioan Șerb și episcopul Ioan Muntean.

După jumătate de veac lista cheltuielilor și veniturilor începe să aibă altă înfățișare, deși domeniile în care acestea se distribuie sunt, în mare, aceleași. Conform procesului verbal din 31 decembrie 1945 semnat de Toma Neamțu preot și George Șindea episcop, discul din acest an este cam următorul:

Anul Nou	- 615 lei;
Bobotează	- 360 lei;
Florii	- 530 lei;
Paști	- 886 lei;
Rusalii	- 760 lei;
Nașterea Domnului	- 1.000 lei;

CONTRIBUȚII BENEVOLE pentru cumpărarea luminilor

- 24 mai, Neamțu Solomie, 3.000 lei;
- 24 iunie, văaduva Crișan Susana, 2.000 lei;

BORDEROU DE TAXE PENTRU GROPI ȘI PRAPORI

- 6 ianuarie, Tomoae Lina - 100 lei;
- 9 ianuarie, Iuri Ioan - 100 lei;
- 15 ianuarie, Danc Simion - 100 lei;
- 15 mai, Sândea Veronica - 100 lei;
- 15 mai, Sândea Alexandru Gerli - 100 lei;
- 15 iulie, Furdui Solomie - 200 lei;

Tot ca venituri, parohia Roșcani înregistrează în acest an suma de 50.000 lei ca ajutor pentru biserică dați prin chitanța nr. 2856/28 martie 1945 și semnată de T. Scorobeț, vicar arhiepiscopesc.

Dintr-o chitanță oficială cu antetul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu de la Sibiu, 15 noiembrie 1945 rezultă că parohia din Roșcani a plătit 7.277 lei în total după cum urmează:

- 6.900 lei - dare generală de cult;
- 50 lei - cotizație pentru fondul regele Ferdinand;
- 250 lei - cotizație pentru fondul de pensiuie arhidiecezan;
- 37 lei - prima de asigurare contra focului;
- 40 lei - cotizație la fondul internatului arhidiecezan.

Actele din registrele parohiei consemnează de asemenea mai multe tentative de reparație a bisericii, monument istoric din sec. XIV. Din păcate însă, până în prezent acestea nu s-au concretizat în lucrări de mare amploare, rămânând doar la înlocuirea acoperișului și o foarte veche lucrare de consolidare, intrată deja în legendă, atunci când zidurile bisericii au fost strânse cu bare metalice, lucrare la care se spune că au luat parte doar oamenii necăsătoriți din sat, pentru ca, dacă zidurile se vor surpa, să nu le rămână copiii orfani și nevestele văduve.

Neajunsuri ale arhivei

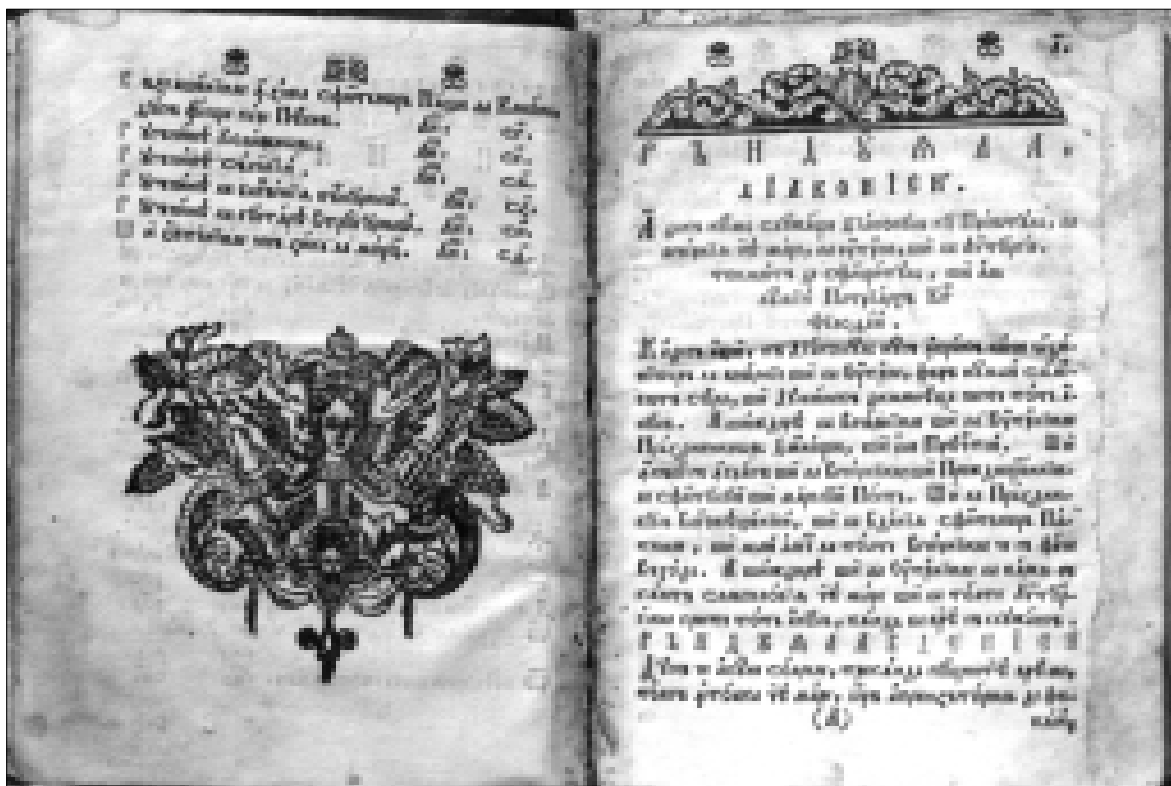
Cu toate că datele conținute de arhiva parohiei din Roșcani sunt deosebit de interesante pentru această comunitate, ele prezintă și unele neajunsuri datorită cărora cercetarea realizată pe această cale este destul de sumară.

Arhiva parohiei este, în primul rând, incompletă. Ea nu conține toate documentele, nici măcar de la primul an menționat în registre (aprox.1870). Și aceasta se datorează nu atât vitregiei vremurilor care ar fi distrus documentele, cât strămutării lor la Deva sau la Sibiu. Din cele rămase ne-am străduit să reconstituim câteva dintre punctele mai importante ale activității parohiei și vieții satului de-a lungul timpului. Din cauza lipsei unei părți importante a documentelor suntem în situația de a nu putea formula un discurs mai bogat și mai coerent asupra unor date sau fapte care ar trebui prezentate mai pe larg, despre parohie și școala confesională.

Dintre datele consemnate pe care le-am aflat în documente am constatat că și aceste consemnări erau, uneori, sporadice și incomplete sau făcute pe o perioadă de timp foarte

ARHIVA PAROHIEI ROȘCANI

ANUL	FAV	CAS	SUFLETE			NĂSCUTU-S-AU			ALDUITU-S-AU			CĂSĂTORITU-S-AU			MURIT-AU		
			Bărbați	Femei	Cu toții	Băieți	Fete	Cu toții	Băieți	Fete	Cu toții	Bărbați	Femei	Cu toții	Bărbați	Femei	Cu toții
1873	-	-	341	355	696	4	10	14	-	-	-	3	6	9	18	23	41
1874	-	-	335	334	679	11	16	27	12	27	39	2	4	6	27	27	54
MIHĂIEȘTI	-	-	166	150	316	5	5	10	9	10	19	-	-	-	13	15	28
1876	-	-	339	344	683	21	19	40	27	18	45	11	11	22	14	7	21
MIHĂIEȘTI	-	-	188	157	345	8	8	16	12	11	23	-	-	-	8	9	17
1877	-	-	342	343	685	18	20	38	13	5	18	-	-	-	15	22	37
MIHĂIEȘTI	-	-	187	154	341	8	6	14	2	5	7	-	-	-	9	9	18
1879	-	-	358	343	701	24	17	41	7	10	17	8	7	15	16	12	28
MIHĂIEȘTI	-	-	185	157	342	8	8	16	7	4	11	4	7	11	10	4	14
1880	-	-	360	340	700	16	13	29	13	4	17	14	12	26	13	15	28
MIHĂIEȘTI	-	-	186	164	350	7	9	16	3	6	9	9	6	15	6	2	8
1881	181	165	366	338	704	21	11	32	-	-	-	5	6	11	12	11	23
1882	182	165	352	320	672	16	14	30	-	-	-	3	3	6	28	21	49
1883	184	165	368	347	705	20	27	47	-	-	-	6	6	12	10	9	19
1884	188	166	371	336	707	16	13	29	-	-	-	8	7	15	13	20	33
1885	192	167	-	-	-	24	14	38	-	-	-	11	9	20	24	14	38
1890	178	168	-	-	-	12	12	24	-	-	-	2	7	9	10	10	20
1895	182	169	-	-	-	15	12	27	-	-	-	3	3	6	11	4	15
1896	182	169	-	-	-	24	22	46	-	-	-	7	8	15	9	15	24

Pagini din Molifelnic - arhiva parohiei Roșcani

limitată (aprox. 1870-1900), după care, de exemplu, relativ la dinamica populației și evoluția școlii confesionale datele lipsesc cu desăvârșire.

La acestea se adaugă starea de conservare destul de precară în care se află mai ales manuscrisele vechi, unele dintre ele fiind de mare valoare.

Arhiva bisericii însă rămâne ca mărturie a multor lucruri care s-au petrecut în sat și în parohie, așteptând să fie apreciată de oamenii locului și de specialiști și mai ales conservată în condiții mai bune, pentru ca aceste date să ajungă și la generațiile viitoare.

3.1.4. Căminul Cultural

După informațiile pe care le avem de la Ileana și Octavian Ognean, unele dintre ele confirmate și de alți săteni, Căminul Cultural s-a construit prin 1955. Sediul se află lângă școala din Mihăiești. Instituția era comună pentru Dobra, Mihăiești, Panc, Roșcani, Rădulești și Stâncești.

Înainte de 1989, prin Căminul Cultural s-au înființat corul din Mihăiești, cu optzeci de membri, formația de teatru nescris din Panc și ansamblurile de dubași (colindători cu duba) din Mihăiești și Roșcani. De asemenea. Tot în programul

Clădirea Căminului Cultural

Nunta tradițională din Panc la Muzeul Satului

activităților culturale dirijate de cămin intra și participarea la festivalul “Cântarea României”, cu formațiile artistice existente sau cu punerea în scenă a unor obiceiuri locale, cum ar fi măsuratul oilor sau nunta tradițională, ambele din Panc. Măsuratul oilor s-a reconstituit prin efortul învățătoarei Marioara Istrate, iar învățătorul Octavian Ognean a fost în 1973 la Muzeul Satului din București cu nunta tradițională din Panc, păstrând lumânările, tăiatul mlădiței în poală la mireasă și toate elementele ritualului nupțial local.(cf. cap. **Căsătoria și nunta**)

În repertoriul corului din Mihăiești se aflau cântece învățate de la Aurelia Trif din Mihăiești și de la Ion Suciu din Roșcani (*Foicică-’n cânepă*).

Formațiile de la Căminul Cultural mai participau la festivalurile locale de la Ilia, Deva și Sarmizegetusa, ca și la cel de teatru nescris de la Macea.

După 1989, Căminul Cultural a dispărut practic ca instituție, rămânând doar ca spațiu, unde se organizează botezuri, nunți, pomeni sau discotecă. Perpetuarea identității culturale a comunității a rămas în sarcina cadrelor didactice și a bisericii, ca și a fiilor intelectuali ai satului.

3.1.5. Asociația de caritate „Morala Creștină”

Asociația de caritate „Morala Creștină” a luat ființă la data de 11 septembrie 1998, prin actul de autentificare nr. 2569.

Asociația are sediul în localitatea Roșcani nr. 100, județul Hunedoara, iar Consiliul de administrație este format din: Ioan Ovidiu Muntean (președinte), Victor Șuiaga (vicepreședinte), Octavian Ognean (secretar) și Virgil Popovici, Mihai Coriciuc, Dorel Neamțu, Ioan Ionescu Benteu (membri).

Asociația își propune desfășurarea unor activități caritabile de binefacere, cu titlu gratuit, în folosul oamenilor nevoiași, al familiilor cu mulți copii, al bătrânilor bolnavi și singuri, al copiilor orfani și abandonati. Aceasta își propune deschiderea de orfelinate și case pentru bătrâni, sprijinirea integrării în societate a persoanelor handicapate și a tinerilor care datorită vârstei trebuie să părăsească școlile speciale sau orfelinatele, fără însă a avea un loc de muncă sau adăpost.

De asemenea, își propune implicarea bisericii ortodoxe din Roșcani în problematica socială din zonă, cu respectarea canoanelor și a legislației în vigoare și a principiilor moralei creștine.

3.2. Oamenii

3.2.1. Coordonate demografice

În procesul populării unui teritoriu, mediul geografic – condițiile naturale, configurația terenului, clima – a avut un rol primordial, întemeierii unei așezări optând pentru condiții geografice favorabile vieții umane.(H.H. Stahl, 1980, p.95).

La Roșcani, particularitățile morfologiei reliefului, clima, cât și rețeaua hidrografică, au influențat modul de repartitie teritorială a populației din depresiune, aceasta concentrându-se în lunca râului Dobrii și a afluenților săi.

Potențialul economic al zonei bogată în pădure, pășuni, fânețe și cariere de piatră a avut un rol hotărâtor în localizarea satului, dar dezvoltarea economică și social-culturală a comunității depinde în mod semnificativ de factorul demografic, ca sursă de reproducere și de procurare a forței de muncă.(V.Cucu, I. Băcănar, 1972, p.78). Economia agricolă predominant orientată spre creșterea vitelor, lucratul fânului, cultura plantelor și pomicultura relevă rolul pe care l-au avut localnicii în valorificarea paralelă a terenurilor, în sat și „la deal”. Deasemenea, existența pădurilor bogate în esențe lemnoase, le-a oferit roșcănenilor atât adăpost natural în vremuri de restriște, cât și materia primă pentru dezvoltarea unor meșteșuguri specifice (pădurărit, șindrilărit, bocșerit, dulgherit, etc). În raportul de comuniune dintre om-natură și om-societate, existența materiei prime și a resurselor umane, au avut ca rezultat dezvoltarea culturii și civilizației locale.

Încercând realizarea unei radiografii în timp a comunității roșcănene, realitate socială, economică, istorică și etnografică complexă, considerăm că datele demografice pot contribui în mod implicit și explicit la cercetarea problemelor culturii populare. Investigațiile noastre au vizat dinamica și structura populației din Roșcani și Mihăiești, relevând raportul dintre români, majoritatea incontestabilă a populației și diferitele etnii existente în zonă.

Mișcările de populație ce s-au produs de-a lungul timpului în areal, indică venirea în secolul al XVIII-lea a unor munteni.

„Muntenii se găsesc azi în comunele Vadu-Dobrii, Poiana-Răchițelii, Baia de Crai, Teliuc, Vălar, Buzdular, Toplița, Păroasa și Cerna. Prinele două comune sunt întemeiate și locuite numai de Munteni, iar în celelalte locuiesc amestecați cu Pădurenii.

Ei au fost colonizați aici de către erariu în secolul al XVIII-lea între 1740-1750. Numărul lor a fost sporit și de către alte elemente venite din regiunile înconjurătoare. Ei au fost aduși aici în vederea exploatării pădurilor erariale și pentru a arde cărbuni de lemn pentru vechile topitoare de fier de la Baia de Crai, Teliuc etc, de unde vine și numirea lor de „Bocșeri”. Pentru serviciile lor, ei au primit de la erariu, în afară de plată, și terenuri pentru a-și clădi locuință, rămânând terenul și mai departe în proprietatea erariului; pentru folosință ei aveau să plătească o sumă neînsemnată, numită taxă. În afară de terenul pentru locuințe au primit și păduri de la stat, pe care și azi le au ca proprietate posesorală. După tradiție, numărul familiilor venite din Muntenia ar fi de 30.... Astăzi Muntenii nu ne mai fac impresia unui element străin. Ei au luat în mare parte portul și obiceiurile Pădurenilor, de care abia tipul mai brunet și numele de Munteni îi mai deosebește. Chiar și graiul a suferit mari schimbări prin amestecul cu al Pădurenilor, care cu vremea aproape l-a înlocuit, ca o dovadă cât de repede se poate schimba și asimila

un element izolat, care și-a pierdut orice contact cu locuitorii din ținutul de obârșie”.(R. Vuia, 1926, p.67-68)

La sfârșitul secolului al XIX-lea, S. Moldovan consemna că „românii care locuiesc mai departe de la Hunedoara, spre vest, printre dealurile păduroase, ce se rămuresc din trunchiul munților Cernei, se numesc o parte Pădureni, iar altă parte Munteni”(apud, R. Vuia, 1926, p.68).

Fără a exclude posibilitatea unor imigrări ale muntenilor la Roșcani, mai ales că numele de familie Muntean este vechi și frecvent întâlnit în sat, cercetările noastre focalizate asupra culturii materiale și spirituale, situează arealul respectiv la punctul de contact și circulație, de interferență a elementelor între Pădureni și Banat, zone cu trăsături specifice și cu reciprocitate de interese.

Pentru secolul al XVIII-lea, datele statistice consemnează, în anul 1733, 180 locuitori la Roșcani (SRA, 1926) și 440 locuitori, 30 de ani mai târziu. La mijlocul secolului al XIX-lea, recensământul din 1857 menționează o populație de 844 locuitori (416 bărbați și 423 femei plus 5 străini) la 188 case, deci o medie de cca. 5 persoane pentru fiecare gospodărie la Roșcani, iar la Mihăiești 79 de case aparținând unui număr de 374 locuitori (205 bărbați și 169 femei) aproximativ 4 persoane pentru fiecare locuință (SCT, 1997, p.292).

Dacă la recensământul din 1857, în Roșcani trăiau numai 5 străini, iar la Mihăiești toți locuitorii erau români, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, o dată cu valorificarea sistematică a resurselor naturale de către întreprinderi capitaliste transilvănene și o serie de firme din Europa Centrală, numărul străinilor se amplifică. În 1880, la 188 case roșcănene corespundea o populație de 792 locuitori, reprezentând 5 grupuri etnice: 711 români, 3 maghiari, 21 germani, 4 slovaci, 28 sârbi, croați, 2 străini și 23 cu limbă maternă necunoscută. Pentru același an, în Mihăiești cei 379 locuitori, proprietarii celor 86 de gospodării, însumau 304 români, 4 maghiari, 2 germani, 52 alte naționalități, 2 străini și 15 cu limbă maternă necunoscută (SCT, 1997, p.204).

O descendentă a meșterilor italieni, care lucrau la cariera de piatră din Roșcani este Maria Muntean Capelini, fiica italianului Lorenzo Capelini și a Mariei de etnie maghiară, cea mai bătrână femeie care trăiește astăzi în Roșcanii Mici.

În prima decadă a secolului al XX-lea, la 31 decembrie 1910, populația înregistrată a celor două sate, era de 917 locuitori în Roșcani și 487 locuitori în Mihăiești, ceea ce denotă o creștere evidentă față de perioada anterioară. Sporul de populație de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se justifică prin dezvoltarea în cele două comunități rurale a comerțului și industriei, care solicitau cât mai multe brațe de muncă.

Pentru perioada următoare, de cca. 35 de ani, datele statistice relevă fluctuația numărului de locuitori din Roșcani și Mihăiești. Masa demografică a satului este frământată și de mișcări interne, putând crește și scădea, de pe urma jocului dintre nașteri, decese și migrații, dând naștere la situații noi, care urmează a se soluționa în cadrul mărginit al teritoriului (H.H.Stahl, 1980, p.92).

Conform datelor statistice furnizate de Recensământul general al populației României din 29.XII.1930, populația satului Roșcani era de 843 locuitori (409 bărbați și 434 femei) și 199 gospodării, iar la Mihăiești în cele 127 gospodării trăiau 468 locuitori (221 bărbați și 247 femei) (R.G.P.R., 1930, p.134).

ELEVII ȘI DASCĂLII LOR, ASTĂZI

Lecție de predare simultană la clasele I și a III-a din Roșcani

Învățătoarea Lenuța Caba și elevii școlii primare din Roșcani

Copii de la grădinița din Roșcani, mai 1999

Învățătorul Octavian Ognean în mijlocul elevilor din Mihăiești

O oră de istorie la clasa a V-a, mai 1999, Roșcani

BISERICA

Fresca votivă: familia ctitorului Laszlo Kaba

Biserica „Bunavestire“ din Roșcani

Biserica din Mihăiești

*Momentul eroilor de război de la
Mihăiești*

PRIVELIȘTI

Priveliște către Cerete și Panc

Stâna din Roșcani

Peisaj pe drumul Spâniței

Casă nouă către păstrăvărie

„Generații“ de case în Roșcani

Casă modernă din Mihăiești

În 1944, statistica numărului de 882 locuitori din Roșcani se prezenta astfel:

Nr. crt.	Nr. copiilor		Nr. adulților			Total	Straini				Total general	
	Grupe de vârstă		Grupe de vârstă				români	evrei		unguri		
1	0-9	10-18	19-21	22-60	Peste 60							
2	109	98	87	410	168	872	5		5		882	
						B	F	B	F	B	F	
						372	500	3	2	3	2	

Datele tabelului de mai sus, relevă că din punct de vedere numeric domină grupa de vârstă cuprinsă între 22-60 de ani, deci o structură tânără din punct de vedere al vârstei. Comparativ cu anul 1930, cifrele statistice indică o creștere lentă a populației, densitatea locuitorilor fiind de 12 locuitori la kmp.(I.R. Dimperiu, 1944) Disproporția dintre cele două sexe, numărul mare al femeilor față de cel al bărbaților, este cauzată de cei dispăruți în război și de emigrarea bărbaților spre orașe. Din analiza dinamicii populației pe o perioadă de peste 40 de ani (1956-1999) rezultă un spor natural scăzut, o creștere a mortalității, față de indicele staționar sau de scădere a natalității și moderat al nupțialității. (vezi capitolul *Riturile de trecere*) (R.B.R., 1999).

Orientarea populației rurale spre orașe a început mai ales după primul război mondial și s-a accentuat după a doua conflagrație, datorită solicitării brațelor de muncă pe platforme industriale și șantiere de construcții. Cu o natalitate insuficientă pentru a compensa pierderile produse de plecările la oraș sau mortalitate, populația celor două sate a cunoscut o fază de regresie numerică, dominată de schimbarea structurii de vârstă a populației, cu accente de îmbătrânire demografică.

Înainte de 1990, mulți localnici făceau zilnic naveta la Termocentrala de la Mintia și la diferite întreprinderi din Deva. Participarea bărbaților la ocupațiile tradiționale, agricultura și creșterea vitelor, avea loc numai în funcție de răgazul oferit de munca la oraș. Crescând ponderea populației rurale ocupate în alte sectoare de activitate, statutul rezidențial nu mai corespunde cu statutul socio-economic.

Se cuvine să menționăm că la munca câmpului, din lipsă de brațe de muncă, sunt folosiți adeseori și meșterii rudari. Cele 6 familii de „băneși” (rudari) ce însumează 20 de persoane, sunt apreciați de roșcăneni ca „oameni cinstiți, dar săraci”. Dorința lor de independență în organizarea propriului trai, i-a determinat să se stabilească într-o parte mai retrasă a satului, numită Vatra Râului. Aceasta nu înseamnă că trăiesc izolați, că se bazează pe forțe proprii, întrucât ei nu pot supraviețui fără a avea legături cu localnicii. În consecință, ei își lucrează „pământul cășii”, dar muncesc și cu ziua, primind „70.000 lei pe ziua de coasă și 50.000 lei pe ziua de lucru la câmp.”(L.M.).

Tot o muncă sezonieră prestau și muncitorii veniți din județele Maramureș, Vâlcea, Bistrița, Harghita, Cluj, la exploatarea forestieră de pe teritoriul comunei, care conform datelor furnizate de Consiliul Popular al comunei Dobra ajunseseră în anii '70 la cca. 550 de persoane. După anul 1990, populația celor două sate a cunoscut o scădere constatată. Într-un interval de 7 ani (1992-1999) populația satului Roșcani a scăzut de la 599 locuitori la 447 locuitori, iar în Mihăiești de la 429 locuitori la 301 locuitori (C.P.Dobra, C.R. 1992 și 1999).

Deasemenea, datorită incapacității industriei de a mai solicita brațe de muncă din mediul rural, a scăzut numărul navetiștilor și al angajaților, au apărut șomerii. La 1 ianuarie

1999 la Roșcani erau 70 de angajați, 35 de navetiști și 20 de șomeri, iar la Mihăiești 38 de angajați, 17 navetiști și 7 șomeri.

Conform recensământului de la 1 ianuarie 1999, evoluția mișcării naturale a populației din cele două sate, relevată și de structura populației care include repartitia localnicilor după cele două sexe și grupe de vârstă se prezenta astfel:

Nr. crt.	Satul	Gospodarii	Populatia			Total
			B	F	Grupe de vârstă	
1	Roscani	148	207	240	0-15 ani	81 B+F
					16-55 ani	138 F
					16-60 ani	120 B
					peste 55 ani	60 F
					peste 60 ani	48 B
2	Mihaiesti	128	160	141	0-15 ani	25 B+F
					16-55 ani	89 F
					16-60 ani	103 B
					peste 55 ani	40 F
					peste 60 ani	44 B

Total general Roșcani = 447 locuitori.

Total general Mihăiești = 301 locuitori.

Din analiza tabelului de mai sus, pentru ambele sate se poate descifra o anumită disproporție între cele două sexe, o ușoară feminizare a populației din Roșcani, spre deosebire de Mihăiești, unde numărul bărbaților este mai mare decât al femeilor.

Observăm că deși populația este din punct de vedere numeric mai redusă decât în perioada anterioară, grupa de vârstă tânără, aptă de muncă, este preponderentă, deoarece, potrivit unui îndătinat obicei, gospodăria trebuie să se mențină, iar familia, acea comunitate de tradiție și muncă, trebuie continuată.

3.2.2. Vorbirea

Ne propunem să prezentăm în cele ce urmează principalele particularități ale graiului de la Roșcani, raportate la acelea ale unor zone dialectale vecine, față de care acest grai prezintă mai mari sau mai mici similitudini.

Analiza faptelor lingvistice și concluziile acestora vor fi urmate de un glosar de termeni dialectali, rezultați din cercetările efectuate la fața locului, cu privire la diferite aspecte ale vieții materiale și spirituale ale locuitorilor acestei așezări.

Studiul lingvistic va avea în vedere câteva fragmente din înregistrările făcute cu această ocazie, în cursul anului 1999 (cf. **Antologia de texte** 49-52 și cap. **Timpul sărbătorii**).

Pentru ca diferitele aspecte legate, pe de o parte, de **interferențele dialectale** prezente în graiul respectiv, iar pe de alta, de identitatea particularităților analizate și în lumina unor cercetări anterioare, să poată fi mai bine explicate și înțelese, ne vom opri mai întâi asupra unor date, fapte, contribuții, chestiuni metodologice utile acestui scop.

Referindu-ne mai întâi la **domeniul istoric**, să începem prin a preciza că din documentele datând cel puțin din secolul al XIII-lea este atestat schimbul de produse existent în tot cursul Evului mediu între „țările”, voievodatele și principatele transcarpatice și ciscarpatice. Populația Transilvaniei se aprovizionează cu produse agricole de la sud de

Carpați, iar Țara Românească și Moldova, cu produse meșteșugărești de la nordul, respectiv vestul Carpaților. (Daicoviciu, Pascu, 1960, p.92)

Un rol important în stabilirea legăturilor dintre anumite zone și a interferențelor generate ulterior de acestea l-a avut și faptul că „pentru un timp, în secolul al XIII-lea, Țara Hațegului și Valea Jiului împreună cu Gorjul și alte zone olteneste, au făcut parte din aceeași organizație statală, voievodatul lui Litovoi și Bărbat, iar pe la 1520, pentru o altă perioadă de timp, teritoriul Văii Jiului din Hunedoara a constituit o parte integrantă a Olteniei”. (Donat, 1937, p.76)

Apoi, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, mai precis între 1718-1739, situația se schimbă, în sensul că, pentru această scurtă perioadă, Oltenia va fi legată de Transilvania, prin apartenența la Imperiul Habsburgic. (Giurescu, 1934)

Trebuie menționat și faptul că până la 1520 între partea vestică a Țării Românești și Transilvania nu a existat o frontieră riguroasă, oamenii circulând fără opreliști, ducând sau aducând mărfuri dintr-o parte în alta, bunuri de cultură materială și spirituală, influențându-și astfel reciproc graiurile.

Această stare de fapt a determinat și o migrație demografică, împotriva căreia se menționează o dispoziție regală a stăpânilor feudali, la jumătatea secolului al XVII-lea, pentru ca la sfârșitul aceluiași secol constituția Regatului Ungariei să consimtă totuși la aceste migrații.

Material lingvistic se vehiculează și în urma războaielor țărănești ardelenene din secolele al XV-lea și al XVI-lea, când români, dar și maghiari și sași, se îndreaptă către sudul Carpaților.

Aceste aspecte de natură **istorică, economică, politică, demografică** ce au implicat și mutații în arta populară și influențe în graiurile populațiilor de contact, i-au permis lui Nicolae Dunăre (*Arta populară*, 1963) să stabilească următoarele :

- o primă etapă în așezarea unor grupe de populație „ungurenească” la sudul Carpaților;
- alte etape importante ale migrațiilor ardeleneste la sud de Carpați;
- direcția acestor migrații, îndeosebi în cuprinsul zonelor Gorj Vâlcea, Argeș, Muscel, Prahova, Buzău;
- zonele ardelenene de proveniență (Mărginimea Sibiului, Valea Sebeșului, Țara Hațegului și Valea Jiului, Țara Oltului și Țara Bârsei);
- volumul apreciabil al acestor migrații, încă de la primele grupe de populație transilvană stabilită pe versantul sudic al Carpaților;
- numeroase manifestări ale procesului invers al migrațiilor, dinspre sud înspre nordul Carpaților Meridionali.

Din concluziile autorului amintit desprindem faptul că procesul schimbărilor reciproce, departe de a fi ocazional și sporadic, a avut un caracter permanent, în ambele sensuri (fie de la nord la sud, fie de la sud la nord).

În afară de deplasarea „ungurenilor” în satele „pământenilor”, așezările transilvănene au adăpostit și grupe de populație venite din Oltenia și din Muntenia.

În legătură cu prezența la nord de munți a unor grupe de populație din Muntenia, au fost emise de-a lungul timpului mai multe ipoteze, pe care le redăm în liniile lor principale, amintind totodată că un nume de familie cu o frecvență mare la Roșcani este acela de **Muntean - Munteanu**.

Nicolae Dunăre susține proveniența „muntenilor”, adică a purtătorilor acestui nume, din Țara Românească, probabil din Oltenia.

I.Moldovan afirmă că „muntenii” erau convinși de faptul că strămoșii lor veniseră pe acele locuri din Muntenia, de unde și numele lor.

Aceiași părere o împărtășește și Romulus Vuia, când afirmă că „muntenii sunt veniți, după cum arată și numele lor, din Muntenia”. Ultimii doi cercetători amintiți precizează că muntenii au fost aduși aici pe la 1740-1750, în legătură cu nevoile industriei fierului, (Szabo, 1950, p. 7) în timp cu Ștefan Meteș, (*Din trecutul...*, 1943, p. 555-556), aducând probe de necontestat, dovedește prezența muntenilor într-un *Urbariu* din 1681, ca oameni „oachiși” care s-au amestecat cu populația băștinașă, mai „albinață”. În acest document am citit următoarele:

„Sunt Munteni, așezați în câteva sate din ținutul Pădureni, refugiați din țară străină, slujba acestora se deosebește de cea a iobagilor cu moșie, fiindcă conform scrisorilor (...) sunt datori anual cu 15 zile de lucru și încă cu trei zile de secere, la Hunedoara, în vremea secerișului. Sunt datori la vremea fixată de oficialitate să adune : ghindă, mere, pere pădurețe, porumbele, hiribe și hameiu și să-și uște fructe”.

O altă posibilă explicație a unor interferențe lingvistice și culturale este sugerată de un document inedit de la Arhivele Statului din Cluj, prezentat tot de Ștefan Meteș, document din care aflăm unele amănunte din trecutul satelor din ținutul Pădureni – Hunedoara, mai precis din anul 1861: cei 60 de munți de pășunat nu se aflau pe atunci în folosința localnicilor, ci erau arendați de către nobili la oameni din 28 de sate, dar mai cu seamă păstorilor din jurul Oraștiei, din Valea Sebeșului (Sibișel, Săsciori, Soman) și Mărginimea Sibiului (Jina), pentru pășunatul vitelor și îndeosebi al oilor, deosebit de numeroase în această mărginime de oieri. (Meteș, 1943, p. 557)

Pentru ca **Muntenii** de astăzi din Roșcani să știe mai bine ce accepțiuni a avut acest termen în ținutul lor, redăm, în sinteză, definițiile pe care Nicolae Dunăre le oferă în studiul său *Cercetări etnografice complexe...*, sprijinându-se pe afirmațiile istoricului Dumitru Prodan (1960, p.67), în baza unor conscripții din secolul al XVII-lea:

- uneori termenul de *muntean* înseamnă pur și simplu „om de la munte”;
- alteori, sub numele de *muntean* se ascunde numele „unui iobag fugar de pe moșiile feudale” care, în asemenea cazuri, își indica origini dintre cele mai îndepărtat (din altă țară, chiar);

- întrucât coloniștii („munteni”) se bucurau de anumite înlesniri în raport cu pădurenii băștinași, aceștia din urmă manifestau tendința de a se stabili în așezările muntenilor, de unde și măsurile luate de feudali, pentru ca nimeni din iobagii veșnici de pe meleagul Hunedoarei să nu îndrăznească să se așeze în vederea libertății acolo și să-și părăsească moșia din altă parte.

O altă dovadă, verificabilă la Roșcani, a legăturilor mereu existente între românii din cele trei principate pornește de la *Cartea românească de învățătură*, cunoscută și sub denumirea de *Cazania lui Varlaam*.

Alcătuită de către mitropolitul cărturar al Moldovei, Varlaam, în continuarea unor tâlmăciri parțiale anterioare, cartea a fost imprimată la Iași, între anii 1641 și 1643. Titlul cărții este semnificativ și „înteste” către „toată semenția românească pretutinderea”, iar străduința de a scrie pe înțelesul tuturor, de a folosi o limbă cât mai aleasă este

mărturisită din chiar denumirea prefeței: „Cuvânt împreună către toată semenția românească, pretutindere ce se află pravoslavnici într-această limbă”.

Și într-adevăr, acest dar a ajuns după un timp la românii din mai multe părți. Este interesant de urmărit răspândirea *Cărții românești de învățătură*, care a cuprins nu numai întreaga întindere a Țării Moldovei, de pe crestele Carpaților până la apa Nistrului și de la marginea Ucrainei până la Marea Neagră, a Munteniei și Dobrogei (păstrându-se până în zilele noastre exemplare care au aparținut populației macedoromâne de la sud de Dunăre), ci și toată *Țara Transilvaniei*, dintre munți și de dincolo de munți, din extremul Dacoromaniei nordice, la apa Tisei și la calea Dunării, în Banat. (Dudaș, 1987, p.142)

Considerăm deosebit de important faptul că aria de răspândire a *Cărții românești de învățătură* a lui Varlaam a cuprins, într-un mod covârșitor, Țara Ardealului, cu satele și oamenii lor, încât astăzi, „la peste trei veacuri de la apariția scrierii, nu Moldova, unde a apărut cartea, ci *Transilvania* este ținutul în măsură să ofere, la dimensiunile reale și firești, imaginea reprezentativă a circulației sale în cadrul societății românești”. (Dudaș, 1987, p. 143)

Este într-adevăr impresionantă „călătoria” acestei cărți către românii din Transilvania, care au cumpărat-o din sate, din orașe și târguri, de la mănăstiri și biserici sau au primit-o în dar din Moldova, alteori din Țara Românească, adusă de către moldoveni și munteni.

Florian Dudaș a urmărit atent pătrunderea exemplarelor Cazaniei lui Varlaam în Transilvania, oferind un tablou minuțios, pe ani, al perioadelor în care apare și se difuzează în aceste locuri. Autorul semnaleză faptul că primul exemplar cunoscut ca fiind adus în Transilvania este cel de la Cusuiuș (Bihor), care a fost cumpărat la 14 martie 1643 (chiar în anul apariției!) din mâna lui Varlaam, de către fostul dregător domnesc Mihalcea Durac, pentru a-l duce de la Orhei în părțile Bistriței. Tot în cursul lunii martie (1643!) a fost cumpărat, în Moldova, exemplarul ajuns ulterior în Ardeal, la Criscior (Hunedoara).

Iată că și la Roșcani a ajuns și a fost cunoscută *Cartea românească de învățătură* a lui Varlaam, cum o dovedește copia integrală, realizată de preotul Mihai, în anul 1729 (Ștrempel, 1959, p. 152,260).

Manuscrisul acestei copii se păstrează acum în fondurile Bibliotecii Academiei Române, sub cota ms. rom 2860.

Legătura sa este din scoarțe de lemn, învelite în piele maro, ornate cu două chenare înfrumusețate cu motive geometrice și florale stilizate, având în centru un medalion rombic, cu scena „Isus Hristos Învățător” Cheutorile metalice nu s-au păstrat. Manuscrisul are în total 403 foi, în folio, scrise pe o coloană. Scrierea este semiuncială, dreaptă, îngrijită; copistul a folosit cerneală neagră, cenușie și roșie închisă.

Pe f.2 r. se află următoarea însemnare:

„1729, iunie 14

Această sfântă Păucenie (Carte de învățătură) s-a orânduit a se scrie din prima zi a lui mai, lună, în anii Domnului au fost 1729, dară de când s-a zidit de Dumnezeu lumea 7237. Și s-au scris în zilele Măriei Sale, Domnului Vlădică din Făgăraș, mare păstor peste toată Țara Ardealului, Ioan Baronțis Patachi și nobilis. Și s-au scris cu ajutorul lui Dumnezeu, de mâna lui Popa Mihai din Roșcani greșita și păcătoasa și mai mic plecat și slugă tuturor fraților. Luna lui cireșar, 14 zile”.

O altă însemnare a copistului este la f.244 r:

„1729

Laudă Ție, Doamne, cu îngerii...

Scris-am (eu) Popa Mihai din Roșcani, (cu) mâna mea, greșita”. (Dudaș, 1983,p. 72, 120-121)

După trecerea în revistă a acestor aspecte de istorie generală și culturală, utile pentru înțelegerea celor lingvistice, să revenim acum la acestea din urmă, căci ele reprezintă esența capitolului de față.

Limba, ca fenomen social (sociolingvistica) este nu numai fenomen și obiect cultural, ci și „barometrul” influenței realității sociale ce indică modul și nivelul de comunicare al oamenilor.

Lingviști-sociologi precum A. Meillet J. Wendryes ș.a. au relevat acest caracter al ei. Sociolingvistica încearcă să stabilească mai precis și mai sistematic legătura dintre limbă și societate, prin cercetări directe asupra variațiilor produse în limbaj, datorate factorilor sociali (profesiunile), contactului celor de la țară cu mediul urban, ridicării nivelului de cultură.

După cum știm, dialectologia înregistrează variațiile limbii la toate nivelele sale, iar sociolingvistica cercetează fenomenele de limbaj provocate prin deplasarea spre oraș a oamenilor și constată aspectele fonetice produse de îmbogățirea vocabularului, al sensului diferitelor cuvinte, al hiperurbanismelor create de vorbitori. În acest sens, am constatat că prin „emigrarea” la oraș oamenii abandonează în parte limbajul lor „primar”, adaptându-se lingvistic unui nou mediu și introducând în locul în care se întorc (periodic) „eșantioane” de vorbire nouă.

Un etnolog trebuie să se transforme provizoriu în etnolingvist pentru a înțelege ceea ce Jean Copans numește **etnografia comunicării**.

Ca să dobândim capacitatea de a distinge sensul în cursul enunțului și pentru a înțelege totodată diversitatea „vorbirilor” și conștiința pe care oamenii unei anumite regiuni o au asupra diferențelor „de ierarhie” pe care ei o atribuie sensurilor, pentru a învăța limba unei entități sociale studiate, trebuie să devenim noi înșine, după expresia lui Jean Marie de Gérando, „unul de-al lor”; și doar învățându-le limba (n.n. graiul), putem deveni concetățeanul lor”.

Este ceea ce am încercat și noi, pe toată durata șederilor noastre la Roșcani.

Astfel, cuvinte precum *comne*, *șinorit*, *părădăiți*, *crumpi*, *ocoș*, *bruș*, și multe altele au ajuns să facă parte, mai în glumă, mai în serios și din vocabularul nostru, al celor câțiva specialiști care s-au străduit nu numai să cerceteze, dar și să-și apropie modul de vorbire al roșcănenilor.

Pentru a intra în „substanța” acestui capitol, trebuie să mai operăm însă alte câteva delimitări teoretice referitoare la știința dialectologiei. Ca ramură de importanță fundamentală pentru istoria limbii române și pentru istoria națională în general, ea studiază variantele regionale – geografice ale limbii naționale, în care se recunosc straturile ei succesive, de la epoca celor mai vechi izvoare până astăzi.

Documentele de limbă vie sunt de o reală importanță, chiar atunci când cele scrise lipsesc. Bunăoară, multe din elementele latine populare dispărute din unele limbi romanice se păstrează dialectal în română. În lucrarea *Lingvistică și cultură*, D. Macrea (1987,p.15) subliniază importanța cercetărilor dialectale realizate încă de la începutul secolului trecut,

de Petru Maior. Aprofundarea propriu-zisă, realizată mai târziu, se datorează școlii comparativ-istorice a lui B.P. Hașdeu, completată de cea a romanistului german Gustav Weigand, autorul primului atlas lingvistic general al dialectului dacoromân. Printre elevii lui se numără câțiva din reprezentanții școlii de la Cluj, în frunte cu Sextil Pușcariu, autorul, împreună cu Sever Pop și Emil Petrovici, al primului mare atlas al limbii române. În aceeași școală se înscriu Pericle Papahagi, Iosif Popovici și Theodor Capidan. Concomitent, s-a afirmat școala dialectologică de la București, ce o continuă pe cea a lui B.P. Hașdeu, prin Ovid Densusianu, I.A. Candrea și Tache Papahagi.

Anchetele de teren, monografiile dialectale, atlasele lingvistice arată valoarea lingviștilor români, mereu contemporani cu știința vremii lor (Macrea, 1987, p.20-25).

În deosebirile de grai care există de la o regiune la alta, la toate nivelele limbii (fonetică, gramatică, lexic) sau doar la unele dintre ele, s-a stabilit că varianta cea mai întinsă și generală este **dialectul**.

În cadrul dialectului se disting ca ramificații teritoriale **subdialectele, graiurile și subgraiurile**.

Pentru că acești termeni nu sunt folosiți cu accepțiuni identice de către toți cercetătorii, vom alege din multitudinea de definiții existente pe cea pe care noi o considerăm adecvată. Astfel, folosind definiția romanistului R.A. Budagov, vom spune că „dialectul este vorbirea caracteristică unei anumite regiuni, care are anumite particularități în domeniul foneticii, gramaticii și vocabularului. Uneori aceste particularități se manifestă numai în fonetică și în parte în vocabular, dar alteori se extind și asupra gramaticii”. (Budagov, 1961, p. 439)

Graiul este admis în unanimitate de lingviști ca ramificație teritorială subsumată subdialectului, caracterizat de obicei prin particularități fonetice, lexicale și uneori gramaticale.

Limba națională are la bază un dialect de prestigiu (datorat factorilor economici, sociali și culturali), căruia i se subsumează celelalte dialecte (Ducrot – Todorov 1972, p.81).

Acțiunea limbii literare asupra subdialectelor este simțită din ce în ce mai mult într-un continuu proces de unificare, în care subdialectul își apropie o limbă pe care s-o înțelegea cât mai mulți oameni, oricât de depărtați geografic ar fi ei.

Ideea necesității unei astfel de unități a fost formulată încă în „Predoslovia către cititori” a Noului Testament de la Bălgrad (1648), unde mitropolitul Simeon Ștefan făcea o afirmație devenită celebră: „cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni, carii împlă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune, care le înțeleg toți”. Ea a fost reluată în mod progresiv, ajungând până la formula lui Hașdeu din „Limbă și circulațiune”. Tot Hașdeu este cel dintâi cercetător modern care s-a referit la problema ariilor și limitelor dialectale. Încă de pe la 1881, el vorbea de o „continuațiune” a dialectelor, prin care înțelegea trecerea treptată de la un dialect la altul.

După Hașdeu „se confundă capetele dialectelor, nu însă și porțiunile lor centrale (...) orice mapă geografică dialectală implică rezerva fluctuațiilor terminale, centrul fiecărui dialect e pronunțat, hotarele sunt echivoce” (Hașdeu, 1881, p. 58, 59).

Așa cum am mai afirmat, din punct de vedere etnografic și geografic, zona în care se situează Roșcaniul este una de tranziție. Vorbirea roșcănenilor aparține și ea unui grai

de tranziție, deși unii cercetători cred că nu există de fapt un sistem dialectal de tranziție (Avram, 1967, p. 187-188).

Literatura de specialitate definește zonele de tranziție ca fiind rezultatul unor relații economice, sociale, culturale în regiunea geografică de contact între populații aparținând unor arii dialectale diferite (Saussure, 1960, p. 280).

Nici aceste zone, din care credem că face parte și cea a Roșcanilor și în mare, județul Hunedoara, nu sunt omogene de la un capăt la altul al lor. „Astfel, în sudul zonei de trecere de la subdialectul bănățean la cel crișean, sunt preponderente particularitățile bănățene, iar în nordul ei, particularitățile crișene. Cu timpul, dacă prestigiul uneia dintre ariile de contact crește, zona de tranziție suferă modificări în detrimentul ariei mai puțin avantajate” (*Dialectologia română*, 1977, p. 16-17).

Astfel, în ceea ce privește zona Roșcani – Hunedoara, ne prevalăm de ceea ce am afirmat anterior, pentru a dovedi că, deși în *Dialectologia română* se specifică faptul că „subdialectul bănățean este vorbit în aria sud-vestică a teritoriului dacoromân, în județele Timiș, Caraș-Severin, în partea nordică a județului Hunedoara, precum și în partea sudică a județului Arad (până la cursul Mureșului), iar subdialectul crișean, în partea de nord-vest a teritoriului dacoromân, într-o arie care cuprinde Crișana și vestul Transilvaniei (județele Bihor, Sălaj, Satu-Mare, Alba, precum și jumătatea de vest a județului Cluj, nordul județului Arad și nordul județului Hunedoara), există anumite diferențe între graiurile din partea de sud-vest, cele din est, cele din Hunedoara și cele din partea de nord”. Tot așa cum graiurile subsumate subdialectului crișean prezintă o serie de diferențe, remarcându-se prin unele trăsături specifice graiului din Bihor, graiul din Țara Moșilor, și cel din Oaș.

O dată făcute aceste convenite precizări, se impune să dovedim, invocând și **aspectul istoric**, de ce în zona aleasă de noi spre cercetare, coexistă particularități lingvistice din Banat, din Țara Hațegului și chiar de la sud de Carpați.

Au fost avute în vedere în primul rând, pentru studiul limbii, mărturisiri ale țăranilor despre traiul și obiceiurile lor, păreri asupra unor lucruri care-i privesc în mod direct, amintiri istorice și familiale, impresii personale, căci acestea credem că au o mai mare relevanță în identificarea și analiza fenomenului lingvistic autentic decât textele folclorice, impregnate de clișee, de forme convenționale sau de prea numeroase arhaisme.

Am acceptat și am respectat, în această privință, considerațiile făcute cândva de Ov. Densusianu: „Trebuie să cunoaștem pe țăran așa cum se exprimă (...) în graiul zilnic, în conversațiile cu alții, în povestirile libere – singurele în care se poate vedea mai bine spontaneitatea lui în ce privește limba, ca și spontaneitatea lui sufletească (...) Decât pagini întregi de basme, mai bine câteva fraze vii, prinse într-o convorbire”. (Densusianu, 1910, p. 19)

Referindu-ne la *limbă* ca la o **etnografie a comunicării** („structurată” în dialecte, subdialecte și graiuri), constanta preocupărilor noastre actuale, ne propunem să amintim pe scurt câteva din *metodele* de studiere a impactului diverselor modalități de exprimare asupra conștiinței pe care oamenii o au despre diferențele și ierarhiile stabilite în alcătuirea vorbirii lor.

Informarea asupra graiului, coroborată cu date asupra vechimii, originii populației, istoriei locului, este, așa cum am putut constata, o sarcină deosebit de complexă.

Observația a necesitat prezența noastră îndelungată în mijlocul colectivității. În felul acesta am avut posibilitatea să verificăm cu ușurință particularitățile de grai și să stabilim ceea ce este constant și individual în graiul observat.

Culegerea sistematică a faptelor lingvistice a fost realizată prin **ancheta dialectală**, ca principală acțiune de strângere cu ajutorul informațiilor a materialului dialectal.

În acest scop, am folosit **chestionare, liste de cuvinte, fotografii**. Contactul nemijlocit al cercetătorului cu informatorul constituie calea cea mai bună pentru asigurarea exactității științifice a materialului cules. Aceasta este „calea” anchetei directe, ale cărei rezultate, înregistrate pe casete audio, au fost „decodificate” ulterior.

În legătură cu modul de a cunoaște oamenii și felul lor de exprimare, antropologii estimează faptul că cercetarea „nu poate fi condusă în maniera botanistului care examinează feriga sau în cea a zoologului care observă un crustaceu, ci presupune comunicare cu ei și împărtășirea îndelungată a existenței lor”. (Laplantine, 2000, p. 35-45) Această afirmație arată că cercetarea etnografică se deosebește de privirea aruncată în treacăt, de exemplu, de un călător, ori chiar de contactul ce poate fi realizat prin intermediul informatorilor („termen și mai ales practică la care trebuie să se renunțe”) (Laplantine, 2000, p. 49).

Legat de acest ultim aspect, îmi aduc aminte reticența lui Octavian Ognean, atunci când l-am prezentat unor persoane din mediul nostru ca fiind cel care ne-a ajutat în demersul cercetării noastre, dovedindu-se în același timp un excelent *informator* (în sens etnografic, desigur!).

Folosirea chestionarului, **convorbirile tematice** sau discuțiile libere ne-au asigurat materialul necesar studierii sintaxei, în general.

Indicarea unor obiecte sau a unor părți componente, folosirea schițelor și a fotografiilor sunt metode prin care am obținut noțiunile concrete pentru alcătuirea glosarului dialectal.

În desfășurarea anchetelor am urmărit ca subiecții (*informatorii*) să fie băștinași sau să fi trăit aici cea mai mare parte a vieții; să aibă pronunția clară, să înțeleagă scopul pentru care am venit, să manifeste bunăvoința de a sta de vorbă cu noi. Am avut ocazia să întâlnim cel puțin două tipuri de comportament : informatori pasivi, cei care se exprimă firesc, „cum li-i vorba”, și cei activi, în vorbirea cărora se disting două tendințe: fie că exagerează particularitățile dialectale, fie că se exprimă cât mai literar cu putință (Hreapcă, 1975, p. 140-142).

Nu ne-am propus să realizăm o monografie asupra graiului, ci din cele câteva particularități lingvistice înregistrate de noi în teren dorim să redăm aspectul general al vorbirii roșcănenilor, folosind pentru demonstrație acele „reguli” pe care cercetătorii români le-au creat pentru a caracteriza anumite tipuri de vorbire, întrebându-se anumite *sisteme de semne grafice*, care au permis notarea realității lingvistice.

Așa cum vom constata în paginile următoare, graiul acestei zone ,departe de a fi omogen, atestă prezența unor particularități ce amintesc pe cele din Banat, Țara Hațegului, Pădurenii Hunedoarei și chiar Oltenia.

I.Popovici, dialectolog bănățean, docent de limba română la Universitatea din Viena, apoi la cea din Budapesta, a fost primul care a consacrat o monografie graiului unei

regiuni izolate din Ținutul Hunedoarei, spre Țara Hațegului. (*Rumänische Dialekte. I. Die Dialekte der Munten und Păduren im Huniader Komitat, Halle, a.d. S. 1905*)

Cercetări dialectale, anchete directe în toate regiunile locuite de români au fost făcute și de G. Weigand, care publică rezultatele muncii sale împreună cu cele ale numeroșilor săi elevi, în *Jahresbericht des rumänischen Instituts* din care între 1894 și 1921 au apărut două volume.

Lucrarea lui Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului* (București, 1915), reprezintă cea dintâi monografie dialectală în adevăratul înțeles al cuvântului, consacrată uneia dintre cele mai interesante, prin caractere arhaice dar și prin interferențe lingvistice, zone ale dacoromânei.

Întemeietor al școlii lingvistice de la București, autorul unor contribuții importante și în domeniul dialectologiei (dintre care unele menționate mai sus), Ov. Densusianu a fost însoțit în acest demers de colaboratorii săi, I.A.Candrea și T. Papahagi, autori la rândul lor ai unor monografii asemănătoare, consacrate Țării Oașului și respectiv Maramureșului.

Existența monografiei lui Ov. Densusianu, dincolo de însemnătatea deosebită pe care o are pentru dialectologia românească, reprezintă o adevărată șansă pentru cercetarea pe care o întreprindem acum.

Avem astfel posibilitatea de a stabili în ce măsură particularități ale graiului actual de la Roșcani, așa cum apar ele în înregistrări efectuate la fața locului în cursul anilor 1998-2000, se regăsesc în teritoriul mai larg al Țării Hațegului, investigat de Ov. Densusianu în urmă cu aproape un secol și invers, cam ce se mai poate afla astăzi, într-un anumit perimetru din acest teritoriu, din particularitățile întâlnite la vremea respectivă. Prin acest arc peste timp, care va porni chiar de la atestări din secolele al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea, vom confirma încă o dată adevărul exigent și fascinant totodată al spuselor sale, atât de viu după aproape un veac :

„Cercetătorul trebuie să cuprindă în câmpul lui de observațiune și actualitatea și trecutul; mintea lui trebuie să fie veșnic gata să cunoască ce se întâmplă și ce s-a întâmplat altădată, pentru că nimic nu poate fi pătruns în toate tainele lui dacă e izolat în timp și spațiu; fapte de azi pot fi mai bine înțelese dacă le cunoaștem pe cele din timpuri depărtate, după cum trecutul ne apare mai limpede la luminile prezentului.

Între ce este și ce a fost mintea noastră trebuie să întindă mereu punți de lumină și numai cine înțelege aceasta este adevărat om de știință, ceilalți care nu văd decât o parte mică din infinitatea de fapte, care iau în seamă ori numai prezentul, ori numai trecutul, aceia sunt «jumătate – învățați» ca «jumătate – oamenii» despre care vorbesc basmele”. (Densusianu, 1910, p. 22)

Utilizând, în mod firesc, amintita monografie drept reper principal, vom urmări faptele de limbă și în alte lucrări de dialectologie, apărute ulterior, în special cu scopul de a identifica și defini elementele semnificative ale unor posibile interferențe lingvistice, pe care datele istorice, prezentate în introducerea acestui capitol, le-ar îndreptăți într-o anumită măsură.

Vom prezenta, în această ordine, particularități fonetice, gramaticale și lexicale, menționând de fiecare dată, între paranteze, inițialele numelui informatorului de la care au fost înregistrate.

Va fi reprodus, în funcție de situația concretă și contextul în care apare particularitatea respectivă, analiza propriu-zisă fiind precedată de câteva înregistrări pilot. Antologia de texte literare de la sfârșitul lucrării va întregi, dincolo de semnificațiile extra-lingvistice, imaginea *vorbirii* specifice zonei Roșcanilor.

Elementele lexicale ce vor fi prezentate și analizate aici se vor regăsi și în glosarul de termeni dialectali, aflat de asemenea la sfârșitul lucrării.

Elemente fonetice

Închiderea lui *e* medial aton la *i*: *oamini, trii, o vinit* (S.F.), *trii, or vinit* (M.C.). Semnalată de Densusianu în *cânipă, iepurile, piste* și considerată ca o trăsătură comună cu subdialectul crișean, mai apare și astăzi la Roșcani, la informatori vârstnici ca Sofia Furdui și Maria Caba.

În ansamblu, poate fi întâlnită acum, cu deosebire în Moldova și nordul Transilvaniei, dar, în anumite cazuri și în alte zone, între care și Banatul și chiar Oltenia. De notat în textele înregistrate faptul că nu se manifestă în cazul lui *fecior*, ceea ce reprezintă un nou element de legătură cu graiul din Crișana.

Reducerea diftongului *ea* la *e*: *me* (mea), *pre* (prea) (M.C.), *să pregăte* (M.O.). Fenomenul a putut fi semnalat actualmente în nordul Transilvaniei și al Moldovei, în Banat și în nord-vestul Olteniei, în această din urmă zonă, ca și în cazul de față, ca o particularitate bănățeană propagată acolo peste munți. (v. ALR, II, vol. I, h.130, ALR II, S.N., vol. VI, h. 1666, 1710).

Menținerea lui *i* etimologic nediftongat la *ii* în *cânele* (S.F.). Semnalate de Densusianu în *câne, mâne, pâne*, formele etimologice mai pot fi întâlnite și astăzi la Roșcani, la fel ca în Banat și în toată jumătatea de nord a țării, în timp ce în sud apar numai în nord-vestul Olteniei, acolo unde interferențele cu graiul bănățean sunt frecvente. În cea mai mare parte a Olteniei, în Muntenia, sudul Dobrogei și în unele puncte din sud-estul Transilvaniei se întâlnesc formele analogice, cu diftong (*câine, mâine, pâine*), ajunse literare și aflate, din această cauză, într-o continuă expansiune.

Palatalizarea dentalei *n* (devenită *ñ*) și africativizarea dentalei *d* (devenită *g*): *uñe* (*unde*), *grăgină* (*grădină*) (M.C.), *miñ* (*mine*) (S.F.). Ambele fenomene au fost semnalate în monografia lui Ov. Densusianu. Cel dintâi este cunoscut astăzi în Banat, în Crișana, nordul Transilvaniei (cu Maramureșul) și sporadic, în extremitatea nord-vestică a Moldovei, pe când al doilea, existent în toate aceste zone, caracterizează în primul rând graiul bănățean. Acestuia îi datorăm deci prezența celor două particularități și în graiul de la Roșcani.

Menținerea lui *ñ* ca sunet intermediar între *n* urmat de *e, i* din latină și *i* din limba actuală: *clañe*, (S.F., O.O.), *descuñe* (M.C.). Ov. Densusianu atestă această menținere în forme de tipul *clañe, cuñ, greoañe, lupoañe, mușuroñ, viñe* (vie), unde prezența lui *ñ* este uneori etimologică, așa cum se întâmplă în exemplele date de noi mai sus, alteori analogică, așa cum am putut nota și astăzi în cazuri ca *cimpoñ* (S.F.) sau *moron(iță)* (D.Ț., A.T.). Actualmente, menținerea lui *ñ* a putut fi notată în Banat, sudul Hunedoarei și doar izolat în centrul Hunedoarei, Arad și nord-vestul Olteniei. Prezența fenomenului la Roșcani este deci, firească.

Menținerea lui *r* etimologic în *fărină* (M.C.). Forma *fărină* pentru *făină*, cea mai apropiată dintre toate cele existente în limba română de cuvântul de origine, latinescul

farina, a mai putut fi notată în zilele noastre în Crișana, Maramureș, nordul Transilvaniei și Bucovina (ALR II, S.N., I, h. 93).

Menținerea africateri dz: *a dzâs* (M.C.), ca sunet intermediar între *d + e, i* din latină și *z* din româna literară, *dz* a fost semnalat sporadic în monografia lui Densusianu în exemple ca *dzise, audzât*. Aceeași situație o constatăm la Roșcani astăzi: am putut întâlni asemenea rostiri doar în vorbirea Mariei Caba, dar și la ea alternativ cu cele literare (cu *z*), în ansamblu mai numeroase. Actualmente fenomenul este prezent în Banat, nord-vestul Olteniei, izolat în Hunedoara, Munții Apuseni și Valea Crișului Negru și din nou compact în nordul Moldovei, nord-estul Transilvaniei și Maramureș. (Gheție – Mareș, *Graiurile*, 1974, p. 187).

Menținerea africateri g: *l-o bagiocurit* (S.F.), *bătaie de joc* (M.O.), *le-or luat la joc* (M.C., I.M.), *gios* (M.C., M.M.), *le-or giucat* (I.M.). Menținerea lui *g* în asemenea situații a putut fi notată în zona Banat-Hunedoara încă din secolele al XV-lea – al XVI-lea (Gheție – Mareș, *Graiurile*, 1974, p. 197-198), iar în zilele noastre în sudul Banatului, Munții Apuseni, județele Sibiu și Bihor (ALR I, vol. I, h. 293, II, vol., h. 203 II SN, vol. III, h. 754 etc.)

Fricatizarea africateri g: *să le culeji, sparje* (M.C.). Dacă în exemplele de la punctul anterior era vorba de menținerea africateri *g*, adică de o fază intermediară între punctul de plecare din latină și rezultatul final din limba română literară actuală (deci de un fenomen arhaic), aici avem de-a face, dimpotrivă, cu o inovație, în cazul căreia stadiul *g* literar este depășit și înlocuit cu stadiul *ž* (=j). Acest stadiu, cel mai avansat dintre toate în evoluția lui *g*, a putut fi înregistrat actualmente în Crișana, cu prelungire spre sud, până în Hunedoara și Alba (ALR I, vol. I, h. 20, 32, 57, 149, ALR II, h. 14, 41, 52, 65). Cele două situații privitoare la consoana africată *g*, consemnate în graiul actual de la Roșcani, dovedesc așadar influențe concomitente dinspre Banat (în primul caz) și dinspre Crișana (în al doilea).

Fricatizarea africateri č: *șireș* (M.O.), *șiudă* (S.F.), *șizmă* (M.C.), *furșile* (I.M.), *sărăși* (M.C.), *urzăși* (M.C.). Rostirea consoanei africateri *č* ca o fricativă intermediară între *ș* și *s*, semnalată în zonă de Ov. Densusianu, a mai putut fi întâlnită astăzi în Banat și în unele teritorii limitrofe, între care se poate adăuga acum și zona Roșcanilor (ALR I, vol. I, h. 21, vol. II, h. 246, 300, ALR II, vol I, h. 19, 67, 126). Firește că, în paralel, există, ca și pe vremea anchetei lui Densusianu, formele literare, cu *č*.

Rostirea dură a consoanei labiale p: *pă dracu* (M.O.); *pă la unu noaptea...pă mine... pă cihe, pă iaz, pă uhe venirăm...pă gard* (S.F.); *pă pădure* (I.M.), *pă fete...pă neveste... pă tureag* (M.C.), *pă tăț' trei... pă la Coaja, pă la Bica... pă deal* (S.F.), *păstă poartă* (M.M.); *păstă Mureș* (S.F.). Cele mai vechi atestări ale acestui tratament fonetic datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea și provin din Muntenia, Oltenia, Maramureș, sud-estul și sud-vestul Transilvaniei. (Gheție, *Baza dialectală*, p. 128-129, 334-335, 281). Actualmente a putut fi notat în Muntenia, sud-estul Olteniei, sud-estul Transilvaniei, estul și nordul Banatului, vestul Transilvaniei și Crișana (ALR II, SN, vol. VI, h. 1810-1814)). Se constată deci o continuitate de mai multe secole a prezenței sale în zona Roșcanilor, unde rămâne și astăzi bine reprezentat.

Rostirea dură a consoanei oclusive dentale d: *dă pă pădure* (M.O.); *i-a rămas numa' d-un pup* (M.C.). Durificarea lui *d* este, cum se vede, mult mai rară decât cea a lui

p, în primul caz părând a fi mai degrabă rezultatul contextului, al foneticii sintactice (*de + pã + pã > dă + pã + pã*) decât al unei deprinderi de pronunțare. Situația nu este cătuși de puțin surprinzătoare, căci în timp ce *p* dur reprezintă, cum am constatat mai sus, o preferință continuă în zona respectivă, în ultimele patru secole, *d* dur, specific în secolul al XVI-lea Munteniei și, sporadic, Olteniei, nu a putut fi notat în Banat și Crișana, unde există și astăzi, mai devreme de 1700 și chiar de 1800 (Gheție, *Baza dialectală*, p. 133, ALR II, SN vol V, h. 1418).

Rostirea dură a consoanelor fricative *s* și *z*: *să dau, să fac, să făceau, să să opărească, să spălau, să spunea* (M.O.); *să băga, să să ducă, să străgă* (S.F.); *să dădeau, să ducea, să împarte, să pune* (F.M.); *să-mpart, să-ntorc* (M.C.); *să să facă* (L.T.); *să vorbea, să spunea* (I.M.), *avusăi* (M.C.); *o cosât, găsăi, închisăi* (S.F.), *sara* (I.M.), *săceră* (A.T.), *o săcerat, sămn* (M.C.); *Sălvia* (M.M.), *rămăsăi sângură* (S.F.); *vasăle* (M.C.); *am auzât* (M.C.); *az, braz* (S.F.), *patruzăci, Sâmzâiene* (M.C.), *zî, zăua, zâle* (M.C., F.M., M.O.), *zâc, zâcea, zâcem, zâs* (M.C., S.F., F.M., M.O., L.T.). Pronunțarea dură a celor două consoane are drept rezultat trecerea vocalelor *e, i*, care urmează, la *ă*, respectiv *î*, sau amușirea lui *i* scurt (nesilabic) final (a se vedea *az* sau *braz*). Răspândit astăzi pe aproape întreg teritoriul țării, exceptând Muntenia, sudul Dobrogei și sud-estul Transilvaniei (ALR I, vol. I, h. 47, 73, 90, ALR II, SN, vol. III, h. 761, vol. V, h. 1265, 1312, 1362, etc.), este, cum se vede și cum era și de așteptat, încă bine reprezentat la Roșcani.

Rostirea dură a consoanei fricative *ș*: *șărpi* (M.C., M.O.); *am șăzut* (S.F.); *și* (M.C., S.F., F.M., I.M., M.M., M.O.) – independent sau în varianta combinatorie *ș-: ș-aia, ș-o ard, ș-o zâs, ș-or făcut, ș-am zâs, ș-or venit...ș-or zâs* (M.C.); *ș-aici* (M.M.). Nu este prezentă rostirea dură a perechii sonore *j*. În cazul lui *ș*, marea majoritate a exemplelor se referă la conjuncția *și* (în poziție independentă sau nu), devenită *șî* la aproape toți informatorii, mult mai puține la alte cuvinte rostite cu *ș* dur doar de informatorii mai vârstnici. Aflăm uneori și situația inversă, a unui *ș* rostit muiat față de cel literar, în cazul *așé* (S.F.). După cum se vede, prezența formelor dure este de această dată mai puțin frecventă decât pentru *s, z*, fapt care corespunde atât situației din limba veche, cât și aceleia din limba actuală: în secolul al XVI-lea au putut fi notate în Banat – Hunedoara cazuri de durificare a lui *ș* (nu și a lui *j*) (Gheție, Mareș, *Graiurile...*, p. 177), iar în zilele noastre fenomenul nu este prezent în Crișana și cea mai mare parte a sudului Transilvaniei (dintre zonele care ne interesează aici; (ALR I, vol. II, h. 167, 168, 212, 284). Avem deci explicația prezenței sale limitate și inconsecvente în graiul din așezarea de care ne ocupăm.

Rostirea dură a africativei *ț*: *ascult, cine n-o tors călții să-i pișă mâții, să țape...să țapa...crăpățâi...cățaua...cățalu...o țăsut...o pățât...țâne, tăț trii trăzniț* (S.F.); *părinți...să i-l țână, Simți...tărăță...țân, o țâneam* (M.C.), *Țăpam* (I.M.), *aialalț...țâne* (M.M.), *țân, părinți, frați mei, Sămțișori...țavă* (M.O.), *țân minte* (L.T.). Extinderea actuală a fenomenului este asemănătoare cu aceea constatată anterior în cazul consoanelor *s, z*. Ca și acolo, exemple de rostire dură au putut fi întâlnite în Banat – Hunedoara, încă din secolul al XVI-lea, atât pentru *ț* (*ts*), cât și pentru perechea sa sonoră *dz* (Gheție, Mareș, *Graiurile...*, p. 167). Atestările actuale la Roșcani nu sunt deci cu nimic surprinzătoare, așa cum nu surprinde nici faptul că Maria Caba, unul din puținii informatori la care am mai putut nota prezența lui *dz*, pronunță *o dzâs, or dzâs* și nu *o dzis, or dzis*.

Rostirea dură a consoanei vibrante r: *răle, o strâgat, strâgă* (S.F.); *s-o strâcat* (F.M.); *strâgau* (I.M.); *strâgă* (M.O.). Se poate vorbi de o continuitate a prezenței acestui fenomen în zona respectivă în ultimele patru secole, pornind de la izvoarele secolului al XVI-lea, care indică aria Banat – Hunedoara drept una din cele importante în care a putut fi notat (Gheție, Mareș, *Graiurile...*, p.204-206) și ajungând până la situația din limba actuală, în care Banatul și Hunedoara sunt din nou menționate în acest sens. (Gheție, *Baza dialectală*, p.151).

Pronunțarea moale a consoanei labiale b: *beură... se-mbetară* (S.F.). Avem de-a face din nou cu un fenomen prezent continuu în zonă, rostirea moale în asemenea cazuri apărând în secolul al XVI-lea în Hunedoara și nordul Olteniei (Gheție, Mareș, *Graiurile*, p. 128-134), iar acum în centrul și sudul Transilvaniei, în Hunedoara, în estul și sudul Banatului și în vestul Olteniei (Gheție, *Baza dialectală*, p. 128).

Africativizarea oclusivelor g', k', devenite g și č: *čica (chica)* (L.T.); *veče (veche)* (M.O.); *privegi (priveghi)* (I.M.). Semnalată și de Ov. Densusianu „în exemple ca *urieče (ureche), ungiie (unghie)*”, reprezintă o particularitate specifică în primul rând zonei Banat – Hunedoara, cu posibilități de atestare și astăzi la Roșcani.

Elemente gramaticale

Utilizarea formelor de auxiliar *o, or:* *o vinit, o avut, l-o luat, o țăsut, o pățat, le-o omorât, o fo', mi-or spus, or fost, ș-or dus, ș-o zâs, l-o bagiocurit, i-o trăznit* (S.F.); *or fost, le-or luat, o dat, i-o dus, n-o fos', o știut, or vinit, o dzâs, le-or giucat, le-or omorât* (M.C.); *s-o stricat* (F.M.), *s-or gătat* (M.M.); *o poruncit, mi-o fo', n-o tors* (M.O.). Exemplele sunt extrem de numeroase și nu am menționat decât o mică parte. Fenomenul este prezent la aproape toți vorbitorii înregistrați, la cei mai mulți reprezentând modalitatea de exprimare curentă. Este cunoscut în zilele noastre în Banat, aproape întreaga Transilvanie (fără colțul sud-estic) și Moldova, în această din urmă zonă forma fiind însă invariabil *o* indiferent de număr, neexistând deci *or* pentru plural. Situația constatată în satul studiat corespunde pe deplin aceleia din Banat și vestul Transilvaniei. Aceleași zone, dar și Maramureșului, îi corespunde tendința de a omite sunete finale în rostiri de tipul *o fo'* (a fost).

Utilizarea unor forme analitice de mai mult ca perfect: *părinții i-or fost muriți* (M.C.). Atestate în limba română din secolul al XVII-lea în texte din jumătatea de nord și de vest a țării, asemenea forme, construite, ca aceasta, cu participiul sau gerunziul (în acest ultim caz având nuanță durativă), se mai păstrează și astăzi prin aceleași zone. La Roșcani, ambele variante mai pot fi notate la vorbitori mai vârstnici.

Utilizarea formei verbale mere pentru merge: *meream mai multe la vecini...meream la șezătoare...meream tot atunci...uñe meri?* (M.C.); *mereau fetele* (I.M.); *visam că meream acló* (M.O.). asemenea forme pot fi întâlnite astăzi cu deosebire sau chiar exclusiv în Transilvania (DLR, VI, P. 409). Atestarea lor la Roșcani este, prin urmare, normală.

Utilizarea adverbului acló (acolo): *pe-acló... acló gios* (M.C.), *acló fac* (S.F.); *acló am stat, puneam acló...băga acló...aveam câte-o oală acló...o luau de pe-acló* (M.O.). Forma adverbială *acló* provine din *acolo*, cu sincopa vocalei –o. A putut fi înregistrată încă la 1620, într-o copie a *Alexandriei*, realizată de popa Ion Românul din Sâmpetru – Hunedoara (ms.rom. 3821 BAR, 28V), iar mult mai aproape de noi G. Weigand

i-a semnalat prezența în Banat (Weigand ..., p. 312). Se poate vorbi deci de o continuitate a utilizării acestei forme în zonă, fapt ce se reflectă și în evoluții analoge, ca de exemplu aceea din cazul *încló* (pentru *încolo*), de asemenea existentă în așezarea la care ne referim.

Elemente lexicale

aldui (a) - „a binecuvânta” ← *magh. áldani*, idem: *Apă'-acló, pe Dumbrăviță, să tă alduiască Sfântu' cât strigau și ce spuneau!* (M.O.). Considerat, pe baza atestărilor din secolele XVII-XVIII, un regionalism din Banat, Crișana, sud-vestul Transilvaniei (DLRV, p.47), și-a păstrat și în continuare acest caracter (DLR I, 1, p. 105)

Apă-Botează - „Bobotează” ← *lat. Aqua (apă) + Baptizare (a boteza): ...de la Crăciun la Apă-Botează doosprăzece zile sunt doosprăzece luni...* (M.C.). Prețioasă această atestare a formei vechi, etimologice, a actualului Bobotează, un compus evoluat din cuvintele latine de mai sus, al căror reflex imediat în românește a fost Apă-Botează, înregistrat cândva în Țara Oașului, dar și prin Reteag (DLR I, 1, p. 591). Am notat, firește, la Roșcani, și forma Bobotează, devenită între timp curentă: *Bătrânii socoteau vremea după cum era de la Crăciun la Apă-Botează.* (M.O.).

birău - „primar, jude” ← *magh. biró: ... o porâncit birău' ăl mic la hăl mare să facă on pod de aramă..*” (M.O.). Termen legat de administrația din Transilvania, cunoscut deci în această provincie, ulterior trecut și peste munți, în Bucovina (DLR, I, 1, p. 566; DLR, p. 75). Astăzi este, firește, un arhaism, fără acoperire în realitatea prezentă, dar cu implicații ceremonial-rituale legate de sărbători (cf. cap. *Riturile de trecere*).

bârlează - „încuietore rotativă la ușă” ← cf. *(îm)bârliga: ...era bârlează la ușă, n-aveam za, ca acuma* (S.F.). Cuvântul lipsește din Dicționarul limbii române. Reprezintă un regionalism din zonă, format de la sârb. *brlj* și sufixul *-ează*, după modelul *sfârlează*.

cadă - „ciubăr, butoi” ← *sârb. kada*, idem: *... aveam jinars în cada aia cu fetău...* (S.F.). Regionalismul bănățean și sud-vest transilvănean, de aceeași proveniență, extins ulterior în mai multe părți ale Transilvaniei și Moldovei (DLR I, 1, 2, p. 14; DLRV, p.92)

cătărigi (pl.) - „răcitur, piftie” ← *sârb. kotrig „mădular, membru, articulație”, prin contaminare cu cătăligi, „picioroange”*: *...când să face răciturile...cătărigile, cum le zicem noi...* (F.M.). Este vorba de un regionalism din aceeași categorie cu cele două anterioare. (cf. cap. *Riturile de trecere - înmormântarea*).

clanet - „clarinet” ← *clarinet* ← *it. clarinette* (prin germ. *Klarinette* sau prin fr. *clarinette*): *...ăsta să duse cu clanetu pe uîne să fac târfăriță...* (S.F.). Forma populară *clanet* pentru *clarinet* a fost semnalată în mai multe zone din Transilvania, inclusiv în Țara Hațegului. (DLR, I, 2, p. 535-536).

cloambă - ramură, creangă ← cf. germ.dial. (săsească) *Klumpen* (= germ. *Klumpen*): *...la 1 mai să pune-așa o frunză verde, o cloambă, în vraniță* (M.C.). Un alt regionalism din Transilvania, de astă-dată, după toate probabilitățile, de proveniență săsească. Ov. Densusianu a înregistrat la vremea sa, în Țara Hațegului, forma derivată *clombiță* (*clumbiță*), „rămurică” (DLR, I, 2, p. 562-562). *Cloamba* devenea, în riturile nuptiale de integrare, obiect magico-ritual (cf. cap. **Riturile de trecere – căsătoria și nunta**).

codoc - „coadă mare” ← *coadă* + *-oc*: *văd on mânz cu codocu câtu-i minunea...* (S.F.). Este vorba de o formă derivată populară, tot mai rară astăzi, în cazul căreia sufixul

-oc are valoare augmentativă, așa cum se întâmplă în derivate similare, la rândul lor rarități în limba actuală, ca *fătoc* sau *moțoc*.

comne - „încăpere mică, bucatărie, dintr-o parte mai modestă a casei” ← sârb. *komora*, „cameră” + *ku(h)inja*, „bucătărie”: ...*am avut o cățeauă aici, în cășile ăst’ bătrâne, aici, în comne...* (S.F.). Cuvântul pare a fi rezultatul contaminării celor două forme de proveniență sârbească menționate și reprezintă un regionalism din zona respectivă.

conci - „cerc, inel de lemn pe care îl poartă pe cap femeile măritate, în jurul căruia se împletește părul” ← magh. *konty*, „căiță, scufie”, „moț”, „coc” (← it.): ...*la care s-o măritat acuma, între posturi, să meargă-n pădure să taie lemne să-i proptească conciu...* (M.O.). Cu diferite accepțiuni mai mult sau mai puțin apropiate, cuvântul a putut fi notat în diferite puncte din vestul și din nordul țării. Cu aceea din exemplul de față a fost semnalat în Banat și în Țara Hațegului (DLR, I, 2, p. 708) (cf. cap. *Riturile de trecere – căsătoria și nunta*).

crăpăți - „a crăpa” ← „crăpat” (← lat. *crepitus*): ...*crăpățai, că era fereștruci d-elea mici, crăpățai o țâr’ fereastra* (S.F.). Cu acest sens, corespunzând direct celui din latină, atât termenul-bază, *crăpat* (*crăpet, crepet*), cât și derivatul verbal *crăpăți* (*crăpeți, crepeți*) apar la Ioan Slavici, originar din Șiria, la circa 25 km nord-vest de Arad. (DLR, I, 2, p. 880)

cucă - „deal înalt, colină” ← sârb. *kuka* (genitiv de la *kuk*, „loc înalt, pisc, culme, vârf”): ...*acolo fac foc, în cuca aia, din sus de brazî ăia...* (S.F.). În DEX cuvântul apare cu etimologie necunoscută. Având în vedere însă forma, sensul, proveniența exemplului de față, ca și aria de circulație ce rezultă din DLR I, 2, p. 945 (Banat, vestul Transilvaniei și al Olteniei), etimologia pe care o propunem aici pare cea mai plauzibilă.

cucuruz - „porumb” ← cf. sârb., bulg. *kukuruz*: ...*să culeagă cucuruzu* (M.O.). Termenul, devenit literar, *porumb*, circulă în Oltenia, Muntenia, sud-estul Transilvaniei și Dobrogea de sud, sinonimul *păpușoi* în Moldova, estul Transilvaniei și nordul Dobrogei, sinonimul *cucuruz* în Banat și sud-vestul Transilvaniei, iar într-o mică arie din Bihor, sinonimul *tenchi* (ALR II, SN, vol.I, h.92). Este deci firească atestarea lui *cucuruz* la Roșcani, tot așa cum este și prezența din ce în ce mai bine marcată a termenului literar *porumb*, acolo ca și în toate celelalte zone.

dimica - „a mărunți, a rupe bucăți mici” ← lat. **demicare* (← *mica* „bucățică”, „fărămitură”): ...*am dat și la păsări, am dimicat și le-am dat de-or mâncat...* (M.C.). Avem din nou de-a face cu o prețioasă atestare în graiul de la Roșcani: pe de o parte, forma, *dimica*, iar pe de alta, semnificația, corespund ipoteticului **demicare* din latina populară și sensului său (pornind de la subst. *mica*), derivat căruia îi confirmă o dată mai mult existența, în condițiile în care limba actuală cunoaște îndeosebi varianta *dumica*, cu un sens derivat din acela al variantei etimologice.

dârză - „cârpă” ← cf. sârb. *drža*, „mâneacă”: ...*am pus jar și niște dârză, tămâie și niște făină de cucuruz* (M.C.). La aceeași vorbitoare, una dintre cele mai interesante din punctul de vedere al graiului, întâlnim acest termen care, având în vedere posibila origine, pare a fi un regionalism sud-vestic.

dodologi (pl.) - „categorie inferioară de cânepă netoarsă” ← cf. *dodola*, „paparudă” (← sârb. *dodola*, idem): ...*...cine n-o tors călții, să-i pișe mâții, cine n-o tors dodologii, să-i pișe hârțogii!*” (M.O.) (cf. cap. *Prelucrarea firelor și a fibrelor naturale și Țesutul*,

cusutul și împletitul). Semnificația substantivului înregistrat de noi la Roșcani este, desigur, înrudită cu aceea a adj. *dodoleț, dodoneț*, „rotund, gogonat, gogoneț”, existente în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”* (p. 425). Atât unul, cât și celălalt reprezintă termeni regionali din Banat și zona vecină, a căror proveniență se explică, după toate probabilitățile, în modul în care am făcut-o mai sus.

fedău - „capac” ← magh. *fedő*, idem: ...*aveam jinars în cada cu fedău* (S.F.). De această dată este vorba de un regionalism de origine maghiară, atestat în mai multe zone ale Transilvaniei, în Banat, Bihor și chiar în Bucovina, forma *fedeu* fiind cea mai des întâlnită (DLR, II, 1, p. 91; **moroni(ță)** ← cf. sl. *mora*: ...*la Sângiorz puneam rugi în poartă că cică să nu vină moronițele...* (A.T.); ...*din bătrâni știu că puneă atunci rug în poartă pentru moroni...* (D.Ț.). (cf. cap. *Fețele magicului*)

pancovă - „gogoasă” ← magh. *pánkó*: ...*ș-am făcut dup-aia ș-o pancovă-doo pă tipsie...* (M.C.). Regionalism maghiar, atestat în multe părți ale Transilvaniei, în Banat și chiar în Bucovina, cu sensuri și forme mai mult sau mai puțin apropiate: *pancovă, pancov, pancof, pancaș, pancotă* (= gogoasă, minciunea, clătită, colțunaș, dar și omletă, ochi) (DLR, VIII, 1, p. 56)

pită - „pâine” ← ngr., bulg., sârb. *pita*: ...*puneam sub blide pită...* (M.C.). Ca sinonim arhaic al lui *pâine*, cuvântul a fost semnalat în Transilvania, Banat, Crișana și nord-vestul Moldovei, peste tot însă în paralel cu mai vechiul termen moștenit din latină și păstrat în nord și sud-vest, sub forma etimologică *pâne*.

Pizărăi (pl.) - „colaci pentru colindători” ← cf. alb. *picërr*, „mic de statură, copil”: ...*de Ajunul Crăciunului se adunau la un loc mai larg și veneau oamenii mai înstăriți și le dădeau pizărăi și nuci și mere...* (L.C.). Atestat îndeosebi sub forma *pițărăi* (pl.), „colindători”, „colinde”, este considerat un regionalism din Transilvania și Oltenia, în timp ce forma și sensul atestate la Roșcani sunt apreciate ca exclusiv transilvănene. (DLR, VIII, 2, p. 670-671)

pârlui - „opări”, „fierbe cu leșie”, „spăla”, „înălbi” ← magh. *parol*, „a fierbe ceva înăbușit”: ...*pârluiam hainele în râu...* (M.O.). Regionalism din Transilvania, Banat și Oltenia, care, cum se vede aici, a ajuns a avea și accepțiuni mai îndepărtate de cea etimologică (v. și DLR, VIII, 3, p. 735) (cf. cap. *Prelucrarea firelor și a fibrelor naturale și Țesutul, cusutul și împletitul*).

pleurel - „vas de tablă” ← cf. magh. *pleh*, „tinichea, tablă”: ... *am făcut o țâr’ aluat, așa, în pleurel...* (M.C.). Cuvântul nu figurează în *Dicționarul Limbii Române* al Academiei, unde apar numai *pleu*, „tablă, tinichea” și *pleuar*, „tinichigiu”, ambele cu mai multe variante (DLR VIII, 3, p. 828). Datorită Mariei Caba din Roșcani, marele dicționar se îmbogățește cu un termen nou, un regionalism din Transilvania, ca și celelalte două deja înregistrate.

pup - „un fel de colac, gogoasă, scovardă” ← magh. *pup*, „cocoașă”: ...*lui Precup noi îi facem on pup...cât o săcerat în zâua aia, tot l-o trăznit și i-o rămas numa’ d’un pup...* (M.C.). Cu o asemenea semnificație, cuvântul a putut fi notat prin Banat și prin sud-vestul Transilvaniei (DLR, VIII, 5, p. 1784) (cf. cap. *Riturile de trecere - înmormântarea*).

rug - „tulpină de arbuști spinoși din familia rozaceelor, măceș”, („*Rosa canina*”) ← lat. *rubus*, „măceș”, „zmeură”: ...*să pune rug și urzâci în poartă...* (M.C.); ...*la Sângiorz puneam rugi în poartă...; ...la Sângiorz puneam rugi în poartă că cică să nu vină*

moronițele... (A.T.); ...*din bătrâni știu că puneă atuncea rug în poartă pentru moroâni...* (D.Ț.). (cf. cap. *Fetele magicului*). Cuvântul are aici un sens corespunzător celui din latină, sub care a putut fi întâlnit în mai multe zone ale țării, inclusiv în sud-vestul Transilvaniei, în timp ce în Banatul vecin a ajuns să însemne și „salcâm” („Robinia pseudacacia”) (DLR, IX, p. 596-597), (cf. cap. **Fetele magicului**).

rugă- „troiță, cruce” ← *ruga* (← lat. *rogare*): ...*se fac cununi de spice sfințite și se pun între sate, la rugile de piatră...* (L.C.). Cu această semnificație mai puțin obișnuită termenul a fost semnalat în Banat, Crișana și sud-vestul Transilvaniei (DLR, IX, p. 601) (cf. cap. *Riturile de trecere - înmormântarea*).

sâm(t), sân(t) - „sfânt” ← lat. *sanctus*: ...*zâua de Sâmpetru trebuie s-o țânem că are cheile Raiului...* (M.C.); ... *la Sâmpți am afumat pe-aicea, roată...* (M.C.); ...*la Sâmpțșori, la noo martie, s-afumă cu tămâie...tăt la Sâmpțșori să făceau turt'e din aluat dospit ca de pâine, așa, ca niște cercuri, colăcei...* (M.O.); ...*de Sânanđrei nu torceau, nu împleteau, nu umblau cu lână...* (M.O.); *Sânmihai îi vara mică...* (M.C.); *Sântilie e cu căruța, cu caii, cu biciu'...* (M.C.); ...*la Sânvăsâi ne duceam și ne strângeam să ne vedem nărocu'...* (M.O.). De remarcat, păstrarea frecventă, sub diferite variante, a formei etimologice a acestui vechi cuvânt moștenit din latină, ajuns apoi, sub influență slavă, la forma *sfânt*, astăzi literară. Din acest punct de vedere, graiurile populare, între care și cel din așezarea studiată, se situează alături de dialectele românești sud-dunărene (v. arom. *sîmtu - simtu, sîntu - sintu*), de limbile romanice occidentale (v.it. *san, santo*, fr. *saint*, sp. *santo*, port. *são*) și de albaneză (*shënt*), cea mai latină dintre limbile Europei de sud-est, exceptând, firește, româna.

șinoriu ← „șinori”, „a șnurui (o haină)”: ...*ala (calul lui Sântoader) era tăt șinoriu și-mi făcu cu capu' păstă poartă să mă ieie...* (M.M.). Termenul pare a fi un derivat al acestui verb, înregistrat în izvoare din Transilvania (DLR, XI, 1, p. 96). Nu figurează însă în dicționarul menționat aici, alături de alte forme din familia lui *șinor, șnur*.

șpor - „sobă cu plită” ← magh. *spór*: ...*tăia coaja de șireș puneă după șpor acló să fie uscăte...* (M.O.). Cuvântul a mai putut fi atestat în diferite puncte din Transilvania, Banat și Bihor (DLR, XI, 1, p. 182), ceea ce face normală prezența sa la Roșcani.

târfăriță - „rudă sau prietenă a miresei, care o însoțește și are grijă de hainele ei...” ← *târfar, terfar* (← *tearfă*): ...*ăsta să duse cu clanetu pe uñe să fac târfăriță...* (S.F.). Termenul a fost înregistrat sub diferite variante, cele mai multe cu *e* în prima silabă, lucru firesc, având în vedere forma de la care a evoluat. Este un regionalism transilvănean, sporadic extins și în zone învecinate (DLR, XI, 2, p. 201).

tureag, tureac ← cf. *tur*, „cioareci”, „ițari”: ...*pă tureag, la cizmă...* (M.C.). În DLR (XI, 3, p. 731) este menționată, între altele, forma *tureac*, utilizată prin Transilvania. Forma pe care o folosește vorbitoarea derivă din aceea care substituie pe *c* final cu perechea lui sonoră, *g*.

țâpa - „a arunca, a se năpusti”: ...*țâpam moroleucile în vale...* (I.M.); ...*cățaua să țâpa-n ușă, să țâpa-n ocol...* (S.F.). Nu există până acum o explicație cât de cât satisfăcătoare a originii acestui cuvânt. Cu sensurile din cele două exemple oferite aici, este însă sigur că poate fi întâlnit în primul rând în Transilvania.

vraniță - „portiță” ← sârb. *vratnica* : ...*la I mai să pune așa o frunză verde, o cloambă în vraniță...* (M.C.). Avem de-a face în acest caz cu un regionalism sud-vestic, fapt ce corespunde originii sale.

za - „ochi de lanț”, „lanț” ← lat. *zava* (=lorica „zale”): ... *era bârlează la ușă, n-aveam za ca acuma...* (S.F.). La sud de Dunăre, în dialectul aromân și în albaneză, sub influență grecească, cuvântul a devenit *zavă* (scris *zavë* în albaneză, dar pronunțat identic). La nord de Dunăre s-a păstrat forma rezultată direct din latină, care s-a răspândit pretutindeni în graiurile românești.

În urma analizei efectuate asupra unor eșantioane ale graiului de la Roșcani, referitoare îndeosebi la credințe, obiceiuri, sărbători de peste an, aparținând unor vorbitori diferiți din cât mai multe puncte de vedere, înregistrate și transcrise de dr. Narcisa Știucă, în cursul anilor 1998-1999, am avut surpriza de a putea nota un număr semnificativ de particularități lingvistice.

Privite din punctul de vedere al provenienței și repartiției lor teritoriale (în lumina datelor oferite, pentru limba veche, de lucrări de dialectologie istorică, pentru cea mai nouă, de monografia lui Ov. Densusianu despre graiul din Țara Hațegului, iar pentru cea contemporană, de atlasele lingvistice și de Dicționarul Academiei – DLR), aceste particularități ilustrează, în principal, următoarele categorii:

- elemente existente în Banat și în sud-vestul Transilvaniei, prezente sau extinse uneori și în zone învecinate, cum ar fi nord-vestul Olteniei, Crișana, nordul Transilvaniei și al Moldovei (palatalizarea consoanei *n*, menținerea unui *ñ* ca sunet intermediar între *n* din latină și *i* din limba română literară, africativizarea oclusivei *d* la *g*, rostirea moale a lui *b* în *beut*, africativizarea oclusivelor *k'*, *g'*, la *č* și *g*, adverbul *acló*, elemente lexicale prezentate în **subcapitolul anterior**;

- elemente ale graiului din Crișana extinse către sud până în această microzonă (fricativizarea lui *g* la *ž* (=j), menținerea lui *r* etimologic în forma *fărină*;

- elemente regionale cu o răspândire în arii mai largi în Banat, Transilvania, nordul Moldovei și alte zone (reducerea diftongului *ea* la *e* – deschis, închiderea lui *e* medial neaccentuat la *i*, nediftongarea lui *î* în *câne*, menținerea africatelor *dz* și *g*, rostirea dură a fricativelor *s*, *z* și *ș*, rostirea dură a africatelor *ț* (=ts) și *dz*, rostirea *o*, *or*, forma *mere* pentru *merge*, forme analitice de mai mult ca perfect, precum și unele elemente lexicale prezentate la **subcapitolul anterior**;

- elemente probabil originare din sud, de peste munți, din Muntenia și Oltenia, atestate în zonă numai după 1700 sau chiar după 1800 (rostirea dură a consoanelor *d*, *ș*);

- elemente lexicale arhaice latine, pe lângă particularitățile fonetice din aceeași categorie;

- elemente dialectale germane sau create sub influență germană.

În concluzie, se poate afirma că graiul de la Roșcani este unul preponderent de tip nordic, un grai de tranziție între Banat și Transilvania (cu particularități fonetice din ambele zone, cu unele sărbisme, dar și cu multe regionalisme nordice), cu câteva ecouri certe din Crișana și, posibil, de la sud de Carpați, un grai în măsură a oferi, numai pe baza câtorva texte, un material bogat și variat, care ar putea deveni cu certitudine o monografie independentă, dacă analiza s-ar extinde asupra tuturor textelor din antologie și nu numai, realizabilă acum, cât se mai află în viață vorbitori deloc sau puțin afectați de uniformizarea și sărăcirea limbii, determinată în primul rând de mass-media.

Pe de altă parte, s-a dovedit încă o dată valoarea de document a faptelor de limbă (acoperind, deopotrivă, domeniile material și spiritual), mai rezistente față de influențele din afară decât elemente ale culturii materiale.

PARTEA IV-A - CERCETAREA UNEI AȘEZĂRI

4.1. Jurnalul cercetării

20 aprilie 2000

De multe ori m-am gândit că sate – azi celebre – precum Drăgușul, Fundu Moldovei sau Soveja, ținuturi și zone întregi precum cel al Pădurenilor, Mărginimea Sibiului sau Țara Moșilor nu ar fi avut același destin fără nume de personalități și școli ilustre... De multe ori mi-am dorit să pot contribui la scoaterea din anonimatul contemporaneității și al viitorului măcar a unui sat românesc... Ar fi fost, speram eu, ca o aventură într-o altă lume, într-un alt spațiu cultural, pe care, desigur, mi le doream cât mai arhaice. În același timp, observând perspectiva abordării etnologice în alte țări, am simțit nevoia ca cel puțin o parte a demersurilor mele să aibă țeluri pragmatice, să pot face ceva concret pentru oamenii a căror intimitate am pătruns-o.

Toate acestea au părut să prindă contur o dată cu oferta primită în ianuarie 1998 de a alcătui monografia unei așezări hunedorene, Roșcani. Am căutat cu asiduitate în bibliografia de specialitate atestări, referințe, informații... nimic! „Cu atât mai bine, mi-am zis! Înseamnă că nimeni n-a fost pe-acolo! Noi vom fi primii!”... Dificultatea a început a se contura atunci când, cu harta în față, am căutat să localizez așezarea: spațiu de interferență, satul se încăpățâna să nu se așeze nici în Banat, nici în Pădureni...

După ce am alcătuit documentația și am repartizat fiecărui membru al echipei domeniile de cercetare, cu inima ușor strânsă, am pornit pe 13 martie 1998 pentru prima oară către Roșcani. Nu pot spune că n-am fost dezamăgită: toate „visele mele etnologice” se destrămau încet-încet: nici urmă de arhaicitate, nici urmă de elemente tipice... un sat care nu-mi spunea nimic! Am revenit în București și, cu sentimentul că nimic nu-i ireversibil, că putem renunța încă la angajamentul luat, am fixat încă o deplasare, în mai, după sărbători. Am pornit înarmată cu o sumedenie de chestionare, de fișe, de casete și filme cu speranța că poate acum satul va fi așa cum mi-l construise în minte. Începeam să regret experiențele din Botoșani, Bistrița-Năsăud, Mărginime, Maramureș, Gorj și din Olt. Mai mult decât atât, dacă ne trebuie un sat atipic, mereu în căutarea identității, multietnic și multiconfesional, atunci n-avem decât să luăm trenul până la Timișoara și de-acolo până la Cenad!...

M-am străduit în cele trei zile de ședere să inventez ceva pentru ca sufletele acestor oameni să se deschidă, iar din străfundurile memoriei să răsară valorile lor culturale de odinioară. Știam doar că avuseseră ceată de dubași și un repertoriu impresionant de colinde, că nunțile avuseseră o strălucire deosebită și, din bibliografie, că mă aflu într-o zonă bogată în credințe, obiceiuri și practici de protejare împotriva strigoilor. Dar unde erau toate acestea? De ce nu se iveau? Toate metodele și tehnicile învățate cuminte în facultate și utilizate conștiincios în stagiile de până atunci se dovedeau inoperante. Ceva îmi scăpa. Într-o noapte de insomnie la gazda noastră, Feliția Muntean, mi-au răsărit deodată în minte vorbele profesorului meu, Mihai Pop: „Nu există așezare omenească și nici grup

de oameni care să nu aibă nimic de spus! Nu există sat fără tradiții! Trebuie să știi tu să le descoperi!”. Asta era! Metodele mele nu erau bune! Metodele tradiționale!... Am intrat în panică: „Bine, dar altele nu știu! Ce voi face? Să renunț?...”. Mi se mai întâmplase asta cu aproape douăzeci de ani în urmă, într-un sat din Bucovina: zile în șir nu reușisem să „culeg” nimic pentru că, pur și simplu nu descoperisem nici un informator!... Atunci, profesorul Nicolae Constantinescu îmi oferise o soluție proaspăt adusă din America: „Fă cercetare-tăvălug! Ia curte de curte, casă de casă! Nu se poate să nu-i găsești! Lasă teoria deoparte! Informatorul-tip nu stă în fața porții să te aștepte pe tine, caută-l!”. Da, trebuia să schimb totul: viziune, strategie, metode, totul!... Din nou mă încerca gândul să renunț, fiindcă totul va fi mult prea complicat, fiindcă nu va ieși nimic!... Cum să le spun colegilor mei, acum, să renunțe la mai tot ce au învățat – am învățat – de la profesorii lor – ai noștri – și s-o ia de la capăt?!... Curiozitatea atâția ani exersată pe teren și orgoliul cercetătorului care nu renunță cu una cu două, ca și minunata ocazie de a lucra în echipă, de a fi zi de zi cu câțiva dintre cei mai buni tineri specialiști pe care îi are astăzi etnologia românească nu m-au lăsat în pace.

O întâmplare sau destinul satului mi-au scos în cale chiar a doua zi doi oameni fără de care azi nu pot concepe continuarea „aventurii” mele la Roșcani: Gheorghe Tomoaie zis Pișta și Maria Caba.

După ce înregistrasem mai bine de o oră date despre desfășurarea colindatului acum 60-70 de ani, am încercat să aflu câte ceva despre nuntă. (Tocmai încheiam un program de cercetare a nunții derulat în două sate din Bistrița-Năsăud și întrebările din chestionare îmi zbârnâiau încă în minte!). Spre marea mea dezamăgire, bătrânul nu-și amintea tot: „O...e mult de-atuncea, e tare mult și mi-am zăuitat!...”. Mă pregăteam să-nchid reportofonul și să-mi strâng lucrurile când l-am auzit: „Da’ nu-i nimic! Pot să vă scriu! Îmi lăsați on caiet și un pix și vi le scriu! Mai veniți? Atunci peste o lună sunt gata! Cum îmi aduc aminte iau și scriu și vi le dau în iunie!...”.

Incredibil! Mi se oferea șansa de a realiza un experiment similar celui propus de Dimitrie Gusti în vara anului 1943, în satul Seliște, comuna Petriș din Timiș. Ioachim Drăgoi „al meu” se numea „Moș Pișta”!... Peste puțin, încercând să aflu de la Maria Caba ce povești au locurile și împrejurimile satului, după ce am înregistrat câteva narațiuni de excepție – foarte puține ce-i drept!...: „Mai veniți atuncea, la Sâmpetru, că poate-mi aduc aminte povești de-astea! Le spunea mama fie-iertată! Ia știa multe! Punea mătura și toporișca în prag, pe trepte, și zăcea că cică cu mătura să să măture furtuna și cu toporișca să să taie piatra!...”.

A urmat apoi o lungă discuție despre vrăjile domestice și despre sărbători. Poveștile se iveau la fiecare zi de sărbătoare introduse printr-o formulă epică nouă: „Acu’ nu mai țâne tăta lumea, da’ cică-i bine să țâi, că odată...” și povestea despre sfântul cutare sau întâmplarea cutare se ivea în locul secilor răspunsuri despre „ce facem” și „ce zicem de sărbători”... Sărbătorile de la Roșcani povestite!...”Baba Rița” îmi salva și ea un segment uriaș din ceea ce aveam de înregistrat la Roșcani.

Încetul cu încetul mi-am reconsiderat întreaga viziune asupra acestei cercetări, iar colegii mei, aproape o dată cu mine, au simțit nevoia schimbării atitudinii atât în fața materialului, cât și a metodelor de cercetare și de prelucrare a datelor așa încât aveam cu toții impresia că trăim o experiență cu totul inedită care nu trebuia cu nici un chip abandonată.

Au urmat apoi succese și dezamăgiri, nedumeriri și satisfacții, mici sâcâieli și confirmări spectaculoase ale supozițiilor noastre științifice... Satul ne-a adoptat încetul cu încetul și am trăit aproape fiecare sărbătoare alături de „oamenii noștri din Roșcani și Mihăiești”, am început să le cunoaștem bucuriile, nevoile, trecutul și speranțele. Le-am cotrobăit prin case, prin lăzile de zestre, prin suflete și prin amintiri. Ne-am îmbrăcat cu hainele lor de sărbătoare și i-am însoțit la târguri, la priveghiuri, la nunți și la câmp. Am întâmpinat alături sfintele sărbători ale Crăciunului și Paștilor, i-am sărbătorit pe cei numiți Petru, Ilie, Ion, Dumitru și Mihai în chiar zilele lor onomastice. Toate acestea pentru a afla tot ceea ce poate fi pus între copertile unei cărți și în rafturile unei arhive.

Apoi s-a născut întrebarea, rostită timid la început de către Ioana Ivan, repetată de Corina Mihăescu, „Cât din ce-am aflat poate fi reprodus și redat? Avem voie să facem orice cu informația înregistrată?”. Am constatat că de multă vreme, cercetătorii din Occident și de peste ocean treceau sub tăcere numele și calitatea informațiilor, că datele pe care le furnizau în studiile lor erau puternic im-

24 decembrie 1998 - de Crăciun, printre roșcănani

pregnate de subiectivism. A fost una din acele revelații salutare ce urma apoi să ne scoată din tiparele tradiționaliste și să ne arunce în vârtejul criticilor dar eram pregătiți să înfruntăm orice pentru „satele noastre”... (Da, între timp, Mihăieștii și Roșcanii, ba chiar și Pancul, deveniseră „ale noastre”).

Benzile magnetice conțineau deja o seamă de informații tentante atât pentru cercetător, cât și pentru neavizați: întâmplări senzaționale, trăiri excepționale, aventuri individuale... o întreagă lume ce ar fi putut, fără prea multe stilizări, să alimenteze biblioteci de romane și zeci de studiouri de film.

După ce, împreună cu Ioana Ivan, în vara lui 1998 am prezentat la sesiunea de comunicări științifice de la Mangalia câteva dintre dilemele și căutările noastre, am înțeles că în ciuda tuturor reacțiilor, trebuie să respectăm intimitatea celor ce ne primiseră cu încredere și afecțiune și, riscând a fi etichetați drept „necunoscători ai întregului repertoriu folcloric al așezării”, să omitem o seamă de mărturisiri, de relatări și chiar unele piese rituale...

Am înțeles atunci că, deși mă aflam în fața unei experiențe egale sau omoloage celei râvnite și visate, raporturile cercetătorilor cu cei cercetați se schimbaseră cu mult față de cele pe care, în anii ‘20-’30 le avuseseră elevii lui Dimitrie Gusti.

Apoi am utilizat orice prilej ce ne ajuta să facem din experiența noastră un eveniment al ultimilor ani ai secolului. Într-un fel, destinul destul de vitreg al Roșcanilor se răzbuna: o expoziție de fotografii-document cu o serie de comentarii inedite preluate din convorbirile cu subiecții noștri (toamna lui 1998), un film premiat cu Marele Premiu într-un festival internațional (primăvara lui 1999), comunicări și articole publicate în

2 octombrie 1998. Cercetători și colaboratori din Roșcani și Dobra, la Colocviile CNCP

țară și în străinătate dezvăluiau o identitate uitată parcă și de oamenii locului.

Iată cum, fără ca vreo clipă să sper că visul meu „din vremuri mai tinere” ar fi putut prinde contur, contribuam împreună cu colegii mei, la redefinirea, poate la renașterea, unui sat. Când s-a formulat și intenția membrilor Asociației Culturale „Morala Creștină” de a sponsoriza apariția acestei cărți am înțeles că

într-adevăr Dumnezeu îmi ascultase rugăciunea fără cuvinte și fără glas și că nu ne rămâne decât să urmărim cum *satul nostru* pășește într-un nou mileniu urmându-și destinul.

(Narcisa Știucă)

File de jurnal

28 mai 1998

După o noapte întreagă petrecută în „glasul roților de tren”, coborâm „cu picioarele pe pământ” în gară la Deva. Este o dimineață senină, ce anunță o zi frumoasă.

De aici plecăm în centrul orașului.

O scurtă plimbare prin aerul tare al dimineții ne înviorează și face ca timpul să treacă mai repede, până la întâlnirea pe care eu și Ioana, colega mea, o avem cu alte două colege ce urmează să sosească de la Vața.

La Centru’ – scurtă întâlnire cu colegii.

Admirăm apoi orașul și cetatea care stăpânește locul cel mai înalt de aici, încă din secolul al XVIII-lea. Având rol de sediu al unui district militar (în secolul al XIV-lea) și de punct strategic pentru paza drumului Mureșului, cetății i s-a conferit mai târziu un teritoriu domeniial cu mai multe sate și centre miniere. Astăzi nu i-a mai rămas decât „domeniul” Devei.

La o primă vedere orașul ne apare curat și elegant, tipic oraș de provincie, în sensul cel mai bun al cuvântului.

Centrul vechi, cu clădiri frumoase și proaspăt renovate, respiră un aer de eleganță, mândrie și frumusețe.

Avem o primă întâlnire lângă fântâna arteziană cu broaște, un punct de reper, cred, pentru deveni. De aici, cetatea pare aproape de cel ce o privește, dar dacă te încumeți să ajungi la ea, ai ceva de mers. Broaștele de piatră „scuipă” în continuu apă curată, ca niște raze de lumină.

Dar oricât de mult ne-ar plăcea centrul Devei, călătorului îi stă bine cu drumul!

Ținta noastră este Roșcani. Aproximativ 40 de km ne despart de acest sat.

O dată echipa reîntregită, ne îndreptăm spre autogară.

Aici – lume nu prea multă, care așteaptă în liniște. Ne „integrăm în peisaj” și așteptăm mașina de Roșcani. Prin fața noastră trec oameni fel de fel. O femeie în vârstă ne atrage atenția: ea poartă o cămașă cusută, de la vechiul costum popular.

Aici lumea pare mai așezată decât în alte părți: nu se agită fără rost, nu vorbește urât, nu este silită să asculte muzică dată la maximum, de cine știe ce „meloman înrăit”.

Noi retrăim angoasele din București. Ne facem griji că la ora sosirii autobuzului (când va veni oare?) lumea se va îmbulzi, că vom călători în aglomerație... ne construim chiar o „strategie” a așteptării și a „atacării” mașinii. Ceea ce urmează „ne descumpănește”, făcându-ne să ne rupem puțin câte puțin de obișnuița bucureșteană: mai întâi mașina „trage la peron” exact la ora anunțată; apoi avem locuri pe scaune; în sfârșit pornim din autogară exact la ora fixată. Îmi place această „regulă a jocului”, pe care o respectă cu strictețe și șoferul Românuț Muntean, cel care „programează cursa” pentru sosire tot „la fix” în Mihăiești, unde coborâm, spre a-i întâlni pe primii noștri interlocutori, Ileana și Octavian Ognean, care în scurt timp ne vor deveni prieteni de nădejde.

În peisajele frumoase, proaspăt înverzite, cu ușoare unduiri deluroase, casele se înșiră semeț în lung și în lat, oferindu-ne prima secvență din „cartea de vizită” a oamenilor gospodari de aici. La ora la care trecem noi, mulți sunt încă la muncă – la vite sau prin grădini.

Din mersul mașinii zăresc din nou o femeie în vârstă, îmbrăcată în port popular. Este oare adevărat?

Peste foarte puțin timp coborâm din mașină, iar eu împreună cu Ioana, ne întoarcem din drum, căutând locul în care am văzut-o.

Vremea amenință „din senin” cu o ploaie anunțată de nori negri.

O găsim pe bătrână. O cheamă Rujîța Carmazan și are 78 de ani. Până ce soarele intră pe de-a-ntregul în nori, „intrăm în vorbă”. Ușor surprinsă de curiozitatea de-a o întreba cum de poartă cămașa veche cusută, femeia ne răspunde că „ăste lucruri” sunt bune și rezistente, iar ea a lucrat multe în tinerețe. Le-a purtat mai mult la sărbători și acum îi pare rău să rămână în ladă degeaba. Mă asigură că sunt foarte bune și la muncă. Neînțelegând bine curiozitatea mea, „îi încolțește” ideea că poate aș dori să cumpăr una și îmi aduce repede o cămașă cam „obosită” de trecerea vremii. Ne spune că după revoluție au venit tot felul de negustori, unii chiar străini și au cumpărat de la oameni lucruri vechi: costume populare, lăzi de zestre, covoare, ștergare, monede vechi, icoane. „Analizez” cămașa și îi răspund femeii că nu vreau să-mi vândă nimic, ci numai să stăm de vorbă.

28 mai 1998. Primul drum la Roșcani

Ne povestește în grabă despre munca la câmp, la vite și la pășune și stabilim o întâlnire pentru a doua zi. O ajutăm să adune puii și să-i bage în bucătărie. Se teme de ploaie.

Își învinge suspiciunile pe care le are față de noi, două persoane necunoscute, care vor să afle de la ea ceea ce nimeni nu a mai întrebat-o până acum și insistă să ne adăpostim, simțind iminența ploii: „Doamnelor, să nu plecați de-aicea că vă omoară ploaia! Stați la noi!”

Odată „dobândit” primul gest de ospitalitate o asigurăm că vom ajunge, până să se dezlănțuie furtuna, „la profesoară” (n.n. Ileana Ognean) acasă.

Zis și făcut. Oamenii profită de timpul încă bun până-n ultima clipă. Muncesc în grădini la întors fânul sau la zarzavaturi. Dascălii satului nu fac excepție. Vin din fundul grădinii, osteniți, dar cu treaba pe o zi aproape terminată.

Ne așezăm în jurul mesei din bucătăria de vară și, după ce ne prezentăm (Narcisa îi cunoștea deja, iar dâșii știau că vom veni), începem „vorba”. Despre vreme, despre școală, familie, copii, trai, greutateți...

Amintirile despre părinții domnului Octavian Ognean și despre vremurile trecute dezvăluie numeroase întâmplări, transformate spontan în adevărate narațiuni din care ies la iveală frânturi de viață trăită, reînviată prin talentul de povestitor al gazdei noastre. Este primul nostru informator, a cărui exprimare ridică și primele probleme de natură lingvistică pe care încercăm să le surmontăm cerând din când în când explicații.

Pe masă se desfac albume de fotografii ale familiei. Din cele mai vechi putem observa detalii ale portului popular. Altele surprind elemente, obiceiuri de nuntă, cum ar fi strigarea darurilor, pomul de nuntă sau steagul de nuntă cu steag. Corul din Mihăiești (1950), grupul de fete îmbrăcate în costum popular (1939), bunicul Ioanichie Ognean, sergent în armata austriacă, părinții, unchi și mătușile care zâmbesc în imagini de demult, toate acestea stârnesc multe aduceri-aminte.

Doamna Ileana Ognean ne arată câteva lucruri vechi: oprege, un laibăr, covoare și cămăși cusute, în timp ce soțul ei scoate din vrafal de fotografii pe aceea cu imaginea casei bătrânești. Construirea comunei constituie altă „poveste în poveste”.

Firul amintirilor se întrerupe aici, până a doua zi.

Stabilim „strategia” de cercetare pentru ziua următoare și ne grăbim să prindem mașina înapoi, spre Deva. Punctualitatea cu care aceasta sosește și la întoarcere ne face să credem că și acest lucru face parte din „tradițiile” locului.

* * *

29 mai 1998

Ziua a doua ne-a adus „o recoltă” și mai bogată de date și informații interesante.

Ne mutăm „cartierul general” la familia Muntean (Feliția și soțul ei, Ion). Aici vom dormi două nopți. Gazdele au grijă să nu ne lipsească nimic. Noi ne simțim deja „ca acasă”. Din vorbe și din gesturi, ne dăm seama că cei doi soți, vor avea o mare „greutate” în contextul viitoareii lucrări. Zâmbetul și lumina de pe chipul lor, îndepărtează de la început bariera de comunicare. (...)

Oamenii satului îl reperează imediat pe cel străin de locurile lor. Sunt respectuoși, ne răspund. Dar, în absența noastră, Ileana Ognean a și fost informată că în sat a sosit o echipă de studenți care vor să-și facă aici lucrarea de diplomă. Zâmbim...

Baba Rujița a dat și ea fuga „la profesoară” să-i spună că au venit la ea niște doamne. Cere lămuriri despre ceea ce vrem noi și se asigură că nu-i vom face vreun rău. Zâmbim din nou. Profesoara o liniștește, povestindu-i despre intențiile noastre.

De dimineața până seara târziu am stat în sat. Am mers la câteva familii acasă, am stat de vorbă, am observat multe lucruri interesante și pe multe dintre ele le-am fotografiat.

Ne oprim mai întâi în fața porții familiei Petrașc, o mai veche cunoștință a Narcisei. Ne prezentăm și suntem poftiți în casă.

Cornelia, stăpâna casei, ne duce în casa mare, unde sunt multe lucruri zise „bătrânești”, pe care ea însăși le-a lucrat până acum, la cei doar 52 de ani pe care îi are.

Fiica ei - Letiția -, mamă a cinci copii, o femeie tânără și robustă, ne arată o parte din comorile țesute și cusute (pricovițe, mășăie, cu cipcă) pe care nu prea mai pun așa mare preț, mai ales de când au trecut la credința penticostală. Preferă lucrurile mai „moderne”, cum ar fi covoarele și carpetele turcești. Au și costume populare pe care, când și când, le mai îmbracă copiii la școală, „la vreo serbare”.

De la familia Petrașc, plecăm la familia Mihonesc, care stă ceva mai sus pe o uliță la stânga. Toți, cu excepția bătrânului Ion Mihonesc, sunt gata să plece la muncă.

Adrian, nepotul, un băiat de vreo 10-11 ani ne întâmpină pe uliță, cu furca de întors fânul pe umăr și cu o pălărie mare de pai pe cap. Pare o imagine reactualizată a copilului de altădată, așa cum apare în vechi fotografii.

Gazdele își amână o vreme plecarea fiind receptive și interesate de cercetarea noastră. Stăm de vorbă în casa veche, într-o cameră țărănească, cu război de țesut la care Floarea Mihonesc (65 de ani) țese, când are vreme, o față de masă cu „stâlp de flori”. Simona Mihonesc, nora, o femeie tânără, ce pare sora copiilor ei, ne servește în cești de porțelan fin, câte un „nes” făcut la repezeală. În timp ce bătrâna ne povestește despre viața din Pădureni și despre costumele populare pe care le-a cusut, Simona scoate de prin dulapuri covoare, ștergare și pricovițe, care devin pentru noi un prețios material de studiu.

După o vreme, „eliberăm” o parte din gazde la munca câmpului, iar noi mai zăbovim puțin în curte. Colegele mele vorbesc cu Ion Mihonesc, un bătrân cu o figură hâtră, mic de statură, cu un beteșug la un picior și cu o pipă ce pare lipită între buzele sale, din care pufăie neîncetat nori mici și grei de fum.

Ne îndreptăm acum spre casa în care locuiește Gheorghe Tomoaie, zis Pișta, un bătrân de 86 de ani, despre care am aflat că a fost renumit „maistor-lemn”. Mulți dintre consătenii săi au în casă scaune, paturi și dulapuri „marca Pișta”.

Curtea îngrijită și casa veche bine întreținută ne introduc în atmosfera pe care moș Pișta și-a creat-o, ca leac împotriva singurătății: ochelarii de pe masă par să fie „intermediarii” între privirea sa și universul cărților de alături: *Legendele_Olimpului* și *Moara cu noroc*. Mobila pe care singur a lucrat-o într-un stil mai nou are încrustate vechi motive, precum rozeta sau pomul vieții. Din biblioteca „destinată” colecției „Magazinului istoric”, rânduită pe ani, ne atrag atenția vase de lemn ce imită ceramica sau frumoase căuce pădurenești. Toate sunt lucrate de mâinile sale. Moș Pișta își trăiește în acest univers al său o bătrânețe demnă.

La întoarcere „dăm” pe la Lenuța Caba care este învățătoare în sat. Zăbovim mai mult aici, căci reconstituim imaginea familiei sale din acte vechi, fotografiile și multe

lucruri de „viță nobilă”: costume de port popular, obiecte de interior, vase de lut îmbrânate, impresionante ca dimensiuni, altfel spus un întreg inventar casnic, cum rar mai întâlnești astăzi, chiar și la țară.

Interesată de preocuparea noastră, în cel mai frumos spirit de echipă, Lenuța Caba ne face cunoștință cu o parte din neamurile ei, pe care ni le recomandă ca adevărate „arhive de date” de tot felul: Gheorghe Tomoaie, zis Mojdei și soția sa, Maria Tomoaie, unchiul și mătușa care sunt la făcut de „clăni de fân” în spatele curții.

Verișoara ei, Letiția Tomoaie, cu firea sa voluntară, ne devine repede ghid pentru înțelegerea mai multor lucruri care ne interesează. Sensul cuvintelor *abras*, *umblanic*, *părădăiți*, *crumpi*, *pipearcă*, de la ea l-am aflat.

Cu Letiția ne vom întâlni și mâine. În drum spre casă, ne abatem pe la Valeria Petrașc, o femeie de la care aflăm că viața i-a fost un lung șir de tristeți. Are 84 de ani. Ochii săi umezi spun, prin privirea descurajată, mai mult decât o poveste amară. A avut bărbat, dar de când „o fost război cu rușii” a rămas văduvă. Are copii, dar necazurile făcute de unul din ei i-au secat sufletul.

A țesut covoare, lepedee, măsaie, acum războiul de țesut zace în șopru.

A avut scaun plătit la biserică „în toată luna”; acum nu mai poate merge.

A avut mară, dar nu mai are.

A avut și bucurii, dar de ani buni pare că n-a mai zâmbit.

Bătrâna ne arată multe lucruri cusute și țesute, păstrate pentru nepoții ei, ca mărturie a unei vieți trăite în hărnicie.

O ultimă „escală”, menită parcă să îmbuneze imaginea vieții, o facem la familia Oprean, Maria și Viorel, vecinii gazdei noastre.

Lui „Mariți”, așa cum i se spune, nu poți să-i ghicești necazurile din expresia feței. Sau poate că nici nu are. Zâmbește mereu, este bucuroasă că i-am călcat pragul și înțelege scopul cu care ne aflăm aici, în sat. Se oferă să ne spună tot ce știe din ceea ce ne-ar interesa.

Nu înainte de a ne așeza vrând-nevrând la masă, cu ospitalitatea care-i vine din adâncul sufletului și de a ne servi, în farfuri adânci, ardei umpluți, nespus de gustoși, cu sos mult, așa cum se fac aici.

Pentru mâine, programăm să revenim, spre a o fotografia în costum popular. Astăzi „ne dezvelește” tainele dulapurilor și a lăzii de zestre unde este așezat cu grijă tot ce a lucrat ea într-o viață.

Fiecare lucru are istoria sa, iar noi o aflăm direct de la aceea care l-a creat.

Reportofonul este la datorie, la fel și aparatul de fotografiat.

Acum s-a făcut târziu.

Mâine va fi o nouă zi la Roșcani...

* * *

Au trecut aproape doi ani de când am cunoscut Roșcaniul și oamenii săi. Doi ani în care, într-un fel sau altul, am locuit aici, într-o lume pe care ne-am asumat-o și pe care ne-am apropiat-o neîncetat. Am cunoscut mulți oameni pe care îi prețuim. Toți sunt oameni deosebiți. Prin tot ceea ce am trăit aici, credem că am făcut „fapta locului” în sensul celor „spuse” în *Patericul* (cap.XXV – „Cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni”): „Dacă va petrece cineva într-un loc și nu se va asemăna locului, însuși locul îl gonește pe

acesta, căci nu face fapta locului”.

Pe 27 februarie 2000, am plecat ultima dată din Roșcani. Atunci s-a încheiat cercetarea noastră.

Din mersul mașinii, o zăresc din nou pe Rujița Carmazan, trebăluind prin curte, îmbrăcată în altă cămașă de demult, cusută în flori.

Ne îndreptăm spre Deva, apoi, mai departe spre București.

Sper ca itinerariul invers să se repete cât de curând, căci „locul” Roșcaniului a devenit pentru noi ca o chemare, iar în sufletele noastre trăiește acum o părticică din „roșcănați” (C.M.).

*27 februarie 2000. Ultima zi a cercetării.
Roșcani - o „carieră” împlinită*

File de jurnal

29 mai, 1998.

Primul drum la Mihăiești și Roșcani. Ne-am oprit la locuința familiei Ognean, unde aveam să ne întoarcem de atâtea ori, apoi am trecut mai departe, spre casa gazdei noastre din Roșcanii Mari, Feliția Muntean. Cu „doamna Feliția”, cum ne-am obișnuit s-o numim, am mers în rudărie și la bocșe, în afara satului, pe dealuri. Am cunoscut-o și pe una dintre fiicele ei, Neli, inginer minier. A fost angajată la Regia Cuprului, disponibilizată prin decret și cu cele douăsprezece salarii primite, și-a făcut o firmă. Îmbunătățește soluții și le revinde și are contracte și la București. Locuiește cu familia la Deva, dar revine adesea în sat, la casa părintească, unde-și ajută părinții (doar mama, în vremea din urmă) cu o energie impresionantă.

Când mergem la bocșe, doamna Feliția ne povestește că Neli a mers mai mică la școală, la șase ani și ceva și era cea mai bună din clasă. De la Deva l-a adus și pe câinele Bobi, un pechinez mățos, într-o cutie de păpuși, atât de mic, încât doamna Feliția a crezut că e pui de pisică.

Tot în casa gazdei noastre l-am cunoscut și pe Dragoș, fiul lui Neli, sosit cu manuale și jucării în sat, la bunica. E un copil inteligent, deși nu are decât opt ani și îmi răspunde cu claritate la întrebările legate de tradiții și superstiții copilărești.

Doamna Feliția ne-a oferit și câteva informații despre copilăria ei. Adăugându-le la cele aflate despre copii și nepoți, am avut prilejul să privim comparativ modul cum copilăria a trei generații aparținând aceleiași familii se împletește cu destinul satului.

Prima persoană cu care stau de vorbă cu reportofonul deschis este Ion Muntean, morar al satului timp de patruzeci de ani. Puțini mai știu că bătrânul „Nuț” a luptat pe front într-un pluton de șoc dintr-o unitate de geniu în cel de-al doilea război mondial. A fost demobilizat din pricina unei răni grave și a primit trei decorații. A avut de suferit din cauza morii, a fost trecut la chiaburi și ținut șapte ani într-o așteptare dureroasă.

Familia a însemnat foarte mult pentru Ion Muntean de-a lungul vieții; el povestește cum s-a căsătorit în 1943, cât de greu i-a fost să-și dea copilul la învățătură și cum a rămas morarul oamenilor, cu toate dușmăniile conjuncturale ale timpului.

La morărit, Ion Muntean a renunțat abia prin anii '80 și atunci a făcut-o tot din cauza unor presiuni „de la colectiv”. Vorbește cu multă blândețe despre toți oamenii, chiar și despre cei de atunci, care l-au făcut să sufere. Cuvintele lui măsurate și gesturile chibzuite par să țină seama mereu de strana bisericii din Roșcani, unde are un loc de cinste.

Îl întâlnesc pe Ion Muntean într-un moment foarte dureros al existenței lui, când tocmai și-a pierdut soția. E amabil și răspunde la toate întrebările, chiar zâmbește uneori, dar suferința i se simte dincolo de cuvinte. Discut despre asta și cu colegile mele mai târziu și-mi spun că au observat același lucru. Indiferent de obiectul interviului nostru cu oricare dintre săteni, discuția ajunge, mai rapid sau mai lent, la problema care-i frământă cel mai mult în momentul acela. Este o constatare importantă, pentru că ne aflăm în fața unor suflete deschise, de a căror subiectivitate trebuie să ținem seama. Poate că oamenilor le este mai ușor să ni se destăinuiească nouă, niște străini, sau poate că perspectiva noastră de *outsideri* ne permite să vedem imediat „ce-i doare” cu adevărat pe cei din fața noastră. Când ne arată moara, Ion Muntean se mai înseninează. Îi fac o fotografie lângă clădirea veche, din lemn, unde a muncit o viață întreagă.

Următoarea noastră întâlnire remarcabilă se produce în casa familiei Caba. Azi locuiește acolo „domnișoara Lenuța”, învățătoarea satului, dar o găsim acasă și pe sora ei, Letiția Dejeu, sosită de la Cluj. Letiția Dejeu e o foarte bună povestitoare și o nostalgică a satului natal. Ne primește cu o avalanșă de vorbe, toate cu miez, îi arată Corinei toate țesăturile din casă, se îmbracă în costum popular, ne povestește despre copilărie, părinți și relațiile dintre roșcăneni, e fermecătoare.

Personalitatea domnișoarei Lenuța e mai rezervată, ni se dezvăluie treptat. Nu-i pare rău că a rămas la țară, pentru că „și la țară trebuie să rămână cineva”. Când s-a sărbătorit centenarul nașterii lui Lucian Blaga, s-a străduit să le explice copiilor celebra propoziție „Veșnicia s-a născut la sat” și să le citească din *Hronicul și cântecul vârstelor*, ca să-i facă să înțeleagă cum i-a plăcut marelui gânditor satul și cum își recuperează el - prin scris - copilăria.

Ulterior, o privesc pe învățătoare chiar în mijlocul copiilor ei. De cum deschid poarta școlii din Roșcani, mă întâmpină priveliștea veselă a multor ghivece cu flori, puse unul lângă altul, rotund, la intrare. Aflu că fiecare copil a adus câte unul și urmează să aibă grijă de el. „Să ne aducem primăvara mai aproape”, zâmbește domnișoara Lenuța. În atmosfera sălii de clasă se simte foarte multă căldură. Pereții sunt plini de planșe colorate; lângă tablă a fost adus un poster mare cu chipul lui Nichita Stănescu. Copiii sunt lipsiți de inhibiții și se vede că între ei și învățătoarea lor s-a stabilit o relație bazată pe încredere, respect și iubire. Și copiii din clasa alăturată (clasele I-III, predare simultană), „păstoriți” de învățătoarea Marioara Istrate, sunt de o expansivitate cuceritoare. Aflu de la ei jocuri, poezii, ghicitori, gânduri specifice vârstei. Înțeleg de ce chipul învățătorilor de pretutindeni e atât de luminos; se molipsește de aura primei copilării.

Revenim la gospodăria familiei Caba, neam vestit în Roșcani, din care au făcut parte ctitorul bisericii și câțiva primari ai satului. În curte, ne întâmpină aroma florii de fragă, un arbust mediteraneeu cu ciorchini de flori roșu-închis (adus în sat de doamna

Feliția, de la Dobra). Intrăm în casă și aflăm câteva date despre clădirea școlii, iar doamna Socol reconstituie tabloul cultivării și prelucrării cânepii. Între timp, sosește și unchiul domnișoarei Lenuța, Gheorghe Tomoaie.

Despre Gheorghe Tomoaie aflasem de la colegile mele, încă înainte de a ajunge la Roșcani, că este un povestitor excepțional, recunoscut de săteni. În carne și oase l-am văzut prima dată în strana bisericii și mi s-a părut un bătrân hieratic, desprins dintr-o lume de demult. Ulterior, mergând alături de el către casa familiei Tomoaie, am înțeles că „Mojdei” este un om pe deplin ancorat în vremea noastră, cu toate că are o deosebită afinitate pentru întâmplări vechi și este un veritabil păstrător al istoriei orale a satului. De la Gheorghe Tomoaie am aflat despre prigoana legionarilor, despre drama colectivizării, despre viața pe munte, cu oile și prin ochii lui am văzut cetatea Sarmizegetusei, dovedind că „și pe vremea aia erau oameni pricepuți.” Gheorghe Tomoaie e un povestitor spectaculos, își interpretează rolurile narrative cu vervă și dezinvoltură și e conștient de harul lui: „Eu, domnișoară, am avut o memorie mare.”

Într-adevăr, poate povesti cu detalii amănunțite nu numai fapte trăite, ci și auzite de la bătrâni, cum ar fi povestea clădirii școlii din Roșcani. Îl întreb ce le povestește nepoților lui și-mi relatează o versiune personală a basmului „Sarea în bucate.” Stilul narativ e fără cusur, iar interpretarea străbate în fluxul epic în special atunci când subiectul vine în atingere cu morala tradițională. La sfârșitul primei noastre întrevederi, îmi recită cu emoție două poezii învățate încă de la școală, pe care le reproduc pentru școlarii din anul 2000:

Doamne-ajută / Ce auzi? Goarne sunătoare. / Ce vezi? Arme lucitoare. / Pleacă dorobanții-n val; / Unde-aleargă? Spre Ardeal. / Ziuă sfântă mult dorită, / Marea zi din cer sosită, / Merg voinicii, pui de lei, / Sfinte Doamne, fii cu ei. / Merg o sută, mii înving / Și pe frați la piept îi strâng. / Frații plâng de bucurie, / Nu-i răs, adevăr să fie, / S-au sfârșit de-acum robia, / Se clădește România.

* * *

Veacuri în robia mare / De grumaz cu lanțul greu, / Cât ai plâns, frumoasă țară, / Știam numai singur eu. / Fiii tăi cu opinteală / Au frânt lanțul umilirii, / Azi plină e țara de fală / Și-ajunge scaunul mării. / Și-o coroană lucitoare / Scânteiază pe-a ta frunte, / Cum străluce mândrul soare / Dimineța pe un munte. / Diamant, e ban turnat / Din ceva mai prețios, / Din oțel de tunuri prinse / De la nemți din bătlui / De oștirile ne-’nvinse / Ale bravilor noșt’ fii. / Soare, care ne-ncunună / Care ne-o-’ncălzi-n vecie / Este stema ce-ncunună / Dalba frunte-a României.

Pe Gheorghe Tomoaie aveam să-l cunosc și în ipostaza de tată, alături de fiii lui, Adam și Ionel, la strâns de fân în grădina domnișoarei Lenuța. Adam Tomoaie lucrează la îmbunătățiri funciare, la Deva. Fiul lui, Marius, e student la design la Universitatea de Vest din Timișoara. E talentat și se specializează în caroserii auto. E hotărât să plece în străinătate, dacă va fi nevoie, pentru a-și face meseria. În cuvintele lui Adam Tomoaie deslușim mândria tatălui: într-adevăr, Marius e „unic” și e un fiu al Roșcaniului. Tot cu fiul cel mare al lui Gheorghe Tomoaie vorbim și despre starea satelor. E rău că s-au distrus sistemele de irigații, ne spune el. Oamenii nu mai vin la țară, pentru că e muncă multă. Sunt și bătrânii, care nu mai pot să-și muncească pământul, dar nici nu te lasă să te

apropii de el, preferă să crească buruienile acolo decât să-l dea din mână. Ce să mai faci cu pământul? E o întrebare tristă și foarte actuală nu numai pentru Roșcani și Mihăiești.

Printre persoanele care ne-au ajutat substanțial la cercetarea noastră se numără și Lucica Popa, fiică a Roșcaniului, în prezent locuind la Dobra. Am cunoscut-o într-o după amiază de vară, când a venit cu soțul ei, părintele Dumitru, să ne dea o monografie a comunei Dobra, care avea să ne slujească pentru documentarea cercetării. Mi s-au părut amândoi foarte tineri; aveam să aflăm mai târziu, cu mirare, că au copii adolescenți. Mai târziu, doamna Lucica ne-a trimis corespondența și jurnalul de front al tatălui ei, Petre Tomoaie, sergent în cel de-al doilea război mondial. Modul cum roșcăneanul și-a transformat experiența în relatare scrisă, combinație de povestire cu simplă consemnare și apoi versificarea întâmplărilor trăite în luptă, merită cunoscut de toți consătenii lui și de toți aceia care vor să-și facă o imagine mai exactă asupra realității războiului. Am avut șansa de a sta de vorbă și cu un camarad de front al lui Petre Tomoaie, Petru Trif din Mihăiești, care i-a supraviețuit. Din convorbirea extrem de valoroasă cu Petru Trif (și el povestitor de excepție, dotat cu o memorie cinematografică și talent de a-și ordona amintirile într-o comunicare orală coerentă, de aproape două ore), am completat jurnalul de front cu perioada de prizonierat, când cei doi hunedoreni au trecut prin momente tragice, foarte greu de înțeles în afara contextului traumatizant care le-a generat. Astfel, chipul lui Petre Tomoaie se oglindește pentru noi din trei surse, cu toate că omul, pe care îmi doresc să îl fi cunoscut, nu mai este în viață: documentele al căror autor este, amintirile fiicei lui și cele ale camaradului de front. De la Lucica Popa aflăm și informații despre copilăria ei, foarte utile pentru compararea cu prezentul.

Întâlnirile remarcabile nu se sfârșesc aici. Îmi amintesc de memorabila experiență a măsuratului oilor din Mihăiești, în mai, 1999. I-am cunoscut atunci pe membrii familiei Simoc, părinții, patru copii și doi bunici, locuind în armonie și înțelegere într-o casă mare, în a cărei ogradă tractorul lui Florin Simoc conviețuiește pașnic cu minunații cai de rasă aduși de bunicul Teofil Andrășesc din Banat.

De la fiica cea mare a soților Simoc, Adelina, am aflat cum se organizează balurile la Dobra. Adelina a terminat un liceu energetic, dar nu și-a găsit de lucru și-și ajută familia în gospodărie.

Tot de evenimentul participării la măsuratul oilor se leagă și chipul copilăresc al Anișoarei Stănilă, care ne-a lămurit, cu toată priceperea vârstei ei, cuvinte, gesturi și fapte legate de desfășurarea acestui obicei păstoresc. Acolo am cunoscut-o și pe Cornelia Popa, care ne-a spus prima ghicitoare chiar când mulgea energic o oaie, pentru a i se măsura laptele.

Oameni ce nu se pot uita sunt și Ion Mihonesc, pădureanul sosit la bătrânețe în Roșcani, Cornel Martinesc, veteran de război ce ne vorbește cu demnitate despre vremurile trecute, Sofia Furdui, lecuitoarea tradițională a satului, cu extraordinara ei bunătate și deschidere către oameni, sau Rozalia Lupșa, bătrâna modestă locuind într-o casă neelectrificată din Roșcanii Mici, în mijlocul unei grădini frumoase, pe care o îngrijește pentru că mama ei i-a spus cândva: „Rozalio, să pui flori, că grădina fără flori e ca o muiere necăjită.”

Ca și la venire, la plecare ne oprim pentru un timp în casa familiei Ognean.

Pe domnul învățător Octavian Ognean, descendent al unei vechi și de văză familii din satul Mihăiești, este greu să-l portretizăm în câteva rânduri. El a fost interlocutorul

nostru frecvent și constant de când ne-am început cercetările în Roșcani și Mihăiești. Ne-a oferit informații extrem de detaliate cu privire la așezarea Mihăieștiului și la configurația spirituală a satului din anii '50, ai copilăriei lui. De asemenea, am discutat despre instituțiile rurale de cultură și despre perspectivele oamenilor de a trăi mai bine.

Octavian Ognean este o gazdă bună, un om harnic și întreprinzător așa cum se cuvine să fie o persoană aflată în fruntea satului și un povestitor de excepție, fapt ce a contribuit foarte mult la reușita cercetărilor noastre. Farmecul întâlnirilor cu învățătorul Octavian Ognean a sporit mereu prin prezența soției sale, profesoara Ileana Ognean, o persoană pasionată de folclor și de păstrarea tradiției locale.

Asistând la o oră de curs la clasele primare ale școlii din Mihăiești, cu învățătorul Octavian Ognean la catedră, am împărtășit bucuria copiilor de a avea un dascăl bun, care știe să păstreze disciplina, dar în același timp este apropiat sufletește de elevii lui, crescându-i cu dragoste de carte și de locul nașterii lor.

Mi-am notat, de fiecare dată după ce ne despărțeam de „domnul Tavi”, câteva din întâmplările pe care ni le povestea într-un mod inimitabil. Iată, de exemplu, „povestea cu *mislicul*”:

Mislicul era un fel de drog, care se găsea la farmacia, sub formă de boboțe negre, ca boboțele de enibahar. Pisat și turnat într-un pahar de vinars, mislicul te adormea tun o zi și o noapte. Mulți dintre cei care umblau să cheme oamenii la nuntă, cu sticla astupată cu tulpină de cocean, aveau de fapt două recipiente: o sticlă cu mislic, pe care o dădeau la alții să tragă din ea și una „curată”, din care beau ei. Era o metodă bună ca să scapi de nuntași: cine bea cu mislic, nici nu mânca, nici nu petrecea; dădea doar banii.

Un om a făcut boboțe rotunde de pâine cu mislic și a aruncat pe apă. S-a așezat mai jos pe curs și a prins peștii, care veneau cu burțile în sus, adormiți. S-a dus cu ei și i-a pus în hălăstăul (stăvilarul) morii. După un timp, peștii s-au trezit și au început să miște.

În cuvintele domnului Tavi, oamenii din Roșcani și Mihăiești devin personaje, eroi de povestire, iar faptele sunt privite ușor umoristic. Așa aflăm și despre excursia la Vața organizată de Asociația Morala Creștină pentru sătenii în vârstă, când fiecare participant a „performat” pentru ceilalți la microfonul autocarului străin, cu televizor și toaletă ecologică. S-a vorbit, s-a cântat, s-au depănat amintiri din tinerețe. Toți bătrânii solicitați să participe la excursie au răspuns prezent și s-a creat, simplu și frumos, un eveniment memorabil pentru comunitate.

Răsfoind paginile scrise în serile de la Roșcani sau în gară la Deva, când se încheia vreuna dintre etapele cercetării, îmi dau seama că foarte multe lucruri au rămas nespuse. Nu am vorbit despre relația aproape familiară pe care am stabilit-o cu interlocutorii noștri, despre admirația și afecțiunea pe care le simțim față de cei pe care i-am cunoscut, despre recunoștința pe care le-o purtăm pentru că ne-au lăsat să pătrundem în viețile lor, să înțelegem „ce simt și gândesc ei”, vorba lui Densusianu, despre împrejurările existenței de fiecare zi, dar și despre cele trecute și mai ales, ne-au dezvăluit o parte din aspirațiile lor, un mod de a privi spre viitor. (Ioana Ivan)

File din jurnalul cercetării

E iarnă. Zăpada acoperă toate dealurile din jurul satului Roșcani. Străbat ulițele, dorind să cunosc subiectele care mă interesează: case, gospodării, ocupații, meșteșuguri și înțelegerea acestora în relație cu ansamblul realității sociale. Încerc să privesc cu

atenție chipul subiecților chestionați, să le descifrez psihologia, să le cunosc copilăria, tinerețea sau greutățile vieții cotidiene, pentru a pătrunde în intimitatea unor frânturi de existență vie și autentică. Punctul terminus al acestui dialog cu oamenii, cu ambianța și cultura lor îl reprezintă casa statornic ospitalieră a Feliției Muntean. E seară, liniștea a cuprins întreaga casă, doar ceasul de pe perete măsoară în continuare timpul. Cu o anume nostalgie după viața tradițională a satului de odinioară, gazda mea își rememorează copilăria și părinții, prima ieșire la horă, împrejurările în care și-a cunoscut viitorul soț... prin obiceiurile, practicile și simbolurile acestei comunități rurale.

„Mama și tata or fost oameni deosebiți. Ne-o ajutat cu ce-o putut. Când m-am ridicat, am mers la școală, la 7 ani, că așa se mergea atunci. Învățătoarea era olteancă, de la Tg.Jiu, mai trăiește că o venit în sat, o avut o grădină aici. Școala era unde este Lenuța Caba, ac’lo, am făcut 4 clase. După război nu erau profesori, am rămas cu 4 clase. Elevii or fost, după cum îi și satu’. La școală am fost pare, cam 11 elevi în clasa a-nția. După aia, am rămas acasă cu părinții că aveau pământ mult și se gândeau că n-au cu cine-l munci. Am făcut alea patru clase. Pe vremea comuniștilor, îl făcuseră pe tata chiabur, nu ne prea primeau la școală. Eram singură la părinți. Când am mers la școală, după război, mie nu-mi dădea pâine cu dulceață nimeni, că eram fată de chiaburi. Ca să nu vadă copiii, învățătoarea mă ducea în bucătărie, la ea; învățătoarea avea locuință lângă școală. Consiliu, avea un buget și dădea pentru copiii săraci, la toată clasa. Eu eram oaia deochiată între copii, că de vârsta mea nu mai erau copii de chiaburi. Meream la vite. Atunci pe timpu’ ăla, părinții aveau câte 4-5 vite, 2 boi și 2 vaci cu vițel. Plecam la ora 6 dimineața, nu ca acum, când copiii stau până la ora 9 și dorm. La ora 10-11 mă întorceam acasă, luam mâncarea și plecam la sapă, duceam mâncare la câmp; după ce m-am ridicat, munceam și la sapă. Apoi vineam acasă și luam vitele și le duceam la păscut și după amiază. Mergeam pe Măgura și Dilișor, unde era mai sus. Se adunau mai mulți copii. Lucram lucru de mână, ciupag, cămeși, făceam dantele, cu acu’ de cipcă, pentru zestrea mea. Pe lângă pădure era grâu și vacile trebuiau păzite să nu între în grâu, că venea a cui era grâu’ și te bătea.

La 12 ani am ieșit la horă. S-o măritat vecina și am fost la nuntă; or avut băieți mari. Eu eram dezvoltată bine și m-or luat la joc, și din noaptea aia, am mers la horă. Trebuia să plătesc dublu, că eram fată de chiabur. Ac’lo unde este Ocolul Silvic se făcea hora. Vara se făcea pe iarbă în curtea Consiliului, și iarna la Ocolul Silvic, la Canton îi zice acum, înainte era la Pădurari. În sat, fetele ieșea’ la horă la 14 ani. Depindea și de fete, cât erau de a drăguțului și de dezvoltate. Mergeam cu mama și tata. Fiecare giuca cu altcineva. Copiii nu mai primesc părinții acum; li e rușine cu ei. Până m-am căsătorit, mama și tata or giucat în joc cu mine; giucau și ei în horă. Am avut 20 de ani când m-am măritat. Am mers la Înălțarea Domnului, la Mihăiești, la un bal mare și ac’lo m-o luat el la joc. Am intrat în discuții. Până am hotărât să ne căsătorim, îl știam eu, de copil. La bal, ne-am vorbit amândoi. Seara, la cină, cu mama și cu tata am mers la neamuri, la mama lui Tavi Ognean. Era verișoară primară cu mama. Ea zicea că-i harnic, că are meserie, și că tăta viața oi avea bani. Părinții or fost de acord. În Roșcanii Mici, la o casă mare stătea o soră a socru-meu. Luni ea o venit la noi să zică să mă mărit cu el. Sara or venit cu tată-său și un unchi de-a lui, că mamele nu veneau, numai bărbații merg. Ne-am înțeles. Tata meu nu i-o trebuit zestre, dar socru-meu o zis, dar nici să strigi că nu i-am dat nimic

la fecior. Și i-o dat o junică, doi purcei, o holdă de 12 arii cu pruni, ca să aibă din ce face țuică. Eu am avut tăt ce este aicea.

Părinții mei nu vroiau copil singur. N-or vrut să mă lase să mă mărit după de-ăia care erau singuri. Le era frică că mă ia de la ei. Fata se ducea la băiat. Depinde cum hotăra. Dacă se întâmpla vreo ceartă între ginere și socru, pleca să locuiască la casa lui. Nevasta trebuia să se ducă cu el. În 1957 m-am măritat și am stat în casa care stau și acum.

În 1943, părinții or făcut casa asta. Ne sculam la ora 4 și mergeam cu caru' cu boi la Strecea (Stretea) pe Mureș, după nisip. Eu să țin la boi, ca să nu plece, să poată încărcă tata la nisip, să aducem nisip ca să tencuim casa. Boii nu-s cai, merg mai încet. Apăi lumea n-o fost cu atâtea mașinării ca acuma. Oamenii scoteau nisip de ac'lo. La tinerii de azi, nu le place nici una, nici alta; nici să muncească, nici să-nvețe”.

25 Februarie 2000

Maria Socol

4.2. Destinul unui sat în anul 2000

Pledoarie pentru coșurile împletite

Dacă afișăm cu orice prilej dragostea pentru arta noastră populară, dacă susținem că ea dovedește spiritul rafinat și plin de inventivitate al românilor, de se pierd oare meșteșugurile „din veac”? Nu ne putem explica nici de ce, acolo unde ele mai există încă, practicate cu dragoste de oameni în vârstă ,care se plâng că nu au pe cine să învețe ceea ce ei au făcut o viață, nu se găsesc tineri care să nu lase să se întrerupă „exercițiul” unei atât de frumoase și necesare îndeletniciri, ca aceea a împletitului.

Există aici, la Roșcani, așa-zișii rudari, care fac din meșteșugul lor o artă : aceea de a împleti coșuri din nuiele.

În lucrarea sa *Obârșia lucrurilor*, Iulius Lips conchidea că împletitul este una dintre cele mai vechi preocupări artistice, pe baza căreia ulterior s-a dezvoltat țesutul.

Înțeleasă în mod greșit, urbanizarea ne impune adeseori negarea frumosului și a utilului prin refuzul de a lucra în spritul autentic popular al localității, prin invocarea motivului modei. Și astfel, multe fapte devin desuete, iar obiectele de altădată (în ciuda valorilor artistice) nu mai „sunt la modă”.

Dacă lucrurile țesute și cusute nu mai caracterizează la nivelul preocupărilor femeilor, lumea satului contemporan, coșurile împletite din nuiele ar putea atrage atenția tinerilor. Inițiativa înființării unui cerc de profil în cadrul școlii ar fi deopotrivă laudabilă și benefică. Numai astfel, prin fapte nemijlocite, ar putea înțelege tinerii ceea ce înseamnă întoarcerea la începutul lucrurilor și regăsirea ceea ce astăzi este uitat.

Prin proiectata „zonă de turism rural” din care Roșcaniul va face parte cu siguranță, „trezirea” acestui meșteșug, chiar și prin „artizanii de duminică”, ar fi un punct de atracție în plus pentru vizitatorul care ar avea ocazia ca în afara „achizițiilor de suflet” (dobândite în mijlocul unor peisaje pline de farmec) să-și procure și „suvenirul obligatoriu” – ca marcă al locului „cucerit”.

Nu vrem să luăm vorbele noastre în chip de rețete (o asemenea practică nu ar putea fi decât dăunătoare). Dorim doar să vă invităm „preț de câteva imagini”, la nana Sofia, care nouă ne-a predat prima lecție de împletit, ce poate fi un început de drum.

Suntem convinși că, în față unei mulțimi de ochi întrebători de copii, dornici să priceapă un alt sens al frumosului și al utilului, nana Sofia din Rudărie ar repeta cu drag lecțiile de împletit.

4.2.1. Un meșteșug în imagini

În afară de Sofia Furdui la Roșcani mai știu încă să lucreze coșuri împletite, aici în Rudărie doar câteva femei: Leonora, Viorica și Tresida Munteanu.

Văzându-i îndemânarea cu care „strecănește” la coșuri o întreb pe nana Sofia, cam câte a făcut în viața ei.

- Ei, nu s-ar lua toate în casa asta, poate doar într-un tren !”

Dornică să aflu cum devin „bătele din alun” coșuri, stau cu luare-aminte lângă „profesoara” mea, numai ochi și urechi :

Apoi, doamnă, sa vă spun cum fac eu coșul :

- Aduc mai multe băte de alun din pădure .

- Le strujesc, le curăț, adică iau coaja de pe ele. Coaja trebuie să fie umedă, ca să se dezlipească ușor. Ca să le curăț cretez cu cuțitul puțin coaja, apoi le îndoi pe picior ca să se desprindă de pe toată suprafața deodată **(foto 1)**.

- Pregătesc șanile la coșarcă. Cretez din nou lemnul ca să se desprindă fășii.

- Fac două „covile” care se împletesc una cu alta **(foto 2)**.

- Ingrădesc coșul cu curele. Intră multe curele la coș. Cine nu știe, le strică, le taie **(foto3)**.

- Acum fac floare la coșarcă ,adică o împletitură între capul coșului și mâner, pentru ca să fie mai rezistent.

- Incep să „țes” curele pe șinele coșului până ce el se împlinește **(foto 4)**.

- Iată, coșu-i gata ! **(foto 5)**.

Și fața nanei Sofia radiază de bucuria muncii împlinite.

4.2.2. Muzeul local

Stresul citadin îndeamnă pe locuitorii orașelor să evadeze periodic, chiar și numai la sfârșit de săptămână, pentru a regăsi frumusețea naturii, liniștea patriarhală a unor locuri mai protejate de trepidanta civilizație urbană.

Cadrul natural pitoresc și poziția geografică izolată față de centrele urbane aglomerate și de marile artere de circulație, conferă satului Roșcani caracteristicile adecvate turismului de sejur, pentru amatorii de liniște și plimbări solitare. Așezare depresionară, cu gospodării dispuse la o oarecare distanță unele față de altele, cu pajiști, fânețe și livezi, cu biserica de lemn a cărei turlă domină împrejurimile, satul Roșcani satisface motivația fundamentală a turiștilor dornici de „reîntoarcerea la natură”.

Prin așezare și resurse naturale, dar și prin monumente arhitectonice și tradiții etnofolclorice, vatra acestei comunități rurale, asociată cu ospitalitatea localnicilor, se pot constitui într-o ofertă turistică rurală.

În scopul prezervării și conservării habitatului rural, preconizăm conservarea unor ateliere-model tradiționale și a unor gospodării-model în vederea transformării lor în obiective demne de a fi vizitate. În acest context de repunere în circuit a valorilor culturii

UN MEȘTEȘUG ÎN IMAGINI

1. „Strujesc bâtele de alun și iau coaja de pe ele“
2. „Fac două covile care se împletesc una cu alta“
3. „Îngrădesc coșul cu curele“
4. „Încep să țes curelele pe șinele coșului până ce el se împlinește“
5. „Iată! Coșu-i gata!“ (Sofia Furdui)

tradiționale apte să reprezinte comunitatea, organizarea unui muzeu local, ca expresie a cunoașterii, este de netăgăduit.

Pentru a înțelege cu adevărat această realitate culturală, pentru a pătrunde în intimitatea culturii autohtone, pe dimensiunea ei istorică și contemporană, muzeul va fi o poartă larg deschisă oaspeților, spre „ocolul” sufletului roșcănean, un eșantion de viață tradițională cu speranțele și durerile unei comunități supuse multor încercări.

Sistemul autohton de valori, vizualizat de exponate, poate fi o carte de povești cu trecute vremi și întâmplări de la bunica și bunicul, ce va marca ideea devenirii, a curgerii timpului, transformând neconținut realitatea culturii populare din areal. Loc de intensă emotivitate spirituală, de reconciliere a tradiției cu modernitatea, muzeul va fi o marcă a societății românești contemporane.

Premisele unui asemenea demers, conceput ca emblemă a așezării, pot fi reduse la trei momente principale:

1. identificarea și recuperarea patrimoniului cultural, vizând întocmirea unui fond documentar complex, care să cuprindă inventarul de obiecte, a fișelor cu date complete, însoțite de fotografii, desene etc., ce va fi introdus în circuitul valorilor culturii tradiționale apte să reprezinte comunitatea.

2. necesitatea unei construcții, care poate fi un monument de arhitectură populară, ca spațiu adecvat din punct de vedere al salubrității clădirii și a mediului de expunere și depozitare, asigurarea condițiilor bune de conservare.

3. restaurarea și conservarea obiectelor.

Vizitatorul, fie el localnic sau din afara satului, pornit să caute în spațiul muzeului răspunsul la întrebarea „cine sunt roșcănenii”, se va afla prin intermediul obiectelor, într-un dialog mai direct cu sistemul de valori al comunității.

Capacitatea obiectelor de a releva sensul adânc al existenței umane, va facilita vizitatorului disponibilitatea sa de a privi și înțelege, de a descifra viața din spatele acestor exponate, pentru a le percepe semnificațiile.

Concepția expoziției direcționată pe ideea de a analiza identitatea comunității roșcănene, pune problema atât a decupării acelor nivele ale realității sociale la care pot fi reperate respectivele fenomene cât și a categoriilor de obiecte prin intermediul cărora, și mai ales prin modalitățile de etalare, să le putem face să se destăinuie.

Formele de manifestare a realității roșcănene asupra cărora dorim să ne oprim, să le descifrăm adevărata înfățișare, dinamică și semnificație sunt următoarele:

1. Viața de fiecare zi și de sărbătoare.

- 1.1. Familia și relațiile sale de rudenie, de prietenie și de vecinătate; funcția sa de menținere a coeziunii interne a comunității.

- 1.1.1. Nașterea, copilăria, perioada școlară; ocrotirea și educația generației noi în cultul respectării normelor de viață ale comunității.

- 1.2. Tinerețea, serviciul militar, dragostea; evoluarea spre o viață economică, culturală și afectivă mai complexă, cu diferențieri accentuate.

- 1.3. Căsătoria, formarea familiei menită să păstreze și să perpetueze tradiția, să asigure îndeplinirea rosturilor firești ale acestui generator de viață.

- 1.3.1. Obiceiuri și sărbători de-a lungul anului; modul de raportare al indivizilor la aceste momente din viața comunității în relație cu colectivitatea din care fac parte.

- 1.4. Bătrânețea, ca simbol al legăturii intime între cei de azi și cei ce au fost.
 - 1.4.1. Moartea și înmormântarea, ca rituri de trecere într-o altă lume.
 - 2. **Locuința**, ca factor de stabilitate, de polarizare a trăsăturilor esențiale ale firii și sufletului roșcănean.
 - 2.1. Construcții roșcănene, evoluție.
 - 2.1.2. Tehnici de construcție
 - 2.2. Amenajarea interiorului, categorii de obiecte.
 - 3. Munca**
 - 3.1. Munca copiilor, a femeilor, a bărbaților în cadrul istorico-social local.
 - 3.1.2. Meșteșugurile rurale prezentate de la materia primă la produsul finit.
 - 4. Timpul liber**
 - 4.1. Îmbrăcăminte de sărbătoare sugerând vârstele omului.
 - 4.2. Hora, dansul popular și muzica cu instrumentele muzicale specifice.
 - 4.3. Viața în cadrul unor asociații, în interiorul cărora se forma și se manifesta opinia comunității, cu un pronunțat rol educativ.
 - 4.4. Localuri, ca spații comerciale unde se întâlnea toată comunitatea.
 - 5. Religiozitatea, credințele, înțelepciunea**
 - 5.1. Comunități de credință.
 - 5.2. Înțelepții satului, bărbați și femei de o deosebită însemnătate pentru îndrumarea și ocrotirea comunității.
 - 6. Modificări sociale, identitate socială și culturală**
 - 6.1. Cultura tinerilor.
 - 6.2. Cultura politică, cultura oficială în cadrul istoriei spațiului românesc.
 - 7. Infrastructura**
 - 7.1. Ulițe, poduri.
 - 7.2. Procurarea energiei
 - 7.3. Tehnica comunicațiilor
 - 7.4. Vehicule.
- Diversitatea tematică a viitorului muzeu, selecția și prezentarea logică a obiectelor în structuri complexe, vor sugera o comunitate având o viață proprie, trăind în spiritul unei tradiții mereu în schimbare.
- Conceput în acest fel, sperăm că muzeul va suscita interesul vizitatorilor, pregătind introducerea satului Roșcani și a celor aparținătoare odinioară lui, într-un circuit de turism cultural.

4.2.3. Un proiect de turism rural

Așezare, climă, populație

Județul Hunedoara are frumuseți de nebănuite pentru turism, nu numai în Parcul Național Retezat, cu celebra, de acum, salbă de lacuri glaciare, ci și în gama peisagistică a Munților Poiana Ruscă, alături de numeroase și vechi monumente de cultură ce te întâmpină aproape la fiecare pas.

Analiza complexă a regiunii de nord vest a Munților Poiana Ruscă (perimetrul Lăpugiu de Jos – Dobra – Leșnic – Vălari – Vadul Dobrei – Vârful Lotrului – Lăpugiu de

Sus) poate furniza o sinteză cu privire la valorificarea parametrilor fizico-geografici ai zonei din punct de vedere cantitativ și calitativ.

Este cunoscut că, începând din secolul trecut, zona a suscitât interesul mai multor geologi și geografi de marcă, în scopul cunoașterii aprofundate a genezei și evoluției acestor terenuri, evoluție care începe cu milioane de ani în urmă (dintre aceștia nu-l menționăm decât pe baronul F. von Nopcsa – cu importante contribuții la studiul geologiei regiunii în general precum și a teribilelor reptile care trăiau în timpul Mezozoicului pe teritoriul județului).

Comuna Dobra este amplasată în depresiunea omonimă, în zona de contact a teraselor de pe partea stângă a Mureșului cu prelungirea nord vestică a Munților Poiana Ruscă, la confluența râului Dobra cu Mureșul.

Din punct de vedere climatic, avem de-a face cu un tip zonal colinar cu mare expunere spre influențe oceanice vestice. De-a lungul văii sunt frecvente fenomenele de inversiune termică.

Precipitațiile anuale medii, pe ansamblul zonei, se încadrează între valorile de 600 și 900 mm. Pe raza comunei Dobra (altitudinea de 180 m) media multianuală a precipitațiilor este de 903 mm/an, din care, pe anotimpuri, avem iarna 21%, primăvara 26%, vara 33%, iar toamna 20%. În medie, s-a observat că, pe parcursul unui an, există, peste 120 de zile ploioase și aproximativ 20 de zile cu ninsoare abundentă, iar numărul mediu al zilelor senine depășește 100/an. Iernile sunt moderate, cu precipitații mai ales sub formă de ploaie, iar verile sunt caracterizate printr-o oarecare instabilitate termică.

Pe baza datelor multianuale, s-a constatat că, cea mai mare cantitate de precipitații este înregistrată în luna iulie (115 mm/lună) existând de asemenea un maxim secundar în luna decembrie (100 mm/lună). Din acest punct de vedere se înregistrează două minime, și anume, lunile octombrie (50 mm/lună) și februarie (55 mm/lună).

Temperaturile medii anuale ale zonei se încadrează între 8 și 10 grade Celsius, valori calculate pe observații multianuale. Ca extreme putem aminti că temperaturile medii negative pot ajunge la -10 – -30°C în luna ianuarie, iar cele maxime pozitive, înregistrate în timpul verii nu depășesc în medie 20 – 25°C . Ca urmare a acestor condiții pluviometrice și de temperatură, umiditatea relativă, în zonă, este de 72-73%, ceea ce permite dezvoltarea unei vegetații relativ bogate.

Așadar, clima este blândă, cu variații estompate de influențele vestice, de origine oceanică, care aduc, însă, și mase mari de aer umed, deci bogate în precipitații. Ca un efect imediat al acestor precipitații bogate, este reducerea nivelului stratului acvifer, care în cazul luncilor poate fi de doar 0,5-3.0 m. Aceste precipitații, fac posibil un debit relativ ridicat al pârâului Dobra, înregistrat multianual ca având peste 2,8-2,9 mc/s.

Deși județul Hunedoara este predominant muntos, „porțile” naturale cum ar fi defileul Mureșului, defileul Jiului, înșeuarea Holdea sau culoarul Orăștiei, permit o foarte bună comunicare cu regiunile învecinate, atât prin sistemul feroviar cât și prin cel rutier. Este de remarcat, la acest subiect, starea relativ bună a unor drumuri forestiere, comunale sau județene nemodernizate care pot face legătura cu Țara Hațegului, Deva, Hunedoara, sau Banatul (Lugoj, Lipova).

Comuna Dobra (jud. Hunedoara) este alcătuită din 13 sate, majoritatea cu atestări documentare foarte vechi; **Abucea** (denumirea inițială 1491 Habwcha sau Abucsa 1750), **Bujoru** – 1491, **Fagețel** – 1507, **Lăpușnic** -1491, **Mihăești** - 1491, **Panc** - 1491,

Panc – Săliște - 1491, Rădulești - 1491, Roșcani - 1491, Stâncești - 1507, Stâncești – Ohaba -1491, Stretea – 1484.

Aceste sate au peste 3600 de persoane (date din 1994) dintre care 1731 de sex masculin și 1852 feminin, cu diverse ocupații. Industria locală este axată în special pe exploatarea și prelucrarea primară a calcarului (dolomitului) și bentonitei, în împrejurimile satelor Roșcani și Mihăiești. Exploatarea și prelucrarea lemnului se practică pe întreg teritoriul comunei, dar preponderența prelucrării este situată pe teritoriul satului Abucea.

Satul Dobra este atestat documentar din 1387. În satul Roșcani se află biserica cu hramul „Buna Vestire” (sec. 15) cu ancadramente de tip gotic și picturi murale interioare datând din 1766. Biserici din lemn, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” există în satele Abucea (sec. 18) și Stâncești (sec. 19) și biserici din zidărie cu același hram în satele Lăpușnic și Rădulești (sec. 17).

Elemente geologice și pedologice

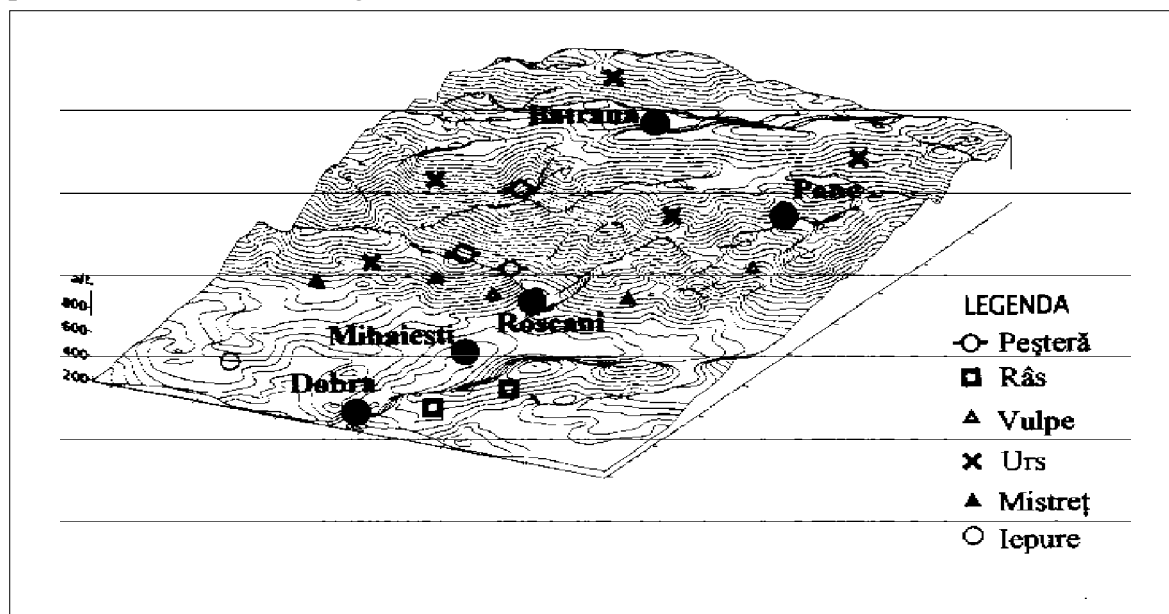
Înconjuțați mult timp, ca insulă cristalină, de Culoarul Bistrei, Defileul Mureșului, Depresiunea Hațeg și golful Lugoș, Munții Poiana Rusca au capătat un aspect morfologic care îi face să fie diferiți de masivele muntoase înconjurătoare.

Formați din roci de tipul calcarelor și dolomitelor cristaline precum și roci vulcanice, ei se răsfireă sub forma unor culmi plate, în care o bogată rețea hidrografică radiară a croit văi adânci, înguste și împădurite, creând un contrast foarte plăcut. Acesta este accentuat și de dispunerea așezărilor umane, care sunt situate pe culmi, adesea neîmpădurite și, de cele mai multe ori, cultivate (e.g. bazinul superior al Văii Dobra) și rar în bazinele de eroziune create de-a lungul văilor.

Solurile sunt variate în funcție de condițiile pedoclimatice cât și de cele altimetrice. Începând de la cele mai joase cote, se pot observa:

Soluri aluviale, gleice și cernoziomuri.

Dealurile piemontane și terasele prezintă soluri brune de terasă, cernoziomuri, uneori trecând la soluri brune și brun - roșcate de pădure. Rar, apar rendzine și pseudorendzine, soluri negre de fâneță și de multe ori roca la zi.

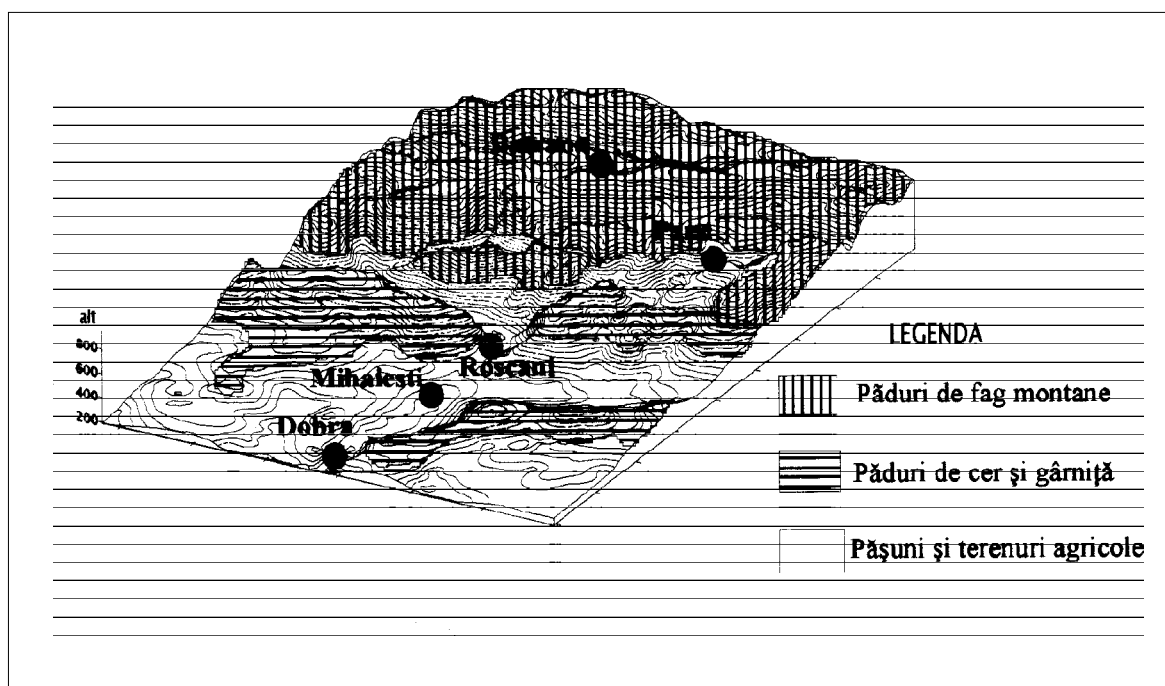
Dealurile înalte sunt dominate de soluri brune și brun-roșcate de pădure, slab podzolite.

Între altitudinile de 1000 și 1200 de metri solurile sunt tipic brune, podzolite și acide de munte.

Flora și fauna

Etajarea reliefului și zonarea climatică face ca și factorii biotici (vegetația și animalele) să aibă diverse nivele de dispunere funcție de regimul termic și hidric, acestea diferențiindu-se la rândul lor funcție de latitudine, longitudine și altitudine.

Un alt factor care influențează zonarea vegetației și, implicit a faunei îl reprezintă alcătuirea substratului (natura petrografică a acestuia). Astfel se poate observa că pe șisturi cristaline, calcare și dolomite apar păduri relativ mici cu poieni întinse, în timp pe formațiunile sedimentare se dezvoltă foarte bine stejărișul în amestec cu mojdreanul, paltinul, carpenul, iar pe culmi, înalte și înșorite, apare, în petice întinse, făgetul însoțit de zmeuriș și afin.

Este de remarcat traseul turistic **Deva – Valea Dobrei – Vadul Dobrei – Valea Runcului – Hunedoara**. Acest traseu urmează cursul Mureșului în aval, până în dreptul comunei Săcămaș, de unde pe drumul național DN68 A, spre Lugoj se ajunge în localitatea Dobra. De aici, pe o distanță de 6 km sunt străbătute dealurile nordice ale Munților Poiana Ruscă, trecând prin Mihăiești și Roșcani. Din Roșcani drumul forestier intră spre sud în masivul muntos propriu-zis, alcătuit predominant din șisturi cristaline, urmând Valea Dobrei, de-a lungul căreia, așa cum am amintit, nu vom mai întâlni localități, deoarece acestea sunt așezate pe culmile plate ale zonei pădurenilor (Merișoru de Munte, Fața Roșie, Bătrâna, Feregi, Poiana Răchițelii). Chiar la intrare pe vale se găsesc două peșteri de dimensiuni relativ mici, săpate în calcare și dolomite cristaline.

În lungul văii Dobra se întâlnesc mai multe cabane și drumuri forestiere care se desprind lateral din vale. La Vadul Dobrii, situată la aproximativ 1000 m altitudine, pe un

PARTEAA V-A - DOCUMENTELE CERCETĂRII

Antologie de texte folclorice

1.
As - tai sa- ra sa - ra-i ma - re Doam-ne dai Dom-nu - lui Doam-ne

1. Asta-i sara, sara-i mare! (21)

Asta-i sara, sara-i mare!
Noi cântăm și colindăm :/
Sara-i mare-a lui Ajun
Noi cântăm și colindăm :/
Gimineața lui Crăciun.
Noi cântăm și colindăm :/
Crăciun vine fericit
Noi cântăm și colindăm :/
Pe-un cal alb împodobit.
Noi cântăm și colindăm :/
Gazda casa ș-o gătit
Noi cântăm și colindăm :/
Cu podoabe de argint.
Noi cântăm și colindăm :/
Și ce gazdă veselesce
C-o-ncinăm cu sănătate!

2.
Di-un-~~de~~ ma- ma m-o fă - cu - tu Fa - tă fe - cio - ri - ță le -le

Di-un-~~de~~ ma- ma m-o fă - cu - tu

2. Gi-unge mama m-o făcut (L)

R: Fată, ficioriță, lele
Gi-unge mama m-o făcut,
În pimnița cu buțâle-re

Să fiu dragă juniloru
 Ca vin bun plugariloru
 În lapce dulce m-o scăldatu
 Să fiu dragă juniloru
 Ca laptele prunciloru
 În flori gi măr m-o-nfășat
 Să fiu dragă juniloru
 Ca florile fecelor.
 Și ce fiică veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate!

Co - lo jo - su mai din jo - su

3. Colo-n josu, mai din josu...(55)

R: Mălinior, mălinuț verde
 Colo-n josu, mai din josu,
 Sub cetace la livage,
 Potcovește-un june murgu.
 Până june-l potcovește,
 Maică-sa din grai grăiește:
 Un'i ce gaț' tu, junelașu?
 Un'i ce gaț' tu să pornești
 Gi murguțu'-l potcovești?
 Io mă gatu să mă ducu
 Colo-n susu, mai din susu,
 Sus în geal la Galileu
 C-acolo-i un câine rău
 Ș-acolo mă duc și eu!
 Mă duc să mă lupt cu el!
 Pân-acolo d'ajungeare
 Și să dăce de-a luptare
 Zi de vară până-n sară.
 Cân' fu de către sară
 Leu adusă și nu-l pusă,
 June-adusă și mi-l pusă.
 Leu legat și-ncurălat
 Și nimic nu-i vătămat.

Cu maică-sa lui băiat
 Jos la țară scoborare
 Câtă lume mi-l vegeare
 Tătă lumea-l fericeare:
 Ferice gi macă-sa-re
 Ce băiat ș-o mai băiat,
 Că-i aduce-un leu legat,
 Leu legat și-ncurelat
 Și nimic nu-i vătămat!
 Cu maică-sa lui băiat
 Și ce june veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătațe!

4. Merg Lina la fântână (104)

R: Lină-mi Lină, leri-mi Lină.
 Merg Lina la fântână
 Cu două cărcege-n mână,
 Cu rocia sfărăind
 Cu mânica vânt trăgând,
 Cu cizmuța tropocind
 La fântână din Luncet
 Din Luncet, din cel faget
 Gi-unge curge apa-ncet
 Cân acolo-apropiere
 Lucru mândru ce-mi vegeare:
 Trei cătane dolmănace
 Cu trei arcuri gi-ncordace.
 Întâilea Linii-mi cereare:
 - Dă-mi tu, Lină, dă-mi tu dragă,
 Cel măruț frumos din sân
 Rău-mi Lina cuvântare:
 - Ce-ai tu cu măruțu' meu?
 Veșteji-te-ai tu ca el,
 Tu ca el în sânul meu!
 Al doilea Linii-mi cereare:

- Dă-mi, tu Lină, dă-mi, dragă,
 Cel inel din cornățel
 De pe deget mitucel!
 Rău Lina-mi cuvântare:
 Ce-ai tu cu inelul meu
 Petrece-te-ai tu ca el,
 Ca-‘cest deget mitucel!
 Al treilea Linii-mi cereare:
 Dă-mi, tu, Lină, dă-mi tu dragă,
 Cea cunună vrâstăcioară
 Gi pă cap aplecăcioară!
 Bine Lina cuvânta:
 Ce-ai tu cu cununa mea?
 Cununa-te-ai cu dânsa
 Tu cu ia, cu doamnă-sa!
 Și ce Lină veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate!

5.
 Co-lo jos mai jo - su Mi-rel ti - ne- re- lu Co-lo jos mai jo- su

5. Colo jos mai josu (151)

R: Mirel cinărel
 Colo jos, mai jos,
 La palanca nouă,
 La cetatea veche
 Sîntu-mi mai sîntu
 Trei florici florice.
 Ele se plimbau
 Și să givăneau
 Ele toace trele
 Care-o fi mai bună?
 Floarea grâului
 Și gin grai grăiare:
 Ba, c-oi fi mai bună
 Ca voi amândouă
 Gi-unge n-oi fi eu
 Colac nu se face,
 Cuptor nu se umple.
 Sîntu-mi mai sîntu
 Trei florici, florice,
 Ele se pilgeau

Ele-a toace trele,
 Care-o fi mai bună?
 Floarea vinului
 Și gin grai grăiare:
 Ba io-i fi mai bună
 Ca voi amândouă
 Gi-unge n-oi fi eu
 Nănaș nu să pringe,
 Fin nu să bocează!
 Sîntu-mi mai sînt
 Trei florici, florice,
 Ele să pilgeau
 Și să givăneau.
 Ele-a toace trele
 Care-o fi mai bună?
 Floarea mirului
 Și gin grai grăiare:
 Ba io-i fi mai bună
 Ca voi amândouă
 Gi-unge n-oi fi eu
 Pahar nu se umple,
 Masă nu să udă
 Nuntă nu se face
 Gi cap nu s-or trage
 Și vă veselire
 Voi a toace trele
 Că v-o d'încinămu
 Dalba-i sănătate!

6.

Vi-ne ma - rea cât de ma - re Mă - li - nă mă - li - nioa - ră

Vi - ne ma - rea cât de ma - re

6. Vină marea cât gi mare (80)

R: Mălină, mălinioară
 Vină marea cât gi mare
 Că gi mare țarmuri n-are.
 Dară-n undă ce-mi aduce?
 Duce brazi înnegerați

Cu molivi încetinați
Printre brazi, printre molivi,
Vine-un micu mălinior,
Mălinior cu legănior.
Dar în leagăn cine-mi șage?
Șage-o mică fecioriță
Strigă tare-n gura mare:
Cine-n lume s-o d'aflare
Să mă scap, să nu mă-nec
Doamnă bună ce i-aș fi,
Doamnă bună curțâlor
Nor' bună părinților
Crâșmăriță buțâlor
Maică dalbă fețâlor!
Nime-n lume n-o auge
Numa'-un micu mirelaș
Mai giparce mi-o auge
Mai gi-aproape-mi răspunge:
Ce strigi, fiică, ce strigi, dragă?
Fiica rupsă gi-mi grăiare:
Ge-aia eu că am strigat
Cine-n lume s-o d'aflare
Să mă scot să nu mă-nec
Doamnă bună ce i-aș fi,
Doamnă bună curțâlor
Nor' bună părinților
Crâșmăriță buțâlor
Maică dalbă fețâlor!
Mirel dacă auzeare
Încoace să slobozeare
Și leagănul mi-l pringea
La țarmuri că-l abăcea
Încinge-ți, fiică, încinge-ți dragă
Brațeî-a' tale către-a mele
Grumăjori cu bănișori,
D'ureciuși cu cerceluși!
El gi mână o luare
Și afară o scoceare
Și acasă o duceare.
Doamnă bună ș-o puneare
Doamnă bună curțâlor
Nor' bună părinților
Crâșmăriță buțâlor
Maică dalbă fețâlor!

Și ce fiică veseleşce
C-o-ncinăm cu sănătate!

7. Grăiș' fiică către maică (107)

R: Doliană, fată dalbă
Grăiș' fiică către maică
- Maica mea și draga mea
Ce rându-i de-acesta rând
De mi-și bate prin dolate
Noaptea-mi bate la fereastră?
Grăiș maica către fiică:
- Fiica mea și draga mea,
Nu-i vânt lin prin cer senin
Și-s junii-s bălușei
Vin la mine, cer pe tine
Numa-mi cer cam mult cu tine.
Cel pluguț cu șase boi
Și-ți mai ceru ce-ți mai cer
Cel murguț frumos gin grajd.
Grăiș fiica către maică:
Lasă, maică, puțintel
Până dalba-i primăvară
Să mi-și fac o grăginioară
Grăginioară la fereastră
Să-mi samăn flori vinăcioare.
Flori vinăce năsăgice
Să-mi crească pân-la genunchi
Și-atunci paștile-or veni
Paștile cu jocurile
Jocurile jocu-le
El la joc că duce-s-a
Eu la joc încă m-oi duce
El la joc că prinde-s-o
Eu la joc încă m-oi pringe
Nu m-oi pringe după el

Și m-oi pringe cam drept el.
 Ca să-l văd și să mă vadă
 Ca să-l cred și să mă creadă.
 Și-atunci maică ni s-o alege
 Din pluguț cu șase boi,
 Lăsa-voi pe doi-s boi
 Pe-acești doi îi mohorâți
 Cari la voi îs mai urâți
 Și-ncă nouă ni-s mai dragi.
 Din pălcuț mare gi oi
 Lăsa-voi pe zece oi
 Și murguțu las' să-l ieie,
 Că l-om da nănașului,
 Să ne poarte darurile
 Darurile cinsturile
 Cinsturile-acestor doi
 Și ce fiică veselește
 O-nchinăm cu sănătate.

8.

Gi' na - in - cea 'ces-tor cur-țiu Doam-ne ler Dom-nu-lui Doam-ne

Gi' na - in - cea 'ces-tor cur-țiu

8. Ginăincea-cestor curți (16)

R: Doamne, ler Domnului Doamne
 Ginăincea, cestor curți
 Cestor curți, cestor pălăți ,
 Frumoase-s mesăle-ncinsă.
 Jur prejur gi mesă-ntinsă
 Joacă-o ceată d'îngerească
 Gin ce joacă d'îngerește
 Posto-l nalt îl postolesce
 Domnu șage și-mi priveșce
 Și gin grai așa-mi grăieșce:
 Ge-ășcea curțiu că mai sînt
 D-așa-nalce și polace
 Cu postav acoperice
 Ginafară văruice
 Ginăuntru-s zugrăvice,

Ge-ășcea curțiu că mai sîntu
 De-a lui Galben-de-Luceafăr.
 Ci răsare cu zorile,
 Noapcea șage-n codru verge
 Lin codru că luminează
 Ca gi zarea soarelui
 Pe cetina braziloru
 Poalele molivilor
 Ș-ăi fi vesel Domnu sfântu
 C-o-ncinăm cu sănătate!

9. Întreabă-întreabă mari boieri (140)

R: Junelui bun
 Întreabă-întreabă mari boieri
 Pe mirelul cinerel
 De ce-i murgu' d'asudat
 D'asudat și spumegat.
 Țâfâr verge-o răurat.
 Mirel rupsă gi-mi răspunsă:
 Ge-aia-i murgu de-asudat
 De-asudat și spumegat
 Țâfâr verge-o răurat
 Doi cai buni o doborât
 Țâfâr verge-o răurât!
 Murgu rupsă gi grăiasă:
 Hei, mirele cinerele,
 Nu-i girept cum spuneai tu,
 Și-i girept cum spuneam eu.
 Tu cu mine ți-ai săltatu.
 Trei păraie lăturace
 Și trei ziduri gi cetace
 De-aia-i murgu d'asudat
 D'asudat și spumegat.
 Țâfâr verge-o răurat

Ș-o-i fi vesel junelaș,
C-o-ncinăm cu sănătate!

10.
Sub cel ro - șu ră - să - ri - tu Dra-gu-le Doam-ne dai Doam-ne ler

Sub cel ro - șu ră - să - ri - tu

10. Sub cel roșu răsărit (167)

R: Dragule, Doamne, dai Doamne ler

Sub cel roșu răsărit

Mult sobor îi d'adunat

Gi cei Doamne d'adunați

Tot cei sfinți din cei părinți

Tot citesc și zgomotesc

Și de Domnu' pomenesc,

Dar pe Domnu' nu mi-l știu.

Domnu-i sus, la Răsărit

Șăge-n leagăn gi d'argint

Neaua-l ninge și mi-l d'unge

Ploaia-l ploaie și mi-l scaldă

Vântu-mi bace cam de-alint

Și-mi leagănă-ncetilin

Cam de-alin prin cer senin.

Ș-ăi fi vesel Domnu' sfânt

C-o-ncinăm cu sănătate!

11.
Co-lo jos pe lân - gă ce - riu Dom-nu - lui Doam - ne

Co-lo jos pe lân - gă ce - riu

11. Colo jos, pe lângă cer (25)

R: Domnului, Doamne

Colo jos, pe lângă cer

Este-o masă rocelată

Galbenă-i Doamne gi piatră
 Dar la masă cine șage?
 Șage, zău, Dumnezeu:
 Tot cineză și prânzeșce
 Și la Rai nu mai gângeșce.
 Iuda-n Rai când s-o băgatu
 Ce-o fost bun tăt o luatu
 Luat-o luna cu lumina,
 Soarăle cu razăle
 Și găleata cu bocez
 Scaunul cu legi girepce
 Ș-oi fi vesel domnu' sfânt
 C-o-ncinăm cu sănătate!

12. Ioi sfân - tă Du-mi-ni - ca - re Doam-ne Doam-ne Dom-nu-lui Doam-ne

 Ioi sfân - tă Du-mi-ni - ca - re

12. I-oi Sfântă Duminecare

R: Doamne, Doamne, Domnului Doamne
 I-oi Sfântă Duminecare
 Frumos prânzu ge gătare
 Dar la prânz pe cine-așteaptă?
 Așteaptă, zău, pă Dumnezeu!
 Dumnezeu dac-auzeare
 Frumos Domnu să gătare
 Cu hinceie ferecate,
 Cu căftane dolmănace
 Păstă holge ce trecea
 Frumos Domnul le-nverzea
 Le-nverzea și le creșcea
 Le creșcea și le rogea,
 Le rogea și le cocea.
 Și de-acia mi-și pornea
 Păstă pomi ce-mi trecea
 Frumos Domnu-i împupea
 Împupea și înverzea
 Înverzea și înflorea

Înfloreă și îi rogea
 Îi rogea și-i cocea
 Și de-acia mi-și pornea
 Păstă codri ce trecea
 Frumos Domnu-i împupea
 Împupea și înfrunza
 Ș-ăi fi vesel Domnu sfânt,
 C-o-ncinăm cu sănătate!

13. Musical notation for the first line of the song, showing a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a melody line with lyrics underneath.

Cam la as - ta-i ca- să La dal -bă di ma-să Iai Dom-nu -lui Doam-ne

13. Cam la asta-i casă (32)

R: I-ai Domnului Doamne
 Cam la asta-i casă
 La dalba-i gi masă
 Șădu-mi-să șăd
 Șădu-mi-și doi-ș-domni
 Șăd și să cinstescu
 Și să givănescu.
 Care-o fi mai mare?
 Dumnezeu grăiare:
 Ba i-oi fi mai mare
 Și io-i fi mai tare!
 Sâmpetru grăiare:
 Ba i-oi fi mai mare
 Și io-i fi mai tare!
 Dumnezeu grăiare:
 Dac-ești Petre tare
 Ie-ți colac gi grâu
 Ș-o cupă gi vin
 Ș-un păhar gi mir
 Și tu mi ce duce
 Colo jos, mai jos,
 Jos în câmpii săci
 La dragi grâne verzi
 La mijloc gi grâne
 La lină fântână
 Vara mi-o venire
 Grânele s-or coace
 La grâne-or venire

Dragi secerători
 Și mi-or secerare
 Pân' mi-or d'ostănire
 Dac-or d'ostănire
 Apă rece-or beare
 Și mi-or cuvântare:
 Ajută-i, Doamne, ajută
 Cui fântână-o face
 Scaune-or scriat.
 Și vă vesălire
 Voi ai doi domni
 Că v-o d'încinămu
 Dalba-i sănătate.

14.

Doa-cieș pă- cu-ra - riu Ta-re s-au lă-u-da - tu Iai Domn-nu - lui Doam-ne

14. D'oaș păcurariu (45)

R: I-ai Domnului Doamne
 D'oaș păcurari
 Tare s-a lăudat
 Atâtea oi mi-și are
 Atâtea oi gi mulce
 Căce flori pă munce.
 Atâtea-s melușăle
 Căce viorele
 Atâția-s berbecei
 Câți luceferei.
 D'oaș păcurariu
 Gi-unge le vărează
 Gi vârat le vară
 Cel vârț'șor gi munce
 Unge-s flori mai mulce,
 Unge iarba creșce
 Nime n-o cosășce
 Întregă putrezeșce.
 D'oaș păcurariu
 Gi-un'e le iernează
 Gi iernat la iarnă
 Cei doi stropi gi mare
 Marea mi-i grăiare:
 D'oaș păcurariu,

Ie-ți oile tale
Gin doi stropi ai mei
Eu m-oi mâniare
Mare mi-oi venire
Mare, tulburată,
Neagră-ntunecată,
Și te-oi d'încare
Pe tine și oile!
D'oaceș păcurariu
Și din grai grăiare:
Vină-și marea, vină,
Vină cât gi mare
La mini nu-i stricare
Că eu că mi-și am
Nouă câini bătrâni
Nouă-s cățelandri
Nouă-s lăntușare
Tu când mi-i venire
Tare-ai duruire
Lanțu-a zdrâncănire
Câinii te-or simțire
Și te-or bleocire
Eu-n tălpi oi sărire
Și le-oi da ferire
C-un răsun ge fag
C-on fluier gi fag
P-on picior gi munce
Unde-s flori mai mulce
Gi-unge iarba creșce
Nime n-o cosășce
În patru să-mpleteșce
Întreagă putrezeșce
Gi-unge lemnu' creșce
Nime nu-l ciocneșce
Întregu-ți putrezeșce.
Și ce veseleșce
D'oaceș păcurariu
Că v-o d'încinămu
Dalba-i sănătace.

15.

Pă- tru _prin Rai se plim-ba- re Rai Rai Rai Rai lu - mi - no - su

Pă- tru _prin Rai se plim-ba - re

15. Pătru prin Rai să plimbare (163)

R: Rai, Rai, Rai luminos
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu taică-su se-ntâlnire.
 Taică-su din grai grăiare:
 Petre, Petre, ș-al meu fiu,
 Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai, tu taică, n-ai
 Căci birău tu fostu-ai
 Cu săracii ți-ai lucrat
 Și tu plata nu le-ai dat
 De-aia Rai n-ai căpătat!
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu maică-sa se-ntâlnire.
 Maică-sa din grai grăiare:
 Petre, Petre, ș-al meu fiu,
 Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai, tu maică, n-ai
 Căci birăiță fostu-ai
 Cu săracii ți-ai lucrat
 Și tu plata nu le-ai dat
 De-aia Rai n-ai căpătat!
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu frati-su se-ntâlnire.
 Frati-su din grai grăiare:
 Petre, Petre ș-al meu frace,
 Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai tu frace, n-ai
 Că morar tu fostu-ai
 Tu căpetu l-ai umplut
 De-aia Raiul l-ai pierdut!
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu soru-sa se-ntâlneare
 Soru-sa din grai grăiare:
 Petre, Petre ș-al meu frace,

Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai, tu soră, ai
 Ț-a fost casa lângă drum
 Cei flămânzi i-ai săturat
 Cei săcioși i-ai adăpatu
 De-aia Rai ai căpătat!
 Și ce Petre veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate.

16.

Noi cântăm și-o colindăm Le - rui Doam - ne

Noi cântăm și-o colindăm

16. Noi cântăm și colindăm (166)

R: Lerui Doamne!
 Noi cântăm și colindăm
 Noi cântăm versuri gi jăle
 Despre-a lui Adam greșăle
 Că-n Adam gin Rai ieșare
 El la sapă să puneare
 Sătana din grai grăiare:
 Șăz', Adame, nu săpare
 Că-aici nu-i moșia ta-re!
 Adam începu a plânge
 Și-a vărsa lacrimi cu sânge.
 Dumnezeu Sfântu i-a zice:
 Taci, Adame, nu mai plânge,
 Nu vărsa lacrimi cu sânge!
 Tu nu vezi codru cum râge
 Primăvara cum înfrunză
 Cum mai stă cu cloambile
 Ca câmpu cu florile?
 Adam din grai-mi grăiare:
 Tu, Evo, m-ai cumpătat
 Gi la Rai m-ai gipărtat
 Raiule grădină dulce
 Eu din cine nu m-oi duce
 De dulceața pomilor
 De mirosu florilor,

De zumzetul sfinților
 De fumul tămâiei
 De zumzet albinelor
 Și ce-Adame vesăleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate!

17.
 Mul-țu-mim lui Dum- ne-ze-u Doam-ne ler Dom-nu - lui Doam-ne

 Mul- țu-mim lui Dum- ne- ze- u

17. Mulțumim lui Dumnezeu (23)

R: Doamne, ler, Domnului Doamne!
 Mulțumim lui Dumnezeu
 Ce zi bună mi-am d'ajunsu
 Zi bună pe la Crăciunu
 Cu sara d' Ajunului
 Cu zâua Născutului.
 Fiul sfânt gi să născere
 Dacă fiu' mare creșcere
 Lucru mândru ce-mi făcere?
 Făcea ceriu și pământu'
 Făcea ceriu'-n șapte zâle
 Și pământu' șapte zâle.
 Când fu ge-a șapcela-re
 Puse zi Dumineca-re.
 Duminica-i gi hogină
 Încinsă ceriu pă pământ
 Cum l-încinsă, nu-l cuprinsă,
 Tăț' sfinții să întristare,
 Numa' domnu' nu-ntristare
 Și din grai așa-mi grăiare:
 Tăceți, sfinți, și nu-ntristațiu
 Lui Dumnezeu vă rugățiu!
 Bagă-și mâna-n poznărelu
 Și-mi scoace-un gorbăcelu
 Gorbăcelu-i hăl' gi focu
 Și mi-l dăce ge-a pomnire
 Și-n cruciș și-n curmeziș
 Curmeziș peste pământu.

Cum mi-l dăce ge-a pomnire
Pământu dăce-a să strânge
Ceriu dăce ge-a să-ncinge.
Încinsă ceriu pă pământ,
Cum l-încinsă, așa-l cuprinsă.
Dumnezeu sfântu i-a zice:
Fire-ai cer împodobitu
Tot gi stele mărunțale
Și de doi lucefereiu
Și-ncă luna cu lumina,
Soarăle cu razele!
Ș-ăi fi vesel, domnu sfânt
C-o-ncinăm cu sănătate!

Bo-ie-rul bă-trâ - nu Vi-sul ce-am vi-sa- tu Iai-Dom-nu- lui Doam-ne

Bo-ie - rul bă-trâ - nu Vi-sul ce-am vi- sa - tu

18. Hăl boier bătrânu (125)

R: I-ai Domnului Doamne
Hăl boier bătrân
Visu' ce-am visatu
Gin noapcea gi-astă noapce!
Părea că-mi erea-re
'Naince gi curce
Trestie mărunță
La mijloc gi curce
Masă dalbă-ncinsă
Giasupra gi masă
Cea verde de d'aur
Jur, prejur gi masă
Stol gi porumbei
Gi lături gi masă
Stol gi turturele!
Hăl boier bătrânu
Visu ce-a visatu
Bun prânz și-o gătatu
La prânz ș-o chematu

Doi boieri bătrâni
 Cu d'îngeri din cer
 Prânzul să-l prânzească
 Visu să-l gizleje
 Boierii bătrâni
 Prânzu mi-l prânzau
 Visu-l gizlegau:
 H-oi boier bătrân!
 Visu ce-ai visatu
 Noi l-am gizlegatu.
 'Naince gi curce
 Trestie mărunță
 I-oastea dumitale.
 La mijloc gi curce
 Masă dalbă-ncinsă
 Ieși și dumitale.
 Giasupra gi masă
 Ca verge gi d'aur
 I-doamna dumitale.
 Jur prejur gi masă
 Stol gi porumbei
 Dragi copiii tăi.
 Gi lături gi masă
 Stol gi turturele,
 Dragi fecile tăle.
 Și ce veseleşce
 Hăi boier bătrânu
 Că v-o d'încinămu
 Dalba-i sănătate!

19.
 As-tăzi Dom - nul s-a năs - cu - tu Le- ru- mi Doam - ne

 As-tăzi Dom - nul s-a năs - cu-tu

19. Gi-astăzi Domnu s-a născut (170)

Gi-astăzi Domnu' s-a născut
 La curți dalbe a' lui Crăciun.
 În iesăli gi boi nășceare
 Păru-s-ar făclii d'argeare

Prin nuiele flori creșcere
Păstă flori roua căgeare
Peste rouă miru-ăl sfânt
Miru-ăl sfânt e pe pământ.
Veste-n țară se duceare
La Irodu gi'împărat
Că s-o născut un domn cinăr
Dar cinăr ca Dumnezeu.
Cum mi-i pruncu mai frumos
Mitucel înfășățel
Scucișel gi bumbăcel
Legănel gi argințel.
Dar Irodu gi-mpăratu
Mult fu Doamne necregincios
Nici p-atâta nu-mi cregeare
Întâilea sol gi-și trimiceare
Ca să-și vadă și să-și creadă
Dar ce domn îi, dar ce chip îi,
Din ce țară, sub ce soare.
Sol-acela să duceare
La curți dalbe-a lui Crăciun
Când acolo-apropiare
De curți dalbe-a lui Crăciunu
Frumos Domnu s-arătare:
Cumu-i pruncu mai frumos:
Mitucel înfășățel
Fașa-i dalbă gi mătasă
Scucișel gi bumbăcel
Legănel gi argințel.
Sol năpoi gi să-nturnare
La Irodu de-împărat
Și spunea pă cum vegeare
C-o văzut pă Dumnezeu
Cumu-i pruncu mai frumos
Mitucel înfășățel
Fașa-i dalbă gi mătasă
Scucișel gi bumbăcel
Legănel gi argințel.
Dar Irodu de-mpărat
Mult fu Doamne, necredincios
Nici pe-atâta nu-mi cregeare
Doilea sol gi-și trimeciare
Ca să vadă și să creadă
Dar ce domn îi dar ce chip îi
Din ce țară, sub ce soare.

Sol d-acolo să duceare
La curți dalbe-a lui Crăciun
Frumos domnu s-arăta
Cum îi junel mai frumos
Gi-și d'înfiară mustăcioară
Mustăcioară bălăioară.
Sol năpoi gi să-nturnare
La Irodu gi-mpărat
Și spunea pă cum vegeare
C-o văzut pe Dumnezeu
Cum îi junel mai frumos
Gi-și d'înfiară mustăcioară
Mustăcioară bălăioară.
Dar Irodu gi-mpărat
Mult fu, Doamne, necredincios!
Nici pe-atâta nu-mi cregeare.
Al treilea sol gi-și trimeciare
Ca să-și vadă și să-și creadă
Dar ce domn îi, dar ce chip îi
Gin ce țară, sub ce soare.
Sol d'acolo să duceare
La curți dalbe-a lui Crăciun
Când acolo-apropia
Gi curț' dalbe-a lui Crăciun
Frumos Domnu s-arăta
Cum îi omul mai frumos
Gi-și dă-nfrânge bătrânețe
Și-și mestecă căruntețe
Și-și croiește legi girepce.
Sol napoi gi să-ntorceare
La Irodu gi-mpărat
Și spunea precum vegea
C-o văzut pă Dumnezeu
Cum îi omul mai frumos
Gi-și dă-nfrânge bătrânețe
Și-și mestecă căruntețe
Și-și croiește legi girepce.
Dar Irodu gi-mpărat
Nici pe-atâta nu-mi cregeare.
Pân' pă șir gi-și purșezeare
Ca să-și vadă și să-și creadă
Dar ce domn îi, dar ce chip îi
Dar Irodu de-mpărat
Când acolo d'ajungeare
La curți dalbe-a lui Crăciun

Nu se poate-apropia
De trei mâluri de pământ,
De boarea făcliei
De fumul tămâiei

20.
Fe-ri- cea fe-ri-ceam De ci -ne fe - ri -cea Iai Dom-nu-lui Doam-ne

Fe-ri-cea fe-ri-ceam De ci-ne fe- ri- cea

De zgomotul sfințâlor.
Și-oi fi vesel Domnu Sfântu
C-o-ncinăm cu sănătate.
20. Hoi boier bătrânu (159)

R: Domnului Doamne
Ferice-m ferice
Fericea gi elu, gi boier bătrânu
Cum l-o fericeatu
Drăguț domn gin ceriu
Cum l-o fericeatu
Bună lui i-o datu
Jos pă lumea-i dalbă
'Năince gi cruce
Masă dalbă-ncinsă
Cu făclii d'aprinsă
Întâilea colț gi masă
I-un colac gi grâu
Doilea colț gi masă
I-o cupă gi vin
Treilea colț gi masă
I-un pahar gi mir
A patrulea colț gi masă
Mi-i hoi boier bătrânu
La mijloc gi masă
Măr dulce-nflorit
Cu flori gi argint
Prin ele, prin flori
Sunt mere gi d'aur
Gi-un'e să scorneșce
Boarea Raiului.

Șine ți-o dat
Atâta bucurie
Atâta veselie
Hoi boier bătrân
Și din grai grăiare:
Mie că mi-o dat
Că io m-am rugat
Pă negre-ntunereci
La sfinte bisărici
Tăt cu luminele
Și cu prescurele
Uși gișcizând
Făclii aprinzând
Pă Domnu rugând:
«Ajută, Doamne, ajută!»
Că eu m-am rugat
Și ce veselie
Hăi boier bătrân
Că ți-o d'încinămu
Dalba-i sănătate.
(culeg./transs. N.Ș. și I.M.)

21. Lauda colacului

„Sus-sus ficiori mari
Ficiori tari!
În capetele oaselor
În tălpile pișioarelor!
Gazda cu șase boi-bouleni
În coadă cudălbenei
Pe foale bălani,
Pă spate plāvani
Fieștecare dă șinși ani.
Gazda așa bini să gânea
Așa bin' fășea
La un plug împinjea
La un plug nou, împenat
Tăt cu fere-nferecat.
La holdă merea
De arat s-apuca:
Tăt ara, tăt ara,
Zi de vară, până-n sară,
Cân' fu colea, lângă sară,
Nișce boabe roșioară
Dân care Dumnezău
Grâu' frumos cocea.

PARTEAA V-A - DOCUMENTELE CERCETĂRII

Antologie de texte folclorice

1.
As - tai sa- ra sa - ra-i ma - re Doam-ne dai Dom-nu - lui Doam-ne

1. Asta-i sara, sara-i mare! (21)

Asta-i sara, sara-i mare!
Noi cântăm și colindăm :/
Sara-i mare-a lui Ajun
Noi cântăm și colindăm :/
Gimineța lui Crăciun.
Noi cântăm și colindăm :/
Crăciun vine fericit
Noi cântăm și colindăm :/
Pe-un cal alb împodobit.
Noi cântăm și colindăm :/
Gazda casa ș-o gătit
Noi cântăm și colindăm :/
Cu podoabe de argint.
Noi cântăm și colindăm :/
Și ce gazdă veselesce
C-o-ncinăm cu sănătate!

2.
Di-un-~~de~~ ma- ma m-o fă - cu - tu Fa - tă fe - cio - ri - ță le -le

Di-un-~~de~~ ma- ma m-o fă - cu - tu

2. Gi-unge mama m-o făcut (L)

R: Fată, ficioriță, lele
Gi-unge mama m-o făcut,
În pimnița cu buțale-re

Să fiu dragă juniloru
 Ca vin bun plugariloru
 În lapce dulce m-o scăldatu
 Să fiu dragă juniloru
 Ca laptele prunciloru
 În flori gi măr m-o-nfășat
 Să fiu dragă juniloru
 Ca florile fecelor.
 Și ce fiică veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate!

3. Colo-n josu, mai din josu...(55)

R: Mălinior, mălinuț verde
 Colo-n josu, mai din josu,
 Sub cetace la livage,
 Potcovește-un june murgu.
 Până june-l potcovește,
 Maică-sa din grai grăiește:
 Un'i ce gaț' tu, junelașu?
 Un'i ce gaț' tu să pornești
 Gi murguțu'-l potcovești?
 Io mă gatu să mă ducu
 Colo-n susu, mai din susu,
 Sus în geal la Galileu
 C-acolo-i un câine rău
 Ș-acolo mă duc și eu!
 Mă duc să mă lupt cu el!
 Pân-acolo d'ajungeare
 Și să dăce de-a luptare
 Zi de vară până-n sară.
 Cân' fu de către sară
 Leu adusă și nu-l pusă,
 June-adusă și mi-l pusă.
 Leu legat și-ncurălat
 Și nimic nu-i vătămat.

Cu maică-sa lui băiat
 Jos la țară scoborare
 Câtă lume mi-l vegeare
 Tătă lumea-l fericeare:
 Ferice gi macă-sa-re
 Ce băiat ș-o mai băiat,
 Că-i aduce-un leu legat,
 Leu legat și-ncurelat
 Și nimic nu-i vătămat!
 Cu maică-sa lui băiat
 Și ce june veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate!

4. Merg Lina la fântână (104)

R: Lină-mi Lină, leri-mi Lină.
 Merg Lina la fântână
 Cu două cărcege-n mână,
 Cu rocia sfărăind
 Cu mânica vânt trăgând,
 Cu cizmuța tropocind
 La fântână din Luncet
 Din Luncet, din cel faget
 Gi-unge curge apa-ncet
 Cân acolo-apropiere
 Lucru mândru ce-mi vegeare:
 Trei cătane dolmănace
 Cu trei arcuri gi-ncordace.
 Întâilea Linii-mi cereare:
 - Dă-mi tu, Lină, dă-mi tu dragă,
 Cel măruț frumos din sân
 Rău-mi Lina cuvântare:
 - Ce-ai tu cu măruțu' meu?
 Veșteji-te-ai tu ca el,
 Tu ca el în sânul meu!
 Al doilea Linii-mi cereare:

- Dă-mi, tu Lină, dă-mi, dragă,
 Cel inel din cornățel
 De pe deget mitucel!
 Rău Lina-mi cuvântare:
 Ce-ai tu cu inelul meu
 Petrece-te-ai tu ca el,
 Ca-‘cest deget mitucel!
 Al treilea Linii-mi cereare:
 Dă-mi, tu, Lină, dă-mi tu dragă,
 Cea cunună vrâstăcioară
 Gi pă cap aplecăcioară!
 Bine Lina cuvânta:
 Ce-ai tu cu cununa mea?
 Cununa-te-ai cu dânsa
 Tu cu ia, cu doamnă-sa!
 Și ce Lină veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate!

5. Musical notation for the first line of the song, featuring a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a 2/4 time signature. The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are: Co-lo jos mai jo - su Mi-rel ti - ne- re- lu Co-lo jos mai jo- su

Co-lo jos mai jo - su Mi-rel ti - ne- re- lu Co-lo jos mai jo- su

5. Colo jos mai josu (151)

R: Mirel cinărel
 Colo jos, mai jos,
 La palanca nouă,
 La cetatea veche
 Sîntu-mi mai sîntu
 Trei florici florice.
 Ele se plimbau
 Și să givăneau
 Ele toace trele
 Care-o fi mai bună?
 Floarea grâului
 Și gin grai grăiare:
 Ba, c-oi fi mai bună
 Ca voi amândouă
 Gi-unge n-oi fi eu
 Colac nu se face,
 Cuptor nu se umple.
 Sîntu-mi mai sîntu
 Trei florici, florice,
 Ele se pilgeau

Ele-a toace trele,
 Care-o fi mai bună?
 Floarea vinului
 Și gin grai grăiare:
 Ba io-i fi mai bună
 Ca voi amândouă
 Gi-unge n-oi fi eu
 Nănaș nu să pringe,
 Fin nu să bocează!
 Sîntu-mi mai sînt
 Trei florici, florice,
 Ele să pilgeau
 Și să givăneau.
 Ele-a toace trele
 Care-o fi mai bună?
 Floarea mirului
 Și gin grai grăiare:
 Ba io-i fi mai bună
 Ca voi amândouă
 Gi-unge n-oi fi eu
 Pahar nu se umple,
 Masă nu să udă
 Nuntă nu se face
 Gi cap nu s-or trage
 Și vă veselire
 Voi a toace trele
 Că v-o d'încinămu
 Dalba-i sănătate!

6.

Vi-ne ma - rea cât de ma - re Mă - li - nă mă - li - nioa - ră

Vi - ne ma - rea cât de ma - re

6. Vină marea cât gi mare (80)

R: Mălină, mălinioară
 Vină marea cât gi mare
 Că gi mare țarmuri n-are.
 Dară-n undă ce-mi aduce?
 Duce brazi înnegerați

Cu molivi încetinați
Printre brazi, printre molivi,
Vine-un micu mălinior,
Mălinior cu legănior.
Dar în leagăn cine-mi șage?
Șage-o mică fecioriță
Strigă tare-n gura mare:
Cine-n lume s-o d'aflare
Să mă scap, să nu mă-nec
Doamnă bună ce i-aș fi,
Doamnă bună curțâlor
Nor' bună părinților
Crâșmăriță buțâlor
Maică dalbă fețâlor!
Nime-n lume n-o auge
Numa'-un micu mirelaș
Mai giparce mi-o auge
Mai gi-aproape-mi răspunge:
Ce strigi, fiică, ce strigi, dragă?
Fiica rupsă gi-mi grăiare:
Ge-aia eu că am strigat
Cine-n lume s-o d'aflare
Să mă scot să nu mă-nec
Doamnă bună ce i-aș fi,
Doamnă bună curțâlor
Nor' bună părinților
Crâșmăriță buțâlor
Maică dalbă fețâlor!
Mirel dacă auzeare
Încoace să slobozeare
Și leagănul mi-l pringea
La țarmuri că-l abăcea
Încinge-ți, fiică, încinge-ți dragă
Brațeî-a' tale către-a mele
Grumăjori cu bănișori,
D'ureciuși cu cerceluși!
El gi mână o luare
Și afară o scoceare
Și acasă o duceare.
Doamnă bună ș-o puneare
Doamnă bună curțâlor
Nor' bună părinților
Crâșmăriță buțâlor
Maică dalbă fețâlor!

Și ce fiică veseleşce
C-o-ncinăm cu sănătate!

7. Grăiș' fiică către maică (107)

R: Doliană, fată dalbă
Grăiș' fiică către maică
- Maica mea și draga mea
Ce rându-i de-acesta rând
De mi-și bate prin dolate
Noaptea-mi bate la fereastră?
Grăiș maica către fiică:
- Fiica mea și draga mea,
Nu-i vânt lin prin cer senin
Și-s junii-s bălușei
Vin la mine, cer pe tine
Numa-mi cer cam mult cu tine.
Cel pluguț cu șase boi
Și-ți mai ceru ce-ți mai cer
Cel murguț frumos gin grajd.
Grăiș fiica către maică:
Lasă, maică, puțintel
Până dalba-i primăvară
Să mi-și fac o grăginioară
Grăginioară la fereastră
Să-mi samăn flori vinăcioare.
Flori vinăce năsăgice
Să-mi crească pân-la genunchi
Și-atunci paștile-or veni
Paștile cu jocurile
Jocurile jocu-le
El la joc că duce-s-a
Eu la joc încă m-oi duce
El la joc că prinde-s-o
Eu la joc încă m-oi pringe
Nu m-oi pringe după el

Și m-oi pringe cam drept el.
 Ca să-l văd și să mă vadă
 Ca să-l cred și să mă creadă.
 Și-atunci maică ni s-o alege
 Din pluguț cu șase boi,
 Lăsa-voi pe doi-s boi
 Pe-acești doi îi mohorâți
 Cari la voi îs mai urâți
 Și-ncă nouă ni-s mai dragi.
 Din pălcuț mare gi oi
 Lăsa-voi pe zece oi
 Și murguțu las' să-l ieie,
 Că l-om da nănașului,
 Să ne poarte darurile
 Darurile cinsturile
 Cinsturile-acestor doi
 Și ce fiică veselește
 O-nchinăm cu sănătate.

8.

Gi' na - in - cea 'ces-tor cur-țiu Doam-ne ler Dom-nu-lui Doam-ne

Gi' na - in - cea 'ces-tor cur-țiu

8. Ginăincea-cestor curți (16)

R: Doamne, ler Domnului Doamne
 Ginăincea, cestor curți
 Cestor curți, cestor pălăți ,
 Frumoase-s mesăle-ncinsă.
 Jur prejur gi mesă-ntinsă
 Joacă-o ceată d'îngerească
 Gin ce joacă d'îngerește
 Posto-l nalt îl postolesce
 Domnu șage și-mi priveșce
 Și gin grai așa-mi grăieșce:
 Ge-ășcea curțiu că mai sînt
 D-așa-nalce și polace
 Cu postav acoperice
 Ginafară văruice
 Ginăuntru-s zugrăvice,

Ge-ășcea curțiu că mai sîntu
 De-a lui Galben-de-Luceafăr.
 Ci răsare cu zorile,
 Noapcea șage-n codru verge
 Lin codru că luminează
 Ca gi zarea soarelui
 Pe cetina braziloru
 Poalele molivilor
 Ș-ăi fi vesel Domnu sfântu
 C-o-ncinăm cu sănătate!

9. Întrebă-întrebă mari boieri (140)

R: Junelui bun
 Întrebă-întrebă mari boieri
 Pe mirelul cinerel
 De ce-i murgu' d'asudat
 D'asudat și spumegat.
 Țâfâr verge-o răurat.
 Mirel rupsă gi-mi răspunsă:
 Ge-aia-i murgu de-asudat
 De-asudat și spumegat
 Țâfâr verge-o răurat
 Doi cai buni o doborât
 Țâfâr verge-o răurât!
 Murgu rupsă gi grăiasă:
 Hei, mirele cinerele,
 Nu-i girept cum spuneai tu,
 Și-i girept cum spuneam eu.
 Tu cu mine ți-ai săltatu.
 Trei păraie lăturace
 Și trei ziduri gi cetace
 De-aia-i murgu d'asudat
 D'asudat și spumegat.
 Țâfâr verge-o răurat

Ș-o-i fi vesel junelaș,
C-o-ncinăm cu sănătate!

10.
Sub cel ro - șu ră - să - ri - tu Dra-gu-le Doam-ne dai Doam-ne ler

Sub cel ro - șu ră - să - ri - tu

10. Sub cel roșu răsărit (167)

R: Dragule, Doamne, dai Doamne ler

Sub cel roșu răsărit

Mult sobor îi d'adunat

Gi cei Doamne d'adunați

Tot cei sfinți din cei părinți

Tot citesc și zgomotesc

Și de Domnu' pomenesc,

Dar pe Domnu' nu mi-l știu.

Domnu-i sus, la Răsărit

Șăge-n leagăn gi d'argint

Neaua-l ninge și mi-l d'unge

Ploaia-l ploaie și mi-l scaldă

Vântu-mi bace cam de-alint

Și-mi leagănă-ncetilin

Cam de-alin prin cer senin.

Ș-ăi fi vesel Domnu' sfânt

C-o-ncinăm cu sănătate!

11.
Co-lo jos pe lân - gă ce - riu Dom-nu - lui Doam - ne

Co-lo jos pe lân - gă ce - riu

11. Colo jos, pe lângă cer (25)

R: Domnului, Doamne

Colo jos, pe lângă cer

Este-o masă rocelată

Galbenă-i Doamne gi piatră
 Dar la masă cine șage?
 Șage, zău, Dumnezeu:
 Tot cineză și prânzeșce
 Și la Rai nu mai gângeșce.
 Iuda-n Rai când s-o băgatu
 Ce-o fost bun tăt o luatu
 Luat-o luna cu lumina,
 Soarăle cu razăle
 Și găleata cu bocez
 Scaunul cu legi girepce
 Ș-oi fi vesel domnu' sfânt
 C-o-ncinăm cu sănătate!

12. Ioi sfân - tă Du-mi-ni - ca - re Doam-ne Doam-ne Dom-nu-lui Doam-ne

 Ioi sfân - tă Du-mi-ni - ca - re

12. I-oi Sfântă Duminecare

R: Doamne, Doamne, Domnului Doamne
 I-oi Sfântă Duminecare
 Frumos prânzu ge gătare
 Dar la prânz pe cine-așteaptă?
 Așteaptă, zău, pă Dumnezeu!
 Dumnezeu dac-auzeare
 Frumos Domnu să gătare
 Cu hinceie ferecate,
 Cu căftane dolmănace
 Păstă holge ce trecea
 Frumos Domnul le-nverzea
 Le-nverzea și le creșcea
 Le creșcea și le rogea,
 Le rogea și le cocea.
 Și de-acia mi-și pornea
 Păstă pomi ce-mi trecea
 Frumos Domnu-i împupea
 Împupea și înverzea
 Înverzea și înflorea

Înfloreă și îi rogea
 Îi rogea și-i cocea
 Și de-acia mi-și pornea
 Păstă codri ce trecea
 Frumos Domnu-i împușea
 Împușea și înfrunza
 Ș-ăi fi vesel Domnu sfânt,
 C-o-ncinăm cu sănătate!

13. Musical notation for the first line of the song, showing a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a melody line with lyrics underneath.

Cam la as - ta-i ca- să La dal -bă di ma-să Iai Dom-nu -lui Doam-ne

13. Cam la asta-i casă (32)

R: I-ai Domnului Doamne
 Cam la asta-i casă
 La dalba-i gi masă
 Șădu-mi-să șăd
 Șădu-mi-și doi-ș-domni
 Șăd și să cinstescu
 Și să givănescu.
 Care-o fi mai mare?
 Dumnezeu grăiare:
 Ba i-oi fi mai mare
 Și io-i fi mai tare!
 Sâmpetru grăiare:
 Ba i-oi fi mai mare
 Și io-i fi mai tare!
 Dumnezeu grăiare:
 Dac-ești Petre tare
 Ie-ți colac gi grâu
 Ș-o cupă gi vin
 Ș-un păhar gi mir
 Și tu mi ce duce
 Colo jos, mai jos,
 Jos în câmpii săci
 La dragi grâne verzi
 La mijloc gi grâne
 La lină fântână
 Vara mi-o venire
 Grânele s-or coace
 La grâne-or venire

Dragi secerători
 Și mi-or secerare
 Pân' mi-or d'ostănire
 Dac-or d'ostănire
 Apă rece-or beare
 Și mi-or cuvântare:
 Ajută-i, Doamne, ajută
 Cui fântână-o face
 Scaune-or scriat.
 Și vă vesălire
 Voi ai doi domni
 Că v-o d'încinămu
 Dalba-i sănătate.

14.

Doa-cieș pă- cu-ra - riu Ta-re s-au lă-u-da - tu Iai Domn-nu - lui Doam-ne

14. D'oașeș păcurariu (45)

R: I-ai Domnului Doamne
 D'oașeș păcurari
 Tare s-a lăudat
 Atâtea oi mi-și are
 Atâtea oi gi mulce
 Căce flori pă munce.
 Atâtea-s melușăle
 Căce viorele
 Atâția-s berbecei
 Câți luceferei.
 D'oașeș păcurariu
 Gi-unge le vărează
 Gi vârat le vară
 Cel vârț'șor gi munce
 Unge-s flori mai mulce,
 Unge iarba creșce
 Nime n-o cosășce
 Întreagă putrezeșce.
 D'oașeș păcurariu
 Gi-un'e le iernează
 Gi iernat la iarnă
 Cei doi stropi gi mare
 Marea mi-i grăiare:
 D'oașeș păcurariu,

Ie-ți oile tale
Gin doi stropi ai mei
Eu m-oi mâniare
Mare mi-oi venire
Mare, tulburată,
Neagră-ntunecată,
Și te-oi d'încare
Pe tine și oile!
D'oaceș păcurariu
Și din grai grăiare:
Vină-și marea, vină,
Vină cât gi mare
La mini nu-i stricare
Că eu că mi-și am
Nouă câini bătrâni
Nouă-s cățelandri
Nouă-s lăntușare
Tu când mi-i venire
Tare-ai duruire
Lanțu-a zdrâncănire
Câinii te-or simțire
Și te-or bleocire
Eu-n tălpi oi sărire
Și le-oi da ferire
C-un răsun ge fag
C-on fluier gi fag
P-on picior gi munce
Unde-s flori mai mulce
Gi-unge iarba creșce
Nime n-o cosășce
În patru să-mpleteșce
Întreagă putrezeșce
Gi-unge lemnu' creșce
Nime nu-l ciocneșce
Întregu-ți putrezeșce.
Și ce veseleșce
D'oaceș păcurariu
Că v-o d'încinămu
Dalba-i sănătace.

15.

Pă- tru _prin Rai se plim-ba- re Rai Rai Rai Rai lu - mi - no - su

Pă- tru _prin Rai se plim-ba - re

15. Pătru prin Rai să plimbare (163)

R: Rai, Rai, Rai luminos
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu taică-su se-ntâlnire.
 Taică-su din grai grăiare:
 Petre, Petre, ș-al meu fiu,
 Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai, tu taică, n-ai
 Căci birău tu fostu-ai
 Cu săracii ți-ai lucrat
 Și tu plata nu le-ai dat
 De-aia Rai n-ai căpătat!
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu maică-sa se-ntâlnire.
 Maică-sa din grai grăiare:
 Petre, Petre, ș-al meu fiu,
 Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai, tu maică, n-ai
 Căci birăiță fostu-ai
 Cu săracii ți-ai lucrat
 Și tu plata nu le-ai dat
 De-aia Rai n-ai căpătat!
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu frati-su se-ntâlnire.
 Frati-su din grai grăiare:
 Petre, Petre ș-al meu frace,
 Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai tu frace, n-ai
 Că morar tu fostu-ai
 Tu căpetu l-ai umplut
 De-aia Raiul l-ai pierdut!
 Pătru prin Rai să plimbare
 Cu soru-sa se-ntâlneare
 Soru-sa din grai grăiare:
 Petre, Petre ș-al meu frace,

Fă-mi și mie loc în Rai!
 Loc în Rai, tu soră, ai
 Ț-a fost casa lângă drum
 Cei flămânzi i-ai săturat
 Cei săcioși i-ai adăpatu
 De-aia Rai ai căpătat!
 Și ce Petre veseleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate.

16.

Noi cântăm și-o colindăm Le - rui Doam - ne

Noi cântăm și-o colindăm

16. Noi cântăm și colindăm (166)

R: Lerui Doamne!
 Noi cântăm și colindăm
 Noi cântăm versuri gi jăle
 Despre-a lui Adam greșăle
 Că-n Adam gin Rai ieșare
 El la sapă să puneare
 Sătana din grai grăiare:
 Șăz', Adame, nu săpare
 Că-aici nu-i moșia ta-re!
 Adam începu a plânge
 Și-a vărsa lacrimi cu sânge.
 Dumnezeu Sfântu i-a zice:
 Taci, Adame, nu mai plânge,
 Nu vărsa lacrimi cu sânge!
 Tu nu vezi codru cum râge
 Primăvara cum înfrunză
 Cum mai stă cu cloambile
 Ca câmpu cu florile?
 Adam din grai-mi grăiare:
 Tu, Evo, m-ai cumpătat
 Gi la Rai m-ai gipărtat
 Raiule grădină dulce
 Eu din cine nu m-oi duce
 De dulceața pomilor
 De mirosu florilor,

De zumzetul sfinților
 De fumul tămâiei
 De zumzet albinelor
 Și ce-Adame vesăleşce
 C-o-ncinăm cu sănătate!

17.
 Mul-țu-mim lui Dum- ne-ze-u Doam-ne ler Dom-nu - lui Doam-ne

 Mul- țu-mim lui Dum- ne- ze- u

17. Mulțumim lui Dumnezeu (23)

R: Doamne, ler, Domnului Doamne!
 Mulțumim lui Dumnezeu
 Ce zi bună mi-am d'ajunsu
 Zi bună pe la Crăciunu
 Cu sara d' Ajunului
 Cu zâua Născutului.
 Fiul sfânt gi să născere
 Dacă fiu' mare creșcere
 Lucru mândru ce-mi făcere?
 Făcea ceriu și pământu'
 Făcea ceriu'-n șapte zâle
 Și pământu' șapte zâle.
 Când fu ge-a șapcela-re
 Puse zi Dumineca-re.
 Duminica-i gi hogină
 Încinsă ceriu pă pământ
 Cum l-încinsă, nu-l cuprinsă,
 Tăț' sfinții să întristare,
 Numa' domnu' nu-ntristare
 Și din grai așa-mi grăiare:
 Tăceți, sfinți, și nu-ntristațiu
 Lui Dumnezeu vă rugățiu!
 Bagă-și mâna-n poznărelu
 Și-mi scoace-un gorbăcelu
 Gorbăcelu-i hăl' gi focu
 Și mi-l dăce ge-a pomnire
 Și-n cruciș și-n curmeziș
 Curmeziș peste pământu.

Cum mi-l dăce ge-a pomnire
Pământu dăce-a să strânge
Ceriu dăce ge-a să-ncinge.
Încinsă ceriu pă pământ,
Cum l-încinsă, așa-l cuprinsă.
Dumnezeu sfântu i-a zice:
Fire-ai cer împodobitu
Tot gi stele mărunțale
Și de doi lucefereiu
Și-ncă luna cu lumina,
Soarăle cu razele!
Ș-ăi fi vesel, domnu sfânt
C-o-ncinăm cu sănătace!

Bo-ie-rul bă-trâ - nu Vi-sul ce-am vi-sa- tu Iai-Dom-nu- lui Doam-ne

Bo-ie - rul bă-trâ - nu Vi-sul ce-am vi- sa - tu

18. Hăl boier bătrânu (125)

R: I-ai Domnului Doamne
Hăl boier bătrân
Visu' ce-am visatu
Gin noapcea gi-astă noapce!
Părea că-mi erea-re
'Naince gi curce
Trestie mărunță
La mijloc gi curce
Masă dalbă-ncinsă
Giasupra gi masă
Cea verde de d'aur
Jur, prejur gi masă
Stol gi porumbei
Gi lături gi masă
Stol gi turturele!
Hăl boier bătrânu
Visu ce-a visatu
Bun prânz și-o gătatu
La prânz ș-o chematu

Doi boieri bătrâni
 Cu d'îngeri din cer
 Prânzul să-l prânzească
 Visu să-l gizleje
 Boierii bătrâni
 Prânzu mi-l prânzau
 Visu-l gizlegau:
 H-oi boier bătrân!
 Visu ce-ai visatu
 Noi l-am gizlegatu.
 'Naince gi curce
 Trestie mărunță
 I-oastea dumitale.
 La mijloc gi curce
 Masă dalbă-ncinsă
 Ieși și dumitale.
 Giasupra gi masă
 Ca verge gi d'aur
 I-doamna dumitale.
 Jur prejur gi masă
 Stol gi porumbei
 Dragi copiii tăi.
 Gi lături gi masă
 Stol gi turturele,
 Dragi fecile tăle.
 Și ce veseleşce
 Hăi boier bătrânu
 Că v-o d'încinămu
 Dalba-i sănătate!

19.
 As-tăzi Dom - nul s-a năs - cu - tu Le- ru- mi Doam - ne

 As-tăzi Dom - nul s-a năs - cu-tu

19. Gi-astăzi Domnu s-a născut (170)

Gi-astăzi Domnu' s-a născut
 La curți dalbe a' lui Crăciun.
 În iesăli gi boi nășceare
 Păru-s-ar făclii d'argeare

Prin nuiiele flori creșcere
Păstă flori roua căgeare
Peste rouă miru-ăl sfânt
Miru-ăl sfânt e pe pământ.
Veste-n țară se duceare
La Irodu gi'împărat
Că s-o născut un domn cinăr
Dar cinăr ca Dumnezeu.
Cum mi-i pruncu mai frumos
Mitucel înfășățel
Scucișel gi bumbăcel
Legănel gi argințel.
Dar Irodu gi-mpăratu
Mult fu Doamne necregincios
Nici p-atâta nu-mi cregeare
Întâilea sol gi-și trimiceare
Ca să-și vadă și să-și creadă
Dar ce domn îi, dar ce chip îi,
Din ce țară, sub ce soare.
Sol-acela să duceare
La curți dalbe-a lui Crăciun
Când acolo-apropiare
De curți dalbe-a lui Crăciunu
Frumos Domnu s-arătare:
Cumu-i pruncu mai frumos:
Mitucel înfășățel
Fașa-i dalbă gi mătasă
Scucișel gi bumbăcel
Legănel gi argințel.
Sol năpoi gi să-nturnare
La Irodu de-împărat
Și spunea pă cum vegeare
C-o văzut pă Dumnezeu
Cumu-i pruncu mai frumos
Mitucel înfășățel
Fașa-i dalbă gi mătasă
Scucișel gi bumbăcel
Legănel gi argințel.
Dar Irodu de-mpărat
Mult fu Doamne, necredincios
Nici pe-atâta nu-mi cregeare
Doilea sol gi-și trimeciare
Ca să vadă și să creadă
Dar ce domn îi dar ce chip îi
Din ce țară, sub ce soare.

Sol d-acolo să duceare
La curți dalbe-a lui Crăciun
Frumos domnu s-arăta
Cum îi junel mai frumos
Gi-și d'înfiară mustăcioară
Mustăcioară bălăioară.
Sol năpoi gi să-nturnare
La Irodu gi-mpărat
Și spunea pă cum vegeare
C-o văzut pe Dumnezeu
Cum îi junel mai frumos
Gi-și d'înfiară mustăcioară
Mustăcioară bălăioară.
Dar Irodu gi-mpărat
Mult fu, Doamne, necredincios!
Nici pe-atâta nu-mi cregeare.
Al treilea sol gi-și trimeciare
Ca să-și vadă și să-și creadă
Dar ce domn îi, dar ce chip îi
Gin ce țară, sub ce soare.
Sol d'acolo să duceare
La curți dalbe-a lui Crăciun
Când acolo-apropia
Gi curț' dalbe-a lui Crăciun
Frumos Domnu s-arăta
Cum îi omul mai frumos
Gi-și dă-nfrânge bătrânețe
Și-și mestecă căruntețe
Și-și croiește legi girepce.
Sol napoi gi să-ntorceare
La Irodu gi-mpărat
Și spunea precum vegea
C-o văzut pă Dumnezeu
Cum îi omul mai frumos
Gi-și dă-nfrânge bătrânețe
Și-și mestecă căruntețe
Și-și croiește legi girepce.
Dar Irodu gi-mpărat
Nici pe-atâta nu-mi cregeare.
Pân' pă șir gi-și purșezeare
Ca să-și vadă și să-și creadă
Dar ce domn îi, dar ce chip îi
Dar Irodu de-mpărat
Când acolo d'ajungeare
La curți dalbe-a lui Crăciun

Nu se poate-apropia
De trei mâluri de pământ,
De boarea făcliei
De fumul tămâiei

20.
Fe-ri- cea fe-ri-ceam De ci -ne fe - ri -cea Iai Dom-nu-lui Doam-ne

Fe-ri-cea fe-ri-ceam De ci-ne fe- ri- cea

De zgomotul sfințâlor.
Și-oi fi vesel Domnu Sfântu
C-o-ncinăm cu sănătate.
20. Hoi boier bătrânu (159)

R: Domnului Doamne
Ferice-m ferice
Fericea gi elu, gi boier bătrânu
Cum l-o fericeatu
Drăguț domn gin ceriu
Cum l-o fericeatu
Bună lui i-o datu
Jos pă lumea-i dalbă
'Năince gi cruce
Masă dalbă-ncinsă
Cu făclii d'aprinsă
Întâilea colț gi masă
I-un colac gi grâu
Doilea colț gi masă
I-o cupă gi vin
Treilea colț gi masă
I-un pahar gi mir
A patrulea colț gi masă
Mi-i hoi boier bătrânu
La mijloc gi masă
Măr dulce-nflorit
Cu flori gi argint
Prin ele, prin flori
Sunt mere gi d'aur
Gi-un'e să scorneșce
Boarea Raiului.

Boarea să scorneșce
Ginspre Rai gin sus
Boarea-n d'aburare
Măru-l legănareȘine ți-o dat
Atâta bucurie
Atâta veselie
Hoi boier bătrân
Și din grai grăiare:
Mie că mi-o dat
Că io m-am rugat
Pă negre-ntunereci
La sfinte bisărici
Tăt cu luminele
Și cu prescurele
Uși gișcizând
Făclii aprinzând
Pă Domnu rugând:
«Ajută, Doamne, ajută!»
Că eu m-am rugat
Și ce vesăleşce
Hăi boier bătrân
Că ți-o d'încinămu
Dalba-i sănătate.
(*culeg./transs. N.Ș. și I.M.*)

21. Lauda colacului

„Sus-sus ficiori mari
Ficiori tari!
În capetele oaselor
În tăpile pișioarelor!
Gazda cu șase boi-bouleni
În coadă cudălbeni
Pe foale bălani,
Pă spate plăvani
Fieștecare dă șinși ani.
Gazda așa bini să gânea
Așa bin' fășea
La un plug împinjea
La un plug nou, împenat
Tăt cu fere-nferecat.
La holdă merea
De arat s-apuca:
Tăt ara, tăt ara,
Zî de vară, până-n sară,

Cân' fu colea, lângă sară,
Nișce boabe roșioară
Dân care Dumnezău
Grâu' frumos cocea.
Cân' fu la luna,
La săptămâna,
Gazda la holdă să ducea
Să vadă grâu' cum iera.
Grâu' iera copt d'e seașeră.
Gazda acasă venea
D'-o nuntă mare strânjea
Dân neșce feticele
Cu nișce secerale
Cu dinții de fiere
Ca nișce cățale.
La holdă să ducea
Tăt săcera, tăt săcera,
Până grâu' gazdei găta
Tăt în jirezi îl băga.
Gazda de treierat s-apuca
Cu Roibu,
Cu Murgu,
Cu Ursu,
Tăt treiera, tăt treiera,
Până grâu' din paie tăt îl scotea
În sași îl băga,
Pă căruță îl punea,
Și la moară-l dușea.
Dară hoața cea de moară
Cân' văzu atâta cară
Luă coada pă spinare
Și o luă pă lunca mare
La vale.
Moraru' meșter bun,
Aleargă ca un nebun
Dar lelița morăriță
Bună măistoriță,
Luă cojoc mare, mișos,
Și-l întoarsă pă dos
Ș-o trochiță cu cojiță:
«Na-na-na, morișcă, na!»
Prinsă moara de scoc
Ș-o așeză la loc
Ș-o tăie cu ciocanu-n șale
Ș-o așeză pă măsele.

Roțile să-nvârteau,
Pietrăle să suceau,
Până grâu' gazdei
Tăt făină-l făceau.
În saci îl băga,
Pă căruța-l punea
Și acasă-l golea.
Lelița găzdărița,
Bună măistoriță,
Intră-n cămară
Scoasă o sâta de sfoară
I se păru că-i pré rară.
Adusă una mai deasă
Țăsută cu fir de mătasă.
Atunci cernutu-l-o
Dospitu-l-o
Cuptoru' umplutu-l-o.
Colașii crescut-or frumos
Ca pelița lu' Christos
Scoase unu-n vatră
Șî-l rupsă-n doo
Șî ni-l dete tăt nouă.
Dăruiască-l Dumnezeu
În poala ceriului și-n poarta Raiului!
Na, iapă, na!"

(Mihai Trif, culeg./transs. N.Ș.)

22. Lauda cârnațului

Gazda tăt șinstește
Nu glumește!
Pă ficiorii dubii-i dăruiește
Cu-un dar întâi
Ș-ăsta-i pe-al doilea:
C-un porc întreg
Da' vedeți bine că nu-i porc întreg:
Îi numa' maț
Pă care-l chiamă cârnaț'
Că dac-ar hi porc întreg,
Ar avea gură, ar avea picior,
Ar avea oci, ar avea ureci,
Șî cu gura v-ar mușca,
Cu ocii v-ar vedea
Cu urecile v-ar auzî
Șî cu coada v-ar izghi.

(Ș-atunci dădea la unii pă la gură cu cârnațu' așa!...)
Da' ('ce): Vedet' bine că-i numa' șoldu' -boldu'
Că-i mai mult în podu'!
Las' să fie, las' să fie!
Că l-o vărat și l-o iernat
Și deloc l-o gustat
Până la ficiorii dubii o dat!
Dăruiască-l Dumnezeu
În poala ceriului și-n poarta Raiului!
Na, iapă, na!"
(*Mihai Trif, culeg./transs. N.Ș.*)

22.A. Lauda vinarsului

(Atunci era kilogramu' de țuică, îl luai așa,
în mână, și zăceai așa):
'Ce: Gazda tăt cinsteșce
Nu glumeșce!
Pă ficiorii dubii-i dăruieșce
C-un dar întâi
Ș-acu' ăla-i al doilea,
Și ăsta ar fi al triilea!
C-o bute de vin verde
După cum să vede;
C-o bute crăiască
Ca Dumnezeu la mulți ani să-i trăiască!
Da' voi nu știți
Cu câte târtete-vârtete
S-o făcut ista!
Gazda cân' după iel mergea
C-o iapă oarbă
Și cu una șchioapă
'Ce: Cân' era la Călărău
La locu' ăl mai rău,
Gazda stătea și să gân'ea
Nu știa ce să-mpetice:
Să-mpetice căruța
Sau să-mpetice pă Oarba?
Gazda să socotea
Și pă Oarba o-mpeteca
Oarba o mai fo' împetecată
Da' cociia, [no,] niciodată!
Și gazda pleca
Ca vai de ia!
Cu capu' la vale

Cu coada la cale
Și butea dă pă cociie să rostogolea
Și toate să-mpreștia:
Cercurile apucau bercurile
Doagele, sfârloagele
Fusnicu, pusnicu,
Gazda numa' atât aduna
Cât pă ficiorii dubii-i dăruia
Dăruiască-l Dumnezeu
În poala ceriului și-n poarta Raiului!
Na, iapă, na!"
(*Mihai Trif, culeg./transs. N.Ș.*)

Repertoriul de nuntă

23. (Când să iasă din biserică)

„Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Mult, cunună, ce purtaiu
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Te purtai și ce-nvrâstaiu
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Păi și la soare ce uscaiu
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Și în păr că ce plecaiu
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Așa-i rându' fecelor
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Păi, cum îi rându' meriloru
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Până-s mere mitucele
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Păi, stau în cloambă citușăle
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Dacă mer'le să măresc,
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Păi, pcică jos și putrezăsc
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Așa-s fecelă cân' cresc
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Păi, că părințile urăscu
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|
Păi, și străinii le-ndrăjescu.
Ei, nam ș-n-daiam, cunună! :|

24. La plecarea la socrii

Sara bună, maică, taică, :|
Nam și daiam, mireasă! :
Iertați, frați, iertaț', suroriu :|
Nam și daiam, mireasă! :
Păi, iartă, grăgină cu floriu :|
Nam și daiam, mireasă! :|
Drajile mele suroriu :|
Nam și daiam, mireasă! :|
Să grijit' ș-a mele floriu :|
Nam și daiam, mireasă :|
Le pliviți și le săpațiu :|
Nam și daiam, mireasă! :|
Că ieu plecu ge la voiu :|
Nam și daiam, mireasă! :|
Păstă munț' și păstă văiu :|
Nam și daiam, mireasă! :|
Păstă văi și păstă munțu :|
Nam și daiam, mireasă! :|
Păi la părinț' necunoscuțiu :|

25. Mândruleana

Eu plec, maică, de la tine
Mândruleana mea!
Inima mea ici rămâne
Mândruleana mea!
Ie-o, maico, pune-o-n ladă
Mândruleana mea!
S-o-nvăleșce-n cârpă lată!
Mândruleana mea!
Dacă ți-o fi dor de mine
Mândruleana mea!
Ie-o și ce uită bine:
Mândruleana mea!
De-o fi, maico, vestejită
Mândruleana mea!
Să știi că mi-s năcăjâtă
Mândruleana mea!
Și de-o fi cum ai pus-o,
Mândruleana mea!
Să știi că mi-s cum m-am dusu.
Mândruleana mea!
(*Doliana Țel, culeg./transs. N.Ș.*)

26. La nași să spune:

„Dragă nuntă, iubiți nuni,
Vă rugăm ca să fiți buni
Să mergeți până acasă
La preacinstita mireasă
Care smerit vă așteaptă
Ca pe-o mamă-nțeleaptă.
V-așteaptă cu bucurie
S-o duceți la cununie.
S-o cununați împreună
Cu mirele dimpreună.”
(Ioan Morar, *culeg./transs. N.Ș.*)

27. La plecarea spre casa miresei:

„Dragii mei, iubiți nuntași,
Vom pleca acuma-ndată
Într-o cale-ndepărtată.
Aveți grijă cum umblați
Și să nu vă-mprăștiați
Și să mergeți doi cu doi
Cum să merge pe la noi!
Și să mergeți câte patru
Cum să merge în tot satu’.
Să săriți și să jucați
Voie-bună s-arătați.”
(Ioan Morar, *culeg./transs. N.Ș.*)

28. La casa miresei, vornicul miresei zice:

„Cine sunteți dumneavoastră?
Ce căutați în curtea noastră?
Vornicul mirelui răspunde:
„Noi suntem o oaste mare
D’-unde soarele răsare!
A nostru tânăr împărat
Dimineață s-a sculat,
Față albă și-a spălat,
Păr galben a pieptănat
Ș-în trâmbiț’-o sunat
Mare oaste-o adunat.
Toți cu puști și cu pistoale
Cei mai mulți cu mâinile goale.
Și s-o uitat păstă oaste
Șî m-o ales pe mine
Căpitan de oștire.

Zicând că-s mai luminat la minte
Cu v' o două-trei cuvinte.
C-o auzât c-am umblat la școală
Și pe-aproape și pe dinafară.
Ș-astfel echipați am plecat
Prin câmpii înrourate
Prin păduri cu crengi plecate.
Am umblat dealur' le cu văile
Satele cu fetele
Și niciunde n-am aflat
Decât la dumneavoastră în sat
O mândră floare
Să-i fie mirelui de soțioară.
Vă rugăm ca în casă să intrați
Și mândră floare mirelui de soțioară să-i dați!”
(Ioan Morar, *culeg./transs. N.Ș.*)

29. „A miresii”:

Dragă nuntă,
Dragi nuntași,
Și chemați
Și invitați,
Cu dragoste frățească
Ați venit l-această casă
Ați venit cu bucurie
Să vedeți o cununie.
Faceți bine, m-ascultați,
Și din gură încetați
Dați-mi puțin ascultare
Să prezint mireasa-mare!
Dragi nuntași,
Această frumoasă floare
Crescută sub soare
De-o mamă și d-un tată
Și de Maica Preacurată,
Înainte de-a pleca
Ia prinde-a cuvânta:
«Dragi nuntași,
Părinți iubiți,
Azi de min' vă despărțiți.
Știu, măicuță, că te doare
Că m-ai crescut ca pe-o floare!
Am crescut tot mângăiată
Lâng-a mea mamă și tată.

Foaie verde, foi de fragă,
Ziua-bună, mamă dragă!
Iar tu, tăticul meu drag,
Rămâi sănătos în prag!
Că nu plec să nu mai vin,
C-am un mire ca un crin!
Iar tu, bunicuța mea,
Nu plânge, nu suspina!
(Iar dacă mai are frați, surori, să spun, la fel,
cuvinte la fiecare: «Iar tu, surioara mea,....»)
Mire bun car' mă iubește
Și el Costel (Georgel) să numește!»
Iar acuma, la plecare,
Dăm la mire-această floare
Ca să crească,
Să-mpupească,
La mulți ani să trăiască!"
(Ioan Morar, *culeg./transs. N.Ș.*)

30. Orații la masă

„Văzând c-ați obosât,
Ș-ați transpirat
De sărit și de jucat,
Faceți bine, m-ascultați,
Apă-n mâni ca să luați,
Și pe față vă spălați.
Cin' pă mâni nu s-o spăla
Nici în casă n-o intra
Nici curechi cu carne n-o mânca!"
„Dragi nuntași!
Toți acei care-ați obosât
Și la această nuntă mare ați venit,
Vă rog să ocupați loc la masă!
Că nu vă dăm numa' un fel de mâncare
Și numa' un fel de băutură!
Vă dăm laște ferte-n tindă
Să nu vă ardă pe limbă!
Găluște ferte-n șură
Să nu vă ardă pe gură!
Vinars bun și îndulșit
Să nu rășiț' la gât!
Și toată lumea să șadă la masă
Să ospăteze ca acasă!
Cine n-are lingură și furculiță

Să spună, să prindem o iapă la căruță
Și să mergem la Bacău,
Că de-acolo am și eu
Cu mâner de ciocălău
Care costă num'-un leu!
Să intre fiecare să-și ocupe locu'
Ca mâța cârțogu' .”
„Dragi nuntași,
Toată lumea să ocupe loc la masă
Să ospăteze ca acasă!”
(Ș-atuncea spui:)
„Ei, că-i bună masa,
Bună masa!
Frate gazdo,
Șintiț' căpitani,
Șî cumătri mari,
Tăt mirele mare
Cu mireasa mare
Multe neamuri are.
Ei, da' socru' mare
Șî cu soacra mare
Șî cu socru' mic
Șî cu soacra mică
Ș-or pregătit
Șî șinsteșce casa
Șî masa
Ș-întreaga nuntă
C-o supă de tăiței
Să vă plimbați limba p'in ei;
Să prindeți bucuroși
Șî să mâncați sănătoși!
La sarmale:
Bună masa, bună masa!
Frate gazdă, șinstiț' căpitani
Șî cumătri mari!
Tot socru' mare
Cu soacra mare
Împreună cu socru' mic
Șî cu soacra mică
Șinsteșce masa,
Mirele și mireasa
Cu perișoară de porc
Să fie tânării cu năroc,
La mulți ani să trăiți!”
La friptură:

Bună masa, bună masa!
Frate gazdă, şinstiţ' căpitani
Şî cumătri mari!
Tot socru' mare
Cu soacra mare
Împreună cu socru' mic
Şî cu soacra mică
Şinsteşce masa,
Mirele şi mireasa
Cu nişte friptură de carne de porc
Să fie tânării cu noroc!
Ei, da' asta-i nişte carne
De huşcă-ţuşcă
Moartă din puşcă.
Alelei, găină sură!
Ieri ierai pe după şură,
Azi, în laboş, la friptură!
Da' avem şi friptură de mistreţ,
Care-o fost mare cât on cocet
Şî o avut o coadă lungă-lungă
La tătă lumea s-ajungă!
Da' avem şi carne de oaie,
Tăte oasăle să-nmoaie!
Numa' unu' să-ntăreşce
Ce le place la neveste, măi!"
La prăjituri să zice:
„Bună masa, bună masa!
Frate gazdă, şinstiţ' căpitani
Şî cumătri mari!
Tot socru' mare
Cu soacra mare
Împreună cu socru' mic
Şî cu soacra mică
Şinsteşce masa,
Mirele şi mireasa
Cu o turtată lată
La dumnevoastră
P'in gură să bată!
Hei, da' nu ştiţi
Cu câtă greutate s-o făcut asta!
Astă-vară o plecat
La moară, la măcinat!
Ş-o plecat la moara de la Vâlceţ
Care num-atuncea porneşce
Cân' fulgeră şî trăzneşce.

Roțile să-nvârteau
Petrele să suceau
Făina gazdei o făceau.
Bucătăreasa să dușea
Făina-n sac o băga
Și acasă să-ntorcea.
Și de șernut s-apuca
Șernea zî de vară
Până-n sară.
Cân' fu colea, cătră sară,
S-apuca de frământa.
Până când și grinda asuda.
Și cătră bărbat strâga:
«Adă apă cu olcuță
Dacă vrei să-ț' mai dau puță!
Io de ospăț m-oi găta
Și tăta puța la vornic i-o voi da!»
Ș-apăi mai șinsteșce nișce colăcei
Să vă-nvârțiți limba p'in iei
Să prindeți bucuroși
Și să mâncați sănătoși!»
(Ioan Morar, culeg./transs. N.Ș.)

31. La cinste:

„Dragi nuntași,
Pân' cân' ați mâncat
Ați ospătat,
Ați răs și-ați jucat
Dar acu' s-o-ntâmplat
Cum v-am anunțat:
Trăbă să mai și plătim!
Mâna-n pungă să băgați
Mii, sute să luați
Și la mireasă să donați!”
„O mătușă bună și dulce
Și c-un unchi bun și dulce
Cinstește casa și masa
Și întreagă nunta
Cu niște covrigei
Să vă-nvârțiți limba p'in ei!
Cu niște turtată lată
La dv. în gură să să bată!
Și dâșii mai șinstesc și c-o bute de vin verde
După cum bine să vede:

Hei, da' nu știți cu câtă greutate s-o făcut asta!
Astă-vară, în vreme bună,
Gazda tăt o strâns la prune
Cu Ana și cu Măria
Până tăt umplea coșia.
Tăce acasă le ducea
Și-ntr-o cadă le punea.
Prune mari, fain colorate,
Unele-s chiar și furate!
Iarna cân' îi noaptea mare,
Hai cu ele la căldare!
Nu-i niși bec, nu-i niși mașină,
O parte le băga în căldare
Alta să dușea pă râu la vale.
Ca să nu iese vinarsu' călisit
Trăbă on om la învârcit.
Un bătrân tare,
Cu pălărie mare,
C-o gușă cât on șimpoi,
Cu foalele cât on butoi.
Ăsta c-o mână învârtea,
Cu alta să pișa
Și drept în laiță nimerea
Și gazda de-ala vinars aducea.
Dăruiască-l Dumnezeu în poala ceriului
Și-n Poarta Raiului!
Vinars de prune coapte
Dacă-l bei, iubești o noapte!
Șine vrea să iubească
Din ăsta să să omenească
Și gazda la mulți ani să trăiască!"
„Tăt unciu' șinsteșce
Cu nește telelei d-arginței
Tăt mii, sute, bani numărați
Ăștia-s de la Baia Nouă
D-unde mâța ouă,
De la Baia Vece
D-unde mâța fuge de strece.
Acolo-s doi țâgani moțocani
Stăteau în cur și făceau la bani
Cu șiocanele dădeau
Scânteile săreau
Pă pișioare îi ardeau
Țâganii de cur sus săreau
Și tăț' banii-i împrăștiau

Și unciu' ăsta pe-aclo trecea
Ș-atâța bani aduna
Cât pă mire și pă mireasă dăruia
Dăruiască-l Dumnezeu în poala ceriului
Și-n Poarta Raiului!"
„Găzdărița
Ținând cont
Că o familie începe de la lingură,
Și furculiță
Și-i trebuie și haine de pat
S-o gândit s-o șinstească
C-o pernă brodată,
Să să iubească câteodată
C-o pătură pistricuță,
Să s-acoperă pisti puță!
Cu una de cașmir
Să-și pună pe la cur!"
(Ioan Morar, culeg./transs. N.Ș.)

32. Pentru nănași – A găinii

Ai zi-i, muzică,
Zi-i cu drag,
Să mă pot sui pă prag
Zi, muzică,
Zi mai tare
Să mă duc la nașu' mare
Că tăt plânje și suspină
Și-i cu gându' la găină!
Ai nu fi, mă naș, năcăjit
Că nici eu nu am durnit
Și am fost după iubit
Și am fost la vânătoare
Deasupra pă Dealu Mare
Vânai o găină sură
Dacă vrei, s-o țuși în gură!
Da-i găină, nu-i puicuță
Că doar nu-i cocoș cu puță!
O găină ouătoare
O ouat on coș ge ouă
Fără zăce n-or fos' nooă!
Ei, găina noastră-i cu pene!
Nănașu' -i fără izmene!
Vreu o nevastă isteată
Să-l ié pe nănașu' -n brață

Și să-l ducă în grădină
Lâng-o tufă ge sulfină!
Doo șeasuri să-l vrăjească,
Jumătate să-l iubească!
Apoi iuce cu coșia
Până la târg, la Ilia,
C-o mășână fără jam
Până la târgu' gin Zam!
C-o mașână cu clichet
Până la târg la Făjet!
Dacă nu p-on măgăruș
Călare pân' la Șoimuș!
La târgu' lu' Sânzâiene
Ca să-i cumpere izmene!
Cum.....
Să nu-nghete socoteala!
Ai, găina-i cu patru zloț'
Nănașa-i fără chiloți!
Di s-ar arăta on ficior
Mândru, fain, ca un bujor!
Ca să ieie pă nașa
S-o ducă pân' la Deva
Să-i cumpere verighetă
Și cercei și troșcoletă
Troșcoletă cu oglindă
Să să vadă să să-ncindă!
S-o ducă la café-bar
Să-i dea vin și cu grătar.
Și s-o ducă gios la cramă
Să-i dea vin și cu pastramă!
Să-i mai dea o cafeluță
Ea-napoi o țâr' de puță!
Dup'-aceea să trăiască
La mulți ani!"
(Ioan Morar, culeg./transs. N.Ș.)

Strigături

33. Strigături la mireasă

Muțumesc ție, mireasă,
Mi-ai dat mâna peste masă.
Și mi-ai dat cu mâna dreaptă,
Că ți-am fost prieten odată.

Na, mireasă, lămâiță
Răsădește-o-n grădiniță,
Și vezi ce floare se face:
De s-a face floare albă,
Tu la soacră-i fi dragă
De s-a face mohorâtă,
La soacră-i vei fi urâtă!
Dar oricum a înflori,
Tare dragă nu-i vei fi!

Mireasă, când îi porni
Sărută-ți părinții
Dă-le dulce sărutare
Și te roagă de iertare.
Roagă-te și mulțamește
Pentru că te-au putut crește!

Cine-n lume a văzut
Verdeață cu floare albă
Și la soacră noră dragă?!
Numai floare mohorâtă
La soacră noră urâtă!

Frunză verde de pe prun,
Ție, mire încă-ți spun
In lume cât îi umbla
Să nu sudui mireasa.
Orice ți-ar greși vreo dată
Strânge-o-n brațe și o iartă.
Că-i minte copilărească
Nu-i modru să nu greșească!
La părinți greșești o sută
Vă sărută și vă uită.
La străini greșești o dată,
Nici nu uită, nici nu iartă.

«Foaie verde de pă râț
Nici mirele nu-i urât
Numa' o țără-i cam buzat
Că prea mult o sărutat!»

«Ei, mândruță, mică ești
Ce te pui ca să iubești?

Lasă iubitu' pe toamnă
Poate că mai crești de-o palmă!»
(Ioan Morar, *culeg./transs. N.Ș.*)

34. Prezentarea miresei

Cinstită adunare mare
M-aș ruga la un cuvânt de ascultare.
Eu mireasa-aș închina
De voiți a mă asculta.
Rujmălin de lângă masă,
Tânăra noastră mireasă
Dimineața s-a sculat,
Părul și l-a pieptănat
Haină albă a-mbrăcat
Și-n grădin'-a alergat
Mândră floare și-a aflat
Și-a aflat o rujă plină
Și-a încins-o la inimă!
Ruja a fost plină de rouă,
Inima i-o rupe-n două.
Vine vânt de peste dâmb
Rupe floarea la pământ
Că așa a fost și-al meu gând.
Ea atunci s-a supărat
Din grădină a înturnat
Pe uliț'-a alergat.
S-a uitat între feciori,
Și-a ales un struț de flori.
Un struț mândru și cătat,
Care-a fost mai mândru-n sat,
Și cu el s-a cununat.
Nu știu cine s-a aflat
Că mireasa i-a furat
Și mirele-a supărat,
Că de ce s-a cununat,
Că ele nu se cunună
Tare nu se supăra
Că știe mirele asta.
Dacă te cununi o dată
Greu îți afli altă fată!
El pe mine m-a rugat
Ca să-i caut mireasa
Că bună plată mi-o da.
Eu în lume-am alergat

Și mireasa i-am aflat.
Frunză verde de răchită
Da' m-am dus cu mare frică.
M-am temut să nu mă-nchidă
Că nici eu nu-s fată hâdă.
Și pe-acolo-s hoți de casă
Și li-s dragi fete frumoasă.
Frunză verde de mușcată,
Pe mireasă-mi trebuie plată.
Frunză verde de răchită,
Nu voi da-o neplătită.
Frunză verde și una,
Mă duc s-aduc mireasa.
N-am de mers în lume iară
Că mireasa-i numa' -afară.
Frunză verde și una
Acu' vin cu mireasa
Să i-o-nchin la nănașa.
Frunză verde de susai,
Eu de mână o luai
Și-am trecut-o prin pădure
Puteau hoții să mi-o fure.
Printr-un sat am mai trecut,
Doamne, greu am străbătut!
Frunză verde viorea,
Și-am venit aici cu ea.
Să trăiești, nănașă mare,
Asta-i cina dumitale!
De gândești că nu-i asta
Nu umbla a mă-nșela!
Că asta-i floare de mușcată
Afară altu' o-așteaptă!
Și acela oricât mi-ar da
Numai de-ar căpăta!
De unde mireasa am luat,
Părinții s-au supărat.
Mamă-sa a rămas plângând
Și taică-su suspinând,
Iar pe mine blestemând.
Ca să-i deie Dumnezeu
Om frumos pe placul meu
Să cuprindă mândră soție
Nănașu' -i om de omenie.
Să trăiți, nănași cinstiți,
Vă gândiți,

Vă socotiți,
Și mireasa mi-o plătiți.
Eu mireasa nu voi da
Până mirele-o jura
Cât în lume a trăi
Pe ea nu va sudui.
Că asta-i floare de răchită
Nu-i învățată suduită,
Și-asta-i floare de secară,
Când o sudui fuge-n țară
Si te face de ocară.
Ce zici, mire, de asta
Învoit ești tu ori ba?
Să trăiești, nănașă mare,
Scoală-ți mirele-n picioare,
Să ți-l văd câtu-i de mare.
Că de frumos l-am văzut
De mare nu l-am știut.
Că mireasa-i în picioare
O vedeți câtu-i de mare.
Mireasa-i bine tomnită
Nu voi da-o neplătită
Și-i îmbrăcată-n zovon,
Gândești că-i fată de domn.
O, măi mire, om cinstit!
Tot așa mi te-ai fălit
Că tu când te-i însura
La miresă-i cumpăra
Haină albă de mătasă
Să fie cu ea mireasă.
Frunză verde viorea,
Să trăiești nănașule!
Încă nu te-ai socotit
Că mireasa-i de plătit.
Frunză verde și una,
Noi pe aicea n-om mai sta,
Mirele s-o supăra
Că i-oi duce mireasa.
Hai, mireasă, înapoi
Că la mire nu-i de noi!
Că la mire de ar fi
Pe nănașu' l-ar coti
Și mie mi te-ar plăti.
Mi-ar da bani de o rochiță
Să le fiu și eu finuță,

Mi-ar da bani de o năframă,
Să le fiu de bunăseamă!
Frunză verde de trifoi,
Iarăși mă întorc ‘napoi,
Pentru două-trei cuvinte
Care le-am uitat ‘nainte.
Frunză verde din Banat
Că mirele-i supărat.
Frunză verde vioré,
Să trăiești nănașule,
Încă nu te-ai socotit,
Că mireasa-i de plătit?
Frunză verde de pe tei,
Mi-e rușine că tot cei. (Aici capeți banii de la nănaș.)
Spicuț verde de ovăz,
Eu de bani vă mulțumesc
Și vă mulțumesc, nănași,
De banii ce mi i-ați dat.
Hai, mireasă, să mergem
Rămas-bun să ne luăm
De la pomii înfloriți,
De la părinții iubiți,
De la merii cei cu mere,
De la veri și de la vere,
De la struț de busuioc,
De la feciorii din joc.
Frunză verde de trifoi,
Iarăși mă-ntorc înapoi.
Spicuț verde de ovăș,
Eu de bani vă mulțămesc
Și mireasa vă cinstesc.
Frunză verde busuioc,
Fă-i, mire, miresei loc!
Frunză verde iarbă deasă,
Ia, mai ziceți la mireasă!
Spusu-ți-am, mireasă, ție
‘Năinte de cununie
Să fi stat și tu ca mine
Îți era cu mult mai bine!
Purtai zadii de mătase
Erai în lume aleasă.
Acu-i purta mohorâtă
Și Ț-a fi lumea urâtă!
Mireasă, cununa ta,
Pune mâna și ți-o ia

Și o dă de-a roțița
Prin ocolul maică-ta.
Unde-a sta cununa-n loc
Să răsără busuioc.
Văd, mireasă, că ți-i jale
După prietenele tale.
Spune-mi tu, mireasă, zău,
După ce-ți pare mai rău:
După joc ori după struț
Ori mai rău după drăguț?
Nu-ți pară rău după struț
Ia-ți gândul de la drăguț
Și ți-l pune la bărbat,
Că cu el te-ai cununat!
Poți, mireasă, să oftezi
După binele ce-l pierzi:
Cât în lume vei trăi,
De-ăsta bine nu-i găsi!
Frunză verde-n două ruptă,
Pleacă-te și mă sărută!
Mă sărută cum îi vré,
C-am fost bune prietene!
(Aici dai mireasa)”
(transcrisă dintr-un manuscris al lui Ioan Morar)

Repertoriul funerar

35. Bocet

Dragu nost'
Fracile nost' (Refren)
Scoală, frate
Șî grăiesce
Șî cu noi mai voroveste
Ne mai spune un cuvântu
C-apoi te bagi în pământu.
In pământ, groapă săpată
Șî nu mai iesi niciodată.
Șî te uită p'ân ocol
Cum te plâng neamuri cu dor.
(Aurelia Trif, Olivia Trif, Romanița Popa, culeg./transs. N.Ș.)

36. Zorile

Zorile s-or dzăurit
Și tu nu te-ai mai trezit
Zorile s-or dzăurat
Și tu nu te-ai mai sculat!
Să cânta în ocol, altu' în amiază.
(Și cân' pleca la cimitir, pă drum, zâcea:)
Nu te grăbi, dragă, tare
Că dzâua-i dăstul dă mare
Și nu te lua după ape
Că apele-s mergătoare
Ș-înapoi ne-ntorcătoare
Și ia-te după soare
Că soarele-i mergător
Și-napoi întorcător
Și de-ar fi lăsat Dumnezeu
Trei feresti la copârsău (adică la sicriu)
Pă una să bată vântu'
Pă una să cânte cucu'
Pă una să mă uit eu
Să-mi treacă de doru' tău!
(Mihai Trif, *culeg./transs. N.Ș.*)

Repertoriul magico-ritual

37. De deochi

Să luă popa - zâc -
Pă cale
Pă cărare
Să-ntâlni
Cu strigonii-n cale
(Uite-așa zâsăi!)
Și cine l-o deochiat
O crepat
Și cine l-o pocit
O pleznit.
Popa să rămână
Curat si limpezit.
Ca arjintu' strecurat.
Că numa' cu gura oi sufla
Tăte mnirăturile s-or așeza! (Și beú apă de-acló!)
Cu cuțitu' te-oi tăia
Cu mătura te-oi mătura!"
(Sofia Furdui, *culeg./transs. N.Ș.*)

Texte narative

38. „Este aici un om care poartă aici..., la vaci, usturoi, tămâie, piperi...aici, între coarne, într-on săculeț legat c-o sfoară groasă. Și-ăsta care-i pocăit, ..., îi zice:

- Măi, Petre, de ce-ai legat aia? Mă duc s-o tai, da' n-am brișca la min' s-o tai! Ce, ți-i frică di moroniț'?

- Ce bă, că aia-i pentru dioti, să nu să dioatie vaca! Ai să vezi tu la a ta!...

Ș-atuncea ăla 'ce:

- Bă, di la a mé ș-așa nu poți să iai nimic, c-a mé-i înfierată!

Ș-atuncea ăsta să uită la vaca lu' Săndrică ș-avea așa, fier roșu băgat, gaură p'în coarnă!

Apăi atuncea ăla a' lu'...Cizu...'ce:

- Mă duc și io acasă să-i bag feru' roșu la a mea în coarnă, să nu-i mai iaie nimeni laptele!

- Dejeaba te duci s-o-nfierui, i-o zâs ..., dacă nu-i zici nimic!...Dacă nu-i zâci ce trăbă!

Da' ăla o cumpărat vaca de păstă Murăș, de-acolo, de pe la Tătărăști și i-o spus omu':

- Să nu-ți fie frică că-ți ia careva laptele dă la ia că-i înfierată!

Ș-atuncea s-o uitat la ia la coarne și cornăle-s găurite amândouă la vacă!

(*Letiția Tomoaie, culeg./transs. N.Ș.*)

39. „Zice să mulgi șapte marte șau noo marțe și să speli vasăle și s-arunci la veceu ca să pută laptele lu' care l-o luat cum pute veceu! Să nu să deoace, să pune la urece și la coadă ață roșie! Să înfiară cornu' ca să nu pată vaca ceva!”

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

40. „La noi, aicea la rugă, un'e stă Băneșu', o fos' mama lu'.. și știa tăt satu' că ia laptele de la vaci. Și de Bubăna. C-o luat meseria de la mă-sa. Și dup'-aia povesteau că ntr-o noapte de Sângiorz o văzut-o cineva în pelea goală, cum o făcut-o mama iei. Și ăla care-o văzut-o a stat și s-a ascuns!

Țănea în gard vasăle în care mulgea! Am mai văzut la biata ... strecurătoriu' aninat în gard!”

(*Aurelia Trif, culeg./transs. N.Ș.*)

41. „Tăt tata spunea c-o fost o femeie tăt în dâmbu' aista, a dooa casă, și or avut vacă și cică s-o umflat și o venit bărbată-su după bunicu meu, după moșu, că: «Să vii, măi vere George, că vaca noastră-i umflată și...numa' stă să crepe!...»

Și s-o dus moșu' ș-o fost pipăind pă ié și cică o fos' clocotind laptele la ia su' pele, atâta o adunat la ié lapte! Cum o fi adunat iel – focu' să-l mânce! Ș-apăi i-o spus moșu: «Măi, să te duci să desfaci ce-ai făcut! Că - 'ce – dacă nu, îți creapă vaca!» Apă' așa o făcut ș-o scăpat vaca. Apă' iel știe ce-o făcut de-o adunat tăt laptele de la tâte marăle să aibe a lui atâta lapte! Numa'-i vedeai că vin și le trăbă neapărat să beie apă - așa-i cunoștea!”

(*Doliana Țel, culeg./transs. N.Ș.*)

42. „Apăi, care-s a’ dracului îs din țată! Acu-s v’o trii-patru ani! Am loat o vacă de la Fintoag; o fos’ bună, o avut lapte, da’ după v’o trii săptămâni după ce-o fâtat n-o mai avut de-ai fi zis «Doamne, a’ tău îi laptele! Ş-apăi te-omoară cu picioarele – te-omoară! Ştiți cum e? Cân’ te duci s-o mulji, ori dă cu picioarale, ori să pişă. Trebe să facă ceva! Ş-apăi trăbă să umbli iară la de-ălea care ştiu. Da’ a mea nu ş-o mai revenit că după trei zăle n-o mai mişcat nici coada. Ori o păscut pe un’e o fos’ rău ceva, ori o vâz’t ceva, ori s-o uitat cine ştie cum cineva la ia, eu nu pot şti!...

Mai iestă! Iestă ş-acu’ de lucră cu Rău’! Părintele de la Dobra, iel mai făcea de aducea-napoi...da’ o murit!... Duceam tărăte Şi apă şi...din prag, de la poiată...(luam din prag şi tort de păiangăn) şi făcea. Acuma cine ştie care mai ştiu?!...Şi care ştiu nu spun!”

(Letiția Tomoaie, culeg./transs. N.Ş.)

43. „Iau mana la lapte. Am pătit! Cân’ era Roman cătană aveam doo giuninşi şi fătaseră şi nu muljeam...numa’ o cană de lapte... Ş-apăi m-am dus la o muiare şi i-a descântat şi i-a venit lapte, la vacă. Şi ne-am dus o dată la pădure într-alea şasă săptămâni. Vaca n-o mai avut lapte. Şi era o vrăjitoare la Ceiu. Zăcea „Peroane” cătă ia. Şi s-or dus la ia şi i-o cătat cu plumbu’. Or versat plumbu în apă. ‘Ce:«Aţ’ fost cu vaca un’eva în pădure!». Io zâc: «Am mârş!». ‘Ce: «I-o luat Mama Pădurii. I-o luat laptele!». Şi mi-o descântat în tărăte şi i-o vinit laptele la vacă.”

(Maria Muntean, culeg./transs. N.Ş.)

44. „Invață de la moşi-strămoşi! Să transmise de la moşi. O mai fos’ una aice, la cap’tu’ satului care-o luat laptele la vite: patru ani o zăcut pă pat! Mereau marăle şi zberau la uşă după lapte. Ş-ale ei aveau lapte mult. Şi cân’ o dus-o moartă la gropan așa o mârş dărăte de lapte după ié pă drum!”

(Sofia Furdui, culeg./transs. N.Ş.)

45. „Io eram mică da’ ţân minte că aia o avut on unchi la Băgara cătă Ilia: era vrăjitor. Şi asta era biata... că ia cre’ că să ocupa cu asta! Şi o avut vacă. Fătase şi n-o avut lapte - nimic! Ié ştia de obicei’ asta Şi le-o spus: «Dacă nu vă vine laptele la vacă, să nu vă pară rău la urmă!». Şi s-o dus aia la unchi-so ăla şi la vro 2-3 zăle a murit în grajd vaca lor fără să aibă nimic. Aşa-i ţaşnea laptele din țată, de-abia o scos-o pe uşă la poiată!”

(Maria Caba, culeg./transs. N.Ş.)

46. „O fos’ unu’ la Bagara care-o ştiut să-ntoarcă-napoi! Ce să faci? Că nu poți să faci nimic! Treceu marăle așa, pă drum şi ele le fâpă cărbuni din sobă, așa, cu lopata, zdrențe - ce ştiu io?! - ş-apăi ieu alea Şi le duc la marăle lor - focu’ le arză!”

(Sofia Furdui, culeg./transs. N.Ş.)

47. „Ie, doamnă, să ié! Să ié! Io am mârş la prune, acolo sus. Ş-am avut nişte giuninci şi nu trăjeau bine. Şi cân’ am trăcut cu prunile dân râu n-or vrut să mai iasă. Atunci o fos’ on om din sat cu vaşile lui mai bătrâne ş-o prins vaşile lui ş-o tras ş-o scos caru’ nost’. Şi vaca mé n-o mai avut! Şi m-am dus la una de-aia de descânta - da’ asta

nu-i mai minciună sau de-alde astea! - ș-a dzâs: «Ei, lapte dumnetale l-o loat on om; om nu femeie! La on vad!» No, ăla șine o fos': ...! Deoache acolo, știe cum să facă de descântă! Șî de ăia spunea ăia bătrâni că o fos' mulgând tindeu'-n rudă. Prosopu'-l trăgea șî curgea laptele!/.../ Aia or mai făcut pe la ăia a lu'... și s-or dus pe la vrăjători ș-o murit vaca! Cân' o murit, și pă su' pele o avut lapte! Da, i-o făcut ș-o murit vaca, o crepat și era plină de tăt de lapte!

Pânt'-aia punem rug de măceșe, salcă și urzică în poartă la Sângiorz, să nu vină moroițele!..."

(*Maria Oprean, culeg./transs. N.Ș.*)

48. „Șî io am doo capre. Aveam mai multe, da' era un moș aci. Când veneam cu caprele din câmp la el la poartă, la moșu', să ducea. Șî zbera ș-avea iezi și n-avea ce să sugă iezii?! Șî i-am zâs: «Mă, tu ai luat laptele de la capre, că uite, la tine vin caprele la poartă! Ai grijă că mă duc!» Acolo păstă Murăș, la Mocioni, către Săvârșân, era on om... Ala știa să descânte s-aducă laptele-napoi! 'Ce: «Nu-i departe laptele! La vecinii voștri! Cum vrei să-l fac: să vină la tine acasă or' să-i moară caprăle?» Țsta zâsă, moșu'-meu: «Ba să nu vină la mine, că-l omor!» 'ce «Vine să-i dai apă!» 'ce: «Ba să nu vină, că-i dau în cap!» 'Ce: «No, atunci să puni 25 de lei în fereastră c-apăi îți place ce vezi!»

Pusărăm în fereastră 25 de lei di cătră grădină, un'e nu-i vie (via-i curată!) Și dimineață când fu lumină, fură caprele lor dudă-n dâmb! I-am dat vinars și vro 10 lei - cum era atunci!"

(*Sofia Furdui, culeg./transs. N.Ș.*)

49. „Apă' femeia aia s-a mutat din gios de sat la o fată a ii care era măritată acolo, că i-au murit toți ai ii: bărbat, fecior și noră... tăt'! Ș-o mârș iar așa la on vecin că ș-ăia tăt așa or păfât cu vaca: o zdierat și n-o mai avut lapte și s-or dus pe la popa ș-o făcut slujbă. Era on vrăjător în Dobra, iară ziceau. Țla-i învăța să ducă tărâța și apă și sare și le făcea slujbă și... ce știu io ce?!... Ș-apă' -atuncea, cine-o strâcat vaca trăbă să vină și să ia apă. Ș-apăi ii or lucrat la grajd ori la ce-or lucrat. Ș-or avut în curte ladă d-aia mare de-or făcut maltăru' ș-o fost apă acló, pă maltăr. Da' ia o vinit în casă și ii anumit or ascuns găleata cu apă într-o cămară, într-on șpait, acolo ca să n-aibe ia d-inghe bé apă cân' -a vini acolo. Și «Un'e-i apa? Ș-un'e-i apa?»; «N-avem apă, că chiar amu' tre' să merem s-aducem de la râu apă!» Șî cân' o ieșât afară, s-o dus ș-o luat cu mâna din lada aia cu maltăr ș-o băut apă! Ș-atunci s-o dat de gol!"

(*Doliana Țel, culeg./transs. N.Ș.*)

50. „Or fost moroiță! Acuma nu pré mai sunt! Or fost oamini care-or știut să facă cu vrăjitori, cu ce știu io ce, și-or loat laptele. Or loat laptele de la vaca mea și l-or dus la a lui! Șî s-o-ntâmplat la noi, aicea, în Roșcanii Mici, da' demult!...

O fost! O loat laptele de la o vacă ș-o mutat la a lui și la urmă omu' ăla la care i-o loat laptele de la vacă s-o dus ș-o umblat pe la ce știu io ce vrăjitori ș-o făcut vrăjitoriu ăla ce-o știut, ce-o putut – ce știu io că ce-a făcut?! – și-n urmă, vaca lu' omu' ăla care o loat, o crăpat și din ia o curs numa' lapte, nu sânje!"

(*Iulius Mihuț, culeg./transs. N.Ș.*)

51. „Eu mă-ntorc cu gândul în urmă cu mai bine de treizeci de ani: tata o avut o vacă - din care ș-asta să trage! – care într-o bună zi n-o mai vrut să intre în grajd. Să oprea în prag și-ncepea să zdiere cât putea! Pe-aia n-am mai avut cum s-o salvăm! O pierdut tot laptele și abatoru’ o știut de ea!

Asta, acuma, când vreu s-o mulg să zbârlește toată pe spinare, lovește cu coada și...ori scapă treaba mică, ori treaba mare-ntâi...ș-apoi mai dă ceva lapte (da’ nu cât ar trebui să deie o vacă așa, de rasa ei!). De-un an îi așa! Acuma l-am rugat pe părintele să-i citească, să-ncercăm și așa! La veterinar n-am fost! N-are rost: știu ce are! Sunt așa, oameni, cu ochi răi, care străcă! Dacă vor sau nu vor eu nu pot ști, da’ sunt! Așa li-i dat lor! Au privirea mai întunecată!...”

(Lucian Trif, culeg./transs. N.Ș.)

52. A lu’ Coadă-Lazăr

Zicea mama c-o mârș o muiere c-on om la fân. O dzâs cătă ăla «Coadă-Lazăr». (Lazăr l-o chemat, da’ cică o avut coadă,no...).

Muierea o fost pă clanie și iel i-o dat fân. Dup-aia o dzâs cătă ié că să duce pentru iel. S-o dus în pădure. Ia tăt o așteptat să vină. N-o mai venit...

Ș-o venit on lup. S-o țapat acló, la ia pă clane. Șî ia cu brăcirile (cum o avut, brăciri, brâu), cu-alea s-o apărat de iel ca să n-o mușce, să n-o mănânce.

Mai pă urmă, s-o dus lupu di la clanie ș-o vinit iel atuncea. Sî ia o dzâs:

Mă, tu un’ie stai atâta vreme di veni on lup să mă mănçe?

Iel atuncea s-o răs șî ia o vădzut atuncea p’ in gințî lui scamțe din ălea așa, roșii, cum o fost brâu’...

Ș-apăi ia, atuncea, ș-o adus aminte că iel o fost ș-atuncea n-o mai stat cu iel, acló, să mai doarmă în dial cu iel – i-a fost frică! O buit în sat cu uaminii.

Apă’ ăla o fos’ născut cu coadă - io nu știu! Spunea mama că așa i-o fos’ dzâs: «Coadă-Lazăr».

Apă’ nici ia n-o știut, numa’ o audzât pă mama șî pă tata iei. C-o stat în Roșcanii Mari, nu șciu un’e a stat, da’ nu era departe, era de pe aici!”

(Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.)

53. „I-o dezgropat și i-or ars cu motorină. Or pus spini și i-or ars cu motorină. Or pus spini și i-or ars! Atunci n-o mai putut să-i înfriereze morț’! Mergea popa și cu cerere de la sfat și-i dezgropau și le citea. Pe unu’ l-o gășât știi așa, pe-o dungă, în groapă - strigoiu! Șî plin de sânge acló, cum o mâncat dân mară inema! Ș-apă’ l-or dezgropat, ș-or pus spini, mărăcini și benzină șî i-or dat foc. La vro șasă săptămâni!”

(Sofia Furdui, culeg./transs. N.Ș.)

54. „- Da’ spunea tu de ăla de la Sebeș că până nu l-or scos șî l-or ars di pă râu n-o stat?!

- Da, ‘ce că iară on bătrân cică n-o stat iar o îmblat... Noaptea. Cică venea pe sat, cică buia așé, făcea... (auzam bătrânii că cică așa o fost!). Șî l-o scos. Șî iel o fos’ roșu acolo, nu... așé șî l-or ars cu spini. Or făcut foc pă iel acolo.”

(Maria și Viorel Oprean, culeg./transs. N.Ș.)

55. „Cică dacă meri în cimitir c-on armăsar, la ăia nu sară! Să dă-ndărăt! Să sară armăsarul’ păstă mormântu’ lu’ ăia car’ să fac strigoi, no! Așa vorbește lumea! Ceva sânte! Ceva... îi Sătan acolo! La care-or fos’ cu armăsarul’ și n-o sărit, l-or dăzgropat și l-or gășat roșu acolo!”

(*Maria Oprean, culeg./transs. N.Ș.*)

56. „Spuneau ai noșt’i – tata și cu mama – că pe cân trăia bunicu-su, aicea, chiar aicea în casa asta din susu o fost on bărbat – ...zăceau cătă iel – și ăla cică ar fi umblat. Că moșu’, bunicu’ meu, l-ar fi văzut că o fost un bolovan mare aicea, păstă drum, lângă gard, și l-ar fi văzut stând pă bolovanu’ ăla acolo, lângă gard. Da’ io știu?!...El o fi fost sau o fi fost altcineva... Numa’-așa să vorbea: că ăla o umblat! Păi că nu l-o primit pământu’! Apăi, no, c-o fost om rău! (Să spune că ș-ăla s-o ocupat de hoțâi d-ăstea, cu oi, cu vite...) Fel și fel de povești să făcea, ca să aibă de ce vorbi p’in sat!”

(*Doliana Țel, culeg./transs. N.Ș.*)

57. „La noi aici a mai fost un om. I-a murit muierea, soțâia da’-n fiecare noapte venea la iel. O simța acló lângă iel răce-n pat! Ba nu ! c-o ‘s că n-o putut dormi on an în pat, în casă! Își făcuse un pat într-altă parte, la comne un’eva!... Ia o fos’ pocăită și până nu i-a citit dăzlegări, slujbe o ‘s că tot a venit așa, la iel! Vorbea...ce știu io ce făcea?!...La iei, la pocăiți nu citește popa dezlegări. La iei vorbăsc iei în de iei acolo cum să pricep. Nu-i ca la noi! Și de-aia o umblat!”

(*Aurelia Trif, culeg./transs. N.Ș.*)

58. „Mama povestea c-or fost niște lăpugeni pe la Ilia: or avut giudicată, ceva. Ș-or vinit pe gios, or însarat, sara, așa. Ș-acolo di pe drum i-o luat cineva. O vinit o căruță, o cocie și i-o luat. Și s-or suit. Le-o părut bine să margă-n căruță, să nu margă pe gios, să nu-i doară picioarăle! Și i-o dus pân’ aicea, dincolo de cimitir. Ș-o fos’ strâgân’ așa: «Hăis, Șândea, cea Buduran!» Ș-atâta de tare o fos’ mergân’, de iute, de-or fos’ sărind scânteii din roți și din cai de la copite! Aicea or fost cică opriți ș-or dzâs că mărg mai departe, că au ceva treabă pe-aicea! Și oamenii aia s-or dat gios ș-or plecat la prima casă pă mâna stângă și s-or uitat în urmă și n-or mai văzut nici căruță, nici cai! Și s-or speriat! ăia or fost morți de mult, că io nu-i știu!”

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

59. „Tot așa zicea mama c-o fost unu’ și era pădurar tot de pe-acolo, de pe la Panc, la cantonu’ lui, acolo. Ș-o mârș el p’in pădure, no! Ș-o murit ș-un pâncean n-o știut că iel o murit și ‘ce c-așa s-o-ntâlnit cu iel, cum o fos’ iel pădurari! I-o zâs «Bună zâua», nu-ș ‘ce o zâs cătă iel și n-o zâs nimic! Ș-o zâs: «Da’, Doamne, oare cum îi domnu’ ista acuma de nu vorbește, nu dzâce nimic, că doar ‘nainte vorbea?!». Ș-apoi o audzât că el o murit și era mort!”

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

60. „Atunci am născut io pe Aronu meu; avea vro 4-5 luni cân’ o murit muierea aceea. El (Nuț Stancu) a purnit de-acasă de cu noapte la secere (că purneau devreme că păstă zî să prăja grâu’) și o ieșât cu ia pă cale ș-o povestit cum povestim noi acu’ în casă! Și-apăi de la o vreme, cân’ s-or apropiat de loc, ia o rămas tăt ‘napoi, tăt mai-napoi... Ș-atuncea, dup-aia, iel ș-o dat sama că «Uite, muierea asta o murit!». Că doar ia o murit iarna! Ș-așa am auzât că el s-o bolnăvit ș-o zăcut la pat! Femeia aia era nana ...!”

(Aurelia Trif, culeg./transs. N.Ș.)

61. „Spunea tata lu’ ... (el o fos’ frate cu soacră-mea, el stătea la Mihăiești) o spus c-o venit aici, la o mătușă, la moșu Carp, aclo - ș-o șăzut ș-o zâs că dă p-aici, pă la sorusa, pă la mama lu’ Viorel și să să duc’ -acasă. Ăștia or fos’ culcaț’. Ș-atuncea o loat-o p-aicea, păstă țarină. (Aia n-o fos’ minciună! Aia o fos’ adevărat! Ăla n-o vorbit așé!...). Și n-o mai loat-o pă cale ș-o du’ păstă țarină, pă scurtătură, s-ajungă la Mihăiești. Atunci o văzut o femeie mergân’ pă drum. El o grăbit reapede, ca s-o prindă! Cân’ a agiuns-o: «Bună sara!» Ea o zâs: «Să fii sănătos, nănașule!» - ‘ce. (că era soră de-a lu’ aia, a lu’ ...) ‘ce: «Un’e-ai fos, fină?» (da’ iel nu ș-a dat sama că aia o fos’ moartă!); ‘ce: «Pe la soru-mea, pe la Roșcanii Mici! Da’ dumneta un’e-ai fos’?» ‘ce: «Io am fos’ pe-aicea, pe la mătușă-mea!»

Ș-or mărș atunci pă drum fără să-și deie sama nici unu de altu’, cân’ o fost pe-aproape de cimitir, la Mihăiești, o rămas în urmă (că era cu opinci aia, să-și chitească curaua la opincă!) și el o loat-o-naince. Și cân’ o mărș, o mărș el mult timp, o agiuns el la o vale, la o cârnitură ș-apă’ o zâs: «Apă’ doară asta o fos’ moartă!». Atunci n-o mai putut merje. Ș-o mărș țârân’u-să dă gard, ș-acasă s-o bolnăvit! (Spunea mama!).

C-o fos’ ficior ș-acolo mai vinea, mai pleca, ș-o zădit un pat, ș-acolo o stat trii zăle, n-o întrat în casă: o fos’ pă moarte! Di frică și di spaimă! S-o spăriat că iel o vorbit cu ia așa și ia o fos’ moartă! Și mai spunea soacră-mea că o văzut-o p-ăia ducân’u-să la seceră ș-o rămas mănunci tăiaț’!”

(Maria Oprean, culeg./transs. N.Ș.)

62. „Ne spunea mama iar așa o poveste, da’ cică ar fi fost adevărat. Da’ eu nu știu dacă o mai pot spune așa bine! Zicea c-o fost o mamă, o văduvă, care o avut mai mulți copii – vreo trei! – și ea s-a-mbolnăvit și-a murit. Da’ înainte de-a muri, le-a spus copiilor – la care or fi fost mai mari să-nțeleagă - să nu se sperie, să nu plângă, că ia de-acolo de unde pleacă o să vină să-i ajute: nu-i lasă singuri! Numai să nu încuie ușa seara când se culcă! Și zice că în fiecare seară, cum asfințea soarele, venea așa, ca un vârtej de frunze și de paie care se răsuca pe prag ș-mpingea în ușă și intra acolo la copii. (Da’ iei dormeau, n-o vedeau!) Dimineața găseau casa măturată, vasele spălate și toată gospodăria ca și cum mama n-ar fi plecat niciodată!... Așa a fost până când cineva l-o-ntrebat pe cel mai mic (și el n-o știut că n-o avut voie să spună, că el singur vedea!). Da’ el o spus și de-atunci n-o mai venit și și-or purtat singuri de grijă! Ei, nu știu dacă am spus-o așa bine că noi eram mici când ne-o mai spunea mama!”

(Lenuța Caba, culeg./transs. N.Ș.)

63. „Aici în vecini spune că era o femeie care-o murit și-au rămas trei copii după ea. Și au rămas copiii mici de zece, unsprezece, doisprezece ani și copiilor le-o spus că să știe că ea nu poate sta liniștită de grija lor și ea o să-i vină să vadă ce fac ei după ce moare. Da' să nu le fie frică, că nu le face nimica. Și zice că-'ntr-adevăr după ce-o murit, povestea mama, da' povestea și tata, o simțeau, deci îi simțeau prezența și copiii auzeau vasele prin casă, auzeau pe la geamuri.

Și-'ntr-o seară, după ce se strâneau toți în casă, era casa așa înălțată, era pe pivniță, sus, într-o seară, după ce strâneau și-și terminau treaba, dădeau drumu' la câine și-atuncea se culcau, după ce dădeau mâncare la vite. O spus că, la un moment dat, a-'nceput câinele da' nu să latre, să schiaune și cu fundu-n ușă, s-o băgat cu fundu-n ușă. Fata o ieșit afară, că era dezbrăcată să se culce și-o ieșit afară să vadă ce se-ntâmplă, cine e. O zis că peste scări în jos, cum era așa ca un vălătuc s-o rostogolit și că cineva care era la lucru, or avut ei un om străin care era la coasă sau cum era, dormea-n podu' șurii. Și ăla o auzit - erau căzile cu prune pentru țuică - și ăla o auzit pe la căzi ceva umblând și s-o speriat și or simțit o bună perioadă de timp, simțeau prezența femeii...”

(Letiția Dejeu, culeg./transs. I.I.)

64. „Să vă povestesc o întâmplare așa, ce-am pățit eu odată, când eram la Panc la școală. Acolo ăia aveau formație artistică și păstram obiceiul de nuntă. V-am spus c-am fost și pe la București cu ei ... Și stăteam noaptea destul de târziu și când veneam de-acolo, veneam pe lângă două cimitire. Și povesteam și chiar în seara aia îmi zice femeia de servici - era trecut de 12 noaptea - „Domnu' Tavi, păi te duci acum acasă?”

„Păi, cum să nu mă duc?”

„Culcă-te pe la careva.”

„Păi de ce?”

„Îi marți sara.”

Eu în general nu prea eram așa, să cred în chestii din astea și mă urc - aveam o motoretă - și plec. N-am făcut 500 de metri de la ieșirea din sat și mi vine-așa un zvon de clopoței numa' cling, cling, cling, cling! Măi, ce dracu'-i? Mai merg un pic, iar, cling, cling, cling! Ce să fie? Careva și-o fi uitat o capră. Era un clopoțel ca de capre. Și-o fi uitat careva capra pe-aci pe câmp. Iau motoreta și întorc de ghidon și mă uit. Nici o capră, nici un ... nimic. Îi dau drumu', urma o pantă, era mai cu bolovani așa, mai tare, da' din spatele meu atuncea parc' auzeam. Ei, și ajunsesem chiar la locul unde era mai întuneric, pe râu' Cornului - îi zicea acolo, un râu unde era o vale adâncă și ambalez și o iau ca nebunul. Clinchetu' de clopoțel tot mereu după mine până am ajuns în capătul Roșcaniului. Acolo, când am văzut primul bec, curgea apă pe mine, la primul bec am lăsat de motoretă să pice dracului jos și eu m-am tras la omu' ăla că eram chiar la Tobiaszecz la poartă, la ăsta care v-am spus că mă crescuse pe mine și am vrut să-l strig pe Victor. Când am dat cu motoreta jos, iar o dată, cling! Ce se-'ntâmplase? Îmi legaseră parșivii de pâncani un clopoțel de portbagaj și băgaseră fân în el și când am mers eu, motoreta s-a scuturat, la vreo 500 de metri o căzut fânul ăla și era un zurgălău de-ăla mic de se pune la căprițe la gât sau la cai, din ăla așa, mic, puteai să-l înfunzi cu fân.

Ei, și de eram mai slab de inimă, poate mă-’mbolnăveam din ... Și-așa am tras o spaimă, că-mi bătea inima de-mi auzeam pocnind în urechi. Deci, eu nu credeam în chestii din astea.

(Octavian Ognean, culeg./transs. I.I.)

65. „L-am visat...chiar az’-noapte-o fos’ săptămâna de cân’ l-am visat... Am visat că-i făcusăm mormântu’ așa cu bordură, cu cruce tăt-bine și m-am dus cu cuscu (cu tata lu’ ginăre de la Baia de Criș) și ne-am pus așa-ié pă bordură ș-am începu’-să plâng... Și parcă p’ in cimitir culegea prune bistrițe doamna Șindea și cu Alioșa și cu Mărioara. Și io, cum ne-am pus acló, pe marginea aia, pe bordura aia, am început să plâng... Da’ iel parcă să făcu...da’ nu știu ce mi-o părut că s-o făcut...o apărut și s-o pus așa, lângă crușe! Era-mbrăcat în haine tăt albe-albe. Și face cătă mine, ‘ce: „Tu, babo! (C-așă-mi zăcea «babo») tu să nu mai plânji, c-aicea-i mai bine, un’e mi-s io ca un’e vi-s voi!”

(Duminică o fos’ făcut parastasu’ și io vinerea l-am visat!...) Ș-atuncea...parc-așa curea o transpirație pă iel și io am dzâs cătă iel: «Moșule, haida să te șterg io!...»

«Nu pune mâna! Nu ma’ ai voie să pui mâna pe mine!...Nu-i voie să pui mâna pe mine nicidicātu!...».

Dup-aceea face cătă mine că lui i-i sâte «Nu vrei să mărg să-ți aduc apă?»; «Nu-mi trăbă apă de la tine! Io am apă de un’-să beu! Io am izvoru’ meu de un’-să mărg să beu apă!».

Ș-atuncea parcă să sculă-n picioare de-aciia d-îngă noi, de la cimitir, și plecă pi aleea di la biserică, s-o dus pi după biserică încolo...s-o dus ingheva și...s-o dus inghe-o zâs că iel are izvoru’ lui și iel să duce și bea apă!

O beut apă ș-o vinit-‘napoi. Ș-atuncea cân’ o vinit ‘napoi, io fac cătă iel: «Moșule, dacă tăt șăd aice parcă m-aș sui și io să culeg niște prune di p-icea, să facem dulșeață la feate și compot!».

Atunci face cătă mine: «Tu babo! Tu știi că io ț-am spus să nu ce duci nicăieri să iei ne-ntrebat: te duci și vorbești cu părintele: dacă te lasă să iei prune, luați, și dacă nu, iar-așa!... Să nu mă faci ge minune! Cum n-ai fost tu ge minune făcută cât ai trăit cu mine, nici acu’ să nu ce faci!...Tu inghe meri, inghe ce duci, tu să-ntrebi dacă vrei să faci ceva!».

Ș-atuncea m-am trezit!...”

(Teodora Capelini, culeg./transs. N.Ș.)

66. „Cică or fost fete la șăzătoare - mai multă lume spune ș-o spus și mama! Ș-o fost ș-o fată mai mică. Și părinți i-or fost muriți. Și s-o dus și ia la șăzătoare cu furca.

Ș-or venit mai târzâu și feciori. Necunoscuți. Acolo s-or băgat și le-or luat la gioc pă fetele alea mai mari, pă neveste mai tinere.

Și fata mai mică o văz’t cică coada la unu’ pă tureag la șizma și ia atunci o dat să plece și ala a zâs ‘ce: «Un’e meri?» și ia o zâs: «Pântru...ia, afară!» și i-o dat firu’ de la fus or’ fusu’ să i-l țână și ia s-o dus! Ș-o legat firu’ de nu știu ce și ia ș-o dus acasă la bunică-șă, că n-o fos’ departe.

Și aia o știut vrăji, așa. Și s-o băgat fata-n casă s-a-ntors baba tăte vasăle, tăte cioburile cu gura-n gios. Numa’ unu’ l-o zăuitat așa, neîntors.

Ș-or vinit ăia la ușă la ia, la fereastră: cailu' Sântoader îi spunea așa! Ș-or zâs ăia de la ușă: «Săi, ciobule, descunie ușa!» Da' baba o dzâs dinuntru: «Săi, cute, sparje ciobu'!» Ș-a sărit cutea de-a spart ciobu'!

Așa povestea mama, zăceau bătrânii pe-aicea.

Ș-apăi o cântat și cocoșii. Ș-or dzâs ăia de-afară: «Apăi noroc avusăși tu că cântă cocoșii, c-apăi și tu erai la rând cu alealalte!» Că pe alea de la șazătoare atâta le-or giucat, că le-or omorât!”

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

66.A. „Io i-am și visat, c-am lucrat! Atuncea când să prinde post de Paști am lucrat. Atuncea vine ăla șchiop. Dup-aceea, la o săptămână, vin și ăialalt'! Îs doisprezece! Atuncea am visat că m-am dus pă drum în gios ș-aici la Sâlvia parcă veni unu'-nainte. Ăla era tăt șinoriu și m' făcu cu capu' păstă poartă să mă ieie. Am visat urât!

Acu' nu mai țâne nimeni! Nici cai nu mai sunt! S-or gătat și caili! Tăte s-or gătat!”

(*Maria Munteanu, culeg./transs. N.Ș.*)

66.B. „Cân' era zâua lu' Sântoader, lua niște rădăcini - iarba-vântului îi zicea, de pe Față luau - și făceau leșie, să spălau pe cap și tăiau din păr să țape la cai, să roadă caili.

Ăsta să dusă cu cla'netu' pe un'e să fac tărțăriță. Și ce să vezi?! Era pă la unu noaptea. El nu mai vine. Cân' o vinit, mai fură niște oamini aci, la noi - cânta din cimponi atunci. Giucară, beură. Aveam jinars în cada aia cu fedău. Aveam câte-o oală aclo, una ducea-n casă. Se-mbetară, se culcară, io rămăsăi sângură. Cân' - ce să vez'?! - am avut o cățeauă aici în cășile ăst' bătrâne, aici, în comne - și o avut doi cățai. Și - hăm-hăm - cățaua - să țapa în ușă, să țapa-n ocol, scheuna... No, acu' să bagă ceva pă mine! Să scol - pă cine să scol?! - socru'-meu era beat, el era beat - pă cin' să scol?! Crăpățai - că era ferestruici de-ela mici - crăpățai o țâr' fereastră, așa, ca să mă uit. Cân' mă uit, văd on mânz cu codocu' câtu-i minunea! Au Doamne, de să băga pe min' în casă, mă mânca! (Era bârlează la ușă, n-aveam za, ca acuma.) Lătră cățaua și lătră, lătră și scheună. Io nu mai putui răbda și nchisăi fereastră. Cân' de dimineață găsăi cățalu' colea, pă iaz, pă un'e venirăm: era-nșirate mațale pă gard și cățalu' mort. L-o luat calu' ăla care era așa, sur! C-on codoi mare, uit'-așa lung! N-am lucra', numa' atâta c-am șăzut noaptea-așa. Ș-o fos' și la moar'-așa, la Cornelia, c-o țasut! O țasut pân' la doospre'ce noaptea - Șindioanea a' bătrână. Și ș-acolo iar așa o pățât: iar așa le-o omorât cănele, iar așa o da' p'in ferești!

O fo' lucruri rale demult! Acu' nu mai e așé. Nu mai țâne nime' de-alea!”

(*Sofia Furdui, culeg./transs. N.Ș.*)

67. „E și Precupu' ăsta o sărbătoare. Mi-or spus mie niște femei că or fost așa patru copilandri și s-or dus la mară, acolo, în țarină. Ș-or făcut colibă. Tătă zua or tăiat cu toporu' ș-or făcut colibă să șadă cu marăle acolo, în câmp. Ș-o zâs on om: «Mă, az' nu să lucră, că az' îi Precupu'!» «Ei, Precuru'! Ce-i Precuru' ăla?» L-o bagiocurit și noaptea i-o trăznit în colibă pă tăț' trei! Cân' s-or dus, «Mă, nu să mai văd mară, nu să mai văd copii - un'e-or fi?» Da' copiii or fost tăț' trii trăzniț'... Așa, aici, păstă Murăș, pă la Coaja, pă la Bica. Imi spunea trii muieri în gară acuma!”

(*Sofia Furdui, culeg./transs. N.Ș.*)

67.A. „Așa am auzât. Spun pe-acea mai mulți: O fos’ on om bogat ș-o chemat oamenii la lucru. Și oamenii or zâs că nu-i bine să lucre la câmp, că-i Precupu”. Și el o zâs: «Lu’ Precup noi îi facem on pup!». Și cât o săcerat în zâua aia, tât l-o trăznit și i-o rămas numa’ d-un pup! Chiar la ăsta, la Vergil, și la ăsta s-o-ntâmplat așa, Pe Dungă, la Dumbrăvița!”

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

67.B. „Chiar și io am pățit! Am lucrat în ziua de Precup o claie de fân. Și când eram la... șura lu’ Burgia s-a pornit o ploaie și o trăznit chiar în clania mea și prafu’ s-o ales! Ion Chimuț o văzut cum o dat în ia!”

(*Octavian Ognean, culeg./transs. N.Ș.*)

68. „Miezu’ verii e la Sfântu’ Prooroc. Sfântu’ Ilie, iară să ține de trăznete! Sântilie e cu căruța, cu caii, cu biciu’. Ii urmărește pe-acolo, pe sus, pe hă-răi! Așa am auzit. Spun pe-acea mai mulți!”

(*Aurelia Trif, culeg./transs. N.Ș.*)

68 A. „O trăznit fână’ pă deal cum o cosât az’ așa, de Sf. Prooroc. L-o trăznit de n-o loat on pai de fân! Or lucrat ș-or făcut clanie. Ș-ăsta o zâs: «Mă, az’ îi sărbătoare! Nu să lucră az’ că-i Ilie!» Ș-ăla: «Și ce-i Lia, ce-i Lia? Lia-i pă sus!» Că’n’ o vinit după amiaza, o vinit Ilie ș-o făcut praf din fân. Ars! ... Nu-i bine!...”

(*Sofia Furdui, culeg./transs. N.Ș.*)

69. „Sânmihaiu îi vara mică. Pân’-la 29 septembrie, atunci îi cald doo săptămâni. Zăce că Sânmihai i-a făcut în ciudă Sătanei că el o știut să are pământ mult, holdă multă: o arat trei brazde-o dată și nu l-o mai apucat iarna! ”

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

69.A. „Vara lu’ Sânmihai e dată de Dumnezeu să mai cosească cine n-a cosit tot și să culeagă cucuruzu. Se-ncălzește parcă ar vrea să se întoarcă vara din nou!”

(*Maria Oprean, culeg./transs. N.Ș.*)

70. Vâlva Bisericii

„Când eram mici ne tot duceam să ne jucăm aici, în podul bisericii și ne ascundeam printre stâlpii aceia groși de lemn și printre teancuri de cărți. Erau acolo cred sute nu, poate peste o mie de volume clădite așa, ca niște pereți, și noi ne ascundeam ca într-un labirint.

Părinții noștri și în special bătrânii, bunicii, îngrijorați de ce s-ar putea întâmpla – că mai erau și scânduri putrede și poate grinzi și era și un curent teribil acolo sus – ne-au speriat că vine Vâlva Bisericii și ne ia. (Știți, așa, o...ceva mare, o răutate cu care se speriau copiii!). Noi am continuat să ne jucăm pe-acolo și într-o zi, era spre seară, am auzit un fâlfâit și o bufnitură și un țipăt așa...care ne-a îngrozit! (Noi și-așa aveam în minte vorba cu Vâlva Bisericii!...) Era poate vreo pasăre ceva care-și făcuse cuib pe-acolo, dar noi am fugit care-ncotro și-apoi nici n-am mai urcat, că nu ne-a mai lăsat nici părintele!

Și de-atunci am luat din podul bisericii o scrisoare. Era pe o hârtie roz, o culoare foarte plăcută și era cu un imprimeu, un filigran ca la bancnote, cu o emblemă ceva... Era hârtia care se făcea aici, la fabrică, în Roșcani, asta care-o ars!

Avea un scris extraordinar: elegant și fin, caligrafic (se vedea că ar fi de femeie) și eu când eram mică îmi închipuam fel de fel de povești uitându-mă la ea – că de citit n-o puteam citi că era în limba maghiară...

Mai târziu, am dus-o la cineva la Hunedoara care mi-a citit-o și mi-a spus că era scrisă într-adevăr de o femeie pentru un bărbat. Era o scrisoare de dragoste. Ea părea să fie căsătorită și n-avea voie să părăsească țara... era așa... cu domiciliu forțat... și-l ruga pe el s-o înțeleagă că nu se pot vedea... și tot din astea...

Și-acum, în urmă cu câțiva ani, am vrut s-o desfac. Era așa... făcută praf... fărâmițată și nu-am mai putut vedea nimic pe ea!... Vă dați seama: după mai bine de o sută cincizeci de ani!... Era și datată: 1852 îmi pare!

(Viorica Gornic, culeg./transs. N.Ș.)

71. Cu Șpănița

Cu Șpănița mi-or povestit părinții mei. Îmi povesteau că ia vara stătea aicea, la Lunca Largă și la Frasinu, de la Grohot încolo... p'în pădurile alea. Acolo avea ea un castel și iarna șădea în Austria. Asta a fost moașă la Franț Iosif. Ea venea cu trenu' până la Dobra și de-acia o duceau oameni c-on fel de așa... nu era greuă... și erau patru oameni care aveau așa, cum îs la mașinile astea... centuri! O duceau pă brațe-așa pi la biserica din Roșcani și cum era drumu' de la biserică... și-ocolea pe-acia, pe la fântâna din vale și-o luau pă drumu' ăla, pă La Pomi în sus. Drumu' era podit cu scândură. Așa spuneau c-o fost podit până la Grohot! Ș-o duceau pân'-acló un'e – avea ia castelu' iei.

Ia avea on băiat care stătea și-ăla aci și ăla... or avut o fată - cum o fos' pă vremea aia – de prinț or' cumva sau de-mpărat – și-ăia doi, băiatu' ii și cu altu băiat (așa am auzât!)... ăla s-o ieie iel, ăla s-o ieie iel și... s-or luat la... cum să zâc?... cu sabia... La duel! Și ăla o atins pă ăsta a' lu' Șpănița și iel s-o-mpușcat – copilu' lu' Șpănița, da! – de necaz că n-o câștigat să ieie fata! Și de-acia, pă iel l-or îngropat acló la Frăsănu' – povesteau ai bătrâni! – acló, în pădure! I-or făcut acló un ăsta di piatră-așa... o criptă!... Și zăceau c-o fost pe fața lui numa' bani – o fost acoperit cu bani! Și de la Bătrâna cineva o spus că s-or băgat acló și-or spart geamu'... s-or băgat și-or luat banii din criptă!

Ș-odată, cân' or adus-o cu leagănu' ăla, coborau și la urmă ei s-ar fi împetecat – c-aveau opinci pă vremur'le ălea! – (oamenii care-o duceau! Erau de-aici din sat oamenii ăia!). Și ei or fugit cân' s-or împetecat; le-o fos' frică că-i pușcă cumva! Or fujit și ea o spus: «Di ce fujiți?» - «Păi ne-am împetecat, c-avem opinși și ne-am împetecat p'în ele!».

Ia le-o loat de-atunci bocanci, încălțăminte ca să nu mai cadă!

Da' din Dobra până aici, la fântână, devale venea c-un hinteu! Ea avea acló sute și mii de hectare de pădure și exploatau acló.

Și spunea mama că tata iei, adică bunicu' meu, avea cară și ducea cărbuni di pe-acló, di pe la Grohot, ce știi io p'inghe? Veneau p-aici și duceau la Dobra un'eva, la tren... poate... Pe-aici nu știi să fi avut case, numa' pe-acló, până spre Banat... toate pădurile alea, pe la Rusca, pe-acló, de un'e izvorăște Bega. Nu știi pe-aici dacă trăgea pe

un'eva p'in Roșcani!... Poate dincló, din sus, la Șindea Ioan, că el era pădurar împărătesc...acló unde stă Emil acuma!...

(Ion Muntean zis Nuț a lu' Murariu, culeg./transs. N.Ș.)

72. Di la bătrâni știu!

„Di la bătrâni știu! Pădurile ălea di sus, di la Grohot la Lunca Largă - ălea aparține di Palat! Pădurile ălea o fos' a lu' o Măreasă din Austria, di la Viana: Maria Tereza! Cică o fos' nașa lu' împăratu' Franț Iozef. Și pădurile ăstea le-o exploatat. Nu mi-s sigur dacă combinatu de la Hunedoara atuncea cân' o luat ființă a iei o fi fos' terenu' sau a' cui o fos'!... Da' ia o exploatat pădurile ălea de-acolo ș-o făcut mangal din ele. De-acló o făcut drum. (O mai fost iel drum c-or avut oamini țarină pe-acló da' or fos' drumur'le răle făcute!). Și ia o făcut drum de-acló până-n Roșcani ca să poată să coboare cărbunele de-acló cu carăle. Și l-or trecut păstă Murăș la Gura Sara spre Arad și de-acló l-or încărcat în vagoane și l-or dus la Hunedoara. Și după ce ia o murit, pădurile alea le-o lăsat la combinatu' de la Hunedoara.

Ș-apăi la noi o stat unu' Șindea Ion, o fos' ca on șef de ocol silvic așa – gornic împărătesc îi zicea! – o fos' om bine făcut, așa și...Măreasa s-o-ndrăgostit de iel (dac-o fi așa!...).

Ș-având oamini atâta pământ pă dealur'le alea-acló și păduri, pintru aiesta ar fi făcut drumu' pe-aicea că ia ar fi avut plan printr-altă parte să-l facă!). Vorbeau bătrâni! Apăi așa o fi fost...n-o fi fost așa...O fi fost ș-așa!

(Gheorghe Tomoaie, zis Mojdei, culeg./transs. N.Ș.)

73. „Moșu meu povestea de Măreasa asta”

Moșu meu povestea de Măreasa asta. Era așa, o baroneasă, o nobilă ceva. Cred că și numele ăsta nu era al ei, era o altă pronunție a oamenilor de la Măria-Sa poate...De fapt, îi zicea altcumva...Șpănița, da! (Asta înseamnă ceva în germană pare-mi-se...nobilă, contesă, așa ceva!) Se spunea că l-ar fi botezat pe Franț Iosif și c-ar fi primit de la casa imperială niște domenii pe la Lunca Largă.

Și povestea moșu' că venea de la Dobra ori de la Ilia c-un hinteu (o caleașcă!) până la Roșcani și de-acolo o lua într-un leagăn ziceau ei: nu ca o ricșă chinezească, nu! Că n-avea roți, o purtau pe umeri: ca o lectică! Da' aici la intrare în sat erau niște porți mari (de ce or fi fost nu știu!) și când venea Măreasa striga unul să deschidă porțile și copiii, suiți pe porți, așteptau s-o vadă și ea arunca bani mărunți de argint celor care deschideau!

Mi-a arătat moșu' și mie un bănuț dintr-ăla de la Măreasa! Il avea de când era copil! Mergea pe-acolo, pe drumul ăla din spate de la Viorel Oprean. Ala o fost podit cu stejar ca să se poată circula!”

(Octavian Ognean, culeg./transs. N.Ș.)

74. „Cum a murit moșu' lu' mama...”

„Ungurii l-or luat și l-or bătut pe moșu' lu' mama. L-au luat pe drumu' ăsta, prin spate, pe sus-sus, pe deal, pe la Coasta Iepeii. Acolo e drumu' rău de tot. Acolo l-au pus, pe coasta aia să meargă cu căruță neîmpiedecată (trebuie împiedecate roțile ca să nu fugă după cai!) și cică l-au bătut cu patu' puștii pe moșu. (Io așa am auzit și eu poveștile!) Trebuia pe acolo să-i ducă sus la Bătrâna. Probabil fiindcă el avea căruță - nu știu! Era în

timpul când eram la Ungaria. Așa s-a povestit în familie! Cică moșu o mai trăit trei zile când s-a-ntors de-acolo și se pare că nu era prea bătrân dacă moșu' meu – tata lu' mama – nu era căsătorit.”

(Norica Mircea, culeg./transs. N.Ș.)

75. Despre familia Caba

Ș-atuncia un'e stau io or fost mai demult bunicii lu' moșu' meu, or fost așa, nu știu cum... Or luptat la unguri și or căpătat putere, le-or dat drepturi! Și or fost venind oameni aicea la lucru (Nu altă! Poți să întrebi și pă alții, nu să crezi că mint io!)...or fost așa, la muncă, fără bani...nu știu câte zâle, de corvoadă, așa. Ș-apă' zicea că tata lu' moșu' meu o fost copil atunci, o zâs cătă iel «Domnișoru'». Ș-or fost cam răi: care n-or fost lucrân' bine cică le-or fost dând bâte la fund! Oamenii ăștia care îs mai bătrâni știu! Povestesc! «Nemeși» or zâs cătă iei!

Ș-apăi dacă 'ce c-ar fi fost fugând vr'un copil, soldat, de la război, di pă front, dacă ar fi fost fugând de la armată ș-o fost intrând aici, la noi în ocol, nu l-au mai putut scoate de aicea. O lucrat aicea, la iei, ș-or avut dreptu' să rămână aicea! Nu l-a mai luat la armată!

(Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.)

76. Despre un om poznaș – Cornel Românuț

Păi ce făcea ăla, era pe vremea când eram eu copilul mic așa și nu se găsea zahăr și se dădea zahărul așa la porție, țineau părinții zahăru' nchis de noi, era din ăla cubic și să nu îl mâncăm în loc de bomboane. Și într-o seară, cum făceau, erau căsătoriți, erau oameni în toată firea, deci, cu copiii mici și taică-miu și alții, ăla, Cornel, și „George, ia să facem noi, să bem un vinars”, cam pălit așa cu zahăr ars, știți, făcut, înfierbântat, „facem un joc”. Era un birt aicea la vreo trei case de noi. Și cine avea zahăr, era unu', moșu Aron Burgie, un vecin, cam așa acia, a doua casă pe stânga. Și ăla, poznaș, Cornel, o luat o mutră așa de om necăjit, plouat, „Aciu Aroane, fii bun, uite, dă-mi niște zahăr că mi-i beteag copilul. Nu știu ce că îi cu el, da nu știu dacă mai prinde dimineața și-atâta ar vrea să beie un ceai!” Și baba lu moșu ăsta Burgie era o femeie mai bună așa; moșu', șmecher: „Măi, Cornel, tu mă minți, mă.” „Ba nu, uite, așa e.” Baba: „Dă-i, măi, Aroane.” Ei, și i-o dat zahăru' și s-o dus cu el și-a-ncălzit vinarsu' acolo și or început apoi să cânte, unul cu lăuta, unul cu cimpoiul și joacă. Baba, noaptea: „Măi, Aroane, or ce se-aude?”. ‘Ce: „Auzi tu?” ‘ce. „Ăla-i zaharu nostru, e la ei în cap acuma.”

A, când s-a făcut mort odată, ca să vadă nevastă-sa cât ține la el, dacă plânge după el, și soacră-sa. Și mi se pare că mai mult soacră-sa plângea după el. Zicea că: „Adă-i niște lapte, tu, să-i dăm pe gât, tu.”, că zicea că moare. „Ia uite, moare.” ăsta era poznaș așa.

(Octavian Ognean, culeg./transs. I.I.)

77. Jurnal de front (transcriere de pe manuscris)

Petre Tomoaie, Roșcani

Jurnalul zilnic de pe frontul celui de-al doilea război mondial.

În ziua de 24 Sept. 941 am plecat la Război am mers cu trenul 4 zile și 4 nopți am debarcat Duminica dupe amiază am plecat pe jos.

Am trecut Nistrul luni dimineață am mers pe jos 8 zile și am ajuns pe front la Odesa acolo am stat în linia doua șapte zile în ziua de 13/14 oct. 941 am intrat pe linia I-a pe

frontul dela Odesa în fața satului Dalnic am stat în ziua de 15 octomvrie neam bătut toată ziua cu branduri și artilerie de nu puteai scoate capul din groapă. Decu seară sa liniștit în ziua de 15 oct. am avut în Pluton 2 morți și 3 răniți, noaptea nu sa mai tras nici un foc rușii s-au retras. Noi dimineața de 16 am pornit la atac și am ocupat satul Dalnic adică eu am plecat la Patrulă nainte cu o grupă dela mine din Pluton eram comandant de Pluton, eu am luat grupa caporalului Gociu sărmanu au rămas fără un picior dela Kerci am trecut prin satul Dalnic și mai aveam vreo 6 km. până la Odesa și am înaintat până în marginea orașului și acolo am văzut ca mai nimic am plecat și am intrat în oraș și am stat ca vreo 2 oare până au venit Batalionu. După ce au venit Bat. Am început am făcut percheziți la civili am adunat fel și fel de lucruri am luat și eu o raniță de zahăr pentru mine după aceea am mers cu toți ofițerii din companie cu mașina până în centru orașului. Și acolo am găsit un depozit de vin și mai multe feluri de băuturi și am luat și am băut și am băut și șampanie și dupe aceea am mai stat două zile și în ziua de 19 oct. am plecat în marș spre Bug am mers 11 zile numai prin Ploaie și fără pâine deloc în 10 zile am căpătat 1 kg de pâine și ce mai căpătam din sate altfel mâncam la grâu fert și cucuruz și cartofi opăriți în loc de pâine. Dupe terminarea marșului am ajuns în comuna Ancikroc și acolo am stat două săptămâni dară am dus-o foarte bine, am stat eu și cu un serg la Primarul și acolo ne detea mâncare și pâine multă și în 2 săptămâni m-am îngroșat de 10 centimetri aveam lapte și brânză și tot ce vrea oamenii, ca trupa de ocupație și dupe 2 săptămâni am plecat și am ajuns în com. Vorvorofca pe marginea Bugului și aci am stat 2 zile și de acolo am plecat și am făcut 3 zile de marș am trecut prin orașul Nicolaiev și ne-am oprit în com Ciornobaica. De acolo au plecat Munteanu acasă. Am stat 4 săptămâni dară am dus-o foarte bine stăteam singur într-o casă în pat. O duceam ca acasă mâncare aveam destulă și aveam în fiecare seară câte 3, 4 kg de bere de beam, de aceea am numai pentru mine și de acolo am plecat în vinerea Crăciunului și am mers 30 km. și ne-am oprit în com Doriofca dincolo de orașul Kherson. Acolo am făcut Crăciunul sâmbăta Crăciunului am mers la Kherson și am cumpărat 400 kg Bere pentru companie de Crăciun. Era kg de Bere cu 11 lei adecă 2 Ruble Rusești și din ziua de ajun am primit și Pachetul de acasă, au venit sergentul TR Stăncioiu cu pachetul meu și am băut toată noaptea cu ofițeri la Bere nu am dormit deloc și ziua am căpătat la ora 12 masa, 3 feluri și 100 gr. ciocolată, Bomboane multe și țuică, câte 50 de țigări, a doua zi la fel și a treia zi am mai adus 300 kg. de Bere și am băut; nu se termina berea de la noi nici într-o zi. Am stat săptămâna Crăciunului acolo și la anul nou am petrecut iară la fel cu bere și țuică dară în ziua de 2 ianuarie am plecat în marș și am trecut noaptea peste Nipru în noaptea de 2/3 I '42. De acolo am mers vreo 400 km pe jos și am făcut 19 zile de marș și dintr-o dată din marș am și intrat pe poziție la comuna Tulancioc pe malul Mării de Azov. În dimineața de 19/20 I 42 am intrat pe poziție și în zori zilei am dat un atac și i-am respins pe ruși. Noi ne-am instalat pe poziții și la ora 12 am dat altul atac am respins pe ruși 8 km și am ocupat un sat (?) Dincolo de sat, pe o creastă la vreo 500 m am ocupat poziție și seara de 20/21 I 42 când au venit bucătăria cu mâncare au dat un proiectil drept între cai la căruță și au omorât 3 cai 4 soldați și 5 răniți. Și noi am rămas nemâncat' și deja nu mai primisăm pâine de vreo 6 zile mai nainte în noaptea de 21/22 I 42 s-au rătăcit bucătăria și cară nu am venit cu mâncare am rămas nemâncat' și am avut noroc că eram acolo în satul acela am găsit găini rață, găște și tăiam pentru fiecare soldat câte o hoară și mâncam la carne goală fără pâine și dupe 4 zile ne-au schimbat de pe poziție, ne-au schimbat Bat. I și pe noi ne-au

dus în refacere în comuna Kiet am stat până în ziua de 29 în noaptea de 29/30 Ianuarie am intrat iară din nou pe linia I-a am schimbat iar noi Bat III pe Bat I, cât stăteam pe poziție primeam mâncare numai noaptea la ora 12, ziua nu primeam deloc. În noaptea de 31/1 II 42 am primit două cărți de acasă și tot atunci am făcut o groapă în pământ cu un fruntaș Popa Traian din com. Brănișca, am dus o ușă din sat și am acoperit-o, am dus și o sobă din sat și lemne și făceam foc în groapă unde puteam face și de mâncare, dară nu prea aveam ce, ferbeam grâu și am tăiat un bou în ziua de 1.II. 42 și frigeam în groapă. În noaptea de 1 /2.II.42 au vrut să ne atace ruși pe partea stângă, s-au strecurat pe malul Mării de Azov și am plecat eu cu grupa I-a și a II-a și i-am respins 'napoi, aveam o cazemată la 200 m în fața mea în ziua de 3.II.42 am tăiat un vițel de vreo 2 luni și i-am fript carnea în groapă, noi ziua scoteam numai capul din groapă și trăgeam după inamic. În luna ianuarie februarie 942 nu ne-am schimbat deloc la cămăși; aveam 2 cămăși, 2 ismene, 2 perechi pantaloni pe mine aveam păduchi de nu mai puteai nici să dormi de mâncărime. Cât eram de îmbrăcați și tot ne era frig. În ziua de 4 februarie au venit un soldat de la mitralieră, au ieșit afară din groapă și se uita dupe 2 avioane rusești cum cădeau care erau lovite de artileria noastră. 5 februarie, am făcut o gamelă de cafea în groapă cu apă de gheață și am băut și am mâncat o ceapă...

6 Feb., nu am mâncat decât o felie de pâine în noaptea de 6/7 Feb. mi-a trimis dl. Plut. mecanic un pachet cu puțin zahăr și cafea, brânză și pâine chiar la ora 12 noaptea. Și am auzit și radio cântând la ruși, vorbeau românește, nu era mai departe ca vreo 400 metri până la ei.

7 Feb., am făcut ... o gamelă de cafea. Stând în groapă azi noapte, a fost a doua noapte când am auzit radio la ruși, deși era a noua noapte de când eram neschimbați pe poziție. Dimineața de 7 Feb. pe la ora 9 a venit un ciolovec ca să se predea la noi și când ajunge la 50 de metri în fața noastră ridică mâinile în sus și aruncă arma și se predă, vine la mine la groapă și zice: Zdrastuche (adecă noroc pe românește) decu seara vin de la Reg. 18 Dorobanți ca să ne schimbe dupe zece zile și zece nopți am mers napoi 9 km.

8 Feb. 942 au venit dl. Plut. mecanic și m-a luat și m-am dus în com. Kiet unde era cancelaria și am făcut o baie regulată și am rămas la cancelarie; dupe baie mi-au dat dl. Plut. mecanic cămașă și ismene de al lui de am luat pe mine ca să mă scap de păduchi până am fiert pe ale mele.

Am stat acolo până în ziua de 26 Feb. noaptea am fost de strajă.

27 Feb. dimineața am fost atacați de ruși Reg. 18 Gorj care era în linia I-a și noi am pornit la contra atac și ne-au respins și pe noi mai înapoi; și noaptea am stat acolo pe poziție. Și dimineața auzim că toată lumea la atac.

28 Feb. am pornit dimineața la atac, rămăsese comandant dl. Plut, căci au luat comanda companiei și eu mai aveam vreo 15 oameni în pluton și am mers și când am ajuns la ruși i-am respins și eu m-am dus într-un loc unde erau tunurile și acolo era un adăpost mare, încăpeam mulți oameni și când ajung acolo mă uit în groapă și văd adăpostul plin de cioloveci, au fost 20 în groapă și acuma eu ce să fac, iau o grenadă de la centură și o arunc în șanț lângă groapă și ei s-au pomenit și urcau să iasă afară și atunci eu am fost gata cu baioneta cu arma în gura gropii și iasă unul cu baioneta către mine, nu a fost baioneta lui departe de două palme și eu atunci am dat eu cu arma peste a lui și să scăpăta jos și eu atuncea am împlântat baioneta la el în piept și tot odată am tras și un foc de armă și au rămas aci mort și ceilalți am strigat predai ruschi și au ridicat mâinile sus și au ieșit

unul câte unul și s-au predat și au venit un soldat de s-au dus cu ei 'napoi și au stat acolo; dupe aceea ne-au atacat rușii din nou pe noi și ai noștri au început să se retragă și eu când am dat să mă retrag 'napoi și atunci au venit un proiectil de tun Stremmel de explodează în aer și au explodat asupra mea și m-a rănit au intrat o schijă la mine în spate și acolo am lăsat tot, și arma așa cu baioneta pe ea, plină de sânge și șocul de mare, că am plecat numai eu, cu casca în cap și cu centura pe burtă și m-am dus pe jos, ne-a pansat până în comuna Kiet și m-am dus la cancelarie și am băut niște ceai cald. Și dl. Plut mecanic a pus și cai la căruță și m-au dus infirmerie de m-a pansat și de la - ,, - m-au pus într-o căruță și am plecat la ambulanță și era acolo și Ionel lui finul Ion (?) și Romăniță de la Lăpugiul de Jos și la ambulanță am stat o noapte. Dimineața de 1 martie 42 am plecat la spitalul 9 campanie și acolo m-a pansat și am stat o zi și o noapte și am plecat pe ziua de 2 dimineața la Spitalul 16 camp. unde am stat până în 12 iunie 42. În ziua de 3 aprilie 942 mi-au făcut operație și mi-au scos o schijă cât un bob de porumb din plămâna stângă și de aicea am fost pus pentru evacuare în țară și m-a tăiat colonelul, nu m-a lăsat să plec în țară și am rămas acolo până în ziua de 12 iunie 42 și am plecat pe front la Sevastopol, am stat la comp. 4-a cu dl. Plut. mecanic până la 1 iulie când au căzut Sevastopolul și apoi am trecut la compania comandă.

În ziua de 15 iunie când am venit din spital am găsit pe Pătru lu Gheorghe lui Lișie mormântat în cimitirul de la Șuli, comună lângă Sevastopol și în ziua de 22 iunie au murit Pătru lui Chica mică de la Mihăiești, am fost la el la mormântare și i-am aranjat eu mormântul, i-am pus lumină.

De acolo am plecat înapoi într-o comună ..., am stat câteva zile și de acolo am plecat la Alma unde au venit maiestatea și de acolo am plecat, am făcut un marș de 5 nopți, mergeam numai noaptea, căci ziua era cald și am ajuns la Feodosia pe ziua de 8 august.

9 Aug. 42 Duminică am făcut baie în port la Feodosia la Marea Neagră acolo am stat 3 zile de pază pe malul Mării Negre, am stat în comuna (?) până în 4 oct (...) și am plecat cu totul către gara (?) unde am îmbarcat și am plecat din Crimeea.

8 oct., am luat masa pe tren la Melitopol unde am stat eu la spital; în ziua de 9 am luat masa în gara Zaporije; am îmbarcat în ziua de 7 oct și am debarcat în ziua de 11 oct. și acolo în comuna Polesionovca (?), 12 km. de gara Valnovasa, unde am debarcat.

Din 12 până în 16 am stat în comuna Polesionovca, în 16 am plecat;

16 vineri, am plecat în marș de 12 km până la Valnovasa.

17 Sâmbătă, am făcut un marș de 30 km până în com. Stilo.

18 Duminică am făcut un marș de 20 km în com. Bol. Kopacuba (?), acolo am stat și luni 19 oct.

20 marți am făcut un marș de 25 km, am cantonat în com. Andreieschi.

21 mercuri, am făcut un marș de 23 km, am cantonat în comuna Kherson.

22 joi am făcut un marș de 35 km, am cantonat în com. Proposcaia aproape de orașul Tangorog (?).

23 am stat în Proposcaia, am scris acasă, că au plecat Teodorescu de la Teiu.

24 Sâmbătă, am pisat porumb în piuă și am făcut mămăligă și am mâncat cu lapte și dupe masă am primit 6 cărți de acasă.

25 la 29 am stat la Proposcaia;

29 seara am primit o carte poștală de la vărul (?) de la Hunedoara.

30 am stat la Proposcaia;

31 oct. am stat tot la Proposcaia.

1 Noi. Duminică prima dată am fost la biserică la slujbă, pe când am venit am avut și mămăligă făcută de un alt camarad și carne friptă de vacă și am mâncat și pe urmă ne-au dat gazda o farfurie de lapte covăsit și au fost foarte bun și dupe aceea plăcinte cu cartofi; dupe masă ne pregătim de plecare.

2 Noi, am făcut un marș de 42 km, am cant. în com. Simionovca.

3 Noi., am făcut un marș de 18 km, până în comuna Cioltesii

4 Noi. am stat în Cioltesii;

5 Noi. Joi - am făcut un marș de 36 km până în com. Batainschi, am trecut prin orașul Rostov de la ora 10 la 12 două oare abia l-am trecut dintr-o parte în cealaltă. Dincolo de Rostov am trecut râul Don, adică Donul.

6 Noi. am stat în Batainschi și 7 Sâmbătă seara, am plecat la gară și am îmbarcat și am mers până mercuri dimineața cu trenul.

11 Noi. mercuri am debarcat în gara Jitova aproape de Stalingrad.

Și am mers 12 km. pe jos și am cant. în com. Kovalnicov.

12 Noi. Joi, am plecat dimineață la ora 5 și am mers 17 km, am cant. în com. Seleșteanca.

13, am stat în Seleșteanca și în 14 tot aicea;

14 am primit 3 cărți ...

15 prima zi când am văzut cămile

16 Noi, am stat în Seleșteanca

17 Noi. am făcut un marș de 40 km mai aveam 18 km până la front

18 am stat într-un sat

19 la fel

77.A. Jurnal de front

Petru Trif, Mihăiești

„În armată am plecat la vârsta de douăzeci de ani. (...) Am făcut armata în Sibiu, la un regiment de artilerie, Regimentul 35 artilerie, Divizia 18. Am făcut armata doi ani de zile. La șase luni am fost recrutat la o școală înregimentară după care am absolvit gradul de sergent și mi s-a ncredințat funcția de comandant de tun. Am făcut armata timp de doi ani de zile după care am fost lăsat la vatră, în '38 și-'n '39 primăvara, 16 martie, s-o făcut din nou o mobilizare. Am fost mobilizați din nou și duși, învagonați la tren și duși în județul Sălaj. Era atunci, era să ne ocupe ungurii Ardealul de nord, pînă nu fusese dat, știți (...) Ș-am stat acolo pe poziție în '39, începînd de la Zalău pînă la granița la Careii Mari. Erau din sat în sat pe poziții, timp de doi ani. Pînă în 1940 toamna, cînd s-o cedat Ardealul. S-o cedat atuncea cu dictatul de la Viena. Ș-apoi ne-am retras mereu, iarăși în garnizoană. Așa. Atunci am fost ținut mereu concentrat. Tot o venit trupele germane în țară care ne-o instruit adică pe metoda germană, pentru război fără [oprire]. De fapt nu știa care-i situația. Am fost ținuuți încontinuu concentrați din '40 pînă-n '41 cînd o-'nceput războiul'.

[Ei v-au instruit pe arma dumneavoastră?]

Arma noastră, da' cu metodă de-a lor, germană, cu ofițeri de-a lor și metode de-a lor.

[Ați învățat și limba germană cu ocazia asta?]

Nu, nu, nu. Limba românească, da' traducătoru' era un ofițer care știa limba și germană și era din partea Sibiului, mai mult nemți, știți, și cunoștea bine limba germană. No, și am plecat în război. Plecat în război fără să mai fiu lăsat la vatră deloc. Începând din '39. N-am stat acasă, '38, nu, '39, nici un an n-am mai stat după ce m-am liberat din armată. Am fost concentrat din nou, cum vă spusăi, ș-apoi plecat în război. Am plecat în război, am ocupat Basarabia și ne-am băgat pe frontul din Odesa. Divizia asta a noastră. Ș-am luptat pîn'-o căzut Odesa, toamna, prin septembrie, nu-mi amintesc precis cam în ce lună. După căderea Odesei, lupte foarte grele. (...) Am avut pierderi mari. Apăi eu eram, în război n-am mai avut funcția de comandant de tun, eram pe un post de plutonier, eram cu aprovizionarea cu muniție și cu alimentarea bateriei, știți. Eram la vreo 5-6 kilometri în urma tunurilor cu rezervă, cu chesoane și muniții și tot ce trebuia și trebuia să mă-nteresez de hrana oamenilor și alimentarea cu muniții la tunuri, știți. No. După căderea Odesei, cum v-am spus, au venit din țară regele Mihai, era tânăr atunci, și cu mareșalu' Antonescu. Am dat defilare în fața lui, după căderea Odesei, știți... Era un sat mare acolo, Dalnic. Și după ce-am dat defilarea, ne-a băgat trupe de ocupație în Transnistria. În partea Transnistriei o rămas românii atuncea. Românii au stat în partea aia, cu comandament german și la urmă s-o cedat românilor până or venit rușii în '44, când s-o ocupat din nou. Am rămas trupe de ocupație până într-un oraș, Nikolaev, aproape de Nipru, malu' Niprului. Am ocupat niște cazărmi de-a lor de cavalerie și instrucție făceam ca și-n cazarmă, știți, în marginea orașului. În noaptea de Crăciun în Crimeea or debarcat rușii. Crimeea o fost eliberată; nu știu dacă cunoașteți Crimeea: cum se merge spre Răsărit, după ce treci Nipru', imediat te bagi în Crimeea cu o porțiune de 15 kilometri lățime. Restu-i Marea de Azov și Marea Neagră. 'I o peninsulă. Ș-acolo a fost trupele românești și fiind Crăciunu', ei și-or făcut petreceri, no, știți cum era, ca să ciocnească și ei Crăciunu' acolo pe front. (...) Uite cum o fost. C'acolo or debarcat rușii în noaptea de Crăciun, or debarcat rușii că ei știau, aveau legătură bună cu partizanii, adică aveau aparate care noi nu le puteam depista și țineau legătura cu frontu dincolo, știți. Și-o debarcat când ai noștri făceau o mai mare petrecere în timpu' nopții, știți. Nopatea de Crăciun. O debarcat cu submarinele pe mare și or făcut, o înaintat bine. Și pe noi chiar ne-o mobilizat în timpu' nopții, toată divizia și ne-o băgat, ne-a dus. Când s-o făcut zăuă am fost acolo. Nu era departe, treceam Nipru' și... chiar am trecut Nipru' pe gheață, că era frig, tare frig în Rusia acolo. Pe un pod de gheață am trecut Nipru' și am luat poziție imediat. I-am respins bine iară către Marea de Azov însă totuși la vreo cin'spe kilometri nu i-am mai putut respinge că ei o fost tare mulți față de noi. Noi eram o singură divizie. Ș-acolo am rămas pe poziție. Orice caz, pierderi mari, morți, și la noi și rușii și-n stânga și-n dreapta, cum am înaintat noi numai morți erau. Altu' mai mișca, altu' era vai de lume și... de, iarna, înghețat. Noapte...foarte friguroasă. No, și am rămas pe poziție acolo. În Crimeea nu ninge iarna, decât e mai mult ploaie și o ceață între mările alea, știți, vara-i o căldură foarte mare. Și am stat toată iarna acolo pe poziție. Încercam mereu să facem, să rupem frontul, nu puteam deloc, ei atacau, noi făceam mare pregătire să dăm un atac, v'o două-trei zile făceam mare pregătire, cu muniție, cu tot ce trebuie și ei înainte cu o zi de noi abia ei imediat debarcau în timpu' nopții și ne respingeau iară prin surprindere. Și-așa toată iarna ne-am frecat cu ei, știți. Noi am fost o divizie de români, o divizie de nemți, atât. Și ei, când o prins primăvara, când i-au bătut – da' nu noi, altă divizie-o venit. Au fost paisprezece divizii, atât o prins, noi. Noi am ținut front toată iarna cu ei, două divizii cu

paișpe divizii. Bine, că ei n-avea armament pe vremea aia. Foarte slab, slab de tot. Slab, față de-al nemților, era aproape nimica, Katiușa ce-or mai avut, că restu' nimic. Arme primitive, mitraliere așa cu roți, care trăgeau cu ele pe jos, în orice caz, armament slab or avut. Dacă nu le-ar fi dat americanii ajutor și englezii, praf ar fi făcut nemții din toată Rusia, știți, pe vremea aia. No, bun. Primăvara, cum v-am spus, toată iarna am ținut așa un front, când noi îi băteam, când ei pe noi, că n-am putut să-i mai băgăm din nou în mare iar. O venit din țară divizia nouăsprezece și douăzeci și una și una germană. Pre luat acțiunea, i-o băgat în locu' nostru, pe noi ne-o scos, ne-o trecut pe frontu Sevastopolului, dincoace, la Apus, că acolo nu se eliberase Crimeea atuncea, în toamna aia, numai partea de răsărit. Și ăștia or luat acțiunea, divizia nouăsprezece, douăzeci și una cu una germană. Trei sau patru zile i-o capitulat. Atît de bine i-o prins atunci, o prins paisprezece divizii de ruși. Și pe noi ne-a trecut dincoace la frontu' Sevastopolului. În fața Sevastopolului 's munți. Munți înalți cu stînci, cu galerii, în orice caz, pe o distanță de aproape treizeci de kilometri lățime, știți, din mare iar în mare, cum e, o curbă se face acolo și lucraseră nemții, numa nemții-o lucrat. Ci cum or lucrat în Crimeea, nimic, n-or putut să facă nimic, că erau ruși întăriți băgați prin galerii în stînci și după stînci dincolo era Sevastopolu, orașu lângă mare. N-or putut să facă nimic nemții pînă primăvara, cînd nemții și cu divizia noastră iar i-o adus pe noi din țară, armament, iar tunuri, ce-a trebuit, am avut pierderi mari dincolo la Kerci, frontu' Kerci, la Marea de Azov. Și la 1 iunie a început atacu' la Sevastopol, divizia noastră cu, în orice caz cu nemți mai mulți și o divizie, Divizia a 2-a de Vînători de Munte, că erau munți în fața Sevastopolului. Și-o ținut atacu', frontu', exact o lună de zile, pîn' la 1 iulie. De la 1 iunie la 1 iulie. Cum se făcea ziuă, începeau acțiunile trupele românești. Avioanele pe sus și germane și-a noastre și bombardau. O bombardat tot orașu' o fost oraș puternic la Sevastopol, l-o bombardat tot complet, complet și nu ceda nicidecât, că ăia avea subsol, înc'un oraș sub el, știți. Și nu se știa care e cauza. Atât or dat nemții cum dau ăștia acuma acolo la sârbi, atât or dat cu avioanele alea grele, de n-o rămas nimic decît o singură catedrală care n-or dat pe ea, în centrul orașului. Restu', praf și pulbere. După ce s-o ocupat, la o oră am fost în ea cu mașină cu toți ofițerii, noi, câțiva sergenți. Ș-atunci am văzut nenorocire, câinii urlau pe drumuri, pisici pe-acolo, vai de capu' lor, mormane de morți și vai de lume, o căldură puternică, iulie, în Crimeea și ne-am băgat în catedrala asta. Numa' răniți, civili, cum a putut să-i salveze, să-i bage acolo. În război nu se bombardează bisericile, catedralele, știți, 'i-o lege asta, doar. În fine, s-o luat prizonieri, în orice caz, o divizie numai de femei rusoaice. Numai de femei. O luat a noștri. Restu' o fugit pe mare, știți, astea o fost trupe de rezistență, de sacrificiu, ca să poată restu' să se ducă pe mare. [Femeile erau] în special la artilerie, știți, la trupe de artilerie care nu-i împușcătură, acolo-i mecanisme și aparate, femeile doar și ele sunt deștepte. No, bine. Dup' aia, am dat de veste că este subsoluri, știți și ne-am băgat și noi cu niște ofițeri, ne-am băgat. Am umblat mai mult de două ore, erau străzi, străzi numa'n beton făcute, numa-n beton. Străzi orice caz, ca să meargă, o mașină putea mere pe ele, știți, și comandamente, spitaluri, cazemate, dormitoare, săli de operație, vai de lume ce o fost acolo. No. Da' nu mai era curent acuma, era rupt curentu' și n-aveam nici gaz; cu niște furtune de-ălea di la măști țineam focu' pe ele, vedeam lumină de pe ele. Și un civil, un rus, care era săracu' băgat acolo, ăsta ne-o dus pînă am ieșit la altă parte, pe timp de două ore. Ne-am băgat la altă ieșire. Ș-atunci am văzut cum o putut să reziste ei o lună de zile, din ce cauză nu s-or putut, nu s-o cedat. Până nu s-o rupt tătă instalația de jos, nu s-

o cedat. În fine, s-o gătat, gata, pe noi ne-o retras atunci cam în centrul Crimeii, prin niște livezi faine erau, are o climă bună acolo în Crimeea, livezi de pomi. Erau în iunie și și-‘ncepuseră să se coacă perele și merele-ăstea și niște cireșe, toate livezi de vară. Ne-o băgat acolo în refacere, știți, după luptele ălea de-o lună. Și ne-o ținut o lună de zile, ne-o refăcut bine, mâncare bună, nemții, nemții ne alimentau. Ne-o alimentat nemții foarte bine’n timpul războiului. Tare, tare alimentație bună am avut de la nemți.

[Cam ce alimentație primeați?]

Mâncare o fost, dimineață cafeauă cât ai putut să bei. Pâne cu unt dimineață. La 12, două feluri de mâncare cu carne, sara, un fel scăzut. Plus , tot la două zile primeam o alimentație. Pâinea – era 600 de grame la zi, pâinea pentru două zile, o cutie de conserve de 800 di grame de carne de vită, o cutie de conserve de 500 de grame de carne de porc, o cutie di 300 grame pește în ulei, conservat, un pachet de unt, un pachet de margarină, tot ceva bun, un pachet de cașcaval, un pachet de mere conservate, aduse din țările ălea de le-or ocupat ei. Ei or ocupat aproape tătă Europa, știți, înainte de război. Două sute de grame de ciocolată, o tablă, 200 di grame de, 2 tuburi de, 2, de bomboane, un pachet de țigări la două zile și 200 de grame de rom. Asta a fost alimentația cât am stat pe front. Plus mâncarea în cazan, de, cum v-am spus, de trei ori pe zi. În felul ăsta. Plus în toate gările, că s-a călătorit, ei, acuma, aveau tren din Germania până lângă Stalingrad. În toate gările, dacă călătoreai cumva în conced sau dincolo te băgai acolo, făcut, în gări, în sălile ălea. O mâncare, mâncare caldă plus o alimentare din asta cum vă spusăi dacă erai în călătorie, știți. Te alimenta tăt la două zile, bine’nțele, trebuia să ai un bilet de voie sau un ordin de servici, îți pune pe dosul biletului o ștampilă, „alimentat astăzi”, nu știu cât e astăzi. Cât e azi?

[8 mai]

Azi, opt la zece mai, știți. Și-‘n timpul’ ăsta tu nu mai puteai să mai scoți altă alimentație. Dacă erai în călătorie, vreau să spun. În conced sau în delegație undeva. No, bun. În refacere. Și-apoi, dup’ o lună de zile, ne-au trimes, ne-au dus dincolo, ne-au dus tot spre mare, unde se unea Marea de Azov cu Marea Caspică, Marea Neagră. Strâmtoarea Kerci se cheamă, care se trece dincolo în Caucaz.. Ne-au pus trupe de pază cu tunurile pe malu’ mării ca să nu mai vină submarinele să mai debarce. No, și-atunci o venit un ordin să deie drumul, să dea conced ... o parte din militari. Și din toți sergenții mie mi-a dat drumu’, o lună de zile acasă, în conced. Și un caporal din bateria noastră s-a dus și opt soldați. Și-am plecat în conced cu arma, carabina care-am avut-o, cu zece cartușe, cinci pe armă, cinci aici în cartușieră și-am plecat. Granița era la Tiraspol. Era ocupată Basarabia, era a noastră acuma. Acolo, era un centru de primire, în centru’ ăsta erau acolo ofițeri, comandament din trupe de jandarmi, știți. Și-apă ăia ne-o luat armamentu’, muniția care-am avut-o și ne-a dat drumu’-n concediu cu bilet de voie, la o lună de zile să fim ‘napoi exact, era acolo. No. Am plecat, fiecare pe socoteala lui. Unu era din partea Sibiului, eu din partea asta, alții de prin Oltenia, de pe-acolo, ceialalți, opt soldați. Am venit acasă, am stat o lună de zile, la munca câmpului, am ajutat pe părinți, că n-am fost căsătorit eu. N-am fost căsătorit. Și-apoi, după o lună am plecat. În timpul’ cât să plec, o murit o ... femeia asta de-aicea. Asta. Verișoară cu soția mea. Era tânără, bărbatu’ tăt pe front era bărbatu’ ei. Și ... no...

[De ce a murit?]

La plămâni o avut ceva. Pe timpu' războiului nu erau medicamente, nu erau, no, știți cum e. (...) Și am plecat. Ea a murit și, zic, hai să rămân la 'nmormântare. Chiar azi treb'ia să plec și ea, azi-noapte o murit. Acu' știam că peste două zile se-nmormântează. Exact când o fost Sfânta Marie mică, 8 septemvrie, atuncea a murit ea, atunci o mormântat-o, ziua aia. La șase treb'ia să plec eu, s-ajung acolo la Tiraspol. În fine, am rămas la 'nmormântare, no, cu oamenii tot, cum o trebuit ș-apoi am plecat din nou. Am plecat – nu vă țin prea mult cu vorba?

[Nu, nu]

Am plecat de-acasă, ne-am pregătit, că vine război. Acu' vine tot o iarnă. O iarnă făcusem pe front, cu flanelă de iarnă, cu ciorapi, cu mănuși, cu tot ce trebuie, no, știți cum e omu', că ne-o prins prima dată, așa, cam goi, când am plecat în război, știți. Ne-o prins iarna cu haine militare, cu chiloți, slabi, cu vestoanele ălea, noi n-am avut nici un flanel pe noi să ne țină sau ciorapi de lână, de frig. Și Rusia e tare friguroasă iarna. Ș-am plecat. Mergând pe tren, partea spre Bărăgan încolo, știu c-am trecut pe la podu' lu' Trăian, am trecut dincolo când am trecut, de-am ajuns să ne băgăm în Rusia. Am ajuns sara, am plecat ziua, cu ce tren nu-mi amintesc, sara, noaptea, că mereau trenurile cam greu. Cum v-am spus, încărcat cu tot ce trebuie, haine aveam, bani am avut, bani-i schimbam, banii românești îi schimbam în mărci, primeam mărci. Am plecat sara și tot un sergent se pune lângă mine în tren. Ranița era pusă sus pe ălea, pe polițele ălea. Mă- 'ntrebă: „Unde mergi?” Eu, spun unde merg, pe front. ... zice că lucrează la Odesa la un atelier de reparații a mașinilor militare. ... dar ranița lui e cam goală. El zice c-o fost p-aci prin țară la ceva instruire de recruți, din ăștea, Dumnezeu cu el. Eu am adormit, am povestit cât am povestit și-am adormit în timpul nopții, mergând cu trenul. El a văzut c-am adormit, se vede că am sforăit puțin mă gândesc, mi-o luat ranița. Cu tot, cu tot, ranița de-acasă, cum vă spun, mantaua a fost pusă pe raniță că nu credeam... de... Când mă pomenesc într-un timp, când să se facă ziuă, cu, ranița lui [în loc de a mea]. Vai de mine, mă gândii că e p-acia prin tren, luai tot trenu' imediat. Nici vorbă. El se vede că s-a dat jos într-o gară. O fost pe-aci la o instruire de recruți, printr-un oraș, undeva-n țară, mă gândesc. No, bun. Ce să fac? Ranița era... scria un sergent, cu nume..., cu creion chimic scria numele lui, nu mai țin minte cum o fost numele. Mă duc pân' la Odesa să văd dacă găsesc atelierelor unde-a mințit el. Nici vorbă, ăia-mi spun că așa un nume nu este care eu li-l spuneam de pe raniță, știți. Nu e, la noi nu este, spunea un ofițer, comandantu' atelierelor ălea care reparau mașini acolo. No, bun. Am plecat. Năcăjit așa, am plecat, am ajuns acolo la Tiraspol cu ranița goală. Ce mă fac eu?

[Ați ajuns la timp, când trebuia?]

Nu, două zile – 'ntârziere. La 'nmormântare. Două zile 'ntârziere și acolo mă bag înăuntru, spun ce-am pățit, mai aveam carabina, mi-a rămas arma mea, noi aveam, călăreții, aveam arme mai mici de foc, era armată cu cai. Îmi dă direcția la Rostok în centrul Ucrainei. Nu mai este- 'n Crimeea. Mă trimete pe frontu' Stalingradului, direct.

[Maria Socol: Nu v-a pedepsit c-ați întârziat două zile?]

Ba nu! În timpu' războiului nu se... Știa că-s bombardamente. Nu mi-a făcut nimic. Mi-era frică că, am întârziat mult, am făcut un ocol mare pân' am ajuns iar în Crimeea, vă spun imediat. Mă uit în stânga, 'n dreapta, văd pe caporalu' ăsta care-a plecat cu mine- 'n concediu, știți, din unitatea mea, din bateria mea. Era mai mare ca mine cu v'o doi ani,

căsătorit, cu doi copii, avea. Era telefonist de meserie acolo. Și-l întreb, mă, Halbotă, ce facem, unde merem? „Eu, ‘ce, nu mai merg. Eu mă duc ‘napoi, eu nu vreau să rămână doi copii de mine. Mă duc înapoi acasă.”

„Bine, mă, da’ unde stai tu acasă?”

Pe mine mă și urmăriseră jandarmii, știți, că când veneai de pe front te prezentai la postu’ de jandarmi să te aibă-‘n evidență. M-o și urmărit acasă, că de ce n-am plecat.

„Păi, zic, uite, mă, vin jandarmii.”

„Nu, eu mă duc în munți, stau cu oile în munți, o fost din juru’ Sibiului, el. Da’ nu, nu mai țin minte, vezi, satu, să mai fi corespondat, să văd ce s-a’ntâmplat cu el. Cu arma încărcată, cu tot ce trebuie, mă sărută și pe-o parte și pe alta și-o luă înapoi către țară.

’Ce, „Fii bun, da să nu spui la ofițerii noștri unde mă duc eu.”

„Nici o frică n-ai, Dumnezeu să te aibă-‘n grijă dacă poți să scăpi.”

Nici nu m-o’ntrebat nimeni de el nimic. În război se-ntâmplă, te bombardează pe drum, pe ăștea, nu, nu, nici o pedeapsă n-ai. Numai acolo dacă faci ceva și ai făcut ceva, ai furat sau cine știe, atuncea te pedepsește, da’ așa n-are cum. O plecat și eu m-am dus mai departe. Mă uit în stânga, ‘n dreapta, văd un caporal de la aviație. Haine noi pe el, tot mai în vrâstă... Ei, aviatorii aveau haine cum are, vânete, albastre, cum are poliția asta a noastră. Miliția, cum...

„Mă, zic, camarade, unde mergi?”

„Mă duc pe front”, ‘ce.

„N-ai mai fost?”

„Nu am mai fost.”

„Păi, de unde ești?”

Spune că e de la Valea Sebeșului, un post de aviație, o unitate de aviație. Bine. Și eu merg. Și direcția tot acolo era, tot la Rostok. No, bine, mergem amândoi dimpreună și, zic, uite, am mai fost pe front și mă duc a doua oară și n-ai nici o frică, merem. Când ajungem acolo, atunci ajungem. Merem la centru aici de ne pun viza, când ajungem la Rostok ne pun altă viză, vedem unde ne dă direcția. Bine, merem cu trenu’.

„Mă, zic, nu vrei să vizităm Odesa?” Îi spun eu lui. (...) Hai, zice, da’ lui îi era cam frică, cum era nou.

„N-ai nici o frică, că ne-a dat direcția la Rostok. Când ajungem acolo... putem și dup’ o săptămână. Când ajungem ne pun viză, c-așa-i în război.” Să vedem că acuma Odesa e oraș românesc, adică tăt cu partea românească. Târguri băgate, prăvălii, tot ce trebuie, numai români erau. Toți din România au fost duși acolo. Am mers, am vizitat, în orice caz era bine acolo, un târg, o piață mare acolo, un circ mare, și-am stat vreo două-trei ore și-am plecat încă c’un tren spre Rostok după-masă, mai spre seară, soarele coborâse bine jos. Ne prezentăm la centru’ ăla din Rostok. Tot întrebăm încoace, încolo, no, eu știam destul de bine rusește că dac’am fost mai în urma trenurilor, știți, prin sate, prin... totuși am prins. I-o limbă ușoară, se-‘nvață așa, verbal. Gramatical e mai greu o țară. Și spun tăți că-i în partea de nord a orașului centru’ ăsta de îndrumare. Merem acolo, ne băgăm, îl găsim acolo, un ofițer de jandarmi, ne prezentăm, cutare, ne dă direcția în Crăsnădar, poalele Caucazului. Acuma, zic, se vede că unitatea noastră a trecut în Caucaz, pe la strâmtoarea asiatică, între Marea Neagră și Marea de Azov. No, bine. Da’ unde mai merem noi acu’, noaptea? Era noapte. Hai să dormim aici în Rostok, până mâine dimineată. Ne-am băgat acolo, vă spusei, în gară, mâncare caldă, am servit, erau numai femei îmbrăcate

în alb, erau din Germania și ăstea serveau în orice caz mâncare, două feluri de mâncare scăzute plus lângă cantina mare era alta, alimentație; ne scosăram alimentele ălea care vă spusăi, pe două zile, zic: „Unde dormim acuma, noaptea asta, să le dăm acolo”, că nu aveau ce mânca rușii acuma, era spartă toată mișcarea, știți, nu mai erau colhozuri, nu mai funcționa magazinele, era foamete mare în război. Orașu’ ăsta, Rostok, era ocupat de nemți acuma. Numai nemți erau în el, comandamente germane, poliție pe străzi, nemții umblau, știți. Și de-aci se ținea legătura cu frontu’ Stalingradului. Comandamentu’ german aici avea legăturile telefonice, cum se dirijase, la Stalingrad. Orice caz, aici a fost cam corpu’ german tare în urma frontului. Exact în urmă îi divizia, apoi vine corpu’ de la armată, mai în urmă decât... No... Soarele se coborâse, pân’ a merge acolo, la centru, pân’ a veni înapoi... Hai că găsim noi unde, ne culcăm pe undeva, că erau foarte primitori civilimea rusă. Tare primitori o fost. Nu mai erau acasă decât mai multe femei mai în vrâstă, de la patruzeci, cincizeci, șaiszeci de ani. Nu găseai tineret, nici bătrâni. Absolut deloc. Cum se ocupa ‘nainte de nemți sau de infanteria noastră, cum nu mai găseai. Ei îi retrăgeau rușii, știți, din calea frontului, copiii și bătrânii. Și nu rămâneau, nici un moș n-am găsit, nici un moș sau o babă. Decât femei, cum v-am spus, patruzeci, cin’zăci la șaiszeci de ani. Aceia-i mai găseai. No, iacă ne băgăm, numa’ blocuri erau, blocuri speciale, orașu’ nebombardat, Rostok...Zic „Hai să vedem, găsim undeva să ne lase să dormim până mâne dimineață.” Ne urcăm sus, n-am mai găsit liftu’, erau nu știu câte etaje, da’ ne-am urcat nițel, al doilea sau al treilea etaj, nu mai îmi amintesc bine și erau coridoare lungi, blocurile făcute și cu camere mai mici, știți, vizavi și-ncolo așa, pe coridoare lungi, cum erau... Mă urc, mă bag aci la un bloc din ăsta, no, o femeie la v’o treizeci de ani, cam așa ceva. Cam așa avea. Întreb eu rusește dacă mă lasă să dorm până mâine dimineață. „Da, stai.”, bucuroasă tare. No, bun. Mă bag la altu’ dincoace și găsesc și la altu’ lu’ ăsta, aviatoru’. No, aci găsii, era una mai în vârstă bine, nu, n-apucă nicidecât. Mă băgai dincolo, la alt apartament; găsii. Una iară mai, v’o treize’ș cinci la patruzeci de ani. Bun. Întrebarăm pe asta unde mersăi eu: „Bărbatu unde e?” Spune că-i pilot de avioane, a fost, în timpu’ lui când o plecat la război și de doi ani, aproape doi ani de când era război, nu l-o mai văzut. Înseamnă că l-or doborât ăștia, nemții și o fi murit b’etu om. Copii n-are? Cică n-are copii. Bun. Îi scot alimentația care am avut-o. Îi pun pe masă. Începe femeia să-și facă cruce și plânge, plânge când vede că-i pun eu pe masă toate bunătățile. Acu’ aveam la mine un carnet, o sută de foi o fost, cu ștampila unității și semnătura comandantului unității. Că, cum vă spui, eu am fost și cu alimentarea și cu muniția. Nu aveam, primeam alimente. Luam de la colhoz. Colhozurile nu le-o stricat nemții. Cum ocupau, cum puneau conducători, nu din comuniști, de-a lor, din ăștiălălți și merea mai departe colhozu’. Funcționa ‘ncontinuu, știți, ca să aibă ei alimentație. Și când nu aveam carne, să ne dea un porc sau un vițel de la colhoz și treb’ ia să dea o dovadă, știți, completam numa’ acolo și semnătura era a unității și rămânea să se justifice el la mai marii lui, care era. Și eu cu astea puteam scoate alimente. Completam și scoteam alimente, nu numai cu biletu’ care-l aveam, știți, încontinuu. Și lăsăm alimentația care era, lasă, că scoatem noi alte alimente, le umplem la ăstea de... Ia uite, ‘ce, mă, bieteile femei, o lună de zile [le ajunge] din conservăria care le-am scos-o. No, bun. Completarăm bilet, făcui pentru zece oameni, ca cum ar fi ‘ntr-o delegație, cum am plecat în urmă cu două zile dintr-un oraș mai în urmă, am pus, și completai și plecai și-l luai pe el cu foaia de cort. Știți ce-i foaia de cort. Foaie mare, care are fiecare ostaș. Așa, bun. Luai foaia de cort, că acu’-mi

dă multe alimente, îmi dă pentru fiecare pe două zile, îmi dă douăzeci de porții de alimentație. Ș-am adus, de numa' două bidoane n-am luat pentru băutura aia, pentru romu' ăla, știți. Două bidoane, de, bidonu' era de-un kilogram. O rămas o juma' de beutură la ei că n-am mai avut sticle, știți. No, ne-aruncă pâine, vin, de toate. No, mă dusei și le spusei că luăm pe două zile. Abia luă ăsta în spinare foaia de cort cu'ncărcătura, știți, ăsta, caporalul. Le-am dus la bieteale femeile alea, ai, dacă n-or plâns, săracele. Și-și făceau la cruci, că-s foarte religioși rușii. Icoane în scări, candelă pe pereți. În fiecare sâmbătă sara arde candela până luni dimineața acolo, 'orice caz, îs foarte credincioși ca popor, da' așa a fost instruită armata ca..., știți cum o fost, cum făceau când au intrat în țară, după sistemul ăsta comunist, da' ei ca popor sunt ortodocși, sunt foarte credincioși. În fine, am dormit acolo în noaptea aia. Rusoaica, orice caz, soție de ofițer, în orice caz, o fost o mare comunistă, mă gândesc io, da' totuși văzând că, făcându-le binele-ăsta, cu alimentația, m-o pus în gardă. Aia a lu' ăla nu, da' asta a mé, nici ăsta nu știa rusește, unde era nou de pe drum. Să fii atent că-'n fiecare noapte vin avioane engleze și americane și bombardează orașul ăsta, știți. Știau că-i comandamentul ăla german, aveau spionaj. Spionaj cu ăilalt' dincolo, cu frontul. Acuma io mă gândii și eu săracu', n-o da chiar în blocul ăsta, mă gândesc io, dacă vine aici nu nimeresc ăia chiar în blocul ăsta să deie cu avioanele. Am adormit după ce ne-am petrecut noaptea că, no, ele s-or cam pilit puțin ș-or început să joace că ele-s tare jucătoare rusoaicele, căzăcească, aveau un d-ăla, d-ăla cu horn d-ăla mare [gramofon] gramofon, ia, uitasem... No, și-am adormit cam obosiți. Când am pomenit dimineața, m-am pomenit pe la doi-trei ... între unu și doi cu bubuitura. A dat exact în comandamentul ăla care-o fost în capăt la blocul nost. Comandamentul ăla mare german. M-am pomenit într-o dărmătură, când m-am pomenit, rusoaica nu-i nici rusoaică, nimic. Eu eram pe o dormeză, ălalalt nu, nici ăla, o fugit, c-o fi tras de mine să mă scoale când or zis alea, nu știu, dar el a fugit în subsol, în adăpost, când o venit uruitura aia; c'-alea urlau, uuu! Uuu! Uuu! Așa făceau ălea mari, avioanele, pe vremea aia. No, și nu era ca acuma, cu rachete, să vină. Veneau deasupra orașului și totuși ținteau. Lăsau o rachetă luminoasă, care lumina pe o rază de 10 metri, lumina de puteai să găsești acu' –'n timpul nopții. Așa lumină puternică avea racheta aia; venea mereu cu parașuta și ei vedeau țintele și așa vedeau! Vedeau unde trebuie să deie și no ... Și gata. Am plecat și eu acuma, am coborât jos. Acolo auzeam zb'erate și chinuite cum o dat la ăia care-o fost la telefoane, nemții ăia de-acolo, o fost mare măcel acolo. Ș-apoi am coborât mai în vale așa, n-am mai dat de ele, n-o mai venit pe lângă noi ele, nici aia, nici ailaltă. No. Am stat până s-o făcut lumină ș-am plecat la gară. Am plecat la gară. Am plecat la gară, din nou alimentație pentru două zile iară ca s-avem pentru noi. Ș-am mai mers până –'ntr-un orașel, Bataisk îl chema, Bataisk în stepa aia calmucă; o mare legătură de cale ferată, erau sute de linii acolo. Orașul nu prea era mare, așa cum o fost Deva noastră înainte de s-a modernizat, cam așa ceva, da' îți spun, gară și nod de cale ferată din tăta Rusia, de pe toate fronturile erau acolo, sute de linii erau. No, pân' acolo o mers trenu', de-acolo n-a mai mers că trenu' în Rusia îi mai larg cu zece centimetri, calea ferată. Și nemții, cum înaintară în front, trăgeau o linie de zece centimetri, știți, erau unități; trăgeau o linie, veneau trenu' lor din Germania, Berlin. Acceleratele pline de ... ș-aci, gata era, nu prea era departe frontul ăla unde era rușii. S-auzea bubuiturile din gară. Acuma io, șapte după amiaza ac'lo. No, cum să merem s-ajungem în Caucaz acuma, în Crăsnădaru' ăla. Mă duc la șefu gării și vorbesc, acolo nu mai erau români, erau tăt ruși, vorbesc rusește cu el,

uite-așa, așa, spune că numai mâine dimineață la ora opt este un tren sanitar care mere după raniți în Caucaz, mere-‘n Crăsnădar, ș-acolo vin raniții după munți, îi duce trenu’ din spitalele lor. Și, no, am stat acolo, ce să facem, până mâine la opt, cu ce să ajungem la centru’ ăla din nou iară? Cu impresia că divizia noastră s-o fi ‘mbarcat la tren ș-a trecut în Caucaz acuma. A făcut ocolu’ ăsta, știți. No, ne plimbam noi prin orașelu’ ăsta... acolo, gara era bombardată, dar era într-alte magazii intrată acuma legătura cu calea ferată, știți, ș-acolo era un depozit de ... de muniție, ca să spun, pus în câmpu’ limpede, era o mare deschizătura în gara aia, știți, mare teren. Cum veneau trenuri din Germania cu fel de fel de armament, acolo-l depozitau. Lăzi, bombe de luat avioanele, fel și fel de armamente acolo, ceva nemaipomenit. Trenuri încărcate cum veneau cu armament și cu mașini de război nedebarcate până acolo. De-acolo linia nu mai era strâmtată, cred că era și ruptă de frontu’ ăla, frontu’ Stalingradului. Și un mic lagăr de o sută de prizonieri ruși, lângă gară, știți, acolo, cu sârmă ghimpată îngrădit și o baracă făcută. Țștia-i folosea la încărcături și descărcături, când debarcau de pe trenuri și-‘ncărcu mașinile, aci pleca muniția aco’ pe front numai cu mașinile. Ei încărcu muniția și plecau în timpu’ nopții acolo, s-alimenteze pe ăi de pe poziții. Și era niște căsuțe așa mai mici în marginea orașului, către gară – acuma gara era cam în marginea orașului – hai să ne băgăm noi la o căsuță și durmim până dimineață. Și dacă ne băgăm, două femei în vrâstă, cin’zeci, șai’zeci de ani, necăjite, acolo era soarele iară cam așa de v’o două palmi așa, spre apus. Cum ne băgăm înăuntru, ele-‘n timpu’ ăla mâncu, mâncare de cină, sara, știți. Și ce mâncu? Pâine goală, d’un’e-or fi făcut-o rost în amaru’ lor și muia pâinea-n sare și băga-n gură și bea apă după ea, nici ceai n-or avut, vai de lume. No, când le văzurăm iară, săracele, ș-astea năcăjite din nou lăsarăm alimentația care-am avut-o și n-am consumat-o. Am făcut 2-3, 4 ore dac’ am făcut de acolo pân’ aci. Și din nou le-am alimentat și pe ele iară. Ne spune că ne lasă, da’ n-au numa’ un pat. Numai jos. Bine, jos. Ne-așterne acolo niște fân, aveau o țără că venise cu niște cai și cu căpițe de fân. Ne pune fân și ne spune pe rusește: „Bun, noapte bună.” Ne-am culcat și iară cu intenția ca să nu ne bombardeze, aicea fiind depozitu’ ăsta. Nu ne-am mai dezbrăcat, nici cizmele de pe picioare, că eram încălțați cu cizme, știți, decât ranița aia cam goală pusă la cap, numa’ centura desfăcută și așa, cu hainele pe noi, cu actele care le-am avut aici în buzunar, gata să ... că nu bombardează. Zis și făcut. Noaptea, pe la unu, la două, o venit avioanele, exact în depozitu’ ăsta care vă spun eu. Dumnezeu, Doamne, când ne-am pomenit noi iară, oboșiți, cum e omu’ dus în tren năcăjit, când ajunge, știți cum îi. Ne-am trezit iară în bubuiturile ălea și-n exploziile ălea, nu știam așa ... amețiți de cap, că zic o venit rușii, o rupt frontu’ și iară o venit pe noi, cum pățisem înainte, în Crimeea și iacă dăm de veste că ce s-a-‘ntâmplat. Mașinile luaseră foc, altele cu muniția așa, fugeau cu focu-‘n spate, să scape din apropierea lu’ flacărele alea. Cum explodau bombele ălea și schijele urlau pe sus, era nenorocire complet, când văzurăm care-i situația. Am fugit și noi p’in grădinița aia, printre caișii ăștia și-a luat foc și casa lu’ ăstea. O fost acoperită cu nu știu ce, Dumnezeu ce material de-a luat foc; și mai multe căși. Am fugit mereu până când s-o făcut zăuă bine, no, acolo o rămas, n-am putut fugi numa’ așa. Acolo o rămas carabina, acolo o rămas ranița lu’ ăsta, a mea, a mea o fost goal’ acuma, că-mi furase ăla [râde]. Ș-am avut doi inși de-aici dintr-un sat, de la Teiu, nu cunoașteți aicea. [Ba da] Doi inși am avut, doi inși de le-am dus pachet de-acasă tot pe front. Praf și pulbere s-o ales de pachetele-alea. Le-o mâncat hoțu’ ăla care-o furat. Acuma eu la ăștia n-am mai spus. Am spus că m-o bombardat, că ...

comandamentu' german ne-a dat acte că ne-o bombardat în gara aia, știți, de-am prezentat, cu- 'ntârzierea, n-am mai avut armament, carabinele o ars, carabinele, numa' țevile-o rămas. Țsta plângea săracu', că era nou, îi era frică. „Nu-ți fie frică, că te duc pe front, numa' pe arme călcăm.” Fugeau rușii, numa' arme. „Și luăm arme de-alea, care-s mai moderne și nu mai ținem cont de, că ai avut arma cu tine. Nu mai ... în război nu mai este așa ceva.” Și am plecat. La ora opt dimineața înc'lo, ne-am dus în Caucaz. A venit trenu' sanitar. V-am spus, ne tot dădea mai departe acolo, formaseră ei, acuma șinele ălea n-or ars, o ars armamentu' ăla, știți. Și b'eții rușii ăia, o sută de inși, așa or ars cum arde niște șoareci săracii erau tăți carbonizați, ai, ce-am văzut eu cu ochii mei! Mirosea carnea aia de pe ei, săracii, în apropiere...Trei bombe d-ălea mari, cât e masa asta, rotunde, cu focoase d-ălea de luat avioanele, neexplodate. Frică ce era, lumea, când s-apropia, frică că explodează în timpu' ce trece până o venit niște unități germane de le-o dezamorsat, ca să nu mai explodeze. Am plecat și-am ajuns acolo. Am ajuns în orașu' ăla Crăsnădar, tare frumos, un oraș iară, nu știu cum, nebombardat nimica, erau mulți, mulți moldoveni care știau românește - 'n el, basarabeni duși pe-acolo și de-acolo-mi dă direcția 'napoi în Crimeea. No, zic, iacă. Divizia a fost să se-'mbarce și noi am mai întârziat pe cale, până am venit noi din conced, până cine știe cum. Toate unitățile din divizie or avut oameni în conced, știți, așa mă gândesc eu. Când m-am dus, am găsit îmbarcată la tren tăta unitatea mea, numa' să plecăm. Din nou iară am plecat și-am ieșit și-am ajuns iară pe la Rostok cu unitatea, știți. În apropiere de Rostok ne-om debarcat jos, după ce-am ieșit din Crimeea și ne-o adus din țară unități de recruți în completare. Am mai instruit acolo cu ei două săptămâni de zile, cu ei, no, și-o trebuit apoi, am plecat pe jos, trei zile și trei nopți, pe jos, cu caii, cu tunurile, până am ajuns la unitate acolo, la frontu' Stalingradului. Am schimbat pă Divizia'ntâi. Ne-o băgat acolo pe poziție, în locu' lor, cu tunurile noastre și erau un fel de viroage știți. Și-acolo, ăstea două, un grajd făcut în pământ de țineau caii, divizia asta. Ne-am băgat caii acolo și-acolo am luptat, iară eu v'o trei-patru kilometri în urmă și pe flancuri de tunuri, de-acolo alimentam oamenii cu mâncare, muniție și ce trebuia toată noaptea și am luptat acolo cam două săptămâni. Acolo am căzut prizonier. Acolo a fost nenorocirea a mai mare.

(Și cât ați stat prizonier?)

Patru ani. Acolo era o poziție cam tristă, poziția frontului. Nu mai aveam avioane, nu mai aveam tancuri în fața noastră, că în război așa luptam noi. Aviația venea pe sus, bombarda din greu, apoi tancurile-n față și-apoi infanteria, no, și-apoi cu tunurile, dă-i din greu, știți, sprijină infanteria după bombardamentele de avioane. Acuma în perioada asta se crease al doilea - era în '42 toamna, în noiembrie, se crease al doilea front în Europa și-i luase pe nemți din spate, știți, americanii - 'n partea aia și ei și-au retras arma specială, tancurile și avioanele, să-și apere țara. O slăbit frontu', din cauza aia s-o prins acolo atâta lume și, o poziție tristă, nu, nimic, mereu, infanteria se distrugea, lua prizonieri, rănea din greu, nu era avioane, nu nimic și lor le dăduseră, la ruși, ajutor mare cu armament, numa' cu armament. Cu armament englez și american ne-o prins pe noi, o dat materiale de război. O băgat - m-am uitat eu pe-o hartă - pe acolo pe mare, pe apă cu vapoarele le-o băgat, la ruși acolo-'n partea aia. No, bine, cum v-am spus, zece zile, atâta am putut dura acolo, mai mult nu. Toată infanteria o distrus-o. O Divizie are așa, două regimenturi de artilerie a douăsprezece baterii de luptă un regiment, trei regimenturi de infanterie care luptă plus aviație și tancuri și-așa mai departe. Și-acolo o distrus în fața noastră toată

infanteria, știți, avioane n-o mai fost să bombardeze, tancuri n-o mai avut și i-a distrus, o făcut măcel pe infanteriști. O distrus toate trei regimenturile și o venit cu tancurile în fața tunurilor, apoi eu eram cum v-am spus acolo, la v' o 4-5 km și-aveam legătură telefonică cu ei la tunuri și un agent călare la caz că se rupe firul. Firu-i pe jos întins în război și cu telefoane de-alea cu manivelă, știți. Gata, v-am spus, după zece zile, pe 19 noiembrie dimineața am primit ordin să nu trimit cafeaua la ei pe poziție, trimeteam cu o căruță cu două roate, știți, anumit făcută pentru treaba asta, să nu trimet că-i pericol mare, că bat rușii din greu și nu se poate băga ăla cu ... să nu omoare pe-ăla cu calu', bucătaru ăla care merea, să pregătesc masa pentru douășpe. Bun, la fel, la fel primesc și la doișpe ordin, tot așa la fel, în felu' ăsta, nimic, să nu trimit nimic. Când e la patru după masă primesc ordin că imediat, la trap și la galop să vin cu antetrenele alea care să ia tunurile toate, alea-s legate de cai, caii-s înhămați la ele și cu două roate, acolo să-mperechează tunul de pe poziție de pleacă, știți, plus chesoanele alea cu patru roți, mari, cu muniție, care, eu alimentam tunurile acolo.

Ș-am plecat eu călare înainte cu calu' ăla, cum vă spun acolo, rapid, dă-i drumu' după mine și cum am ajuns, mai era câte-un infanterist, fugea săracu' cu mâna ruptă, cu sângele după el. „Nu vă duceți, fraților, că-i nenorocire, praf vă face.” Am ajuns așa și totuși, omu' necăjit și vai de capu' meu, mă săturasem de front, acum eram pe-al treilea front. Țineam mâna stângă sus înaintând, că veneau schijele și din tancurile lor, că nu se vedeau, era ceață, că eram în apropiere de Volga, știți, Volga-i o mare apă, mare fluviu, cu ceață multă. Că, zic, să mă rănească pe mână și pe mine să scap de front. Nu știam că ne prind. Bine că nu m-o rănit, că cine știe ce se-ntâmpla. Ș-am scăpat și am ajuns acolo. Ce să vedeți? Tunurile au fost toate descablate, atât or tras de nu mai funcționau țevile, numa' un singur tun care era, or fujit, toți servanții și cu ofițerii care-or fost or fujit și acuma era de la observator, căpitanu', că comandantu' unei baterii de artilerie stă la observator lângă infanterie, știți, c-un maior de infanterie, că fiecare baterie are patru tunuri, servesc la patru companii de infanterie, știți și la ăle patru companii i-un maior acolo delegat. Și comandantu' nostru era cu maioru' ăla acolo la observator, vreo 6-7 km înaintea tunurilor, știți și ăștia fugiseră și ei de groaza tancurilor și găsiseră tunu' ăsta, fugiseră pe firu' ăla telefonic, tunu' ăsta și o început să tragă cu tunu' ăla singur. Căpitanu' nost făcea ochire și observa și maioru' ăla băga câte un cartuș, da nu mai regula țeava aia, că știți, când pușcă trebuie să meargă rapid înapoi, știți, reculu' ăla. Așa i-am găsit, în felu' ăsta. Dacă am ajuns, rapid, și-ncepuse să se-ntunece puțin puțin așa spre sară, am încălecat și-am plecat. Și-apoi mână și mână și mână tăta noaptea. După, no, pe la v' o 10-11 ceasuri primim ordin așa - totuși, fugeam în dezordine acum, nu mai era legăturile cu divizioanele, cu regimentele, cu divizia, știți, cum îs tăte pe front, în corturi, în urmă pe poziții acolo. Totuși era un calcul făcut că dacă mâine dimineață am ajunge ca de-aicea la undeva, Orăștie, pe undeva pe-acolo ar veni, știți, am ajunge ca de-aicea la Făget, în Banat, am scăpa de cercu' care ei programase să facă. Ei făcea mulți cercuri, că era bine, nevătămați oamenii și tunuri și toate. Bun, fugim noi, fugim toată noaptea, cât am putut, cu caii, no, cu infanteria pe jos, noi cu caii, unități de tancuri ... tancuri n-o fost, mașini din ăștea, motorizate-or mai fost. Când a fost pe la doi, trei, am dat mare de-un șant anticar cum ne-or băgat ei, ne-or mânat, mult spre partea dreaptă ne-o 'mpins, că din partea stângă veneau tancuri, pușcau, ca să ne bage mai mult pe dreapta; ei or avut un șant mare anticar, șanțu' anticar e de patru metri lărgime - cât e casa asta - și doi adâncime, pe

vremea aia așa se făcea, să nu poată tancurile trece prin ele și unitățile. Am dat de șanțu' ăsta, gata, no, cum mai trecem noi acuma, cu tunuri, cu cai, cu ce trebuie. Ordin imediat, fiecare tun își taie un drum, adică să-și facă o rampă, să-și taie țărmurile ăsta și celălalt să poată trece. Pământu era cam înghețat, în noiembrie și la noi e, da' la ei o înghețat mult pe vremea aia. Am tăiat, la tunuri sunt târnăcoape, cazmale legate acolo laterale, am tăiat bine și-am întârziat mult la drumu' ăsta, n-am ajuns să trecem tunurile. Acolo o rămas tunurile, că începuse să se facă de ziuă. Atuncea hai să fugim, abia am trecut noi pe jos, mai cu câte-un cal, care-am puut și să fugim, să ajungem acolo la gara aia ca să scăpăm de cerc, totuși, fiecare cum o tăiat și cum o fugit, fiecare fugea pe-un câmp; o fost în stepa calmucă, un câmp, nu se vedea numa' ceriu, că nu știu cum s-a nimerit o zi liberă, o zi senină zăua aia când ne-a'ncercuit. Până acia era o ceață. Atunci așa o zi frumoasă o fost, ceva minune. Și-apă, numa cum am văzut ceriu-n orizont, și-așa, și-așa, apă numa armată, cal, tun și-așa mai departe. Și-am fugit și-am ajuns, cum să trecem, că veneau și din partea aia, blindatele-ălea a lor, engleze, americane, materiale de război, numa' poarta la cinczeci de metri a fost în față când s-a-'nchis, în fuga noastră, cum am scăpat de la șanțu' ăla. S-a-nchis, gata. Or întors țevile către noi, tunurile, blindatele, către mine și gata, am rămas blocați. Apoi plânsete, ce, că tare frică ne-o fost de prizonierat. Propaganda așa era, fascistă, nemțască, să nu vă predați vii comuniștilor, bolșeviciilor, că vă schingiuiesc, vă omor, vă spânzură, vă taie limba și nasul și-așa mai departe. O frică de-aia ne-a mâncat viața noastră că am căzut prizonieri, știți. În fine, ăia o rămas așa, noi, blocați. Am început să rupem galoanele care-or fost, gradații, sărgenții, ofițerii, praf, numa pe galoane și pe decorății, să le dăm jos.

(Ați avut decorații? Ie - Virtutea Militară - 620 000 indemnizație pentru ea și avansat la gradul de sergent major după luptele de la Sevastopol)

No, bine. Ofițerii, tăți se cam împușcau, activii, ofițerii activi, de frica asta, că acuma ne omor ăia, ne schingiuiesc, numa' așa auzeai, miile-ălea de oameni și în stânga și în dreapta și-n urmă, acuma în față nu mai erau, că erau ei, acuma cât ai văzut cu ochii atâta o fost mașinile ălea și lungi, cât a fost de-ntinsă coloana aia. Ăștia se-mpușcau ăi mai mulți, patrioți, știți, puneau revolveru', cum aveau revolvere mici, fiecare cu țevi ori în cap, ori în inimă și gata, pac, pac, pac. Noi aveam un ofițer, al nostru era din Sibiu, un avocat de meserie și-acuma era concentrat, știți, căpitanu' se bolnăvise care-o fost activ și rămăsese el, tăt căpitan era și ăsta. Conducea bateria. Și tăt mereu vrea să se-mpuște, tăt mereu. Și mai era încă doi ofițeri activi, sublocotenenți, din Sibiu, unu notar, unu-nvățător erau, că-n război erau zece contingente mobilizate, știți, nu numai partea activă, așa se lupta pe vremea aia, nu ca acuma. Și domnu' Avriganu, așa-l chema, eu „Stai, omule, liniștit, cum credeți că ne omoară atâta suflare de om? Nu se poate să ne omoare pe toți, că prăpădesc materiale de război, engleze, americane, ăstea nu-i de-a lor.” Și scăpă ăsta. Tot mereu era cu pistolu' să-l pună să să-'mpuște. Așa-l ținurăm noi, se mai acomodă omul. Și cu el am ajuns, am plecat, cu el am ajuns până ne-a'mbarcat la tren. La urmă o ajuns bine, o venit în țară după câțiva ani, iar o iau de la-'nceput, el o ajuns bine, o ajuns locotenent de război în Sibiu după liberare.

Acuma eram tăți înarmați când ne-o-ncercuit, știți, fiecare. Înmediat între noi, între 50 de metri și noi, apăru o divizie de cazaci, de cavalerie, ca să ne dezarmeze, știți. Cum veniră cazacii, fiecare, tăt trei călăreți, unu' s-o tras înapoi stând lângă trei cai și doi vin în fața noastră. Aici o fost altă, unde-o fost altă și-așa mai departe, o făcut așa. Și-a-'nceput

să facă percheziție, să dezarmeze și să trimită spre lagăr, spre încolo. Că acu' le era frică și lor că iară vin din nou, cumva vin nemții, c-or mai fost cazuri d-astea, și vin, și îi bombardează și-i ia prizonieri, c-or fost cazuri, da' acia nu s-o mai putut. Și noi tot cu speranța aia am mers, că vine-un caz, vin nemții și ne salvează, n-ajungem în lagăr, da' iacă, am ajuns. Văzui - că un ostaș în război are-'n sacul de merinde, știți, o traistă frumoasă, are acolo o conservă de 500 de grame carne de porc în untură și-un pachet de pesmeți de-un kilogram. Ți-i asupra lui, de ăla nu se prinde până în caz că-i încercuit undeva și nu are ce mânca, știți. Și cum făcea percheziție și căta și-n sac, arunca și conserva și asta, tăt, arunca, „măi, frate, Dumnezeu, mă, că cine știe când om ajunge la lagăr și n-avem ce mânca”, știți. Apoi eu tot cu oamenii mei care-or fost am mâncat și dimineața cafeaua și la doișpe, numa' cina n-am mai ajuns, că no, s-o făcut sară. Ți-lăț săracii, nu mâncaseră nimic, infanteriștii nu mâncaseră de două zile nimic, că nu putusem să le fac de mâncare, că bombardau ăia. Și, cum să scăp eu, mă gândii, barem cu conserva asta? Conserva era, nu era de 800 de grame, carne de vită, de vită, nu de porc. Un tub așa în orice caz, de 800 de grame. Mă trăsei înapoi că eram, cum am fugit cu un ofițer lângă mine și cu doi sublocotenenți. Mă trăsei în urmă și scosăi cutia de conservă și-o'mpachetai frumos, cum aveam - c-am avut la noi, am avut la cai, n-am avut raniță, călăreții, știți, numa' servanții de pe tunuri, ăia au raniță, că ei n-au cai, dar comandantu' de tun are cal și are-n față niște coburi, într-o parte ține uneltele ce trebuie la cal, fie țesală, fie traistă de grăunțe, în stânga hainele mele de schimb, de rezervă, știți, cum are soldatu' în raniță. Și când am lăsat calu' în șanțu ăla, noaptea atuncea am luat uneltele mele, cămașa, izmana și o flanelă, am luat și-am băgat în sacul de merinde. Și-acuma, când văzui că aruncă, luai tubu' ăla de conservă cum e așa puțin lunguleț, îl împachetai frumos (...) când am ajuns la percheziție, luai eu în mână ăsta care-l făcui, pachetul și el luă repede ăsta și-l aruncă. Mă-ntrebă pe rusește: „Ce ai aici?” Eu îi spun pe rusește (...) mai știam atuncea, nu mai țin minte. No, el zice atuncea să le bag înapoi. (...) Și-atunci am scăpat, am scăpat cu conserva... Și cum ne dezarma, cum ne dădea direct la v'o 200 de metri acolo unde se făcea, cantonau toți dezarmații. Și în timpu' ăsta, noi, ca să ne găsim cunoscuți, știți, din apropiere, din divizie, de prin unitățile ălelalte, începusem să ne apropiem, să ne strigăm unii pe alții, „Care-i, mă, din Hunedoara?”; „Io, mă, cutare.” Ne-am găsit vreo șapte-opt inși din împrejurimile astea, din satele vecine. Și-așa ne-am pus unii lângă alții și când am făcut o mie, două mii de oameni, nu-mi mai amintesc cât eram, gata, 4 santinele cu automatele și mână spre răsărit, opt zile și opt nopți. Asta a fost încontinuu, fără mâncare, fără culcare, fără nimic, fără... complet. Opt zile și opt nopți. La două ore, ei fumau o țigare, santinelele lor. (...) Da' ei când fumează, ei nu lucră, stau jos, rușii. Și, după două ore, ei se puneau jos să fumeze și-apoi noi picam morți pe pământu' ngețat. (...) Veneam visând pe drum, uite-așa, picam jos. Care putea, mergea, care-o picat, o rămas. Nu l-o pușcat nimeni, da' o rămas. Nărocu' vezi, c-am avut asta. Am avut conserva asta. În timpu' nopții, când ei fumau o țigară, picam mort jos și-atuncea am avut o lingură, nu vă spusăi, pe cizmă băgată (...) și cu coada de la lingură foarte greu am putut să tai conserva. Foarte greu, m-am tăiat și la mână, țin minte, nu merea coada... (...) Și mâncam noaptea câte două linguri, în timpu' nopții, târziu; ziua nu puteam, că mă vedeau alții și mă omorau; îmi luau aia și praf și pulbere mă făceau; era tare rău; să te omoare pentru nimica toată, vai, Dumnezeu, Doamne, ce necazuri!

Și cum vă spun, am ajuns la apă și-am trecut Volga. (...) Ne-a trecut Volga dincolo, pe un șlep. Ș-a fost spus că numai două mii de oameni mere pe un șlep o dată; restul vine a două oară. Și m-am dus repede și m-am îngrămădit de prima dată, că de-acolo din Volga se vedea un sat mare chiar pe mal. Și atuncea ne-am gândit, în orice caz, noaptea trebuie să ne-ascundem prin sat, să ne lase să dormim după opt zile și opt nopți. Numa' așa o și fost. (...) Acolo, dincolo, era un sat mare de ruși adevărați, nu mai era calmuci de-ăia negri, de-ăia mici. Cu bine, cu căși, cu curți îngrădite, știți; cu poartă, cum trebuie, sat bogat era, pe cum se vedea. Repede, m-am băgat la o casă, să mă lase să odihnesc; (...)acuma, când am intrat în casă, hop numa' un soldat rus; era o unitate de tancuri pe stradă, că era o șosea principală prin mijlocu' satului (...) și tanchiștii erau cantonați pentru noaptea aia în satu' ăsta. Cum ne-am băgat, numai tanchiști. Ce! au pus imediat mâinile pe automate să ne-'mpuște. (...) Apoi mi-am dat seama, nu mai e ca pân' acuma, să ne primească. Și ieșim afară dintr-o casă, a treia casă, în timpu' nopții, pe-'ntuneric, se-'ntunecase bine. Văd în curtea lui un mic coteț. Acolo, mai la o margine, în curtea rusului. Un coteț făcut din nuiele, îngrăditură, știți și coperit cu stof. Cum mă uit, mă bag acolo, un porc. E un porc. Păi, gata, acuma aici mă culc până dimineața. Unde să mai caut, că-n fiecare casă acuma așa o să fie, tanchiști. Și mă băgai, da' porcu'ncepu să uruie, știți. Ș-atuncea începui să mă lipesc de porc și-l scărpinam mereu-mereu, de se-'mblânzi porcul. (...) Și-așa, nu era nimic, pământu' gol, nu era nici paie, nimica; ș-apoi, înghețat pământu', înghețat, frig; am adormit cu fața lângă porc, m-am pomenit înghețat pe partea asta, m-am sculat din nou, iară l-am scărpinat pe ăla (...) ș-așa, cu spatele către porc, până când s-o crăpat de ziuă. Cel puțin am moțait acolo pe pământu-'nghețat. Și dimineața, s-a făcut ziuă, gata, santinelele cu fluieru' pe stradă, mereu, să ne-'ncoloneze, să merem mai departe.

Ș-am mai mers până sara a opta zi, a opta zi sara, de-am ajuns la niște grajduri mari, în apropierea unei gări, la trei km. Pe stepa aia calmucă e mii de kilometri distanță gările unele de altele. Acolo era trei grajduri mari, tot de nuiele făcute, pentru vite de-a lor. (...) Acuma vite nu mai erau, că armata lor când o intrat la front le-o mâncat toate; erau numai aruncături de piei, de câte și mai câte pe acolo, ce nu se mănâncă, oase, mațe (...) toate alterate și-'nghețate. (...) Și b'eții oameni, dând de foamea asta năprasnică, atâtea zile și-atâtea nopți, o-'nceput să mănânce din ălea, așa vii, așa le mâncau, că nu era chibrit, n-aveai unde să faci foc, nimic...ș-or început să se-'mbolnăvească. Azi or mâncat, mâine s-or bolnăvit. Ș-au început să-i aleagă, pe-ăia bolnavii îi băga-ntr-un grajd, al treilea, până o umplut grajdul. Ei o început să moară acolo.

Ce s-o-'ntâmplat?

Omu' trăgea să moară, mai trecea o zi sau o jumăta' de zi și se puneau doi inși pe el, îl dezbrăcau (...), rămânea în cămașă și-n izmene, pân' a nu muri, că altu' mai spunea: „Lăsați, fraților, lăsați-mă să mor.” Nimic. (...)

O venit o mașină prima zi când am ajuns, o mașină cu pâine și pește sărat, asta era la ei mâncarea. Pește sărat și afumat și-o-'nceput: „Să vină aicea cinci oameni.” O pâine de 2 kg la cinci oameni și 5 pești, cam atâta. Cum o aruncat pâinea din mașină, o luat-o unu' și-o fugit și vai, și ăilalți după el grămadă și vai de capu' lor și...n-o mai venit. Și cine o mâncat în ziua aia o mâncat, cine nu ... și nici n-a mai venit mai mult.

Acolo am stat aproape o săptămână, că-n fiecare zi ducea numai 200 la gară, 3 km. Prima dată o ales ofițerii dintre noi, prima dată. Cine-i ofițer să iasă afară. Și i-o dus în lagăre de ofițeri, anumite. I-o ținut mai bine pe ei, mai bine-o țără și nu munci grele ca la noi și de la soldat la major și pân' la ofițer într-un lagăr, trupă s-o numit. Ș-atuncea ne ducea la gară, 200 pe zi, era tren, tren-baie și etuvă. Era păduchi, era război ... eram cam începuți de păduchi (...) Și ne băga hainele la etuvă acolo și apoi băga 100 de oameni în vagon și-'ncluiți; 200 pe zi.

Ș-așa, în felu' ăsta, unu' de-aici din sat, o rămas o fată de el și nevastă, o murit acolo, mâncând porcăriile ălea, că eu am rămas ultima zi, să văd care-i situația lor, să văd să nu-l dezbrace alții, știți. Ședeam cu o bătă lângă mine să nu-l dezbrace până nu moare (...) am stat, de n-o mai rămas nimeni să-l dezbrace, o murit săracu' în hainele lui. Îl chema Muntean Aurel. Ș-am plecat la gară.

S-a completat un tren de cinzeci de vagoane, cu fiecare vagon o sută de oameni. Și dă-i drumu' trenu', două săptămâni de zile, zi și noapte, din vagoane nu ne-a scos nimeni pân'am ajuns în munții Urali, lângă Siberia.

În vagoane, sute de oameni, vagoane de boi, știți, așa, numa' unu' -ntr-altu', știți... Nu puteai nici să te lași, numa' așa, puțin jos, da' să te culci, nici vorbă, n-aveai cum. În mijlocu' vagonului era WC-ul, tăiat în scândură, pătrat. Și merem azi, merem mâine... Da' normal, ei ne-au alimentat. În fiecare zi, o dată pe zi, tot la cinci oameni, o pâine de-aia de 2 kg și 5 pești sărați și uscați la fum, știți. No, am mâncat noi cam v'o săptămână din pește de-o-'nceput sete, știți. Cum se oprea trenu' -ntr-o gară, undeva, cum gata, zberate din fiecare vagon s-auzeau, știți: „Dai vodi!” Dă-ne apă. Nici vorbă. După v'o săptămână de zb'erate din ăstea, ne-am pomenit într-o gară că desface ușa la vagonu' nost, era cam pe la mijlocu' garniturii vagonu' în care-am fost io și santinele de-a lor, un ofițer și cu găleata; de găleată, legată o cană de jumăta' de kilogram de-aia de fier. Și a pus găleata în vagon acolo. Cum s-o repezit unii și-au băgat capu' -n găleată, cum 20 peste ei grămadă. Dup'-o săptămână de sete. Și-așa, în felu' ăsta, n-o putut. O băgat altă găleată. O fost v'o trei-patru găleți, da'-n fiecare caz s-a-'ntâmplat. (...) A'nceput a-i bate cu gălețile-ălea peste cap și n-am mai văzut apă niciodată în ălea două săptămâni. Ș-atunci a-'nceput setea-n noi, ard intestinele-n noi; afară frig, ger, zăpadă mare, se făcea un fel de brumă pe fiarele dinăuntru, știți; multe șuruburi are un vagon de marfă, sute și mii de șuruburi. Toată ziua lingeam cu limba la șuruburile-ălea, din bruma aia, știți. Sclipeau ălea, știți, sclipeau de limbile oamenilor. (...)

No, bun. După a doua săptămână o-'nceput să moară din cauza secetei, ăi mai tari, ăi mai în putere, mai solizi, ăștia o murit mai repede. Și o-'nceput să moară. Tot așa se-'ntâmpla și în vagoane cu dezbrăcarea, tot așa. Cum veneau doi care-s mai tari, cum se puneau pe ăla și-l dezbrăcau imediat... De la un timp, s-o-nceput a se rări, am putut să ne culcăm acuma pe cadavre, pe morți numa'-n cămașă și-n izmene. (...)

Într-al doilea săptămână, mă-mbolnăvesc și eu, tăt la fel. Gata, pic și eu jos; numai, omu' cădea jos și nu mai mânca cam două zile și-apoi murea. Nu mai putea mânca porția care i se dădea, știți. Apă nu era, el nu mai putea să lingă șuruburile-ălea și necazu' uite-așa o fost. Ș-atuncea cad jos. Alălaltu din Roșcani, o murit săracu', era cu doi ani mai tânăr ca mine, da o murit, zic „Fii tu bun, măi, Petrică...”

[Petre și mai cum?]

Tomoaie!

Zic: „Fii bun, să nu mă dezbrace, stai lângă mine.” Năroc, am avut zile. A fost ca astăzi, o stat două zile lângă mine, ca mâne pe după masă treb’ia să mor, după cum mureau alții. Ca la noapte, să zicem, pe la 12, s-a oprit trenu’-ntr-o gară. Și-atuncea s-o desfăcut ușa de la vagoane și-o spus așa: „Fiecare om să deie sacu’ ăla de merinde, s-alimenteze” cu pesmet (...), că la ultima stație când oprește trenu’, îi debarcarea. Și îi patruzeci și cinci de km de acolo, din gară, până-n lagăr. Și noi meream cu trenu’ mai mult de-o săptămână p’în codri, p’în păduri... În fundu’ Uralilor, pe niște văi. O fost o linie-’ntinsă numai pentru lagăre o făcut-o. Și eu zic către ăsta (...): „Mă, așa-mi iau sacu’ de merinde, că nu vreau să rămân aicea.” Ei o spus că bolnavii rămân cu morții, că vin săniile și-i duc în spital. Așa o anunțat când o dat pâinea asta, noaptea. Da io mă gândii’, mă, bolnavii îngroapă cu morții. Precis așa o să fie; dacă nu lua nimeni nici morții, apoi, ne ia pe noi la spital?

Și am dat și eu sacu’ de merinde, mi-a umplut ăla și când s-o făcut ziuă am ajuns la debarcare. Acolo o fost capu’ liniei, acolo-n munții Urali. (...) Am debarcat, no... o ținut el de mine să nu pic jos. Zăpada era, poate, avea un metru zăpada, cam mai moale așa. Pe burtă în zăpadă am căzut și aproape-o oră n-o putut să ne-ncoloneze, atâta zăpadă am mâncat, atât am băgat în noi. Și după mâncatu’ de zăpadă ăsta, parcă nu mai aveam ameu’ala aia-n cap, știți. Și am încolonat cu ăla, cu Tomoaie și cu încă unu’... No, păi am mers vreo două ore și ceva, da’ mi s-o umflat picioarele imediat. Gata, mi s-o tăiat de la genunchi, parcă era cum le taie cu cuțitul. Picam jos, muream de durere, nu mai puteam, eu și multă lume ca mine. Și-atunci ei, băiatu’ ăsta, Tomoaie, și cu ălălalt, mă duceau așa, unu’ de-o parte și unu’ de alta, cum am fost trei, că nu puteai mere, numai trei, că era țărături mari de zăpadă. (...) Și tăt așa am mers cu greu iară, tăt așa mă duceau, cum duci un om beat și iară picam jos și iară mă luau, am ajuns cu greu, poate la jumătatea drumului. Apoi ne-am răsfiat, n-am mai putut ținea cadența unii cu alții p’în codru’ ăla, știți. Și ne-am retras în țărăturile alea, erau lemne mari puse deasupra, numai brad era. Ne-am retras, că din urmă venea zvonuri: „Fraților, nu vă lăsați, că ne-’mpușcă.” S-auzea și pârâitu’ automatelor. Și-atuncea de frica ăstora, că ne-’mpușcă, ne-am băgat în pădure, din cale, nu ne-o văzut nimeni, ăi din față, ăi din dos, răriți așa, picau fiecare, nu puteau merge și-acolo am stat până dimineța, sub un brăduleț de-ăla, care încă nu era zăpadă sub el; frunză, și-acolo am stat chinuți.

Și când s-o făcut ziuă, am ieșit la drum, că știam că acuma, când ajung la lagăr, pleacă să ieie oamenii, să vadă. Și-or plecat săniile din lagăr cu câte-un cal, când or ajuns. Și-i lua de pe drum, unul picat, altu’-nghețat, altu’ o și murit când o ajuns în lagăr. Și noi la fel, eram căzuți jos că nu mai puteam merge și ne-o pus și pe noi și-am ajuns. Ne-a băgat direct în baia lagărului.(...)

Toate clădirile erau numai de lemn acuma și cu un etaj, două, trei etaje, tot de lemn, da’ făcute bine, sistematic. Baie cu robinete, apă caldă, apă rece și ligheane făcute din lemn, pătrate, un fel de trocuri din lemn. Și acolo fiecare, alții săracii or băgat picioarele imediat în apă caldă. Gata, s-or nenorocit complet, știți, picioarele-’nghețate. Și el, Tomoaie, acolo, un picior e-’nghețat. O și curs el, de la picior i s-a tras moartea lui. Și gata, hainele - dezbrăcat imediat și la etuvă; făcute balot bine, le-a dat la etuva puternică pentru păduchi, știți și cămașa și izmeana, murdare, muiate de pe front în benzină, cum găseam pe front benzină și de-a nemților și de-a rușilor ca să moară păduchii și tot nu mureau. Alea le-am dat deoparte și înainte de a ne spăla or avut concentrați frizeri și

frizerițe, da' bătrâni, știți. Ne-o tuns la toate părțile păroase, complet, pe tăt locu', pe cap, pe tăt și ne-o dat c-un fel de soluție așa, contra păduchilor și-apoi ne-am îmbrăcat. Ne-o dat cămașă și izmene curate de-a lor și îmbrăcați și puși și gata.

După ce ne-o îmbrăcat, în mijlocu' băii, era un ofițer cu o masă și cu hârtie să facă un dosar la fiecare om. (...) Și-am ajuns lângă el, acolo lângă el era un perivocic basarabean de meserie, care știa bine rusa și cu româna, tot din armata noastră luat, tăt prizonier era. Și-apoi... la masă. No, bun. Cum te cheamă? De unde ești? Comuna, județul, tăt. Cu ce te ocupi acasă? Avere, meserie, ce studii ai, ce carte, ce limbi străine cunoști, în ce țară ai neamuri, ce politică ai făcut în țară. Asta-i interesa pe ei foarte mult, politica. Pe front, de când ești, unde-ai făcut armata, toată mișcarea, gradu', unde-ai luptat, ce funcție-ai avut pe front, toată mișcarea, tăt, tăt, tăt; o făcut un dosar complet. Când ajunge la mine, pe front, spune, de când ai venit pe front, de când lupti. Zic „numa' acum am venit din țară.” Ei, dacă știa pe ce fronturi am fost poate mă-'mpușca pe loc acolo. Sau poate nu mă-'mpușca, da' nici acasă nu mai veneam, că-i consemna, mulți n-o mai venit acasă nici astăzi. Și ajungem gradul, funcția. Apoi ei știu și se știe că la artilerie un sergent e comandant de tun, asta-i misiunea lui. Și-apoi, no, îi spun că numai cu oamenii din țară, acum pe front, completare și funcția, n-am avut, n-am fost comandant de tun, am fost comandant pe trenu' de luptă. Da' nu credea, nu-i venea să creadă. Și-așa, cu greu, l-am făcut să scrie, îi spuneam și eu rusește și-i spunea și perivocicu' ăla. „Aduc un om și să vă spună că asta o fost funcția mea.” No, bine. M-a-'ntrebat ce avere am, i-am spus că nu am pământ și de meserie-s brutar, m-am gândit eu. Vorbeam cu ăsta, cu Tomoaie, mergând cu trenu' ăla două săptămâni. „Mă - zic - poate ne duc acolo la pădure, la lucru. Ce meserie spunem că avem?” N-am știut noi că ne ține-n lagăre. ăsta spune: „Eu spun c-am fost cioban de meserie”, bietu' Tomoaie. „Poate mă pune la oi, mai mânc brânză, mai tai un miel, o oaie, știți, ca omu' .: „Mă - zic - mie nu-mi place carnea de oaie, nu-mi place. Mai bine spun că-s brutar. Dacă am pită, n-o să mor de foame”, știți. Am vorbit eu. Și-apoi, zis și făcut, scrisă că-s brutar. (...) Eu n-am fost brutar, am fost agricultor, numa' ca omu', știți.

No, ne-or triat, ne-or băgat într-o cameră de șase metri pătrați - așa erau camerele - două sute cincizeci de oameni. Patru rânduri de paturi comune, scânduri, știți, pe patru pereți complet, numa' la cap așa era o scândură pusă în loc de pernă. Și și pe mijloc așa, cap la cap, știți. Printre paturi numa' așa putea merge un om, între paturile-ălea și-ntre paturile ăstea. Aici ne-a băgat două sute cincizeci de oameni. Erau subt un acoperământ două camere din ăstea plus cancelaria la mijloc, știți, între ele și o magazie. (...) Ne-a băgat acolo. M-am suit cu bietu' Tomoaie sus, zic, „hai, să fie mai cald.” Era ger afară, înghețat. Vă-'nchipuiți, pe 20 noiembrie ne-o-ncercuit și nu ne-o-'mbrăcat nimeni, vai de capul meu, cum am ajuns în lagăr. Și era un frig, zăpadă mare, ger, patruzeci, cincizeci de grade, dacă scoteai mânușile, nu mai puteai să le bagi, îngheța mâna imediat. (...) Și ninge noaptea, în fiecare noapte ninge de nu se mai vedeau cărările prin lagăr, știți.

Ne scotea afară în fiecare zi, la rânit de zăpadă, la lucru. Și-apoi, ce s-a-ntâmplat? ăia, mâncând multă carne, porcării de-alea și-apoi bând apă rece, o-'nceput să primească diaree și-apoi dizenterie și-o-nceput să moară. După o săptămână, o-'nceput să moară p' in paturile alea. Foame, mâncare ne dădea de două ori pe zi, vă spusei, dimineața, la 10, așa, o felie de pită, mai nimica și-o țără 2-3 linguri de zeamă, niște brusturi, niște cartofi de-ăia negri. Vai de lume și de lume, nu ziceam că e rea, numai că-i puținică, știți. Și mâncarea

venea la paturi, o aduceau tot de-ai noștri oameni, care mereau la bucătărie și ziceau, atâtea porții. Ce se-ntâmpla? P-ăsta din paturi ziceau : „Ăsta-i mort.”, da’ sus, numai picioarele i se mai vedeau... Altu’, care încă mai putea mânca, avea mort și pe ăsta și pe ăsta, știți. Lua porțiile lor. „Dă tu, că ăia sunt bolnavi, nu pot lua.” Mânca până când ăia se-mpuțeau acolo de nu mai puteai sta în baracă. Așa se-ntâmpla, nu veneau ăia să-i ia, vai de lume. Eu, văzând asta, anumit nu ședeam ziua acolo, în mirosu’ ăla și mă duceam pe-afară, la zăpadă și după două săptămâni am primit o răceală puternică, știți, o pneumonie, o aprindere la plămâni, în frigu’ ăla năpraznic.

No, rămân acu’ pe pat. El, Tomoaie, înaintea mea cu vreo patru-cinci zile o-‘nceput să-i curgă picioru’, ăla, rană, după cum s-o spălat în apa aia caldă și s-o dus la infirmerie. (...) Ș-am rămas c-un oltean, tăt din unitatea noastră. Știam că am aprindere puternică, am mai avut o dată, acasă, la vârsta de 18 ani. Am ieșit pe la oi, pe câmp, pe acolo, erau ploi, primăvara, nu erau cizme de cauciuc, nimic, era opincă, orice caz. Condiții grele și am răcit și am stat o lună de zile la pat. Și-acuma aveam la fel aprinderea asta, știam că era exact la fel. No, zic, nu-i nimic, bine că mor aicea. Aveam bucurie că mor și-n vagonu’ ăla, dacă nu debarcam, că, zic, scăp de necazurile ăstea grele, n-am fost căsătorit, n-am avut copii pe vremea aia și, zic, bine că scăp. E, dac’ am avut zile, am scăpat, vedeți cum s-o urmat. (...)

O-nceput să mobilizeze doctori și doctorițe, pensionari – erau la front activii acuma – o babă de vreo șaptezeci de ani or trimis-o prin baraca noastră. Olteanu’ care era cu mine o spus : „Uite, i-o doctoriță pe-aicea, te cobor eu.” Eu eram la pat în al doilea etaj. „No – zic – nu mai pot să mă cobor.”, aveam temperatură mare. „Țin eu de tine – face el – și spun că ești bolnav.” Și-atunci m-am gândit: „Hai să-i spun.” (...) No, bun, face către majoru’, „trebuie să-l ducem la spital.” Tăt pe rusește. Ptiu, zic, ăștia au și spital, n-am știut. Lagăru’ a fost dotat cu oameni de pe timpu’ lui Stalin, care n-au vrut să lucre, știți cum îi, politică. Bine dotat, uzină electrică, meseriași, ateliere, totu’ o fost bine, întărit, patru rânduri de sârmă ghimpată, observatoare din sută în sută de metri, întărit o fost. Lagăru’ 165. (...) Spitalu’ era cu etaj, sus erau saloanele și jos, bucătărie, baie, acolo.

[Ajuns la spital, Petru Trif are noroc să întâlnească un camarad de la școala regimentară, ajuns asistent medical, care îi face rost de un pat mai bun și are grijă de el.]

Dimineața o venit doctoru’, comandantul spitalului, tot bătrân și cu un locotent medic de-al noast, tăt prizonier. Când vin lângă mine, apoi spune sanitaru’ „Uite, o venit cutare, are boala cutare.” Hoțu’ de locotenent – c-am fost rău tratați noi, în armata română, de medicină, c-am fost la ruși mult mai bine tratați, ca prizonieri – „Păi, scoală-te, mă, să-ți facem vizită.” „Păi, nu pot, dom’ locotenent.”, c-aveam acuma un junghi ca o baionetă prin inimă, temperatura mai scăzuse, numai patruzeci cu jumătate aveam. Numa’, ce să vedeți? Doctoru’ rus se pune lângă mine, bagă mâna pe după mine și mă ridică rusu’. Atuncea eu am lăcrimat, mă, am luptat aicea contra lu’ ăștia, zic, și uite că ăsta mă salvează și hoțu’ ăsta de român nici aicea nu vrea să mă salveze cum trebuie. (...) Acolo-am stat o lună de zile.

Ș-atunci ne-au scos afară și am format niște companii de refacere. Din toate spitalele. [Apoi, cei fără o calificare specială sunt trimiși la muncă la pădure] Unele brigăzi la tăiat, altele la transportat. Șapte luni de zile umbla sania și cinci caru’. No, am lucrat o vară-ntregă, prin mai am ieșit, am mai stat, prin iunie m-am dus la pădurea asta. Ei n-or avut drujbă pe vremea aia, ferăstrău’. Doi inși o avut un ferăstrău. Și la pădure, zece oare de

lucru, se tăia lemn, metru scurt și bușteni, anumite brigăzi făceau bușteni. Prima dată am căzut la aia, de făcut metri steri, nu bușteni, știți. Da' eu, acumă mai știam de-acasă să trag la ferăstrău și să-l ascut puțin, da' n-am avut ortac. Am găsit unu' care lucruse-ntr-o fabrică la București, de cizmărie, de încălțăminte, știți. (...) Și ăsta n-o știut să tragă, săracu și m-o mâncat necazu', că n-am putut să facem norma. Dacă lucrai normele, mâncai mai bine. Care lucra, era 600g și apoi 700, 800 și un kg de pită la normele mai grele, plus un litru de ciorbă îi da. Trebuia doi oameni în zece ore, lucrând la ferăstrău, să dobori cam de la 15 la 20 de arbori de-ăia puternici, doborâți, curățați, cionțați și stivați, ca să mănânci un litru de ciorbă. Apoi, cam greu se făcea, numai care-or fost de meserie de-acasă, stânjenari de meserie și n-or fost bolnavi și prima dată când or venit în lagăr i-o dus acolo la pădure. Țștia făceau, da' restu', nu. (...) Foamea-i grea și dacă și muncești, îi mai greu, știți. Luam frunză de mesteacăn, are o frunză mai mărunță, da' amară rău. Din aia tăiam frunză și noi mărunț acolo și-o băgam în gamelă când turna zeama aia fierbinte și ieșea o zeamă verde complet, da' se-ngroșă cu metălău ăsta de-l băgam noi, ca să băgăm la stomac, așa, ca să putem trage de ferăstrău. Am lucrat șase luni de zile, n-am putut face, rar când am putut face norma...

No, după al doilea an m-o băgat la transport, m-am îmbolnăvit, n-am mai putut să rezist la tăiat, la transport și șapte luni de zile trăgeam la sănii. N-aveam cai. Zece oameni la o sanie. Sanie cu bușteni pe ea, sanie cu două dricuri, știți, și-n urmă, se puneă bușteanu mare de 12 m și pe dricu' ăla și pe dricu' ăsta și transportam 8 km, era drum îngust, nu putea nici să bage tractoarele. Noi îi scoteam afară, să-i ia tractoarele, să-i ducă la fabrică. Șapte luni de zile trăgeam la sanie și cinci luni de zile, vara, numa' în spate. Bușteanu', cu niște pârghii așa de doi metri și băgam pe sub buștean ... și țineam pârghia aici după cap. Și 10, 12 oameni cărau un buștean, că era un rus bătrân care calcula, atâția oameni la bușteanu' ăsta. Apoi iar m-am bolnăvit, iar la spital, de slăbiciune, mâncare puțină și muncă multă, știți. (...)

La brutărie am ajuns într-al treilea an. În fiecare lagăr avea doi instructori politici. În Rusia au fost Vasile Luca, profesor de propagandă de școală antifascistă și Ana Pauker, tăt în Rusia. Ați auzit de ei. Țștia or fost comuniști în România; pe timpu' legionarilor or fugit în Rusia. Și ăia, rușii, luând atâția prizonieri, or avut nevoie de educație. Și Vasile Luca era la o școală de propagandă de șase luni, recruta de la patru clase-n sus, bineînțeleș, fără avere, oameni mai săraci. Și ăia cu liceu', cu mai multă carte puțin, i-o dus după șase luni încă un an la Moscova, la Ana Pauker. Și fiecare lagăr avea doi instructori din ăștia, unu' cu șase luni, unu' cu încă un an, pentru educația oamenilor, să lucre bine, să nu schimbe, care fumau, îi dădeau zece țigări pe zi, da' lui îi trebuia douăzeci și dădea pâinea pe țigări, la altu'. Eu n-am fumat. Chestii din astea, știți. Educație comunistă făcea cu noi.

Și vine-n lagăru' ăsta, într-al treilea an numa', vine unu' dintr-ăi din Banat care-o făcut școala la Lugoj și-o avut un coleg de școală din Dobra, unu' Dimperiu Ioan, tot învățător. Sandu Niculae îl chema pe ăsta și vine în lagăr și întreabă: „Care-i bănățean?” Păi eu, fiind lângă Banat, zic: „Eu-s din Banat.” „Păi, de unde?” „Comuna Dobra.” „Ei, nu chiar în Banat.” „Ia, ia”, zic. „Păi, dacă ești din Dobra, cunoști pe un învățător, Dimperiu Ioan?” „Vai de mine, zic, cum să nu?” Fusese învățător și la noi în sat. Zice: „Nu știi care-i situația lui?” „Ba știu – zic – am auzit că îi invalid de război.” L-o-mpușcat într-un

picior, o fost ofițer și el de armată. Și: „Văd că îl cunoști.” Îi spun unde lucrez. „Ce meserie ai?” Îi spun adevărul, văd că-i om cumsecade, vrea să mă ajute.

[Sandu Niculae îl sfătuiește să meargă pe la clubul de discuții politice, pentru a fi primit la brutărie, unde urma să se suplimenteze personalul în curând.]

La brutărie am lucrat numai șase luni și dup'aceea m-o scos, că a vrut să facă o divizie, de Tudor Vladimirescu ați auzit? De Horia, Cloșca ați auzit? Au vrut să facă a treia divizie, Avram Iancu și-n a treia divizie m-o luat. Și am avut norocu' și salvarea că am făcut două săptămâni instrucție și apoi s-o gătat războiu' și ne-o dat la muncă în Rusia fără santinele, știți.

[Petru Trif lucrează într-o fabrică de textile, apoi la făcut plute de lemn, pe fluviul Volga.]

Aci o fost foarte greu, lucram 12 ore. Și de-acia ne-o transportat din nou, toamna, știu că la 20 octombrie am ajuns acasă, ne-o dus în lagăr și ne-o dat drumu' acasă. O format un tren special, care-o plecat de-acolo și până-n Iași o făcut opt zile și opt nopți, tren cu paturi, special, știți.

Am ajuns acasă și din Iași ne-o trimis la Buzău și acolo ne-o ținut trei zile la reeducare, no, cum era pe vremea aia, apoi ne-o dat drumu' acasă, fiecare pe socoteala lui. (...) La un an după ce am venit acasă m-am căsătorit. (...) Și-am ajuns la optzeci și cinci de ani.”

(Petru Trif, culeg./transs. I.I.)

77.B. Pățanele Serg. P. Tomoaie

Vă rog cetiți acest carnet și cetiți toate pățaniile mele păcat că nu le am de la început căci le-am perdut mai am două zile și plec pe linia întâia –

Serg. P. Tomoaie

19 XI 942

Dragii mei

Acest carnet îl încheie această Poezie făcută de mine cu toate suferințele mele petrecute până în luna Noiembrie 942 de la plecarea mea din țară 24 Sept. 941 vă rog cetiți și dați-l la toți să-l cetească dară să aveți grijă de el să nu să murdărească și să-l perdeți căci acesta-l mai țin și eu căci am avut mai multe dară au rămas de mine pe câmpul de luptă.

Vă rog ... dați la toți să cetească și păstrați-l.

Jurnal în versuri

compusă de Sergentul Pătimitor P. Tomoaie

Ne-a dus în piața mare
Domnul maior au strigat
Fraților, s-a terminat
Au sosit momentul, frați,
Când pe toate le lăsați
Lași nevastă și copii
Și nu știi dacă mai vii
Ostașii când auziră

Toți să plângă începură
Și acasă să gândiră
Domnul maior când văzu
Că ce jale ne umplu
Cu glas dulce așa ne-a spus
Să ne-ajute cel de sus
C-așa la război ne-a dus
Să luptăm cu sfânta cruce
Dumnezeu sfântul ne-ajute
Pe dușman să-l nimicim
Frații să ni-i dezrobim
Muzica-’ncepu să cânte
Noi pornirăm înainte
Mergem la gară îmbarcăm
Și pe la zece plecăm
Și mereu ne rugăm noi
Să venim iară-’napoi
Care-o mai trăi din noi
Trenul pleacă-’ncetișor
Eu de jale stau să mor
Căci lăsați plângând la geam
Pe iubita ce-o aveam
Trece văi, trece coline
Neavând grijă de mine
C-am lăsat la mine-n sat
Multe neamuri ce-au oftat
Dupe mini când am plecat
Neamuri, rude și fetiță
Și feciori din uliță
Căci am plecat la Război
Nu știu dac-oi mai veni-’napoi
Trenul trece din Ardeal
Și apucă în Predeal
La o gară-n Sighișoara
Mă dau jos sâmbătă seara
Iau o carte scriu răspuns
Căci până unde-am ajuns
Din Predeal treci în regat
Înspre Râmnicul Sărat
Cu jale și mult oftat
Ajunserăm la Bârlad
Și-acolo am stat, măi, frate
O oră și jumătate
Am luat masa și-am plecat
Am plecat și ne-am oprit

Chiar la podul peste Prut
Acolo să vezi, măi, frate,
Căci ce jale ne-au venit
Când văzurăm podul rupt
Și casele toate sparte
De tunuri și de grenade
Podul plin de găurele
De puștile mitraliere
Mai încolo am văzut
Lucruri care nu le uit
La o gară peste Prut
Avioane doborâte
Și trenuri toate zdrobite
Atuncea ne-am întrebat
Fraților unde-am intrat?
Acuma suntem și noi
Pe când pică de război
Mai încolo într-un oraș
Ce să cheamă Călăraș
Ce-am văzut nu poci uita
Cât va fi viața mea
Nimica nu-a rămas bun
De gloanțele de la tun
Toate casele zdrobite
Și apele otrăvite
Nu le-au fost destul atât
Sfânta cruce nu le-ajute
Dar văzui într-un zăvoi
Și-un cimitir de eroi
Și așa-mi veni un plâns
Când văzui unde-am ajuns
'Nainte mergem mereu
Ajungem la Chișinău
Trenul stă și să oprește
Eu m-am uitat și-am văzut
Orașul tot praf s-a făcut
Ca două ore am stat
Dupe care am plecat
Și plecarăm, fraților,
Către Nistru-'ncetișor
La Nistru când am ajuns
Toată speranța s-a dus
Căci văzui că nu e glumă
Și lăsai țara cea bună
Și trecurăm granița

Peste Nistru-n Rusia
Noi priveam pe Nistru-n jos
Cum să duce de frumos
Și vorbeam noi între noi
Cine-a mai veni înapoi
Nu trecu un nod(?) de marș
Ajunserăm la Șosea
Înspre frontul Odesa
Și treceau pe drum la vale
Nesfârșitele coloane
Tunuri grele și blindate
Și trupe motorizate
Branduri, tancuri, mitralieră
Călărași și artilerie
Pe sus numai avioane
Iar pe jos numai coloane
Vânători treceau în grup
De lăsau pământul rupt
Au luptat sărmani de ei
Ca cum luptă niște lei
Infanteria sărmana
Vai cu greu mărșăluia
Căci avea povară mare
Și ne-a dus departe tare
Ranița s-a-ngreunat
Cartușe multe ne-a dat
Ba ne mai pusă pe spate
Și câte un sac cu grenade
Arz-o focul de Rusie
Căci credeam că-i tot pustie
De la Nistru pân' la mare
Numai trei orașe are
Am trecut printr-un oraș
Ce să chiamă Tiraspol
Chiar duminică în zori
Am ajuns la Ribinic
Care-au fost un sat voinic
Și am stat trei zilișoare
Dupe-atâtea marșuri grele
Și pornim iar pe picioare
Ajunserăm la Elsoz
Luni ora pe la amiaz
De-acolo am auzit
În partea de răsărit
Cum trăgea cu tunul, frate,

De-ți trecea fiori prin spate
Și de-acolo am plecat
Seara dac'a-ntunecat
Când începe a să vedea
Ajungem și la Odesa
Nu-'n oraș, ci mai 'napoi
Pe liniile de Război
Și m-am pus, frate, pe plâns
Pe unde sunt și ce-au ajuns
Prima dată am văzut
Lucruri care nu le uit
Aviația Rușilor
Pe deasupra norilor
Dedeau bombe cu grămada
Ca frunza când dă zăpada
Șezând noaptea în tranșeu
Ne rugăm la Dumnezeu
Să ne scape și pe noi
De-'nfricoșatul Război
Căci noi cari n-avem copii
Suntem chiar pe linia-'ntâi
Și cădeau soldați, frate
Ca frunzăle scuturate
Trage rusul cu tunul
De tremură pământul
Ce-a văzut inima mea
Cât voi fi nu poci uita
Veniea focul Rusului
Pe de-a lungul frontului
Cădeau gloanțele de tun
Cum cade frunza din prun
Rusu-i șarpe neadormit
Șade-n tufe acoperit
Și de nu iei sama bine
Nu te cruță, trage-n tine
Vai sărac vieța mea
Slab noroc avui de ea
De când sunt mobilizat
Nu am mai dormit în pat
Numai pe pământ uscat
Tot cu ranița la cap
Rusul întruna trage foc
De odihnă, hai noroc
Scoteam capul din tranșeu
Și priveam în jurul meu

Vedeam numai foc și fum
Și obuze de la tun
Cine au făcut război
Știe cum petrecem noi
Maică, măicuța mea,
Rău m-ai putut blestema
Să-mi petrec viața mea
Unde-i lupta cea mai grea
Chiar pe frontul Rusului
Unde-i greu soldatului
Nu am cină nici amiază
Numai vieță cu necaz
Grea e viața de război
Care o petrecem noi
Numai morți, alții răniți
Alții vii acoperiți
De gloanțele brandului
De obuzul Turcului
De pe frontul Rusului
Trag rușii cu tunuri grele
Pe sârmana infanterie
Nu poți ști de viața ta
Când rămâi fără de ea
În'pacă, Doamne, țările
Gată concentrările.
Și mai bine, Doamne, iară
Într-a noastră scumpă țară
Căci în țară la străini
Cât trăiești numai suspini
Săracă străinătate
Mult mi-ai fost soră și frate
Săracă inima amară
Când te văd voioasă iară
De te-aș da bunului lumii
Cum ai fost n-ai să mai fii
De când pe front am ajuns
Negură pe ochi s-a pus
Și pe ochi și pe sprâncene
Pe inimă dor și jale
De frica tunurilor
Și de groaza gloanțelor
Cât am stat pe linia-'ntâi
Foarte multe suferii
Și de focul cel turbat
Am crezut că nu mai scap

Căci de când se lumina
Până când se însera
Bătea Ruși neîncetat
Cu proiectile de brand
Nu au rămas nebătut
Nici un petec de pământ
Numai groapa unde-am stat
Dumnezeu m-a apărat
Într-o vineri pe la șase
Rusul încetă de-a trage
Nouă ni s-a ordonat
Pregătirea de atac
Cu gândul la Dumnezeu
Toți ieșirăm din tranșeu
Și plecarăm la atac
Căci așa s-a comandat
Săracă inima mea
Cum începe-a tremura
Când eșii din groap' -afară
Și pornii prin gloanță iară
Mai cu frică, mai cu vai
Și de asta mai scăpai
Pornesc patrulă nainte
La mine-a fost lucru mai greu
Căci ies primul din tranșeu
În Odesa am intrat
Cum mergeam la noi prin sat
Nici un rus n-am întâlnit
Căci toți bine au fugit
Au fugit, bată-i pustia
Căci doar e mare Rusia
La un loc ne-am adunat
Și un cântec am cântat
Apoi să vezi bucurie
Mai mare ca-n Orăștie
Când am văzut c-am scăpat
De sub focul cel turbat
Toți credeam că-i bine iară
Și plecăm la noi în țară
Însă repede-a trecut
Bucuria ce-am avut
În loc să plecăm acasă
Mai departe ne trimeasă
Au de gân' bată-i pustia
Să călcăm toată Rusia

Fără multă târguială
Ne porniră pe drum iară
Apoi să vezi greu și jale
Pe sărmana infanterie
Zece zile tot pe drum
Fără pâine nicidecum
Și mergeam și zi și noapte
Prin noroi până-n genunchi
Și cu povară-n spinare
De-ți mai uitai și de foame
Ajunsăi la Ancikrok
Și acolo apoi am stat
Două săptămâni de zile
Dar am dus-o foarte bine
Și de-acolo am plecat
Dupe-o întreagă zi de marș
Seara pe când a-'nserat
Ajunserăm la un sat
Pe marginea Bugului
Unde-am stat o zi jumăt'
Și pornirăm mai departe
Am ajuns iar la un sat
Ciornobaica s-a chemat
Acolo am stat, măi, frate,
Trei săptămâni jumătate
De-acolo s-a ordonat
Să fim gata de plecat
Ne pregătim să plecăm
Peste Nipru să trecem
Am primit ordin în drum
Ca să nu-l trecem acum
Ajunserăm într-un sat
Ce Doriofca s-a chemat
Și acolo noi am stat
Crăciunul de l-am mâncat
Crăciunul și Anul Nou
Am trăit bine și rău
Ne-a dat mâncări, băuturi
De sfintele sărbători
Ciocolată și bomboane
Bere și țigări mai multe
Să-ți fie inima dulce
Am trăit bine și rău
Până dupe Anul Nou
Și-a doua zi am plecat

Căci așa s-a ordonat
Ordin de la general
Să ajungem la Bocol(?)
Chiar pe malul Mării Negre
Ca să stăm aci de veghe
Nici nu ajunserăm bine
Iară ordinul și vine
Să ne-'ntoarcem înapoi
Căci are lipsă de noi
Să ne ducă la Război
Ne pornirăm iar pe drum
Fără pâine nicidecum
Și ne-am dus, măi, frățioare
Douăzeci de zilișoare
Marșul numai pe picioare
Noaptea când am și ajuns
Pe ruși noi i-am și respins
I-am respins noi înapoi
Așa fugeau înapoi
Parcă-s o turmă de oi
Fug și să uită înapoi
Ca să ne vadă pe noi
Suntem mulți tare 'napoi
I-am gonit până-ntr-un sat
Care Dansfort s-a chemat
Din colo puțin de sat
Noi poziție-am ocupat
Și acolo noi am stat
Patru zile neschimbați
Și era un ger, măi, frate,
De-ți trecea fiori prin spate
Bat rușii cu branduri grele
Pe sărmana infanterie
Unii morți, alții răniți
Alții vii acoperiți
Alții de ger înghețați
Jumătate din soldați
Mizerie și chinuri grele
Pe sărmana infanterie
Păduchi, foame, noroi mare
De nu poți umbla-n picioare
Dupe patru sau cinci zile
Ne-au schimbat pe noi
De pe linia de război
Ne-au întors mai înapoi

Unde-am stat vreo șapte zile
Ca să ne facem mai bine
Dupe șapte zile bune
Ne bagă din nou pe linie
Și în groapă ne-a băgat
Unde zece zile-am stat
Nici deloc nu ne-am schimbat
Dupe zece zile iară
Pe noi abia ne schimbară
Și am venit iară înapoi
De pe linia de război
Unde-am stat câteva zile
Am dus-o tot rău nu bine
Apoi ce să vezi, măi, frate
Într-o vineri 'n miez de noapte
Iacă și alarma sună
Să știți frați căci nu-i a bună
Când s-apropie de ziuă
În partea de răsărit
Atacul a și-'nceput
Trag rușii cu brand și tun
Nu vedeai nimic de fum
I-a respins pe cei dintâi
De pe linia de război
Telefonează la noi
Să mergem într'ajutor
Noi ordin am căpătat
Să fim gata de plecat
Și am plecat frate și noi
Pe liniile de război
Am plecat la contraatac
Nu știu, frate, de mai scap
Ajungem acolo noi
Și veneau rușii puhoi
Dar ne-a respins și pe noi
Ne-a dat puțin înapoi
Și acolo noi am stat
O noapte s-a terminat
Nu se face ziuă bine
Iacă ordinul și vine
Pregătirea de atac
Pe ziua de două-ș-opt.
Și pornim frate înainte
Când ajungem la un loc
Începem un contraatac

I-am respins pe ruși ‘napoi
De pe linia de război
Cad proiectile de brand
Cum cade frunza din fag
Și cad și soldații, frate,
Ca frunzele scuturate
Eu într-o groapă am intrat
Douăzeci de ruși am luat
Dar ei s-au predat la noi
Ca să scape de război
Și eu i-am trimes ‘napoi
De pe linia de război
Și în groapă apoi am stat
Rușii se uitau la noi
Vedeau că noi stăm pe loc
Și-’ncepu frate-un puhoi
Ca să vie înspre noi
Dar erau mai mulți ca noi
Poate și de cinșpe ori
Eu mă pomenesc, măi, frate,
Vine-un proiectil de brand
Nu știu unde-au explodat
Odată m-am pomenit
Căci pe mine m-a rănit
M-a rănit pe mine, frate
M-a rănit chiară în spate
Au intrat din sus în jos
Și s-a dus pe lângă os
Mi-a făcut o rană, frate
Chiar pe spinare în spate
Și am pornit înapoi
Și m-am dus până-’ntr-un sat
Și acolo m-a pansat
Înainte de pansat
Maiorul o foarfec’a luat
Și din spate mi-a tăiat
Carnea care-a flendurat
Cade jos pe dușumea
Și eu mă uitam la ea
Dar era o bucățică
Ca să sature o pisică
Când mă uit eu jos la ea
Mi se frânsă inima
Și de-acolo am plecat
La ambulanță am stat

Am stat, nuș' o zi sau două
Și plec la spitalul 9
Unde am stat azi, măi, frate
Și pornirăm mai departe
Și plecăm c-un tren german
Dureri de nu mai puteam
Ajungem într-un oraș
Melitopol s-a chemat
Și acolo apoi am stat
Cam vreo două luni de zile
Mi se pare și mai bine
Până m-am făcut mai bine
Așteptam de bine dară
Să mă duc și eu în țară
Plecau frații tot mereu
Eu mă rog lui Dumnezeu
Să vie și rândul meu
Dară mult timp au trecut
Și rândul meu n-a venit
Am mai stat încă, măi, frate
Am făcut trei luni jumate
Dupe care am plecat
Iar la frontul cel turbat
'N munții Sevastopolului
Unde-i greu' soldatului
Aici să vezi greu și jale
Pe sărmana infanterie
Cum cădeau soldații, frate
Ca frunzele scuturate
Aici lupta au ținut
Dupe ce eu am ajuns
Încă douăzeci de zile
Credeam că nu scapă nime
Dară Dumnezeu a dat
De foarte mulți au scăpat
Așa dete Dumnezeu
Iacă că scăpai și eu
Mi-au rămas un camarad
Ce nu-mi poate fi uitat
Au fost cu mini dintr-un sat
Au rămas înmormântat
Într-o vale în zăvoi
Un cimitir de *eroi*
Acolo este un sat
Care Șuli s-a chemat

Aci au fost mormântat
Într-o linie decu seară
Când toată lumea-i amară
Chiar atunci am fost napoi
De pe linia de război
Eu cu popa am asistat
Până când s-a-nmormântat
Pe el singur l-am lăsat
Și eu de-acolo-am plecat
Seara pe când au serat
Am lăsat la el pe cruce
O luminiță de ceară
Fie-i țărâna ușoară.
Eu de-acolo am plecat
Când frontul s-au terminat
Cu Sevastopol cu tot
Noi de-acolo am plecat
Dupe partizani prin sat
Prin sate și prin păduri
Mai bine de zece ori
Ca pe frontul rusului
În munții Sevastopolului
Prin toate câte-am trecut
Am suferit foarte mult
Mulțumesc la Dumnezeu
Care m-a scăpat de rău
Să dea bunul Dumnezeu
Să fie un bine iară
Să mă duc și eu în țară
Lângă scumpa mea comoară
Lângă cei ce mă doresc
Părinții care-i iubesc
Pe care eu i-am lăsat
La război când am plecat
Să-mi fac datoria iară
Ca să-mi apăr scumpa țară
Ce-a fost pân'acum să las
Și ce-o fi om mai vedea
Cât pe-aci om mai ședea
P-aicia prin Rusia
Am dus-o și rău și bine
Dară nu ca-n sat la mine
Câte noi am petrecut
La mulți nu le de crezut
Rele ce am suferit

În războiul bolșevic
De-ași trăii oricât de bine
Tăt nu e ca-'n sat la mine
În sat la mine n-am stat
Niciodată nemâncat
Dar pe-aicea, frățioare
Am stat întregi zilișoare
Și am stat numai în groapă
Ca să scap cu pielea-'ntreagă.
Odată afară am ieșit
Și pielea m-a'ngăurit
Am suferit foarte mult
Până abia m-a trecut
De rana care-am avut
Grea e viața de război
Care o petrecem noi
Petrecut-am multe, zău
Dară știe Dumnezeu
Când ne vom scăpa de rău”
(*culeg./transs. I.I.*)

78. La Priseaca

Baba lu' mama o fos' de la Lăpugi, de-aicea. Și ia o fos' fată de patrusprezece ani și-atuncea o vinit ungurii de la Timișoara și-au trimis carte la părinții lu' baba lu' mama. Le-o trimis carte că vin pe data cutare în Lăpugi și să le facă mâncare și băutură și să să hodinească că mărg să să-ntâlnească cu turcii. Turcii or fos' pe altă parte și să să-ntâlnească, să să bată cu iei!

Ei s-or pregătit cu mâncare, or tăiat ce-or putut, mară, ș-or dus muierile de la Lăpugi lapte cu mămăligă, cum or putut ș-atuncea o muieră n-o putut să meargă cu lapte așa iute; mai târziu o venit, o întârziat. Ș-un ungur dintre iei o zâs: «Io venii din Timișoara, Ileana, simitita, nu sculat să mulgă vacu, io tai la el capu'!» Sî i-o tăiat capu' ungu' ăla la muieră aia. Ș-apăi ș-aialaț' l-or omorât pe el c-or zâs că n-a făcut bine!

Ș-apăi pe baba lu' mama or mânat-o atunci din sat cu desagii cu bani p'in peșteri, că erau bogăți, aveau boltă, aveau pământ! Ș-or ascuns-o acolo de unguri. Mai multe muieri or fuji' pe-acolo, p'in pădure, din calea ungu'rilor, că le-o fost să nu-și bată joc de ele!

Ș-or plecat la luptă, la Priseacă, la război, să să lupte, să să bată cu turcii!...

Ș-acolo atâta s-or bătut, până s-or prisăcit, așa, de-aia-i spune Priseaca la locu' ala!
Asta a fos' cân' era bunica lu' mama copilă de patrusprezece ai!

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

79. Cu Balauru'

Aicea, pe Dealu' Tăului, pe la Roșcanii Mici, pe la Cerete-așa, or fost mânând oamini marăle așa, le-o fost lăsând să mănânce sânțure pe câmp, așa...

Mai demult, cân' o fo' fată baba mea, mama lu' mama mea, o fo' copilă! ...sî le-o fos' mânând și le-o fost văzând 'ce așa: sare așa și dă cu capu' într-o lature, înapoi. Și-o

fos' on balaure care-o fo' mâncând marăle așa. Și oamenii or fos' năcăjât' - că ce să facă?!- că le mănâncă marăle ăla, balauru' ăla...

Ș-atuncea o trecut on cioban, on păcorari, p-acia și i-o-ntrăbat că ce fac, de ce sunt supăraț'?

Ei or spus că, uite, e un balaur, ne mănâncă marăle!

Atunci el o spus: «Vă învăț eu cum să-l potopiț', cum să scăpaț' de el!» Ș-a zâs să fiarbă niște păsat, niște făină de cucuruz măcinat, așa, într-on cazan mai mare ac'lo, să fie așa, fierbinte, să-l pună acolo un'e iestă balauru' ac'lo și cân' iesă el mănăcă ș-atunci moare, să opărește și moare!

Ș-așa or făcut oamenii! Or fiert și cân' o ieșit de-acolo, dân apă, de un'e era balauru' o-nghițat cazanu' ala fierbinte ș-apă' s-o dat de vatră: așa o zâs, că și lemne o fos' doborând cu coada, așa, pân'-o murit!

S-o scăpat de el! Pân' pădure era, că or fos' lemne de gorun doborâte -o spus mama c-o spus mama iei!

(Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.)

80. La Pleșu

Zicea mama că aclo un'e am avut noi locu', la Pleșu, o fost o muiere c-on om la sapă. Ș-or avut copil mic. Și omu' ba'-samă o fos' bolnav. Și omu' o fos' șezând la umbră cu copilu' și femeia o fos' săpând. Ș-or fos' hoți cică aclo, pă Pleșu. ăia or văzut ș-or vinit aclo la iei ș-or omorât pă omu' ala că de ce nu sapă iel, să șadă muierea cu copilu'?... (Nu iel să șadă la umbră cu copilu'!)

Iar la muiere i-a dat bani și i-a zâs: «Uite, îț' dau bani să nu mai vii aici cu copilu' la sapă!» (Că să nu-i vadă pă iei, pă hoț' că ce fac!)

(Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.)

81. Cu hoții

Unu' de-a fost pe-acia hoț a fost pe la război, pe-acolo ș-or intrat în vorbă și omu' ăsta a spus că-i di la Roșcani. El 'ce: «Io am fost pi-aclo, pi la Roșcani. (O spus numele ala, Pleșu ala, un'e-o stat iei. O spus c-o fos' hoț'!) Am îngropat bani acló! De-ăia buni, faini, și am plecat, n-am mai putut să luăm banii! Ș-am pus și trandafiri și mai...un fel de flori...stânjeni!»

Florile s-or uscat mai târzâu! Stânjenii or țanut mai mult da' trandafiru' n-o țanut mai mult ș-apăi omu' ala cân' o vinit di la război o căutat da' n-o gășât!... N-o mai gășât, că nu s-o mai cunoscut!

Povestea mama tăt așa c-o zâs omu' ăla: «Ei, dac-aș ști un'e-s banii ăia, n-ar mai trebui să lucru atâta!»

Nu să mai cunoaște locu' - io știu?! - o crescut pădurea, spinii, pă ia, pă comoara aia! (Aclo stau oaminii ăia de vin la biserică, cu barbă și cu păru' lung, așa! La peștera aia!)

(Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.)

82. La Sudom

Așa spunea mama, și spuneau și alți oameni, că o fost un om - nănașu' cu fină-sa - la cules de cânepă, cum o fos' mai demult. Și ăștia s-or ținut amândoi. Și o fos' pacat și s-or sodomit așa: cum or cules cânepa, cu mănuciu' ala de cânepă, așa s-or dus! Nu i-o ma găsit nima' atuncea!

Și după aia, on pădurar o mărș pe la Dumbrăviță (o fos' pădure de gorun!) și i-o găsit țapaț' afară! Li țeperig așa, mare, un gropan, și să cunoaște țeperigu' așa, mare, pe margine, așa!

Și i-o găsit afară!"

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

83. La Valea Pii

Or fost niște oameni la fân aice, pă Valea Pii. O vinit on copil acló și-o cerut lapte, îmbrăcat așa, în haine răle.

Și oamini ceia or dzâs cătă iel așa:

- Du-te, meri și lucră! Nu ți-i rușâne să vii să ceri mâncare, lapte, să mânzi? Ești bun di lucru: meri de lucră!

No, iel s-o dus atuncea (uni s-o dus nu știu uni s-o fi dus...). Și dup'-aia s-onnorat acló tare!...și s-onntunecat...și-o vinit o ploaie mare!...Și 'ce c-or auzât care or fost și-or stat (c-or lucrat unii pe-acló). Or audzât strâgân' că:

Mai o dată-n Valea Pii!

A dooa oară o pornit ploaia iară...acló, mare...și-o fost ăla șolomonari (ce-a fi ăla «șolomonari»?) – așa zăcea mama... O fos' șolomonari și-o fost păcat că nu i-a dat lapte, c-ar fi mâncat și el lapte! Și nu i-o dat și-atunci – ce putere o fi avut, Dumnezeu știe! – de-o venit ploaie așa mare, furtună mare și-o zâs că:

- Mai o dată-n Valea Pii!

Ș-a dooa oară o pornit furtuna mare! Și-apăi o rămas vorba aia de multe ori cân' îi furtună, așa, mai auzi zăcân' 'ce:

Mai o dată-n Valea Pii!

De-atunci o știu vorba asta bătrâni!

(*Maria Caba, culeg./transs. N.Ș.*)

84. Sluga și ursitoarele

Unii or avut sluji la pădure, cu oile. Odată, 'ai să meargă la slugă! Sluga o fost înt'on vâr' de munte. Pă când o ieșit să plece dân sat, o fos' o căsuță - ca cum aș hi io, aicea, la on capăt de sat – și s-o băgat acló, s-o băgat...

Lăsați-mă să mă culc aici că uite, vine zătunu' de ploaie și nu mă pot duce să urc la ciobani sus! (Era cu calu')

- Păi n-aveți un'-să băgați calu'!

- Punem ceva pă iel să nu-l ploaie și-l lăsăm aicea!

- Da' nu pot să te țin că, uite, muierea mea vré să nască și-i rușâne!

- Io mă țin cu fața înspre părete numa' să nu mă bată pchicuru', ploaia!

Ce să vezi? O născut muierea, o născut copil, și-atuncea o pus Ursătorile. Cân' o pus Ursătorile, o zâs...(El o fost cu fața la părete, acló.) Ursătorile cân' or venit să-i ursască - ce i-o ursat? – or zâs să folosască averea bogatului ăla născut!

El cân' o auzât... să folosască ala din sărăcia aia... să folosască averea lui, ce-o zâs?
«Cum să între ăsta în averea mea?! Hai să-l cumpăr!» ș-a zâs:

- Mă, voi mai aveți doi-trii, vinde-mi-ți ăsta mie! Il plătesc, vă fac...vă dau hotaru' cutare, o holdă de-atâta, numa' să m-îl dați mie!

S-or înțales amândoi și i l-or loat să-l țină; l-o loat ca să-l pună un'eva ca să moară!

Mergân' însă pă deal în sus, ba aici, ba ac'lea, ba aici, ba ac'lea...oameni...și n-o putut să-l baje pă butoară! Pă cân' o ieșit de la oi, de-acló, n-o mai fos' nimeni, o fos' pustiu! L-o băgat acló înt'e niște butuci. Atuncea ciobanu' o buit cu oile să le ducă la apă ș-o auzât cărâind acló. S-o dus și l-o loat și l-o șters de furnici și l-o înfășiet iel și l-o luat și l-o băgat cum să purta pe-atunci, în straiță, și cân' o fost în vale o sucit o oaie și l-o pus să sugă. După ce-o supt lapte de oaie tare, s-o culcat copilu'. Iar l-o băgat în straiță, cân' o ieșât, l-o băgat în sălșineri, acló, la storiște...Da' ăla l-o-ntrebat:

- Nu găsași nimic acló, nu luași nimic?

- Nu, nimic!

Ș-o rânduie Dumnezău, ăla care-o fost ursât n-o mai mârș optsprăzece ani acló. Cân' o mârș acló, o fost copilu' mare!

- Ei, mă mir io de ce tot ceri tu atâta mâncare de la mine, aici, la munte!...Da' nu-i bai, nimic!

S-o dus ș-o făcut o scrisoare ș-o dat-o la copil:

- Te duci la doamna! (Da' el n-o știut carte, nimica, c-o fos' crescut în munte!)

Ce-o scris în scrisoare?! S-omoare copilu' și săl baje-n veceu!

Mergân' pe drum, s-o-ntâlnit cu doi moși (Era Domnu' Hristos cu Sâmpetru!):

Măi, coopile, un'-te duci?

- Uite, un'-mă duc! (Apăi le-o dat scrisoarea s-o vadă. Apă' a dat unu' cu mâna așa ș-a șters-oo ș-or scris ei alta!)

Și uite ce-o scris: «Când vine acasă ăsta, să-l luați și să-l căsătoriți, să-l registrați cu fata...cu nepoata noastră a mai mică.»

Și cân' s-o dus, așa o făcut! Și ei nu l-or mai așteptat acló. L-or înregistrat și la vr'o doo zâle s-or legătorit, că copilu' o fos' frumos!...

- Ce-ați făcut cu ăla?

- Uite cum și uite cum! Ș-or arătat scrisoarea.

- Da' n-am scris-o io! Voi ați scris-o! Da' nu-i bai nimic!...

Or fost duși șapte sluji la vie. O avut vie mare! S-o dus el acló:

- Mă! Pân' la amiaz' cin'-să bagă-n vie să-l pușcați!

S-a dus acasă.

- Mă, am făcut mâncare bună! Ar trebui la amiaz' să mâncăm și niște struguri! Te duci, mă, după struguri! – o zâs cătă iel. Da' nu iei numa' dup-o viță, iei după mai multe! (Ca să-l vadă ăia, să-l puște!)

S-o dus, o loat iel de pe v'o trei-patru viță ș-o venit iar acasă!...

- Ai mă, păi ce făceau slujile? (Șapte sluji o avut!)

- Ștergeau pușcile acló, înaintea căbăni!

S-o dus acló. Cân' s-o băgat în vie ș-o strâgat:

- Mă! Păi ce-ați făcut? Bată-vă! Petreacă-vă! (I-o blănit, i-o suduit!...)

Ș-atuncea ăia:

- Ne-o dat în scris să împușcăm! (Or pus pușca și l-or pușcat pă iel!)

Și copilu' o folosit averea bogatului cum or zâs Ursătorile.

(*Serafim Furdui, 15 august 1999, culeg./transs. N.Ș.*)

85. Sarea în bucate

„Da' cic-a fost odată un împărat. Și o avut trei fete. Și le-o invitat acolo la el în cameră și le-o întreat, care cum îl iubește. A mare o zis că-l iubește atâta-i de drag de el, ca zahăru'. Ha din mijloc o zis că-l iubește ca m'erea și a mică o spus că-l iubește ca sarea. Și tată-su s-o năcăjit și ălelalte „Cum, că nu ești dumneata sarea, ea e bună, la locu' ei, da'...” Și atuncea o prigonit-o de acasă tată-su și ea o luat lumea-n cap și s-o dus pân' s-o dus și s-o băgat servitoare tăt la un împărat. Da' ea o fost frumoasă și igienică și vrednică. Și atât o muncit, atât o muncit ea acolo... Și-'mpăratu' ăla o avut un ficior. Și pân' al din urmă ficioru' lu'-mpăratu' s-o-ndrăgostit de ea și hai s-o ieie de nevastă. Acuma, la tată-su nu i-o prea convenit, adică, tu-'mpărat să iei servitoare. Păi dacă ficioru' o insistat atâta, l-o acceptat. No, când o făcut nuntă, o invitat pe tăți de-acolo, apoi o invitat și pe tata fetii ășteia. Ea o spus la sărvitoarele ălea care-o servit la masă:

- La ăla să nu-i puneți, să-i faceți pâine nesărată, tătă mâncarea care i-o puneți pe masă să i-o puneți nesărată.”

Zis și făcut. Ei, la ăsta nu i-o convenit când i-o pus pe masă mâncarea nesărată și până la urmă o făcut scandal. Adică n-o făcut el scandal, o făcut tata mirelui, da' ăsta o raportat cum că-și bate joc de el, îi dă mâncarea nesărată. Și atuncea, să ieie măsuri, de unde-o provenit treaba asta. Ș-atuncea ea, mireasa, s-o sculat în picioare și-o spus că ea ar vrea să spună o poezie. Și i-o dat voie și-atuncea o-'nceput ea cu împăratu' cum o avut trei fete și cum le-o chemat la palat și le-o-'ntreat care-l iubește mai mult și ha mică o spus că îl iubește ca sarea în mâncare și tată-su o prigonit-o de acasă și până la urmă aci s-o dezvăluit că ea e fata care-o prigonit-o. Apoi i-a spus fata:

- Vezi? Ce-i mai bun ca sarea-n bucate?

Ș-apoi atuncea, socrul, de bucurie că nora nu-i servitoare-adevărată și-i fată de împărat, apoi iară omenie.”

(*Gheorghe Tomoaie, zis Mojdei, culeg./transs. I.I.*)

86. Cântece de concentrare „populare și actuale”

Foae verde ca negara
Dușmane arde-te-ar para
Că tu ne concentrași țară
Am plâns unul, am plâns doi
Iată-ne în Dorohoiu
Am plâns doi și am plâns unul
N'a mai rămas în sat nici unul.

Neamțule, mă iei mă duci
Până'n graniță la Turci
Să port caii tiștilor

Să duc dorul mândrelor
Să port caii de căpestre
Să duc dorul la neveste
Să port caii și de frâne
Să duc dorul la bătrâne.
(Ion Dimperiu, 1944)

87. Cântec bătrânesc

Foae verde măghiran
La crășmița cea din deal
Bea Luca și cu Dăian
Luca bea și nu prea bea
Și către Dăian făcea:
Măi Dăene nu mai bea
Că jandarmii-s pe colea.
Lasă fie că nu-mi pasă
Că pistoalele-s pe masă
Șapte-s pline, șapte goale
Șapte-s pe care la vale
Iară ăla nu-i ficior
Ce nu are la picior
Trei cuțite și-un pistol
Și nici jandaru nu-i de fier
Să nu tune glonțu-n el.
(Ion Dimperiu, 1944)

88. Ghicitori spuse la șezători

Am o lădiță, vântul o închide, vântul o deschide. (*coada găinii*)
Mititica vai de ea, șade-'ntr-un vârf de nuia. (*aluna*)
Am un șarpe închis în iad, toată ziua îi arde capul. (*fitilul lămpii*)
Cătrință învrâstată, peste Măgură aruncată. (*curcubeul*)
Ursul în sat, câinii nu bat. (*ceața*)
Merge moșu' pe cărare cu coliba în spinare. (*ariciul*)
Mă-'nchisei la nana-'n casă
Cu două gheme de mătasă
Să le coase-'n cusătură,
Fără leac de împunsătură. (*păunul*)
(Ion Dimperiu, 1944)

89. Ghicitori actuale

La trup pepene
La coadă secere
La picioare râjghitoare. (*cocoșul*)

Patru răsteie duc un car cu fân. (*oaia*)

Năframă vărgată
Peste mare aruncată. (*curcubeul*)

Scoate capul din zăpadă
Primăvara să o vadă. (*ghiocelul*)

1000 legați
1000 înnodeați
1000 să fiți
1000 nu ghiciți. (*snopul de grâu*)

Sunt cercel cu toartă
Dar omul nu mă poartă
Decât mă agață
La ușă în față. (*lacătul*)

La patru frați
Într-un cojoc îmbrăcați (*nucile*)

Prin trestie trece
Și nu stropește
Prin trestie trece
Și nu lămurește. (*umbra*)
Acolo, aici
Se aude ce zici. (*telefonul*)
(Cornelia Popa, culeg./trans. I.I.)

Cine n-are sărbătoare? (*ușa*)

Ghem de ace
N-ai ce-i face (*ariciul*)

Pe valea cea rourată
Trece-o floare-'mbourată
Pe la șolduri tot cu bolduri
Pe la nări cu lumânări. (*tractorul*)

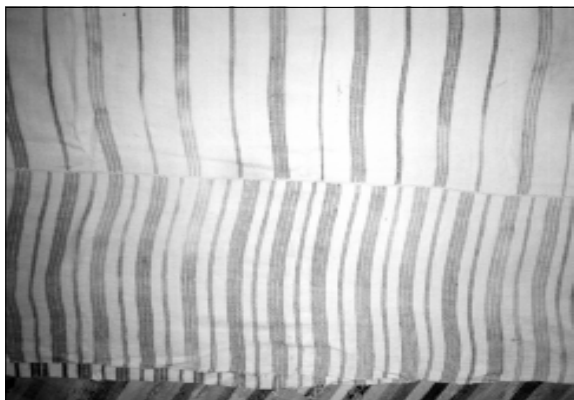
Șade moșu' în cămară
Cu mustățile afară. (*morcovul*)
(Adrian Marius Muntean, culeg./trans. I.I.)

Sus casă, jos casă și la mijloc carne grasă. (*nuca*)
Merge, merge, greu ajunge

Are coarne, dar nu-'mpunge. (*melcul*)
(Daniel Nicolae Bodi, culeg./trans. I.I.)

GLOSAR

abrus – fața de masă lungă, lucrată din pânză țesută în războiul de țesut, folosită la nuntă sau la pomeni; se așeza și pe rudă.

Abrus

acău (pl. **acăie**) – măsură de capacitate pentru lichide, egală cu circa 50 l.

ai – usturoi.

ajur – broderie artistică făcută pe o pânză din care s-au scos mai multe fire pentru a se obține spații rărite pe care se cos diferite modele.

aldui,a – a binecuvânta.

alege, a – a țese diferite modele pe un covor, un cingeu etc.

alesătură – tehnică de țesut, la război (de obicei în două sau în patru ițe).

anglicel – floare mică, galbenă care înflorește primăvara.

Apă-Botează – Bobotează.

* * *

baie – mină.

baieră – cureauă sau sfoară împletită, cusută sau legată de un obiect oarecare (așa de la straiță).

băcioni – oamenii care aveau oi și care se duceau la stână când le venea rândul să ducă mâncare la ciobani și să-și ia brânza.

bădin(i) – vas de lemn în care se bate smântâna pentru a alege untul (putinei).

bărice – apă mică, pârlăiaș.

băteală – firele date cu suveica prin urzeală, care se bat cu spata (la războiul de țesut).

bătrânați – nume dat locuitorilor din satul Bătrâna (zona Pădureii Hunedoarei).

bârlează – încuietoare rotativă la ușă.

birău – primar, jude.

bircă (despre oi) – cu lână scurtă, creață și mătăsoasă (țigaie).

blid – castron, farfurie adâncă.

blidar – suport pentru vase.

bocșer – persoană care se ocupă cu bocșeritul.

bocșerit – cărbunărit, ocupația de a face cărbuni din lemne arse în bocșă.

bodoance – cărucioare la carieră cu care se cară piatra; vagonete.

boltă – magazin, prăvălie.

brățară – porțiune îngustă și încrețită decorată cu diferite cusături, care se află între fodorii și mânecă sau între pieptul cămășii și gulerul ei.

brâglă (pl. brâgle) – parte componentă a războiului de țesut care susține spata și cu care se bat firele; vătălă.

brânaș (pl. brâneie) – șnur cu care se ornamentează șubele.

brână – dungă neagră țesută sau cusută pe piesele textile; cingătoare în care se poartă diferite obiecte.

brândușit – violet.

brozbe – sfeclă.

bumb (pl. bumbi) – nasture.

* * *

cadă – ciubăr, butoi.

canapei – bancă cu spătar și cu laterale, care avea uneori și ladă dedesubt.

cantă – vas de adus apă, cană.

carică – cercul de deasupra plitei.

carmanad – cotlet.

călapăr – plantă cu miros plăcut.

cănieta – taragot.

cănură – lână mărunță rămasă la dărăcit în dinții pieptenului.

căpcele (pl.) – căuce.

căproń – suport cu trei sau patru picioare din lemn, pentru adunat sculurile de lână (vezi și **vârtelniță**).

căput – haină groasă până la genunchi, lucrată din șubă.

căsăte – compartimente, despărțituri la săcrin (în care se punea făină, mălai, țărâțe).

cătărigi – piftie.

Căuce

căuc – vas mic scobit din lemn cu coadă scurtă, sculptată.

cătrânță – șort (de lână) purtat de femei în portul popular, deasupra cămășii.

ceapță – învelitoare mică de pânză, cusută cu diferite motive pe care femeile măritate o poartă peste concii (mai ales în zona Pădurenilor); scufiță, bonetă, căiță.

chefe – perie de păr; de pantofi.

cheie (diminutiv cheiță) – cusătura îngustă și mărunță cu ajutorul căreia se încheie două margini de pânză (la mâneci, la piepți sau la poale).

cingeu – ștergar.

Ștergar (cingeu)

cioareci – pantaloni groși lucrați din șubă.

cioc – teacă de lemn sau de corn de vită în care țaranul ține cutea de ascuțit coasa.

ciotoare – încuietoare

ciovani – fund pentru răsturnat mămăliga (în trecut era despărțit în două – într-o jumătate se punea brânză, iar în cealaltă jumătate, mămăliga).

cipcă – dantelă lucrată de mână.

ciscineu – batic, basma, broboadă.

cișcineuț – bucată de pânză împodobită cu cusături sau cu alesături pe care o poartă flăcăii la brâu, cu un capăt băgat în curea; batistă.

ciuhă – lemn folosit pentru delimitarea teritoriului.

ciujeri – afaceriști care fac comerț cu animale.

ciupag – partea de sus a cămășii lungi, care îmbracă bustul.

claie – claie de fân.

clanet – clarinet.

clin – bucată de pânză triunghiulară care se coase la subsuara cămășii.

cloambă – ramură, creangă.

cocârțau – fel de mâncare cu mămăligă și magiun.

coçoșel – ghiocel.

codoc – coadă mare.

comme – bucătărie de vară.

conci – cerc (inel de lemn) pe îl poartă pe cap femeile măritate în jurul căruia de împletește părul.

corbaci – bici.

cosorău – grinda de la casă.

costrene (pl.) – plantă care se aseamănă cu grâul.

coțche – motiv ornamental de forma unui pătrat.

crămpălit – caramelizat.

crâșnic – clopotar.

crintă – fund de lemn pe care era tocată carnea cu bărdița, pentru cărnați.

crumpi (pl.) – cartofi.

cucă – deal înalt.

cuce – gresie pentru ascuțit coasa.

cucuruz – porumb.

cuier – cuier.

cunună – ansamblu de motive decorative care formează modelul central sau chenarul la covoare.

cupă – multiplu al hărganului.

Curcubeți

curcubete – dovleac.

curici – varză.

* * *

darac – unealtă cu dinți întrebuințată la pieptănatul lânii și al cănepei.

dărăci, a – a pieptăna lâna sau cănepea cu daracul.

dârză – cârpă.

décă – unitate de măsură pentru capacitate egală cu 10 l.

deloc – imediat.

depăna, a – a înfășura firele dintr-un scul pe un mosor; a face firele scul, desfășurându-le de pe un ghem sau de pe un fus.

desagi (pl) – două straițe împreunate pe o latură a deschizăturii lor, care se poartă în față și în spate și în care se transportă diferite lucruri.

dimica – a mărunți, a rupe bucăți mici.

dolie – ploscă.

dolman – manta ofițerească, îmblănită și cu fireturi.

dornă – vârtej de apă.

drâglu – instrument din lemn cu ajutorul căruia se trage jarul din cuptor; un fel de lingură din lemn cu care se amesteca sălvăița ca să nu se lipească de fundul vasului.

drugă – sucitor pentru aluat.

drugăloni – câlți de cânepă.

* * *

drúi – trunchi de copac.

druiete – bucată de lemn.

dubă – instrument de percuție, folosit în timpul colindatului; tobă.

dube – pive cu ciocane de lemn în care se pun la bătut șubele țesute din lână și pricovițele, spre a se îngroșa.

dudui, a – a tuna.

duge – burlane la sobă.

dumbra(v)nic – floare frumos mirositoare.

duplă – șorț de mătase.

* * *

farbă – culoare, vopsea.

fedău – capac.

fercăgeu – suport pentru sprijinit și cărat lemne.

firez – fierăstrău.

fizăie – șireturi la pantofi.

flăcăra, a – a fulgera.

foaie – un lat de țesătură.

fodor – la cămașă, volanul de la mânecă.

foșpang – soi de plantă cu calități magice; arbust care rămâne verde și în timpul iernii.

frunzar – ramuri de copaci cu frunze, adunate și păstrate pentru hrana de iarnă a animalelor.

furcel – furcă lungă cu două coarne.

fuscei (pl.) – bețe subțiri la învăltorul de la războiul de țesut.

* * *

giufe (pl.) – chibrituri.

glúgă – obiect de îmbrăcăminte în formă conică ce acoperă capul pentru a-l feri de ploaie.

* * *

gurgui – vârfurile îngroșate ale opincilor.

haios – prăjitură care se face la Crăciun.

hărgan – capacitate de măsură a laptelui la oi (1/2 l).

hinteu – caleașcă.

hudă – gaură, spărtură.

hurculaș – un fel de broderie.

* * *

iță – dispozitiv format din rame care susțin o serie de fire așezate vertical, unele lângă altele, prin ochiurile cărora se trec firele la războiul de țesut pentru a se forma rostul.

* * *

încârni, a, se – a se apleca.

învăli, a – a înfășura, a depăna urzeala.

învărga, a – a țese vergi (dungi) într-o pânză, a învârsta.

învărgat – care e cu vergi, care are dungi.

învârstat – vezi **învărgat**.

* * *

jăruitor – cârlig pentru ațâțat focul.

jeler – țăran care nu avea pământ și casă și care muncea și locuia la altcineva.

jgioambe – degete.

jinars – rachiu.

jirebe – sculuri de lână.

jiți – straiță mai mică.

jolj – pânză fină procurată din comerț.

jumătăți – pantofi; sandale.

* * *

laboș – cratiță.

laciță – lătițar din mărgele sau din monede de argint.

laibăr – vestă.

lasce – tăieței.

laviță – bancă fără spătar.

lăvor – lighean.

Lingurar

leasă – țarc pentru oi.

lepedeu – cearșaf.

lingurar – suport pentru linguri.

lip – vârf de batic.

lôitră – partea laterală a carului, în formă de scară așezată orizontal

lopariu – lopată pentru băgat pâinea în cuptor.

ludăi (pl.) – dovleci.

* * *

mai – lopată de lemn cu mâner folosită pentru a bate rufele care se spală (la râu).

maistor – meșter.

mară – vite, dobitoace.

mazăre – fasole uscată.

mănușa (mânușă) – legătură de cânepă de atâtea fire câte poate cuprinde mâna la cules.

Măσαι

măσαι – față de masă.

măzdăgău – bățul cu care “se mestecă” mămăliga.

mes – motive ornamentale țesute, de formă pătrată.

madraț – pat cu arcuri.

moletieră (militar) – fâșie de stofă cu care se înfășoară pulpa piciorului, peste pantaloni, de la gleznă până sub genunchi.

morolencă – obicei de Lăsata Secului; torță rotundă din lemn (mai nou din cauciucuri și paie) pe care o aprind flăcării pe dealurile din preajma satului la Lăsata Secului.

moroși - stafie, strigoi.

motcă – scul de lână sau de cânepă cu un anumit număr de fire formând o unitate de măsură.

mudli – găluște făcute cu apă și ou.

mujală – amestec de apă cu făină de porumb cu care se apretau firele în războiul de țesut.

muscă – motivul “cruce” care se coase pe pânză.

* * *

năvădi, a – a trece firele urzelii prin ițe și spată, în ordinea cerută de modelul țesăturii.

nemeș – de neam mare – denumire dată în Transilvania, în Evul Mediu, nobililor mici și mijlocii .

niet – fileu, dantelă lată.

nojiță – curelușă care se trece prin găurile de la marginea opincii și cu care se leagă apoi opinca de picior.

* * *

oacăș – oacheș.

ócă – unitate de măsură.

ocoș, ă – cuminte, înțelept, fălos, -oasă, mândru, -ă.

opreg – piesă de costum purtată de femei, în față și în spate. După căsătorie partea din față a poalelor se acoperă cu o catrință sau cu șorț.

os – sâmbure de prună.

* * *

paceșe (pl.) – fuioare de calitate a doua.

pancovă – gogoasă.

panjăn – motiv ornamental în forma unui păianjăn.

pasce – un fel de colțunași umpluți cu sâmbânță de dovleac pisată; se mâncau în post.

Pârlău

paur (pl. **pauri**) – țăran sărac.

pădureni – nume dat locuitorilor din zona munților Poiana Ruscă.

pănură – țesătură groasă din lână.

păr – lână.

păranjină – iarbă frumos mirositoare.

părădaiți (pl.) – roșii.

părsăci – dulăpior atârnat pe perete pentru păstratul vaselor; blidar.

păstă – peste.

pârlău – butuc de lemn scobit în care se opăresc rufe, pânza, jirebile.

pârlui – a opări, a fierbe cu leșie.

peană – motiv ornamental floral; floare naturală sau artificială; bucată de lemn.

peartă – coroniță de cununie.

perișoare – sarmale.

persăcuț – roz.

piéptene – unealtă cu care se piaptână lâna și cânepa.

pimiță – pivniță.

pipearcă – ardei.

pită – pâine.

piuă – instalație în care se bagă țesăturile de lână ca să se îndesească.

pizărău (pl. **pizărai**) – colac(i) pentru colindători.

pleaucă – cană pentru băut apă.

pleș – despre oameni: chel; despre natură: fără vegetație.

pleu – vas de tablă.

plimbă – parte a războiului de țesut pe care se sprijină vergeaua de care atârna ștele.

plotăn – sobă, mașină de bucătărie (partea de deasupra).

plotăn – plita de la spor (sobă).

poacini – papuci de casă împlețiți.

pocică – farmacie.

poienanți – nume dat locuitorilor din zona munților Poiana Ruscă.

potopi, a, se – a se pierde, a se prăpădi.

Pricoviță

potricală – unealtă de fier pentru făcut gaură.

pozdării (pl.) – partea lemnoasă a cânepei care cade jos la melițat.

prezur – pesmet.

pricoviță – cergă; țol gros de lână pentru acoperit.

primură – panglică.

proțap – ruda de la car.

pui – motive ornamentale.

pumnar – marginea de la mâneca unei cămăși țărănești, încrețită și împodobită cu cusături; manșetă.

pup – un fel de colac, gogoasă, scovardă.

pup – motive ornamentale, la covoare.

* * *

răcez – închizător la ușă.

rămizi – mătase albă lucioasă folosită în cusăturile de la cămașă.

rânduri – cusătură cu mai multe motive (lucrată pe 2-3 rânduri).

râscitor – instrument din lemn cu care se făcea sculul de lână de cânepă.

râu – motiv ornamental cusut în linii șerpuitoare pe mânecile cămășilor.

rel – cuptor; locul în care se bagă tava.

rișcașă – orez.

rojgeu – grătarul de la sobă.

rost – golul dintre firele încrucișate ale urzelii prin care se trece suveica atunci când se țese.

roșcănanți – denumire generică a locuitorilor din Roșcani.

rudă – culme pe care se întind în “casa de paradă” țesăturile de interior (mai ales la sărbători); suport de lemn pe care se întind rufele la uscat; prăjină pe care ciobanii atârnă căldările la stână.

rug – tulpină de arbust țepos (din familia rozaceelor).

rugă – troiță, cruce.

* * *

salcă – salcie.

săcriin – ladă pentru păstrat îmbrăcăminte sau cereale.

sălșiiner – lemn cu mai multe crengi retezate scurt pentru agățat diferite obiecte.

sălvăiță – magiun de prune.

sânt, sânt – sfânt.

scorbaci – vezi corbaci.

scumpină – liliac.

seină (adj.) – culoarea naturală a lânii (gri).

setârne – jgheab pentru scurgerea apei.

*Adam Tomoaie în casa părintească
smicurând porumbul*

sfetăr – pulovăr.

silvois – vezi **sălvăiță**.

slobozitor – băț lung care proptește sau care sloboade sulul dinapoi al războiului; întorcător.

smicura, a - a dezghioca boabele de porumb.

spată – partea războiului de țesut prin care trec firele de urzeală.

spene (pl.) – coșuri împletite.

spenea – coș cu toarte.

splini, a - a luci.

stat – lumânare pentru mort.

straiță – traistă.

strănfii – ciorapi.

streculos – strălucitor.

strelunca, a – a străluci.

strujac – saltea (din paie).

strungă – loc îngărdit în care stau oile.

stupă – firele de cânepă rămase între dinții daracului după ce s-a scos fuiorul.

sucală – instrument folosit pentru a încărca fusele cu lână.

suveică – unealtă de țesut cu ajutorul căreia firul de băteală intră printre firele de urzeală.

* * *

șaf – puțină din lemn.

șărcăndee – colțunași; plantă cu flori galbene.

șcarfe – încălțăminte de cauciuc.

șetre (pl.) – locuri acoperite unde se vinde marfa în târg.

șingileri – acoperișul de la colibă.

șinor – șiret, șnur, găitan; se făcea din păr de lână vopsit cu coajă de arin care se răsucea sau se împletea cu ajutorul unei furci.

șiștar – ciubăr (din lemn), vas de lemn cu o toartă, folosit la mulsul oilor.

șol – cană de apă.

șpais – cămară.

șpor – sobă cu plită.

ștrec – calea ferată pentru trenuri de marfă care transportau piatra de la carieră.

ștrecăni, a – a împleti.

șubă – pănură de lână groasă, țesută la război, din care se croiește și se face îmbrăcămintea de iarnă: căput, laibăr, șubă, cioareci.

șubă – haină groasă și lungă de pănură pe care o poartă iarna bărbații

șurț, șorț – piesă de la costumul popular care se poartă în față, de la brâu în jos.

* * *

tablă – cusătură lată pe mânecă; se mai numește și blană.

tălpi – cele două lemne groase care alcătuiesc trupul războiului.

tăner – farfurie.

tărfăriță – rudă sau prietenă a miresei care o însoțește la nuntă.

tău – lac, baltă.

târnaț – prispă, cerdac.

târne – jgheaburi.

târși – măracini, vreascuri legate și întrebuințate la nivelarea arăturii; crengi subțiri de pomi din care rudarii fac mățuri mari.

teșteniuț – batistă.

tighel – cusătură mărunță făcută cu mâna sau cu mașina de cusut.

tiglăzău – mașină de călcat.

tipsie – tavă, tigaie.

toble – bucăți de lemn.

toboloni – obiele, colțuni din lână groasă care se purtau în opinci.

topilă – loc, mlăștinos (baltă) în care se pune cânepa la “murat”.

treve – tescovina din care se face țuica.

Troacă

troacă (diminutivul **trocuță**) – vas de forma unei albie, cioplit dintr-o singură bucată de lemn, cu două capete laterale, covată, copaie care se folosește la frământat pâinea, la păstrat făina, la spălat rufe.

tureac – cracul cioarecilor; carâmbi largi de dimie, care acoperă picioarele țărăncilor de la glezne până la genunchi.

* * *

țanc – vârf ascuțit de stâncă.

țăst – capac mare de tuci, agățat de un lanț, sub care se coace pâinea sau mălaiul.

țecăl – coș cu două mânere.

țipa, a – a arunca.

* * *

ujog – cârpă legată de un băț cu care se curăța cuptorul.

ultoane – pom altoit.

umblanic – prosop îndoit pe care femeile și-l puneau pe cap pentru a transporta la câmp coșurile cu mâncare.

ursuc – grăsimea de pe lâna oii.

urzariu (sg.) – cadrul rotativ de lemn cu patru brațe, pe care se urzeau firele de lână (cânepă) în vederea țesutului.

urzeluță – fir de bumbac sau de lână, cumpărat din comerț, folosit la războiul de țesut ca urzeală.

* * *

văioagă – instalație pentru îndesirea pânurei.

vălău (pl. **vălaie**) – bazin de piatră lângă fântână din care se adăpau vitele.

veadră – măsură de capacitate; găleată pentru apă; vadră.

vig – sul de pânză.

visănărie – bucătărie de vară.

virșli (pl.) – un fel de cârnați asemănători cremwurstilor, care se prepară în județul Hunedoara (Brad-Deva), din carne de porc, oaie, capră și condimente.

vâltoare – vezi văioagă.

vârtelniță – instrument din lemn pentru depănat, alcătuit dintr-un suport și patru brațe, așezate în cruce. Cu ajutorul vârtelniței se deapănă sculurile de lână pentru urzit (vezi **căproń**).

vraniță – porțiță.

vrâste – dungi, vârgi.

* * *

za – ochi de lanț, lanț.

zamă – supă.

zar – broască.

zatcă – bățul de la războiul de țesut cu care se strânge sulul dinainte; întinzător.

zgrăbălat – zgâriat.

LISTA INFORMATOILOR

- Agachi Gheorghe*, 47 de ani, Roșcani
Andrășesc Dorina, 64 de ani, Mihăiești
Andrășesc Teofil, 68 de ani, Mihăiești
Bădilă Simina, 10 ani, Roșcani
Barna Aurelia, 66 de ani, Mihăiești
Benteu Ioan, 67 de ani, Roșcani
Benteu-Ionescu Ion, 68 de ani, Roșcani
Blidar Iacob, 52 de ani, Mihăiești
Blidar Ion, 78 de ani, Roșcani
Bodiu Daniel Nicolae, 11 ani, Roșcani
Caba Lenuța, 45 de ani, Roșcani
Caba Maria, 63 de ani, Roșcani
Capelini Teodora, 57 de ani, Roșcani
Cărmăzan Eugenia, 48 de ani, Mihăiești
Cozma Roman, 72 de ani, Roșcani
Dejeu Letiția, 47 de ani, Cluj
Furdui Serafim, (1924-1999), Rudărie
Furdui Sofia, 74 de ani, Rudărie
Gura Roman, 72 de ani, Roșcani
Istrate Ilie, 51 de ani, Roșcani
Josan Gheorghe, 74 de ani, Roșcani
Lupșa Iosif (zis Iosu), 67 de ani, Mihăiești
Lupșe Rozalia, 79 de ani, Roșcani
Martinesc Cornel, 79 de ani, Roșcani
Mihonesc Floare, 67 de ani, Roșcani
Mihonesc Ion, 70 de ani, Roșcani
Mihonesc Simona, 35 de ani, Roșcani
Mihuț Gerghelia, 74 de ani, Roșcani
Mihuț Ioviță, 59 de ani, Roșcani
Mihuț Iulius, 74 de ani, Roșcani
Mihuț Sabina, 34 de ani, Roșcani
Mircea Norica, 46 de ani, Roșcani
Mircea Valeria, 74 de ani, Roșcani
Morar Dorin, 51 ani, Mihăiești
Morar Ioan, 59 de ani, Dobra
Morar Maria, 62 de ani, Mihăiești
Morar Mihăiță, 23 de ani, Deva
Muntean Adrian Marius, 9 ani, Roșcani
Muntean Feliția, 63 de ani, Roșcani
Muntean Gheorghe (zis a lu' Popescu), 60 de ani, Roșcani
Muntean Ioan (Nuț a' lu' Murariu), 81 de ani, Roșcani
Muntean Ioan Ovidiu, 53 de ani, Deva
Muntean Ion (a' lu' Bulbuc), (1934-1998), Roșcani
Muntean Ion, 72 de ani, Roșcani
Muntean Leonora, 56 de ani, Roșcani
Muntean Maria (n. Capelini) 92 de ani, Roșcani
Muntean Maria (n. Lupșa), 63 de ani, Mihăiești
Muntean Similic, 74 de ani, Roșcani
Ognean Ileana, 51 de ani, Mihăiești
Ognean Octavian, 51 de ani, Mihăiești
Oprean Ionel, 38 de ani, Panc
Oprean Maria, 63 de ani, Roșcani
Oprean Olivia, 33 de ani, Panc
Oprean Petru, 61 de ani, Roșcani
Oprean Viorel, 62 de ani, Roșcani
Pătrașc Cornelia, 84 de ani, Roșcani
Pătrașc Valeria, 85 de ani, Roșcani
Petrașc Cornelia, 58 de ani, Roșcani
Petrașc Leorean, 61 de ani, Roșcani
Petrașc Petrică, 59 de ani, Roșcani
Piloii Florin Spiridon, 8 ani, Roșcani
Popa Cornelia, 52 de ani, Deva
Popa Dumitru, 46 de ani, Dobra
Popa Lucica, 43 de ani, Dobra
Popa Olimpia, 52 de ani, Roșcani
Popa Romanița, 65 de ani, Mihăiești
Popovici Sălade,
Radomir Viorica,
Sârb Eleonora,
Sârbu Romulus, 50 de ani, Roșcani
Șerban Dorina, 30 de ani, Mihăiești
Simoc Adelina, 19 de ani, Mihăiești
Simoc Norica, 40 de ani, Mihăiești
Stănilă Gheorghe, 54 de ani, Roșcani
Stănilă Narcisa de anișoara, 10 ani, Mihăiești
Stănilă Viorica, 48 de ani, Mihăiești
Șuiaga Victor, 46 de ani, Roșcani
Țel Doliana,
Tobiaszec Victor, 68 de ani, Roșcani
Tomeștean Mihai, 11 ani, Roșcani
Tomeștean Rozalia, 70 de ani, Roșcani
Tomoaie Gheorghe (zis Mojdei), 76 de ani, Roșcani
Tomoaie Gheorghe (zis Pișta), 86 de ani, Roșcani
Tomoaie Letiția, 47 de ani, Roșcani
Tomoaie Maria, 73 de ani, Roșcani
Trif Ana, 85 de ani, Mihăiești
Trif Dorica, 45 de ani, Roșcani
Trif Lucian, 43 de ani, Roșcani
Trif Mihai, 76 de ani, Deva
Trif Olivia, 70 de ani, Deva
Trif Petru, 85 de ani, Mihăiești
Trif Valeria, 77 de ani, Roșcani
Tudor Adriana, 21 de ani, Panc
Tudor Cristinel, 25 de ani, Panc
Tudor Mircea, 24 de ani, Panc
Țel Doliana, 63 ani, Mihăiești

BIBLIOGRAFIE

- *** - (1938) (1942) *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I (ALR I) de S. Pop, vol. I, Cluj, , vol. II, Sibiu-Leipzig
- *** - (1969) *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, București, Vol. I-II 1956, vol. III, 1961, vol. IV, 1965, vol. V, 1966, vol. VI
- *** - „*Indicatori de urbanism și amenajarea teritoriului*” – sat Roșcani, comuna Dobra, județul Hunedoara (ms.) – Primăria comunei Dobra, județul Hunedoara [I.U.A.T.]
- *** - *Liturghier*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române
- *** - *Recensământul general al populației României din 29.XII.1930. Structura populației României*, vol. IX. Editura Institutului Central de Statistică, București V, Splaiul Unirii, nr. 28, publicat de Dr. Sabin Manuila [R.G.P.R.]
- *** - *Registrul bisericii Roșcani, cifre statistice privind nupțialitatea, natalitatea, mortalitatea* [R.B.R.]
- *** - (1926) „*Statistica românilor ardeleni din 1761-1962*”, Cluj.
- Avram, Andrei (1967)** – „Despre dialectologia structurală”, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, redactor responsabil Ion Coteanu, București
- Andreescu, Ioanna, Bacou, Mihaela (1986)** – *Mourir á l'ombre des Carpathes*, Paris, Payot
- Angelescu, Silviu (1983)** – „Poetica legendei” în *Legende populare românești*, București, Editura Albatros
- Apolzan, Lucia (1944)** – *Portul și industria casnică textilă în Munții Apuseni*, Craiova, Tipografia „Scrisul românesc”
- Apolzan, Lucia (1984)** – „*Aspecte ale culturii spirituale; obiceiuri, practici și simboluri specifice gospodăriei pastoral-agricole din Platforma Luncanilor, județul Hunedoara*” – în Sargeția XVI-XVII (1982-1983), Deva
- Bartók, Béla (1967, reed. 1975)** – *Romanian Folk Music*, Edited by Benjamin Suchoff. The Hague (Den Haag)
- Băcănaru, Ion (1972)** – „*Caractere geografice contemporane*” în *Sociologia militans*, vol. V
- Băcilă I.** – *Oltenia sub austrieci, 1718-1738*, în „*Arhivele Olteniei*”, Craiova, 1924, III, nr. 12, nr.13
- Bălan, Vichentie - Ștef, Zevedei - Codrea, Ioan – Codreanu, Cornel (1974)** – *Monografia demografică a județului Hunedoara*, Deva, CCES
- Bănățeanu, Tancred (1985)** – *Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare*, București, Editura Minerva
- Bârlea, Ovidiu (1975)** – *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, Editura științifică și Enciclopedică
- Bârlea, Ovidiu (1981)** – *Folclorul românesc*, Ed. Minerva, vol. 1
- Bernea, Ernest (1985)** – *Cadre ale gândirii populare românești*, București, Ed. „Cartea românească
- Bлага Lucian (1970)** – *Scrieri despre artă*, București, EPL

- Blaga Lucian - (1944)** – *Trilogia culturii*, București, EPL
- Blaga, Lucian (1941, reed. 1992)** – *Despre gândirea magică*, București, Editura Garamond
- Böjthe, E.** – *Hunyadmegeye nemes családainak története*, Budapest, 1891
- Bot, Nicolae (1989)** – *Cântecele cununii*, București, Editura Minerva
- Braniște, Ene** (preot profesor) **(1980)** – *Liturgica generală*, București, Ed. Inst. Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române
- Brătulescu, Monica (1978)** - *Ceata feminină - încercare de reconstituire a unei instituții tradiționale*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, 1/1978
- Brătulescu, Monica (1981)** – *Colinda românească*, București, Editura Minerva
- Breazul, George (1938)** – *Colinde*, culegere întocmită de... cu desene de Demian, Craiova, Ed. Scrisul Românesc
- Bronte Pierre, Izard Michel** – *Dicționar de etnografie și antropologie*, Polirom, 1999
- Brunvand, Jan Harold (1986)** – *The Study of American Folklore*, New York – London, W.W. Norton & Company
- Budagov R.A. (1961)** – *Introducere în știința limbii*, București,
- Buhociu, Octavian (1979)** – *Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească*, București, Editura Minerva
- Bunea, Augustin (1901)** – *Statistica românilor din Transilvania*, Sibiu
- Butură, Valer (1989)** – „*Străvechi mărturii de civilizație românească*”, București, Editura Științifică și Enciclopedică
- Caillois, Roger (1983)** – *L'Homme et le Sacré*, Paris, Gallimard
- Candrea I.A., Adamescu Gheorghe**, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, 1931, (C.A.D.E.)
- Candrea I.A., (1907)** *Graiul din Țara Oașului*, București,
- Cantacuzino, G.M. (1977)** – *Izvoare și popasuri*, București, Editura Eminescu
- Capesius Rostwith, (1974)** – *Mobilierul țărănesc românesc*, Editura Dacia, Cluj
- Capesius Rostwith** – *Specificul interiorului țărănesc din Transilvania*, în „Apulum”, vol. II, Alba Iulia
- Caragiu-Marioțeanu Matilda, Giosu Ștefan, Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, Todoran Romulus, (1977)** – *Dialectologie română*, București
- Caraman, Petru (1983)** – *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, București, Editura Minerva
- Cassirer, Ernst (1975)** – *Essai sur l'homme*, Paris, Ed. de Minuit
- Cocișiu, Ilarion (1946)** – „Cântec când să-nvăle mireasa”, cules în *Alun-Hundeoara de...*, publicat în *Folclor din Transilvania vol. I*, București, Editura pentru Literatură
- Cocișiu, Ilarion (1950)** – „Colind de fată” cules de... în **Comișel, Emilia (1964)** – *Antologie de folclor din Pădureni*, București, Editura Muzicală
- Comișel, Emilia (1964)** – *Antologie de folclor din Pădureni*, București, Editura Muzicală
- Comișel, Emilia (1964)** – „Folclorul copiilor” în *Istoria literaturii române I*, Ed. Academiei R.P.R., București
- Constantinescu, Al. (1929)** – *Sectologie*, București
- Constantinescu, Nicolae (1983)** – *Relațiile de rudenie*, București, Editura Academiei
- Constantinescu, Nicolae (1986)** – *Lectura textului folcloric*, București, Editura Minerva
- Constantinescu, Nicolae, (1986)** – „Povestirea, Fișe pentru un dicționar de folclor (V)”, în *Revista de Etnografie și Folclor*, 31, 1

- Costa-Foru, Xenia (1936)** – „Quelques aspects de la vie familiale en Roumanie”, Arhiva de Știință și Reformă Socială, XIII
- Cristescu-Golopenția, Ștefania (1940)** – *Gospodăria și riturile magice ale femeilor din Drăguș* București
- Csánki, D. (1913)** – Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest
- Cuceu, Ion (1977)** – „Fenomenul povestitului - coordonate sociale”, în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, IX, Cluj-Napoca
- Cucu, Vasile (1972)** – „*Geografia satului românesc*”, în Sociologia militans, vol.V *** - Dicționarul limbii române tom. (1913-1944) I–XII, București
- Costinescu Mariana, Georgescu Magdalena, Zgraon Florentina, (1987)** – *Dicționarul limbii române literare vechi (1640-1780) - Termeni regionali*; București, Ed. științifică și enciclopedică
- Daicoviciu C., Pascu Șt., Cheresteșiu V., Morariu T., (1960)** – *Din istoria Transilvaniei*, vol.I, București,
- Dascălu-Ișfănoni, Doina (1997)** – „Masa Ursitoarelor în Pădurenii Hunedoarei”, în Revista Datini 1-2 (22-23)/1997
- David, Petre** diaconul (1995) – *Sectologie*, Curtea de Argeș, Editura Episcopiei Argeșului
- de Saussure Ferdinand, (1960)** – *Cours de linguistique générale*, Paris
- del Chiaro Antonio Mario, (1929)** – *Revoluțiile Valahiei*, Iași
- Densusianu Ov., (1910)** – *Folclorul - cum trebuie înțeles*, București
- Densusianu Ov., (1915)** – *Graiul din Țara Hațegului*, București
- Densusianu, Ovid, I.A. Candrea, Th. D. Sperantia (1906-1907)** – *Graiul nostru - texte din toate părțile locuite de români*, Atelierele grafice SOCEC & co., București
- Dimperiu, Ion R. (1944)** – *Monografia satului Roșcani, județul Hunedoara* (mss) – Lucrare de gradul I, 29.XII.1944, Arhivele Naționale, MEN nr. act. 483/1846. **Donat I., (1937)** - *Hotarele Olteniei* în vol. „Oltenia”
- Dragomir, S. (1930)** – „Vechile biserici din Zarand” Anuarul Com. Mon. Ist. pt. Transilvania pe anul 1929, Cluj
- Drăgoi, Sabin (1931)** – *303 Colinde (cu text și melodie)*, culese și notate de..., Craiova, Ed. Scrisul Românesc
- Drăgoi, Sabin (1941)** – *Monografia muzicală a comunei Belinț*. (90 melodii cu texte culese, notate și explicate), Craiova, Ed. Scrisul Românesc
- Ducrot, Oswald, Todorov, Tzvetan (1972)** – *Dictionnaire encyclopedique des sciences du langage*, Paris
- Dudaș, Florian (1983)** – *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, , Cluj-Napoca, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului Feleacului și Clujului
- Dudaș, Florian (1989)** – *Vechi cărți românești călătore*, București, Editura Sport-Turism
- Dugan-Opaiț, Valerian (1906)** – *Vătăjitul sau oratiuni tinute la nuntele tărănești*, Ed. Librăriilor Ciurcu
- Dumitru, Prodan (1960)** – *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul al XVII-lea*, București
- Dunăre, Nicolae** (redactor responsabil), autori **Sabin Bellu, Ion Frunzetti, Leontin Gheorghiu, Irimie Cornel, Petrescu Paul, Stahl Paul, (1963)** – *Arta populară din Valea Jiului - Regiunea Hunedoara*, București, Ed. Academiei - (sigla Arta populară)
- Dunăre, Nicolae (1967)** – *Continuitate etnoculturală românească în Pădurenii Hunedoarei*, în „Sargetia” XI-XII, Deva

- Dunăre, Nicolae (1986)** – *Meșteșugul și arta acului*, București; Ed. Tehnică
- Eliade, Mircea (1949, reed. 1968)** – *Traité d'histoire des religions*, Paris, Payot
- Eliade, Mircea (1978)** – *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers
- Eliade, Mircea (1992)** – *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas
- Floca, Octavian, Șuiaga, Victor (1936)** – *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, Tipografia județeană
- Florea, Virgiliu (1993)** – *Poezii populare din Câmpie*, Bistrița, Editura Cadran
- Focșa, Gheorghe (1957)** *Evoluția portului popular în zona Jiului de sus*, București, Editura de tat pentru literatură și artă,
- Gennep, Arnold van (1909, trad. rom. 1996)** – *Riturile de trecere*, Iași, Editura Polirom
- Gennep, Arnold van (1910, trad. rom. 1997)** – *Formarea legendelor*, Iași, Editura Polirom
- Georgescu, Lucillia - Kahane, Mariana (1988)** – *Cântecul zorilor și cântecul bradului*, București, Editura Muzicală
- Gheție Ion, (1975)** – *Baza dialectală a românei literare*, Ed. Academiei, București, (sigla Gheție – Baza dialectală)
- Gheție Ion, Mareș Al, (1974)** *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Acadmiei, (sigla Gheție – Mareș Graiurile)
- Ghinoiu, Ion (1997)** – *Obiceiuri populare de peste an (Dicționar)*, București, Editura Fundației Culturale Române
- Ghinoiu, Ion (1999)** – *Zile și mituri. Calendarul țăranului român 2000*, București, Editura Fundației PRO
- Girard, René (1972, trad. Rom. 1995)** – *Violența și Sacrul*, București, Editura Nemira.
- Giurcăneanu Claudiu (1988)** – *Populația și așezările din Carpații românești*, Ed. Științifică și enciclopedică, București
- Giurescu C. (1934)** – *Material pentru istoria Olteniei*, în „Oltenia”, Craiova
- Gorovei, Artur (1976)** – *Literatura populară (culegeri de studii)*, București, Editura Minerva.
- Gorzó, B. (1912)** – *Szatmár vármegye nemes családjai. Careii-Mari*.
- Grămadă, Carmen Cornelia (1986)** – „Obiceiurile din ciclul vieții în zona Naidaș”, în *Tibiscum* (studii și comunicări de etnografie și istorie) VI, Caransebeș.
- Graur, Tiberiu (1978)** – „Schimbări structurale și funcționale în sistemul obiceiurilor de familie” în *Analele Muzeului Etnografic al Transilvaniei*
- Graur, Tiberiu (1997)** – „Personalitatea și schimbarea culturii populare” în *Analele Muzeului Etnografic al Transilvaniei*
- Gusti, Dimitrie (1965)** – „Monografia sociologică” în *Pagini alese*, Ed Științifică, București,
- Hasdeu B.P. (1881)** – *Istoria limbii române*, Partea I, Principii de Lingvistică, București,
- Hedeșan, Otilia (1998)** – *Șapte eseuri despre strigoi*, Timișoara, Ed. Marineasa
- Hedeșan, Otilia (1999)** – *Lecții despre calendar*, Universitatea de Vest din Timișoara
- Herseni, Traian (1978)** – *Forme străvechi de civilizație populară românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia
- Hreapcă Doina, (1975)** – *Anchetele pentru culegerea textelor dialectale. Aspecte metodologie*, în L.R. XXIV, nr.2
- Ilieșiu, Iustin (1922)** – *Colăcărie și stărostii care se zic la nunți, versuri glumețe la petrecere și voie bună*, ediția a II-a, Tipografia Aug.S. Deac, Gherla
- Iordan Iorgu, (1963)** – *Toponimia românească*, București, Editura Academiei
- Iorga N., (1906)** – *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București

- Irimie Cornel, Dunăre Nicolae, Petrescu Paul (1985)** – *Mărginenii Sibiului, Civilizație și cultură populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică
- Irineu Cora, (1975)** – *Scrisori bănățene*, Timișoara, Editura Facla
- Jolles, André (1930, reed., trad. 1972)** – *Formes simples*, Paris, Ed. Du Seuil
- Kempelen, B. (1913)** – Magyar nemes családok. V. Budapest,
- Kligman, Gail (1998)** – *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, Iași, Editura Polirom
- Laplantine François (2000)** – *Descrierea etnografică*, Iași, Polirom
- Leroi Gouhran A. (1943)** – *Evolution et techniques L’homme et la matière*, Paris, Payot
- Lévi-Strauss, Claude (1949, reed. 1981)** – *Les structures élémentaires de la parenté*, Paris, Ed. Mouton & Co.
- Lévi-Strauss, Claude (1958, trad. 1978)** – *Antropologia structurală*, București, Editura Politică
- Lévi-Strauss, Claude (1962, reed. 1990)** – *La pensée sauvage*, Paris, Librairie Plon.
- Macrea D., (1978)** *Lingvistică și cultură*, București, Ed. Didactică și pedagogică
- Mailand Oszkár (1981)** - *Poezii populare românești din Transilvania*, București, Ed. Minerva
- Manolescu, Gabriel (1970)** – „Vechi obiceiuri la naștere ale românilor din Banat”, în Folclor literar III, Timișoara.
- Marian, Simeon Florea (1994)** – *Cârnilegile (1898), Păresimile (1899), Cincizecimea (1901)*, republicate în *Sărbătorile la români*, București, Editura Fundației Culturale Române
- Marian, Simeon Florea (1995)** – *Nunta la Români (1890), Nascerea la Români (1892), Inmormântarea la Români (1892)*, republicate în *Trilogia vieții*, București, Cultura Națională.
- Márki, Al, (1895)** – *Arad vármegye és Arad sz. kir. város története*, Arad.
- Mauss, Marcel - Hubert, Henri (1903, trad. rom. 1996)** – *Teorie generală a magiei*, Iași, Editura Polirom
- Mehedinți, Simion (1920)** – „Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale” București, 1920, – *Discursuri de recepțiune la Academia Română XLVII*
- Mehedinți, Simion (1931)** – *Terra II*
- Mesnil, Marianne (1997)** – *Etnologul între șarpe și balaur*, București, Editura Paideia
- Meteș Ștefan (1943)** - *Din trecutul satelor și munților cetății Hunedoarei în anii 1681, 1727, 1820*, în „Omăgiu lui Ioan Lupaș”, București
- Milcu St. M., Dumitrescu Horia, (1961)** - *Cercetări antropologice în Ținutul Pădurenilor - Satul Bătrâna*, București, Ed. Academiei
- Milcu, Șt. și Dumitrescu, H. (coord.) (1961)** – *Cercetări antropologice în Ținutul Pădurenilor (satul Bătrâna). Monografie*, București, Centrul de Cercetări antropologice al Academiei Române
- Moise, Ilie (1999)** – *Confrerii carpatice de tineret: ceata de feciori*, Sibiu, Editura Imago
- Moldovan S., (1894)** - *Țara noastră*
- Mureșianu Aurel, (1932)** – „Moștenirea lăsată de un preot brașovean în 1557 și alte pagini din trecutul Ardealului”, în Țara Bârsei, nr. 2
- Mușlea, Ion, Bârlea, Ovidiu (1970)** – *Tipologia folclorului*, București, Editura Minerva.
- Iorga Nicolae, (1906)** – *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București
- Nagy, I. (1857 - 68)** – Magyarország családai. Pest

- Nicolau, Irina, Popescu, Ioana (1983)** – „Introducere în etnologia primei copilării” în *Revista de Etnografie și Folclor*, 1.
- Nistor I.** – „Emigrările de peste munți”, în *Anuarul Academiei Române, S.I.L.*, tom XXIV
- Nistoroia Gheorghe, (1975)** – *Ștergere populare*, Muzeul de artă populară al R.S.R., București
- Noica Constantin, (1973)** – *Creație și frumos în rostirea românească*, București, Editura Eminescu,
- Oprea, Gheorghe (1998)** – *Sisteme sonore în folclorul românesc*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România
- Panea, Nicolae, Bălosu, Cornel, Obrocea, Gheorghe (1996)** – *Folclorul românilor din Timocul bulgăresc*, Craiova, Ed. Omniscope
- Papahagi Tache, (1925)** – *Graiul și folklorul Maramureșului*, București
- Papahagi, Tache (1979)** – *Mic dicționar folcloric*, Ed. Minerva, București
- Pavelescu, Gheorghe (1944, reed. 1998)** – *Magia la români (Studii și cercetări despre magie, descântece și mană)*, București, Ed. Minerva
- Petrescu Paul, (1983)** – *Arcade în timp*, Editura Eminescu, București
- Petrescu Paul, (1959)** – *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, București, Ed. de stat didactică și pedagogică,
- Petrescu Paul, Secoșan Elena (1966)** – *Arta populară - îndreptar metodic*, București, Comitetul de stat pentru cultură și artă,
- Petrescu, Paul, Stoica, Georgeta (1981)** – *Arta populară românească*, București, Editura Meridiane
- Pop, Dumitru (1989)** – *Obiceiuri agrare tradiționale românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Pop, Mihai (1958)** – „Nunta în Seliște (com. Petriș - Timiș)”, *Revista de Folclor*, an.III, 1/1958
- Pop, Mihai (1968, reed. 1998)** – „Mitul Marii Treceți”, în *Folclor literar II*, Timișoara, Facultatea de Filologie
- Pop, Mihai (1976, reed. 1999)** – *Obiceiuri tradiționale românești*, București, CCES.
- Pop, Mihai, (1990, reed.1998)** – „Performarea și receptarea povestirilor”, în *Folclor românesc*, Ed. „Grai și suflet - Cultura Națională”, București, , vol. 1
- Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel (1978)** – *Folclor literar*, București, EDP.
- Popescu, Tudor. M., (1995)** – „Primii didascoli creștini”, în *Biserica și cultura*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române
- Popovici I.** – *Rumaenische Dialekte. I Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Huniader Komitat*, Halle a.d. S. 1905
- Pop-Reteganul, Ion (1911)** – *Starosteale sau datini dela nuntile românilor ardeleni*, edițiunea a VI-a, Gherla
- Prodan D., (1945)** – *Les migration des roumains au-delá des Carpates, au XVIII-éme siècle*, Sibiu
- Pușcariu, cavalier de (1892)** – *Date privitorie la familiile nobile române*, Sibiu,
- Râmneațu P. (1946)** – *Problema iradierii românilor din Transilvania*, Cluj
- Rotariu, Traian(1997)** - *Studia Censualia Transsilvanica (Recensământul din 1857)* – *Transilvania* – Ediția a II-a, Editura Staff Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. Catedra și laboratorul de sociologie [S.C.T.]
- Rotariu, Traian (1997)** – *Studia Censualia Transsilvanica (Recensământul din 1880)* – *Transilvania* - Ediția a II-a. Editura Staff Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Catedra și laboratorul de sociologie [S.C.T.]

- Rusiecki, E. (1925)** – *Județul Hunedoara – Monografie*, Deva, Tipografia Dreptatea
- Schmitt, Jean-Claude (1998)** – *Strigoii. Viii și morții în societatea medievală*, București, Editura Meridiane
- Șerb, Ioan și Cesereanu, Dumitru (1962)** – *Folclor din Țara Zărandului în Folclor din Transilvania* vol. I, București, Editura pentru Literatură
- Siebmacher, I. (1857 – 68)** – *Wappenbuch*. Nürnberg
- Șeuleanu, I. (1985)** – *Poezia populară de nuntă*, București, Editura Minerva.
- Stahl, Henri H. (1936)** – *Rudenia spirituală în Drăguș*, în *Sociologie românească*, an I, nr. 7-9, (iulie-septembrie)
- Stahl, Henri H. (1969)** – *Les anciennes communautés villageoises roumaines – asservissement et pénétration capitaliste*, București, Paris
- Stahl, Henri H. (1980)** – *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributale*, București, Editura științifică și enciclopedică
- Stoica Georgeta (1968)** – „Centre specializate în confecționarea mobilierului în Oltenia”, în SCIA seria Arta plastică, Tom 52
- Stoica Georgeta (1973)** – *Interiorul locuinței țărănești*, București, Editura Meridiane,
- Stoica Georgeta, (1976)** – *Podoabe populare românești*, București, Editura Meridiane,
- Știucă, Narcisa (1997)** – „Spirite malefice și antidoturi magico-rituale” în *Revista Datini* 1-2 (22-23)/1997
- Știucă, Narcisa (1998)** – *Nunta în județul Bistrița Năsăud (sinteză etnologică multimedia)*, București, CNCP
- Știucă, Narcisa (1999)** – „O sărbătoare din calendarul românesc tradițional – Sântoaderul” în *Tradițiile românilor din Ungaria*, 12, Gyula, Asociația Maghiară de Etnografie
- Ștrempel G., (1959)** – *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, București
- Suciu Coriolan, (1966)** – *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I,II
- Szabo I. - Hunyadmegye, Erdöhátvidéke, in Huniadem, EVK**
- Tamás Lajos, (1966)** – *Etygmologisch historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* – Budapest, AKademiai KiADO
- Teodorescu, G. Dem. (1983)** – *Poezii populare române*, București, Editura Minerva
- Todorov, Tzvetan (1973)** – *Introducere în literatura fantastică*, București, Editura Univers
- Ursu, Nicolae (1986)** – *Folclor din Banat și Transilvania*, Timișoara, CCAJT, CJCP
- Văcariu, M. (1985)** – „Contribuții la studiul obiceiurilor din Munții Apuseni. Obiceiuri legate de naștere”, *Analele Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Cluj-Napoca
- Vasilescu A.A. –** „Vămile Olteniei sub austrieci”, în *Arhivele Olteniei*, III
- Veselău, Cornel (1969)** – *Peste deal, pe sub pădure*, Timișoara, CCAJT, CJCP
- Vuia, Romulus (1926)** – „Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor” în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. II, Cluj
- Vulcănescu, Romulus (1972)** – *Coloana cerului*, București, Editura Academiei Române
- Wurtz, Bruno (1988)** – *Doctrinile principalelor secte ale creștinismului contemporan*, Tipografia Universității Timișoara.

ROSCANI, A VILLAGE FOR THE THIRD MILLENIUM

A summary

This work is an ethnological study accompanied by an anthology of folklore texts prepared by a research team from the Folk Art National Center of Bucharest. The approaches to our research have combined the modern ethnological and the traditional sociological ways, with a view to achieving a monograph.

For two years (1998 - 2000), we have been experiencing a very tempting opportunity for any researcher: the study of a multi-confession and, once, multi-ethnic community, placed at an ethno-graphic crossroads. The village of Roscani was once a larger community, with three smaller villages included (Mihaiesti, Pane, Pane Saliste). That's why we have focused mostly on the folk culture research - material and spiritual - not only in the main settlement, but in the surrounding villages as well.

We have taken into account the recording and study of material culture elements (male and female traditional professions, trades, fairs, the commercial network, the architecture and configuration of the households) and the spiritual life (the ritual and non-ritual folklore repertoire). We have been following the dynamics of the cultural events mentioned both in the geographical context, by comparing them with the neighboring areas and the Romanian territory as a whole, and the time context, drawing from the collective memory as compared to the live recorded facts, during our field research.

The material obtained has been divided into coordinates: space (drawn in concentric circles, starting with the area, the micro-area, the village, the household, the house itself), time (subdivided into everyday events and holidays, community time and individual time). These coordinates have been supplemented with chapters about the institutions and the inhabitants of the Roscani village, as well as about the documents resulted from the inquiry and the case study. Our intention is not only to immortalize the life of a community, to safe-keep the reconstituted values, but also to recover these values through an ample program of revitalizing the traditions and turning them to best account through the rural tourism.

As an important component of both the material culture and the individual mentality, **the dwelling** has been going through a process of revealing changes, depending on the essential modifications occurred in the construction materials, its blueprints and its elevation.

The study of the dwelling is based on three surveyed subjects:

- the survey of the evolution of the traditional dwelling;
- the synthesis of the means of expression and of the principles of traditional architecture;
- the contemporary remodeling of the traditional system.

The evolution of the traditional dwelling has evolved from a limited space (house with a pantry, porch and front veranda, cumulating all domestic functions) towards a diversified one, with specialized chambers, having separate functions (bedroom, bathroom, living-room, corridor, etc).

Taking into account the construction materials used (stone, wood, bricks), the three components - the foundation, the walls and the roof - show differentiated building systems. Regarding the proportions and the ratio, the old dwellings present a certain harmony between the plane and the high volumes, with a predominance of the roof. Later on, this ratio changes due to the amplification of the plane and the diminution of the roof, which has led to a development of the rectangular, elongated plane. The remodeling of the architecture as a system is achieved through economic impacts, which also cause certain influences of the urban environment. The tendency of transposing some construction and decor elements from the architecture in wood into the architecture in brick is quite obvious. A process of alteration of the traditional values and borrowing of elements from the urban architecture can be noticed in the few houses built after 1990.

The same as in other areas where agriculture and the raising of animals are combined, in Roscani a double-yard household has been developed, meant to ensure good progress for each of the two activities. Thus, a peasant household is divided into: the front side (the yard proper, called "ocol", the house and the outbuildings) and the back side (the orchard). From this point of view, the settlement researched proved to be conservative enough.

The chapter entitled "**The Inside of the House**" has been written based on the parallel between architecture / anatomy, obvious in what represents the order and the spirit of the house. It is an attempt to synchronically and diachronically analyze the traditional type of living in the house, with everything it implies in material order: the number and destination of the rooms, the furniture and the specific fabrics.

Our intention has been to present the conception upon which the inside of the house is based, besides the artifacts found in the olden homes, artifacts which reveal a certain way of understanding the beautiful and the useful. It would be erroneous to think that all houses in Roscani are the same, or that all of them are old, inhabited only by elderly people. On the contrary, the miracle of time stopping, as in fairy tales, has never occurred here. Everywhere, one can see new modern houses, and the "clean rooms", "the good rooms" in the households inhabited by two families are adorned with decorations where the new and the old are intertwined in the most natural way. In many of the cases we have analyzed, words like 'porch', 'hearth', the 'front room' are not used any more, because the functions and the names of the rooms are completely different.

We have presented the traditional professions and trades in Roscani taking into account the natural resources, the relief, the human potential. The mixed profile of the professions defining the local way of life is determined by the economic system specific for the traditional community, meaning acquiring all the bare necessities of life in the household itself, being self-sufficient and turning to best account the resources offered by the natural environment. Then, we could reconstitute not only the inventory of artifacts, but also the archaic and regional vocabulary naming these artifacts, together with a calendar of workdays and holidays, and an even older layer of beliefs and magical and ritual practices, all meant to ensure bountiful crops and healthy animals. The inhabitants also used to practise trades like coal-making (making coal out of burned wood), shingle-making, woodwork, carpentry, excavation and processing of construction stone, as well as iron processing for agricultural tools.

Nowadays, in Roscani, the traditional trades are declining, but they might become a viable offer once more, in case of an alternative economy as a means of life and as a community emblem.

The rich experience acquired regarding the land cultivation and the raising of cattle are also worth being reevaluated, for the knowledge of the natural and human resources the community disposes of.

Grouping the trades by the criterion of sex (male / female) as well, we have analyzed the so-called “traditional domestic trades”- weaving, sewing, knitting. We have intended the emphasizing of specific techniques for each trade, as well as the decoration which, in certain cases, betrays the affiliation of the finished products to a distinct ethnographic area. In what regards the feminine trades, an obvious conclusion can be drawn: the industrial products, due to their diversity, lead to their gradual disappearance, together with what we may call “the manual art”. It’s obvious why we can see nowadays less and less homemade fabrics, and the traditional costumes are fewer and fewer. Any-way, we succeeded in reconstructing, with the help of the best weavers and seamstresses, both the traditional technique, with its many secrets, and the area specific features, even the style and talent which give each object its value and beauty.

The defining of the component parts of **the Roscani folk costume** and their description, the modification of some of the parts or the replacement of others, and, in the end, the disappearance of the costumes as everyday clothing or holiday attire, as well as their safe keeping in the hope chests to be retrieved only once in a while, this is the path the authors are suggesting to the reader in this chapter!

The framing of the description of the folk attire in the much-discussed context of history, of the social and the cultural, has helped us to find our bearings and to date our findings in a particular field which we have done our best to become familiar with, from as many points of view as possible.

“**The attire system**” of the people of Roscani has been defined as an ensemble of parts and combination rules which has undergone the influence of both the neighboring ethnographic areas and the town. “Dependent” in some of its parts on the type of geographical area it represents, but also a “rebel” in what concerns the “disobedience” against a unified pattern, the folk attire of Roscani is but a variant of the Transylvanian folk attire, not an exception. It exhibits local particularities, through the diversification of the generalized pattern, due to the different conditions occurring at both the collective and the individual levels. Its structure blends more parallel forms, which prove a continuous evolution. Just like any other living element, the Roscani traditional attire has been successively modified, depending on its wearers’ activities, the situation when it was worn (individual or holiday), the financial possibilities of the wearer. Nowadays, the traditional folk attire is more an “ethnographic document” than a “clothing practice”.

The chapter “**Food - Cult of the Past**” analyzes the culinary practice of the people of Roscani, viewed from different angles: geographic / regional, elaborate / plain, pompous / modest, communal / individual, special occasions / everyday. An interesting fact revealed during the lengthy talks with the housewives concerning the different dishes is that nobody has linked the idea of the “kitchen of the past” to poverty, though it is well known that the usual diet of the peasants used to be quite plain. This train of thought has inevitably led to a plea for authenticity and simplicity, the old recipes being idealized as a token of the olden times. We have considered the introduction of this chapter as a necessary step, not only because of its importance for the understanding of the local spirit and identity, but also because this segment of traditional life is worth being dealt with, as advertising for the rural tourism.

“**The speech**” is a dialectological study presenting the main particularities of the idiom (sub-dialect) in the settlement under study, based on many narrative texts and interview transcriptions, as well as on some lexical elements regarding the traditional trades. The analysis of the linguistic facts and the conclusions drawn are followed by a glossary of archaic and regional terms. The anthology of folklore texts at the end of this paper concludes, beyond the outer-linguistic significance, the image of the idiom specific for the studied micro-area.

In the chapters dedicated to everyday and holiday events, we have included analyses and findings linked to the rites of the passage (birth, weddings, funerals), as well as narrative examples of the former.

The chapter entitled **“Beyond the Village Limits”** presents the inhabitants’ links to the outside of the village, as they are viewed in their stories. The territory is also drawn in concentric circles, further and further apart, from the village limits to the neighboring area, the Woodspeople’s county, then circles outside the borders of the country, such as the Eastern front (conjured up by the war veterans), Vienna or the countries where the people from Roscani and Mihaesti have immigrated. We have considered the “afterworld” as the last level of a spiritual space existing in the traditional mentality, mythically reflected in the tales about the “walking ones” (the ghosts).

The conclusions we have reached at are that, nowadays, the categories of the contemporary folk prose - narratives and memoirs - are dominant in the active repertoire of the local story-tellers, while the classic species (fairy tale, legend, anecdote) are much less spread in the studied milieu. We have also paid close attention to the context of the story-telling, noticing that a story-telling milieu set aside from the others is represented by the war veterans’, whose remembrances are examples of folk topics passed through the filter of the traditional mentality.

In the chapter **“Order of Time”**, we have dealt with the daily time, emphasizing its traditional codification into ritual and non-ritual moments. The people we talked to mentioned the fact that there was a consciousness of the rhythm of works depending on the seasons. But we may affirm that, in the settlements we studied, the traditional calendar is remembered in a fragmentary way, more as remembrances and mythological narratives, a fact due mostly to the religious dissimilarity. The rites of the passage are presented both as complex reconstitutions (from the sequential description to the recording of the lost poetical-musical repertoire), and as an analysis of the facts live recorded between 1998 - 2000. In this respect, we may conclude that the wedding and the christening are placed under the sign of renewal, which means simplification and secularization, while the funerary and post-funerary rites are still preserved in their archaic forms.

A place apart in this paper is held by the chapter presenting the local institutions, among which the school and the church hold a primordial role in the life of the community. We have described new and old events from the school life side by side with games and festive moments children enjoy very much. In what concerns the religious life of the people of Roscani, we have presented the existing cults, with a special emphasis on the Orthodox cult, as well as a short historical review of the “Bunavestire” church (historical monument dating from the 14th century) and its archive.

The chapters about the documents of the research include fragments from the team members’ journals, as a subjective result of the ethnologic inquiry, as well as a project for rural tourism, together with a geo-ecological description and a few opinions concerning the turning to best account of the ethnographic and folklore potential.

Finally, the anthology includes folklore texts grouped into ritual (carols, orations, funerary songs) and non-ritual (narratives, versified journals, war memoirs, stories about personal experiences, mythological tales).

Now, that our unique adventure in Roscani and Mihaesti has reached its end, we firmly believe that *our villages* can step into the third millennium bearing the proof of their own patrimonial recreation, that they will have something important to say, even in the context of the fast and irreversible globalization.

All these events couldn't have happened without the trust and generosity extended by Mr. Ioan Ovidiu Muntean, initiator of this project, nor without the aid of the Christian Ethics Association. We are also pleased to mention the assistance of the teachers Octavian Ognean, Ileana Ognean and Lenuta Caba, the priests Victor Suiaga and Dumitru Popa, of Mrs. Lucica Popa, Mrs. Eleonora Mircea and Mrs. Felitia Muntean. They opened their doors and their hearts to us, they offered patience and willingness to this project.

We also owe special thanks to Mr. Victor Parhon, manager of the Folk Creation National Center of Bucharest, for his constant interest and his friendly encouragement expressed along the progress of this project, to all *our* colleagues, who worked side by side with us towards the completion of the job, to our professors from the universities of Bucharest, Sibiu and Cluj-Napoca, as well as to Doctor Maria Bocse from the Transylvania Ethnographic Museum of Cluj-Napoca and lector Otilia Hedesan from the Western University of Timisoara, who carefully and competently revised our paper.

The team working for this project was composed of: Marin Barbu (master of choreography), Dr. Iuliana Bancescu (researcher), Danut Dumitrascu (video operator), Ioana Ivan (researcher), Hie Masala (musicologist), Corina Mihaescu (researcher), Ioana Mirodoni (photographer), Maria Socol (researcher), Dr. Narcisa Stiuca (coordinator), Nora Vasilescu (technical and scientific adviser).

ROSCANI, UN VILLAGE POUR LE TROISIEME MILLENAIRE

Résumé

Ce travail est un étude ethnologique accompagné d'une anthologie de textes folkloriques réalisée par une équipe de chercheurs du Centre National de la Création Populaire de Bucarest. Les démarches de notre recherche ont combiné une manière d'abordation ethnologique moderne à la manière sociologique traditionnelle, ayant comme but la réalisation d'une monographie.

Au cours d'une période de deux années (1998-2000), nous avons essayé une expérience tentante pour n'importe quel chercheur: l'étude d'une communauté multi-confessionnelle et - une fois - multi-ethnique, située dans un espace d'interférence ethnographique. Le village de Roscani était autre fois une commune ayant arrondé les villages: Mihaesti, Pane et Pane Saliste. C'est pour cela que nous nous sommes axés surtout sur la recherche de la culture populaire - matérielle et spirituelle - non seulement dans l'habitat-centre, mais aussi dans les villages des alentours.

Nous avons observé l'enregistrement et l'étude des éléments de la culture matérielle (les occupations traditionnelles masculines et féminines, les métiers, les foires, le réseau commercial, l'architecture et la configuration des fermes) et de la vie spirituelle (le répertoire folklorique rituel et non-rituel). Nous avons attentivement suivi la dynamique des faits de culture mentionnés, dans le contexte géographique, en les comparant aux zones voisines et au territoire entier de l'espace roumain, ainsi que dans le temps, faisant appel à la mémoire collective par comparaison aux faits enregistrés sur le vif, au cours de notre recherche en terrain.

Le matériel résulté est organisé par coordonnées: l'espace (représenté par des cercles concentriques, commençant par la zone, la microzone, le village, la ferme, la maison); le temps (sousdivisé en temps quotidien et temps des fêtes, temps communautaire et temps individuel). Nous avons ajouté quelques chapitres sur les institutions et les gens du village de Roscani, ainsi que sur les documents résultés à la suite de l'enquête et de l'étude de conjoncture. Notre but pas n'est seulement l'immortalisation de la vie d'un habitat, la garde des valeurs que nous avons pu reconstituer, mais aussi leur récupération à l'aide d'un ample programme de révigoration des traditions et leur valorisation par le tourisme rural.

Partie importante de la culture matérielle, ainsi que de la mentalité individuelle et collective, **la maison** a connu des changements révélateurs au cours des temps, en fonction des modifications essentielles intervenues dans le matériel de construction, le plan et son élévation. L'étude sur la demeure est basée sur trois thèmes analysés:

- l'analyse de l'espace d'habitation traditionnel;
- la synthèse des moyens d'expression et des principes de réalisation de l'architecture traditionnelle;
- la remodelation contemporaine du système traditionnel.

L'évolution de l'espace d'habitation traditionnel est accomplie à partir d'un espace limité (la maison avec son office, la terrasse et la façade, cumulant toutes les fonctions) vers un espace diversifié, aux chambres spécialisés, ayant des fonctions distinctes (la chambre à coucher, la salle de bains, la salle à manger, le corridor etc.).

Si on considère les matériaux utilisés (pierre, bois, brique), les trois registres composants - le fondement, les murs, le toit - présentent des systèmes de construction différenciés. En ce qui concerne les rapports et les proportions, on peut remarquer, pour les vieilles maisons, une harmonisation entre le plan et les volumes hautes, dont le toit est prédominant. Ultérieurement, ce rapport est changé, par l'amplification du plan et la diminution de la hauteur du toit, ce qui mène au développement du plan rectangulaire, prolongé. La remodelation de l'architecture comme système est réalisée par des impacts économiques, ou due à une certaine influence du milieu urbain. La tendance de la transposition de certains éléments de construction et décor de l'architecture en bois en l'architecture en brique est évidente. Les quelques maisons bâties après 1990 présentent un processus d'altération des valeurs traditionnelles et d'emprunt des éléments d'architecture urbaine.

Comme dans des autres zones aux occupations mixtes, agriculture et élevage des animaux, à Roscani ont été développées les fermes à double cour, pour assurer le déroulement de chaque activité. Donc, une ferme paysanne est divisée en: la partie antérieure (la cour proprement dite appelée « ocol », avec la maison et les constructions annexes) et la partie arrière (le verger). De ce point de vue, l'habitat en question s'avère assez conservateur.

Le chapitre intitulé « **L'intérieur de la demeure** » est constitué sur la parallèle architecture / anatomie, évidente en ce qui concerne l'ordre et l'esprit de la demeure. C'est une tentative d'analyse synchronique et diachronique du type traditionnel d'habitation à l'intérieur de la maison, avec tout ce que cela implique en ordre matériel: le nombre et la destination des chambres, du mobilier et des tissus spécifiques.

Notre idée a été de présenter la conception qui se trouve à la base de l'intérieur de l'habitation, aussi que les objets trouvés dans les maisons d'autrefois, des objets qui révèlent une certaine manière d'apercevoir la beauté et l'utilité. L'idée que toutes les maisons de Roscani se ressemblent est fautive; fautive aussi l'idée qu'elles sont toutes vieilles ou que sous leurs toits vivent seulement de vieux gens. Au contraire, le miracle de l'arrêt du temps n'a pas eu lieu ici, comme dans les contes de fées. Des maisons récemment bâties, ayant une architecture moderne se trouvent partout, et les « chambres propres », les chambres pour hôtes dans les demeures abritant deux familles présentent des décorations où l'ancien se mêle au nouveau de la manière la plus naturelle. Dans beaucoup de cas analysés par nous, on ne peut plus parler de « chambre de parade, d'« âtre », d'« entrée », parce que les fonctions et les noms de ces chambres sont à présent tout à fait différents.

Nous avons présenté les occupations et les métiers traditionnels de Roscani en tenant compte des ressources naturelles, des formes de relief et du potentiel humain. Le profil mixte des occupations, qui définit la manière locale de vie, est déterminé par le système économique spécifique à la communauté traditionnelle, c'est à dire d'obtenir tout le nécessaire à la vie dans la demeure et de valorifier au maximum les ressources offertes par l'environnement naturel. Donc, nous avons pu reconstituer non seulement l'inventaire des objets, mais aussi le lexique archaïque et régional des dénominations, avec un calendrier des travaux et des fêtes, et une très ancienne couche de croyances et de pratiques magiques et rituelles, pour assurer la richesse des récoltes et la santé des animaux. Les habitants ont aussi pratiqué des métiers comme le « bocserit » (la production de charbon de

bois), la production des lattes, la menuiserie, la charpenterie, l'extraction et l'usinage de la pierre de construction, ainsi que la ferronnerie, pour assurer la production des outils agricoles.

Actuellement, à Roscani, les métiers traditionnels sont en déclin, mais ils peuvent devenir une offre viable dans l'éventualité d'une alternative économique comme forme d'existence et comme emblème communautaire.

Egalement, la riche expérience concernant la culture de la terre et l'élevage des animaux méritent d'être réévaluées, pour connaître les ressources naturelles et humaines dont la communauté dispose.

En divisant les occupations sur le critère du sexe en masculines / féminines, nous avons analysé, sous le nom des « occupations ménagères traditionnelles », le tissage, la couture, le tricotage. Notre but a été la mise en évidence des techniques spécifiques pour chaque métier, ainsi que la décoration qui, dans certains des cas, montre l'appartenance des objets résultés à une zone ethnographique distincte. En ce qui concerne les occupations féminines, une conclusion s'impose comme évidente: les produits industriels, par leur diversité, déterminent leur disparition progressive, et aussi la disparition de ce que nous sommes habitués à appeler « l'art manuel ». Il est évident pourquoi aujourd'hui on voit de moins en moins des tissus produits à la maison, et les costumes d'autrefois, on peut les confectionner sur les doigts de la main. Tout de même, nous avons reconstitué, à l'aide des adroites tisseuses et couturières, la technique traditionnelle avec ses secrets, ainsi que le spécifique de la zone et même le style et le talent qui ajoutent de la valeur et de la beauté à chaque objet.

La définition des parties composant **le costume populaire de Roscani** et leur description, la modification de quelques unes ou leur substitution avec des autres parties et, à la fin, la disparition des ensembles vestimentaires d'usage quotidien ou solennel, ainsi que leur retrouvail dans les coffres de bois pour être « sortis à la lumière », pour un jour au moins, voilà le tour que nous proposons aux lecteurs de ce chapitre!

L'introduction de la description du costume populaire dans le contexte problématisé de l'histoire, du social et de la culture nous a permis de nous orienter et de dater nos observations dans un espace particulier, que nous avons essayé de rendre proche, de beaucoup de points de vue.

« Le système vestimentaire » des gens de Roscani est défini comme un ensemble de parties et des règles de combinaison, qui a subi, au cours de temps, l'influence des zones ethnographiques voisines, ainsi que l'influence de la ville. « Soumis » par quelques unes de ses parties composantes au type de la région qu'il représente, mais aussi « rebelle » en ce qui concerne l'insoumission à un modèle unitaire, le costume populaire de Roscani n'est que la variante d'un type de costume populaire de Transylvanie, pas une exception. Il présente des particularités locales, par la diversification du modèle généralisé, qu'on peut expliquer par les différentes conditions manifestées au niveau de la collectivité, ainsi qu'au niveau individuel. Dans sa structure coexiste plusieurs formes parallèles qui prouvent une évolution continue. Comme n'importe quel autre élément vivant, le costume populaire de Roscani a subi des modifications successives, en fonction des activités de ses porteurs, du moment de l'utilisation (individuel ou de fête), des possibilités matérielles de ses porteurs. Aujourd'hui, le costume populaire traditionnel d'ici est plus un « document ethnographique » qu'une « pratique vestimentaire ».

Le chapitre intitulé « **La nourriture - culte du passé** » fait l'analyse de l'alimentation des gens de Roscani, en fonction de plusieurs variables: géographique / régional, élaboré / simple, fastueux

/ modeste, communautaire / individuel, de fête / quotidien. Un fait très intéressant constaté à l'occasion des fréquentes conversations que nous avons eues avec les ménagères au sujet de « cuisiner et plats » est que personne n'a fait la connection entre l'idée de « la cuisine du passé » et l'idée de la pauvreté, quoique, comme on le sait très bien, le menu habituel des paysans d'autrefois fut assez austère. Les discussions ont mené, presque inévitablement, à une plédoirie pour l'authentique et la simplicité, les vieilles recettes idéalisées étant considérées comme la marque des autres temps. Nous avons considéré comme nécessaire la présence de ce chapitre, non seulement parce qu'il est important pour une bonne compréhension de l'esprit et de l'identité locale, mais aussi parce que ce segment de la vie traditionnelle mérite d'être exploité dans une éventuelle démarche pour le tourisme rural.

« **La langue** » est une étude dialectologique qui présente les principales particularités du dialecte (sous-dialecte) dans l'habitat étudié, fondée sur plusieurs textes narratifs et transcriptions des interviews, ainsi que sur quelques éléments lexicaux concernant les occupations traditionnelles. L'analyse des faits folkloriques a fini de l'étude complète, à part les significations extra-linguistiques, l'image du dialecte spécifique à la micro-zone étudiée.

Dans les chapitres destinés aux événements quotidiens et de fête, nous avons inséré des analyses et des considérations liées aux rites de passage (la naissance, le mariage, l'enterrement), ainsi que des réflexions narratives de ceux-ci.

Dans le chapitre « **Au-delà des frontières du village** », nous présentons les rapports des gens avec l'espace en dehors du village, tel qu'ils sont reflétés dans leurs histoires. Ici, l'espace est aussi dessiné à l'aide des cercles de plus en plus larges, à partir de la frontière du village à la zone voisine, puis la Contrée des Forestiers et jusqu'aux régions en dehors du pays, comme par exemple le Front de l'Est (évoqué par les vétérans de la guerre), Vienne ou les pays ou, tout au long du temps, les gens de Roscani et de Mihaiesti ont émigré. Nous avons considéré « le monde de l'au-delà » comme l'ultime niveau d'un espace spirituel existant dans la mentalité traditionnelle et se reflétant d'une manière mythique dans les contes sur « ceux qui se vont » (les revenants).

Les conclusions que nous avons tirées sont que, à présent, les catégories de la prose populaire contemporaine - les narrations et les mémoires - sont dominantes dans le répertoire actif des narrateurs locaux, pendant que les espèces classiques (le conte de fées, la légende, l'anecdote) ont une très réduite circulation dans le milieu étudié. Nous avons aussi suivi le contexte du conte, en remarquant que le milieu des vétérans représente un contexte à part, avec leurs souvenirs reflétant les topiques folkloriques passés par le filtre de la mentalité traditionnelle.

Dans le chapitre « **L'ordre du temps** », nous avons abordé le temps quotidien en montrant sa codification traditionnelle dans les moments rituels ou non-rituels. Nous avons conclu des récits de nos informateurs qu'il y avait une conscience de la rythmicité des travaux en fonction des saisons. Mais on peut affirmer que, dans les habitats étudiés, le calendrier traditionnel est gardé en partie seulement, comme des souvenirs et des narrations mythologiques, fait du surtout à l'hétérogenité confessionnelle. Les rites de passage sont présentés sous la forme des reconstitutions complexes (depuis la description en séquences jusqu'à l'enregistrement du répertoire poétique-musical perdu), ainsi que sous la forme de l'analyse des faits enregistrés entre 1998-2000. Donc, notre conclusion est que la noce et le baptême se trouvent sous le signe du renouvellement, cela signifiant simplification et désacralisation, pendant que les rites funéraires et post-funéraires sont conservés sous des formes archaïques.

Une place é part dans cet ouvrage appartient au chapitre présentant les institutions, parmi lesquelles l'école et l'église détiennent un rôle primordial dans la vie de la communauté. Nous avons présenté face à face des événements de la vie scolaire d'hier et d'aujourd'hui, des jeux d'enfant et des moments de fête, très goûtés par les enfants. En ce qui concerne la vie confessionnelle des gens de Roscani, nous avons décrit les cultes contemporains, en insistant sur le culte orthodoxe, ainsi qu'une courte histoire de l'église « Bunavestire » - « L'Annonciation » - (monument historique du 14ème siècle) et de ses archives.

Dans les chapitres concernant les documents de la recherche sont insérés des fragments des journaux appartenant aux membres de l'équipe, comme résultat subjectif de l'enquête ethnologique, et un projet de tourisme rural - avec une description géo-écologique et quelques appréciations sur la mise en valeur du potentiel ethnographique et folklorique.

Enfin, l'anthologie contient des textes folkloriques recueillis et groupés en: rituels (des Noël, des oraisons, des chansons funéraires) et non-rituels (des narrations, des journaux versifiés, des mémoires de guerre, des récits sur des expériences personnelles, des contes mythologiques).

Maintenant, que notre inégalable aventure é Roscani et à Mihaesti a pris fin, nous croyons fermement que *nos villages* peuvent entrer dans le troisième millénaire, en faisant preuve de leur propre redimension patrimoniale et qu'ils auront quelque chose é dire, même dans le contexte de la très rapide et irréversible globalisation.

Cette aventure n'aurait pu s'accomplir sans l'aide et la générosité offertes par monsieur Ioan Ovidiu Muntean, l'initiateur de ce projet, et sans l'appui de l'Association « La Morale Chrétienne », ainsi que l'aide de monsieur l'instituteur Octaviah Ognean, de madame le professeur Ileana Ognean, de mademoiselle l'institutrice Lenuta Caba, des prêtres Victor Suiaga et Dumitru Popa, de mesdames Lucica Popa, Eleonora Mircea et Felitia Muntean, sans la patience et la bienveillance de nos interlocuteurs, qui nous ont ouvert leurs portes et leurs cœurs.

On remercie également monsieur Victor Parhon, directeur du Centre National de la Création Populaire de Bucarest, pour son constant intérêt et son appui collégial, témoignés tout au long de notre projet, ainsi que tous nos collègues qui ont travaillé é nos côtés pour la finalisation de ce projet, nos professeurs des universités de Bucarest, Sibiu et Cluj, madame le docteur Maria Bocse, du Musée Ethnographique de Transylvanie (Cluj-Napoca) et mademoiselle le lecteur dr. Otilia Hedesan de l'Université de Ovest (Timisoara), qui ont eu la bienveillance de lire attentivement et avec compétence notre ouvrage.

L'équipe qui a travaillé sur ce projet a été composée par: Marin Barbu (maître chorégraphe), Dr. Iuliana Bancescu (chercheuse), Danut Dumitrascu (opérateur vidéo), Ioana Ivan (chercheuse), Iliana Masala (musicologue), Corina Mihaescu (chercheuse), Ioana Mirodoni (photographe), Maria Socol (chercheuse), Dr. Narcisa Stiuca (coordinatrice), Nora Vasilescu (conseillère scientifique et technique).

ROSKÁNY, EGY FALU A HARMADIK ÉVEZREDÉRT

Tartalom

Jelen munka egy néprajzi tanulmány, népköltészeti gyűjtéssel fűszerezve, melyet a bukaresti Állami Néprajzkutató Központ egy lelkes csapata készített. Kutatásainkban a modern néprajzi megközelítést, a hagyományos szociológiai megfigyelés egészítette ki, hiszen célunk egy hiteles monográfia létrehozása volt.

Két évig (1998-2000) egy minden kutató számára csábító élményben volt részünk: tanulmányozhattuk egy vallásában és egykor nemzetiségében is színes közösség életét. Roskány valamikor községközpont volt: Mihalesd, Pánk, Pánkszelistye közigazgatási központja. Ezért éreztük szükségesnek e környező falvak népi kultúrájának a feltérképezését is.

Kutatásaink során szem előtt tartottuk úgy a kézzelfogható (hagyományos férfi és női elfoglaltságok, vásárok, a gazdaságok építészete és megszervezése), mint a szellemi értékek (népköltészet), rögzítését és tanulmányozását. Figyelemmel követtük ezen értékek fejlődési dinamikáját a szomszédos vidékek és az egész románlakta terület tükrében, valamint visszatekintve az elmúlt évszázadokra is a kollektív emlékezetet a feltárt tényekkel szembesítve.

A feltárt tényanyagot a következő támpontok szerint rendszereztük: tér (a vidéktől a személyes térig), idő (a kronológiai időtől a belső időig), melyekhez hozzáadódtak még fejezetek Roskány falu intézményeiről és lakóiról, valamint az esettanulmányok folyamán keletkezett dokumentumértékű anyagok. Célunk nemcsak egy település életének a megörökítése volt, hanem az értékek felkutatása és bemutatása által a faluturizmusra ösztönzés is.

Az anyagi kultúra és egyben a személyiség- és közösségtudat egyik fontos összetevő eleme a ház, az otthon lényeges változásokon ment keresztül az idők folyamán, ami az építőanyagot, az építkezési terveket és az épületnek szánt funkciót tekinti.

A lakásról folytatott kutatások három fő irányvonalat követnek:

- a hagyományos lakótér fejlődése
- a főbb megvalósítási elvek és kifejezési eszközök
- napjaink múltba gyökerező építészete.

A hagyományos lakótér fejlődése a korlátozott lakótérből (lakószoba, tornác) indult, eljutva a több, speciális funkcióval rendelkező helyiségből álló lakóterekig.

Ami az építőanyagokat illeti (kő, fa, tégl) változatosságot tapasztalunk, ami az alap, falak, tető egymáshoz viszonyulásában is tapasztalható. Az idők folyamán ezek aránya is megváltozott. Kezdetben a magasba ívelő formákat részesítették előnyben, ahol az uralkodó szerep a tetőnek jutott. Később az épületek jobban elterültek, s a tető magassága esett, teret adva az elnyújtott tetőzet kialakulásának. Ez az átalakulás gazdasági tényezőkhöz gyökerezik, de a városiasodásnak is fontos szerepe van benne. Nyilvánvaló az építőmesterek azon igyekezete is, hogy az egykor fából

készült épületelemeket tartósabbakkal, kővel, betonnal helyettesítsék. Az a néhány ház, amely 1990 után épült, magán viseli a hagyományok elsekélyesedésének, a várasiasodásnak a jeleit.

Akárcsak más vegyes foglalkozású területeken (földművelés, állattenyésztés), Roskányban is a kétudvaros gazdaság a jellemző, amely teret tud adni mindkét tevékenységnek. Így egy parasztporta két részből áll: az elsőudvarból, ahol a ház és a melléképületek kapnak helyet és egy hátsóudvarból, ami tulajdonképpen a kert és a gyümölcsös. Ebben a tekintetben a vizsgált település nagyon hagyománytisztelőnek bizonyult.

A házbelső a kialakult tér s a benne uralkodó hangulat (szellemiség) szemszögéből vizsgáltuk. A házbelső című fejezetben arra törekedtünk, hogy megragadjuk a belső tér kialakításának elvi alapjait. Helytelen lenne azt gondolni, hogy Roskányban minden ház egyforma és a mohalepte háztetők alatt hajlott hátú, botra támaszkodó apókák és töpörödött anyókák élnek. Ellenkezőleg: az idő nem állt meg, lépten-nyomon új, modern vonalvezetésű házakba botlik az ember, s a „tisztá szobák” csodálatos keverékét nyújtják a hagyományosnak és az újnak. Nagyon sok esetben megváltozott a helyiségek elnevezése és funkciója: a tornác, a tűzhely, a pitvar ma már nem olyan, mint régen és nem is azt a célt szolgálja.

A hagyományos népi mesterségeket az alapanyagok, domborzati formák és potenciális művelőik fényében vizsgáltuk. A mesterségek sokszínűsége annak köszönhető, hogy a rosikányi ember arra törekedett és törekszik, hogy mindent maga teremtsen elő, amire szüksége van, a lehető legjobban kihasználva a természet nyújtotta lehetőségeket. Nemcsak a munkaeszközök egész sorát sikerült feltárnunk, hanem a hozzájuk kapcsolódó nyelvezetet, egy mezőgazdasági munkanaptárt, s egy sor nagyon mélyre nyúló bőség és egészségvarázsló rítust is.

A gazdálkodáson kívül a rosikányiak szénégetéssel, zsindelezéssel, kőkitermeléssel is foglalkoztak és gyakorolták az asztalos-, ács- és kovácsmesterségeket.

Jelenleg a hagyományos mesterségek lehanyaglóban vannak, de megvan a lehetőség arra, hogy újra megélhető forrássá váljanak, akárcsak a mezőgazdaság és az állattenyésztés, melyekben a rosikányi ember igen nagy tapasztalattal rendelkezik.

A ház körüli munkában az egyes tevékenységek kimondottan női és kimondottan férfinak való csoportokba sorolhatók. Kimondottan női elfoglaltságnak számít a szövés, fonás, varrás a maga eszköztárával. Sajnos az ipari fejlődés egyre jobban kiszorította ezeket a kézimunkával készülő termékeket, s ma már az évszázados hagyományokkal rendelkező településeken is egyre kevesebb szőtttest, népviseletet láthatunk. Azért még sikerült a hagyományokat őrző asszonyoktól ellesnünk a szövés, varrás, fonás fortélyait. A rosikányi népviselet című fejezetben a ruhadarabok leírását, fejlődését, mindennapi használatból való eltűnésüket tárjuk az olvasók elé, hogy legalább erre a kis időre elővegyük és megszellezzük őket.

A rosikányi népviselet több ruhadarabból áll, melyeket a viselőnek meghatározott szabályok szerint kell magára öltenie. Úgy a ruhadarabok, mint az öltözködési szabályok az idők folyamán állandóan változtak, más vidékek szokásai és a városi öltözködés hatására. Alaposan megvizsgálva erdélyi és helyi jellegzetességeket figyelhetünk meg rajta. Sajnos, ma már inkább múzeumi darab, mint szívesen és gyakran hordott viselet.

Az Étkezés - múltba gyökerező kultúra című fejezet a rosikányi emberek táplálkozási szokásait vizsgálja több változó tükrében: földrajzi / tartományi, kidolgozott / egyszerű, fényűző / szerény, közösségi / egyéni, ünnepi / mindennapi. Érdekes megállapításra jutottunk a háziasszonyokkal beszélgetve: senki sem kötötte a múlt szakácsművészetét a szegénységhez, holott az egykori

parasztok étkezése eléggé mértéktartó volt. A beszélgetés akaratlanul is az eredeti és egyszerű védőbeszédévé változott. Nagyon fontosnak éreztük ezt a fejezetet nemcsak azért, mert elengedhetetlen a vizsgált közösség megértéséhez, hanem azért is, mert az életnek ez az oldala a faluturizmus szemszögéből vizsgálva is fontosnak tűnhet.

A **beszéd** című fejezet a vidék beszédbeli sajátosságait tanulmányozza, az előbeszédre, a leírt interjúkra és a népi mesterségekre vonatkozó nyelvi elemekre támaszkodva. Ezt egy jellegzetes kifejezésekből álló gyűjtemény és népköltészeti alkotások követik.

A mindennapi életről és az ünnepekről szóló fejezetekbe az átmeneti rítusok (születés, lakodalom, temetés) elemzését és ezek narratív jellemzőit is beiktattuk.

A **falu határain túl** című fejezetben az emberek és a külvilág kapcsolatát mutattuk be, ahogy ez elbeszéléseikből kiviláglik. Koncentrikus körök segítségével ábrázoltuk, hogyan távolodtunk a vizsgált településtől a szomszédos tájegységig, az Erdőhátságig, majd az ország határain túl a keleti frontig (a kiszolgált katonák elbeszélésein keresztül), Bécsig, s azokig a vidékekig, ahová Roskány falu szülőttei eljutottak az idők folyamán. A túlvilágot a szellemi tér utolsó lépcsőfokaként tártuk fel a visszajáró kísértetekről szóló meséken keresztül.

Megállapíthattuk, hogy napjainkban a népi próza műfajai - elbeszélések és visszaemlékezések - uralják a helyi mesélők repertoárját, míg a klasszikus műfajok (tündérmese, legenda, adoma) háttérbe szorulnak.

Az **Idő rendje** című fejezetben a mindennapi élet és az idő kapcsolatát vizsgáltuk. A megkérdozettek elbeszélései alapján nyilvánvalóvá vált, hogy egy tudatos kapcsolatot őriznek a mezőgazdasági munkák ritmicitása és az évszakok között. Kijelenthetjük, hogy a vizsgált vidékeken a népi kalendárium csak töredékekben maradt fenn emlékek és mitologikus elbeszélések formájában, ami elsősorban a többvallásúságnak köszönhető. Az átmeneti rítusok komplex összeállítás és tényelemzés formájában jelennek meg. Arra a következtetésre kellett jutnunk, hogy az esküvői és keresztelői rítusok megújulóban vannak, míg a temetési rítusok a régi formát őrzik.

Fontos helyet foglal el e munka keretein belül az intézményeket bemutató fejezet, melyek közül a legnagyobb szerepe az iskolának és a templomnak van a közösség életében. Az iskolai életet bemutató régi és mai történeteken kívül gyermekjátékokat és ünnepélyeket is beiktattunk. Ami Roskány felekezeti életét illeti, nagyító alá vettük a létező vallási felekezeteket, különös tekintettel az ortodox vallásra, bemutatva röviden az Angyali Üdvözlet templom (XIV. századi emlékmű) történetét és levéltárát.

A kutatás dokumentumait tartalmazó fejezetek a kutatócsoport feljegyzéseinek bizonyos részeit is magukba foglalják, és egy faluturizmus-tervet részletes geo-ökológiai leírással, s az etnográfiai értékek kihasználására utaló ajánlatokkal.

A munka végén található népköltészeti antológia szövegeit két csoportba soroltuk: rituális (temetési énekek, himnuszok, kántáló énekek) és nem rituális (elbeszélések, háborús élmények) szövegek.

Most, hogy páratlan roskányi kalandunk végére értünk, hisszük, hogy falvaink úgy léphetnek a harmadik évezredbe, hogy lesz mit továbbadniuk a gyors és visszafordíthatatlan globalizálás kontextusában is.

Ez a munka nem jöhetett volna létre támogatóink bizalma nélkül. Külön köszönettel tartozunk Ioan Ovidiu Muntean úrnak, a munka kezdeményezőjének, a Keresztény Egyesületnek. Köszönettel tartozunk Octavian Ognean tanító úrnak, Ileana Ognean tanárnőnek, Lenuja Caba tanítónőnek, Victor Őuiaga, Dumitru Popa lelkészeknek, Lucica Popanak, Eleonóra Mirceanak, Felicia Munteannak s mindazoknak, akik megnyitották előttünk nemcsak a házuk ajtaját, hanem a szívéket is.

Megköszönjük Victor Parhon úrnak, az Illami Néprajzkutató Központ igazgatójának munkájában nyújtott segítségét, köszönetet mondunk mindazoknak, akik velünk együttműködtek, tanjrainknak a bukaresti, szebeni, és kolozsvári egyetemeken, valamint dr. Maria Bocse asszonynak az Erdélyi Etnográfiai Múzeum munkatársának és dr. Otília Hedesannak, akik munkánkat lektorálták.

A munkát létrehozó munkaközösség: Marin Barbu (koreográfus), Dr. Iuliana Bîncescu (kutató), Dînuŕ Dumitrascu (operatőr), Ioana Ivan (kutató), Ilié Masala (zenetörténész), Corina Mihăescu (kutató), Ioana Mirodoni (fotóművész), Maria Socol (kutató), Dr. Narcisa Őtiuci (koordinátor), Nora Vasilescu (technikai és tudományos tanácsadó).

ROȘCANI, EIN DORF FÜR EIN DRITTEN JAHRTAUSEND

Zusammenfassung

Das folgende Werk ist ein ethnologisches Studium, begleitet von einer Anthologie mit folklorischen Texten die von einer Equipe von Forschern aus Bukarest realisiert ist. Die Equipe arbeitet beim Nationalzentrum für Volkskunst. Die unternommene Schritte unserer Forschung haben ein modernes Modul der ethnologischen Besprechung und traditionell-soziologisch zusammengesetzt mit einer Zweck: die Verwicklung einer Monographie.

Zwischen 1998-2000 haben wir eine verlockende Erfahrung versucht für jeder Forscher: das Studium einer vielkonfessioneller Gemeinschaft und irgendwann auch vieleθνischer, die in einer Raum mit ethnographischer Interferenz gestellt ist. Roșcani war irgendwann eine Gemeinschaft deren die Dörfer Mihăiești, Panc und Panc Săliște gehörten.

Darum haben wir uns besonders orientiert auf die Forschung der Volkskultur-materielle und spirituelle-nicht nur in die zentrale Ansiedlung sondern auch in die ringsum Dörfer. Wir haben die Einschreibung studiert und auch die Komponente aus der materiellen Kultur (traditionelle männliche und weibliche Beschäftigungen, Gewerbe, Marktplätze, kommerzielles Netz, die Architektur und die Gestalt der Bauernhof) und aus der spirituellen Leben (folklorisches Repertorium, das Zeremoniell und das Unzeremoniell).

Ich habe die Dynamik der Kulturhandlungen verfolgt, die nicht nur in geographisches Kontext angeführt waren sondern auch durch Vergleich an der benachbarte Zonen und auch an die ganze rumänische Zone. Man hat an das gemeinschaftliches Gedächtnis appelliert, durch Vergleichung mit eingetragte und lebende Taten. Das ergebende Material ist auf Koordinate organisiert (gezeichnet in konzentrische Kreise aus der Zone, Mikrozone, Dorf, Wirtschaft, Haus), Zeit (unterteilt in täglicher und festlicher Zeit, Gemeinschafts und individuell), deren man Kapiteln über Einrichtungen und Menschen aus Roșcani und auch über die ergebene Dokumente aus der Untersuchung und Fallstudium. Wir verewigen nicht nur das Leben einer Ansiedlung und die Thesaurisierung der Werte die wiedergeben sein konnten, sondern auch ihre Wiederlangung durch einen umfangreicher Programm, grundlegend der Tradition und der Verwertung durch ländliches Tourismus.

Wichtige Komponente der materiellen Kultur, aber auch der individuelle und gemeinschaftliche Auffassungsweise, das Haus hat mit der Zeit enthüllende Austausch kennengelernt durch die wesentliche Abänderungen die in das Baumaterial, Plan und Erhabenheit eingreifen sind.

Das Studium der Wohnung gründet sich auf drei analysierte Themas:

- die Analyse des traditionellen Raum;
- die Synthese der Ausdrucksmitteln und Prinzipien, und die Verwirklichung der Architektur;
- die zeitgenössische Remodellierung des traditionellen System;

Die Entwicklung einer traditioneller Raum macht sich von einer begrenzter Raum (Haus mit Speisekammer und offener Hausumgang die alle Funktionen beibringt) gegen ein diversifizierter Raum mit spezialisierte Zimmer die getrennte Funktionen übernehmen (Schlafzimmer, Badezimmer, Speisezimmer, Halle u.s.w.).

Die verwendeten Materiellen (Steine, Holz, Ziegel), die drei Komponente des Eintragebuches haben - die Gründung, die Wände und das Dach - stellen unterscheidete Bausysteme vor. Die Verhältnisse und die Proportionen bemerken sich an den alten Häusern, eine Harmonisierung von Pläne mit höhe Volumen und wo das Dach vorherrscht. Später verändert sich das Verhältnis durch die Erweiterung des Planes und die Reduzierung des Daches die bei einer Entwicklung von einer rechteckigen und verlängerten Plan führt.

Man beobachtet ein verderbten Prozess der traditionellen Werte und eine Übernehmung des städtisches Architektur. Wie auch in andere Zonen mit gemischte Beschäftigungen, Landwirtschaft und Viehsucht, im Roşcani hat sich der Bauernhof mit Doppelhof entwickelt, zugeachtet jeder Tätigkeit zu garantieren. Also ein Bauernhof ist geteilt in: ein Vorteil (der Hof der auch Umzäumung genannt ist mit Haus und Seitengebäude) und der Nachteil (der Obstgarten), in dieser Beziehung beweist sich die Ansiedlung konservatorisch. Der genannte Kapitel "Innenhaus" ist auf die Paralele Architektur-Anatomie entwickelt, auf Ordnung und Geist des Hauses. Es ist ein Versuch der synchronische Analyse und eine geschichtliche Entwicklung der traditionellen Typ in das innere eines Hauses mit alles was materiellen Ordnung annahmt: Nummer und Zweck des Zimmers, Möbel und spezifische Geweben.

Unsere Absicht war eine Auffassung zu vorstellen die an der Gründung der Innenwohnung steht neben den Gegenständen aus den alten Häuser die uns ein vorstehenden Modus des Schönes und Nützlich zu begreifen ist.

Man muss nicht glauben dass in Roşcani alle Häuser gleich sind und auch nicht dass es nur da alten Menschen leben. Im Gegenteil gibt es auch nicht das Wunder eines Abstoppen der Zeit wie im Märchen. Neue Hauser mit moderne Architektur gibt es überall, und die "saubere Zimmer", die "guten Zimmer" aus den Bauernhäuser haben Ziergegenstände wo das Alte mit das neue zusammensetzt.

In sehr viele analysierte Fallen kann man nicht mehr von offener Hausumgang sprechen, von Vorraum, von Feuerherd oder Paradezimmer sprechen, weil die Funktionen des Zimmers jetzt andere sind.

Die traditionelle Beschäftigungen und Gewerbe aus Roşcani waren vorrgestellt im Zusammenhang mit die Bodenschätze, Landschaftsformen und menschliches Potential. Das gemischte Profil der Beschäftigungen definiert das Lebensweise und ist von den wirtschaftliches System bewirkt um in den Bauernhof alles zu erhalten was der Existenz und Lebensweise nützlich ist und um das Höchsten alle Schätze zu verwerten die und die Umwelt bittet. Wir könnten nicht nur die Inventarobjekte wiedergeben sondern auch die archaische und regionale Lexic im Zusammenhang mit einer Kalender der Tätigkeiten und Teste mit eine Lage der Glauben und magische Praxis die eine reiche Ernte und die Gesundheit der Tieren versicherten.

Die Ortsbewohnern haben auch andere Beschäftigungen gehabt wie die Herstellung des Kohles, das Schindeln, die Tischlerei und das Zimmerhandwerk, der Steinhaufen und die Schmiedewerkstadt um die landwirtschaftliche Geräte zu versichern.

Die traditionelle Gewerbe sind heutzutage in Verfall, aber sie können eine lebensfähige Angebot werden, wenn man eine wirtschaftliche Alternative gründet, als ein Existenzform und ein Wahrzeichen.

Die reiche Erfahrung des Feldbestellungs und der Viehzüchtere ziemen sich neuzuwerten um die Bodenschätze und das menschliches Potential zu kennen.

Um die Beschäftigungen zu gruppieren auf das Geschlecht Kriterium, männliche und weibliche haben wir sie "häusliche, traditionelle Beschäftigungen" genannt wie: weben, nähen und windeln (striken und hakein). Wir haben verfolgt die Heraushebung der Techniken die jeder Beschäftigung spezifisch sind, und auch der Ornamentik die in einige Falle verraten die Zugehörigkeit an einer ethnographische, unterschiedliche Fläche. Es setzt sich eine Konklusion durch : die industrielle Erzeugnisse durch ihre Verschiedenheit bewirken das Verschwinden der weiblichen Beschäftigungen oder der sogenannte "Künstlicher Handarbeit". Heutzutage kann man immer weniger Innengewebe sehn und die Volkstrachten aus den alten Zeiten kann man sie auf Fingern Zählen. Doch wir haben versucht wiederzugeben, mit die guten Weberinnen und Schneiderinnen, nicht nur die traditionelle Technik sondern auch die Spezifikation der Zone und vielleicht auch der Stil und die Begabung die jeder Stück, Wert und Schönheit gibt.

Also werden wir unseren Lesern ein Vorschlag machen : "Für wenigstens ein Tag sollen sie die Teile des Volkstrachtes aus Roşcani kennen und wie diese Teile abgeändert und ersetzt wurden ; sie sollen die festliche Kleidungsgruppen und die Mitgiftkisten bewundern.

Die Umgrenzung der Beschreibung des Volkstrachtes hat uns in der problematisierter Kontext der Geschichte, Gesellschaft und Kultur geholfen um unser Blick zu orientieren und unsere Beobachtungen zu bestimmen in einer eigentümlicher Raum.

"Das Kleidungssystem" aus Roşcani ist als ein Gesamtheimteile definiert, mit Zusammenstellung Regeln, die mit der Zeit von den ethnographische Zone aus der Nachbarschaft beeinflusst wurde. "Untergeworfen" durch einige Teile des Gebietes aber auch "rebellisch" durch die Widersetzlichkeit an einer Druck, der Volkstracht aus Roşcani ist eine Variante der siebenbürgische Volkstracht. Er hat örtliche Besonderheiten durch einer verallgemeinerter Muster und durch die offenbare Anforderungen. In ihre Struktur koexistieren mehrere parallele Formen die eine Entwicklung (Evolution) beweisen. Der Volkstracht aus Roşcani, eine lebende Komponente, hat sich aufeinanderfolgend abgeändert, abhängig von denen die ihn getragt haben (individuell oder festlich) und von deren materiellen Möglichkeiten. Heute ist der Volkstracht nur ein "ethnographischer Dokument" als ein "Kleidungspraxis".

Der Kapitel "Ernährung-Kult der Vergangenheit", analysiert die Ernährung der Menschen aus Roşcani durch einen besonderen Licht mit mehrere veränderliche: geographisch / regional, ausgearbeitet / einfach, prunkvoll / bescheiden, gemeinschafts / individuell, festlich / alltäglich. Eine interessante Tatsache die ich festgestellt habe als ich mit die Hausfrauen gesprochen habe auf das Thema "Essen", hat keine von ihnen "die vergangenheite Küche" mit die Armut vereinigt. Man weiss dass die Bauern schlicht gegessen haben, also waren die alten Rezepten idealisiert als eine Marke der Zeit. Dieser Kapitel ist also sehr wichtig um ein Abschnitt des traditionelles Leben zu verstehen wie auch der Geist und die örtliche Identität um ihn vielleicht in ein ländliches Tourismus zu ausbeuten.

Das Reden ist ein dialektologisches Studium die Hauptbesonderheiten der Unterdialekt präsentiert und gründet sich auf mehrere erzählende Texte und Abschreibungen wie auf einige lexikalische Elemente für die traditionelle Beschäftigungen. Die Analyse der linguistische Taten und die abgelöste Konklusionen sind von ein Glossar mit archaische und regionale Bezeihungen verfolgt. Die Anthologie der folklorischen Texte am Ende der Arbeit, ergänzt jenseits der extralinguistische Bedeutungen wie auch das Bild der studierte Mikrozone.

In die Kapiteln die den alltäglicher und festlicher bestimmen, habe ich Analyse und Hochschätzungen eingezogen die an Zeremoniellen gehören (Geburt, Hochzeit und Beerdigung) wie auch ihre erzählende Nachdenken.

Wir stellen in der Kapitel "Auf jenseits der Dorfgrenze" vor, die Verhältnisse der Menschen mit den Ausserraum so wie sie auch in ihre Geschichten nachgedacht sind. Auch hier habe ich den Raum in konzentrische Kreise gezeichnet immer und immer entfernt voneinander, von die Dorfgrenze an der Nachbarzone, an den Waldbewohner Gebiet und dann wieder mit Kreise bis zur Ostfeuerlinie (wachgerufen von den Kampfveteraner), Wien oder die Länder wo mit der Zeit die Menschen aus Roșcani und Mihăiești ausgewandert sind.

"Die Welt von jenseits" habe ich als ein letzten Niveau hochgeschätzt einer spirituellen Raum die in traditionelle Mentalität existiert und ist mythisch nachgedacht in allen Geschichten, über Gespenste.

Es gibt eine Konklusion : die Verstandesbegriffe der zeitgenössische literarische Prosa - die Erzählungen und die Memorierte - beherrschen das aktive Inhaltsverzeichnis der örtlicher Erzähler, die klassische Dichtungen (das Märchen, die Sage, die Schnurre) mit eine reduzierte Bewegung in einer untersuchter Umgebung.

In der Kapitel "Ordnung der Zeit" bringen wir den alltäglicher Zeit vor und wir stellen die Kodifizierung vor in rituelle und unrituelle Blicken. Es gibt eine Bewusstheit und die Rhythmik des Jahreszeiten. In die studierte Ansiedlungen der traditioneller Kalender ist fragmentiert, wie Andenken und mytologische Erzählungen und das nur wegen der konfessionelle Heterogenität.

Die Totenritual sind als einige complexe Wiederherstellungen vorgestellt (von der Reihenvolge Beschreibung bis bei der Eintragung des Inhaltsverzeichnis-poethisch-musikalisch verloren) wie auch die eingetragte Taten zwischen 1998-2000. In dieser Hinsicht kann man konkludieren dass die Hochzeit und die Taufe unter einen neuen Zeichen stehen und das heisst Vereinfachung und Unsakralisierung. Die funebreale und postfunebreale Ritualen konservieren sich unter archaische Formen.

Ein besonders Platz hat der Kapitel die Institutionen, Schulen und Kirchen vorstellt und die eine wichtige Rolle in Gemeinschaftsleben spielen. Wir haben nicht nur Vorfälle aus der Schullben präsentiert sondern auch Kinderspiele und festliche Momente an deren mit Belebung alle teilnehmen. Im Roșcani gibt es auch eine konfessionelle Leben, also haben wir eine kurze Geschichte der Kirche "Maria" Verkündigung vorgestellt (Monument aus der 14 Jahrhundert) und auch das Archiv.

Die Kapiteln mit Dokumente beziehen auch Fragmente ein aus dem Journal der Mitglieder der Equipe. Es gibt eine ethnologische Untersuchung und ein Tourismusprojekt mit eine geographische Beschreibung und mit einer ethnographischer und folklorischer Potential. Die Antologic hat also: folklorische Texte, Weihnachtslieder, Hochzeitslieder, funerale Lieder, Erzählungen, versifizierte Journale, Kampfzeichen und mythologische Kerne. Wir glauben in unsere Dörfer und wir glauben dass sie in den dritten Jahrtausend überschreiten können auch wenn es eine irreversible Globalisierung gibt.

Alles wäre unmöglich gewesen ohne: Herr Ioan Ovidiu Muntean der Initiator dieses Projekt, der Herr Lehrer Octavian Ognan, Frau Lehrerin Ileana Ognan, Fräulein Lehrerin Lenuta Caba, die Pfarrer Victor Șuiaga und Dumitru Popa, die Frauen Lucica Popa, Elconora Mircea und Felicia Muntean.

Wir bedanken uns an Herrn Victor Parhon, Direktor des nationalen Zentrum der Völkunst aus Bukarest; an unserer Kollegen und an unseren Professoren von der Universität aus Bukarest, Sibiu, Cluj; an Frau Dr. Maria Bocșe von der Ethnographisches Museum aus Siebenbürgen Cluj-Napoca und an Fräulein Leserin Dr. Otilia Hedeșan von der Westuniversitat aus Timișoara die uns geholfen haben.

Die Equipe die an diesem Projekt gearbeitet haben sind: Marin Barbu (Choreographmeister), Dr. Iuliana Băncescu (Fofscher), Dănuț Dumitrașcu (Kammeramann), Ioana Ivan (Forscher), Ilde Mașala (Musikologe), Corina Mihăiescu (Forscher), Ioana Mirodoni (Fotograf), Maria Socol (Forscher), Dr. Narcisa Știucă (Koordinator), Nora Vasilescu (Wissenschaftler und techniker Berater).

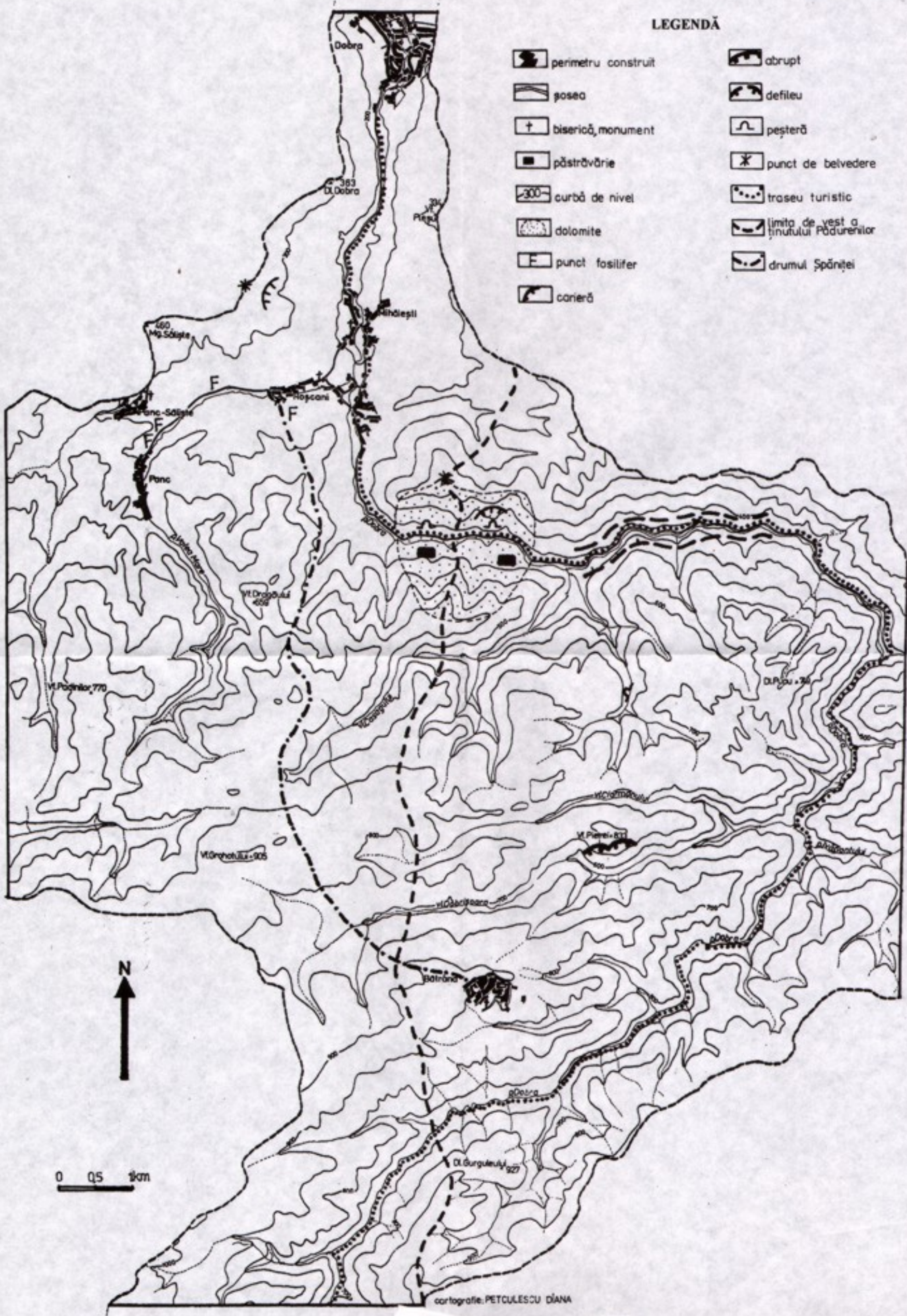
CUPRINS

CARTEA ROȘCANILOR	5
ARGUMENT	8
PARTEA I – SPAȚIUL	11
1.1. Satul - prezentare generală	11
1.1.1. Denumiri și atestări	13
1.2. Casa și gospodăria	14
1.2.1. Amintiri despre întemeierea și risipirea caselor	20
1.2.2. Interiorul casei	23
1.2.3. Vrăji domestice	34
1.3. Hotarele	36
1.3.1. Delimitări, vecini, sălașe	36
1.3.2. Locuri cu povești	38
1.3.3. Apa, pădurea și cariera	42
1.4. Ocupațiile	45
1.4.1. Agricultură și păstoritul	45
1.4.2. Fețele magicului	51
1.5. Industria casnică textilă	58
1.5.1. Prelucrarea firelor și a fibrelor naturale	58
1.5.2. Ocupații tradiționale: țesutul, cusutul și împletitul	60
1.6. Meșteșugurile	77
1.7. Rețeaua comercială	84
1.8. Dincolo de hotarul satului	87
1.8.1. Târgul de Sângiorz	99
1.8.2. Târgul de Sfântul Dumitru	101
1.8.3. Călători din lumea de dincolo	102
PARTEA A II-A - TIMPUL	109
2.1. Ordinea timpului	109
2.1.1. Timpul sărbătorii	112
2.1.2. Stampe istorice	115
2.2. Portul tradițional	117
2.2.1. Portul femeiesc	124
2.2.2. Portul bărbătesc	133

2.3. Hrana-cult al trecutului	135
2.4. Crăciunul de altădată	144
2.5. Riturile de trecere	155
2.5.1. Nașterea	157
2.5.2. Copilăria	162
2.5.3. Căsătoria și nunta	166
2.5.4. Înmormântarea	187
PARTEA A III-A - INSTITUȚIILE ȘI OAMENII	198
3.1. Instituțiile	198
3.1.1. Școala	198
3.1.2. Biserici, confesiuni și secte creștine în Roșcani	205
3.1.3. Arhiva parohiei Roșcani	209
3.1.4. Căminul Cultural	221
3.1.5. Asociația de caritate „Morala Creștină”	222
3.2. Oamenii	223
3.2.1. Coordonate demografice	223
3.2.2. Vorbirea	226
PARTEA A IV-A - CERCETAREA UNEI AȘEZĂRI	244
4.1. Jurnalul cercetării	244
4.2. Destinul unui sat în anul 2000	258
4.2.1. Un meșteșug în imagini	259
4.2.2. Muzeul local	259
4.2.3. Un proiect de turism rural	261
PARTEA A V-A - DOCUMENTELE CERCETĂRII	265
Antologie de texte folclorice	265
GLOSAR	364
LISTA INFORMATORILOR	373
BIBLIOGRAFIE	374
ROȘCANI, A VILLAGE FOR THE THIRD MILLENIUM - A summary	381
ROȘCANI, UN VILLAGE POUR LE TROISIÈME MILLÉNAIRE - Résumé	386
ROSKÁNY, EGY FALU A HARMADIK ÉVEZREDÉRT - Tartalom	391
ROȘCANI, EIN DORF FÜR EIN DRITTEN JAHRTAUSEND - Zusammenfassung	395

LEGENDĂ

	perimetru construit		abrupt
	gosea		defileu
	biserică, monument		peșteră
	păstrăvărie		punct de belvedere
	curbă de nivel		traseu turistic
	dolomite		limita de vest a
ținutului Pădurenilor
	punct fosilifer		drumul Șpaniței
	carieră		

0 05 10m

DE ASOCIAȚIA
"MORALA CRESTINĂ" ROȘCANI

Din lucrarea **Roșcani: un sat pentru mileniul III** s-au tipărit **500** exemplare, în ediție de lux, numerotate de la 1 la 500.

Acesta este exemplarul numărul: 200

și este proprietatea:
Domnului BIBLIOTECA JUDEȚ
Doamnei OVID BENSUSȚANU

Am scris mai ales pentru tinerii de azi, pentru urmașii lor și poate de aceea am scris altfel decât se exprimă de obicei cercetătorii. Am scris cu gândul că nu-i ușor să reclădești o așezare ce și-a pierdut multe valori ce o defineau și mai ales să faci ca acestea să impresioneze prin strălucirea lor într-o arie culturală renumită pentru vocația de păstrare a identității. Am urut însă să arătăm că nu este prea târziu și nici imposibil ca generațiile de azi, punând mai mult preț pe zestrea moștenită de la cei de odinioară, să-și asume „riscul” de a o etala, înscriindu-se într-o lume a crizei de identitate cu un profil spiritual ferm. Dăruim așadar această carte strănepoților de azi și bunicilor de mâine.

Autorii

ROȘCANI - un sat pentru mileniul III

